
3 1761 06766996 0

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

ROČNÍK X. TŘÍDA I. ČÍSLO 3.

VERBŐCZYOVO TRIPARTITUM
A
SOUKROMÉ PRÁVO
UHERSKÉ I CHORVATSKÉ ŠLECHTY
V NĚM OBSAŽENÉ.

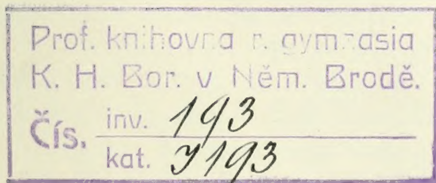

NAPSAL

DR. KAREL KADLEC,

SOUKROMÝ DOCENT PRÁVNÍCH DĚJIN SLOVANSKÝCH NA C. K. ČESKÉ UNIVERSITĚ
KARLO-FERDINANDOVĚ V PRAZE.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1902.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Předmluva.

Jest věru více než podivno, že v této polovině Rakousko-Uherského soustátí věnuje se tak málo pozornosti právnímu vývoji zemí koruny sv. Štěpána. Tvoříme sice se zeměmi těmi jeden státní celek, ale právního jejich vývoje — vyjímajíc právo veřejné — všímáme si více než málo, snad ještě méně než právního vývoje kteréhokoli státu cizího. Soukromé právo uherské jako by pro nás vůbec ani neexistovalo. A přece poskytuje studium práva toho mnoho zajímavosti a přispívá k lepšímu seznání právního vývoje všech zemí okolních.

Přítomnou knihou chtěl jsem ukázati na dosavadní nedostatek naší právnické literatury a přispěti, seč jsou mé síly, k poznání soukromého uherského práva minulých století. Poněvadž základem práva toho jest Verbőczyovo Tripartitum, obrátil jsem pozornost k dílu Verbőczyovu. Práci svou rozdělil jsem na dvě části. Prvou věnoval jsem vnější historii Tripartita, druhou soustavě soukromého šlechtického práva v něm obsaženého. Právo městské pustil jsem se zřetele jednak z toho důvodu, že jest to právo cizího (hlavně německého) původu, jednak i proto, že v Tripartitu jest o něm podáno jen málo ustanovení. Rovněž tak právo selské, které bylo upravováno teprve po Verbőczyovi, nechal jsem stranou.

Vycházeje od díla Verbőczyova (od práva s počátku XVI. stol.), musil jsem často zajíti k právnímu vývoji pozdějšímu, poněvadž však kniha má zabývá se v prvé řadě Verbőczyem, držel jsem se hlavně Tripartita.

Možná, že činěny mně budou výtky proto, že úkol svůj jsem si časově příliš obmezil, ale má-li spis můj býti především výkladem Tripartita, nezbylo nic jiného.

Některé oddíly části druhé probrány jsou jen zcela stručně. Snad i tu bude mi činěna výtka nesouměrnosti. K obhájení před případnými výtkami však uvádím, že tam, kde se jeví recepce práva římského, nepokládal jsem za nutno věcí obšírněji se zabývati.

K doplnění práce své přidal jsem na konci kapitolu, v níž zcela stručně podávám přehled právního vývoje v době od Verbőczya až do zániku společného uherskochorvatského práva. Právo to bývá sice nazýváno právem uherským, avšak nesprávně. Nehledíc ani k tomu, že neplatilo jen v Uhrách, nýbrž ve všech zemích koruny sv. Štěpána, nebylo to také právo ryze uherského původu, nýbrž právo, jež vzniklo z elementů maďarských i slovanských, zejména chorvatských. Správný jeho název jest tudíž právo uherskochorvatské.

Co se týče pramenů, z nichž jsem čerpal, zápasiti jsem musel s velikými nesnázemi. Ve zdejší c. k. veřejné universitní knihovně nenalezl jsem až na rozličné latinské texty Verbőczyova Tripartita a vydání Corpus Juris Hungarici (C. J. H.) pomůcky skoro žádné. Ani starší latinská literatura právnická není tam zastoupena; o nové maďarské není teprv ani potuchy. Knihovna musejní poskytla mi o málo více. Nezbylo tedy než opatřiti si prameny, pokud nebylo lze koupí jich obdržeti, z universitních knihoven Budapeštské a Záhřebské, které s ochotou díla od nich žádaná na delší dobu mi propůjčily. Vzdávám jim za to nejvřelejší díky. Rovněž tak děkuji p. Dru St. Mazzurovi, advokátu a poslanci v Záhřebě, který mi poskytl pomoc podobnou.

Spis můj jest prvým pokusem v české literatuře podati soustavu soukromého práva uherské a chorvatské šlechty na základě Verbőczyova Tripartita. Prosím, aby pokus ten posuzován byl shovívavě dle dobré vůle, kterou jsem při něm měl.

V Praze dne 26. května 1902.

Dr. Karel Kadlec.

ÚVOD.

Verbőczyovo Tripartitum jako pramen společného soukromého práva uherskochorvatského. Poměr starého práva uherského k staršímu právu slovanských národů, jmenovitě k právu chorvatskému. Vznik společného soukromého práva uherskochorvatského. Důležitost srovnávacího studia právních dějin uherských a slovanských.

V právních dějinách jednotlivých národů není mnoho příkladů, aby pouhé soukromé právní dílo dodělalo se takové autority, podrželo tolik století praktický význam a dočkalo se tolika vydání jako Tripartitum uherského právníka Štěpána z Vrbovce [1]) čili Verbőczya. Jak jsem na jiném místě vyložil, [2]) povstalo Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae partiumque adnexarum z podnětu stavů uherských i krále Vladislava II. Učenému právníku a zároveň zkušenému praktiku Štěpánovi z Vrbovce uloženo někdy na počátku XV. stol, aby sestavil kompendium domácího práva a sněmu i králi je předložil k potvrzení. Verbőczy úkol mu svěřený provedl a předložil dílo své na sněmě z r. 1514. Z důvodů politických nebyla však práce Verbőczyova formálně uznána za kodex soukromého práva uherského. Nicméně byla hned r. 1517 od samého Verbőczya vydána tiskem a později z nedostatku jiného zákonodárného díla jímž by bývala měla býti nahražena, povýšena k platnosti skutečného zákona, a to jednak tím, že se četná usnesení uherských sněmů na Tripartitum jako na platný zákon odvolávala, jednak tím, že soudy v zemích uherských a v Chorvatsku užívaly knihy Verbőczyovy jako zákonníka, a jednak i tím, že právní věda uherská uznávala řečené dílo za pravý

[1]) Autor Tripartita psal se latinsky Stephanus de Werbeucz, t. j. Štěpán z Vrbovce. Verbőczy jest maďarská adjektivní forma (= Vrbovecký) podobně jako Mossóczy (= Mošovecký) a j. Maciejowski nazývá autora Tripartita Wierzbiec, Šulek Vrabec. Není třeba podotýkati, že obě ta jména jsou nesprávná.

[2]) Sr. článek *Štěpán z Vrbovce a jeho Tripartitum.* (Sborník věd právních a státních, roč. II., 1902.)

kodex[1]) uherského práva. V Sedmihradsku dokonce byla závaznost Tripartita uznávána v inauguračních přísahách jednotlivých knížat, jako Ondřeje Báthoryho r. 1599, Zikmunda Rákóczyho 1607, Gabriela Báthoryho 1608, Achatia (Ákoše) Barcsaye 1658, Jana Keménye 1661, Michala Apafi 1661, a také v Diploma Leopoldinum z r. 1691 čl. 3. uvedeno bylo Tripartitum vedle jiných zákonných předpisů, jako byly Approbatae constitutiones a Compilatae constitutiones, výslovně mezi sedmihradskými zákony.

Formálně odstraněno bylo Verbőczyovo dílo v uherských zemích teprve cís. patentem z 29. listopadu 1852 č. 246 ř. z. (v Uhrách a Chorvatsko-Slavonsku) a cís. pat. z 29. května 1853 č. 99 ř. z. (v Sedmihradsku), jimiž zaveden byl v zemích koruny sv. Štěpána rakouský obecný zákonník občanský, a sice v Uhrách, Chorvatsku a Slavonii počínajíc dnem 1. května 1853 a v Sedmihradsku počínajíc dnem 1. září 1853. Mělo tedy Verbőczyovo dílo v zalitavských zemích závaznou moc téměř od počátku stol. XVI. až přes polovici stol. XIX. čili bezmála půl čtvrta století. Za tu dobu vydáno bylo Tripartitum mnohokráte nejen v latinském originále, nýbrž i v překladech maďarských, v jednom chorvatském a jednom německém. Podrobný přehled všech vydání viz na konci prvé části tohoto spisu.

Již imposantní počet vydání svědčí o důležitosti Tripartita v právních dějinách uherských zemí, a nebylo by divu, kdybychom již proto obraceli pozornost k této zajímavé právní památce, které tak dlouho prakticky bylo užíváno. Jest však ještě jiná mnohem závažnější příčina, pro kterou dlužno nám Slovanům blíže si povšimnouti Verbőczyova díla. Tripartitum stojí za náležité prostudování nejen jakožto pramen práva platného kdysi v zemích chorvatských, tedy jako pramen práva chorvatského v ohledu territoriálním, nýbrž jako právní sbírka, která také ve věci samé, svým obsahem náleží k pramenům práva slovanského. Vykazujeť, jak níže bude ukázáno, četné elementy práva slovanského, a není tudíž pro Chorvaty snad jen nějakou sbírkou cizího, maďarského práva, nýbrž právní památkou podávající soustavu soukromého práva, jež se vyvinulo v zemích uherských jednak ze živlů maďarských, jednak ze slovanských. A co zvláště sluší vytknouti, jsou živly slovanské právě v oboru práva soukromého starší součástí práva uherského než živly maďarské. Nasvědčuje tomu již samo historické faktum, že nynější Uhersko dávno před příchodem Maďarů bylo osazeno Slovany, kteří tam dospěli až k samostatné státní organisaci, a následkem toho kulturně stáli mnohem výše než nově přistěhovalí Maďaři. Dokazuje to dále maďarský jazyk, v němž se nalézá neobyčejně veliká část slov a kořenů původu slovanského, a to pro nejrůznější předměty a pojmy.[2]) Jen národ kulturou chudší a méně vyvinutý mohl si vypůjčiti od národa kulturně vy-

---

[1]) Schuler v. Libloy ve své Siebenbürg. Rechtsgesch. nazývá dílo Verbőczyovo Tripartitalgesetz.

[2]) Sr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Magyarischen (Denkschriften Víd. akad., sv. 21., r. 1871).

spělejšího. A vypůjčil-li si výrazy pro pojmy denní potřeby, musel si tím spíše osvojiti výrazy pro vyšší kulturní pojmy, kde neměl nejen svých vlastních výrazů, ale ani svých vlastních pojmů. Jazyk maďarský jest nejstarším svědkem recepce slovanské kultury se strany Maďarů. Pokud běží o kulturu právní, ukazujeme jen na několik málo slov maďarských slovanského původu, která jsou neklamným důkazem, že slovanské právní instituce byly Maďarům vzorem. Již pro pojmy svobody a otroctví přijali Maďaři slova slovanská: szabad (svobodný), szabadság (svoboda), rab (rab, otrok), szolga (sluha), szolgaság (servitus), rabszolga, rabszolgaság. Také pro rodinu mají název slovanský család (čeleď), od něhož jen nepatrně se liší forma cseléd (čeládka). Právní řád nazývá se jogrend, spor = pör, záležitost právní = dolog (srov. rus. долгъ, čes. dluh, což původně znamená věc, res; odtud slov. должникъ, dlužník, odpovídající lat. reus). Zástava čili základ nazývá se maď. zálog, vězení čili temnice = tömlöc, atd. Slovanského původu jsou dále některá maďarská slova pro pojmy z oboru práva veřejného. Uvésti sluší zvláště tato: megye, vármegye = stolice, župa, komitát (ze slovanského megja, mez, vármegye tedy = hradská mez, hradské území, území náležející k hradu župnímu; lat. říkalo se též mega, z čehož judicium megae čili megale, judices megales, sr. Colom. I. 37, equus megalis, tamtéž 36); ispán = župan, comes parochialis; nádor, nádorispán = palatin, comes palatinus, ze slov. nádvorní župan; király = král (vzato od Slovanů, ač tito utvořili ono slovo z něm. Karl); udvar = dvůr; tedy királyi udvar = královský dvůr; vajda = vojevoda (nejvyšší úředník v Sedmihradsku podobně jako ban v Chorvatsku); pristaldus [1]) = pristav (soudní zřízenec; slovo to, známé právním památkám chorvatským, žije ještě dnes na slovanském jihu a také v Rusku); udvornici (az udvarnokok) = nevolní sluhové (v době sv. Štěpána) atd.

Další svědectví o tom, že na budově uherského práva pracovali vedle Maďarů i Slované, podává nám historie doby pozdější, kdy osudy státu uherského řízeny byly hlavně panujícím národem maďarským. Dvůr královský sestával nejen ze šlechty maďarské, nýbrž i slovanské, a ve stol. XII. udržovali králové uherští nejpřátelštější styky se sousedními vládnoucími rody slovanskými. Vliv slovanský byl patrný jmenovitě za krále Bely II. Slepého (1131—1141) a syna jeho Gejzy II. (1141—1161). Oba panovníci oženili se se slovanskými pravoslavnými princeznami, Bela s Helenou, dcerou srbského velikého župana Uroše, Gejza s ruskou kněžnou Eufrosinou Mstislavovnou, vnučkou knížete Vladimíra Monomacha. Nehledíc ani k tomu,

[1]) Proti všelijakým romantickým výkladům o původu slova pristaldus (na př. z perského perestar, sluha) připouští Bartal de Beleháza, Comment. ad hist. status jurisque publ. Hung. libri XV. (v Prešpurku 1847), str. 346, slovanský původ onoho slova. — Szegedi v díle svém Rubricae sive Synopses titul. . . . Juris Ungar. (v Trnavě 1734), I., str. 42, vykládá, že slovo pristaldus povstalo z maď. perest — óldó (!) = sporné strany rozsuzující (litigantes judicio mediante solvens). — Frank, Principia juris civ. hung. I. (v Pešti 1829), str 113 a po něm Putz, System des ung. Privatrechtes (Vídeň 1870), str. 92 hledá ve slově pristaldus longobardský původ (!) od presto (obratný, rychlý) a aldus neb aldio (muž).

že obě kněžny měly asi dvůr slovanský, spravoval za nezletilosti Gejzovy království uherské bratr matky Gejzovy Heleny, chorvatský ban (1141—1157) a uherský palatin Bjelić, zvaný též Bjelušem (*Βέλουσις*, Belus, Belos). Přátelské styky mezi dvorem ruským a uherským byly pak utvrzeny ještě sňatkem Vladimíra Mstislaviče s dcerou bana Bjeluše [1]). Teprve za Bely III. (1173—1196), vychovaného v Byzanci, ustal vliv sousedních slovanských dvorů na řízení státních záležitostí uherských. Na vývoj práva uherského působilo však přece spojení Uher se zeměmi chorvatskými, jež nastalo r. 1102. Spojení to vykládáno bývá od maďarských učenců nesprávně. Opětovně tvrdí se s jejich strany, že stát chorvatský od samého počátku XII. stol. zanikl úplně ve státě uherském, a proto ospravedlňují nesprávné pojmenování uherských právních pramenů, kterým se někdy označovaly země chorvatské jakožto partes adnexae Uher vedle správného názvu regna Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Jak dokázali chorvatští badatelé, nepřestala existence státu chorvatského ani po spojení zemí chorvatských s Uhrami. První králové chorvatští z rodu Arpádovců přicházeli sami do Chorvatska, aby tam vyřizovali zemské záležitosti. A když jim to nebylo možno, posílali tam své náměstky, zvané vojvody (herceg, dux), též mladšími králi (reges iuniores), jimiž jmenovali obyčejně své mladší bratry nebo syny. Někteří z těchto královských princů byli ještě za života otcova korunováni za krále uherského, někteří dokonce i za krále chorvatského, jako syn Bely III. (jakožto krále chorvats. Bely II.) Emerich (zvaný od Chorvatů Mirko), který také svého syna Vladislava ještě jako dítě dal korunovati za krále chorvatského. Vojvody chorvatskými, resp. bany byli tito královští princové uherští: synové Bely II. (I.) Slepého Gejza (1137) a Vladislav, uvedený již Emerich (1184—1196) a jeho bratr Ondřej (1197—1203), synové Ondřejovi Bela (potomní král uherský Bela IV., 1220—1226) a Koloman (1226—1241), Štěpán (1245—1262), Bela, mladší syn Bely IV. (III.) (1262—1269), Ondřej bratr krále Ladislava IV. (III., 1272—1278), Ondřej Benátský, vnuk krále Ondřeje III. (II., 1278—1290), Ladislav, syn Karla Roberta a bratr jeho Štěpán (1344—1355), Karel Dračský (1366—1379) a Jan Korvín (1490—1492, pak 1494—1504). [2]) Není potřebí dokládati, že chorvatští vojvodové mívali svůj vlastní panovnický dvůr (zejména svého vlastního kancléře, jímž býval obyčejně probošt záhřebské kapitoly) a vedli si jako skuteční panovníci. Až do počátku XIV. stol. dávali se králové uherští korunovati také za krále chorvatské korunou Zvonimírovou. Karel

---

[1]) Sr. spis Konst. Grota, Изъ исторіи Угріи и Славянства въ XII. вѣкѣ (1141—1173), Varšava 1889.

[2]) Sr. Tade Smičiklas, Poviest Hrvatska, díl I. (v Záhřebě 1882, nákl. Matice Hrvatské), str. 300 a 376 a j.; Vjekoslav Klaić, Povjest Hrvata, sv. I. (v Záhřebě 1899) str. 282; B. Šulek, Hrvatski ustav ili konstitucija god. 1882 (v Záhřebě 1883), str. 44. — Třeba poznamenati, že u některých vojvodů chorvatských uvádějí se rozličná léta. Tak na př. uvádí Smičiklas hercega Štěpána v l. 1245—1262, Klaić pak téhož hercega Štěpána (Belina) v l. 1246 - 1247 a 1270.

Robert byl poslední uherskochorvatský král, korunovaný r. 1301 v Záhřebě za krále uherskochorvatského. Poněvadž však stavové uherští trvali na tom, aby se král dal korunovati korunou sv. Štěpána, byl Karel Robert podruhé korunován r. 1309 v Budíně. K slavnosti té pozval si i velmože a zástupce království chorvatského. Od té doby korunováni bývali králové uherští a chorvatští pouze v Uhrách, a sice obyčejně ve Stoličném Bělehradě (Alba regia, Székes-Fehérvár, Stuhlweissenburg). Nicméně uznávána byla státní nezávislost království Chorvatského na království Uherském již tím, že země chorvatské měly své vlastní bány, nejvyšší zemské správce, kteří byli repraesentanty krále. V radě královské náleželi bánové k prvým státním úředníkům uherským. Náleželo jim místo hned po palatinovi a soudci královského dvora. V zemích chorvatských byli nejvyššími soudci, jejichž jurisdikci byli podrobeni i členové prvých rodů aristokratických. Ustanoveno to bylo jmenovitě v sněmovním usnesení z r. 1273, v právní památce známé pode jménem lex slavonica. Tento »slavonský«, t. j. chorvatský zákon srovnává Al. Bresztyenszky [1]) se základním zákonem uherským, t. zv. zlatou bullou Ondřeje II. z r. 1222 a dokazuje, že mezi oběma zákony jsou podstatné rozdíly, které svědčí o samostatnosti práva obou národů maďarského i chorvatského. V zákoně »slavonském« jsou ustanovení o soudním řízení v Chorvatsku, o zemských financích, resp. veřejných povinnostech, o právu trestním, a jedno ustanovení týká se práva dědického. Soudní proces upraven jest v tomto zákoně tak podrobně, že ani právo uherské nemělo tehdy podobného upravení. Co se týče veřejných dávek a povinností, byla práva chorvatské šlechty menší, resp. povinnosti její větší než u šlechty uherské. Kdežto šlechtici uherští nebyli povinni ani dávati králi daně ani poskytovati mu »stanak« (descensus), t. j. přijímati ho i jeho průvod a pohostiti jej, museli chorvatští šlechtici i hradští jobagionové dle zák. z r. 1273 v některých případech poskytovati stanak bánovi i některým jiným úředníkům (na př. výběrčím kunoviny).

Veřejné záležitosti chorvatských zemí byly vyřizovány na vlastních sněmech chorvatských, na nichž bánové jmenovaní od krále konali úřední přísahu. Tyto sněmy všech zemí chorvatských, nazývané generales congregationes regni totius Slavoniae nebo diaetae (chorv. skupni sabori), byly novým důkazem státní samostatnosti chorvatské. Jednalo se na nich o uznání krále, o válce se sousedními zeměmi a vůbec o veřejných záležitostech celého království. Usnesení sněmovní čili constitutiones generalium congregationum byly důležitým pramenem práva chorvatského. Na sněmy uherské počali docházeti poslanci chorvatští (oratores čili nuntii regni) teprve za Habsburkovců. Když král Vladislav II. r. 1510 zval Chorvaty na sněm svolaný do Ostřihoma, nechtěli tam jíti, poukazujíce k tomu, že po starém obyčeji mají svůj vlastní sněm chorvatský.

[1]) Pravnopovjestni podatci o Turopolju (Mjesečnik, Záhřeb 1892, též separ.), str. 22 a násl.

Jak viděti, nepozbyli Chorvaté ani po spojení s Uherskem své dosavadní státní samostatnosti a dovedli si jí uhájiti jak co do správy, tak co do zákonodárství. Zákony byly však dle povahy věci vydávány tenkráte jen poskrovnu. V oboru práva soukromého platily hlavně právní obyčeje, které ovšem měly ráz práva lokálního a partikulárního. Není tedy divu, že právě v oboru práva soukromého, o něž nám běží, projevili Chorvaté i po spojení s Uherskem samostatnost. Dokazují to četné právní památky chorvatské, jmenovitě statuty dalmatských měst, obcí a ostrovů, sepsané latinsky, italsky a chorvatsky. Všechny svědčí o vysokém stupni právní kultury chorvatské. Jsouce pouhým písemným zaznamenáním právních obyčejů, [1]) nepodávají práva nového, nýbrž jsou ohlasem ze starých dob, kdy Slované tvořili ještě jeden nerozdělený národ. Tím se vysvětluje, že mnohá ustanovení pozdějšího uherského zákonodárství shodují se nápadně s normami práva chorvatského. Shodu tuto není třeba vykládati vždycky recepcí, nýbrž faktem, že o vývoji uherského práva pracovali všichni uherští národové, a tudíž nejen Maďaři, nýbrž zejména i Slované. Na jednotlivých místech spisu tohoto bude ukázáno na slovanské elementy práva uherského, a proveden bude důkaz tohoto našeho tvrzení. Na živly slovanské ukazují mnohdy již samy názvy právních institucí a pojmů. Budiž tu ukázáno na př. k pokutě, placené za zabití a poranění člověka. Pokutu takovou zná arci právo četných národů, a původ její sluší hledati v dozvucích všeobecného někdy institutu krevní msty, avšak přes to nasvědčují již názvy této pokuty v právu uherském i v právu chorvatském, že běží tu o stejné právní nazírání na zabití a poranění člověka. V právu uherském nazývá se pokuta za zabití člověka homagium mortuum, též homagium integrum (holdíj) a pokuta za poranění člověka homagium vivum neb homagium dimidium (élődíj). Výrazům těm odpovídají chorvatské terminy Polického statutu mrtva krv (čl. 37 a, c, d, 110), mrtva vražda (67 c), puna vražda (76) a pak živa krv (37 c, d) a živa vražda (39 a; cit. dle Jagićova vyd. ve Statuta lingua croat. conscr., I. část, IV. sv. Mon. hist. jur. Slav. Merid, v Záhřebě 1890). Sr. též výraz Litevs. statutu z r. 1529 (rozd. VII. čl. 12, dle Jirečka ve Svodě zák. slov.) головщина забитая.

Z dotčených živlů slovanských jsou některé původu chorvatského, jiné však původu mnohem staršího, praslovanského. Jak níže bude ukázáno, zastávaly ve všech uherských zemích kapituly a kláštery, čili t. zv. loca credibilia čili testimonialia, funkci našich notářů, soudních vykonavatelů a zároveň archivů. Ačkoli v Uhrách vznikl ústav ten teprve za Ondřeje II., sluší zárodek jeho hledati mnohem dříve před tím v Chorvatsku. Níže bude též vykládáno, že k platnosti královských donací vyžadovalo se v uherském právu, aby osoba obdarovaná úředně byla do darované nemovitosti zavedena. Uvedení tomu říkalo se statutio, též introductio. Statuci takovou zná již starší právo chorvatské. V listině chorvatského krále Zvonimira

[1]) Sr. úvod Vinodolského zákona sepsaného r. 1288.

z let 1076—1078, kterou darováno bylo klášteru sv. Benedikta ve Splitu jisté území, děje se zmínka o introduktorovi vyslaném se strany královy. Sr. též listinu krále Štěpána II. z r. 1089, kterou darováno bylo klášteru sv. Štěpána u Splitu královské území v Radunė. Na konci listiny se praví: »Ego Johannes filius Bratoradi de mandato dicti regis, domini mei, introductor in territorium istud, testis fui [1].« Přes to však, že statutio známa byla již staršímu právu chorvatskému, nevyvinula se teprve v právu chorvatském, nýbrž byla asi majetkem již práva praslovanského, jak tomu nasvědčuje právo ostatních slovanských národů, jež zná rovněž formální uvádění nového nabyvatele nemovitostí v držbu. Pokud běží o statuci, nevypůjčili si tudíž Maďaři tuto formu od Chorvatů, nýbrž spíše od slovanského obyvatelstva vlastního Uherska, kteréžto obyvatelstvo při příchodu Maďarů bylo počtem velmi silné a kulturou, jak již poznamenáno, značně nad vítězi svými vynikalo.

Mohlo by se nám namítnouti, že mínění naše o recepci slovanských živlů v právu uherském nemusí býti správné z toho důvodu, že Maďaři mohli ve svém právním vývoji dojíti k témuž výsledku, k týmž právním formám jako Slované beze všech cizích vlivů. Námitku takovou připustili bychom pro obor práva veřejného, zejména ústavního, v němž Maďaři vyvinuli poměrně dosti velikou samostatnost, nikoli však v oboru práva soukromého, a zejména v oboru práva týkajícího se nemovitostí. Soukromé právo uherské šlechty, a tomu chceme ve spise tomto věnovat pozornost, jest právo předního stavu »národa« kat' exochén agrárního, který dlouho ještě nebude moci býti počítán k národům průmyslovým. Národem míníme tu národ politický, jehož příslušníky byli nejen Maďaři, nýbrž i jiní národové, zejména Slované. A právě Slované byli národ, který se zabýval zemědělstvím mnohem dříve, než Maďaři opanovali nynější svá sídla. Od Slovanů učili se teprve Maďaři orbě a zemědělství. Bylo tedy přirozeno, že od nich také vypůjčili si právo týkající se nemovitostí.

Rozumí se, že naopak opět do práva chorvatského dostalo se během několika století, po něž země chorvatské byly spojeny s Uhrami, mnoho živlů maďarských. Rozdíly, které panovaly mezi právem uherským a chorvatským, vyrovnávaly se čím dále tím více, až konečně půda pro společné zákonodárství byla úplně připravena. Kroky k němu byly podniknuty, jak již řečeno, na počátku XVI. stol. za krále Vladislava II., a výsledkem jejich bylo Verbőczyovo Tripartitum. O vlivu práva uherského na chorvatské svědčí zajímavý právní akt, pocházející rovněž z doby Vladislava II. Jsou to t. zv. Articuli nobilium regni Slavoniae. Přesné jejich datum není v památce samé naznačeno, avšak v Corpus juris Hungarici uvedeny jsou za prvým čili větším dekretem Vladislava II. z r. 1492. Z té doby také asi pocházejí. Dle B. Šulka [2]) byl příčinou jejich vydání odpor chorvatských

---

[1]) Rački Fr., Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia (Záhřeb, 1877).

[2]) Hrvatski ustav ili konstitucija god. 1882, Záhřeb 1883, str. 50.

stavů proti korunovačnímu listu Vladislavovu, předloženému r. 1490 chorvatskému sněmu. Vladislav předložil stavům chorvatským týž korunovační list, který byl předložen stavům uherským. Od Chorvatů nebyl přijat, poněvadž v něm král sliboval, že bude zachovávati práva království uherského »cum caeteris regnis, provinciis sibi subjectis«. Poněvadž ze slov těchto mohlo se vyvozovati, že Chorvatsko jest pouze podmaněnou uherskou provincií, žádali Chorvaté za opravu řečeného místa. Když však žádosti jejich nebylo vyhověno, nedostavili se ke korunovaci a naklonili se na stranu Vladislavova protikandidáta, Jana Korvína. Vladislav psal sice 16. dubna r. 1491 chorvatským stavům, aby se od něho neodvraceli, avšak dosáhl účelu svého teprve, když opravil korunovační list — a vydal zmíněné již Articuli nobilium regni Slavoniae.[1] Tato právní památka ukazuje, jak se v Chorvatsku šířil znenáhla vliv práva uherského. Ve čl. 1. stanoví se, že král zachovává království Slavonské (t. j. Chorvatské) při jeho svobodách, »*in antiquis libertatibus et privilegiis, immunitatibus et consuetudinibus*«. Dle čl. 2. mají Chorvaté platiti daň v poloviční výši *daně vyměřené Uhrům* »juxta ipsorum consuetudinem, semper et usque ad haec tempora observatam«. Solnice (salium camerae) mají se zříditi v království Slavonském, kde třeba, jako to bylo za krále Zikmunda. Mají však býti zřízeny tak, jak to jest nařízeno *v Uhrách*. V čl. 7. ustanoveno: Třicátky (tricesimae) buďtež vybírány »in locis *antiquis* more *veteri*«; z věcí však drobných pod cenou jednoho zlatého nechť se nevybírají. »Třicátky nechť se vybírají dle starého obyčeje jako za času krále Ludvíka, Zikmunda a Albrechta, na místech jinak obvyklých.« Zajímavé jsou zvláště dva články poslední, desátý a jedenáctý. Desátý ustanovuje, že hrady, zámky a vůbec šlechtické nemovitosti od kohokoli po smrti krále Matěje nesprávným způsobem zaujaté mají býti vráceny pravým vlastníkům týmž způsobem, »prout (idem modus) *in regno Hungariae* in articulo superinde confecto declaratus est.« Podobně ustanoveno v čl. 11., že náhrady škody způsobené po smrti krále Matěje násilným přepadením ve vlastním domě, jakož i zadostučinění za osobní urážku při tom způsobenou, mohou býti žádány týmž způsobem jako *v království Uherském.*

Z uvedených artikulů chorvatské šlechty jest viděti jednak, že král uznává staré svobody království Chorvatského, jednak ale, že v Chorvatsku zaváděno bylo již v XV. stol. právo uherské. Dalším krokem na započaté dráze měl býti společný zákonník všech zemí uherských. Došlo k Verbőczyovu Tripartitu, které mělo skutečně význam takového společného zákonníka. Bylot ho jako skutečného zákona užíváno nejen v Uhersku a Sedmihradsku, nýbrž i v Chorvatsku. Rozdíl v detailech mezi právem uherským a chorvatským nevymizel sice ani po uznání Tripartita v zemích chorvatských,

[1]) Tištěny jsou mimo C. J. H. ještě u. J. Kukuljeviće-Sakcinského, Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, III., Záhřeb 1862; u. B. Šulka, Naše pravice, Záhřeb 1868 (lat. a v překladě chorvatském) a u Bogišiće, Pisani zakoni na slovenskom jugu, Záhřeb 1872.

avšak přes to zavládlo ve všech zemích nynějšího Uherského státu v podstatě jedno společné soukromé právo, které přetrvalo několik století.

Toto společné právo nazýváno jest v literatuře neustále soukromým právem uherským v tom smyslu, že platilo ve všech zemích uherských, t. j. ve všech zemích, nad nimiž vládl král uherský. Ve skutečnosti a v základu svém nebylo však jen právem uherským, nýbrž společným právem uhersko-chorvatským, které nejen platilo v Uhersku, Sedmihradsku a Chorvatsku, nýbrž vzniklo též ze živlů uherských a chorvatských. Budeme proto nazývati právo to právem uhersko-chorvatským.

Z toho, co shora řečeno, vyplývá, že studium práva uherskochorvatského náleží též do rámce právních dějin slovanských. Pochopil to správně, ač spíše jen instinktivně, již V. A. Maciejowski, který ve své Historyi prawodawstw słowiańskich pojednává vedle práva jednotlivých národů slovanských také o právu uherském. Ač sám k objasnění poměru mezi právem uherským a právem slovanských národů mnoho nepřičinil, dobře vycítil, že studium práva uherského mnoho nepokročí, dokud badatelé jeho se nepovznesou na vyšší stanovisko srovnávací. Vhodně poznamenal: »Dopóki się na styczność węgierskich ze słowiańskiemi prawami nie da baczności należytéj, i różnica ich od zachodnich nie wykaże ustaw, dopóty, zdaniem mojem, historya ta będzie, jak dotąd w ciasnem pojęć obracać się kole.«[1])

Od té doby, co pronesl Maciejowski tato slova, uplynula hodná řada let, literatura právních dějin uherských značně se obohatila, avšak přání patriarchy slovanských právních dějin zůstalo až podnes bohužel jen přáním. Badatelé uherského práva neuznávají za vhodno studovati právní dějiny svého národa s ohledem na právní historii národů slovanských. A naopak slovanští právní historikové pomíjejí opět dějiny práva uherského. Skutečnosti této jest litovati tím spíše, že by srovnávacím studiem právních dějin uherských získala neobyčejně právní historie Maďarů i národů slovanských. Že si maďarští badatelé nevšímají práva národů slovanských, shledáváme poněkud vysvětlitelným. Jeť k takovému srovnávacímu studiu třeba velikých vědomostí jazykových. Všichni národové slovanští mohou se vykázati bohatými právními památkami psanými poměrně dosti brzo v jazyku domácím. Abstrahujeme-li od Rusů, u nichž jazyk slovanský jest výhradným jazykem pramenů, odstraněna byla u ostatních národů slovanských velmi záhy obvyklá latina, a zavedeny jazyky domácí. Naproti tomu uhájila si latina takřka výhradné panství v právu uherském a potrvala tam až do třicátých let stol. XIX. V Uhersku byla až do řečené doby latina výhradným jazykem zákonodárství. V Sedmihradsku sepisovány byly sněmovní články v l. 1565—1714 maďarsky, od r. 1714 však opět latinsky. Také Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum z r. 1663 a Compilatae constitutiones z r. 1669 byly redigovány v jazyku maďarském, promíšeném ovšem po tehdejším způsobu četnými výrazy latinskými. Teprve

[1]) Historya prawodawstw słowiańskich, 2. vyd., Varšava 1856, I. sv., str. 357

když dle 3. čl. zák. z 1. 1832—36 prohlášena byla maďarština v Uhrách jazykem zákonodárství, byly zákony vydávány maďarsky. Text latinský, v němž od r. 1836 až do r. 1840 rovněž byly publikovány, byl jen úředním překladem textu maďarského. V Sedmihradsku byly zákony z let 1847 a 1848 rovněž vydávány maďarsky. Rozdíl mezi Uhrami a Sedmihradskem co do jazyka zákonodárství vysvětluje se tím, že jednota právního vývoje obou řečených zemí byla r. 1540 přetržena, a místo ní nastala od r. 1540 do 1848 jen »vnitřní souvislost« právního vývoje, belső összefüggés, jak se vyjadřuje G. Wenzel.[1]) Vlastní Uhry stojící pod panstvím Habsburků nemohly vůči dynastii cizího původu domoci se platnosti domácího jazyka v zákonodárství a zemské správě, kdežto Sedmihradsko, spravované domácími knížaty, počalo se vyvíjeti v duchu národním. Smrtí posledního knížete sedmihradského změnily se poměry, a v XVIII. stol. nabyla latina i v Sedmihradsku výhradného panství jako jazyk zákonodárství.

Jako byla latina v zemích uherských výhradným jazykem legislace, tak se stala i výhradným jazykem právnické literatury. Až do prvých let XIX. stol. jsou všechny právnické spisy uherské psány jen latinsky, ba některé ještě i v několika prvých desetiletích XIX. stol. Maďarština objevuje se teprve počátkem stol. XIX. a šíří se čím dále tím více, až se stává výhradným jazykem právnické literatury.

K seznání starého práva uherského postačí dle toho takořka úplně pouhá znalost latiny, a to tím spíše, že hlavní spisy o uherské právní historii (jmenovitě Kelemenův a Frankův) psány jsou latinsky. Nicméně nelze podceňovati znalost maďarštiny, poněvadž jen její pomocí seznati lze různá mínění jednotlivých učenců o sporných otázkách, a poněvadž mimo to studium staršího práva teprve v posledním půlstoletí potěšitelně pokročilo. Škoda jen, že maďarští učenci pomíjejí úplně nexus právní historie uherské s právními dějinami národů slovanských, a ještě větší škoda, že badatelé slovanští nevšímají si náležitě právních dějin uherských. Můžeť slovanský právní historik mnohem snáze studovati dějiny práva uherského, než uherský právní historik dějiny práva slovanského. A proto spíše omlouváme učence maďarské, že nevěnují náležitou pozornost právu slovanskému, než badatele slovanské, že ignorují dějiny práva uherského.

Mimomaďarská literatura právních dějin uherských — spisy latinské arci vyjímáme — jest velice chudá. Pokud běží o dějiny práva soukromého, existuje pouze několik spisů německých, na př. od Junga, Endlichera, Schuler-Libloye, Putze, Krajnera, v literatuře francouzské, pokud nám známo, pouze stať R. Daresta Les anciens monuments du droit de la Hongrie (v díle Études d'histoire du droit, Paříž 1889) a v literatuře chorvatské spisy Emer. Domina, jež budou uvedeny níže v přehledu literatury. Práce Dominovy jsou zvláště zajímavé, avšak ne tak svým obsahem jako spíše jazykem.

[1]) Az 1848 előtti magyar magánjog tekintettel ujabb átalakitására, Budapešt 1885, str. 2.

Jazyk Dominův svědčí o veliké pokleslosti tehdejší chorvatštiny naproti jazyku starých památek chorvatského práva, jmenovitě naproti jazyku zákona Vinodolského a statutu Polického, kteréžto památky vynikají krásnou chorvatštinou. Týž úpadek, který pozorujeme v českém jazyku XVII. a XVIII. stol. naproti stoletím dřívějším, jeví se i v Dominově chorvatštině naproti jazyku staršímu. Příčinou toho nebyla jen pokleslost chorvatského jazyka vůbec, nýbrž zvláště ta okolnost, že počínajíc XVI. stol. opanovala i v Chorvatsku latina tak, že tam hrála v zákonodárství a vůbec právnictví touž roli, jako v Uhrách. Týmž postupem, jako došlo v Uhrách a Chorvatsku ke společnému soukromému právu, došlo také k jednomu společnému úřednímu jazyku, kterým byla latina. Země chorvatské nepřestaly sice následkem této jednoty v právu soukromém býti co do práva veřejného zvláštním královstvím, anebo, jak se tehdy říkalo, královstvími (regna) avšak pojem Chorvatského království zatemňoval se čím dále tím více, tak že Maďaři pohlíželi na Chorvatsko skutečně jako na »kapcsolt részek« neb »csatolt részek« (partes adnexae).

Tento maďarský názor viděti jest i ve Verbőczyově Opus Tripartitum. Dílo své psal Verbőczy nejen pro Uhry, nýbrž i pro Chorvatsko, pokud se týče země chorvatské, a pro Sedmihrady. Na mnohých místech výslovně tyto země jmenuje, a o zvláštním, partikulárním právu chorvatském a sedmihradském jakožto úchylkách od obecného práva uherského, t. j. společného práva všech zemí koruny sv. Štěpána píše v třetí části svého díla. V nadpise 3. titulu III. části svého spisu nazývá toto právo peculiare (= speciale) jus consuetudinarium regnorum Sclavoniae et Transylvaniae a v titulu 4. téže části pojednává »de Scythulis Transylvanis, quos Siculos vocitamus.« V označování zemí chorvatských vede si však Štěpán z Vrbovce nedůsledně. Brzo užívá výrazu regna brzo zase partes subjectae. Výjimkou užívá pouhých názvů zemí bez bližšího označení regna nebo partes subjectae; píše totiž Croatia, Sclavonia et Transylvania (I. 1. § 4.[1]) a Sclavonia vel Transylvania (II. 65. v nadpisu). Sedmihradsko označuje zpravidla výrazem partes Transylvanae, čině tak přece rozdíl mezi Chorvatskem jako regnum a Sedmihradskem jako částí Uher. Pouze třikrát užívá výminečně (II. 65. § 3., III. 3. § 6., III. 4. § 7.) i o Sedmihradsku výrazu regnum (utrumque regnum, t. j. Chorvatsko a Sedmihradsko), což sluší vysvětliti jen tím, že běží v prvé řadě o Chorvatsko. Někdy rozumí výrazem regnum Hungariae (I. 12. princ., I. 14. § 15. in confinibus regni, II. 6. § 13.) všechny země koruny sv. Štěpána, častěji však jen vlastní Uhry (I. 13. princ., I. 18., II. 21. § 1., II. 65. princ., III. 2. princ. a III. 3. §§ 4. a 5.). Podobným způsobem užívá výrazu Hungari někdy ve smyslu širším (I. 11. § 3.), jindy však ve smyslu užším (II. 3. § 1. populus Hungarorum, I. 11. § 4. Hungarica gens). O kolísavém označování Chorvatska

[1]) Zkráceně se cituje Tripartitum takto: nejdříve se uvádí římskou číslicí část Tripartita, na to arabskou číslicí titul a konečně paragraf, resp. počátek titulu (principium).

svědčí tyto obraty Verbőczyovy: regna eidem (= regno Hungariae) incorporata (ac partes sibi subjectae, t. j. Sedmihradsko, I. 13. princ.), partes subjectae (I. 18., I. 80. § 1., Chorvatsko i Sedmihradsko), regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus (I. 94. § 2., II. 65. § 3.), tam in hoc Hungariae quam etiam Sclavoniae regno (vel partibus Transylvanis II. 65. princ.), in utroque regno (et Transylvanis partibus II. 65. princ., zde se nazývá královstvím právě tak Chorvatsko jako Uhry), bona in quibuscunque regnis (vel partibus) adjacentia (II. 65. § 1,), hujus regni Sclavoniae (vel harum partium Transylvanarum II. 65. § 4.), consuetudines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae (atque Transylvaniae) sacrae coronae regni hujus Hungariae dudum subjectorum et incorporatorum (III. I. § 1. III. 2. princ.). Přes kolísavost Verbőczyovy terminologie vidíme, že užívá o Chorvatsku, jež nazývá buď Sclavonia nebo Dalmatia, Croatia et Sclavonia, též Croatia et Sclavonia, častěji pojmenování regnum (právě tak jako pro Uhry) než partes subjectae. Ač pojem »regnum«, resp. »regna« oslabuje dodatkem »incorporata« a »subjecta« (regna) a mimo to (II. 6. § 5.) praví, že »rex Ladislaus Dalmatiam partesque maritimas regno Hungariae subjecit«, staví přece několikráte Chorvatsko jako království hned vedle Uher a jednou dokonce (II. 65. § 3.) praví, že soudcové uherští nemají vykonávati jurisdikci v příčině Chorvatska a Sedmihradska (a ovšem ban a vojvoda opět ne jurisdikci v Uhrách), dodávaje »aliter nulla esset distinctio regnorum.«

Zvláštní úchylky chorvatské a sedmihradské od všeobecného práva uherského vypočítává Štěpán z Vrbovce v III. 3. a 4., ovšem neúplně. Mělť speciální právo chorvatské mnohem více zvláštností než vypisuje Verbőczy. Proto se končí III. 4. poznámkou: »Reliqua jura horum regnorum atque nobilium municipalia (quia in eorum duntaxat medio valent et inter sese nota sunt) ampliori declaratione non egent.« Výrazem haec regna rozumí se Chorvatsko i Sedmihradsko, ač se v III. 4. mluví jen o sedmihradských Sékelech.

Svézákonnost přiznává Verbőczy Chorvatsku i Sedmihradsku jen do té míry, pokud by speciálními zákonnými předpisy chorvatskými a sedmihradskými nebyly rušeny všeobecné zákony uherské (sněmovní zákony). Rovněž tak nedovoluje se dle Verbőczya, aby Chorvaté a Sedmihraďané zaváděli v záležitostech týkajících se šlechtických nemovitostí nové právo čelící proti dosavadní praxi královské kurie. [1])

---

[1]) III. 2. § 2.: Unde licet Dalmatini, Croatienses, Slavonienses et Transylvanenses . . . . . alia et alia consuetudine, a nostra longe discrepante utantur utendique et fruendi habeant authoritatem; et inter se modo quoque illis simile aliquid de consensu principis statuere et ordinare possint: contra tamen generalia statuta et decreta regni hujus Hungariae et contra judicia judiciariasque deliberationes super facto bonorum et jurium possessionariorum in curia regia per judices ordinarios administrari solita celebrarique et pronunciari consuetas nil quicquam constituere possunt nullamque statuendi habent facultatem.

ČÁST I.

Verböczyovo Tripartitum.

Kapitola prvá.

Forma a soustava Tripartita, jeho úvodní a závěrečné části.

Verbőczyovo dílo náleží k literatuře soukromých právních kompilací s polooffíciálním významem, jež kvetla ve středověku a na počátku novověku u mnohých evropských národů. Vznikla již za doby glossatorů ve druhé pol. XII. stol. v Italii a týkala se nejdříve jen práva římského, církevního a manského. Nejvíce se však vyvinula vlivem školy postglossatorů čili kommentatorů a počala si všímati práv národních. Z doby glossatorů pocházejí právní knihy věnované římskému a kanonickému procesu známé pod jménem »*soudních řádů*« (*Ordo judiciarius*). K nejstarším těmto památkám náleží práce Bulgarova († 1166) De judiciis a Placentinova († 1192) De varietate actionum. Kanonickým právem procesním zabývá se anonymní Ordo judiciarius vzniklý někdy po r. 1172, dále Ordo jud. Bambergensis, rovněž anonymní (z let 1181—1185) a jiné podobné právní knihy. V Německu rozšířen byl jmenovitě ve XIV. stol. Ordo jud. bolognského kanonisty Aegidia de Fuscarariis z let kolem 1260. Vyskytuje se v četných rukopisech pod jménem Processus juris, Processus judiciarius, Summula de processu judicii.

V poslední třetině XII. stol. vznikla v Bologni lombardská kniha o právu lenním, nazv. *Usus feudorum*, *Consuetudines feudales* a později *Libri feudorum*. Jest to soukromá kompilace rozličných italských pramenů lenního práva, jež později společně s Corpus juris civ. byla v Německu recipována. [1])

---

[1]) Více o knize té jakož i o jiných právních knihách itals. Ant. Pertile, Storia del diritto italiano, II. sv. část II. (2. vyd. v Turině, 1898), str. 96 a násl.

Záhy objevuje se dotčená literatura také *v Anglii.* [1])

K právům národním obrací se pozornost středověkých kompilátorů teprve ve stol. XIII. Literatura právních knih kvete zvláště v Německu. Některé z tamních kompilací mají ráz práva kmenového nebo docela všeobecného, jiné však jen ráz práva místního (partikulárního městského a zemského práva). V první polovici XIII. stol. (mezi l. 1215 a 1235) vzniká v Německu t. zv. *Sachsenspiegel*, jehož autorem byl Eike z Repgau. Čerpal ze soudní praxe; právo římské znal jen z doslechu. Zpracováním Saského zrcadla jest *Zrcadlo německých lidí* (Der Deutschenspiegel) z let 1235—1275. Neznámý autor jeho chtěl v díle svém vylíčiti nikoli právo kmenové, nýbrž všeněmecké, a proto použil za pramen knih práva německého, církevního, římského i knih obsahu neprávnického (jako bible, scholastické historie Petra Comestora atd.). Touž tendenci jako sbírka právě uvedená má *Schwabenspiegel* z let 1274—1275, kterým význam Zrcadla něm. lidí úplně byl zatlačen. Jak Saské, tak Švábské zrcadlo těšila se veliké vážnosti a byla nejen v německých, nýbrž i slovanských zemích velmi rozšířena. K literatuře Sas. zrcadla, jež ve XIV. a XV. stol. po způsobu římských právních pramenů bylo glossováno, náleží: *Zhořelecká právní kniha* (s poč. XIV. stol.), *Hollandské saské zrcadlo*, *Míšeňská právní kniha* čili *Rozšířené Sas. zrcadlo* aneb *Právní kniha* dle *distinkcí*, dále *Livonské zrcadlo* (asi ze XIV. stol.), *Richtsteig Landrechts* Jana z Buchu (z pol. XIV. stol.), *Richtsteig Lehenrechts* (něco pozdější) atd. Zpracováním Švábského zrcadla jest kniha *Ruprechta z Freisingu.* Povstala ze dvou děl: ze zemského práva biskupství Freisinského a z práva města Freisingu (jež sepsal r. 1328 s použitím Švábs. zrc. zmíněný již Ruprecht Freisinský). Obě díla spojena byla v XV. stol. v jednu právní knihu.

Soukromého původu jsou také starší rakouská práva territoriální. Dle bádání M. Stiebera [2]) bylo t. zv. *kratší znění Rakouského zemského práva*, jež bylo dosud vydáváno za sbírku v Rakousích platného práva obyčejového, říšských a zemských zákonů uspořádanou od zemské šlechty a předloženou cís. Fridrichovi II. v l. 1236—37 k potvrzení, pouhým přepracováním zemského zřízení Otakarova z r. 1266 (čili delší redakce zems. práva rak.) na soukromou právní sbírku. Rovněž tak *Štýrské zemské právo* (Der Landlauf von Steyer) jest jen soukromou prací, jež povstala asi v druhé pol. XIV. stol. z právní praxe.

Na základě práva obyčejového, Švábského zrcadla a právní knihy Ruprechta Freisinského sepsáno bylo *Hornobavorské zemské právo* krále Ludvíka Bavora z r. 1346, resp. 1336. Úředním zpracováním Sas. zrc.

---

[1]) Právní knihy anglické srovnává s českými F. Zigel ve spise Lectures on slavonic law (v Londýně 1902), str. 81.

[2]) K vývoji správy. Vliv českých živlů na správu v Dol. a Hor. Rakousích a její význam pro rak. exek. proces. Rozpr. Čes. Akad. tř. I., roč. IX., čís. 1. (v Praze 1901), str. 171—199.

(s dodatky) bylo *Slezské zemské právo* z r. 1356, sepsané pro knížectví Vratislavské.

Vedlo by nás příliš daleko, kdybychom měli vypočítávati i *právní knihy městské*, jichž jest veliké množství.[1])

Nemalou cenu pro právní historiky mají dále *právní knihy francouzské*. Ve druhé pol. XIII. stol. povstaly tam sbírky *Établissements de Saint Louis* a sbírka Filipa Beaumanoira *Les coutumes du Beauvoisis* a v dobách pozdějších (ve XIV. a XV. stol.) právní knihy: *Stilus curiae parlamenti, Summa ruralis* od Boutilliera, *Practica forensis* od Masuera a j. sbírky.

K nejslavnějším právním knihám v celé Evropě náleží *Ἑξάβιβλος* čili *Πρόχειρον νόμων τοῦ Ἁρμενοπούλου*, zv. též *Promptuarium juris*, dílo byzanckého právníka *Konstantina Harmenopula*[2]) ze XIV. stol. (krátce před r. 1345), jež bylo sice soukromým právním sborníkem, avšak přes to bylo v užívání jako úřední sbírka přes půl tisíciletí nejen v Byzanci, nýbrž i v dnešním Řecku a Bessarabii. V Multansku užíváno ho bylo v praxi od soudců, ačkoli za sbírku úřední uznáno nebylo.

Ke zmíněným soukromým pracím docházelo z nedostatku prací zákonodárných. Znalost obyčejového soudního práva měli s počátku jen soudní úředníci. Poněvadž však i jim samým bylo těžko vyznati se v rostoucím archivním materiálu soudním (v soudních zápisech), chápali se čilejší jednotlivci té záslužné práce, že sepisovali zásady obyčejového práva soudně již formulovaného a připojovali k nim obšírná poučení o formálnostech soudního řízení. Jen výjimkou podnikaly práci tuto jiné než soudní osoby.

Bylo tomu tak i v zemích českých, kde se teprve dosti pozdě dospělo ke kodifikaci zemského obyčejového práva tak, jak bylo v užívání u zemského soudu. Vznikla tudíž dříve literatura soukromých právních kompilací. Dle některých povstala již ve druhé polovici XIII. stol., dle jiných teprve v první polovici stol. XIV. *Kniha* starého *pána z Rožmberka*, ve XIV. stol. sbírka *Řád práva zemského* (Ordo judicii terrae), kolem r. 1400 *Výklad na právo zemské české Ondřeje z Dubé*, asi r. 1494 *Registrum na dávní zřízení zemské Albrechta Ojíře* z Očedělic, na sklonku stol. XV. *Viktorina Kornela ze Všehrd O právích, súdích a dskách země České Knihy devatery*, jedno z nejslavnějších děl veškeré evropské právní literatury, a konečně (již po vydání zemského zřízení) *Knížky nálezů soudu zemského a komorního* (vyd. r. 1901 v Čes. Archivu, XIX. sv., od prof. Jar. Čelakovského) a podobná o něco mladší sbírka nazv. *Nálezové práv zemských království Českého* (vyd. tiskem r. 1536 a podruhé v Právníku r. 1861). Na Moravě vznikají jakožto soukromé kompilace ve stol. XV.

---

[1]) Sr. co píše o těchto knihách jakož i právní literatuře shora uvedené, Richard Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, 3. vyd. (v Lipsku 1898), str. 665 do 681, 647 a násl.

[2]) Sr. článek můj Harmenopulos Konst. v Ottově Slovníku Nauč.

a XVI., a to asi r. 1480 *Ctibora Tovačovského z Cimburka* Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva v markrabství Moravském čili t. zv. *Kniha Tovačovská* a někdy ve třicátých letech XVI. stol. Ctibora Drnovského z Drnovic *Kniha Drnovská*.

Také Poláci mají ze XIII. stol. soukromou právní kompilaci. Jest to t. zv. *Kniha polského obyčejového práva,* sepsaná neznámým Němcem dle právních obyčejů, jimiž se řídilo polské obyvatelstvo v zemích německého Křižáckého řádu. Dosti soukromých kompilací s významem polooffíciálním mají Poláci z doby pozdější, když dávno už vydáno bylo prvé všeobecné zákonodárné dílo polské, statuty Kazimíra Velikého. Z XV. stol. pochází *nejstarší soustavná kompilace pols. práva* (vyd. Bol. Ulanowským v Archiwum kom. prawniczej, V. 1897 pod n. Najdawniejszy układ systematyczny prawa pols. z XV. wieku). R. 1520 nařídil Zikmund I. vojevodům, aby sbírali obyčeje všech vojvodství za tím účelem, aby z nich a ze statutů zredigován byl obecně závazný zákonník. Z této panovníkovy iniciativy vyšla *sbírka Taszyckého*, t. zv. Correctura statutorum et consuetudinum regni Poloniae z r. 1532, jež nebyla sice sněmem přijata, avšak přes to má velikou důležitost jakožto právní dílo pokoušející se o kodifikaci. Z polovice XVI. stol. pochází soukromá práce *Jakuba Przyłuského* Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae (r. 1553), jež rovněž nebyla sněmem schválena. A podobných prací jest v polské právní literatuře více.

Rovněž tak na slovanském jihu kvetla polooffíciální právní literatura. Dle mínění Zigelova[1]) tvoří v kodexu srbských zákonů Dušanových hlavní osnovu dvě srbské kompilace byzanckých zákonů, totiž *zkrácená Syntagma Matěje Blastara a Zákon císaře Justiniana.* Zkrácená Syntagma i krátká redakce Zákona cís. Justiniana vznikly dle Zigela z iniciativy Dušana, který hleděl na ně nikoli jako na zákony, nýbrž jako na spisy neobyčejně poučné pro srbské právníky.

Také *Ruská Pravda,* hlavní a nejúplnější a ve mnohých otázkách jediný pramen starého ruského práva, jest dle převládajícího mínění učenců soukromou právní knihou. Jest to vlastně svod právních sborníků, sestavených v XI., XII. a XIII. stol. soukromými osobami z knížecích ustavů (nařízení), z práva obyčejového (formulovaného v soudních nálezech i neformulovaného) a částečně i z byzanckých pramenů. Existují tři redakce Rus. Pravdy: 1. krátká (nejstarší), 2. obšírná (pozdější), 3. zkrácená, povstalá z obšírné (nejpozdější).

Dílo Verbőczyovo možno srovnati nejlépe s Korrekturou Taszyckého. Podobně jako Korrektura vzniklo z iniciativy panovníkovy, a mělo tedy již svým vznikem ráz polosoukromý, poloveřejný. Kdežto však Korrektura Taszyckého platnosti zákonné se nedomohla, uznáváno bylo Tripartitum jako zákon.

---

[1] V recensi spisu Florinského Памятники законодательной дѣятельности Душана.

Co se týče stilisace svého díla, nezachovává Verbőczy formy jednotné. Jednou užívá osobních obratů a vystupuje jako spisovatel učeného traktátu, jindy zase píše neosobně jako zákonodárce. Velmi často mluví v první osobě, [1]) často také užívá jiných osobních obratů. [2]) Na mnohých místech ustupuje opět do pozadí a užívá formy zákonné. [3]) Tam, kde není příležitost, aby citoval nějaký dekret Vladislava II. (sněmovní usnesení z doby Vladislavovy), není užití zákonné formy nápadným. Kde však cituje některý Vladislavův dekret, jakožto generale decretum *nostrum* (II. 44. § 8., II. 57. § 3., II. 73. § 5., II. 74. princ., II. 86. § 6., III. 19. § 2.), jest ovšem forma zákona nápadná. Ani však při citování Vladislavových dekretů nepočíná si Verbőczy důsledně. Někdy užívá formy decretum moderni *domini nostri* (II. 8. § 2., II. 48. § 2.).

Jako soukromá osoba vystupuje Verbőczy také tam, kde uvádí naproti mínění učených právníků svoje mínění vlastní. V kapitole 4. o pramenech Tripartita bude o tom učiněna zmínka.

Proč dal knize své formu traktátu, pokud se týče učebnice, vysvětluje Verbőczy v závěrku svého díla (Operis conclusio) těmito slovy: Rursus occurrebant nostrates homines, qui hoc ipso opere instituendi erant. Okolnost tato byla mu asi pohnutkou, proč k dílu svému napsal prolog, úvod, v němž vykládá rozličné theoretické otázky z oboru práva. Píšeť tam o pojmu spravedlnosti a práva, o rozdělení práva, o rozdílu mezi spravedlností, právem a znalostí práva, o zákonech, o jejich účelu, o statutech a právech zemských, o právu obyčejovém, o rozdílu mezi zákonem a obyčejem, o soudci, soudu, sporu, žalobci a žalovaném, o tom, co se žádá k řádnému soudu, a jaký má býti dobrý soudce, má-li soudce souditi dle výpovědí a důkazů stran či dle seznání skutečného podkladu sporu, aneb, jak Verbőczy vykládá, rozhoduje-li conscientia rei či conscientia dicti.

Úvahy o některých otázkách shora uvedených byly ve Verbőczyově díle na místě. Jiné však ani dost málo nesouvisejí s obsahem knihy a jsou — aspoň v díle pojednávajícím o soukromém právu uherském — úplně zbytečné. Autor díla až příliš patrně prozrazuje, že všechny ony theorie, které v prologu svého díla vykládá, nejsou jeho majetkem, nýbrž že jsou odněkud opsány. Více o tom v kapitole druhé.

[1]) V prvé části svého díla píše na př. takto: v 1. tit. § 1. tractare dignum duxi, v 3. tit. princ. quanquam consuetudines describere constituerim . . . . quia dixi . . . . nobilitatis initium declarandum statui, 9. princ. quas (libertates) hic inserendas curavi, 9. § 6. ut reliquos praeteream, 11. § 2. de quo et superius memini, 11. § 6. ut summarie tangam, 17. princ. digressionem feci, 22. § 3. superius declaravi, 23. princ. ut praemisi, 29. princ. articulum inserendum curavi, 30. princ. prout praemisi, 37. § 6. prout vidi atque legi, tamtéž existimo teneoque, 77. prout vidi, 78. § 7. dilucide declarabo, 80. § 1. pauca subnectenda statui, atd.

[2]) Z části prvé uvádíme: 1. princ. tractandum superest, 1. § 4. sua serie tractabitur, 40. § 1. primo erit disserendum, 88. princ. disserendum est, 92. princ. superius tractatum est, 111. princ. tractare congruit, atd.

[3]) Na př. v I. 12, I. 14, I. 15, I. 16, I. 18, I. 19, I. 20, I. 21 atd.

Knihu svou nazývá Štěpán z Vrbovce jednou domestici juris compendium (Allocutio ad lectores), několikráte pak opusculum (I. 1 princ. a § 1, II. 1 princ. a III. 1 princ.), resp. opus tripartitum (Operis conclusio), kteréžto označení použito autorem zároveň za titul díla.

Název Opus Tripartitum (Maďaři překládají Hármaskönyv)[1]) dal Verbőczy svému dílu na základě jeho rozdělení. Skládáť se práce jeho vedle t. zv. prologu čili úvodu (maď. előbeszéd, előljáró beszéd, előszó, bevezetés) ze tří částí (partes, részek). Každá část pak rozdělena jest na tituly (czímek), rovněž tak úvod. Prvá část má 134 tituly, druhá 86, třetí 36. Teprve z XVIII. stol. pochází další rozdělení titulů na počátek (principium) a paragrafy (kezdet és szakaszok). Učinil je J. Szegedi na základě rozdělení zákonodárné kommisse zvolené čl. 24. z r. 1715 (t. zv. Commissio Systematica). Od dob Szegediových (poprvé od r. 1740, kdy vydán Werbőczius Illustratus; viz kap. 6. tohoto spisu, I. 8.) cituje se vedle část a titulu ještě paragraf, resp. principium.

V rozdělení látky na tři části pozorovati jest u Verbőczya pokus jisté soustavy, ač nedostatečný[2]).

První část má pojednávati o osobách, druhá o věcech, a třetí o žalobách, pokud se týče soudním řízení, čili dle našeho způsobu vyjadřování: prvá a druhá část jednati mají o právu hmotném, kdežto třetí část o právu formálním. Ve skutečnosti však podává se v prvé části soustava hmotného, šlechtického práva všech zemí koruny sv. Štěpána, ve druhé části pak vedle 17 úvodních titulů, v nichž se píše o jednotlivých pramenech práva, jako o sněmovních usneseních (generalia decreta regni čili constitutiones principum), o právních obyčejích, o královských privilejích, o rozdílu mezi pojmy populus a plebs, o pečetích, o opisech listin a privilejí (transumpta literarum et privilegiorum), o t. zv. larvách (osobách předstírajících podvodně jinou osobu) a o zkoumání pravosti listin, pojednává se o civilním řízení soudním a následcích rozsudků pro právo hmotné. Většina dotčených 17 titulů nesouvisí látkově nijak s ostatními tituly druhé části a měla býti umístěna hned na počátku díla, nejlépe v prologu, kde se píše o právní theorii. Pouze několik málo titulů hodí se do rámce obsahu druhé části Tripartita. V třetí části pojednává se kromě některých věcí, které naležejí vlastně do části druhé, o místních úchylkách chorvatských a sedmihradských od obecného práva šlechty, o speciálním právu stavu městského

---

[1]) Také Domin činí pokus přeložiti název Opus Tripartitum do chorvatštiny. Říká Trojstranski posel.

[2]) V I. 1 § 1. praví: Quia omnis consuetudo juris, qua utimur, vel ad *personas* pertinet, vel ad *res*, vel ad *actiones;* certum est autem, quod omnia jura respectu personarum prodierint: ideo dignum videtur, a personarum jure exordium coeptae materiae sumere, deindeque de duabus reliquis consuetudinarii juris partibus (non directe quidem semper, *praepostero tamen interdum ordine*, prout scilicet rerum in judiciis emergentium series, et conditio requirere dignoscitur) tractare, et secundum hoc, praesens opusculum tripartiri, dignum duxi.

a selského a ještě některých jiných otázkách [1]). Nejsoustavněji jest psána část prvá, méně soustavy jest v části druhé a nejméně v části třetí.

Na soustavu Tripartita měly velký vliv jednak Justinianovy Instituce, jednak Decretum Gratiani, z kterýchž pramenů čerpal Štěpán z Vrbovce dosti mnoho pro prolog svého díla, jak bude ukázáno v kapitole druhé. Jak v právu římském tak i v kanonickém byl Verbőczy vzdělán, a nebylo tedy divu, že obě díla měla na něho takový vliv. Ve věci samé, co do rozdělení obsahu Tripartita podlehl Verbőczy více vlivu Institucí, co do formy však více vlivu Gratianova Dekretu. Ani jednoho ani druhého díla nemohl se při své soustavě pevně držeti. Zvláštnosti práva uherského nedovolovaly, aby se na jednotlivé instituty práva uherského dal applikovati system práv cizích, ať již římského či kanonického. Nicméně prozrazuje autor Tripartita vliv Institucí již tím, že pojednávati chce dříve o osobách, pak o věcech a konečně o žalobách, arci »se změněným někdy pořádkem« (praepostero tamen interdum ordine, prout scilicet rerum in judiciis emergentium series et conditio requirere dignoscitur, I. 1 § 1). Týž pořádek zachován jest v Justinianových Institucích, v nichž se nejprve (v 1. knize) mluví o právu osob (o způsobilosti k právům a k právním činům), pak (v knize 2. a 3.) o věcech, o právech věcných, o právu dědickém a obligacích ze smluv, a konečně (v knize 4.) o obligacích z deliktu, o žalobách a vůbec o soudním řízení. Pořádku onoho chtěl se držeti Verbőczy, jak výslovně podotýká, když však se pustil do práce, seznal, že soustava práva římského nehodí se na právo uherské, a proto pojednal o svém předmětu vlastně jen ve dvou částech, spojiv hmotné právo v jedné a formalní právo v druhé části svého díla. Třetí část považovati sluší — aspoň co se soustavy týče — za doplněk prvých dvou částí.

Na tři části rozdělil dílo své patrně po vzoru Gratianova Dekretu, jež obsahem svým od látky Verbőczyovy ještě více jest vzdáleno než Justinianovy Instituce. Na formu Dekretu Gratianova upomínají také některé tituly v prologu Tripartita, a jmenovitě nadpisy mnohých titulů díla samého, stilisované ve formě otázek, jako I. 48 Utrum bona marito, et uxori simul collata, deficiente marito, in uxorem ipsam devolvantur et e converso? nebo I. 107 Quomodo noscitur matrimonium inter consanguineos scienter contractum? atd. Ve formě otázek napodobil Verbőczy druhou část Gratianova Dekretu, jež jest rozdělena na 36 případů (zv. causae), a tyto opět na otázky (quaestiones). Jak causae tak quaestiones formulovány jsou ve způsobě otázek, na př. causa prvá: Utrum vendere spiritualia sit peccatum? atd.

[1]) Obsah třetí části uvádí Verbőczy sám (I. 1 § 4) takto: In tertio tandem et ultimo opusculi membro de causarum et actionum judiciariarum, in curiam regiam per viam appellationis ex omnibus regni comitatibus; atque de Croatia, Sclavonia et Transylvania, sedibusque spiritualibus deducendarum ac transmittendarum ordinibus et modis. Item de liberarum civitatum legibus ac causis criminalibus et earum decisionibus, cum correquisitis semper et necessariis circa praemissa materiis et rebus, sua serie tractabitur.

Také svým objemem i svou nesouměrností podobá se Tripartitum velice Gratianovu Dekretu. Jsouť jeho jednotlivé části nestejně veliké, a podstata díla spočívá v části prvé a druhé právě tak jako u Gratianova Dekretu, v němž třetí část (de consecratione) jest takořka rovněž jen doplňkem obou částí prvých. Při označení jednotlivých článků každé části neřídil se však Verbőczy Gratianovým Dekretem, nýbrž Justinianovými Institucemi, a nazval tudíž ony články tituly, nikoli distinkcemi.

Formou projevil takto Verbőczy dosti velkou závislost na právu římském i kanonickém; byť jinak ve věci samé počínal si dosti samostatně. Srovnáme-li Tripartitum s Knihami devaterými našeho Všehrda, vidíme veliký rozdíl mezi oběma díly. Všehrd není závislý na právu římském nejen ve věci, nýbrž ani ne ve formě. Již rozdělení jeho díla na devět knih jest úplně samostatné, nehledíme-li ani k jiným přednostem jeho formy a zvláště k výtečnému jazyku českému, s nímž se nijak nemůže měřiti Verbőczyova středověká latina, oplývající mnohými barbarismy.

Dílo své opatřil Štěpán z Vrbovce několika vedlejšími kusy, jež umístil dílem napřed, dílem po zakončení knihy. Tak uveřejnil v I. vydání svého díla (ve Vídni 1517) na prvém místě *předmluvu ke čtenářům*, jež počíná slovy Magister Stephanus de Werbewcz, personalis praesentiae Regiae Majestatis locumtenens, lectoribus salutem. Předmluva tato, jež v prvém vydání nemá žádného nadpisu, uvádí se v pozdějších vydáních jako Allocutio ad lectores, umísťuje se však na konci díla. Za předmluvou ke čtenářům následuje *královský výsadní list,* kterým se Tripartitum potvrzuje, čili t. zv. Diploma confirmatorium aneb Approbatio (v nových maďarských překladech: A Hármaskönyvet megerősitő királyi kiváltságlevél, a A Hármaskönyvének királyi jóváhagyása). V prvém vydání nemá ani královský konfirmační list žádného nadpisu a následuje hned po předmluvě ke čtenáři, a sice až ke schvalovací klausuli, kde se najednou list ten přetrhuje, a konec se umísťuje teprve po uzavření díla. V pozdějších vydáních (zejména v C. J. H.) následuje však teprve po dedikačním listu adressovaném králi. Tento *dedikační list* stojí tudíž v prvém vydání na třetím místě; nemá rovněž žádného záhlaví. Teprve v pozdějších vydáních dává se mu nadpis Praefatio Autoris, kterýmž názvem jej označuje sám Verbőczy v tit. 6. § 5. prologu. V C. J. H. stojí dedikační list na prvém místě. Csiky nazývá jej ve svém překladě A királyhoz intézett ajánlat (věnování adressované králi)[1]. I věnovací list adressovaný králi rozdělen jest ve dvě části, z nichž druhá následuje teprve po vlastním Tripartitu, a sice v prvém vydání beze všelikého záhlaví, v pozdějších vydáních pod záhlavím Operis conclusio (v maď. překladě Kolosváriho a Óváriho pod n. A munka befejezése, v překladě Csikyho A királyhoz intézett ajánlat befejezése). Posledním kusem Tri-

---

[1]) V latinském originále počíná zmíněná dedikace slovy: Serenissimo principi et domino, domino Wladislao, dei gratia regi Hungariae et Bohemiae etc., domino suo clementissimo magister Stephanus de Werbewcz, judicis curiae Serenitatis Vestrae prothonotarius, servitiorum suorum humillimam commendationem.

partita jest zakončení potvrzovacího výsadního listu králova, vytištěné v prvém vydání rovněž bez záhlaví, v pozdějších vydáních pod n. Regis consensus, v maďarském překladě Kolosváriho a Óváriho pod záhl. Királyi jóváhagyás, v překladě Csikyho A királyi kiváltságlevél befejező része. (Pouze v C. J. H. jest posledním kusem zmíněná již Allocutio ad lectores.)

Celé dílo Verbőczyovo i s kusy úvodními a závěrečnými skládá se tedy z těchto částí: ze tří kusů úvodních (z předmluvy ke čtenářům, z potvrzovacího listu královského, z věnování adressovaného králi), z prologu o 16 titulech, z vlastního Tripartita o třech částech, z nichž prvá má 134 tituly, druhá 86 titulů a třetí 36 titulů, ze závěrku díla (resp. závěrku dedikace králi) a z dokončení potvrzovacího listu královského.

V předmluvě ke čtenářům vykládá Verbőczy historii vzniku svého díla. Praví, že král Vladislav, tum sua sponte permotus, tum frequentibus uniuscujusque ordinis subditorum suorum precibus exoratus, ustanovil, aby zákony a právní obyčeje zachovávané u domácích soudů, avšak dosud nezapsané byly zredigovány, a zvolil Verbőczya, aby rozptýlený zákonný a obyčejový právní materiál v jedno sebral a sepsal[1]).

Z poznámky níže pod čarou uvedené jest viděti, že Verbőczy o díle svém pracoval delší dobu, zajisté několik let. V práci jej podporovali, jak dále se vypravuje, z rozkazu královského ostatní protonotáři královské kurie, v té době jeho soudcovští kollegové, dále přísežní přísedící královského tribunálu a konečně mnozí jiní znalci práva »božského i světského.« Verbőczy o nich praví, že »ad haec omnia discutienda, recensenda et ad amussim trutinanda fuerant adhibiti.« Ze slov těch vysvítá, že podpora jejich záležela jen v udílení pokynů a v kritice materiálu zpracovaného od Verbőczya. Na mnohých místech Tripartita uvádějí se rozličná mínění právníků, s nimiž Verbőczy nesouhlasí. Právníky těmi jsou míněny patrně ony osoby, o nichž se tu děje zmínka, že ho v práci podporovaly.

Hotové dílo bylo pak předloženo stavům na sněmu svolaném po potlačení selské vzpoury ke dni sv. Lukáše evangelisty (18. října) 1514. Král k prosbám a k radosti stavů schválil prý určitými slovy a ústně (conceptis verbis ac viva voce comprobavit) Tripartitum, »hoc domestici juris compendium,« a udělil mu neodvolatelnou sankci. Slíbil také, že ono dílo, napsané na pergaméně, rozešle darem po všech stolicích Uherska. Zatím však, než mohlo býti pořízeno více než 50 opisů Tripartita — tolik bylo stolic, a každé mělo se dostati po exempláři —, byl král nutnými záležitostmi odvolán do Prešpurku a do Vídně. Tam se zdržel vyjednáváním s císařem Maxmilianem a bratrem svým Zikmundem, králem Polským, přes celé jaro (1515) a většinu léta. Navrátiv se do Uher, měl sice pevný úmysl

[1]) Skromně podotýká o sobě Verbőczy: Hanc ipse provinciam (= tento úkol), licet meae imbecillitatis conscius, non tam virium fiducia, quam obsequendi necessitate, suscepi, et quoad suppetebat facultas, pro ingenioli tenuitate, longis diuturnisque laboribus ad calcem usque perduxi.

vydati co nejdříve na světlo Tripartitum (municipalia regni sui jura), avšak pro různé jiné hromadící se záležitosti se opozdil, až konečně zemřel.

Aby tedy Tripartitum, takovou pílí a námahou vypracované a králem již potvrzené — k úplnosti formy scházelo prý jen přivěšení královské pečeti —, neupadlo v zapomenutí a nebylo zničeno (nic horšího pro zemi, nic záhubnějšího pro vedení sporů a pro vykonávání soudnictví nemohlo by se prý státi ani býti vymyšleno), dal prý autor dílo své vytisknouti, a sice v téže nezměněné formě, jak »bylo vydáno«.

Na konci předmluvy ke čtenáři přeje si Verbőczy, aby každý, kdokoli vezme do rukou jeho dílo, byl k němu soudcem spravedlivým. Ačkoli prý vynaložil píli největší, přiznává se, že nemá velkých vědomostí, a řeč že nemá dostatečně uhlazenou. Proto prý jest ho daleko, aby se horšil na toho, kdo by v jeho spise nějakou chybu opravil nebo něco opomenutého doplnil. Naopak, ať to bude kdokoli, bude mu jen vděčen.[1])

Obsah *potvrzovacího listu královského* jest v krátkosti asi tento: Bůh od samého počátku světa chtěl prý, aby mezi lidmi byl rozdíl, jedna část aby byla podřízena, druhá aby poroučela; jedni musejí panovati, druzí poslouchati. Jedny učinil Bůh králi a knížaty, kteří by ostatním spravedlivě vládli, druhé poddanými, kteří by jejich rozkazy vykonávali. Na tyto dvě třídy jest tedy veškero pokolení lidské moudře rozděleno. Krále opatřil Bůh dvěma věcmi: zákony a zbraněmi. Zbraněmi proto, aby nepřátele odráželi, zákony proto, aby občany přidržovali k povinnostem a nutili vrchnosti, aby se spravedlivě chovaly k podřízeným, a boháči i silnější spravedlivě k chudším a slabším. Dvě tyto věci jsou pro každého panovníka tak důležité, že bez nich nemůže býti mezi lidmi svornosti ani míru. Obě musejí býti nerozlučně spojeny. Zbraně samy o sobě nic by neprospívaly, kdyby doma více zmohli lidé nešlechetní a nespravedliví než řádní občané, a naopak marné by bylo dovolávání se soudů a zákonů, kdyby v zemi řádil nepřítel. Proto král, který z božského dopuštění na trůn byl povolán, a tolika zemím, tolika mocným a bojovným národům vládne, vždycky od samého počátku panování všechnu svou péči a snahu vynakládal, aby řečenými dvěma věcmi: zbraněmi a zákony poddané své udržoval v míru a pokoji. Neboť zbraněmi (pokud se to mohlo státi) chránil je před nepřítelem a při vykonávání spravedlnosti nic neopomenul, co by mohlo od spravedlivého a starostlivého panovníka býti opatřeno. Sotva nastoupil na trůn a zbavil zemi vnějších nepřátel i vnitřních nepokojů, bylo první jeho péčí, aby upevnil království a chránil své poddané pevnými zákony. Proto vydal nejednou rozličné konstituce, statuta, a sice jednak z vlastního podnětu, jednak na prosby a žádosti stavů. Nescházela sice ani z doby dřívější »zemská práva« (jura regni), avšak ta byla spíše právními obyčeji, poněvadž nebyla sepsána. Poněvadž řečené konstituce (sněmovní dekrety)

[1]) Autor Tripartita omlouvá se poznámkou: »Quoniam errare saepius ac falli proprium est hominis; et minus mirum est memoriam aliquarum rerum excidere quam omnium constare.«

a ona zemská práva různě byly vykládány, vznikaly z toho velké zmatky. Jak se komu líbilo a hodilo, takový smysl a výklad dával právním předpisům. Věc dospěla až tam, že právní nejistota panovala nejen mezi spornými stranami, nýbrž i mezi samými soudci a znalci zemských práv. Stávalo se dokonce, že ti, kdož více spoléhali na vlastní sílu a moc než na zákony a spravedlnost, napadali sbor soudců se zástupem svých lidí, a čeho se nemohli dodělati právem a zákony, hleděli dosíci křikem a mocí. Autorita soudců a magistrů protonotářů dovolávajících se zemských práv nic u nich neplatila. Kdykoli byla citována nepsaná práva, vždycky je opačně vykládali aneb tvrdili, že od jiných soudců jinak byla vykládána, a tím podkopávali základy soudnictví. Často se přiházelo, že v téže věci, ve které dříve někdo zvítězil, anebo v podobné, jiný později prohrál. Když následkem rozličného a mnohonásobného vykládání sněmovních usnesení a zemských obyčejů právních otvírala se cesta podvodníkům (kalumniatorům), a jak soudci, tak sporné strany byly v rozpacích, uložil [1]) král, jemuž nebylo nic přednějšího a důležitějšího, než udržovati své poddané v míru a pokoji, byv povzbuzován prosbami a neustálými stesky svých věrných, magistrovi Štěpánu z Vrbovce, protonotáři královské kurie, aby sebral v jedno »všechna zemská práva, zákony a obyčeje a konstituce přijaté a schválené, ony totiž, jež v království našem a zvláště v královském našem dvoře [2]) (ve dvorském soudě) při rozhodování sporů a vynášení rozsudků jsou zachovávány«, aby je zredigoval v jedné knize a dal prohlédnouti a posouditi ostatním magistrům protonotářům a přísežným přísedícím královské kurie, tak aby uherský národ podobně jako skoro všechny národy, dobrými a moudrými řády opatřené, mohl se v soudnictví opírati nikoli o pouhé právní obyčeje, jež se často mění a jsou kolísavé, nýbrž o právo psané.

Na zmíněném již shora sněmě, svolaném na den sv. Lukáše (18. října) r. 1514, předstoupili stavové před krále a předložili mu »quendam [3]) libellum gentilitia municipaliaqua jura ac leges et consuetudines eorum vetustas et receptas continentem, nostro jussu a praefato Magistro Stephano collectum et conscriptum«, žádajíce jej, aby vzhledem k tomu, že dali onu knížku pročísti, prohlédnouti, posouditi a prozkoumati zvláštní 10člennou kommissí [4])

---

[1]) V latinském originálu vypadla dvě slova. Stojíť tam: Nos . . . excitati precibus . . . Egregio Magistro Stephano de Werbewcz . . . curam omnium . . . jurium . . . quae in ipso Regno nostro et praesertim in aula nostra regia [in] judicandis et decidendis causis . . . observari consuevissent, in unum colligendi . . . [commisimus]. — Slova uvedená v závorce jsou vynechána a měla by býti doplněna.

[2]) Královský soud čili dvorský soud, jehož obvyklý název u Verbőczya jest sedes nostra judiciaria, curia regia, nazývá se tu aula nostra regia.

[3]) Tripartitum nazývá se tu »jakousi knížkou« snad proto, že král při jejím předložení obsahu jejího ještě neznal a od stavů se dověděl, že jest to ono dílo, jehož sepsání uložil Verbőczyovi.

[4]) V dotčené kommissi byli Pavel Vardai, probošt sv. Zikmunda, správce královských důchodů, Benedikt Batthyáni, kastelán budínského hradu, Jan Ellyevölgyi, protonotář palatinův, Albrecht Bellyéni a Pavel Bolyár, protonotáři personálovi, Štěpán

a shledali, že obsahuje zákony a starodávné obyčeje řádně sepsané, ráčil knížku tu a veškeren její obsah se všemi klausulemi, kapitolami a články dát uvésti do formy královské výsady a tím ji připustiti, schváliti a pro ně (stavy) i jejich potomky jako zákony a obyčeje na věky závazné mocí královskou potvrditi.

Tím končí prvá část potvrzovacího listu královského. Ze slov »*in praesenti* conventu et congregatione generali . . ., quam ad festum Beati Lucae Evangelistae *proxime praeteritum* indixeramus, constitutis . . .«, jest viděti, že král vydal potvrzovací list ještě na samém sněmě, krátce po jeho zahájení. Přesné datum vydání onoho královského listu uvedeno jest v jeho zakončení, umístěném, jak již řečeno, až za textem vlastního Tripartita. List jest datován v den sv. Alžběty (19. listopadu), třicátý třetí den sněmování. Z data tohoto vyplývá, že dotčená 10členná kommisse Tripartitum dlouho asi nezkoumala. Ostatně nebylo toho ani potřebí, poněvadž někteří její členové byli zajisté mezi osobami shora zmíněnými, jež z královského rozkazu Verbőczya již při sepisování jeho díla podporovali. Byl to zvláště přítel Verbőczyův Michal Zobi a zajisté i Pavel Dombai, oba přísedící královské kurie, a jak se zdá i někteří jiní členové kommisse, zejména tři uvedení protonotáři (jeden palatinův a dva personálovi) jakož i královský sekretář. Podporovalit Verbőczya, jak se v předmluvě ke čtenářům praví, nejen kollegové v úřadě, nýbrž i »plerique alii tam in divino quam humano jure diu multumque versati«. Byli to vesměs asi jednotlivci spravující různé úřady, k nimž byli, jak u samého Verbőczya patrno, povoláváni jen lidé znalí práv, a těch nebylo v oněch dobách nazbyt.

V závěrku potvrzovacího listu královského se praví, že král vyslyšel prosby stavů, a poněvadž shledal, že »všechny kapitoly, veškeré tituly a články v oné knížce obsažené a do královského výsadního (potvrzovacího) listu do slova beze změn (beze zkratků a dodatků) vložené jsou správné a slušné a podávají řádně starodávné (schválené) obyčeje a práva království Uherského a částí i království přivtělených a podmaněných, že schvaluje a potvrzuje ono dílo a slibuje, že bude dbáti, aby obsah jeho ve všech částech řádně byl zachováván.«

List královský končí se těmito slovy: »In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras privilegiales appensione secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungariae utimur, communitas, duximus concedendas. Datum Budae in festo Beatae Elisabeth viduae, tricesimo scilicet tertio die diaetae et conventionis generalis praenotatae . . .« Na to uvedena jsou jména vyšších praelatů (arcibiskupů a biskupů) jakož i říšských baronů (vyšších zemských úředníků), za nichž královské privilegium vydáno. Jména jejich uváděna bývala vůbec v usneseních sněmovních i královských privilejích.

Kesserü Gybárthi, vicepalatin, Jiří z Mekče, králův sekretář, Michal Zobi a Pavel Dombai, přísežní přísedící královské kurie, a Štěpán Henczelffy z Petrovce, ředitel královských právních záležitostí.

Ačkoli se v závěrku královského listu potvrzovacího děje výslovná zmínka o tom, že onen list jest opatřen královou pečetí, nestalo se tak, jak víme z předmluvy ke čtenářům. Král dal sice potvrzovací privilej připraviti, avšak pečeti své nepřipojil. Verbőczy vysvětluje to čtenářům svého díla tím, že král zabrán byl zatím jinými záležitostmi, avšak to nebyla pravá příčina, jak jsem uvedl na jiném místě.[1]) Podobně jako české zřízení zemské bylo dílem hlavně Albrechta Rendla z Oušavy,[2]) zástupce nižší šlechty české, byl autorem Tripartita rovněž jeden z vůdců nižší šlechty uherské, Štěpán z Vrbovce. Rozdíl mezi oběma díly zákonodárnými, pokud běží o práva nižší šlechty, byl však ten, že Tripartitum ve větší míře hájilo práv nižší aristokracie než české zřízení zemské. Autor Tripartita napsal dílo své v duchu, který nebyl po chuti straně dvorské a vyšší aristokracii. Ačkoli na sněmě konaném r. 1514 měla převahu t. zv. strana národní (nižší šlechta), obrátily se brzo poměry, a strana dvorská i panská nabyly opět vrchu a zmařily snahy strany národní a s nimi i formální publikaci Verbőczyova Tripartita.

Pro Verbőczya a nižší šlechtu byla to velká rána. Aby však řečený formální nedostatek byl zakryt, uveřejnil Verbőczy konfirmační list králův, chtěje takto dodati svému dílu větší váhy.

V královském listě i v předmluvě ke čtenářům poznamenává se, že Tripartitum tištěno jest, resp. do královského konfirmačního listu vloženo beze všech změn. Že však autor ve skutečnosti učinil na díle svém před vytištěním přece nějaké změny, byť jen nepatrné, vysvítá ze dvou vložek, které mohl vsunouti jen po sněmu z r. 1514, pokud se týče po přijetí Tripartita.[3])

V královském listě děje se dále zmínka o tom, že dílo sepsáno bylo řádně co do všech *kapitol, titulů a článků*. Poněvadž však, jak již uvedeno, rozděleno jest Tripartitum na tři části, a každá část opět jen na tituly, nikoli na kapitoly a články, soudili někteří, že práce Verbőczyova králem vůbec ani potvrzena nebyla, a list královský, o nějž se Verbőczy opírá, že není hoden víry. Domin[4]) nesdílí toho mínění a vysvětluje zdánlivou

[1]) Sr. cit. již stať Štěpán z Vrbovce a jeho Tripartitum, str. 33 a 34.

[2]) Sr. Jos. Kalousek, Čes. státní právo, 2. vyd. (v Praze 1892), str. 324; Jaromír Čelakovský, Povšechné čes. dějiny právní (v Praze 1892), str. 10; 2. vyd. (1900), str. 19; týž, Naučení p. Albrechta Rendla z Oušavy synům dané (Č. Č. H., VIII., 1902, str. 68 až 70). — Zajímavo jest, že Rendl podobně jako Verbőczy nebyl zrovna vzorem karakteru. Jeden jako druhý byli velkými prospěcháři. O Rendlovi dotvrzují to dva nálezy soudu komorního z 15. listop. r. 1511 (Arch. Čes. XIX., Registra soudu komor., vyd. Jar. Čelakovským, str. 15—17). Upozorňuje na to Jos. Kalousek ve Sbor. věd. práv. a stát., II. (1902), str 510.

[3]) Sr. stať mou Štěpán z Vrbovce a jeho Tripartitum Poukazuji tam na Trip. II. 44 § 8., kde se děje zmínka o »generale *modernum* decretum nostrum«, čímž se rozumí čl. 32. dekr. z r. 1514, tedy dekretum téhož sněmu, jemuž bylo Tripartitum již hotové předloženo ke schválení. Rovněž tak v Trip. III. 25. § 2. naráží se na čl. 14. § 3. dekr. z r. 1514, kterým sedláci prohlášeni zbavenými práva volně se stěhovati.

[4]) Dogodozpisz pravicz szamoszvojneh Vugerzkeh (Záhřeb, 1819), str. 104 a 106.

neshodu mezi královským listem a Tripartitem tím, že v tehdejší době tak se psávalo. Poukazuje také na list, kterým král svoje vlastní dekretum z r. 1492 (t. zv. prvé čili větší dekretum) potvrdil, a sice »in omnibus clausulis, articulis, capitulis et punctis«, ačkoli ani toto dekretum nemělo jiného rozdělení než na články. Mínění Dominovo jest úplně správné. Přečteme-li si konfirmaci dotčeného prvého dekretu Vladislavova, vidíme skutečně v jejím znění podobnou stilisaci jako v konfirmačním listě královĕ k Tripartitu.

Při konfirmačním listě královském mohla by se zdáti jiná věc nápadnou. Verbőczy sám v předmluvě ke čtenářům podotýká, že Tripartitu schází královská pečeť. Poněvadž Tripartitum vloženo bylo do konfirmačního listu královského, rozumí se, že pečeť měla býti přivěšena ke královskému listu, avšak, jak jsme slyšeli, přivěšena nebyla. Následkem toho nebyl list ten řádně vydán. Jest otázka, jak se dostal Verbőczyovi do rukou královský list, který nebyl určen pro veřejnost a který také bez královy pečeti neměl žádné platnosti. Na to máme odpověď snadnou. Verbőczy byl od r. 1502 protonotářem dvorského sudí Petra, hraběte svatojirského a bozinského, a jakožto protonotář zastával v dolní sněmovně úřad notáře, jehož úkolem bylo koncipovati spisy a redigovati text sněmovních dekretů.[1]) Není pochybnosti, že si Verbőczy nenechal ujíti krásnou příležitost, a že tak jako koncipoval sněmovní dekret z r. 1514 i jeho approbaci (nazvanou v C. J. H. »Conclusio«), datovanou rovněž ze dne 19. listopadu 1514, stilisoval jistě také sám znění královského konfirmačního listu k Tripartitu. Nejen že to bylo zcela přirozené, ale jinak nevěděli bychom ani, jak si vysvětliti, že se mu dostal do rukou text onoho listu, který mu přece králem, nemaje bez pečeti platnosti, sdělen býti nemohl. Uveřejniv spolu s Tripartitem onen koncept královského konfirmačního listu — neboť nebyl ničím jiným než konceptem — dopustil se Verbőczy nejen nediskretnosti, nýbrž, možno říci, zneužití svého úředního postavení. Neboť kdyby nebyl býval protonotářem, nemohl mu text onoho konceptu býti znám. Zneužití to mohl si však Verbőczy r. 1517 dovoliti. Král Vladislav r. 1516 zemřel, a Verbőczy dosáhl už r. 1517 vysoké hodnosti královského personála (personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens, királyi személynök).

Zajímavá jest i *dedikace* Verbőczyova *adressovaná králi*. Autor Tripartita velebí v ní krále jako ochránce spravedlnosti a práva a původce myšlenky, aby Uhrům se konečně dostalo psané sbírky domácího práva. Sebrati a soustavně sepsati »domestica ac gentilitia regni hujus inclyti Hungariae jura« jest prý věc přetěžká, a zdá se skoro, že přesahuje lidskou schopnost. Nebylať dosud žádná taková soustavná a souborná práce trvalé ceny v Uhrách vůbec ani podniknuta. Skoro každý panovník a král vydávají neustále nové konstituce (sněmovní usnesení) a edikty, jež často si

[1]) Sr. cit. stať moji Štěpán z Vrbovce a jeho Tripartitum, str. 22.

odporují a nesnadno v jednu sbírku se dají spojiti. K tomu přistupuje další obtíž, že se zdá skoro nemožným podržeti v paměti všechno to, co se vyskytuje ve sporných záležitostech a praktikuje v soudním řízení. Přes to však vzal na sebe autor Tripartita břemeno nad své síly, poněvadž král mu to poručil, a neuposlechnouti bylo by hříchem. Ačkoli jest si dobře vědom své slabosti (nepřisuzuje si větších schopností než mají jeho kollegové, doznávaje naopak, že náleží k posledním mezi nimi), pokouší prý se pod vedením a šťastnými auspiciemi krále o věc v Uhrách dosud neslýchanou a po tolik věků k hanbě a škodě zanedbávanou: »statuta scilicet et decreta ac leges et consuetudines Regni hactenus divulsa, mutila, confusa et male cohaerentia in unum connectere ac conglutinare in scriptisque redacta Vestrae Majestati ad communem usum promulganda summa cum obsequendi propensitate offere«.

Nic prý není chvalitebnějšího, co by od něho mohl král žádati, a nic, co by Verbőczy mohl podniknouti s větší radostí. Neboť co slavnějšího by mohl král učiniti, než když po odražení nepřátel pečuje o mír? A ten nemůže býti trvalý, není-li udržován právním řádem. Mnohem více škodí zajisté vnitřní rozbroje než vnější války, a více států — i mocných — bylo vyvráceno jedem domácích nepokojů než nepřátelskými zbraněmi.

Proto pokládal prý Verbőczy za věc záslužnou sepsati po přání králově jasným a každému přístupným slohem všechny zemské obyčeje a sněmovní usnesení a zredigovati je »do kapitol, titulů a článků«. Dílo jeho přijde zajisté vhod celé budoucnosti. Hleděltě si uherský národ od samých počátků vznikajícího státu jen vojenství a jinými uměními méně se zabýval. Maďaři pošedše z plemen scythských a opustivše původní vlast, usadili se v hořejší Pannonii a pod vůdcovstvím Atilovým vnikli vítězně do Německa, Italie a Španělska. Konečně však zásluhou krále Štěpána přijali křesťanství. A tu žádný zajisté národ neučinil pro ochranu a rozšíření křesťanství tolik jako Maďaři. Kolem 140 let vedou války s Turky, a prolévajíce vlastní krev, chrání ostatní křesťanstvo. Žádným obchodům ani řemeslům nejsou oddáni, jen vojenství jest jejich zaměstnáním. Tím se stalo, že na vydávání zákonů nezbylo jim času. Nicméně nyní péčí a obezřelostí královou ani v této věci nestojí za ostatními národy. Král oplývá prý neuvěřitelnou a skoro božskou cností, jevící se v jeho zbožnosti. A to je nejlépe. Jeť potřebí, aby lidská spravedlnost prýštila ze zbožnosti (ze spravedlnosti božské); jinak jest největší nespravedlností. Svatý Cyprian praví: Justitia regis pax est populorum, tutamen patriae, munimentum plebis, protectio gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies aëris, serenitas maris, terrae fecunditas, solatium pauperum, haereditas filiorum et sibimet ipsis spes futurae beatitudinis. Spravedlnost jest prvou ze všech cností, bez ní nic není trvalého. Příkladem mohou nám býti říše Assyrská, Medská, Perská, Macedonská a Římská. Proto jest prý Verbőczy nehynoucími díky zavázán králi za to, že chce Uherské království založiti na spravedlnosti a upevniti je chce zákony. Neboť kdo by nevěděl, že zákony byly vyna-

lezeny k blahu a šťastnému životu lidí? »Bez nich ani žádná rodina ani obec ani národ ani celé pokolení lidské ani příroda ani svět obstáti nemůže.« Kdo prvý vynalezl zákony, není známo. Židé praví, že Mojžíš, Athenští však měli za jejich vynálezce Kekropa a Solona, Argejští Foronea, Kretští Minoa a Radamanta, Lakedajmonští Lykurga, Aegypťané Trismegista, Peršané Zoroastra.[1]) Ať jím byl však kdokoli, dal lidem takový dar, že si nelze ani přáti většího daru od Boha.[2]) Žádný stát nemůže míti bez zákonů trvání. Neboť zbraněmi se říší dobývá, pomocí zákonů se však udržují. Že můžeme spokojeně žíti, to jest jen zásluhou zákonů.[3]) Proto nemohl učiniti král nic slavnějšího, než že se odhodlal k tomu, aby zákony a právní normy uherské byly sepsány a vydány. Verbőczy vynaložil prý na dílo své všechny své síly, jen aby králi nejlépe vyhověl. Přes to však nebude prý jistě scházeti závistníků, kteří práci tak velikou a všem tak prospěšnou budou zlehčovati. Takovát bývá zuřivá závist, že si právě na věcech lepších a zvláštní chvály hodných brousí své jedovaté a ostré zuby. Proto spoléhá prý Verbőczy na krále, že ho před podobnými útoky nepřátel ochrání. Dosti velkou odměnu bude shledávati v tom, jestliže prospěl vlasti a uposlechl panovníka, jehož prosí, aby dílo jemu věnované opětovně a opětovně neobtěžoval si čísti a posuzovati. A poněvadž taková už jsou lidská díla, že nic není tak dokonalé, aby nemohlo býti opraveno, prosí krále, aby všechno, co by dle jeho úsudku mělo býti vynecháno, změněno nebo přidáno, opravil a zařídil, tak aby závistníci a nepřátelé neměli nejmenšího podnětu ke zlehčování. Nikdo ať prý si nemyslí, že by si Verbőczy tolik byl dovolil, aby nové nějaké zákony uváděl a přidával. Sebralť do jedné knihy a uvedl do soustavy pouze ty zákony, jež seznal od svých předchůdců, a o nichž ve své praxi při rozhodování sporů sám se přesvědčil, že jsou zachovávány. Radil se však dříve také s ostatními svými kollegy a znalci domácího práva a obyčejů. Dílo hotové posvěcuje nyní králi a prosí ho, aby práci jeho přijal, a uzná-li ji za hodnu, aby jí udělil sankci a všem poddaným aby ji vydal za zákonník. Panovník však nechať více hledí k úmyslu, než k ceně věci mu věnované. Byť byl nabízený dar sebe menší, vyplynul z poslušnosti a upřímnosti.

Posléze slibuje Verbőczy, že se vynasnaží sloužiti králi. Vůle a věrnosti nikdy mu nebude scházeti. Slovy »Valeat Vestra Majestas, Rex Excellentissime, diu multumque felix« končí se prvá část Verbőczyovy dedikace králi Vladislavovi, umístěná před textem Tripartita.

---

[1]) Místo toto Verbőczy opsal. Sr. Decretum Gratiani I., d. 7. c. 8.

[2]) »Sunt enim leges — pokračuje se dále — totius humanae vitae duces ac moderatores; totae sunt in aequitate, in prudentia, in profundissima denique sapientia constitutae: totae ad vitam bene beateque peragendam adinventae.«

[3]) »Remota namque justitia« — citují se slova sv. Augustina — »quid sunt regna nisi magna latrocinia? Leges sunt, quae nos a periculis ignominiaque tuentur, quae sicarios arcent et grassatores ac insidiarum pericula longe lateque repellunt. Quae denique in summo nos otio atque in summa tranquillitate custodiunt.«

Dříve než podáme obsah závěrečné části dedikace, všimněme si výslovného prohlášení Verbőczyova o tom, že dílem jeho nezavádí se žádné právo nové. Autor Tripartita sebral jen zákony a obyčeje dávno již existující. Přes to však vytýkali Verbőczyovi někteří, že vypisuje v díle svém obyčeje, kterých v Uhrách nikdy nebylo. Slovům jeho jakožto člověka vypovězeného z vlasti nelze prý věřiti.[1]) Domin výtku tu vyvrací.[2]) Byltʼ Verbőczy z vlasti vypovězen teprve r. 1526, nikoli však proto, že by se byl dopustil při sepisování Tripartita nějakého podvodu, nýbrž jako zrádce země. Dále jest známo, že se Verbőczy stal po sepsání Tripartita královským personálem a pak i palatinem, a na úřad takový nebyl by býval povýšen, kdyby byl chtěl zaváděti nějaké nové, v Uhersku neexistující zákony pod záminkou, že jsou to zemské obyčeje. Nedá se také mysliti, že by stavové uherští byli tak bídní, aby byli doporučili králi k potvrzení nějaké nové zákony na místo starých. A konečně srovná-li někdo Tripartitum s dekrety (konstitucemi) dřívějších králů i s jejich privileji, nenajde v Tripartitu ani jedné zvyklosti, která by tenkráte nebyla v Uhrách platila. Důvody Dominovy možno rozmnožiti ještě tím, že by zajisté aspoň v pozdějších dobách byli přišli na Verbőczyův podvod, a že by se jeho dílo bylo neujalo, kdyby neobsahovalo právo skutečně existující.

V závěrku dedikačního listu umístěném, jak již uvedeno, za textem Tripartita vysvětluje Verbőczy, jakého užil při sepisování svého díla způsobu vyjadřování. Projevuje tu zároveň velikou znalost řecké a zvláště římské literatury.

»To jest, přemoudrý a nejlepší kníže,« praví, »co jsem pokládal za potřebno, abych z rozkazu a pod auspiciemi Tvými napsal o zákonech, institucích a domácích obyčejích slavné říše Tvé Uherské, které po tolik let nejšťastněji stojíš v čele.«

Při práci své musel prý Verbőczy přihlížeti k nemálo okolnostem. Především hleděti musel k dekretům Vladislavových předchůdců, z nichž vzal látku skoro celého díla. S druhé strany však musel míti na paměti, že kniha jeho má sloužiti k poučení. Vzhledem k prvé okolnosti bylo potřebí, aby v díle svém užíval týchž slov, kterých užívali sami panovníci. Absurdním se mu zdálo, aby volil slova jiná, než byla obsažena v zákonech. Také Římané vkládali z úcty ke starobylosti do zákonů ona slova, jichž užívaly staré zákony decemvirské. Známo jest dále, že i nejučenější latinští spisovatelé mají ve spisech svých rčení cizí, úplně barbarská, jako na př. Cicero slovo sardské mastruca a slovo perské gaza. Více takových slov možno najíti u Fabia Quintiliana na onom místě, kde obšírně mluví o cizích slovech. Slov zastaralých užívá často Maro (t. j. Virgilius), dále po různu Livius Andronicus, Q. Ennius, Furius Bibaculus, Gn. Naevius, Varius, M. Actius, Pachuvius, Q. Cornificius, Lucretius a j.

---

[1]) Domin, Dogodozpisz, str. 104.
[2]) U. m., str. 107.

Dílo své psal Verbőczy pro Uhry, kteří se zabývají vojenstvím a zemědělstvím a nečtou spisů Ciceronových, Liviových, Sallustiových nebo Gelliových. Proto se mu prý odpustí, že mluvě s Uhry, užil často prostých, domáckých slov. Podobně psal prý Paladius Rutilius knihy své o zemědělství; také Lactantius v třetí knize spisu Divinae Institutiones a Marcus Tullius Cicero v prvé knize De finibus bonorum et malorum hlásají podobnou zásadu. Rovněž Aurelius Augustinus často opakoval výrok: Je-li věc sama jasná, nemá se vyjadřovati hledanými (nesrozumitelnými) slovy. Barbarští národové, jako Peršané, Aegypťané, Arabové, Skythové, Parthové a Hyrkanové užívali v zákonech jen běžných, všeobecně známých slov. A Řekové počínali si nejinak. Lykofronova dogmata čtou prý se jen málo, poněvadž čtenáři nemohou porozuměti smyslu. Spisy Herakleita Efesského pokládají se za ztracené jen proto, že Herakleitos užíval slov příliš temných a mlhavých. Bylť proto od pozdějších nazván Skotinos, t. j. mlhavý. Naproti tomu však Epikuros, který od svých krajanů za znamenitého filosofa byl považován, užíval ve spisech svých mluvy prostonárodní a neumělé. Plotinus, přední mezi pozdějšími Platoniky, tak prý zanedbával uhlazenost formy, že když něco napsal, nedal si tu práci, aby to, co napsal, podruhé prohlížel a četl. Neboť nechtěl to prohlédnouti a projíti ještě jednou. Nic také nedbal pravopisu, jen srozumitelnosti si hleděl. Tuto nepečlivost v psaní vytýkali někteří i samému filosofu Aristotelovi. Také prý božský zákon daný židům od Boha skrze Mojžíše psán jest tak prostými slovy, že není v něm patrna žádná snaha o krasořečnické podání. Co prý se nařizuje všem, aby bylo zachováváno, má býti podáno tak, aby od čtoucích lehce mohlo býti pochopeno. Rovněž tak Nový zákon Kristův, bez něhož nikdo nemůže býti spasen, psán jest slovy nehledanými. Velice padalo na váhu, že skoro všechno, co se píše v Opus Tripartitum, má sloužiti k prospěchu jen lidem domácím. Proto prý má za to Verbőczy, že se zachoval správně, užil-li v díle svém některých slov, »zavánějících spíše naší Pannonií než Latiem«. Neboť v takových věcech, jak to dosvědčuje i Aristoteles, má se mluviti tak, jak mluví většina. — Zajímavá to polemika proti náhledům čelnějších tehdejších humanistů!

To pokládal prý za nutno uvésti jen k vůli těm, kteří uznávají pouze jazyk Ciceronův nebo jiného slavného klassika.[1]) Autor Tripartita pečoval prý hlavně o to, aby do díla jeho nevloudilo se nic, co by nesouhlasilo se starobylými obyčeji a královskými konstitucemi, anebo co by se jim dokonce snad i příčilo. Běželoť mu stále jen o authentičnost všech právních pramenů. Vynechal-li však něco tím, že mu paměť selhala, anebo pro neschopnost, prosí krále za prominutí. Na konci slibuje, že chce králi sloužiti

[1]) »At nobis,« pokračuje, »in opere hoc nostro, in quo cum omnia ad justitiae munus explendum, domesticorumque jurium ac judiciorum rationem referantur, verbis nudis atque apertis et nostratium cuique obviis ac expositis, fuit utendum. Nec enim facundiam ostentare, quae alioquin exigua in nobis est, sed publico usui pacique te tranquillitati domesticae consulere fuit propositum.«

tak věrně a oddaně, že bude hledět vyčísti i jeho tajná přání, aby jim mohl vyhověti.

Druhá část dedikace jest, jak viděti, velmi zajímavá. Autor Tripartita prozrazuje v ní nejen velikou znalost klassických literatur, nýbrž podává cenné zprávy, týkající se vlastního jeho díla. Dotýkaje se tu otázky, z kterých pramenů čerpal látku ku své práci, praví: Unde (= ex decretis Tuorum praedecessorum principum) praesens hoc nostrum opus *totum fere* sumptum reperies. Vykládá dále, proč neužívá v díle svém klassické latiny, nýbrž latiny středověké, plné barbarismů, zvláště uherských. Níže ukážeme na tyto barbarismy, jež vznikly vlivem jazyka maďarského a jistě i vlivem slovanským. Jeden příklad maďarismu podává Verbőczy v samém zakončení dedikace. Píšeť po vzoru maďarském quîs (= quibus) sine (melyek nélkűl) místo sine quibus. Ve vlastním textu Tripartita jest ovšem takových barbarismů více.

Barbarskou latinu omlouvá Verbőczy tím, že krajanům jeho bude srozumitelnější než latina klassická. Bylo-li však toto mínění Verbőczyovo vůči jeho krajanům oprávněno, nemůže se popříti, že Nemaďarům jest jazyk jeho dosti těžce srozumitelný. Příčinou toho nejsou však jen maďarismy, kterých konečně není tolik, ani jeho neobratná latina, nýbrž do značné míry zvláštní uherská právní terminologie, jíž věnujeme pátou kapitolu.

Stejně jako v prvé části dedikace, opakuje Verbőczy i v druhé její části, že dílem jeho nezavádí se nějaké nové právo, nýbrž zaznamenává se tu jen právo dávno již stávající.

Kapitola druhá.

Prolog Tripartita.

Pojednavše o úvodních a závěrečných kusech k Tripartitu, přejdeme k prologu.

Verbőczy pojednává tu v 16 titulech o všeobecných otázkách theoretických [1]).

Také prologus nebyl původně rozdělen jinak než na tituly. Szegedi rozdělil i tituly prologu (tituli prologales) na počátky a paragrafy, tak že se od jeho doby citují i tato rozdělení.

[1]) Jednotlivé tituly mají tyto nadpisy: tit. 1. De justitia, quid sit diffinitive? et de ejus divisione, tit. 2. De jure et divisionibus juris, tit. 3. Quomodo differunt jus naturale, jus gentium et jus civile, tit. 4. De jure militari et juris prudentia, tit. 5. Differentia est inter justitiam, jus et juris prudentiam, tit. 6. De diffinitionibus legis, et ejus conditionibus, tit. 7. Quare factae sunt leges? et de quadruplici officio legis, tit. 8. De statuto et municipali jure, tit. 9. Utrum valeat statutum contra jus canonicum vel naturale vel divinum?, tit. 10. Quid sit consuetudo? et quae sunt necessaria

Podrobně prolog rozbírati nehodláme. Obsahuješ, jak již řečeno, nejen theoretické úvahy o právu a základních právních pojmech, nýbrž není ani duševním majetkem Verbőczovým, a mimo to nemá s vlastním obsahem Tripartita takořka žádné souvislosti. Kdežto se v Tripartitu pojednává o soukromém právu uherském, rozebírají se v prologu jednotlivé pojmy vzaté hlavně z práva římského a kanonického.

Těchto latinských pramenů Verbőczyových pro prolog všiml si již jesuita Jan Szegedi [1]).

Větší pozornost věnoval Verbőczyovi v příčině pramenů prologu k jeho Tripartitu J. A. Tomaschek, který dokazuje [2]), že Verbőczy vzal základní pojmy a všeobecnou právní theorii svého díla přímo a bezprostředně ze Summa legum, právní knihy neznámého autora, jež vznikla v Dol. Rakousích v první pol. XIV. stol. Na mnohých místech opírá prý se Summa sice o doslov Justinianových Institucí, užívá však při tom zvláštních a charakteristických obratů a dodatků. A tyto objevují se prý u Verbőczya beze změny, což jest důkazem, že Verbőczy na oněch místech nečerpal přímo z Institucí, nýbrž ze Summy. Jako prý má Summa před právem osob všeobecnou část, tak začíná prý Verbőczy dílo své prologem, v němž čerpá přímo z této Summy. Na doklad svého tvrzení klade Tomaschek vedle sebe příslušná místa ze Summy i z Verbőczya.

Pokládáme mínění Tomaschkovo za ukvapené a máme za to, že na mnohých místech, jež Tomaschek cituje, čerpal Verbőczy nikoli ze Summy, nýbrž přímo z Justinianových Institucí jakož i z Gratianova Dekretu. Abychom toto své tvrzení odůvodnili, používáme téhož přehledného způsobu jako Tomaschek a klademe příslušná místa vedle sebe v sloupcích.

V prvém titulu prologu píše Verbőczy o spravedlnosti, o její definici a jejím rozdělení. Jako při jiných pojmech nespokojuje se definicí jednou, nýbrž podává za sebou tři definice. Začíná takto: Justitia igitur est . . ., pokračuje pak: Item justitia est . . . a dále: Item aliter justitia est . . . Prvá definice: Justitia est constans et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuens vzata jest z Institucí (pr. I. 1., 1.). Touž definici uvádí dle Tomaschka i Summa, avšak v následujícím jest prý již viděti vliv Summy:

ad consuetudinem firmandam?, tit. 11. Quomodo differt lex a consuetudine? et de triplici virtute consuetudinis, tit. 12. De lege et statuto ac consuetudine contraria quid sit sentiendum?, tit. 13. Quid sit judex, quid judicium, quid causa, quid actor et reus?, tit. 14. Quot requiruntur ad judicium, ut sit actus justitiae? et de jurisditione officioque et conditionibus boni judicis, tit. 15. Utrum judex secundum allegata et probata vel secundum conscientiam judicare teneatur?, tit. 16. De duplici conscientia judicis, videlicet rei et dicti.

[1]) Sr. jeho kommentář k Tripartitu, vyd. r. 1734 v Trnavě pod n. Tripartitum juris ungarici Tyrocinium.

[2]) Sr. rozpravu jeho: Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrechte von Wiener Neustadt und dem Werbőczischen Tripartitum. (Sizzungsberichte der philos. hist. Classe der Kais. Akad. der Wiss., 105 Band, Vídeň 1884.) Na str. 320 a násl.

Summa I. 2

Est autem duplex justitia: naturalis et legalis. Naturalis est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuens, ut supra dictum est, et sine illa nullus potest regnum Dei possidere. Justitia legalis est, quae saepe mutatur, sine qua nec gentes nec regna diu poterunt permanere.

Verbőczy, prol. 1. § 3. (mylně se uvádí p. I. tit. 1.)

Duplex est autem justitia, scilicet naturalis et legalis. Naturalis est constans et perpetua voluntas jus suum (ut praenotatum est) unicuique tribuens et sine illa nullus potest regnum Dei possidere. Legalis vero dicitur lex (sic!), quae saepe mutatur, sine qua nec gentes nec regna poterunt permanere.

Připouštíme, že místo zde citované mohl vzíti Verbőczy ze Summy, avšak jistoty žádné tu není. Jak Summa tak Verbőczy mohli uvedené místo vzíti z nějakého jim oběma společného pramene. Svědčí o tom tyto okolnosti: 1. Mezi zmíněnou shora definicí spravedlnosti, vzatou z Institucí a obsaženou v Summě i v Tripartitu, a mezi citovaným právě místem obou prací nalézají se v Tripartitu dvě jiné definice spravedlnosti, o nichž Summa ničeho neví. Vědy pěstované tehda způsobem scholastickým libovaly si velice v planém slovíčkářství, v umělém vyhledávání rozdílů, v různých definicích a p. Obě druhé definice spravedlnosti, jež uvádí Verbőczy[1]), pocházejí sotva asi od něho samého, a jsou vzaty bezpochyby z nějakého kanonisty nebo theologa. Verbőczy studoval, jak známo, na některé mimouherské universitě — zdá se, že na Vídeňské — jest tudíž pravděpodobno, že definice ty vzal z universitních přednášek některého svého professora. 2. Místo shora citované má u Verbőczya ještě tento dodatek: Unde et justum aliquid dupliciter intelligitur fieri; uno modo, ex ipsa natura rei, quod dicitur jus naturale; alio modo, ex quodam statuto inter homines, quod dicitur jus positivum. I tento dodatek zdá se nasvědčovati, že Summa i Verbőczy čerpali z pramene společného, Verbőczy ovšem úplněji a více. 3. Dělení spravedlnosti na přirozenou a zákonnou není asi žádnou zvláštností, kterou by znala pouze Summa. Praví ť Szegedi[2]), že tak, jako Verbőczy dělí spravedlnost na přirozenou a zákonnou, dělí ji jiní na božskou (patrně totéž, co přirozená spravedlnost) a lidskou, jiní na universální a partikulární, novější kanonisté pak a theologové na spravedlnost kommutativní, distributivní, legální a vindikativní.

Jiná parallela Tomaschkova:

Summa I. 2.

Jus secundum Tullium est ars sive scientia aequi et boni, secundum quam nos appellamur sacerdotes id est leges docentes.

Verbőczy, prol. 2. § 1.

Quod per Tullium sic definitur: Es ars sive scientia boni et aequi, secundum quam nos sacerdotes, id est sacras leges et cuilibet jura sua ministrantes, appellamur.

---

[1]) První z nich: Justitia est habitus bonus tribuens cuique suam dignitatem, Deo religionem, parentibus obedientiam, majoribus reverentiam, paribus concordiam, minoribus disciplinam, sibi ipsi castimoniam, et pauperibus ac miseris compassionem operosam. — Druhá definice: Justitia est habitus animi (communi utilitate servata) suam cuique tribuens dignitatem.

[2]) U. m. I., str. 3.

Ani zde není prokázáno, že Verbőczy čerpal přímo ze Summy. Citovanou definici práva podávají na samém počátku Pandekty, a sice na základě slov Ulpianových: »Omnis jurisconsultus est justitiae sacerdos . . .« Justitiam enim colit, dum boni et aequi notitiam *profitetur* (= docet) . . . Hoc vere est justitiam colere et sacris temploque ejus *ministrare.*« Ze slov těchto vybrala si Summa slovo profitetur, a Verbőczy ministrare. Proto vykládá Summa: sacerdotes id est leges docentes (profitentes), kdežto Verbőczy: sacerdotes id est sacras leges et cuilibet jura sua ministrantes.

Ostatně ani zde nespokojuje se Verbőczy jednou definicí a podává (tit. 2. § 2.) definici druhou: Aliter autem jus dicitur collectio legitimorum praeceptorum, quae nos arctant ad observandum bonum et aequum, hoc est utilitatem et aequitatem, sive veritatem justitiam designantem. Poněvadž o této nové definici Summa ničeho neví, jest viděti, že Verbőczy měl bohatší prameny než Summa.

Dále srovnává Tomaschek tato místa:

Summa I. 3.	Verbőczy, prol. 2. §§ 3. 4. a 9.
Est enim duplex jus. Est enim quoddam jus publicum, quoddam privatum. Publicum quod principaliter ad imperium pertinet, privatum quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Illud privatum est triplex, scilicet jus naturale, jus gentium et jus civile. Jus naturale est, quod natura omnia animalia docet et docuit. Nam jus hoc non humani generis est proprium sed etiam omnium animalium . . . Inde descendit maris et foeminae conjugatio . . . liberorum procreatio et educatio . . . pecuniae commodatae vel depositae restitutio, violentiae per vim repulsio.	Jus itaque duplex est. Quoddam enim est jus publicum, quoddam vero privatum. Publicum est, quod principaliter ad imperium et regimen regnorum publicamque utilitatem spectat et in sacris ac sacerdotibus et in magistratibus consistit . . . Privatum vero est jus speciale quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Et illud triplex est scilicet jus naturale, jus gentium et jus civile. Jus igitur naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturae et non constitutione aliqua habetur sive quod natura omnia animalia docet et docuit. Et hoc non solum est humani generis proprium sed etiam omnium animalium. Inde descendit maris et foeminae conjunctio, liberorum procreatio et educatio, omnium una libertas, ac acquisitio eorum, quae coelo, terra marique capiuntur. Item depositae rei vel commodatae pecuniae restitutio, violentiae proximi per vim repulsio. [NB. zde měl citovati Tomaschek ještě pokračování:] Nam hoc, aut si quid huic simile est, nunquam injustum, sed naturale aequumque habetur.
Jus civile est, quod unaquaeque civitas sibi propter divinam humanamque causam constituit. Vocatur autem jus civile quasi proprium jus civitatis.	Jus autem civile est, quod quisque populus, vel quaeque civitas sibi propter divinam humanamque causam constituit, et vocatur jus civile quasi proprium jus civitatis.

Z textu nápadně souhlasného mohlo by se skutečně zdáti, že Verbőczy čerpal přímo ze Summy. Bližší zkoumání přesvědčuje nás však o opaku. Vezmeme-li do rukou Justinianovy Instituce, Pandekty a Dekret Gratianův, vidíme, že jednotlivá slova Verbőczyova poukazují nikoli na Summu, nýbrž na uvedené prameny římského a kanonického práva. Tomaschek necituje Verbőczya úplně. Na třech místech vypustil jistá slova a vytečkoval je. V textu od nás podaném jsou však ona vynechaná místa citována (srv. proložený tisk). A právě ona místa ukazují jasně, že Verbőczy čerpal přímo z Institucí, resp. z Pandekt i z Gratianova Dekretu. Srovnání obou těchto pramenů s hořejším výňatkem z Verbőczya jest nejlepším toho důkazem.

Pr. I. de jure nat. 1. 2.	C. 7. D. 1.
Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quae in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque foeminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim, caetera quoque animalia istius juris peritia censeri.	Jus naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur; ut viri et foeminae conjunctio, liberorum successio et educatio; communis omnium possessio et omnium una libertas, acquisitio eorum, quae coelo, terra marique capiuntur; item depositae rei vel commodatae pecuniae restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est, nunquam injustum, sed naturale aequumque habetur.

Srovná-li se definice práva přirozeného, která se tuto podává z Gratianova Dekretu, i definice Institucí s citovanou shora definicí Verbőczyovou i definicí Summy, vidí se: 1. že definice Verbőczyova jest mnohem obšírnější než definice Summy, 2. že Verbőczy spojil definici Gratianova Dekretu a definici Institucí v jedno, tak že vlastně definuje právo přirozené dvojím způsobem, podobně jako podává u jiných právních pojmů (na př. u spravedlnosti, práva atd.) definicí několik. Naznačil to ostatně slovy *sive quod*.

Rovněž tak na Verbőczyových definicích práva veřejného i soukromého pozorovati jest, že nečerpal ze Summy, nýbrž opětně z dvou, po případě snad i ze tří pramenů. Podáme definice Institucí, Pandekt i Dekretu Gratianova.

§ 4. I. de just. et jure 1, 1.	L. 1 § 2. D de just. et jure 1, 1.	C. 11. D 1.
Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem. Dicendum est igitur de jure privato, quod tripartitum est: collectum est enim ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus.	Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Publicum jus in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Privatum jus tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus.	Jus publicum est in sacris et in sacerdotibus et in magistratibus.

Ze slov Verbőczyových (jus publicum) in sacris ac sacerdotibus et in magistratibus consistit, kterážto slova v definici práva veřejného podané v Summě nejsou, jest patrno, že Verbőczy čerpal na tomto místě buď z Pandekt nebo z Institucí a z Gratianova Dekretu dohromady. Jedno slovo společné Summě i Verbőczyovi (v definici práva veřejného) mohlo by sváděti k domněnce, že snad přece Verbőczy čerpal ze Summy. Jest to slovo imperium, které se nevyskytuje ani v Institucích ani v Pandektách. Bližší uvážení nemůže však domněnky takové připustiti. Jest sice pravda, že v obou cit. pramenech římského práva vyskytují se slova »ad statum rei Romanae« (a nikoli »ad imperium«), avšak v theorii středověkého práva musela se tato definice opraviti. Neexistovalť přece již římský stát, nýbrž římská říše německého národa, »imperium«, a proto slova »ad statum rei Romanae« musela býti nahražena slovy »ad imperium«. Ostatně má i v této příčině Verbőczy úchylku od Summy. Dodáváť: (ad imperium) et regimen regnorum publicamque utilitatem, čímž rozšiřuje pojem práva veřejného i na právo jiných států než říše římskoněmecké.

Také definici práva civilního nebeře Verbőczy ze Summy. Ukazují to opět prameny:

§ 1. I. de jure nat., gent. et civ. 1, 2.	L. 9. D. juris div. 1, 1.	c. 8. D. 1.
Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis.	Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis.	Jus civile, quod quisque populus vel quaeque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit.

Srovnáme-li tyto tři definice s definicí Summy i definicí Verbőczyovou, vidíme, že Summa i Verbőczy čerpali z práva římského i církevního, avšak Verbőczy věrněji. Prozrazují to slova »quisque populus«, jež se vyskytují v obou pramenech římských, v Dekretu Gratianově i ve Verbőczyovi, v Summě však scházejí. Nemožno tudíž na tomto místě souhlasiti s Tomaschkem, že by byl Verbőczy čerpal přímo ze Summy.

Jiné srovnání Tomaschkovo:

Summa (pokračování I. 3.)	Verbőczy, prol. 3.
Et nota, quod omnes populi, qui legibus, moribus et *consuetudinibus* utuntur, partim suo proprio partim communi omnium hominum jure utuntur.	Caeterum omnes populi, qui legibus aut moribus utuntur et *reguntur*, partim suo proprio, partim vero communi omnium hominum jure utuntur. [Hi enim, qui suo tantummodo jure et non communi gaudent, et aliquod jus sibi proprium instituunt: jus civile nominant. Quod vero apud omnes gentes communiter observatur, jus gentium appellatur.]
Differunt autem haec tria jura, quia jus naturale apud omnes gentes aequaliter	Sciendum itaque, quod jus naturale differt ab aliis juribus, tribus modis. [*Primo*

servatur, a solo Deo constitutum, firmum et immutabile permanet, alia autem jura semper mutantur, vel contraria consuetudine vel alia meliori lege postea lata et introducta.

origine; nam incepit ab exordio naturalis creaturae. *Secundo* dignitate,] quia jus naturale apud omnes gentes aequaliter servatur, a solo Deo institutum, firmum et impermutabile manens. Alia vero jura, *quae populus vel civitas* sibi constituit, saepe mutantur vel contraria consuetudine vel alia meliori lege, in contrarium postea lata et introducta. [Tertio amplitudine: quia jure naturali omnia communia sunt, sed jure gentium vel civili hoc meum, illud tuum est.]

K srovnání tomuto dlužno dodati, 1. že místa uvedená v závorkách [ ] Tomaschek vynechal, 2. že obrátil postup obou odstavců 3. titulu Verbőczyova prologu. Odstavec »Caeterum . . . .« následuje totiž u Verbőczya za odstavcem »Sciendum itaque . . .«, kterým se 3. titul prologu začíná.

Již jiný postup odstavců u Verbőczya činí pochybným, čerpal-li Verbőczy přímo ze Summy. Také širší text Verbőczyův mluví proti takové domněnce. Nicméně jest věc skutečně pochybná, neboť jednotlivá slova Verbőczya i Summy shodují se až nápadně. Poněvadž však naproti tomu text Verbőczyův má několik slov (tištěných shora ležatě), jež v Summě nejsou, vyskytují se však v Justinianových Institucích, jest možno, že čerpal Verbőczy ze Summy i z Institucí. Ani toto mínění není však naprosto spolehlivé, poněvadž theorie, kterou tu Verbőczy rozvíjí, byla v tehdejších dobách majetkem veškerého vzdělaného právního světa, a Verbőczy mohl ji vzíti z učení tehdejších legistů, pokud se týče od svých universitních professorů.

Pro toho, kdo by chtěl znáti příslušné místo Institucí, citujeme §§ 1. a 11. I. de jure nat., gent. et civ. 1, 1.: Jus autem civile a jure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile quasi jus proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. . . . . . Sed naturalia quidem jura, quae apud omnes gentes peraeque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: ea vero, quae ipsa sibi quaeque civitas constituit, saepe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

Všimněme si dalších srovnání Tomaschkových:

Summa I. 5.

Constat autem omne jus, quo utimur, aut ex scripto aut ex non scripto.

Verb., prol. 6.

[Quia] dictum est superius, quod omne jus aut legibus aut moribus, hoc est jure scripto vel non scripto constat: [de jure igitur scripto, id est humana lege breviter sciendum, quod lex diversimode describitur.]

[§ 1. *Primo* namque, est constitutio populi, qua majores natu cum plebibus ali-

Lex est sanctio facta, jubens honesta, prohibens inhonesta et contraria. Vel aliter lex est recta ratio ab aequitate tracta, jubens honesta, vetans inhonesta.

quid sanxerunt. Sed haec diffinitio proposito nostro non quadrat, cum omnis potestas constitutionis et condendae legis, *quae olim apud populum fuerat*, in praesentia *ad principem nostrum* spectat, ut infra clarius dicetur.]

[§ 2. *Alio modo,*] lex est sanctio facta jubens honesta et prohibens inhonesta, atque contraria.

[§ 3.] *Vel aliter*: est recta ratio, ab aequitate tracta, jubens honesta et vetans inhonesta.

[§ 4. *Item* secundum Papinianum et Demosthenem: lex est inventio . . . .].

Rovněž při tomto srovnání vynechal Tomaschek z Verbőczya některá místa, citovaná zde v závorkách, a položil vedle sebe jen shodná místa ze Summy i z Verbőczya. Tomu, kdo si těchto ostatních míst Verbőczyových nevšimne, mohlo by se skutečně zdáti nade vši pochybnost dokázaným, že Verbőczy čerpal přímo ze Summy, a nikoli z originálních pramenů. Úplný text Verbőczyův poučuje nás však o jiném. Také zde libuje si Verbőczy v několika definicích při každém pojmu; uvádíť čtyry rozličné definice zákona. (Lex est . . . primo . . ., alio modo . . . ., vel aliter . . . ., item . . .) Definice prvá, jež Summě jest neznáma, vzata jest z Gratianova Dekretu,[1]) o čtvrté se výslovně uvádí, že jest to definice Papinianova a Demosthenova. U definice druhé ani třetí, jež jsou ostatně skoro totožné, neuvádí se jejich původ, avšak obě byly asi tenkráte všeobecně známy, zvláště prvá z nich. Vysvítá to z jiných dvou míst Verbőczya i Summy, (upomínajících na obě dotčené definice), jež vzata jsou jak v Summě, tak u Verbőczya přímo z Gratianova Dekrétu. Také Tomaschek (u. m. str. 323) tato dvě místa uvádí, domnívá se však neprávem, že Verbőczy čerpal ze Summy.

Summa I. 7.

Erit autem lex honesta, justa, possibilis, necessaria, utilis et manifesta, secundum naturam, secundum consuetudinem ac loco temporique conveniens.

Verb., prol. 6. § 12.

Unde lex debet esse justa, honesta, possibilis secundum naturam et secundum consuetudinem patriae, loco, temporique conveniens, necessaria et utilis, manifesta quoque [ne aliquid per obscuritatem incautum captione contineat, id est: ne aliquis possit eam captiose interpretari. Si tamen quod ambiguum, vel obscurum fuerit: ejus est interpretari, qui condidit. Vel ne laqueus alicui paretur per eam, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.]

[1]) C. D. 2.: Lex est constitutio populi, qua majores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

Summa I. 6.	Verb., prol. 7. § 3.
Lex autem quatuor facit, unde versus: permittit, punit lex, praecipit atque vetat.	Quadruplex est autem officium legis; quia omnis lex aut permittit, aut vetat, aut punit, aut imperat. [Permittit aliquid, ut: vir fortis et virtuosus petat praemium. Vetat, ut: sacrarum virginum nulli petere liceat connubium. Punit, ut: qui caedem fecerit, capite plectatur. Quandoque autem imperat, ut: diliges dominum Deum tuum. Unde] versus: Quatuor ex verbis virtutes collige legis: permittit, punit, imperat, atque vetat.

Ani v příčině těchto dvou citátů z Verbőczya není správnou domněnka Tomaschkova, jako by byl autor Tripartita čerpal ze Summy. Kdyby byl Tomaschek citoval Verbőczya úplně, kdyby totiž opět byl nevynechal místa uvedená zde v závorkách, a kdyby citáty své byl srovnal s Gratianovým Dekretem, byl by seznal, že Verbőczy čerpal z Gratianova Dekretu, a nikoli ze Summy. Na důkaz stůjtež tu obě příslušná místa z Gratiana:

c. 2. Qualis debeat esse lex D. 4.

Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum patriae consuetudinem, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

Srovná-li se hořejší místo Verbőczyovo s tímto citátem z Gratianova Dekrétu, vidí se zcela jasně, že Verbőczy čerpal přímo z Gratiana. Přes to, že sem tam něco málo pozměnil, pokud se týče vložil několik svých dodatků, prozradil se, že čerpal z Gratiana zejména tím, že použil místo dvou slov »in captionem« tří slov »in cautum captione«. A právě toto místo provází se ve vydání Gratianova Dekretu[1]) poznámkou: »Corr. R. (= Correctiones Romanae). »In captionem« antea legebatur »in cautum captione«. Restituta est vera lectio ex codicibus Isidori manuscriptis lib. 5. cap. 21. et ex impressis etiam lib. 2. c. 10. ubi eadem scribuntur, partimque ex antiquis Gratiani exemplaribus, a quibus abest dictio »cautum«. . . . .

Podobně má se věc s druhým místem, jež Verbőczy čerpal rovněž přímo z Gratianova Dekrétu. Sr.

c. 4. (Quod sit officium legis) D. 3.

Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut vir fortis petat praemium: aut vetat, ut sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat: aut punit, ut qui caedem fecerit, capite plectatur: ejus enim praemio, aut poena vita moderatur humana: divina autem praecipit, ut: Diliges Dominum Deum tuum.

Jak věrně se držel Verbőczy Gratianova Dekretu, dokazují jmenovitě počáteční slova prol. 7. § 3.: »Quadruplex est officium legis«, jež jsou

[1]) Sr. Corpus juris canonici academicum, emendatum et notis P. Lancellotti illustratum, t. I., Coloniae Munatianae, 1757, str. 6.

odpovědí na záhlaví citovaného právě 4. kanonu 3. distinkce Gratianova Dekrétu »Quod sit officium legis«. A také ostatní text neklamně svědčí o tom, že Verbőczy nečerpal ze Summy, nýbrž z Gratianova Dekrétu. Verše, které náhodou cituje Verbőczy i Summa, nedokazují ještě, že by mínění Tomaschkovo bylo správné. Ve středověku i prvých stoletích novověku bývalo zvykem, že se rozličná pravidla (nejen právní) formulovala ve verších za účelem snadnějšího zapamatování. Verše, jež tu uvádí Verbőczy, byly právě tak všeobecným majetkem studovaných právníků oné doby, jako v dřívější době verše, jež obsahuje Summa. Ostatně verše ony jsou jen důsledkem toho, co se před tím píše o funkcích zákona, a nejsou u Verbőczya v doslovném souhlase s verši Summy.

K důkazu svého tvrzení srovnává Tomaschek dále (u. m. str. 322 a 323) 7. tit. § 2. Verb. prologu se Summou. Že však ani co do tohoto místa mínění jeho není správné, vysvitne ze srovnání Summy i Verbőczya s Gratianovým Dekrétem.

Summa I. 6.	Verb., prol. 7. § 2.	c. 1. (*Quare leges factae sint*) D. 4.
Factae sunt leges, ut earum metu humana coërceatur audacia et tuta sit inter improbos innocentia. *Vel aliter* factae sunt leges, ut in ipsis improbis formidato supplicio nocendi refrenetur facultas.	Unde quaeritur, *quare factae sunt leges* humanae? Et respondetur, quod ideo, ut earum metu humana coërceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refroenetur *audacia et* nocendi facultas.	Factae sunt autem leges, ut earum metu humana coërceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur *audacia et* nocendi facultas.

Ačkoli všechna tři díla na tomto místě velmi se shodují, jest přece viděti, že Summa i Verbőczy čerpají z Gratianova Dekrétu, avšak Verbőczy věrněji. Svědčí o tom již začátek Verbőczyův »quare factae sunt leges«, vzatý ze záhlaví 1. kanonu 4. distinkce Dekrétu Grat. Také slovo »audacia« (na konci) vyskytuje se v Dekrétu i u Verbőczya, v Summě jest však vypuštěno. Naproti tomu slova Summy »vel aliter« nejsou ani v Dekrétu Grat. ani u Verbőczya. Čerpal tedy Verbőczy z Dekrétu, nikoli však ze Summy.

Uvedeme z Tomaschka (u. m., str. 323) další parallely mezi Summou i Verbőczyem, připojíme však ve třetím sloupci příslušné místo z Gratianova Dekrétu.

Summa I. 5.	Verb., prol. 7 pr. a § 1.	c. 1. D. 1.
Omnes leges aut sunt divinae aut humanae. Divinae natura constant, humanae vero moribus et consuetudinibus constant.	Quoniam omnes leges aut divinae sunt aut humanae; divinae namque natura, humanae vero moribus et consuetudinibus constant [ideoque hae discrepant; quoniam aliae aliis gentibus placent.	Omnes leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque hae discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent.

§ 1. Fas lex divina est; jus, lex humana. Nam transire per agrum alienum fas est, quia domini est terra, et plenitudo ejus; jus vero non est, quia statuto, aut consuetudine prohibetur.]

§ 1. Fas, lex divina est: Jus, lex humana. Transire per agrum alienum fas est, jus non est.

Summa I. 13.

Consuetudo est jus moribus institutum, quod pro lege suscipitur, quum lex deficit. Dicitur autem consuetudo quasi communis suetudo, id est communis usus omnium hominum.

Verb., prol. 10. pr.

Consuetudo est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. [Nec differt, scriptura, an ratione consistat; quandoquidem et legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne jam, quod ratione constiterit, duntaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat.] Vocatur autem consuetudo, quasi communis suetudo et usus hominum, quia in communi est usu.

c. 5. D. 1.

Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. Nec differt, an scriptura, an ratione consistat, quoniam et legem ratio commendat Porro si ratione lex constat, lex erit omne jam, quod ratione constiterit duntaxat, quod religioni conveniat, quod disciplinae congruat, quod saluti proficiat Vocatur autem consuetudo, quia in communi est usu.

Také na těchto příkladech jasně jest viděti, že Verbőczy čerpal přímo z Gratianova Dekrétu, a nikoli ze Summy. Kdyby byl Tomaschek citoval úplný text Verbőczyův (i to, co uvedeno od nás v závorkách) a srovnal jej s Dekrétem, byl by poznal, že úsudek jeho jest ukvapený.

O tom, že Verbőczy čerpal z Dekrétu Grat., svědčí také tit. 4. prol. »De jure militari«, o němž se Tomaschek nezmiňuje. Ze srovnání vyplyne to nejlépe.

Verb., prol. 4. pr.

Jus militare est belli inferendi solemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato congressio in hostem. Item flagitii militaris disciplina (hoc est castigatio), si locus deseratur. Item stipendiorum modus, dignitatum gradus, proemiorum honor: veluti dum corona, vel torques donatur. Item praedae decisio, et pro personarum qualitatibus et laboribus justa divisio ac principis portio.

c. 10. D. 1.

Jus militare est belli inferendi solennitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel pugnae commissio: item signo dato receptio: item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur: item stipendiorum modus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur: item praedae decisio, et pro personarum qualitatibus et laboribus justa divisio ac Principis portio.

Nehodlajíce se pouštěti do srovnávání každého jednotlivého titulu Verbőczyova prologu s prameny, uvedeme ještě jednu Tomaschkovu parallelu.

Summa I. 2.

Jurisprudentia est divinarum humanarumque rerum notitia, justi atque injusti scientia.

Et quamvis haec tria (justitia, jus, jurisprudentia) quasi pro uno reputentur, differunt tamen tripliciter, quia justitia est virtus scilicet moralis, jus est executivum ejus virtutis. Jurisprudentia est scientia illius juris. Item justitia est inter virtutes summum bonum . . . .

Verb., prol. 4. a 5.

Jurisprudentia vero est divinarum humanarumque rerum notitia, justi atque injusti scientia.

Differunt autem inter se justitia, jus et jurisprudentia. Nam justitia est virtus scilicet moralis. Jus est ejus virtutis executivum. Jurisprudentia est scientia illius juris. Item justitia est inter virtutes summum bonum . . . .

Jak viděti, shoduje se na tomto místě Verbőczy úplně se Summou, a jest tudíž ovšem velmi pravděpodobné, že v případě tomto Verbőczy skutečně ze Summy čerpal. Avšak ani zde není žádné jistoty. Definice právoznalství, kterou podává Summa, vzata jest z § 1. I. de justitia et jure 1. 1. Jako ji Summa čerpala z Institucí, tak mohl ji vzíti z Institucí ovšem i Verbőczy. Ovšem pokračování citovaného místa v Summě i ve Verbőczyovi, znící úplně stejně, nasvědčuje spíše, že Verbőczy čerpal ze Summy. Nicméně není vyloučena možnost, že obě díla čerpala z jiného, nám prozatím neznámého společného pramene. Nesmíť se přehlížeti, že v tehdejších dobách nazíralo se na literární práci očima zcela jinýma než dnes. Jako Verbőczy opisoval celá místa z originálních právních pramenů i z právnické a filosofické literatury, aniž jediným slovem naznačil své prameny, tak počínali si před ním i jiní. Činil tak, jak jsme viděli, i kompilátor Summy, který čerpal rovněž z Institucí a Gratianova Dekrétu, a přece ani slovem neučinil o tom zmínku. Pojem plagiátu v nynějším slova smyslu tehda vůbec ani neexistoval, ba naopak ve školách středních i vyšších hlásalo se učení vynikajících autorit takovým způsobem, že učícím se vštěpována myšlénka, jako by na učení tom nebylo lze ničeho měniti. Co se práva týče, seznamovali tehdejší legisté (doctores legum, znalci práva římského) i kanonisté (znalci práva církevního) posluchače své s rozličnými definicemi právních pojmů a činili tak učení slavných právníků, jmenovitě glossatorů, společným majetkem veškerého právnického světa. V době tehdejší, která si libovala v četných citátech ze zákonů i z děl vynikajících spisovatelů a filosofů, pěstěna byla také daleko více než za našich dnů paměť. Citáty z pramenů práva římského i církevního, z klassiků řeckých i římských, ze středověkých theologů a právníků byly tak rozšířené a známé, že se často až zapomínalo na pramen a původce citátů všeobecně známých. Při citování cizích výroků hledělo se vůbec více k věci, než k provenienci, a tím se stávalo, že pramen, z něhož se čerpalo, nebýval mnohdy uváděn, ani když se dobře vědělo, kdo jest původcem. Také Verbőczy velmi mnoho čerpal nejen z originálních pramenů práva římského i církevního, nýbrž i z klassiků a středověkých theologů a právníků. Sám výslovně na rozličných místech prologu dovolává se sv. Řehoře, sv. Jeronyma, sv. Jana Zlatoústého, sv. Tomáše Akvinského,

sv. Augustina, Demosthena, Aristotela, Cicerona a Papiniana. Otázka jest ovšem, znal-li z vlastního čtení prameny, jež cituje. Spíše se zdá, že citáty své vzal již hotové nikoli z prvého pramene, nýbrž z druhé ruky, bezpochyby z přednášek svých professorů. Že znal výborně právo římské i církevní i jeho literaturu, toho důkazem jsou nejen shora citovaná místa z Institucí a z Dekrétu Gratianova, z nichž čerpal, nýbrž i rozličné jeho definice, při nichž pramene výslovně neuvádí. Právo římské středověké nazývá jus imperiale (prol. 2. § 9.)[1]), jus caesareum (I. 11. § 2., II. 6. pr.), leges imperiales atque civiles (I. 80. § 1.), jus civile (prol. 2. § 9., prol. 8. § 2.); právo církevní sluje mu jus canonicum (častěji) a jus pontificium (I. 11. § 2., II. 6. pr.). O znalcích práva římského, legistech, činí zmínku v I. 5. pr., I. 74. pr. a v I. 11. § 2. (plerique caesarei ac pontificii juris interpretes), o znalcích práva církevního, kanonistech, v prol. 12. § 1. a v II. 83. § 1.

Tak jako čerpal Verbőczy z četných pramenů bez jich udání, tak činili za jeho doby i před ním jiní kompilátoři. Často opisována byla celá místa z různých pramenů. Poněvadž si podobně počínal i autor Summy, není vyloučena možnost, že v těch případech, kde se Summa s Verbőczym doslovně shoduje, měla obě díla třetí společný pramen, z něhož obě čerpala.

Na základě toho, co uvedeno, jest poměr Verbőczya (v prologu) k Summě tento: Většinu míst, jež Tomaschek cituje, nečerpal Verbőczy ze Summy, nýbrž přímo z originálních právních pramenů; pouze v menšině případů jest možno, že měl pod rukou i Summu, ač to bezpečně nijak není prokázáno. Jisto však jest, že vedle zákonných pramenů čerpal Verbőczy i z literatury, a proto není vyloučena možnost, že Verbőczy i Summa, která jest rovněž ohlasem tehdejších právních theorií, čerpali z jednoho společného, nám prozatím neznámého pramene.

Kapitola třetí.

Obsah Tripartita.

Dílo Verbőczyovo rozděleno jest sice na tři části, avšak podle obsahu skládá se vlastně z částí dvou: v jedné části, tvořící více než polovinu celého díla, podána jest soustava obecného soukromého práva uhersko-chorvatského, v druhé menší části sepsáno jest civilní právo formální (soudní řízení), platné v zemích koruny sv. Štěpána. V obou částech upraveno jest podrobně pouze právo šlechtické; k právu městskému a selskému přihlíží se jen nepatrně. Několik málo ustanovení věnováno

[1]) Také Koldín nazývá v Právech městských římské právo »právy císařskými«. Všehrd v Knihách devaterých užívá výrazu »práva obecní«; právu církevnímu říká »práva kostelní«.

jest právu ústavnímu a správnímu, několik pak právu trestnímu. Děje se tak za příčinou souvislosti s otázkami z práva soukromého.

Při právu šlechty přihlíží se však hlavně k nemovitostem, a i tu v prvé řadě k statkům udělovaným královskými donacemi, a sice pokud běží o právo vlastnické, zástavní a dědické ze zákona. O služebnostech není řeči, poněvadž jich uherskochorvatské právo neznalo. Opomíjí se dále dědické právo testamentní (ač malá zmínka o posledních pořízeních se děje, sr. I. 51. § 9.), a z práva obligačního podáno jest jen velmi málo. Několik titulů prvé části zabývá se majetkovým právem rodinným. Všeobecná část soukromého práva uherskochorvatského zpracována jest nedokonale.

V tomto obsahu Tripartita zračí se celý ráz tehdejšího práva. Ve stavovském státě uherském, v němž plnoprávnými státními občany (regnicolae, membra regni) byli jen šlechtici a vyšší duchovenstvo (praelati), bylo arci nejdůležitějším právem právo šlechty. A poněvadž u šlechty měly největší význam pozemky a vůbec nemovitosti, vyvinulo se a vyžadovalo úpravy především právo k nemovitostem. Země uherské byly tak, jako až dosud, hlavně zeměmi agrárními, kde obchod a průmysl málo se vyvinul. Tím se vysvětluje slabý vývoj domácího práva obligačního, a reflex toho v díle Verbőczyově. Také nedostatek ustanovení z testamentního práva dědického u Verbőczya má svůj důvod v rázu tehdejšího práva, a není tedy vadou Verbőczyovy právní soustavy. Pořizování na případ smrti bylo u jistých nemovitostí (t. zv. dědovských statků) vůbec vyloučeno. Týž rozdíl, jaký panoval v právu německém a slovanském mezi statky zděděnými a nově nabytými, znám byl i právu uherskochorvatskému. Svobodná disposice činiti se mohla jen se jměním nově nabytým (bona acquisita).

Obsah jednotlivých titulů Tripartita naznačen jest přibližně v jejich záhlavích. Sluší však poznamenati, že záhlaví nebývají vždycky případná; obsah titulu neodpovídá vždycky jeho nadpisu. Nicméně pokládám za nutno uvésti nejdříve záhlaví všech titulů celého díla a pak teprve k doplnění pojmu o obsahu Tripartita něco ještě dodati.

Prolog má 16 titulů. Nadpisy jejich uvedeny jsou na str. 35. v pozn. 1.).

Tituly části prvé (134) jsou nadepsány takto:

1. De tripartita divisione jurium et consuetudinum inclyti regni Ungariae in generali.
2. De prima parte jurium et consuetudinum regni in speciali; et primo quod tam personae spirituales, quam saeculares una et eadem libertate utantur.
3. De exordio nostrae nobilitatis; et quomodo regimen in principem nostrum translatum sit?
4. Quod vera nobilitas per exercitia militaria et caeteras virtutes acquiratur, ac possessionaria donatione roboretur.
5. Quod quilibet de bonis per eum propriis servitiis conquisitis libere disponere possit.
6. Quod nobiles etiam absque possessionaria donatione creentur, quodque ad nobilitatem comprobandam insignia nobilitaria non sint in judicio necessaria.

7. Quod ex nobili patre et ignobili matre generati veri nobiles censeantur, sed non e converso.
8. Quod etiam per adoptionem nobiles fiant et creentur.
9. De quatuor privilegiatis et praecipuis nobilium libertatibus.
10. Quod princeps noster cunctorum dominorum baronum ac nobilium regni verus et legitimus successor sit.
11. Quod papa in collationibus beneficiorum ecclesiasticorum in hoc regno nullam jurisdictionem retinuit praeter confirmationis auctoritatem.
12. Quod omnes domini praelati et personae ecclesiasticae regi nostro ad fidelitatis homagium praestandum obligentur, et quod ratione bonorum temporalium coram judicibus saecularibus juri stare teneantur.
13. De donationibus regiis et earum speciebus in generali.
14. De casibus notam infidelitatis afferentibus.
15. Quod bona latronum, furum et homicidarum donationi regiae non subjaceant.
16. Quod differentia sit inter notam infidelitatis et sententiam capitalem dupliciter.
17. Qui sint et intelligantur haeredes et posteritates? et qualia bona solum masculinum, qualiave utrumque sexum concernant?
18. Quare jura possessionaria servitiis acquisita jus foemineum non sequantur?
19. E contra cur jura possessionaria pecuniis empta jus foemineum aeque ac masculinum concernant?
20. Utrum bona nota infidelitatis condemnati utrumque sexum concernentia post factam gratiam iterum utrique sexui deserviant?
21. An bona tum pro servitiis, tum pecuniis simul collata utrumque sexum sequantur?
22. De clausula donationis: per defectum seminis; quid per semen intelligatur?
23. Quanto tempore jus regium duret et praescribatur?
24. Quid sit jus regium definitive? et quid jus possessionarium?
25. Quod impetratores bonorum injuste nomine juris regii in aestimatione eorundem perennali condemnentur.
26. Quod impetratores bonorum per defectum seminis quorumpiam in nullo onere convincantur.
27. Quod bona in lite existentia per defectum seminis impetrari non possint.
28. Quod bona donatione regia acquisita, si etiam pecuniarum summa contradictoribus solvatur, jus foemineum non concernant.
29. Quomodo cum donatione regia per defectum seminis procedendum sit?
30. Declaratio articuli decreti super bonis per defectum seminis impetratorum editi.
31. De eo, qui cum jure regio in causam cujuspiam se immittit.
32. Quod universae donationes regiae infra anni unius revolutionem statutione legitima firmari debeant.
33. De literis statutoriis, reambulatoriis, admonitoriis et brevibus evocatoriis, quot diebus durent ad exequendum?
34. Quid literae statutoriae donationum cum declaratione, et quid sine declaratione valeant?
35. De literis consensualibus regiis absque fassionis verbali tenore confectis.
36. De nova donatione regia in generali, et unde ortum habeat.
37. Quid sit nova donatio descriptive? et quod dupliciter illa potest attendi.
38. Unde proveniat proditio fraterni sanguinis?
39. Quid sit proditio fraterni sanguinis definitive? et de poena ejusdem.
40. De divisionibus bonorum paternorum et avitorum inter fratres fiendis.
41. Quid si domus paterna lapidea vel magnis sumptibus constructa fuerit?
42. Quod literalia instrumenta frater natu major conservare debeat.
43. De divisionibus bonorum per fratres acquisitorum et de clausula donationis: per eum.

44. Quid si fratrum quispiam bona per se inventa pro se reservare voluerit?
45. Quod divisio bonorum inter fratres carnales non processu litis fieri debeat.
46. Quando nova divisio bonorum inter fratres condivisionales admittatur et quando non?
47. Quod universa bona inter fratres divisa, altero fratrum deficiente, in alterum devolvantur, etiam matrimonio interveniente.
48. Utrum bona marito et uxori simul collata, deficiente marito, in uxorem ipsam devolvantur, et e converso?
49. Utrum bona nota infidelitatis condemnati in fratrem adoptivum, regio consensu accedente, condescendant?
50. Quid de successione filiarum duorum fratrum in haeredes seorsim praefectarum sit sentiendum?
51. De divisione bonorum inter patres et filios eorum, et de paterna seu patria potestate.
52. Casus, in quibus pater potest filium ad bonorum divisionem compellere.
53. De casibus, in quibus e contrario filius cum patre divisionem facere potest.
54. Adhuc de uno casu divisionis, et de bonis filium jure materno concernentibus.
55. De filiis furiosis et mente captis, quod semper in patria potestate consistant.
56. Quot modis cesset et tollatur paterna potestas?
57. Quod quilibet dominorum et nobilium super bonis suis propriis liberam disponendi habeat facultatem.
58. Quod pater bona avita in praejudicium filiorum alienare non potest.
59. Quid sit onus assumere? et quot modis onera filiorum et fratrum assumantur?
60. De legitima admonitione in possessionaria venditione necessario praemittenda.
61. Quomodo portio fratris per alterum fratrem vendita vel impignorata recuperari debeat?
62. De quibusdam fassionibus non retractandis.
63. De fassionibus, quae statutione legitima indigent et quae non.
64. Quid sit consensus regius definitive?
65. Quales fassiones consensu regio indigent et quales non?
66. Quid sit contractus definitive? et quando indigeat legitima statutione?
67. Quod dominium bonorum duplici modo dicatur quisquam habere, et de contractibus in fine.
68. Quod violenti occupatores bonorum iterum violenter de illis ejici possint.
69. De clausula: nil juris, et qualia bona iterum in donantem vel vendentem redeant?
70. Quid sit concambialis permutatio bonorum? et quare sit adinventa?
71. Quid si concambium fraudulenter et simulate factum et celebratum fuerit?
72. Quando concambium nullo modo retractari possit?
73. Si in concambio pecunia superaddatur, utrum talia bona jus foemineum sequantur?
74. Quid valeat evictio seu expeditoria cautio praeassumpta?
75. Qui intelligantur per legitimos impetitores?
76. Quaestio notabilis super evictione seu expeditoria cautione.
77. Quod donatores et venditores bonorum contra possessores eorundem per semet ipsos agere non possint.
78. Quid sit praescriptio definitive? et quot annorum curricula diversimode complectatur?
79. Quibus temporibus praescriptio non currat, locumque non habeat?
80. De juribus possessionariis impignoratitiis in generali.
81. Quid sit bonorum pignoratio? et quot modis intelligatur?
82. Qualiter intelligatur praescriptio in bonis impignoratitiis non admittenda?
83. Quod jura possessionaria ultra communem eorum aestimationem pignorari non possint.

84. De metarum distinctionibus et rectificationibus in generali.
85. Qualiter intelligatur in metis rectificandis praescriptio non admittenda?
86. Quales literae metales valeant et quales non?
87. De terris per fluviorum vehementiam distractis quid sit sentiendum?
88. Quid sit jus quartalitium definitive? et quibus solvi debeat?
89. De modo solutionis jurium quartalitiorum seu quartae puellaris.
90. Quod, si uni filiarum quarta puellaris data fuerit, altera adhuc super haereditate contendere poterit.
91. Quod puellae in capillis constitutae fassiones facere non possint.
92. Qualiter puellae infra tempus maritationis earum in domo paterna maneant?
93. Quid sit dotalitium definitive? et quid paraphernum?
94. Qui sint et intelligantur ex officio veri barones regni?
95. Quod dotalitiorum solutio partim pecuniis, partim rebus venalibus fieri debeat; et quales sint res venales?
96. Quod mulier a primo marito integram, et a secundo mediam dotem habeat; et unde dotalitia solvantur?
97. Qualiter dotalitium et quartalitium simul quaeri poterit.
98. Quomodo foeminae de bonis maritorum ejici possint et quomodo non? et de rebus eorum mobilibus.
99. De divisione rerum mobilium mariti inter relictam et liberos ac fratres ejusdem.
100. De paraphernis et rebus cum sponsa ac tempore nuptiarum sponsae datis.
101. De equis equatialibus defuncti ad quinquagenarium usque numerum.
102. De juribus possessionariis mariti durante conjugio uxoris comparatis.
103. Quod mulier de bonis mariti etiam pignori per eum obligatis dotem suam rehabere potest.
104. Quod dotalitium uxoris pro maleficio mariti non amittitur.
105. Quod mulier in adulterio deprehensa perdit dotalitium, sed non res paraphernas.
106. De matrimonio inter consanguineos scienter vel ignoranter contracto.
107. Quomodo noscitur matrimonium inter consanguineos scienter contractum?
108. Quod ignorantia legitimas, scientia vero illegitimas proles inter consanguineos generet.
109. Qualiter uxor dotalitium suum marito suo relaxare possit?
110. Quomodo maritus uxori, et e contra consors viro suo super bonis suis fassionem facere potest?
111. De legitima et illegitima puerorum aetate et procuratoria eorum constitutione.
112. Qui vel quae intelligantur sui juris esse? et de puerorum triplici tutela.
113. De prima tutela, quae legitima nominatur.
114. De secunda tutela, quae testamentaria appellatur.
115. De tertia tutela, quae dativa nuncupatur.
116. Qualiter virilis et qualiter foeminei sexus fratres in tutela succedant?
117. Quid, si jura possessionaria utrumque sexum concernant, de tutela faciendum sit?
118. Quid sit agnatio et cognatio? vel agnatus et cognatus?
119. Utrum testamentaria tuitio destruat legitimam, et e converso?
120. Duo corollaria notanda de successione tutoria.
121. De casibus, in quibus fratres ad tutelam non admittuntur.
122. Quot modis non possint excusari tutores ab onere tuitionis.
123. Quot tutores fideliter tenentur gerere officium tutelae, et quot modis fiant suspecti?
124. Qualiter tutores accusari possint? et de pupillis furiosis.
125. Quod princeps etiam extra terminos judiciorum de tutore providere potest.
126. Quod tutores in causis pupillorum procedere possunt.

127. De aetatibus pupillorum revidendis, et literis inde revisionalibus.
128. Quid literae revisionales valeant? et quomodo fassiones intra perfectam aetatem factae retractari debeant?
129. Quod orphani in causis contra eos tempore pupillaris aetatis ipsorum motis respondere non tenentur.
130. Quod pupilli in causis tempore patris eorum inchoatis respondere coguntur.
131. Casus quidam, in quo pupilli etiam illegitimae aetatis respondere tenentur.
132. Quod evocatores pupillorum iu homagiis eorum convincantur.
133. Quid sit et qualiter fiat bonorum mobilium et immobilium aestimatio? De jumentorum aestimatione.
134. Quot modis et quibus respectibus aestimationes bonorum et rerum fiant?

Nadpisy 86 titulů druhé části Tripartita zní takto:

1. De secunda parte jurium et consuetudinum regni in generali.
2. Quot modis generale decretum intelligatur?
3. Qui possint condere leges et statuta?
4. Qui nomine populi, et qui nomine plebis intelligantur.
5. Quos ligant constitutiones et statuta?
6. Unde traxerit originem consuetudo nostra in judiciis observanda?
7. Quid sit privilegium definitive? et quod duplex sit privilegium.
8. Utrum decretum tollatur per privilegium, et e contra?
9. Quod privilegium dupliciter potest attendi et emanari, et primo legitime.
10. Quod privilegium duobus modis intelligitur juribus aliorum praejudicare.
11. Privilegium secundo modo formatur illegitime.
12. Quot modis carebit privilegium sua firmitate?
13. Quid sit sigillum descriptive? et quod duplex sit sigillum?
14. Quorum regum privilegia serventur et quorum non?
15. De transumptis literarum et privilegiorum quid sit sentiendum?
16. Super privilegiis cum clausula: de cujus vel quorum notitia confetis, et de larvis seu fictitiis personis.
17. Quid debeat attendi in cognitione falsarum literarum?
18. Prosecutio secundae partis in speciali, et primo de evocationibus.
19. Qualiter et per quos evocationes fieri debeant?
20. De personali citatione, admonitione et prohibitione.
21. De testimoniis capitularibus ac conventualibus ad executiones mittendis.
22. De poena illius, qui homo regius, simul et procurator, in una eademque causa compertus fuerit.
23. De poena ejus, qui mortuum vel puerum evocaverit, aut nobilem statuendum commiserit.
24. De admonitionibus ratione jurium impignoratitiorum et dotalitiorum fiendis, et poenis exinde sequendis.
25. De clausula evocationis: *litis pendentia*; quid importet?
26. Tria requiruntur in evocatione expresse denotanda.
27. Quid sit communis inquisitio? et quot conditiones requirantur ad ejus celebrationem?
28. Qualiter sint examinandi testes in communi inquisitione? et de poena eorum, qui vocati, ad testificandum venire recusant.
29. Quod duplici ratione solent nomina testium in literis relatoriis conscribi.
30. De poena perjurorum aucariorum ludas appellatorum.
31. Quod celebratio communis inquisitionis binario numero fieri non admittitur.
32. Qualiter post communem inquisitionem, et etiam prius litigantibus juramenta decernantur?

33. Utrum juramentum nobilis penes rusticum, et e contra, in recuperatione damnorum valeat?
34. De juramentis in facto literalium instrumentorum decernendis et imponendis.
35. In quibus casibus sint perscribenda nomina conjuratorum?
36. De poena ejus, qui alterum ignobilem vel infamem dixerit; et de diversis exitibus juramentorum.
37. Quomodo juramentum patris tempore medio decedentis, in filium vel fratrem condescendat?
38. Utrum unus conjuratorum possit plures personas in eadem causa juramento suo expurgare?
39. Quod princeps noster nec capitalem sententiam incurrere potest, nec juramentum contra quempiam per se praestare; sed neque jura producere tenetur.
40. De modo juramentorum dominorum praelatorum et baronum ac abbatum et praepositorum infulatorum.
41. Quid sit oculata revisio? et qualiter celebrari debeat?
42. De sententiarum speciebus, diversitatibus et executionibus.
43. Capitalis sententia quomodo differat ab emendae capitis sententia?
44. De casibus, in quibus etiam contra ecclesiasticas personas capitalis sententia fertur.
45. Qualiter debita ac damna spirituales personae reddere debeant?
46. Quomodo capitulum vel conventus simul; et quomodo personae privatae seorsim sententiari debeant?
47. Quid si una persona capitularis sententiata fuerit, agendum sit?
48. De compensatione damnorum per officiales ecclesiasticarum personarum irrogatorum.
49. Quomodo praelatus cum capitulo simul, et quomodo seorsim judicium portabit?
50. De annuali prorogatione dominorum praelatorum noviter electorum.
51. Quod praelati ecclesiarum ob delicta praedecessorum suorum condemnari non possint.
52. Quod causa factum juris possessionarii tangens, in foro ecclesiastico tractari nequit, si etiam promissio vel testamentum interveniat.
53. Quid officialis vel decanus capitularis inter jobbagiones capitulares agens, valeat?
54. De priore Auranae et ejus conditione ac de sententiis in eum ferendis.
55. De capitali sententia et executionis ejus serie.
56. Qualiter bona per sententiam occupata de manibus judicis et adversae partis sint redimenda?
57. Quid gratia principis homini sententiato facta valeat? et de partibus judiciariis.
58. Quando et quomodo poterit detineri in sententia capitali convictus?
59. Quid sit et quando admittatur rationabilis excusatio in literis judicialibus inseri consueta?
60. Quomodo portiones filiorum ac filiarum et fratrum tempore executionis sententiae excindi debeant?
61. De aestimatione jurium paternorum vel fraternorum litis intermedio decedentium.
62. Qualiter filii ante et post sententiationem patris nati in bonis paternis succedant?
63. Utrum filius post patris sententiationem natus possit redimere paterna bona?
64. Quid si pater cum filio vel omnes fratres sententiabuntur?
65. Utrum per sententiam im curia regia latam etiam bona in Sclavonia vel Transylvania habita amittantur, et e converso?
66. De sententia per notam infidelitatis pronuncianda.
67. De actibus potentiariis minoribus et sententiis super ea re ferendis.
68. De casu, in quo etiam vigore minoris sententiae quis detineri potest.

69. De poena violationis sedis judiciariae, et de solutione oneris minoris sententiae.
70. Calumnia quid sit? et quot modis committatur? et de poena ejusdem.
71. Quaestio notabilis et advertenda super facto calumniae.
72. De emenda linguae, et de poena ejusdem.
73. Quid sit repulsio? et de modo ac poena ejusdem.
74. Declaratio articuli decreti generalis super repulsione conscripti.
75. Quod nota infidelitatis tribus modis fertur et pronunciatur.
76. Utrum ille possit facere repulsionem, qui in processu causae non egit?
77. De novo judicio ac ejus modo, serieque et processu.
78. Utrum possit novum judicium impetrare, qui in causae processu non succubuit?
79. Procuratoris revocatio quid sit? et ubi fieri debeat?
80. Procuratoris responsio quomodo et quo onere retractari debeat?
81. Procuratoris responsio duobus modis solet revocari.
82. Quod causarum condescensio duobus modis fieri solet.
83. Quomodo ante et quomodo post latam sententiam causa condescendi debeat?
84. De illis, qui in alterius causam sese ingerunt, quid sit agendum?
85. Utrum actore liti cedente possit in causam se ingerens in ea procedere?
86. Qualiter birsagia in processu causarum accumulari solita exigi debeant?

Tituly třetí části, jichž je 36, jsou nadepsány takto:

1. De tertia parte jurium et consuetudinum regni in generali.
2. Utrum quilibet populus vel comitatus possit per se condere statuta?
3. De consuetudinario jure regnorum Sclavoniae et Transylvaniae peculiari.
4. De Scythulis Transylvanis, quos Siculos vocitamus.
5. Quid sit homagium et quot modis intelligatur?
6. Qualiter causae de sedibus judiciariis comitum parochialium in curiam regiam transmittantur? et de procuratorum in eisdem sedibus revocatione.
7. Quales causae de curia regia rursus in praesentiam comitum parochialium remitti debeant?
8. De liberis civitatibus et earum conditionibus in generali.
9. Quod cives liberarum civitatum in eorum homagiis nobilibus aequiparantur.
10. Qualiter causae civium liberarum civitatum in praesentiam magistri tavernicorum regalium transmittantur?
11. Quomodo novum judicium in causis civium liberarum civitatum impetrandum sit?
12. De testimonio extraneo inter cives non acceptando.
13. De fassionibus coram judice et juratis civibus fiendis.
14. Quomodo dominium haereditatum inter cives ingrediendum sit?
15. De legitima praescriptione inter cives observari solita.
16. Quomodo haereditas cum pertinentiis inter cives apprehendi debeat?
17. De debitis civium, ubi omnis probatio defecerit.
18. De civibus in terris aliorum haereditates habentibus.
19. Quomodo civitates ratione jurium possessionariorum juri stare teneantur?
20. Qualiter cives publicos malefactores punire possint.
21. De homicidio per quempiam in defensione sui patrato.
22. Defensa quot modis et qualiter intelligatur?
23. Utrum propter comminationem factam liceat aliquem offendere?
24. An alius alium adjuvare possit?
25. De villanorum, quos jobbagiones nuncupamus, conditionibus et legibus.
26. De modo et ordine impensionis judicii ex parte jobbagionum fiendae.
27. Qualiter jobbagionibus et famulis ignobilibus juramenta decernantur?
28. Qualiter damna et debita per rusticos, res ac haereditates non habentes, recuperari debeant?

29. Quomodo res mobiles et immobiles rusticorum inter filios et filias dividantur?
30. Qualiter bona rustici intestati in dominum terrestrem devolvantur?
31. Quod rustici per semet ipsos cum nobilibus lites ingredi non possunt.
32. Qualiter publici malefactores per comites parochiales ac nobiles privilegiatos puniri debeant?
33. Quomodo damna per pecudes et pecora illata recuperari debeant?
34. De equo furtim sublato et in exercitu vel extra exercitum reperto.
35. De causarum transmissionibus et literis transmissionalibus.
36. Forma juramenti judaeorum contra christianos praestandi.

Již z pouhého přečtení záhlaví všech titulů Tripartita jest vidno, že prvá část díla Verbőczyova zabývá se skoro výhradně obecným civilním (hmotným) právem šlechty uherské, sedmihradské a chorvatské, druhá část pak že jest věnována většinou soudnímu řízení, a třetí část hlavně místnímu právu chorvatskému a sedmihradskému, jakož i právu městskému a selskému. Systém přesně provedený marně bychom hledali ve všech třech částech Tripartita.

Kdybychom měli uspořádati látku Verbőczyova díla podle soustavy, jaké jsme přivykli v moderní době, rozdělili bychom Tripartitum na dvě části. V první bychom podali civilní právo hmotné, a sice především právo šlechtické (nejdříve společné právo uhersko-chorvatské, pak místní úchylky platné v Chorvatsku a Sedmihradsku), pak právo městské a konečně vesnické. Týž postup zachovali bychom v části druhé, která by byla věnována právu formálnímu: civilnímu soudnímu řízení. Jak první tak druhá část opatřena by byla všeobecným oddílem, odpovídajícím prologu Tripartita a úvodním titulům části druhé a třetí.

Dle toho bylo by uspořádání I. části Tripartita takovéto: Úvod obsahoval by učení o základních právních pojmech, o tom, co jest právo, spravedlnost, jak se dělí právo, co jest zákon, právní obyčej, generální dekretum čili konstituce, privilegium, co jest právo všeobecné, co právo speciální atd. Zkrátka úvod byl by v pravém slova smyslu uvedením v další obsah Tripartita. Skládal by se z 12 prvých titulů prologu, z tit 2.—12. a 14. druhé části a z 2.—4. tit. třetí části Tripartita. Na to by následovala všeobecná část civilního hmotného práva, v níž by se pojednávalo o právních subjektech, předmětech a právních jednáních, za ní pak by byl oddíl o právech věcných, právu dědickém, manželském a rodinném a obligačním, a sice nejdříve u šlechty, pak u obyvatelů měst a naposledy u lidu selského.

Rovněž tak druhá část věnovaná civilnímu soudnímu řízení zahájena by byla úvodem seznamujícím se základním učením. Z prologu byly by tu obsaženy poslední čtyry tituly. Po té by následovalo řízení v prvé instanci a pak v instanci druhé, a sice nejdříve před soudy šlechty, pak před soudy městskými; oddílem o soudech vrchnostenských končilo by se celé dílo.

Dle tohoto rozdělení byly by jednotlivé tituly uspořádány asi takto

Část I. Právo civilní.

Úvod (viz shora).

I. *Všeobecná část civilního práva:* I. 2., II. 4. (o právních subjektech), I. 3. (o původu šlechty a udělování šlechtictví), I. 4. (o titulech k nabývání šlechtictví a způsobech, jimiž se nabývá šlechtictví, a sice:), I. 6. (udělením od panovníka), I. 7. (narozením), I. 17. a 50. (praefekcí), I. 8. (adoptováním nešlechtice), I. 4. § 1., I. 9. (praerogativy šlechty), I. 94. (kdo jsou »barones regni«), I. 17., 18., 19., 20., 21., 28. (o nerovnosti práv osob mužského a ženského pohlaví k výsluhám), I. 118. (o pojmu »agnati« a »cognati«), I. 111., 91. (o vlivu věku na způsobilost k právním činům), I. 127. (o ohledání věku), I. 128. (o listech v příčině ohledání věku), I. 58., 59., 40. (o statcích dědovských), I. 5., 57. (o jmění nově nabytém), I. 101. (o konském stádu), I. 24. (co jest jus possessionarium a pertinentiae), I. 59. (co znamená onus assumere), I. 17. (co jsou haeredes et posteritates), I. 22. (co znamená »semen«), I. 133. a 134. (o rozličné ceně věcí), II. 13., II. 21. a 22. (o právních jednáních) atd.

II. *Práva věcná:* I. 67. (o dvojím dominiu), I. 68. (o násilných zaujímatelích statků), I. 78., 79., 82., 85. (o promlčení), I. 58., 59. (o obmezené disposici dědovskými statky), I. 61. (jak může nedílný bratr opět nabyti svého dílu bez jeho vůle od druhého bratra zcizeného), I. 62. (kdy bratr nemůže činiti námitky proti fassi bratrově), I. 5., 57. (objem práv k vyslouženým statkům), II. 60 (části nedílných synů a bratrů mají se při exekuci rozsudku smrti proti otci nebo bratrovi nedílnému excindovati), II. 62. (synové narození, resp. počatí po rozsudku smrti, vyneseném proti jejich otci, nemají na otcově jmění podílu), II. 63. (statky otcovské však mohou vykoupiti), I. 40.—42. (o dělení statků dědovských a otcovských mezi bratry), I. 43. (o dělení statků nabytých od bratrů), I. 44. (jak se má zachovati bratr, který by statky nabyté chtěl podržeti pro sebe), I. 51. (o dělení statků mezi otci a syny), I. 52. (případy, ve kterých otec může syna donutiti k dělení), I. 53., 54. (naopak, kdy to může učiniti syn naproti otci), I. 45. (o způsobu dělení statků společných), I. 46. (kdy se připouští nové dělení mezi soudílnými bratry), I. 13., 17. a násl. (o donacích král.), I. 22., 26., 27., 29., 30. (o donaci per defectum seminis), I. 14., 25. § 1., I 16., 20., 49., II. 57., 60., 66., 75. (o donaci per notam infidelitatis a o notě), I. 23., 24., 25, 31. (o donaci ex titulo juris regii), I. 36., 37. (o nové donaci), I. 38. a 39. (o zradě bratrské krve a pojmu »bratr«), I. 35., 63., 64., 65. (o konsensu král.), I. 66., 67. (o kontraktu čili bratrské adopci; tituly tyto mohou se zařaditi též do práva dědického), I. 32., 33., 34., 63. § 1. (o statuci), I. 84., 86. (o mezích), I. 80., 81., 82., 83. (o právu zástavním), I. 88., 89., 90., 29., 30., 97., (o jus quartalitium), I. 92., 29., 30. (o právu dívčím čili t. zv. jus capillare), I. 93., 95, 96., 97., 103., 104, 105., 109. (o obvěnění), I. 98., 30. (o právu vdovském), I. 93., 100. a 105. (o parafernum). Tato práva ženského pohlaví vyplývají z ma-

jetkové organisace rodinného nedílu, založené na nerovnosti práv pohlaví mužského a ženského, a co se týče práva čtvrtinného (quarta puellaris jus quartalitium), z donační soustavy. Mimo to pojištěna jsou uvedená práva ženského pohlaví zástavním právem na nemovitostech osob, zavázaných k plnění oněch práv. Z těchto důvodů možno v soustavě uhersko-chorvatského soukromého práva pojednávati o řečených ženských právech v souvislosti s právem vlastnickým a zástavním, ač by jinak práva ta náležela do oddílů věnovaných právu rodinnému (jus capillare a jus quartalitium), manželskému (obvěnění a parafernum), resp. i dědickému (jus viduale).

III. *Právo manželské a rodinné.* Sr. co uvedeno shora na této stránce o obvěnění (dotalitium), parafernum atd. Do oddílu o právu manželském spadají z I. části Trip. tyto tituly: 106., 107. a 108. (o platnosti manželského svazku a vlivu toho na majetková práva), 110. (o fassích mezi manžely), do práva rodinného pak z téže části I. Trip. tyto tituly: 55. (synové duševně choří nevycházejí nikdy z moci otcovské), 56. (o způsobech, jak zaniká moc otcovská), 112.—126. (o právu poručenském).

IV. *Právo dědické:* I. 10. (nápadní právo fisku), I. 50. (mají-li dva nedílní nebo soudílní bratří pouze dcery, a tyto jsou každá zvláště od krále praefikovány, nedědí v případě defektu dcer nebo potomstva jednoho bratra dcery nebo potomci druhého bratra, nýbrž statky odumřelé připadají král. fisku), I. 47. (o děd. právu bratří [= příbuzných] soudílných), I. 102. 106. (o dědickém právu dětí v příčině nemovitostí), I. 99. a 102. (o děd. právu dětí a vdovy k movitostem a k statkům, jež byly jejich otci, resp. manželi zastaveny), I. 101. (o děd. právu v příčině konského stáda), I. 48. (o děd. právu manželů ke statkům uděleným manželům společně), I. 49. (adoptovaný bratr nemá práva k statkům adoptujícího bratra, který, dopustiv se pronevěry, obdržel milost), I. 66., 67. (o adopci bratrské, o níž možno jednati též při král. konsensu).

V. *Právo obligační:* I. 63., 65. (o fassích), I. 60. (o praemonici osob, jimž náleží při prodeji právo retrakční), I. 69. (o klausuli »nil juris« při fassích), I. 70. (o směně), I. 71. (o směně na oko), I. 72. (kdy směna nemůže býti rescindována), I. 73. (o směně spojené s prodejem), I. 74., 76., 77. (o zprávě), I. 75. (kdo jsou legitimi impetitores).

Do oddílu o právu obligačním zařaditi by se měly ony tituly (hlavně z II. části) Tripartita, v nichž se jedná o deliktech a jejich důsledcích civilně-právních (obligationes ex delictis). Spadají sem: I. 15., II. 42., II. 55. (o rozsudku smrti při skutcích většího násilí a o civilně-právních důsledcích oněch skutků), I. 16. (o rozdílu mezi notou a rozsudkem smrti), II. 43. (o rozsudku smrti a výkupu hlavy), II. 44 (o rozsudku smrti proti duchovním), II. 45.—49. (o tom, jak odpovídají za trestné činy duchovní osoby a jejich úředníci; o rozsudcích a exekuci proti těmto osobám), II. 51 (praelati nemohou býti odsouzeni za delikty svých předchůdců

v úřadě), II. 56. (jak se vykupují statky zabrané exekučně následkem rozsudku smrti), II. 57. (o milosti při rozsudku smrti a notě), II. 60. (nedílní synové a bratří neodpovídají za delikty svých otců a bratří), II. 61. (jak odpovídají synové a bratří za delikty svých otců a bratří, po nichž dědí), III. 5. (o homagiu) a j.

Zařadění všech titulů do jednotlivých oddílů těžko jest provésti, poněvadž některé tituly jsou takového obsahu, že by měly býti rozděleny, a jedna část měla by býti umístěna v jiném oddíle, než část druhá. Některé tituly mimo to náležejí i do práva veřejného, jako I. 3. (o udělování šlechtictví), I. 3. § 7. (o volbě panovníkově), I. 4. § 1., I. 9. (v čem spočívá šlechtictví), I. 11. (círk. beneficia neudílí papež, nýbrž král), I. 12. (duchovní jsou povinni k přísaze věrnosti ke králi) a j.

VI. *Právo městské a selské.* Příslušné tituly týkající se civilního práva městského jsou tyto: III. 8., 9., 13., 14., 15., 16. a j.; co do práva selského spadají sem tituly: III. 25., 29., 30., 33. Srv. záhlaví příslušných titulů shora.

Podobným způsobem měla by býti uspořádána

Část II. Civilní soudní řízení.

Po úvodě obsahujícím 4 poslední tituly prologu následovati by měla ustanovení o civilním řízení před soudy šlechtickými, na to pravidla o soudech městských a konečně vrchnostenských. Vedle většiny titulů II. části zařaditi by se sem měly i některé tituly z části třetí. Které to jsou tituly, ukazují již jejich nadpisy (sr. shora). —

Jest otázka, sebral-li Verbőczy — aspoň co se týče práva šlechtického — všechny příslušné právní normy, které za jeho doby byly v platnosti. Nikoli. Jest sice pravda, že v díle svém neopomenul nic podstatného, přes to však nepodává Tripartitum úplného obrazu uhersko-chorvatského soukromého práva své doby do všech podrobností. Především zapomněl Štěpán z Vrbovce ledacos z hmotného i formálního práva zaznamenati, čehož si byl také vědom, neboť se proto v závěrku dedikace ke králi omlouvá, a mimo to neuvádí nikde v díle svém četných právních formulí, jež mají pro seznání tehdejšího práva velikou důležitost. Srovnáme-li v té příčině Verbőczya se Všehrdem, shledáváme, že Všehrd podal nám mnohem úplnější obraz starého českého práva než Štěpán z Vrbovce obraz práva uhersko-chorvatského.

Uvedeme příkladem několik mezer v Tripartitu. Stejně jako v zemích koruny České i jiných stavovských státech nemohli ani v zemích uherských *cizinci* nabývati od krále zemských úřadů ani šlechtických nemovitostí. Nehledí-li se k starším ustanovením zlaté bully Ondřeje II. z r. 1222 (čl. 11. a 26.), bylo usnesení o tom učiněno již za krále Albrechta r. 1439 (čl. 16.), pak na sněmu z r. 1458 (čl. 7.) za regentství Michala Szilágyho a později za krále Vladislava r. 1492 (čl. 8. a 9.). Přes to však nečiní Verbőczy o této nezpůsobilosti cizinců k nabývání nemovitostí v Uhrách

pražádné zmínky. Cizincům mohl ovšem udělen býti od krále a stavů indigenát (uherské státní občanství), avšak podmínky jeho stanoveny teprve v dobách po Verbőczyovi. (Prvý případ, kde se cizinec přijímá »in coetum Hungarorum«, uveden jest v C. J. H. ve čl. 50. z r. 1542.) Ani o tom se nezmiňuje Verbőczy, že 1486: 32. zakázáno bylo Uhrům, že nikdo nesmí Benátčanům ani Polákům prodati, zastaviti nebo darovati šlechtické nemovitosti pod následky proněvěry.

Také důležitý článek 55. z r. 1498 zapomněl Verbőczy zaznamenati. Zapovídá se v něm *praelatům* nabývati (ať navždy či jen na čas) šlechtických nemovitostí, a rovněž tak šlechtě osobovati si statky církevní. Ani *o donacích palatinskych,* vzniklých již r. 1446, nečiní Tripartitum zmínky. To se však vysvětluje asi tím, že tehdy nebyly palatinské donace ještě v květu. Sr. pozdější sněmovní usnesení (1567 : 26., 1609 : 2. a j.).

Rovněž tak nepíše Št. z Vrbovce nic o *praedialistech* (praedialisták), zvaných nobiles praediales, praediales ecclesiarum, nobiles ecclesiae a v starších pramenech populi ecclesiarum. Praedialisté nejsou původně nic jiného, než *nápravníci* českého práva. Známi jsou již zlaté bulle Ondřeje II. (čl. 3.), a také v Chorvatsku máme o nich zprávy již s počátku XIII. stol.[1]) Byli to svobodní statkáři, usazení na praelátských nemovitostech, kteří měli za povinnost konati místo svých duchovních vrchností vojenskou službu. Byli vlastně vasally svých praelátů, brzo se však domohli postavení podobného, jako měla šlechta. Na území vlastních praelatů náležely jim od počátku všechny praerogativy, jež příslušely šlechtě (měli své vlastní soudy, byli osvobozeni od dávek) Zproštění od daní a mýt bylo jim později povoleno i sněmovními usneseními, jako 1563 : 59. (praedialistům Ostřihomského arcibiskupa »juxta antiqua eorum privilegia .... per totum regnum«), 1567 : 14. (všem praedialistům v Uhrách i Chorvatsku, qui *iisdem fere semper* praerogativis usi sunt, quibus alii possessionati *nobiles*, et quorum *homagia* et *juramenta* aequaliter semper cum aliis *nobilibus* fuerunt aestimata) a j. Původně měli všichni praelati i světští páni právo osazovati na svých pozemcích praedialisty, později však zůstalo právo to v Uhrách pouze primasovi arcibiskupu Ostřihomskému, biskupovi a kapitole Rábské a arciopatovi benediktinského arciopatství Svatomartinského (Sv. Hory Pannonské v Martinsburku) a v Chorvatsku biskupovi Záhřebskému jakožto Topusskému opatovi.

K praediu (statku, který byl praedialistovi k užívání darován) náleželo obdarovanému původně jen doživotní právo užívací. Na dědice jeho pře-

[1]) Sr. I. Kukuljević, Regesta documentorum regni Croatiae, Dalm. et Slav. saec. XIII., Starine, kn. XXI. (v Záhřebě 1889), str. 285, CCXI., 20. Aug. 1227. Magister Nicolaus, filius Petri de Ludbregh ..... donat suam possessionem empticiam Vrazilaz in districtu Zagrabiensi de comitatu Morocha ecclesiae beati regis Stephani ..... Si autem capitulum processu temporis voluerit hanc terram dare alicui, *praediali more*, non possit dare alteri, quam alicui de ejus haeredibus ..... (Z Tkalčićových Monum. episc. Zagr. I., p. 57.)

cházelo právo to teprv od XVI. stol., a sice pouze na dědice mužské, poněvadž jen ti byli schopni vykonávati vojenské povinnosti. Jakmile se praedia stala dědičnými statky praedialistů, připuštěna byla i disposice o nich jednáními mezi živými. Ke zcizení praedia vyžadoval se arci consensus praelátův. Vedle povinnosti jíti do války měl praedialista povinnost odváděti praelatovi jistý peněžný plat za užívání praedia. Plat ten byl však zcela nepatrný a byl vybírán spíše jen za tím účelem, aby praedialista uznával poměr závislosti na praelátovi

Roboty nekonali praedialisté pro své vrchnosti nikdy. V případě vymření praedialistické rodiny (in defectu) připadala uprázdněná praedia jakožto odúmrť praelatovi, který však byl povinen uděliti ono praedium opět jinému. Patentem z 3. února 1855 č. 27 ř. z. byl poměr praedialistský zrušen, a praedialisté stali se za nepatrné výkupné neobmezenými vlastníky svých praedií.

Přes to, že právní postavení praedialistů bylo upravováno četným předpisy ještě po Verbőczyovi, byla již za něho instituce praedialistská starým zřízením, a jest se vskutku diviti, že Tripartitum nemá o ní ani zmínky.

Příkladem jiného opomenutí Verbőczyova jest nedostatečné zpracování *poměru vrchností k* poddaným *sedlákům*. Nic se na př. z Verbőczya nedovídáme, že sedláci platili již od dob Ludvíka I. (1351: 6) svým vrchnostem devátek plodin (nonam partem omnium frugum suarum et vineorum suorum) atd.

Velikou cenu mělo by pro nás také, kdyby se Tripartitum bylo zmínilo o některých podrobnostech soudních úkonů, na př. jakým způsobem se dělo zavádění do šlechtických statků darovaných někomu od krále nebo palatina anebo jiným způsobem na někoho převedených (t. zv. *statutio*). Jak uvidíme níže, bylo ono uvádění spojeno se zajímavými formálnostmi.

Dnes viděli bychom také rádi, kdyby Verbőczy na příslušných místech Tripartita byl nás seznámil, podobně jako učinil Všehrd při právu českém, s tehdejšími *právními formulemi*, kterých byla veliká hojnost. Uveřejnění oněch formulí v Tripartitu bylo by mělo ostatně interes i pro tehdejší jeho čtenářstvo. Měniiyť se dotčené formule během času, a bylo nutno je znáti.[1])

Jako potřebujeme k doplnění obrazu tehdejšího práva uherskochorvatského znáti rozličné právní formule, tak potřebujeme znáti i *starší*

[1]) Pro právo předverbőczyovské sebral a vydal formule užívané v královské kanceláři, u dvorského soudu i nižších soudních stolic jakož i v t. zv. věrohodných místech (loca credibilia seu authentica) Martin Jiří Kovačić v knize Formulae solennes styli in cancellaria curiaque regum... regni Hungariae olim usitati (v Pešti r. 1799). Výtečný znalec starého práva uherskochorvatského uveřejnil tu tři staré sbírky úředních formulí, a to: Ars notarialis formularia (z doby krále Ludvíka I.), Stylus cancellariae Mathiae regis a Thomae de Nyrkálló Stylus curiae Mathiae regis. — Formule uveřejňuje v příloze k dílu svému Principia juris civ. Hung. Ig. Frank.

zákonná ustanovení, jichž nám Tripartitum nepodává. Text jich najdeme v C. J. H. (maď. Magyarország törvénytára).[1])

C. J. H. sluší pokládati za důležitý pramen doplňující a měnící Verbőczyovo Tripartitum. Nevytkli jsme si za úkol stopovati celý vývoj uherského práva od doby Verbőczyovy až do zavedení v zemích uherských rakouského obecného zákonníka občanského. V práci této chceme podati obraz soukromého práva uherskochorvatského hlavně na poč. XVI. stol. Do doby pozdější zabíháme jen, kde jest toho potřebí za příčinou souvislosti. Proto klademe zde důraz pouze na onu část C. J. H., která podává dekréty uherských králů jen do r. 1514, do roku, v němž Verbőczy předložil dílo své ke schválení sněmu a králi. Na C. J. H. budeme se v práci své odvolávati jmenovitě v kap. čtvrté, kde stopujeme prameny Verbőczyovy, jakož i tam, kde třeba doplniti mezery vyskytující se v Tripartitu. Poněvadž však Tripartitum uznáváno bylo uherskochorvatskou soudní praxí až do polovice XIX. stol. za skutečný zákonník a podrželo v podstaté své platnost až do zániku společného soukromého práva uherskochorvatského, má pro toho, kdo chce znáti úplný vývoj onoho práva od jeho vzniku až do zániku, mnohem větší důležitost ta část C. J. H., která obsahuje sněmovní usnesení vydaná po r. 1514. Neboť právě zákony z doby poverbőczyovské doplnily, změnily a zrušily mnoho z Tripartita.

Ačkoli se ve spise tomto dobou poverbőczyovskou podrobněji zabývati nehodláme, chceme nicméně ukázati, že Tripartitum zůstalo až do posledních dnů společného soukromého práva uherskochorvatského základem

[1]) Sbírka ta vydána byla tiskem poprvé celých sedmdesát let po sepsání Tripartita, ač prvé pokusy o sebrání uherských zákonů podnikány byly již před Verbőczyem. Josef Mikuláš Kovačić uvádí ve svém díle Notitiae praeliminares ad Syllogen Decretorum Comitialium 36 takových rozličných sbírek soukromného původu, vesměs rukopisných. Nejznámější mezi nimi byla práce jagerského probošta Štěpána Ilosvaye, sepsaná krátce po smrti Verbőczyově. Nalézá se nyní v c. k. dvorní knihovně ve Vídni. Poněvadž na řádné vydání úplné sbírky uherských zákonů až do osmdesátých let XVI. stol. pořáde se marně čekalo, uveřejnil Jan Zsámboky (Sambucus) r. 1581 na konci Bonfiniovy historie ve formě přílohy dekréty uherských králů až do r. 1481 (ve Frankfurtě). Tři léta na to vyšla tiskem prvá samostatná sbírka uherských zákonů, Decreta, Constitutiones et Articuli incl. regni Ungariae. Pochází od biskupa niterského Zachariáše Mossóczy a biskupa pětikostelského Mikuláše Telegdy (v Nitře 1584). R. 1628 vydána byla opětně (ve Vídni) pod názvem Tripartitum Opus Decretorum, Constitutionum et Articulorum regum incl. r. Ungariae. Redakce nová uveřejňovala na prvém místě Verbőczyovo Opus Tripartitum, po něm pak sněmovní usnesení až do r. 1604 a za nimi některé nové kusy. Nehledí-li se k doplňkům tohoto druhého vydání (k sněmovním dekretům od r. 1606 do 1649, vyd. r. 1653 v Šaryšském Potoku) a k dekretům až do r. 1659, vyd. r. 1668 v Pottendorfu), vyšlo třetí vydání úplné sbírky uherských zákonů, jež má již název Corpus juris Hungarici, r. 1696 (v Trnavě, 3 svazky) péčí jesuity Martina Szent-Iványiho (I. sv. Tripartitum, vydán na novo r. 1740 v Trnavě, druhý a třetí sv. tamtéž r. 1734). Čtvrté vydání opatřil jesuita Jan Szegedi ve dvou svazcích v Trnavě 1742—1751 a pak opětně 1771—1779. Vydání to otištěno znova r. 1822 a pak ve 3 svazcích r. 1844 v Budíně. Nejnověji vydáno C. J. H. r. 1902 na oslavu millennia, a sice s textem latinským a maďarským. (Sr. kap. šestou.)

právního života, a proto si všimneme doby poverbőczyovské — jen zcela zběžně.

Ze zákonů (sněmovních usnesení) vydaných po Tripartitu a vztahujících se na soukromé právo sluší uvésti zvláště tyto: z r. 1647, 1687, 1715, 1723, 1729, 1790/91, 1832/36 (v Uhrách), Approbatae constitutiones z r. 1653, Compilatae constitutiones z r. 1669, četné articuli novellares a diaetales provisionales articuli z r. 1791 (v Sedmihradsku).

Vedle těchto hlavních i jiných zákonů mají pro poznání uherskochorvatského práva velikou důležitost některá *díla literární*, mezi nimi na prvém místě dvě práce vynikajícího chorvatského právníka Jana Kitoniće: Directio methodica processus judiciarii juris consuetudinarii regni Hungariae a Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum. Obě ta díla pojal Szegedi do C. J. H. Neméně důležitou pomůckou jest jiná součást sbírky zákonů uherských, Szegediova Cynosura universi juris Hungarici, věcný a osobní rejstřík ke C. J. H., rozdělený na 2 části: 1. de rebus et actionibus, 2. de personis et familiis decretalibus. Vypracován byl na základě starších podobných indexů Zsámbokyho, Bodó-a, Aszalaye a jednoho anonyma (hr. Nádasdyho). Vyšel poprvé v Rábu r. 1741 a 1742 pod n. Bipartita Cynosura universi juris Ungarici, r. 1751 pojat pak od Szegediho do C. J. H. Rozličnými poznámkami právněhistorickými opatřeno jest Szegediovo starší dílo Rubricae juris Ungarici (v Trnavě 1734, 3 sv.), a stručným kommentářem Tripartita jest téhož učeného jesuity spis shora již zmíněný Tripartitum juris ungarici Tyrocinium (v Trnavě 1734). Všechny tyto soukromé práce úzce jsou spojeny se zákonnými prameny soukromého práva uherskochorvatského, a proto děje se o nich zmínka na tomto místě, ačkoli formou svou náležejí vlastně do právní literatury.

Důležitou pomůckou k poznání starého uherskochorvatského soukromého práva jest dále *sbírka nálezů královské kurie* (Excelsa Curia Regia, főméltóságu királyi Curia, königliche Curie), a kir. Curia döntvényeinek gyüjteménye. Nejvyšší tento tribunál skládal se od dob Karla III. (1723: 24.—26.) ze soudu sedmipanského (Excelsa Tabula Septemviralis, Hétszemélyes tábla, Septemviraltafel) a královské tabule (Inclyta Tabula Regia Judiciaria, királyi Itélőtábla, königliche Tafel). Rozsudky královské kurie nabyly záhy veliké vážnosti nejen jako výroky, kterými se rozhodují konkrétní sporné záležitosti (decisiones, döntvények), nýbrž jako nálezy, praejudikáty (irányadók), kterými se v pochybných zákonem výslovně neupravených otázkách tvoří právo nové. Rozhodnutí královské kurie měla, jak vidno, touž moc a platnost, jako v Čechách všeobecné nálezy zemského soudu. V některých případech nebyly nálezy král. kurie ničím jiným, než autoritativním výkladem trvajících zákonů a obyčejů, v jiných případech zaváděly aneb aspoň dokazovaly existenci práva obyčejového. Ostatním soudům sloužily za vzor. Následkem toho řadí se vším právem mezi pra-

meny uherskochorvatského práva.[1]) Uznávajíc důležitost řečených praejudikátů, Marie Terezie uložila reskriptem ze 14. listop. 1769 královské kurii, aby nálezy vynesené od r. 1724 dala prozkoumati kommissi z jejího středu za tím účelem zvolené a na základě onoho prozkoumání aby pak vydala sbírku nálezů. Členové kommisse vypracovali elaborát, nazvaný Planum tabulare, který byl v plenární schůzi přečten a královnou r. 1769 jako sbírka nálezů schválen. Sbírka ta rozdělena jest na 2 části, všeobecnou a zvláštní, a vydána byla tiskem v Prešpurku 1800 a 1817, s překladem maďarským Štěpána Czöveka v Pešti 1825.[2])

Pozdější nálezy král. kurie sebral a vydal pod n. Sententiae Exc. Curiae Regiae intra annum 1769 et ...... 1823 inclusive latae Štěpán Molnár (v Pešti 1823). Od r. 1822 byly jednotlivé nálezy král. kurie až do r. 1848 hned tištěny.

Kapitola čtvrtá.

Prameny Tripartita.

Dílo Verbőczyovo nazývá se Tripartitum opus *juris consuetudinarii* regni Hungariae. Z nadpisu mohlo by se souditi, že Verbőczy sebral v knize své obyčejové právo uherské, a že tedy čerpal pouze z právních obyčejů. Úsudek takový byl by ukvapený. Ukázal jsem již v citované stati své Štěpán z Vrbovce a jeho Tripartitum (str. 37.), že jus consuetudinarium nemůže se bráti u Verbőczya ve smyslu práva obyčejového. V II. 6. se praví: Municipalis haec nostra consuetudo (zemský náš právní obyčej), qua in judiciis modo (nyní) generaliter utimur, ex tribus fundamentis constat: primo ex constitutionibus et decretis publicis, secundo autem ex principum privilegiis, tertio vero ex judicum ordinariorum regni sententiis. Ani konstituce a dekréty veřejné (sněmovní usnesení) ani královské výsady nejsou právními obyčeji. Pouze co se týče rozsudků řádných soudců zemských, možno mluviti o právu obyčejovém, jež se oněmi rozsudky může formulovati. Přímo *o sněmovních usneseních* užívá se výrazu *consuetudines*, v královĕ konfirmačním listu (approbaci), kde stojí doslovně: Itaque et eo ipso tempore et postea non semel varias *constitutiones*, *statuta* ...... *edidimus* ...... Licet et *antea* non defuerint quaedam *jura regni*, quae quia nulla scriptura continebantur, *consuetudines* potius appellari poterant. Na místě tomto chce král říci: Nejen já jsem vydal rozličné konstituce, nýbrž i četní moji předchůdcové; poněvadž však dotčené konstituce nebyly dohromady sebrány a sepsány, mají spíše povahu právních obyčejů než

[1]) G. Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 107 a 108.

[2]) Cituje se nález (dec.) a číslo a stránka vydání, nebo se uvádí ještě materie, v níž se nález vyskytá, tedy buď Dec. 4. p. 137. nebo Dec. 4. de divis., success.

konstitucí. Název Tripartita neznamená tedy pro otázku, odkud čerpal Štěpán z Vrbovce látku k svému dílu, praničeho, a nutno tudíž přihlédnouti k samému obsahu Tripartita.

Zmíněný již 6. titul II. části Tripartita začíná slovy: Sciendum (secundo), quod quanquam omnia fere jura regni hujus originaliter ex *pontificii caesareique juris* fontibus progressum habeant, ... Ze slov těchto mohlo by se zdáti, že Verbőczy čerpal pro knihu svou — snad aspoň částečně — z práva římského a církevního, a to tím spíše, když jsme dokázali, že četná místa prologu vzal z církevního a římského práva. Než ani toto mínění nebylo by správné. Že by skoro všechna práva uherská byla vznikla z pramenů práva papežského a císařského (církevního a římského), mohl tvrditi jen ten, kdo buď práva uherského neznal, aneb kdo ani náležitě neuvážil obsah vyslovené myšlénky. Možná, že citovaná věta o vzniku práv uherských z práva církevního a římského jest opět jen ohlasem cizího mínění nedobře uváženého. Jistě však chtěl Verbőczy poznámkou dotčenou vyvýšiti význam práva uherského jakožto práva kořenícího se v právu římském a církevním, jež tenkráte požívala neobyčejné vážnosti.

Ze soustavy soukromého práva obsaženého v Tripartitu, jež jest podána ve druhé části tohoto spisu, vysvitne, že Verbőczy z práva římského a církevního pro dílo své čerpati ani nemohl, poněvadž jednotlivé ústavy práva uherského právům těm jsou úplně neznámy. Pouze pokud se týče moci otcovské (I. 56) a práva poručenského (I. 112 a násl.), pozorovati jest vliv *theorie* práva římského, tak že ani na těchto místech nelze mluviti o recepci samých právních norem cizího původu. Tutela jest dle Tripartita trojí, podobně jako dle římského práva: legitima, testamentaria a dativa (sr. I. 113. 114, 115 a násl.) Ustanovení, jež však o každém z těchto druhů poručenství v Tripartitu jsou obsažena, nejsou vzata z práva římského, nýbrž zakládají se na domácím právu uherském.

Podobným způsobem rozeznává také Všehrd (V. 38) troje poručenství: přirozené jedno (tutela legitima), druhé otcem učiněné (t. testamentaria), třetí dané (t. dativa). A o Všehrdovi je přece známo, že z práva římského ani církevního nečerpal.

Právo římské nebylo v Uhrách ostatně ani recipováno, ačkoli za krále Matěje Korvína stal se o to pokus. Kelemen [1]) vypravuje podle Jana Jony (autora spisu Commentatio historico-juridica, sect. 2., § 23), že italští právníci, kteří doprovázeli do Uher roku 1476 nevěstu krále Matěje, Beatrix, dceru neapolského krále Ferdinanda, vychvalovali před Korvínem do té míry právo Justiniánské, že povolal do Uher ještě více doktorů a professorů. Tito počali zaváděti nové soudní formule, jež měly za následek veliké zmatky v soudnictví. Když to zpozorovali lidé moudřejší,

[1]) Historia juris Hungar. privati (v Budíně 1818), str. 224—226; totéž opakuje Domin, Dogodozpisz pravicz szamoszvojneh Vugerzkeh. (V Záhřebě 1819), str. 95.

působili na krále, aby odstranil nezvyklé novoty. Král vyšetřiv věc, nařídil cizím právníkům, aby ihned opustili království, a zavedl opět formule práva domácího. Na doktory a professory římského práva tak se rozhorlil, že zakázal napříště vůbec i jen mluviti o právu Justinianském.

Episoda z vlády Matějovy byla zajisté ještě za doby Verbőczyovy v živé paměti uherských státníků a úředníků, a ztěžka se dá předpokládati, že by právě Verbőczy, jeden z předních vůdců strany národní, byť i jen zdaleka byl usiloval zaváděti v Uhrách právo římské, jehož sám byl odchovancem. Co z práva římského a církevního přijal pro prolog svého díla, mělo jen cenu theoretickou, a ostatně, jak již bylo poznamenáno shora, do knihy o právu uherském ani se nehodilo.

Že z pramenů práva římského pro dílo své Verbőczy nečerpal, toho dokladem jest nejen obsah Tripartita, nýbrž i jeho terminologie, skrz na skrz uherská, od práva římského naprosto odchylná. V následující kapitole uvedeme na př. četné výrazy, jimiž se označuje v Tripartitu právo vlastnické. Skoro všechny ty výrazy jsou právu římskému úplně cizí, za to však v právu uherském jsou všeobecně rozšířenými technickými terminy.

Kromě toho máme vlastní svědectví Verbőczyovo (v dedikaci králi Vladislavovi, viz kap. prvá, str. 32., 34. a 35.), že Tripartitum neobsahuje žádných novot, nýbrž jen to, čeho autor jeho od svých předchůdců se dověděl, a co v soudní praxi sám seznal, radě se se svými kollegy a znalci domácího práva (cum . . . collegis et *patrii juris* ac *consuetudinum* non ignaris). Proto také nazývá se Tripartitum na několika místech knihou práva domácího; Verbőczy sám nazývá je (v Allocutio ad lectores) domestici juris compendium, král pak je označuje (v Diploma confirmatorium) jako libellus gentilitia, municipaliaque jura, ac leges et consuetudines vetustas et receptas continens. Smysl názvu municipalia jura vyložen jest v prologu 8. § 2. Jus civile dělí se tam jednak na commune (obecné právo soukromé, kterým se rozumí obecné právo římské), jednak na privatum s dodatkem »quod etiam jus municipale vel statutarium dicitur«, a hned na to se vykládá: »Et illud unaquaeque regio vel provincia, vel aliquando civitas sibi constituere potest«. Jus municipale značí tu tedy tolik jako jus particulare, a pokud běží o celé Uhry, resp. o všechny země koruny Uherské, tolik jako jus Hungaricum. V témže smyslu užívá Verbőczy výrazů municipales hujus regni Hungariae consuetudines et constitutiones, consuetudines et leges municipales (v Allocutio ad lectores) jakož i domestica ac gentilitia regni hujus Hungariae jura (začátek dedikace králi Vladislavovi).

Dokázavše, že Štěpán z Vrbovce nečerpal obsah díla svého z cizích, mimouherských právních pramenů, pokusíme se vyšetřiti, které domácí právní prameny sloužily za základ Tripartitu. Úkol náš nebude nesnadný. Verbőczy sám zcela jasně ukazuje, odkud čerpal látku k svému dílu.

V závěrečné části dedikace králi (Operis conclusio) praví, že »praesens hoc nostrum opus *totum fere* sumptum est *ex decretis* praede-

cessorum principum regis Vladislai«. A poněvadž pak výrazem decretum označovala se hlavně sněmovní usnesení, a jen zřídka jiné akty zákonodárné (jako na př. zlatá bulla Ondřeje II. z r. 1222), prohlašují se tu sněmovní usnesení zřejmě od samého Verbőczya za hlavní pramen Tripartita. Kdybychom mohli doslovně věřiti slovům zde uvedeným, mělo by Tripartitum spíše povahu zákonníka, než soukromé právní knihy. Brzo však seznáme, že zmíněná poznámka Verbőczyova nemůže se bráti v doslovném smyslu. Čerpalť Verbőczy nejen ze sněmovních usnesení, nýbrž i z jiných pramenů.

Sněmovní usnesení nazývá autor Tripartita decreta generalia (I. 9. § 6., I. 29. pr., I 80. § 1., II. 2., II. 16. § 4., II. 24. § 5., II. 28. § 1., II. 31. § 1., II. 44. § 8., atd.), decreta generalia totius regni (III. 2. § 5.), constitutiones [principum] (I 9. pr., II. 2., II. 3. §§ 2. a 3., II. 6. § 7.), constitutiones publicae (II. 6. § 4.), constitutiones generales (II. 5. § 3., II. 11. pr., II. 68. § 5. a II. 70. § 1.), c. communes (II. 9. pr.), constitutiones generales totius regni (II. 68. § 4.), constitutiones et decreta (II. 2. § 8., II 3. § 5., II. 5. pr., II. 6. § 1.), leges vel constitutiones (II. 2. § 9.), leges (II. 2. § 10., II. 3. § 4., II. 6. § 8.), leges et statuta (II. 3.; srov. pols. ustawa), statuta [principis] (II. 3. v nadpisu a § 5.), statuta generalia et decreta regni (III. 2. § 2.), sanctiones (II. 3. §§ 3. a 4., II. 6., § 6.). Také tyto kombinace se vyskytají: constitutio seu generale decretum principis et regni (II. 1. § 1., II. 2.), generalis constitutio et decretum (II. 67. § 1.), constitutiones et decreta publica (II. 6. § 1.).

Z výrazů dotčených užívalo a užívá se všeobecně terminů decreta generalia [1]) nebo decreta regni a constitutiones generales nebo constitutiones regni. Výrazy ostatní jsou spíše jen zvláštními terminy Verbőczyovými. Jak ke slovu decretum, tak ke slovu constitutio dodávalo se také velmi často jméno panovníka, za něhož se stalo sněmovní usnesení. [2])

---

[1]) Výjimečně rozumí se terminem Decretum generale celé C. J. H. Vydání Szent-Iványiho z r. 1696 na př. má nadpis Corpus juris Hungarici seu Decretum Generale incl. regni Hungariae. Podobně má vydání C. J. H. z r. 1844 záhlaví Decretum generale.

[2]) V C. J. H. uvádějí se sněmovní usnesení většinou jakožto decreta toho kterého panovníka s bližším označením, kolikátý jest to dekrét. Tak na př. dekrétů Vladislava II. obsaženo jest tam sedm, ač jich ve skutečnosti bylo více, a uvádějí se takto: Vladislai II. decretum I. sive majus, anni 1492, decretum II. anni 1495, decretum III. sive minus, anni 1498, decretum IV. anni 1500, decretum V. anni 1504, decretum VI. anni 1507, decretum VII. anni 1514. Bylo-li v jednom roce konáno více sněmů, uvádí se ještě místo sněmu, na př. Ludovici II. decretum I. Tolnense anni 1518, decretum II. Bachiense anni 1518. Co se týče citování sněmovních usnesení, uvádí se nejčastěji rok sněmu a článek, po případě i paragraf sněmovního usnesení, na př. 1435 : 5. § 3., anebo se udává řadové číslo dekrétu toho kterého krále spolu s článkem, na př. decr. VI. Sig. art. 5. (= 1435 : 5.). Z roku 1608 rozeznávají se články před korunovací a po korunovaci, a proto se ještě dodává poznámka ante cor. nebo post cor., na př. 1608 : 15 ante cor. nebo 1608 : 17 post cor. Trval-li sněm několik let, citují se sněmovní usnesení obyčejně podle roku závěrečního nebo i podle roku prvého a posledního, tedy 1836 : 5 nebo 1832/36 : 5.

Jakým způsobem povstávají sněmovní usnesení, vykládá se v Trip. II. §§ 3.—5. Panovník sám z vlastního podnětu a ze své moci (proprio motu et absolute) konstituce činiti nemůže, a zvláště ne takové, které by se příčily vetustae libertati totius Hungaricae gentis. Vždycky musí svolati národ (vyšší duchovenstvo a šlechtu) a tázati se jej o souhlas. Někdy předkládá opět národ panovníkovi písemně svá přání, žádaje ho, aby je uzákonil. Přijme-li a schválí-li panovník ony proposice, nabývají moci zákona. »Quae tamen omnia, specialiter *principis* et non populi *statuta* nuncupantur, eo quod, nisi utroque modo principis accederet consensus et confirmatio, nullius censeretur firmitatis ipsa constitutio. Verum generali nomine constitutiones ipsae saepenumero *regni decreta* vocitantur.«

K zamezení nedorozumění budiž tu uvedeno, že Verbőczy užívá výrazu statuta (a rovněž constitutiones) ještě ve smyslu jiném, totiž o ustanoveních a usneseních jednotlivých zemí, komitátů, obcí a cechů. [1] Takový asi rozdíl jako mezi jus civile commune a jus municipale vel statutarium (prol. 8. § 2.), činí i mezi generalia statuta et decreta regni hujus Hungariae a mezi statuta comitatuum, civitatuum et civium. Jus statuendi přiznává arci i království Chorvatskému a Sedmihradsku. (Sr. III. 2. §§ 1., 2., 6., 7., 8.). [2]

Ze speciálních statutů a konstitucí Verbőczy látku k dílu svému nečerpal, nýbrž excerpoval jen statuty a konstituce generální čili decreta regni, tedy jen zákony všeobecně závazné (sr. terminy jeho decretum seu jus commune II. 8. pr. a § 1., constitutio communis II. 9. pr.). Na několika místech přímo uvádí dekrét jménem panovníkovým, jinde mluví jen všeobecně o generální konstituci čili dekrétu, neudávaje blíže, který to jest dekrét (kterého panovníka a z kterého roku).

[1] Komitátní a obecní statuty vydává od r. 1885 redakcí prof. Alex. Kolosváriho a Klem. Óváriho Maď. Akademie věd ve sbírce Monumenta Hungariae juridico-historica (Magyarországi jogtörténeti emlékek), a sice pod n. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye. Vyšly tyto sv.: 1. Statuta et constitutiones municip. Transsylv. ab antiquiss. tempor. usque ad finem saeculi XVIII. (r. 1885); sv. 2. Statuta et articuli municipiorum Hung. Cis-Tibiscanorum (1. část z r. 1890 obsahuje statuty komitátní, 2. část statuty měst a privil. okresů); sv. 3. Statuta et art. municip. Hung. Trans-Tibiscanorum (z r. 1892, komitátní a městské stat. a stat. hajduc. obvodů); sv. 4. Statuta et art. municip. Hung. Cis-Danubianorum (1. část z r. 1896 komit. stat., 2. část z r. 1897 stat. král. svob. měst).

[2] V III. 2. § 1. praví: Nullus populus et nulla universitas (obec) potest condere statuta, quae non habet jurisdictionem propriam, sed alterius subest dominio, nisi cum consensu sui superioris ...... A hned na to v § 2. pokračuje: Licet Dalmatini, Croatienses, Slavonienses et Transylvanenses ...... alia consuetudine, a nostra longe discrepante utantur, utendique et fruendi habeant authoritatem; et inter se, modo quoque, illis simile aliquid de consensu principis statuere et ordinare possint: contra tamen *generalia statuta* et *decreta* regni hujus Hungariae .... nil quicquam constituere possunt, nullamque statuendi habent facultatem. Podobně praví se v § 5.: Sic etiam in diversis comitatibus diversas constitutiones ...... facere possunt: generali tamen decreto totius regni atque vetustae et approbatae consuetudini curiae regiae ...... praejudicare ac derogare nusquam possunt.

Přesně se uvádějí na př. v Tripartitu tyto dekréty: v I. 9. § 6. generale decretum principis Andreae (zlatá bulla Ondřeje II.), z něhož jest čerpán celý 9. titul I. části, v II. 44. § 8. generale decretum principis Alberti (= 1439 : 38.), v II. 67. § 6. generale decretum Mathiae regis in anno quadringentesimo octuagesimo sexto supra millesimum editum (jest to Matějův dekrét VI. : 15.), kterýžto dekrét se uvádí též v I. 30. § 4., arci bez bližšího označení roku a čísla (míní se čl. 26. a 27. dotčeného VI. dekrétu Matějova). Na několika místech děje se zmínka o dekrétech Vladislavových, a sice rozličným způsobem. Pouze u dvou dekrétů se udává zcela přesně, který dekrét se míní, kdežto u ostatních se naznačuje jen všeobecně, že běží o jeden z dekrétů Vladislava II., anebo se vůbec ani neuvádí, že citovaný dekrét jest Vladislavův. V II. 48. § 2. odkazuje se na decretum *primum* moderni domini nostri Uladislai regis, a dodává se i článek 24. (1492 : 24, v II. 44. § 8. pak se děje zmínka o generale *modernum* decretum *nostrum*, a míní se nejnovější dekrét Vladislava II., t. j. dekrét VII. z r. 1514 (čl. 32.), tedy z téhož roku, kdy předloženo bylo dílo Verbőczyovo ke schválení sněmu i králi. Všeobecně označeny jsou některé jiné dekréty Vladislavovy, a sice slovy generale decretum *nostrum* (II. 24. § 5., kdež se míní dekrét I z r. 1492 čl. 65. §§ 1. a 2.; II. 28. § 1.; II. 57. § 3 = dekrét V. 1504 : 4; II. 71. § 10. = 1492 : 65; II. 73. § 5. = 1504 : 4; II. 77. § 4. = 1492 : 51; II. 83. § 4.; II. 86. § 6.; III. 19. § 2. a násl. = dekrét III. Vladislava II. z r. 1498, čl. 38.; text tohoto dekrétu citovaný u Verbőczya neshoduje se s pokaženým textem v Corpus juris Hung.); na dvou místech (II. 8. § 2. a II. 67. § 1.) uvádí se generalis constitutio et decretum moderni domini nostri Uladislai regis, a míní se jednou 1492 : 102, po druhé 1492 : 55. Na jiných místech děje se zmínka o konstitucích Vladislavových, není však ani slovem naznačeno, že běží právě o zákon Vladislavův. V II. 15. pr. na př. odvolává se Tripartitum na constitutio generalis (= 1492 : 96.), v II. 16. § 4. uvádí se decretem generale (= 1498 : 14.), v II. 74. pr. vykládá se ustanovení článku o repulsi, obsaženého »in serie ipsius *generalis decreti*« (= 1500 : 19.) atd.

Podobným způsobem čerpá Verbőczy z mnohých jiných dekrétů a nenaznačuje ani slovem, kterého panovníka dekrét má na mysli. Tak na př. v I. 29. pr. mluví všeobecně o decretum generale a míní VI. dekrét Zikmundův z r. 1435, čl. 17. a násl., resp. pozdější dekréty o něj se opírající: VI. dekrét Matějův z r. 1486 : 26. a I. dekrét Vladislava II. z r. 1492 : 63.; v II. 31. § 1. v příčině způsobu provádění svědeckého výslechu odkazuje se na decreta generalia, a rozumí se tím 1486 : 14.; v II. 68. § 4. slovy constitutio generalis totius regni míní se zlatá bulla Ondřeje II. čl. 2.; v II. 70. § 1. (o kalumnii) uvádí se trest vyměřený in generali constitutione, a myslí se 1486 : 39. § 7. atd.

Velmi často nezmiňuje se Verbőczy ani slovem, že by čerpal z nějakého sněmovního usnesení, a speciálně z kterého, avšak z C. J. H. jasně to poznáváme. Kromě případů shora již uvedených čerpal Verbőczy zcela

zřejmě ze sněmovních dekrétů ještě na těchto místech: v I. 14. z 1462 : 2., resp. 1495 : 4., (kteréžto oba dekréty souhlasí téměř doslovně); v I. 15. § 1. čerpal z 1486 : 55.; v I. 25. pr. z 1439 : 24., resp. 1492 : 62.; k I. 36. a k I. 37. poskytly mu látku 1464 : 20., 1486 : 71. a 1492 : 78.; I. 82. § 8. vzat skoro slovně z 1500 : 17.; I. 89. (o ženské čtvrtině) zakládá se na dekr. Ondřeje II. (zlaté bulle): 4.; I. 104. opírá se o zlatou bullu Ondřeje II. čl. 12., o 1486 : 27. posl. paragraf a o 1492 : 64.; v II. 2. § 5. čerpal Verbőczy z VI. dekrétu Matějova z r. 1486 : 1. (judicium generale seu Palatinale abrogatur), 2. (proclamatae congregationes..... antiquatae), 17. (trinaeforenses proclamationes aboleantur) a 18. (duelli dimicatio in Sede Judiciaria Regia decerni non possit, nisi in causis more Militaris Curiae Regiae, et tunc quoque non nisi probatione deficiente) a z I. dekrétu Vladislava II. z r. 1492 : 35—38., kde se opakuje totéž, co ve zmíněných článcích VI. dekr. Matějova; II. 2. § 7. vzat z 1486 : 70.; II. 11. § 2. čerpán z 1486 : 21. a 1495 : 15.; II. 19. pr. vzato ze 1462 : 1.; v II. 57. § 1. mluví se o antiqua regni consuetudo, avšak totéž obsaženo ve článcích o úřadě palatinském usnesených na sněmě z r. 1485 : 9.; obsah II. 60. § 2. vzat jest z dekr. Ludvíka I. z r. 1351 : 19., resp. z I. dekr. Vladislava II. z 1492 : 74. § 6.; II. 65. § 3. opírá se o 1492 : 41.; II. 68. zakládá se na 1486 : 29. a 1492 : 92.; II. 69. vzat jest z 1435 : 7. (tertius casus), 1486 : 58. a 1492 : 67.; II. 72. § 1. opírá se o 1481 : 13. a 1486 : 7.; II. 73. § 3. vzat jest z 1500 : 19. a 1504 : 4.; II. 77. § 10. z 1492 : 52.; II. 85. § 4. opírá se o 1351 : 24., 1435 : 5, 1439 : 31., 1486 : 5., 1492 : 68.; II. 86. § 2. zakládá se na 1495 : 12.; II. 86. § 12. na 1486 : 52. a 1492 : 99.; III. 3. § 6. čerpán jest z 1500 : 6., III. 25. § 2.[1]) opírá se o 1514 : 14. § 3.; III. 26. § 18. má základ v dekr. z 1405 : 10.; III. 32. § 4. vzat z 1486 : 38.; resp. 1492 : 80. a 81. a 1495 : 19

Příklady shora uvedené podávají dostatečný důkaz, že Verbőczy skutečně a dosti mnoho čerpal ze sněmovních usnesení, a sice často i tam, kde se ani slovem nezmiňuje, že by mu to které sněmovní usnesení poskytlo látku k jednotlivým titulům. Způsob, jakým čerpal, jest rozličný. Na některých místech vidíme, že pojal do Tripartita určitý článek sněmovní doslovně, kdežto jinde shledáváme jen parafrasi zákonného textu ba někde se na jistý sněmovní článek pouze naráží, aniž se sděluje podrobný jeho obsah. Tam, kde z C. J. H. seznáváme, že o jisté věci učiněno bylo několik sněmovních usnesení v rozličných dobách a za rozličných panovníků, jest dosti nesnadno určiti naprosto bezpečně, z kterého usnesení Verbőczy čerpal. Pravděpodobno jest ovšem, že čerpal ze zákona pozdějšího, jehož text mu mohl býti přístupnější než text zákona staršího. Ostatně na věci ani mnoho nezáleží, poněvadž se stávalo dosti často, že na některých sněmech opakována bývala jednotlivá usnesení sněmů dřívějších, tak že nezáleží na tom, *z kterého* přímo dekrétu Verbőczy čerpal, jako spíše na tom, že a *co* čerpal. Není také od místa poznamenati, že mnohá sněmovní

[1]) Jak již shora na str. 29. poznamenáno, byl text Tripartita na tomto místě opraven po ukončení sněmu z r. 1514.

usnesení, zejména taková, jež často byla opakována v ustanoveních sněmů pozdějších, stala se během let tak známými normami, že pozbyla rázu sněmovních usnesení (zákona) a žila v praxi jako právo obyčejové, z něhož vlastně povstala. V dobách, kdy text sněmovních konstitucí byl rozmnožován jen opisováním, a kdy znalost práva byla majetkem jen úzkého kruhu úřednictva, nebylo divu, že na některá starší sněmovní usnesení se zapomínalo, a pokud se praktikovala, že se na ně hledělo nikoli jako na sněmovní usnesení, nýbrž jako na normy obyčejové. Nesmí se zapomínati, že v starších dobách požívalo právo obyčejové stejné autority jako právo kodifikované, a bylo-li sepisováno, nedělo se to proto, aby se mu dodalo větší vážnosti, nýbrž proto, aby kolísavost jeho byla odstraněna, a často i proto, aby usus — třebas jen částečně — byl korrigován. Zpravidla zapisovány byly normy práva obyčejového jenom tenkráte, když v jejich příčině panovala nějaká kolísavost nebo nejistota. Byl-li právní usus tak pevný, že nepotřeboval žádné písemné fixace, nenapadlo nikomu, aby jej zapisoval a tím se vysvětluje, že právě nejdůležitější část starého obyčejového práva, která nezavdávala podnětu k žádným právním sporům, zůstala nám neznáma.

Na doklad toho, jak přecházely jednotlivé sněmovní články do usnesení jiných sněmů, a jak Verbőczy čerpal ze sněmovních dekrétů, stůjž zde tato parallela:

1462 : 2	1495 : 4	Verb., I. 14.
Articuli, qui concernunt Notam infidelitatis; et in quibus et aliis possint per Dominum Regem possessiones et bona delinquentium alicui donari seu conferri:	Notam infidelitatis inducentes casus sive articuli. Articuli autem, qui concernunt notam infidelitatis, sunt isti:	De casibus notam infidelitatis afferentibus.
§ 1. Evidenter se erigens contra statum publicum Regis et Coronae	§ 1. Primus: evidenter se erigentes contra statum publicum Regis et Coronae.	§ 1. Primus est de crimine laesae Majestatis ....
§ 2. Item, qui conficit falsas literas et eis evidenter utitur in judicio.	§ 2. Qui conficit falsas literas vel eis evidenter utitur in judicio.	§ 2. Secundus casus est, si quis evidenter se erigit et opponit contra statum publicum regis et coronae .. ..
§ 3. Item qui sculpit falsum sigillum et eo utitur.	§ 3. Qui sculpit vel utitur falsis sigillis.	§ 3. Item qui conficit falsas literas vel falsis literis evidenter utitur in judicio. Aut qui sculpit vel utitur falsis sigillis.
§ 4. Item cusores falsarum monetarum: vel qui scienter et publice in magna quantitate eisdem, negotiationes exercendo, utitur.	§ 4. Cusores falsarum monetarum vel eis publice et scienter in magna quantitate utentes.	§ 4. Item cusores falsarum monetarum vel eisdem monetis scienter et publice in magna quantitate utentes.
§ 5. Item occisor consanguinei sui usque ad quartum	§ 5. Occisores vel vulneratores consanguineorum	§ 5. Item occisores vel vulneratores fratrum ac con-

gradum consanguinitatis inclusive.

§ 6. Item incendiarii publici villarum et possessionum.

§ 7. Item inductores externorum hominum spoliatorum aut stipendi(at)orum ad disturbandum statum internum Regni.

§ 8. Item erigentes se et opponentes sua potentia contra literas Juridicas et sententias Judicum Ordinariorum post evocationem et prohibitionem.

§ 9. Item violatores literarum fidei publicae vel salvi conductus; dum evidenter fuerint convicti.

§ 10. Item occisores vel vulneratores Judicum Ordinariorum Regni; praesertim dum sunt in officio publico.

§ 11. Item traditores castrorum vel propriorum dominorum; dum evidenter fuerint convicti.

§ 12. Item occisores adversariorum in locis judiciorum publicorum vel Palatinalium.

suorum usque ad quartum gradum inclusive.

§ 6. Incendiarii publici villarum et possessionum.

§ 7. Inductores externorum hominum, spoliatorum aut stipendiatorum ad disturbandum internum Regni statum.

§ 8. Violatores literarum fidei publicae vel salvi conductus, dum evidenter fuerint convicti.

§ 9. Traditores castrorum, propriorum dominorum, nec non expugnatores et furatores castrorum seu fortalitiorum, quorumcunque Regnicolarum, dum evidenter fuerint convicti.

§ 10. Occisores seu vulneratores Judicum Ordinariorum Regni.

§ 11. Occisores litigantium, vel causantium, sive ad Sedem Judiciariam alicujus Comitatus sive Regiam Majestatem aut ad Octavas aut quaecunque loca judiciorum proficiscentium.

§ 12 Publici haeretici, adhaerentes damnatae haeresi.

sanguineorum suorum usque ad quartum gradum inclusive. Nec non parricidae, uxoricidae ac mariticidae. . . . .

§ 6. Item stupratores consanguinearum, similiter usque ad quartum gradum inclusive; aut novercarum violatores, incestuosi, dum fuerint evidenter convicti vel proscripti.

§ 7. Item incendiarii publici villarum et possessionum.

§ 8. Item inductores externorum hominum vel stipendiariorum, ad disturbandum internum regni statum.

§ 9. Item violatores literarum fidei publicae vel salvi conductus, dum evidenter fuerint convicti.

§ 10. Item traditores castrorum dominorum propriorum. Nec non expugnatores et interceptores, aut subtractores castrorum vel castellorum, aut aliorum fortalitiorum quorumcunque regnicolarum, dum evidenter fuerint convicti.

§ 11. Item interemptores, captivatores, verberatores, vel vulneratores judicum ordinariorum regni et eorundem vices in judiciis gerentium.

§ 12. Item occisores litigantium seu causantium, sive ad regiam Majestatem, aut ad octavas, vel brevia judicia, sive ad sedem judiciariam alicujus comitatus, aut alia,

		quaecunque loca judiciorum, ad causarum scilicet prosecutionem proficiscentium, vel ad diaetam et conventionem generalem, de regio edicto celebrandam, venientium et accedentium.
§ 13. Item publicae et damnatae haeresi adhaerentes.	§ 13. Stupratores consanguinearum usque ad quartum gradum, dum fuerint evidenter convicti vel proscripti.	§ 13. Item occisores, vulneratores, aut verberatores hominum regiorum ac testimoniorum capituli, vel conventus in executione aliqua procedentium.
§ 14. Item incestuosi et corruptores consanguinearum suarum usque ad quartum gradum consanguinitatis, dum evidenter fuerint convicti et proscripti.	§ 14. Mutilatores membrorum et erutores oculorum praeter Banos, Waywodas et alios honores et confinia Regni tenentes.	§ 14. Item publici haeretici, damnatae scilicet haeresi adhaerentes.
		§ 15. Item mutilatores membrorum, et eruitores oculorum; praeter banos, wayvodas et alios, honores in confinibus regni tenentes.
		§ 16. Item amissores castrorum finitimorum regni.
		§ 17. Item administratores armorum et victualium Thurcis, et aliis infidelibus, regni scilicet hujus aemulis et hostibus.
		§ 18. Item turbatores, detentores et spoliatores illorum, qui sectae eorum damnatae renunciantes, ex Thurcia regnum ad istud confugiunt moraturi.

Jak z parallely této viděti, čerpal Verbőczy z II. dekrétu Vladislavova (1495) čl. 4., a sice doslovně. Případy pronevěry vypočítávané v tomto dekrétu však rozvedl a rozšířil o několik případů nových, analogických.

Jiná parallela:

1464 : 20	1492 : 78	Trip. I. 36
De his, quorum literalia instrumenta perirent; ut bona eorum, nova donatione a Rege impetrata, praevia attestatione roborentur et confirmentur.	Nova donatio, quomodo impetranda a Rege: si quis causet combusta, aut perdita esse de bonis suis privilegia?	De nova donatione regia in generali. Et unde ortum habeat?
Et quia nonnulli essent ex Regnicolis, quorum jura et	Nonnulli sunt ex Regnicolis, quorum jura, et lite-	Item solent nonnulli bona et jura ipsorum possessio-

literalia instrumenta, per inimicos, et potentes ablata fuissent.	ralia instrumenta, per inimicos, et potentes ablata, per Turcasque, et Bohemos, Polonos, et Theutones, caeterosque Regni aemulos, combusta et decremata essent.	naria, a regia Majestate novae donationis suae titulo, saepe cum omni suo regio jure pro se et eorum haeredibus impetrare; asserentes, progenitores suos ab antiquo, vel etiam semet ipsos duntaxat a tempore adeptionis et consecutionis hujusmodi bonorum, in dominio pacifico eorundem perstitisse . . . . Trip. I. 37 . . . .
§ 1. Igitur si tales ablationem hujusmodi jurium et literalium instrumentorum, ac id, quod ipsi et praedecessores eorum, in dominio bonorum, et possessionum, quas tangerent literae ablatae, pacifice perstitissent, et ipsos concernerent, per vicinorum, et commetaneorum suorum, ac Nobilium Comprovincialium attestationes comprobare possent. § 2. Talibus omnibus Nos hujusmodi bona sua, titulo novae nostrae donationis, daremus, et conferemus.	§ 1. Igitur si tales ablationem hujusmodi ac decremationem jurium et literalium instrumentorum, ac id, quod ipsi, et praedecessores eorum, in dominio bonorum, et possessionum, quas tangerent literae ablatae, et combustae, pacifice perstitissent, et ipsos legitime concernerent, per vicinorum, et commetaneorum ipsorum, ac Nobilium Comprovincialium attestationes, comprobare possent; Talibus Majestas Regia bona illa novae donationis titulo dare, et conferre teneatur.	§ 13. Quae (= originales literae donationales) si produci et exhiberi non poterunt, quia non habentur (multorum enim nobilium et possessionatorum hominum privilegia ac literalia instrumenta, aut disturbiorum temporibus per aemulos regni direpta, aut pacato quoque tempore ignis saepe voragine conflagrata dignoscuntur: extunc in causam attracto juramentum quinquagesimo se nobilibus, merae nobilitatis titulo et privilegio fungentibus, praestandum imponitur.

Z parallely této viděti, že Verbőczy nečerpal slovně z čl. 78. I. dekrétu Vladislava II., nýbrž že obsah jeho podal slovy poněkud změněnými.

Slovně pojal Verbőczy do díla svého tyto články I. dekrétu Vladislava II.: v I. 29. §§ 1.—9. podal celý čl. 63. (cum donationibus regiis per defectum seminis alicujus impetratis quomodo procedendum sit?), v II. 67. § 8. celý čl. 55. (causae minoris potentiae factum tangentes), v II. 67. §§ 9.—13. celý čl. 56. (in causis majoris potentiae procedendi modus), v II. 77. §§ 5.—9. celý čl. 51. (de novo judicio, revocatione procuratoris ac inhibitione: et cum his quomodo procedendum?), v II. 77. § 10. celý článek 52. téhož dekrétu (novi judicii causae in primis octavis discutiantur). V III. 19. §§ 3.—8. vzaty jsou doslovně z 1498 : 38 (de judicio inter nobiles et liberas regiasque civitates cognoscendo).

Jak vidno, čerpal Verbőczy dosti mnoho ze sněmovních dekrétů a zejména z dekrétů Vladislava II., jemu nejpřístupnějších.

Na sněmovních usneseních však nepřestal, nýbrž použil k dílu svému ještě pramenů jiných. Uvádí je v II. 6. §§ 2. a 3. Čerpal totiž také *z královských výsad* (ex principum privilegiis) a *ze soudní praxe* (ex judicum ordinariorum regni sententiis). Výsady královské (királyi privilegiumok, kiváltságok, szabadalmak; sr. o nich Trip. II. 7.—12., 14.—16.) byly výjimkami ze zákona, udělovanými od panovníka osobám fysickým i právnickým. Když však se počet jejich hromadil, a ve stejných případech vydávány bývaly výsady stejné, staly se z těchto výjimečných právních ustanovení pravidelné normy obyčejové.[1])

Královské výsady, měly-li míti platnost, musely býti vydány jen od panovníků řádně korunovaných, a to v slavnostní zákonem předepsané formě. Požadavky (solennitates), jež se na privilegium kladly, byly jednak věcné (solennitates internae), jednak formální (s. externae). V prvé příčině vyžadovalo se vedle momentu již uvedeného (aby výsada vycházela od korunovaného krále), aby faktum, jež sloužilo za základ vydání privilegia, bylo skutečné a nikoli vymyšlené a aby pravdivě bylo podáno, a zejména, aby privilegium neodporovalo obecným zákonům státním ani nabytému již právu jiných osob. Co se týče vnější formy, bylo potřebí užiti obvyklého slavnostního stilu, jakož i jistých klausulí a mimo to i předepsané pečeti, dále aby výsada do roka byla publikována a provedena, atd. Pokud privileje požadavkům zde uvedeným nevyhovovaly, neměly platnosti. Tak na př. byly neplatné všechny výsady krále Václava a Josefa II., dále privileje Karla Roberta, vydané pod dvěma prvými pečetmi, jestliže nebyly potvrzeny pod pečetí třetí, rovněž tak výsady Ludvíka I. vydané pod pečetí, kterou ztratil král na bosenské výpravě, jestliže nebyly potvrzeny pod pečetí novou atd. Verbőczy vypočítává skoro úplně platné i neplatné výsady panovníků uherských v II. 14.[2])

Mezi výsadní listy (kegyelemlevelek, Gnadenbriefe, Privilegiumsurkunden) náležely jmenovitě darovací listy královské (literae donationales, adománylevelek, darovnice, Schenkungsurkunden), jimiž udíleny byly lidem jakýmkoli způsobem o panovníka nebo o vlast zasloužilým šlechtické nemovitosti (jura possessionaria) jakožto výsluhy, a nebyl-li obdarovaný šlechticem, zároveň i šlechtictví. Tyto donační listy královské, jež měly svou zvláštní formu dle toho, z jakého důvodu komu výsluha byla udělena, byly pra-

---

[1]) Verbőczy vykládá to sám v II. 6. § 10. takto: Secundo ex principum privilegiis consuetudo nostra processit. Quae cum saepe rebus ita exposcentibus in judicio producta legerentur et honeste justeque (dictante ratione) edita et confecta fuisse approbarentur: longum per ejuscemodi judiciarium exercitium certa pars nostrae consuetudinis progressum habuit.

[2]) Sr. Trip. II. 7.—16.; Kelemen, Institutiones, 2. vyd., I. str. 103.—111; Szlemenics, Elementa juris Hung. civ. priv. I. (v Prešpurku, 1819), str. 59.—63.; Jung, u. m. I., str. 10.—13; Markovics, Epitome Institutionum juris Hung. priv., 3. vyd. (v Budíně 1830), str. XI.—XIV.; Putz, u. m., str. 61.—65.; G. Wenzel, u. m., str. 97.—104.

menem obsáhlého práva obyčejového, jež činilo všelikou úpravu donačního systému ve formě sněmovních usnesení (tedy ve formě psaného práva) úplně zbytečnou. Daleko menší význam měly pro Verbőczyovo dílo jiné výsadní listy královské, jako na př. ony, jimiž vysazovány byly týdenní a výroční trhy, mýta a převozní poplatky.

Četné výsadní listy královské dostaly se Verbőczyovi do rukou jakožto soudnímu úředníku, protonotáři královské kurie. V I. 37. § 6. výslovně se o tom zmiňuje slovy: .... Prout in nonnullis privilegiis et literis donationalibus excellentissimorum principum .... Ludovici et Sigismundi ...... vidi atque legi ...... A podobně se v II. 6. § 10. uvádí, že královské výsady »často na soudě jsouce předkládány, bývají tam čteny«.

Třetím pramenem Verbőczyovým byly *soudní nálezy* (az ország nagybiráinak törvénykezési nyilatkozatai, nálezy řádných zems. soudců), anebo vlastně *obyčejové právo formulované v soudních nálezech*. V II. 6. § 11. se praví, že »tertio et ultimo ex judicum ordinariorum regni sententiis literisque adjudicatoriis iteratis, imo pluribus vicibus uno et eodem ordine ac modo processuque latis et confectis, ac executione juridica roboratis *consuetudo* ipsa emanavit.« Dle toho zdálo by se, že obyčejové právo uherské vzniklo ze soudních nálezů, a sice tím, že ve stejných případech hromadily se stejné nálezy, až jich bylo tolik, že z nich povstalo právo obyčejové. Mínění takové bylo by naprosto pochybené. Nikoli ze soudních nálezů vznikalo právo obyčejové, nýbrž naopak soudní nálezy vynášeny byly na základě obyčejových norem dávno již existujících. Soudními nálezy bylo právo obyčejové pouze formulováno. Dělo se tak nejen v zemích uherských, nýbrž i jinde, a jmenovitě ve starém státě Českém. Jeť známo, že prvé kodifikační dílo české, zemské zřízení z r. 1500, vzniklo z obecných nálezů soudu zemského, jež se zakládaly na právu obyčejovém. Cestou opačnou (aby totiž soudní nálezy předcházely před právem obyčejovým) nemohl se bráti ve středověkých a novověkých státech právní vývoj. Pouze v Římě mohli praetorové jakožto znamenití znalci práva a právní odborníci býti tvůrci práva nového aneb aspoň doplňovateli práva dosavadního. V zemích českých a uherských tomu tak býti nemohlo. Stavovské soudy tehdejší na rozdíl od nynějších soudů státních, byrokratických, skládaly se v podstatě z elementů laických na způsob nynějších porot. Za soudní přísedící voleni byli sice jednotlivci znalí starobylých domácích řádů a obyčejů právních, nebyly to však osoby v právu odborně vzdělané. Role jejich u soudů spočívala v tom, že rozhodovali na základě starobylých obyčejů, co jest právem a co porušením práva, síly jejich však nestačily k tomu, aby ukazovali právnímu vývoji cesty nové.

Zajímavo jest, že právo uherské vykázati se může prastarým pramenem práva obyčejového, sbírkou soudních nálezů biskupské kapituly Velkovaradinské z první polovice XIII. stol., tedy z doby mnohem starší, než pocházejí podobné sbírky soudních nálezů u národů jiných. Jest to právní

památka zv. regestrum de Varad, která obsahuje 389 nálezů z let 1209—1235.[1])

Že Verbőczy čerpal ze soudní praxe, mohli bychom souditi již z jeho soudcovského postavení, i kdybychom neměli jiných dokladů. Nicméně máme i v té příčině vlastní svědectví Verbőczyovo.[2])

V soudní praxi seznámil se Verbőczy také *s úředním stilem* (stilus curiae), který byl rovněž ohlasem a částečně i sám pramenem práva obyčejového. Jako protonotář královské kurie poznal zejména rozličné druhy soudních příkazů (mandata judiciaria), rozsudků (sententiae), listin o jednáních nesporných, zejména smluv atd. Písemnosti tyto, jež v soudcovském svém postavení dílem sám sepisoval, dílem četl, zjednaly mu záhy takovou znalost práva domácího, že byl pověřen úkolem sestaviti pro země uherské sbírku zákonů.

Zdá se, že *listinný materiál* poskytl Štěpánovi z Vrbovce asi nejvíce látky pro Tripartitum. Ačkoli se v Uhrách velmi záhy a mnohem bohatěji než v zemích okolních počala vyvíjeti kodifikace domácího práva (C. J. H. jest znamenitým toho dokladem), a ačkoli zejména od polovice XVII. stol. vydávány byly ve větší míře zákony vztahující se na právo soukromé (1647, 1687, 1715, 1723, 1729 atd.), bylo přece právo uherské až do

---

[1]) Tištěna byla poprvé r. 1540 v Kološi, podruhé r. 1740 při Belově Apparatus ad historiam Hungariae (s kommentářem), po třetí r. 1849 jako příloha Endlicherovy knihy Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana (str. 640—742). Stručný rozbor podává R. Dareste, Études d'histoire du droit (v Paříži 1889), str. 259—264.

[2]) V I. 77. (quod donatores et venditores bonorum contra possessores eorundem per semet ipsos agere non possunt) praví: . . . quosdam bona sua alteri conferentes ipse *vidi* contra possessores et dominos eorundem bonorum per semet ipsos causam atque litem suscitasse . . . . V I. 117 (quid, si jura possessionaria utrumque sexum concernant, de tutela faciendum sit?) § 2. odvolává se rovněž na soudní praxi: Licet post tempus legitimae aetatis, etiam infra perfectam puerorum aetatem viginti quatuor annos . . . . repraesentantem, plerosque . . . . . agnatorum ad tutelam deputatos fuisse *recolimus*, in casu praecipue, quo matrem orphanorum ad secundas nuptias transisse, et per hoc bona eorum desolationi subjacuisse *comperimus*. Jiný doklad v II. 27. (quid sit communis inquisitio? et quot conditiones requirantur ad ejus celebrationem) § 4.: Secundo exigitur *aetas*, ut testis ipse tantae sit aetatis, quod rerum gestarum, super quibus examinabitur, memoriam habeat atque recordetur. *Legi* enim in reportatis seriebus communium inquisitionum et non modo legi, verum etiam *vidi* plerosque dono et favore corruptos vix sedecim aut viginti ad maximum annos agere, et de rebus circiter vigesimo quinto prius anno patratis . . . . attestationem . . . fecisse. A hned dále v § 5. se pokračuje: Tertio necessaria est *modalitas*; ut testis . . . . aperte manifesteque fateatur, utrum scitu vel auditu rem ipsam ac causae merita novit? . . . . Sed, proh dolor! plurimi . . . . non eo, prout ipsis constat, ordine vel modo, sed juxta nutum voluntatemque actoris aut in causam attracti . . . . maculata coinquinataque conscientia testimonia proferunt. Idque ita fieri, *ego ipse conspexi*. Význačné jest zvláště místo následující (v II. 83. quomodo ante et quomodo post latam sententiam causa condescendi debet, § 9.): *Memoror* enim, ob defectum unius literae alphabeticae, et saepe obmissionem unicae dictionis totam causam per advocatum, exquisita objectione et allegatione (consentiente judice), subversam condescensamque fuisse.

r. 1848 převážně právem obyčejovým. [1]) Tím spíše mělo ráz práva obyčejového na počátku XVI. stol., kdy Verbőczy psal své Tripartitum. Sněmovními usneseními upravovány byly hlavně poměry týkající se práva veřejného a jen ve skrovné míře poměry soukromoprávní. Proto poskytují nám pro starší dobu uherských právních dějin podobně, jako tomu jest při právní historii jiných národů, nejvíce dat listiny. V listinách z doby Arpádovců najdeme četné doklady toho, co o několik set let později obsaženo v Tripartitu.

Pokud se tohoto listinného materiálu týče, nejen že máme sbírky právních listin, nýbrž známe i rozličné formule úředního stilu, a proto nemožno pochybovati o správnosti názvu Verbőczyova díla, že obsahuje jus consuetudinarium regni Hungariae. Pokud však běží o rozsudky »řádných soudců zemských« (sententiae judicum ordinariorum regni), nemůžeme bohužel tou dobou posouditi, do jaké míry Verbőczy čerpal z řečených nálezů, poněvadž až dosud tiskem vydány nebyly. Jakmile však materiál tento, chovaný dosud v archivech, učiněn bude přístupným veřejnosti, bude možno téměř krok za krokem jíti po stopách Verbőczyových pramenů. Zatím musíme prostě věřiti, že autor Tripartita čerpal hojně i ze soudních nálezů. Každým způsobem však dlužno míti za to, že právo obyčejové, ať již ve formě královských výsad či ve formě jiných, soudních i mimosoudních listin a písemností anebo ve formě soudních nálezů, poskytlo Štěpánovi z Vrbovce mnohem více látky k Tripartitu než materiál zákonný, sněmovní usnesení. Proto sluší hleděti na zmíněnou již shora poznámku (v Operis conclusio), že dílo jeho »skoro celé vzato jest z dekrétů uherských králů«, spíše jen jako na lichotivý výrok vůči panovníkovi než na skutečnou pravdu.

Právní obyčeje, na něž se velmi často odvolává, nazývá Verbőczy consuetudo, regni consuetudo (kromě prologu 10., 11., 12. v I. 29. §§ 5. a 7., 31., 51. § 1., 91. § 1., II. 6. pr. a § 9., 32. § 8., 42. § 6., 50. § 1., 61. pr., 67. § 10., 78. § 2., III. 2. § 2.), consuetudo patriae (I. 111. § 4.), consuetudo seu lex non scripta (II. 1. § 1.) a řídčeji usus (I. 33. § 3, 111. § 6., II. 2. § 9., 73. § 2.) a *lex* (I. 30. § 3. a I. 110. pr.). [2]) Velmi často se však dodává, běží-li o právní obyčej starý, prastarý či nový, a užívá se výrazů vetusta (regni) consuetudo (I. 29. pr., I. 30. pr., II. 42. § 6., 50. § 1., 83. § 4., III. 17.), vetus consuetudo (I. 111. § 4.), antiqua (regni) cons. (I. 133. § 45., II. 28. § 1., 57. § 1.), vetusta et approbata regni hujus cons. (I. 85. § 3., II. 27. § 8.), regni nostri vetus approbataque consuetudo (I. 93. § 2.), vetus et approbata lex (I. 30. § 3. a I 110. pr.), consuetudo dudum approbata (I. 10. § 2.), vetustissima ab olimque approbata cons. (I. 5. § 1), vetustissimus usus et diuturna consuetudo (II. 73. § 2.), antiquorum consuetudo (II. 27. § 6., 86. § 6.), antiquorum usus et consuetudo

---

[1]) G Wenzel, u. m. str. 78.

[2]) Úplně shodná jest slovanská právní terminologie, v níž slovo *zákon* znamená původně totéž co *obyčej*.

(I. 111. § 6.), cons. modernorum (I. 25. pr., 109. pr., 111. § 2., II. 50. § 3., 86. § 7.), modernorum usus (I. 33. § 3., 111. § 6.), mos et consuetudo modernorum (II. 15. § 2.). Naproti consuetudines regni a cons. patriae kladou se consuetudines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae (III. 1. § 1.), a praví se: Dalmatini, Croatienses, Slavonienses et Transylvanenses in homagiorum et birsagiorum solutionibus aliisque certis causarum processibus et terminorum observationibus .... *alia et alia consuetudine,* a nostra longe discrepante utuntur (III. 2. § 2.).

Vedle pramenů shora uvedených čerpal Verbőczy ještě *z mínění učených právníků* tehdejší doby a zejména z mínění svých kollegů v soudcovské službě. V dedikačním listu ke králi výslovně se o tom zmiňuje (consilio tamen cum caeteris meis collegis et patrii juris ac consuetudinum non ignaris prius communicato) a také v předmluvě ke čtenáři to prozrazuje slovy: ..... interim Regio jussu reliqui quoque protonotarii, mihi per id temporis collegae judiciarii, insuper jurati assessores sedis judiciariae regiae et plerique alii tam in divino, quam humano jure diu, multumque versati, ad haec omnia discutienda, recensenda et ad amussim trutinanda fuerant adhibiti.

Kollegové Verbőczyovi a jiní učení právníci nepřestávali na pouhé kritice Tripartita a na podporování jeho autora pouze svou radou. Text Tripartita ukazuje, že Verbőczy v nejedné asi sporné právní otázce, jmenovitě tam, kde usus kolísal nebo měl nějakou mezeru, čerpal přímo z mínění tehdejších znalců uherského práva. Na mnohých místech Tripartita uvádí, že »někteří« nebo »mnozí« se domnívají, jako by to a to bylo právem, sám však poznamenává, že mínění takového nelze sdíleti. Ti »někteří« nebo »mnozí« byli dle všeho oni jeho kollegové a učení právníci, kteří ho při sepisování Tripartita podporovali. Často s nimi nesouhlasil a odchylnému mínění svému dal zřejmý výraz. [1])

[1]) Viděti jest to z těchto míst Tripartita: v I. 22. pr. a § 1. (*aliqui putaverunt* ..... *quod tenendum non est*), I. 25. § 2. a § 1. (licet *plerique sentiant* ipsos solummodo in emenda linguae ..... aggravari debere, *tenendum est* ..... quod tales in aestimatione perennali ..... condemnantur), I. 26. § 4. (licet *arbitrati sint nonnulli* ..... etiam reliquam partem donationis super jure regio confectam cassari debere, ... clausula praenotata ..... juri regio derogare *non videtur*), I. 28. § 1. (unde *putaverunt nonnulli* talia bona jus foemineum perinde atque masculinum sequi debere, *quod minime verum videtur*), I. 43. § 3. (clausula ipsa »per eum« *non est intelligenda* ..... *prout quidam* plus sapere volentes, quam oportet sapere, intelligendum *arbitrati sunt* ....), I, 44. § 1. (proditio fraterni sanguinis non in acquirendis bonis ..... *prout nonulli putaverunt*, sed in exhaeredandis ..... consistit), I. 73. pr. (unde *nonulli putaverunt* hujusmodi jura possessionaria [eo quod pecunia addita est] jus foemineum aeque ..... sequi debere. *Quod tenendum non est*), I. 78. § 7. (quamquam in metis quoque rectificandis et juribus impignoratitiis *plurimi peritorum* praescriptionem non esse admittendam *communi sententia* et *proverbio* astruant, quia tamen *haec allegatio non simpliciter est intelligenda* .....), I. 82. pr. (quia in causis impignoratitiis praescriptionem non esse allegandam ..... in commune jam proverbium venit, *quae* quidem *proverbii* ipsius *deductio non simpliciter est intelligenda* .....), I. 82 § 7. (verumtamen eandem *auctoritatem*, quod in

V kapitole této dokázáno jest, tuším dosti jasně, že prameny, z nichž Verbőczy při sepisování vlastního Tripartita čerpal, jsou domácího původu, a že tedy o nějakém opisování z pramenů cizího práva nemůže býti ani řeči. Výjimku z pravidla toho nečiní ani ona část Tripartita (hlavně II. část), v níž se pojednává nejvíce o právu procesním. Ačkoli pravidla soudního řízení byla dle II. 6. § 12.[1]) původu francouzského, byla zavedena do Uher již za Karla Roberta a do doby Verbőczyovy zatím zdomácněla. Ani v této části nečerpal tudíž Štěpán z Vrbovce z nějakého cizího právního pramene, nýbrž z pramenů domácích, psaných i nepsaných, byť i cizímu právu vznik svůj děkujících.

Kapitola pátá.

Verbőczyův jazyk, stil a terminologie.

Tripartitum psáno jest středověkou latinou, plnou barbarismů maďarských a slovanských tak, jak byla vytvořena v Uhrách částečně již před Verbőczyem a částečně teprve samým autorem Tripartita. Jest to táž ryze uherská úřední latina, která se v podstatě udržela v zemích koruny sv. Štěpána až do 40. let XIX. stol. a po Verbőczyovi jen málo byla změněna a doplněna několika novými, dosti kuriosními terminy, jako na př. sedria (zkráceno ze sedes judiciaria), judlium (z judex nobilium), jurassor (z juratus assessor), incattus nebo inctus (z in causam attractus) a j. Dokud

causis juribusque et rebus impignoratitiis praescriptio non est alleganda, *nonnulli perperam abusiveque et sinistre* interpretantes), I. 87. pr. (*nonnulli putaverunt et opinati sunt*.... Quod *tenendum non est)*, I. 110. pr. (quamvis *opinione multorum* maritus uxori et e contra ..... nec perennali neque impignoratitio jure fassionem facere queat, *de veteri tamen* et *approbata lege* hujus regni nostri tam maritus..... perennalem fassionem celebrandi..... habet facultatem), II. 8. § 1. (quamquam *multi multa dicant* ..... *nos tamen* generaliter..... *tenemus*), II. 65. § 1. (licet *opinione quorundam juristarum* generaliter ubilibet..... adjacentia [bona] uno in loco sententiatus amisisse dicatur, *haec* tamen *opinio tenenda non est)*, II. 69. §§ 1. a 2. (*nonnulli putavere* tam onus violationis sedis judiciariae..... quam hujus minoris sententiae..... solummodo 25 florenis deponi..... posse..... *Opinio* tamen *ista tenenda non est*, III. 7. pr. a § 1. (Utrum causa in sedibus comitatuum suborta et in curiam regiam transmissa, facta ibidem.... approbatione.... de ipsa eadem curia regia per judices ordinarios ad executionem submittatur, vel in praesentiam rursus eorundem comitum remittenda censeatur? *variorum varia est opinio*. Verumtamen sciendum pariter et *tenendum est*....).

[1]) Verumtamen processus iste judiciarius et usus processuum, quem in causis inchoandis, prosequendis, discutiendis et terminandis observamus, regnante ipso domino Carolo rege, praedicti Ludovici regis genitore, per eundem ex Galliarum finibus in hoc regnum inductus fuisse perhibetur. Qui ad haec usque tempora (variatis solummodo per publicas constitutiones quibusdam terminis) inviolabiliter semper extitit observatus, observandusque est etiam in futurum semper.

Verbőczyovské právo trvalo ještě v plné platnosti, nebylo k latině té třeba žádných výkladů, poněvadž jí každý právník rozuměl. Nyní však, kde maďarština, a v Chorvatsku chorvatština již více než půl století jest úředním jazykem, rozumí uherské a speciálně Verbőczyovské latině pouze zasvěcený právní historik. A poněvadž na správném pochopení textu Tripartita závisí řádné prostudování jeho obsahu pokládáme za nevyhnutelno věnovati jednu kapitolu Verbőczyovu jazyku, stilu a terminologii, a to tím spíše, že v literatuře ani jeden spis podrobněji věci této nevěnuje pozornost.

Latinu středověkou má Verbőczy dosti dobře v moci. Užívá jí obratně a libuje si v četných synonymech, jen aby se nestal jednotvárným. Není prost ovšem chyb a jazykových nepečlivostí, avšak to jest vlastnost většiny tehdejších spisovatelů píšících latinsky. Sem tam pozoruje se ve stilu jistá nabubřelost; místo jednoho slova uvádějí se dvě. Ani tento způsob vyjadřování není však zvláštností pouze Verbőczyovou. Psávalo se tak tehda všeobecně. Na některých místech není stilisace přesná a dosti srozumitelná, jindy se objevuje dokonce anakolut.

Některé příklady synonym: Našemu ohledně, co do, co se týče, v příčině, za příčinou čeho odpovídají tyto Verbőczyovy předložky: *ratione* (I. 2. §§ 1. a 2., 50. pr., 68. § 1., 70. § 2., 78. pr., 96. pr., II. 10. §§ 1. a 2. atd.), *praetextu* (I. 1. § 3., 2. § 2., 27. pr., 28. pr., 62. § 2., 63. pr., 68. § 1., 109. pr., 123. § 2., II. 25. § 7., 82. § 9.), *respectu* (I. 27. § 1., 37. § 2. a § 11.), *respective ad* .... (I. 27. § 1.), *consideratione* (I. 26. § 4.), *occasione* (II. 48. pr., 52. pr., 61. pr., 82. § 6., III. 17).[1])

Náležeti někomu (a k něčemu) vyjadřuje Verbőczy těmito slovy: *concernere* aliquem (I. 41. § 3., 48. § 3., 54. v nadpise, 88. § 2., 113. § 4., 116. § 2., 117., II. 84. § 1. perennali jure aut pignoris titulo aliquem conc.), *proprie concernere* aliquem (náležeti někomu právem vlastnickým, I. 134. § 2., II. 16. § 3., 43. § 1.), *deservire* alicui (I. 42. § 3., 48. § 4. bona utrique sexui deservientia, 87. § 4. 106. § 1., 116. § 3.), *sequi* aliquem (I. 48. § 3., 58. pr., 90., 106. § 1., 116. § 2., 117. pr.), *pertinere* alicui (I. 29. § 1.) a pertinere ad aliquem (I. 29. § 1. a § 3., 30. § 3., II. 71. pr., 82. § 3.), *spectare* ad aliquem (I. 42. § 4., 107 pr., 108. § 1., 113. § 5, II. 24. § 4., 71. pr., III. 16. § 1.), *respicere* ad ... (I. 106. § 2.) a *respicere* in ... (I. 109. pr., II. 24. § 6.), *attinere* ad .... (II. 20. § 1.), *competere* alicui (I. 29. § 4.).

Klassické *utpote* (jako, totiž, I. 25. pr., 69. § 1., 103. § 2., II. 37. pr., 71. § 4., 82. § 18.) střídá se v Tripartitu se středověkým *utputa* (I. 16.

---

[1]) Sr. na př. tyto obraty: ratione bonorum temporalium (I. 12. v nadpisu), ratione bonorum (I. 68. § 1., 70. § 2.), ratione jurium possessionariorum impignoratitiorum I. 78. pr.), ratione temporis (II. 10. § 1.), ratione loci (II. 10. § 2.), praetextu dignitatis (I. 2. § 2.), praetextu haereditatis (I. 27. pr.), praetextu jurium possessionariorum ((I. 62. § 2., I. 63. pr., 123. § 2.), praetextu dotis (II. 25. § 7.), respectu jurisdictionis (I. 37. § 2.), respectu fratrum generationalium (I. 37. § 11.), respective ad bona (I. 27. § 1.), consideratione clausulae (I. 26. § 4.), occasione debitorum (III 17.) atd.

§ 6., 25 pr., 61. pr., II. 24. § 6., 34. § 6., 57. pr., 64. § 3., 67. § 5., 81. § 1., 82. § 22., III. 3. § 18.) a *puta* (I. 9. § 2, 37. § 9., 59. § 2., 87. § 2., 110 § 3., II. 82. §§ 2., 17. a 20., III. 14. pr.).

Vyjímajíc .... vyjadřuje Verbőczy zpravidla instrum. demptis, resp. dempto (demptis aliis viris I. 11. § 5., d. casibus praedeclaratis I. 15. pr., dempto casu, quo .... I. 60. § 3. a I. 99. § 1., demptis actibus potentiariis I. 78. § 5., d. expensis I. 81. § 2., d. officialibus II. 27. § 6.) a jen výjimečně exceptis (exc. rebus II. 56. § 4.).

Se zálibou užívá Verbőczy slovesa tenere ve smyslu platiti, míti platnost (valere), míti místo (locum habere, stattfinden), jako na př. v I. 37. § 10., I. 59. §§ 1. a 5., I. 79. pr., I. 119. § 2. (nihil neb nil tenere), v I. 101. § 2. (testatio de eisdem non tenebit neque locum habebit), v I. 114. § 1. (semper tenet atque valet), v II. 9. § 4. (exemptio ista tenebit atque locum habebit) atd.

Vedle slov ve středověké latině všeobecně aneb dosti často užívaných, dnes již méně známých, vyskytují se v Tripartitu také některé výrazy, které již v krátké době po Verbőczyovi nebyly srozumitelné, tak že bylo potřebí smysl jejich vyložiti.[1]) Taková jsou na př. slova: postergare[2]) (III. 10. § 2.) = rejicere; vagiare[3]) (III. 33. pr.) = zajmouti, abigere (si quis .... pecora de segetibus aut pratis .... propter illata damna impulerit vagiandos et taxandos ....); vagiator (III. 33. § 2.) = zájemce (dobytka), abactor; neobvyklá jsou dále slova equi equatiales (I. 101.) = equi gregales, aucarius (I. 119. § 1., II. 30. pr.) = fidefragus, perjurus, literas emanare (velmi často) = l. edere, conficere, subarrhatio (I. 93. § 1., I. 100 pr. a § 4.) = = zasnoubení (insinuatio matrimonii per annulum), atd. V I. 133. §§ 55. až 57. vyskytuje se italské slovo poledro (hříbě) na místo lat. hinnulus.

Často užívá Verbőczy zbytečně místo jednoho slova dvou, na př. de et super (I. 5. § 1., I. 13. § 4. a I. 57. pr., de et super universis rebus disponere), vigore et virtute ejus (= sententiae, na základě rozsudku, II. 43. pr.), ratione et praetextu (quarumcunque rerum, III. 13. pr., ratione et praetextu antelatorum casuum, II. 55. pr.), spectare et pertinere (II. 71. pr.), pariter et (I. 33. pr. literae introductoriae pariter et statutoriae, I. 37. § 5. possidere pariter et habere, I. 121. § 2. praesumptio pariter et suspicio) atd.[4])

---

[1]) Sr. rejstřík k Tripartitu spolu se slovníčkem méně známých slov připojený k vydání Tripartita z r. 1581 ve Vídni.

[2]) Slovo postergare (dle Ducange, Gloss. med. et inf. lat., »vox italica«, post tergum relinquere, posthabere, postponere, contemnere, negligere) vyskytuje se také v Kronice Neplachově (Fontes rerum Boh., III., str. 476) pod r. 1276: Rex Przyemisl .... terras .... Cubicensem, Tratnovicensem, Glacensem Theutonicis tradidit suos *postergando.*

[3]) Vagiare, invagiare vykládá Frank, u. m. I. str. 318, jako invadiare.

[4]) Příkladem pleonasmu jest na př. věta v I. 32. § 1.: Nam aliter donationis vigor seu virtus exspirabit, et ipsa donatio inefficax viribusque destituta manebit.

Sem tam dopouští se autor Tripartita i hrubých chyb proti správné latině.[1])

Dosti jest také příkladů nesprávné vazby a neobratné, aneb aspoň nepečlivé stilisace, jako: v I. 24. § 4. (anakolut: unde ex radice adeptionis bonorum elicitur, quod frater quispiam vendens pretio portionem suam possessionariam alteri fratri ....., eadem portio jus foemineum non sequitur), I. 30. v nadpise (declaratio articuli decreti super bonis per defectum seminis impetratorum [správně impetratis] editi), I. 32. pr. (et sciendum, quod omnes donationes regiae, sive per defectum seminis quorumcunque decedentium, sive per notam infidelitatis aliquorum prave agentium, sive nomine juris regii mala fide jura regalia detinentium[2]), sive novae donationis titulo bona sua justo jure possidentium emanatae et confectae, infra integram anni unius revolutionem ...... legitima statutione firmari ..... debent), I. 37. § 6. ke konci (.... literas super ea re emanatas ..... existimo teneoque hoc titulo novae donationis factas et editas fuisse, quod scilicet impetrator ipse dominium bonorum impetratorum prius sive habuerit sive non: tamen per principem tunc de recenti et non per prius fuit bonorum facta sibi donatio), I. 44. § 1. (proditio fraterni sanguinis non in acquirendis bonis et juribus possessionariis ...., sed

[1]) Ač zpravidla správně užívá singulárové formy uterque, zapomíná se na dvou místech a užívá plurálu (I. 63. § 4. utrisque partibus superviventibus místo utraque parte supervivente, podobně v I. 107. pr. eis utrisque místo ei utrique), v I. 63. § 2. užívá slovesa exequi ve smyslu passivném, a skoro napořád chybně užívá zvratného zájmena se, suus místo osobního ejus, eorum atd. a obráceně Četné toho doklady jsou: v I. 36 pr. (pro se et eorum haeredibus místo pro suis haeredibus), I. 51. § 7. (invito patre filium suum [= ejus] apud se retinere potest nemo), I. 51. § 9. (tales filii non in eorum [= suorum], sed aliorum videlicet patrum consistunt potestate), I. 54. § 1. (si filius habuerit patrimonia .... separata, quae sibi [= ei] jure materno provenerunt). I. 59. § 6. (dum quis sententia capitali condemnabitur ...... si gratia sibi [= ei] dabitur), I. 67. § 3. (secus est de illis fratribus, qui ante sexaginta aut .... amplius annos in bonis ..... divisi fuissent, et a tanto jam tempore vix etiam genealogiae suae [= eorum] linea memoriae haberetur), I. 74. § 2. (si emptor bonorum in dominio eorum per venditorem conservari nequibit: extunc similia bona ..... illorum loco sibi [= ei] dari debebunt), I. 82. § 2. (solent enim plurimi bona eorum [= sua]..... pignori obligare), I. 93. § 6. (mortua muliere, qui sibi [= ei] .. .. propinquior erit, dotalitium ejus reacquirendi ..... habet facultatem), I. 98. § 3. (is, in quem bona derivabuntur, poterit mulierem illam ..... de reliqua parte bonorum ..... excludere et tantum duntaxat sibi [= ei] ad utendum ..... deputare, quantum dotis quantitas postulabit), I. 98. § 4. (quod sibi [= ei] non conceditur), I. 106. § 2. (soboles durante matrimonio generatae in bonis eorum [= suorum] parentum succedere non possunt), I. 123. § 2. (si autem in personam pupilli vel causam ejus, praetextu jurium suorum [= ejus] possessionariorum motam ..... infideliter egisse comperti extiterint, infamia sempiterna inde sequi debebit), II. 20. § 1. (si quis alterius bona ...... pignoris titulo tenens, ... per eum, qui bona ipsa sibi [= ei] pignoravit .... repertus ....), II. 20. § 2. (nam aliter admonitus ille respondere sibi [= ei) hoc modo ..... non tenetur), atd.

[2]) Genitiv detinentium nehodí se k předcházejícím slovům juris regii; mělo by býti nomine juris regii in bonis per quoscunque mala fide detentis. Podobně nehodí se dobře ke slovům novae donationis titulo genitiv possidentium.

in exhaeredandis [1]) de acquisitis paternis scilicet et avitis bonis consistit), I. 50. pr. (. . . . . si duo fuerint fratres . . . . . ., quorum uterque sexu masculino destituto [správně destitutus] filias . . . . . . in haeredes . . . . . praefici procuraverit . . . .), I. 65. pr. (unde sciendum, quod nunc omnis fassio . . . . . per singularem et unicam personam . . . . . . perpetuo facta, consensu regio . . . . . semper indiget, estque necessaria [2]), I. 74. § 2. (et hoc idem intellige etiam de caeteris juribus possessionariis sub expeditoria ipsa cautione per quempiam alienatis vel legitime venditis [3]), I. 79. § 1. (et si quis . . . . . exilio damnaretur, et filius ejus · . . . . cum patre pariter proficisceretur, ibique commorando, super jurium suorum aliena detentione tempus praescriptionis jura nobilium regni transcribentis evolveretur . . . . .), I. 109. pr. (si maritus bona suae conjugis, quorum successio non respicit, neque cadit in virum suum [správně in eum] ampliaverit), II. 4. § 2. (populus enim eo differt a plebe, quo species a genere [správně genus a specie] . . . . .), II. 57. pr. (si vero princeps hujusmodi sententiato . . . . . gratiam fecerit specialem, tunc ipsa gratia non de homagio . . . . . , sed capiti [4]) tantummodo . . . . . patrocinari suffragarique intelligitur), II. 71 pr. (saepenumero contingit, principem nostrum castrum . . . . . . vel aliud jus possessionarium, cujus haereditas . . . . ad eum manifeste spectat . . . ., prae manibus tamen alienis titulo pignoris . . . . ad tempus illud [5]) habetur, ... alicui servitorum . . . . . donare), II. 83. § 3. (anakolut: . . . . . tunc non obstante hujusmodi judiciaria deliberatione . . . . . causa ipsa etiam tempore discussionis reportatae seriei talis communis inquisitionis . . . . semper actor causam suam cum onere praescripto sex marcarum deponendi habet potestatem), III. 3. § 3. (demptis officio baronatus fungentium vel functorum [správně fungentibus vel functis]).

Na některých místech nevyjadřuje se Verbőczy dosti jasně a srozumitelně, i když se stanoviska syntaxe nelze proti jeho stilu ničeho namítati. Sr. na př. I. 15. §§. 1. a 2., jimž by nebylo rozuměti, kdyby v II. 55. § 4., 56. a 57. nebyla věc lépe vysvětlena. Také pojem nové donace v I. 37. nevykládá se logicky bezvadně ap.

Latina Verbőczyova pokažena jest maďarskými barbarismy v těchto slovech: condescendere (o sporu, leszállítani, II. 21. § 1., 72. § 3., 77. § 6., 82. § 3. a § 6., 83. v nadpise, § 6. a § 9.; causa condescendit = causa in priorem statum regreditur), condescensio causae (a pör leszállítása,

---

[1]) Místo in exhaeredandis mělo by býti in exhaeredatione, poněvadž se neříká exhaeredare bona, nýbrž exhaeredare aliquem.

[2]) Necessaria nevztahuje se ke slovu fassio, nýbrž (smyslem ovšem) ke consensus.

[3]) Místo de juribus possess . . . . alienatis vel venditis mělo by srozumitelněji řečeno býti (vzhledem k I. 74. pr. in concambiali permutatione bonorum . . . . .): hoc idem intellige de expeditoria cautione assumpta in alienatione vel venditione jurium possessionariorum.

[4]) Vazba není stejná, jednou předl. de . . . , podruhé dativ.

[5]) Místo prae manibus alienis . . . . . illud habetur mělo by býti správně: quod (= jus possessionarium) prae manibus alienis . . . habetur.

II. 82. jmenovitě v § 22., II. 83. pr.), depositio causae (a pör letétele, II. 82. § 22. a 83. § 4.), causam deponere (letenni a pört, totéž co condescendi facere, II. 83. §§ 3. a 4.), onus (terh, teher, pokuta, II. 58. § 1., 69., 80. § 3., 81. § 3., 82. § 22. atd.), birsagium (z maď. birság, pokuta, I. 134. § 1., II. 69. §§ 1. a 2., II. 86. a j.), repletura (= betöltés, násep, I. 87. §§ 1. a 4.) atd. Někde prozrazuje Verbőczy maďarský způsob myšlení v syntaxi, na př. v I. 93. (cui minor fuerit colonorum numerus = a kinek kevesebb jobbágya volt), v I. 115. § 3. (timere de . . . . . , obávati se čeho, v maď. től) a j.

Slavismy pozorovati jest v těchto příkladech: ex toto (zcela, prol. 9. § 1., II. 2. §§ 1. a 5.), post sese (po sobě, II. 38. § 3., si talis conjurator penes duas personas post sese jurabit, bude-li takový soupřísežník přísahati ve prospěch dvou osob po sobě, za sebou), utrique (plurálová forma místo singulárové, o čemž zmínka již shora), pro eo, quia (proto, že . . . v I. 37. § 6.), post se relinquere (zůstaviti, nechati po sobě, I. 22. pr., 113. § 4., 115. § 1., II. 37. pr.) atd. Nejvíce slavismů jest v právnických terminech Verbőczyových, jichž ovšem nevytvořil teprve autor Tripartita; byltě výrazy ty již dávno před ním běžnými terminy uherského práva a byly do uherské latinské terminologie přijaty zároveň s recipovanými slovanskými právními pojmy a instituty.

Nehledíme-li k uvedenému již slovu birsagium (pokuta) a ke slovu job(b)agio (sedlák, rusticus, colonus, villanus, maď. jobbágy, II. 53., III. 25. a násl.), utvořeným podle názvů maďarských, vložil Verbőczy do latinského textu svého díla několik málo slov v nezměněné maďarské formě, jako ludas (I. 119. § 1. a II. 30., perjurus, fidefragus, aucarius), gyalmos-tó (I. 133. § 41., piscina magna cum clausura), tanya (tamtéž, piscatura Danubialis, vel Thicialis, sive Zavae aut Dravae, nádržka na ryby v uvedených řekách), vész (I. 133. § 42., loca sagenarum, varsahelyek), rekesz (I. 133. § 43., clausura). V tit. 133. § 41. I. části uvádí se jako synonymum slova gyalmos-tó výraz morotva, který se vykládá (v Csikyově překladě Tripartita, str. 274.) (aqua) mortua, lacus, palus, jako by slovo to vzniklo z latiny. Koncovka tva nasvědčuje však spíše tomu, že slovo to jest původu slovanského (mrtvá, t. j. stojatá voda).

Co jest po jazykové stránce u Verbőczya nejzajímavější, jest jeho právnická terminologie, v níž historik slovanského práva hned na prvý pohled pozná slovanský původ. Byť se jednotlivé terminy Tripartita lišily od stejnoznačných terminů vyskytujících se v právu slovanských národů, prozrazují naproti tomu jiné výrazy zcela jasně, že mají původ v právu slovanském, i když doslovně neodpovídají terminům slovanským.

K nejzajímavějším výrazům náležejí četné názvy *práva vlastnického.* Vlastnictví nazývá se v Tripartitu vedle klassického výrazu *dominium,* kterým se mnohdy označuje pouhá držba, tedy possessio (sr. I. 16. § 1. a § 5., 23. pr., 24. § 2., 25. pr., 28. pr., 36. pr., 37. § 9., 49. § 2., 63. § 2., 66. § 1., 67. pr., 68. § 2., 85 § 2., 117. pr., II. 60. § 3., III. 14.),

ještě *proprietas* (I. 27. § 3., 28. § 1, 90., sr. též proprietas dominii I. 69. pr.), *haereditas* (I. 16. pr., 27. pr., 56. § 2., in perpetuam haereditatem conferre I. 84. § 1.), *proprietas et haereditas* (I. 16. § 3., 60 § 10., 73. § 1., 80 pr., 89. § 1., 90, II. 44. § 6., 57. § 2., 64. § 1., 71. pr.), *haereditarium jus et proprietas* (I. 46. § 6.), *jus haereditarium et perennale* (II. 20. § 3.), *jus perennale* (I. 10. § 2., 19. § 1., 65. § 1., 82. § 5., II. 81. § 7., 84. § 1., sr. collatio perennalis I. 69. § 1., udělení někomu vlastnického práva, darování něčeho navždy), *perpetuitas* (I. 25. pr., 82 § 6., II. 76. § 6.), *jus perpetuitatis* (I. 60. pr., 88. pr., II. 70. § 2.), *perpetuum jus et dominium* (I. 29. § 7.), *proprietas et perpetuitas* (I. 103. pr.). Všechny tyto výrazy udržely se ještě po Verbőczyovi, a přibyl k nim nový termin *jus radicale.*

Slova dominium užívá se v Tripartitu v různém smyslu. Znamenáť někdy tolik jako vlastnictví, jindy tolik, jako držba a jindy tolik jako jus. Dle I. 67. dělilo se dominium na *dominium reale ac possessorium* čili *jus possessorium* (tolik jako držba a spolu i vlastnictví) a *dominium successorium* čili *jus successorium* (eventuální právo nápadní čili dědické, pročež se v literatuře vyskytá ve smyslu tomto též výraz *jus virtuale, jus sperativum* a *jus eventuale*; naproti tomu *jus actuale* znamená tolik, jako jus possessorium). Sr. výrazy dominium reale (I. 26. § 1., 49. § 2., 63. § 2., 68. § 2., 85. § 2., 117. pr., II. 60. § 3.), dominium pacificum (I. 36. pr.), dominium ac pacifica possessio (II. 75. § 7.), reale ac pacificum dominium (I. 37. § 9., 67 pr.), dominium reale et possessorium (I. 63. § 2., 67. § 1.), jus successorium (I. 66. § 1., 67. § 1., 68. § 1, II. 44. § 6), jus ac dominium successorium (I. 67. § 1.). Duchu římské právní terminologie příčí se naprosto tento způsob vyjádření: juris successorii proprietas (I. 69. § 1.).

Také slovo *haereditas*, zvláště v množ. č. *haereditates,* mělo někdy jiný význam než vlastnictví. Znamenaloť často tolik jako nemovitosti vůbec, zejména pak nemovitosti šlechtické (jura possessionaria) a střídalo se v tomto smyslu s výrazy: bona haereditaria (I. 78. pr.), jura haereditaria (I. 82. § 5., 102. § 2.) a res haereditariae et immobiles (III. 12. pr.). Sr. I. 39. § 2., 53. § 2., 53. § 8., 101. §§ 2. a 3., III. 4. § 6.; v II. 19. § 2. haereditas nobilitaris znamená tolik jako panství, šlechtický statek.

Výrazy haereditas, haereditarium jus, haeres (sr. haeredes veri v I. 27. § 4., spoluvlastníci), jus perennale, perpetuitas odpovídají výrazům slovanským dědiny, dědictví, dědic, právo věčné a p. V českém zemském zřízení z r. 1500 na př. nazývají se nemovitosti náležející někomu právem vlastnickým *svobodnými dědinami* [sr. míti na svobodných dědinách, in bonis haereditariis habere [1])] naproti manství [bona feudi [2])] a naproti nemovitostem zastaveným čili *dědinám zápisným*, zbožím zápisným [bona oppignorata [3])].

---

[1]) Archiv Český, V. (1862), str. 178. č. 390.

[2]) Tamtéž, str. 219. č. 460.

[3]) Tamtéž, str. 51. č. 98., 184. č. 407. a j. Sr. též výrazy Ondřeje z Dubé ve Výkladu na zemské právo české (čl. 7. a 19.): dědina poslúpná, dědiny dědické (= nemovitosti zděděné), dědictví kúpené.

Také výrazu »*dědictví*« ve stejném smyslu užívali naši předkové.[1]) Známo jest také, že v zemích českých a polských nazývali se sedláci, kteří byli usazeni na vlastní půdě, *dědici* (dziedzice), t. j. vlastníci, lat. haeredes a possessores.[2]) Sr. též výraz didići ve stat. Polickém (čl. 21. a j. dle vydání Jagićova).

Jak při latinském výrazu »haereditas«, tak při slovanském »dědictví« stýkají se dva pojmy, pojem panství nad (nemovitou) věcí a pojem dědičnosti. Rozdíl mezi slovem latinským na jedné straně a slovanským na straně druhé spočívá v tom, že při slově »haereditas« vychází se od pojmu panství (haerus = pán) a dospívá se k pojmu dědičnosti, kdežto při výrazu »dědictví« vychází se od pojmu dědičnosti (co pochází od děda) a dospívá se k pojmu vlastnictví, a sice k pojmu práva vlastnického i předmětu vlastnictví. Ve smyslu nemovitostí vyskytuje se slovo haereditates (bona haereditaria) nejen v právu českém, polském a litevském, nýbrž i v právu chorvatském. (Sr. Račkého Documenta hist. chroat., str. 58. v listině z r. 1059, str. 82. v listině z r. 1070, str. 153. v list. z kolem r. 1090, str. 154—155. z r. 1091.)

S výrazy *jus perennale* a *perpetuitas* dají se srovnati terminy českého, polského, ruského i jihoslov. práva, týkající se prodeje, pokud se týče koupě nemovitostí. Slova kupovati a prodávati neměla u Slovanů původně týž smysl jako dnes. Prodejem slulo starým Slovanům každé právní jednání, kterým jedna strana odevzdávala druhé straně jistou věc v držení a užívání, a sice bez ohledu na to, byla-li věc odevzdána na vždy či jen na čas. Běželo-li o odevzdání věci na vždy čili o skutečný prodej, bylo třeba výslovně to uvésti. V opačném případě skrývaly se pod názvem »prodej« smlouvy jiné: pachtovní nebo zástavní. Při tomto »prodeji« platném jen na jistý obmezený čas měl prodávající právo po uplynutí smluveného času prodanou věc koupiti nazpět. Říkalo se tedy prodati s výkupem, a naopak prodati bez výkupu. O skutečné koupi užívalo se v Rusku výrazů купить во вѣки, въ прокъ, въ дернь, безъ выкупа [3]), o spachtování купить землю въ годы [4]) A podobné byly výrazy české a polské. Dle Burzyńského [5]) nazývá se vlastnictví v pramenech práva pols. nejčastěji haereditas nebo perpetuitas, též possessio, polsky dziedzictwo, wieczność, possessyja, vlastník pak dziedzic, possessor, zřídka wiecznik.

S dotčenou slovanskou právní terminologií shodují se úplně výrazy práva uherskochorvatského, vyskytující se v Tripartitu. Sr. tyto: collatio perennalis (I. 69. § 1., darování na vždy, právem vlastnickým), venditio

[1]) Tamtéž, str. 49. č. 93. — Co se týče terminologie latinské, sr. slovo hereditates ve statutech Ottonových (z let 1229—1237), § 1. (= nemovitosti), a slovo hereditas tamtéž § 18. (= dědictví).

[2]) Sr. též J. Gebauera Slovník staročeský (1901), slova dědic, dědictví, dědina atd.

[3]) Sr. můj *Rodinný nedíl*, str. 108.

[4]) Sergějevič, Лекціи по исторіи русс. права 1889—1890, str. 631.; Alex. Jefimenko, Крестьянское землевладѣніе на крайнемъ сѣверѣ, str. 253.

[5]) Prawo polskie prywatne, sv. II. (v Krakově 1871), str. 355.

perennalis (I. 60. § 5., skutečný prodej), perpetuo vendere (I. 58. § 1., I. 61. pr.), perpetuo alienare (I. 60. § 4.), fassio perennalis (I. 63. pr. a § 1., 91. pr., 110. pr. skutečný prodej), fassio perpetuo facta (I. 65. pr., rovněž), fassio temporalis (I. 91. pr., smlouva zástavní), fassio pignoris titulo celebrata (I. 63. § 1., totéž), fassiones tam impignoratitio quam etiam perpetuitatis jure et titulo (I. 60. pr.), fassionem nec perennali neque impignoratitio jure facere (I. 110. pr.), fassione aliqua aliquem sive perennali sive impignoratitio jure obligare (II. 81. § 7.), non perennali vel haereditaria, sed redemptibili lege (= modo, I. 88. § 1.).

Speciálně uherským názvem šlechtických nemovitostí jest termin *jus possessionarium* a *jura possessionaria* (I. 4., 5., 6. § 3., 10. § 2., 13. pr., 17. §§ 4. a 7., 18., 19., 24., 64. § 2., 78. § 5., 102. atd.). Verbőczy označuje tak šlechtické nemovitosti mnohem častěji než terminem haereditates. Ani tento výraz není však zvláštním terminem Verbőczyovým, nýbrž byl ode dávna v užívání, jak možno se přesvědčiti z C. J. H. Dobře sluší výraz tento rozeznávati od *jus possessorium* (I. 67. pr.) od držby spolu s vlastnictvím, pro něž má Tripartitum také klassický výraz *possessio* (I. 24. § 2., srov. I. 116. § 3. dominium et possessionem pro se vendicare). Synonymem terminu jus possessionarium jest dále uvedený právě název possessio (sr. I. 14. § 7., 15. pr., 21. § 5., 24. §§ 2. a 3., 29. § 3., 60. § 8., 76. § 2. atd.; sr. též possessiones corporales, hlavní statky v I. 85.), od něhož odvozeno jest i adjectivum possessionarius (týkající se nemovitostí, statků); sr. collatio possessionaria (I. 37. § 6, udělení šlechtického statku), donatio possessionaria (I. 4., 6., darování šlechtického statku), alienatio possessionaria (I. 61. § 1. zcizení šlechtického statku). Sr. též homines possessionati (I. 66. pr., 70. § 3. atd., majitelé svobodných statků, svobodníci).

Šlechtické nemovitosti dané do zástavy nazývají se v Tripartitu jura possessionaria impignoratitia (I. 78. pr., 80.) nebo zkráceně jura impignoratitia (I. 102. §§ 3. a 4., II. 56. § 1.), a jako opak (šlechtické statky náležející někomu právem vlastnickým) uvádějí se vedle jura possessionaria bona haereditaria (I. 78. pr.) a jura haereditaria (I. 82. § 5., 102. § 2.).

Dle toho, jsou-li statky dědovské či otcovské či vysloužené či koupené, nazývají se *bona avita* (I. 42. § 1., 53. § 7., 58.), *jura avita* (I. 61. § 4.), bona et jura possessionaria paterna et avita (I. 40. § 2., 43. pr.), bona paterna et avita (I. 40., 44. § 1.), jura paterna haereditaria (I. 88. § 1.), *jura paterna* (I. 7., 39. § 3.) jura possessionaria paterna (I. 89. pr.), *bona paterna* (I. 17. §§ 2. a 3.), bona et jura paterna (I. 44. pr.), *bona acquisitia* (I. 28. § 1.), bona donatione regia acquisita (I. 28.), *bona* (jura possessionaria) propriis *servitiis conquisita*, *acquisita*, *adepta* (I. 5., 18., 57.), *servitia* (I. 29. § 9., = výsluhy), *bona emptitia* (I. 19. § 1., 28. § 1., 48. § 5.), jura possessionaria pecuniis empta (I. 19.). Jako contraria uvádějí se v I. 21. § 1 haereditarium et non emptitium jus a v I. 28. § 1. bona acquisitia et non emptitia.

Zajímavý jest též termin *frater*, který znamená nejen skutečného

bratra, nýbrž i pobočného příbuzného povolaného k dědictví. V I. 39. § 1. se vykládá, že frater jest »quilibet generationis homo, in juribus possessionariis aequaliter succedens.« Ve spojení s přídavnými jmeny vyskytuje se termin fratres v těchto formách: *fratres carnales* (krevní bratří, I. 40. §§ 1. a 2., 43. pr. a § 5., 45. pr., 49. § 1., 67. § 1., 121. atd.), *fratres uterini* (I. 43. pr. a § 5., 45. pr., 61. pr., 121. pr., bratří ze stejné matky, avšak ze dvou otců, bratří jednobřišní), f. *indivisi* (I. 43. § 4., 99. pr. a § 2., 101. § 3., 102. § 3., II. 34. §. 6., bratří nedílní), *fratres divisi* (I. 50. § 3., bratří dílní), *f. condivisionales* (I. 46. pr., 47. § 2., 49. § 1., 59. § 8., 66. § 1., 67. §§ 1. a 3., 119. § 2., 121. pr., II. 44. § 6., 64. § 4., bratří soudílní, příbuzní, kteří aneb jejichž předkové žili v nedílu a pak se rozdělili), *f. generationales* (I. 15. § 1. a § 2., 16., 17. § 4., 26. pr., 29. § 1., 30. § 3., 36. § 2., 37. §§ 2. a 11., 106. § 2., II. 42. § 6., 60. pr. atd., bratří z jednoho rodu, t. j. příbuzní), *f. generationales et condivisionales*, f. generationales vel (aut) condivisionales (I. 62. § 2., 63. pr., 70. § 4., 78. § 5.), f. propinquiores (I. 16. § 3., 113. § 5., bližší příbuzní), *f. adoptivi* (I. 27. § 4., 49., 120. § 1., II. 71. § 12., bratří adoptovaní, t. j. osoby přijaté podmínečně [pro případ, že by adoptující neměl dětí] za bratry, za členy bratrstva dědického čili osoby pobratřené; v I. 66. § 3. ve stejném smyslu výraz frater adoptatus), *f. patrueles* (I. 43. § 5., 45. § 2., bratří strýčení, t. j. děti bratří, bratranci).

Na jiných místech [1]) jsme vykládali, že slova bratr užívalo se kdysi u Slovanů ve významu užším i širším, a že slovo to znamenalo zejména i tolik jako pobočný příbuzný. V Tripartitu máme četné toho doklady pro právo uherskochorvatské. Ve významu »příbuzní« vyskytuje se tam slovo fratres na př. na těchto místech: I. 42. § 4., 45. pr., 59. pr., 60. pr. a §§ 1., 2., 5., 67. § 3., 70. §§ 3. a 4., 71. pr. a § 1., 93. § 1., 116. § 1., 119. § 4., 121. pr. a § 3. atd. Jako stejnoznačná slova uvádějí se: *frater sive agnatus* (v I. 119. § 4.), agnati seu fratres (I. 121. pr.), fratres per lineam virilis sexus descendentes, qui et agnati nominantur (I. 116. § 1.). Ve stejném smyslu užívá Verbőczy (v I. 65. § 2.) terminu *fraternae personae*. Naproti »bratřím mužského pohlaví« (fratres virilis sexus) čili agnatům (I. 116. § 1., 117. § 3.) čili bratřím soudílným (I. 119. § 2.) klade Verbőczy (I. 116. § 1., 117. § 3.) »bratry pohlaví ženského« (fratres muliebris [foeminei] sexus) čili kognaty, t. j. příbuzné po přeslici bez ohledu na pohlaví.

Přijetí za bratra (něco podobného, jako v právu českém unio neb congressus bonorum, spolek, sstupek) nazývá se v Tripartitu (I. 49. pr. a § 1., 57. § 2., 63. § 4., 66. §§ 1.—3., 67. § 2., II. 71. §§ 4. a 5.) *fraternalis adoptio* anebo *contractus* (smlouva, t. j. dědická). V I. 49. § 1. se praví, že »contractus vim fraternalis condivisionalitatis in bonorum successione tenet.«

[1]) Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském, (Praha, 1898) str. 43., a Rodinný nedíl ve světle dat srovnavacích dějin právních (Čas. Mat. Mor. 1901, též separ.), str. 33.

Pro slovanského právního historika zajímavé jsou dále terminy, kterými se v Tripartitu označuje obvěnění. Užívát se střídavě právě tak, jako ve starém právě českém a polském,[1]) výrazů *dos* (I. 59. § 2., 88., 93. pr. a §§ 4. a 5., 96.) a *dotalitium* (I. 27. § 2., 30. § 7., 78. § 5., 93., 95., 105. § 2. atd.), jednou (v I. 93. pr.) i výrazu donatio.[2]) Rovněž tak má uherskochorvatské právo pro snubní a svatební dar, resp. výbavu ženskou stejný název jako právo polské[3]): *res paraphernales* (I. 28., 59. § 2., 67. § 2., 88. pr., 100., 105. § 2., 106. § 2.), *parapherna* (I. 93. v nadpisu), res paraphernae (I. 105. v nadpisu).

Pro soudní pokuty a poplatky má Tripartitum tyto názvy: *onus* (II. 20. § 6, 57. § 6., 58. § 1., 67. § 4, 68. § 7., 74. § 8., 80. § 3., III. 6. § 4. atd., onus major [quiquaginta marcae homagiales], II. 80. § 3., 81. § 3.; onus minor [onus sex marcarum], II. 80. § 3., 82. § 22., 83. § 3.; onus judiciorum sententiarumque, II. 59. § 2.), *gravamen*, gravamina juridica (II. 86. § 1.), onus et gravamen (II. 54. § 5., 80. § 3., 82. § 22.), juridica gravamina seu onera judicialia (III. 7. § 1.), *birsagia* (II. 86.), *judicium* (zejména judicium regale, pokuta 6 hřiven, II. 20. § 5., 69. §§. 1. a 2., 86. §§ 6., 7., 8., 9. a 11.), birsagia ac juridica gravamina (III. 3. § 12.), judiciorum onera vel juridica gravamina (II. 86. pr.), judiciorum birsagialium onus atque gravamen (II. 83. § 4.). Z názvů těchto jsou maďarského původu birsagia, onus a gravamen (překlad z maď. teher, terh), naproti tomu však jest slovanského původu judicium. Srov. chorv. osud v Polickém statutu: 2., 12., 15., 21., 35. a 42., 44., 46., 68. *b)*, 74. *ac)* (dle vyd. prof. V. Jagiće, Statuta lingua croatica conscripta, Mon. hist. jur. Slav. mer., 1890) a termin Litevs. statutu peresud: VI. 11., 24., 25. (dle vyd. Jirečkova ve Svodě zák. slov.). Pokuta známá Polickému statutu (44) pod názvem jezični osud (judicium linguae) nazývá se v Trip. (II. 42. § 4., 72. atd.), *emenda linguae* (výkup jazyka). Podobný výraz jako emenda linguae jest *emenda capitis* (výkup hlavy, II. 30. § 5., 36. § 1., 40. § 2., 41. § 6., 42. § 4., 43., 57. pr., 83. § 4.). O terminu *homagium*, jakožto pokutě (= emenda capitis) byla řeč již na str. 8. Slovo toto má však ještě význam jiný: lenní věrnost.

Trest smrti nazývá se *poena capitalis* (II. 55. pr., III. 5. § 4. atd.), rozsudek smrti *sententia capitalis* (I. 15. pr., 16. pr. a § 3., II. 41. § 6., 42. § 5., 43., 44., 55., III. 19. § 7. atd.), rozsudek vynesený pro skutek menší moci, t. j. menšího násilí (in causa minori, in causa minoris potentiae) *sententia simplex* (II. 42. § 4., 67. pr., kde se praví sententia simplex medietatem emendae capitis repraesentat, t. j. polovici 50 hřiven čili 200 zlatých) čili *sententia minor* (II. 68.).

Po způsobu staré slovanské terminologie, jež si libovala v adjektivech tam, kde dnešni jazyk užívá pádových forem substantiva (sr. na př. z Pol.

[1]) Rodinný nedíl, str. 87, 120, 121 a 122.

[2]) Také v pols. právu jest doložen termin donatio; sr. Rodinný nedíl, str. 122 a pozn. 2. na téže str.

[3]) Tamtéž str. 123.

statutu 44: osud sioni [= silný], osud razbojni, osud zastavni), utvořeny jsou v Tripartitu (vedle uvedených již slov possessionaria collatio, poss. donatio, capitalis sententia atd.) tyto terminy: *juramentalis depositio* (místo depositio juramenti, II. 27. § 10., 32. pr., 35. pr., 36. § 5., 41. § 6., 81. § 2.), *rusticana attestatio* (II. 27. § 6., svědectví sedlákovo), *procuratoria constitutio* (I. 111., zřízení právního zástupce čili prokuratora), *procuratoria revocatio* (II. 79. § 1., 82. pr.), *procuratoria retractatio* (II. 80. § 2.), *tributaria solutio* (II. 9. § 1., místo solutio tributorum), *tributaria exactio* (II. 9. § 3.).

Zpráva (evictio) nazývá se *expeditoria cautio* (I. 74., 76., II. 18. § 5.), *tutoria expeditoriaque cautio* (I. 74. pr.), *expeditoria assumptio* (I. 74. § 1., vzetí na sebe závazku ručiti). Ručiti za platnost fasse (smlouvy) druhému kontrahentovi vyjadřuje se v Tripartitu: *onera assumere* (I. 59.), *onera in se sumere* (I. 61. pr.), *onera suscipere ac (super se) levare* (I. 51. § 6., 58. § 1.), *gravamina in se accipere* (I. 61. pr.).

Ke konci kapitoly této srovnáme ještě stručně latinské názvosloví starého českého práva s názvoslovím práva uherskochorvatského. Terminologie našeho starého práva nesouhlasí úplně s terminologií uherskou. Některé toho doklady: páni a nižší šlechta nazývají se v Tripartitu *barones*, *magnates et nobiles* (ostatní názvy viz v části II., díl všeob. kap. 1.), v právu českém páni a vladykové *barones et equestres* (čes. zříz. zems. z 1500, č. 34., 178., 468. atd.), uvedení v držbu nemovitostí nazývá se v právu uherskochorv. *statutio* (I. 32. atd.), v právu českém zvod, *inductio* (č. zříz. zem. č. 160.), soudní nálezy jmenují se v Trip. nejčastěji *sententiae* a vedle toho i *deliberationes judiciariae* (II. 74. §§ 9. a 11., 75. §§ 4. a 5., 80. § 3., 82. § 1., 83. § 3., III. 2. § 4.), panské nálezy v Čechách *edicta dominorum*, *constitutiones* (č. zříz. z. č. 101. a 102., sr. stálou formuli: nalezli vůbec za právo, pro jure constitutum est), *decreta et latae sententiae* (č. z. zříz. č. 473.), promlčení v právu uherském *praescriptio* (I. 78., 79. a j.), v právu českém *silentium annorum*, *sil. juris* (č. zříz. z. č. 115., jus suum per silentium annorum amittere), hřivna v právu uherském napořád *marca*, v právu českém (č. zříz. z. č. 76. a j.) *talentum*, atd. Naproti tomu některé výrazy starého českého práva shodují se úplně s terminy práva uherskochorvatského, aneb jsou jim aspoň velice podobny. O výrazu haereditates a bona haereditaria učiněna již zmínka. Nestáti k soudu vyjadřuje se v právu českém i uherském non comparere, právní zástupci (česky poručníci pře) nazývali se v obou právech procuratores, odpor v obou právech contradictio, pohnaný reus a citatus (v právu uherském mimo to ještě in causam attractus anebo pouze attractus, později zkrácením incattus), moc (násilí) v právu českém vis a violentia, v právu uherském potentia (major a minor), královská dání (srv. čes. zříz. z. z r. 1500 č. 99., 145. a j.) v obou právech donationes regiae (Regiae Majestatis), naříci někoho chlapstvem v právu čes. diffamare aliquem, v právu uherském ignobilem vel infamem aliquem dicere (II. 36.) atd.

Kapitola šestá.

Vydání Tripartita.

Dílo Verbőczyovo vydáno bylo mnohokráte nejen v původním latinském textu, nýbrž i v četných překladech maďarských, v jednom chorvatském a jednom německém; přeloženo též do jazyka novořeckého, překlad ten však nevydán.

I. Vydání pouze *latinská* tištěna byla[1]):

1. Prvé a původní vydání r. 1517 ve Vídni, dnes neobyčejně vzácné. Titulní list obsahuje jenom název díla a jméno autora; zní: Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae — per magistrum Stephanum de Werbőcz, personalis praesentiae regiae locum tenentem accuratissime editum. Dole na posledním místě jest poznámka: Impressum Viennae, Austriae, per Joannem Singrenium. Anno Domini MDXVII. Octava die Maii. Celá kniha má 284 stránek, ač jednotlivé stránky nejsou opatřeny číslicemi. Pouze na některých listech dole jsou jisté skupiny písmen, které snad označují číslo listů neb archů. Vydání toto pořízeno bylo vlastním nákladem Verbőczyovým a pod jeho dozorem, a, jak jest na posledním listě před seznamem tiskových chyb poznamenáno, bylo vytištěno za necelých šest neděl (za 40 dní). Na předposledních dvou listech uveřejněny jsou tři básně: jedna od Jeronyma Balbi, probošta prešpurského a králova sekretáře, v níž vychvaluje Verbőczya za jeho dílo a srovnává jej s Minoem, Lykurgem a Solonem, dvě ostatní básničky pocházejí od Benedikta Bekényi. Jedna adresována jest rovněž Verbőczyovi a má podobný obsah jako verše Balbiovy, druhá namířena jest proti Ardelionovi a Zoilovi, zlehčujícím závistníkům, kteří by se opovážili Verbőczyovo dílo tupiti. O neobyčejné vzácnosti exemplářů tohoto vydání svědčí okolnost, že ještě na sklonku XVIII. stol. ani se nevědělo nic o prvém tomto vídeňském vydání.[2]) Teprve Kelemen v Historia juris Hung. priv. (1818), str. 486. pozn. *c)*, uvádí, že jsou mu známy pouze 4 exem-

---

[1]) Uvádíme je podle přehledu Kolomana Csiky umístěného na konci úvodní stati k latinskomaďarskému vydání Tripartita z r. 1894 s dvojím názvem Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae a Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve, str. XXV.—XXX., a pak podle podobného přehledu Kolosváriho a Óváriho na konci úvodní stati k maď. překladu z r. 1894, Werbőczy István Hármaskönyve, str. XXXI. a XXXII.

[2]) Pavel Vallaszky ve své Dissertatio historico-epistolica de Stephano Verbőczio, jurisconsulto Hungariae celeberrimo (v Lipsku 1768) vyslovil mínění, že Verbőczy vydal dílo své r. 1518 v Budíně, kde kvetla tiskárna založená Matějem Korvínem. To opakuje po něm hr. Ant. Cziráky de Dienes-Falva ve spise Ordo historiae juris civilis Hungarici (v Pešti 1794), str. 320 a 321.

pláře tohoto vydání. Vyjímajíc poslední tři listy otištěno jest toto prvé vydání i s vedlejšími částmi (s pozdravem ke čtenářům, s královským výsadním listem a dedikací ke králi) od Kol. Csiky r. 1894 (spolu s maďarským překladem).

2. 1532 v Kološi.[1])

3. 1545 ve Vídni, rovněž z tiskárny Singreniovy, věnov. ostřihomskému arcibiskupu Pavlovi z Várdy.

4. 1561 ve Vídni, z tiskárny Singrenia mladšího, věnov. palatinovi Tomáši Nádasdyovi.

5. 1572 ve Vídni s předmluvou a indexem Jana Sambuka (Zsámboky), tiskem Blažeje Ebera.

6. 1572 v Kološi (4^0): Decretum Opus Tripartitum juris cons. regni Hungariae, impressum Colosvarini in officina Gasp. Heltai. Sedm let před tím vyšel již prvý, a rok před tím druhý maďarský překlad. (Viz níže.)

7. 1581 (fol.): Tripartitum opus juris consuetudinarii incliti regni Hungariae Stephani Werbevzi etc. additis Regulis Juris antiqui. Accessit nunc Enchiridion Articulorum Comitialium ejusdem Regni per causarum locos tributum usibusque aptum. Omnia studio Jean: Sambuci etc. Cum decennali Privilegio Caesareo. Viennae, Austriae, typis Nassingerianis, sumptibus vero Erhardi Hilleri, bibliopolae ibidem. Vydání své věnoval Jan Sambucus králi Rudolfovi II. Za dedikací následuje De Corona serenissimi Rodolphi, regis Ungariae etc., archiducis Austriae etc., oratiuncula Samb. 25. Septemb. 1572 Posonii, pak vedlejší části Tripartita: potvrzovací list krále Vladislava II. k Tripartitu, nazvaný tu Approbatio et occasio, dále dedikace Verbőczyova králi, nazv. zde Praefatio. Mezi tyto vedlejší části a prolog vlastního Tripartita vložen jest index titulů prologu i všech tří částí Tripartita. Za Tripartitem následuje Operis conclusio, Regis consensus, pozdrav čtenářům, dotčená již báseň Jeronyma Balbi a dva epigramy Benedikta Bekényi, věcný rejstřík k Tripartitu spolu se slovníkem vykládajícím méně známé terminy, 210 rozličných pravidel starého práva a konečně index čili enchiridion sněmovních konstitucí až do r. 1579.

Po vídeňském vydání z r. 1581 bylo po půl druhého sta let v obyčeji vydávati Tripartitum nejen v textu latinském, nýbrž současně i v maďarském překladu. Viz níže II. Teprv od r. 1740 objevují se kommentovaná latinská vydání Tripartita, t. zv. Werbőczius illustratus, s rozdělením titulů na principia a paragrafy, zavedeným od Jana Szegediho, a s jeho poznámkami pod čarou. Jsou to vydání z let:

8. 1740. v Trnavě; Werbőczius Illustratus sive Decretum Tripartitum etc. nunc primum in paragraphos distinctum et notis ac observationibus juridicis in usum praesertim tyronum illustratum per Joannem Szegedi.

9. 1753 v Trnavě.[2])

[1]) Vydání toto uvádějí pouze Kolosvári a Óvári, u. m., str. XXXI.

[2]) Vydání toto uvádějí pouze Csiky a Wenzel, nikoli však Kolosvári a Ovári.

10. 1762 v Kološi.
11. 1763 v Trnavě.[1])
12. 1775 v Trnavě.
13. 1776 v Jageru.
14. 1822 v Budíně.

Od r. 1628 uveřejňováno bylo Verbőczyovo Tripartitum v C. J. H., jakožto jeho součást, a sice ve všech jeho vydáních, tedy:

15. 1628 ve Vídni: Tripartitum opus decretorum, constitutionum et articulorum regum incl. regni Ungariae, in tres tomos divisum. V I. svazku obsaženo jest Verbőczyovo Tripartitum opus se všemi vedlejšími částmi tak, jak bylo uveřejněno r. 1581, pouze s tou změnou, že po pozdravu čtenářům následuje nový věcný rejstřík (index předmětů a slov). Vydání to vyšlo tiskem a nákladem Kašpara Ratha, císařského a universitního knihtiskaře a knihkupce. Věnováno bylo králi Ferdinandovi III.

16. 1696 v Trnavě: Corpus Juris Hung. seu Decretum generale incl. regni Hungariae partiumque eidem annexarum in tres tomos distinctum. Vyšlo redakcí Martina Szentiványiho.

17. 1742—1751 v Trnavě redakcí Jana Szegediho pod týmž titulem, jako vydání Szentiványiovo.

18. 1771—1779 v Trnavě, nové vydání Szegediovo.
19. 1822 v Budíně.
20. 1844 v Budíně.

II. *Překlady* do maďarštiny a jiných jazyků:

a) Vydání pouze *maďarská* a *latinsko-maďarská*. Vydání pouze maďarská (bez parallelního původního textu latinského) objevují se již ve druhé polovici XVI. stol., načež ve stol. XVII. vycházejí vydání latinsko-maďarská, a teprv od sedmdesátých let stol. XVIII. počínají se vydávati opět samotné texty maďarské, a sice nejprve jako otisky překladů starších, od druhé čtvrtiny století XIX. pak jako překlady nové. Vydání *maďarská* a *latinsko-maďarská* vyšla za sebou v tomto pořadí:

1. 1565 v Debrecíně (fol.), *nejstarší* překlad *maďarský:* Magyar Decretum, kit Weres Balázs a deákból, tudniillik a Werbőczy István decretumából, melyet Tripartitumnak neveznek, magyarra fordított. Nyomtatott Raphaël Hoffhalter által. Překladatel Blažej Weres (Vörös), přísežný notář (písař, sekretář, íródeák) biharské stolice a hlavní soudce varadinský, dedikoval překlad svůj zvolenému králi Janovi II., t. j. knížeti Janu Zikmundovi, jehož erb podobně jako erb Františka Némethy, protektora vydání oné knihy, uveřejnil. Překlad Veresův není doslovný, nýbrž podává jen stručný obsah latinského textu, vynechávaje úplně prolog a vedlejší části Tripartita. V příloze podána jest summa královských dekretů rovněž v maďarském překladě.

---

[1]) Kolosvári a Óvári uvádějí mylně, že toto vydání vyšlo v C. J. H.

2. 1571 v Kološi (4°), druhý překlad *maďarský:* Decretum, azaz Magyar- és Erdélyországnak törvénykönyve, Heltai Gáspártól. Ujonnan megnyomtattot Kolozsvárot. Starší Kašpar Heltai, překladatel, držel se dřívějšího překladu Veresova. Také on vynechává prolog a vedlejší části a latinský text podává rovněž jen ve stručné maďarské tresti. Držel se Verese do té míry, že jeho překlad není vlastně ničím jiným než opravou těžkopádného pravopisu Veresova. Sám to doznává v předmluvě slovy: Im valamennyire megtisztítottam és megjobbítottam; de nem szinte annyira, mint én akartam avagy kévántam volna.

Pod r. 1589 uvádí se *maďarský* překlad Jana Laskaie, inspektora kapitoly v Sedmihradském Bělehradě (Gyula-Fehérvár, Weissenburg, Karlsburg), a sice v prvém latinsko-maďarském vydání Tripartita z r. 1611. Poněvadž tištěný exemplář tohoto překladu není žádný znám, lze souditi, že překlad Laskaiův nebyl vůbec ani tištěn.

3. 1611 v Debrecíně prvé *latinsko-madarské* vydání (4°): Decretum juris consv. incly. regni Hung. et Trans., azaz Magyar- és Erdélyországnak törvénykönyve, Verbőczi István által íratott 1514 eszten. Mostan deákul és magyarul egy hasznos regestrommal egyetemben újoban kinyomattatott. Vydání toto poprvé podává maďarský překlad úplného latinského textu, vyjímajíc pouze III. 36., formuli židovské přísahy, jež také v pozdějších vydáních ze XVII. a XVIII. stol. zůstává jenom v textu latinském, kdežto v obou prvých textech maďarských přeložena jest do maďarštiny. Také Verbőczyova předmluva a králův potvrzující list podán jest jen v textu latinském; dedikace králi Vladislavovi jest úplně vynechána. Od koho pochází tento prvý maďarský překlad, jejž můžeme nazvati úplným, nedá se bezpečně zjistiti. Vydavatelé podotýkají ve své poznámce připojené k Verbőczyově předmluvě, že »o maďarském překladě pracovali Blažej Veres, starší Kašpar Helthai a r. 1589 *Jan Laskai*, tenkráte inspektor bělehradské kapituly . . . . ., nyní pak r. 1611 že kniha latinsky a maďarsky *prací Kašpara Helthaie* (mladšího), kološského knihtiskaře a městského přísežného notáře znova byla vydána a od Pavla Lipsiaie, knihtiskaře bydlícího v Debrecíně tištěna.« Z poznámky této jest patrno, že maďarský překlad ve vydání debrecínském pořídil Kašpar Heltai mladší, a sice na základě tří starších překladů, vlastně překladu Veresova mohl užiti jen částečně, poněvadž překlad onen podával, jak již řečeno, latinský text pouze v tresti. Pokud užíval překladu Laskaiova, nemožno stanoviti, poněvadž ho neznáme. Kniha tištěna byla podporou Jana Imrefy, vrchního rady, Emericha Gillyéna, soudce v Kološi. K vydání tomuto připojen jest obsáhlý Index verborum Latino-Hungaricus a Enchiridion. Překlad Heltaie ml. sloužil za základ a vzor všem pozdějším latinsko-maďarským vydáním Tripartita ze XVII. a XVIII. stol. Změny, které na něm později byly učiněny, týkaly se jen pravopisu. Pouze vydání z r. 1698 činí výjimku. Vykazuje některé opravy anebo aspoň snahu o opravy, ač jinak v podstatě drží se rovněž překladu z r. 1611. Csiky projevuje mínění, že překladu Heltaie ml., resp. jeho pozděj-

ších otisků používáno bylo i v rukopisných překladech Tripartita, jež byly pořizovány vedle překladů tištěných.

4. 1632. v Bardějově *latinsko-maďarské* vydání (4^{0}): Decretum Lat.-Hungaric., sive Tripartitum opus jur., cons. incl. regni Hung. et Trans., ac partium eidem annex. etc., Azaz Magyar- és Erdélyország Törvénykönyve stb. Mostan ismét újonnan nyomt. Deákul és magyarul, egy szép hasznos regestromokkal és regulákkal megöregbíttetett és kibocsáttatott. Tiskem a nákladem Jakuba Kloesze.

5. 1637 v Levoči *latinsko-maďarské* vydání (4^{0}): Decr. Lat.-Hungaric. juris consv. incl. regni Hung. et Trans., Azaz Magyar- és Erdélyország Törvénykönyve stb. Mostan deákul és magyarul.... Tiskem a nákladem Vavřince Brevera.

6. 1639 v Debrecíně *latinsko-maďarské* vydání (4^{0}): Decretum juris cons. incl. regni Hung. et Trans., Azaz Magyar- és Erdélyország Törvénykönyve, melyet stb. Mostan pedig nemzetemhez való szeretetemből deákul és magyarul két hasznos regestrummal és egynehány regulákkal együtt az előbbeni nyomtatásoknak vétkeiből újonnan kitisztított, illendőbb és világosabb magyar szókkal kinyomtatott és kibocsátott Fodorik Menyhárt. Csiky praví o tomto překladě, že přes zvučný titul právě maďarský text jest edicí mnohem chatrnější než debrecínské vydání z r. 1611.

7. 1643 v Bardějově *latinsko-maďarské* vydání (4^{0}) s týmž titulem jako dřívější bardějovský tisk z r. 1632 a s poznámkou: Mostan ismét újonnan és másodszor deákul és magyarul kibocsáttatott. Vyšlo rovněž tiskem a nákladem Jakuba Kloesze.

8. 1660 v Levoči *latinsko-maďarské* vydání (4^{0}) s týmž titulem jako dřívější levočské z r. 1637. Rovněž tiskem a nákladem Vavřince Brevera.

9. 1698 v Kološi *latinsko-maďarské* vydání (4^{0}): Decretum Lat.-Hungaric., sive Tripartitum opus jur. consu. incl. regni Hung. et Trans., ac partium eidem annex. Authore St. Werbőczi etc. Azaz: Magyar- és Erdélyország három részre osztott Törvénykönyve. Mostan ismét újonnan e haza fiainak szükségekre és hasznokra deákúl és magyarúl szép, hasznos regestromokkal és rövid summákkal együtt kinyomtattatott M.-Tótfalusi Kis Miklós által. Zároveň s Tripartitem vyšly tu společně Approbatae a Compilatae constitutiones.

10. 1745 *latinsko-maďarské* vydání csíckého kláštera (v Sedmihradsku) (4^{0}): Decretum Lat.-Hungaric. juris consv. regni Hung. et Trans. Azaz Magyar- és Erdélyország Törvénykönyve Verbőczy István által írattatott 1514. Mostan a méltóságos erdélyi regium gubernium rendeléséből és igazgatása által az igasságnak és törvényeknek nagyobb előmozdítására az iránt szükölködő törvénytevőknek és törvényt tudni és tanulni kivánóknak kedvekért ujolag kibocsáttatott. Typis conventus Csikiensis, sumptibus Nicolai Endes.

11. 1773 v Kaloči pouhé *maďarské* vydání (8^{0}): Magyar- és Erdélyországnak Törvénykönyve.

12. 1779 v Prešpurku a Košici pouhé *maďarské* vydání (8°): Magyar- és Erdélyországnak Törvénykönyve.

13. 1802 v Prešpurku a Pešti pouhé *maďarské* vydání (8°): Magyar- és Erdélyországnak Törvénykönyve.

14. 1806 v Prešpurku a Pešti pouhé *maďarské* vydání. Ve čtyrech právě zmíněných vydáních vynechána jest Verbőczyova předmluva ke čtenářům, dedikace a potvrzující list královský. Texty mimo opravu ortografie jsou totožné se staršími maďarskými překlady.

15. 1830 v Pešti pouhé *maďarské* vydání (fol.): Magyar Törvénytár, melly magában foglalja nemes Magyar Ország Hármas Törvény-Könyvét stb. Megmagyarosította s némely jegyzésekkel megvilágosította Nagybányai Perger, másképp Pergel János, a tek. kir. törvényes táblánál ügyvéd stb. Věnováno galanthskému vévodovi Mikuláši Esterházy. Obsahuje stručný Verbőczyův životopis. Od vydání z r. 1611 jest to prvý úplně samostatný, jinak dosti volný a slov originálu se nedržící překlad.[1])

16. 1844 v Pešti pouhé *maďarské* vydání (8°): »Werbőczi István Hármaskönyve. Kiadta a Magyar Tudós Társaság. A fordítást végezték: Bertha Sándor, Fogarasi János, Luczenbacher János, Szalay László és Tóth Lőrincz.« Vydání to pořízeno Maďarskou Akademií věd.

17. 1864 v Pešti nový otisk *maďarského* vydání, rovněž od Maď. Akad. věd, s nepatrnými změnami.

18. 1866 v Pešti jako součást *madarského* vydání C. J. H. Překlad opatřil Daniel Gegus a vydal pod n. Magyar országgyülési törvénykönyv.

19. 1894 v Budapešti nové (třetí) *maďarské* vydání péčí Maď. Akad. věd (8°): Werbőczy István Hármaskönyve. Překlad pořídili členové Akademie, professoři na kološské universitě Alexandr Kolosvári a Kliment Óvári. Vydání opatřeno jest úvodní statí, v níž se podává stručně Verbőczyův životopis a píše o Tripartitu, a připojuje se pečlivě sestavený latinskomaďarský slovník termínů obsažených v Tripartitu. Co se týče výrazů maďarských, srovnávají se tu terminy všech sedmi samostatných maďarských překladů (Veresova, obou Heltaiů, Pergerova, prvého akademického, Gegusova a Kolosvári-Óváriova). Na jednotlivých místech uvádějí se pod čarou textová různočtení, jak se jeví v původním latinském vydání (podle něhož pořízen překlad) a pak v C. J. H., a mimo to opatřen jest překlad (rovněž pod čarou) odkazy na dřívější i pozdější sněmovní usnesení.

20. 1894 v Budapešti vydání *latinsko-maďarské*: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Irta Werbőczy István. Překlad pochází z pera prof. Kolomana Csikyho. Lat. text otištěn jest podle prvého vydání Tripartita. Také vydání Csikyovo opatřeno jest úvodní statí o Verbőczyovi a jeho díle a poznámkami.

---

[1]) Schuler v. Libloy ve své Siebenbürgische Rechtsgeschichte (v Sibíni 1855), str. 13., uvádí omylem, že překlad Pergerův jest *německý*.

21. 1902 v Budapešti vydání *latinsko-maďarské* jakožto součást latinskomaďarského vydání C. J. H., podniknutého na oslavu millennia: Corpus Juris Hungarici. Editio millennaria memorabilis, quam Dr. Colomanno Csiky, Dr. Alexandro Kolosvári, Julio Nagy, Dr. Clemente Óvári, Laurentio Tóth adjutoribus edidit Dr. Desiderius Márkus. Lipsiae. Sumptibus Duncker et Humblot. 1901 a 1902. Vol. VI.: Opus Tripartitum Stephani de Werbőcz. Jest to otisk maďarského vydání uvedeného pod č. 19. spolu s latinským textem a mimo to i s kommentujícími poznámkami Desidera Márkuse.

b) Překlady *do jiných jazyků* než maďarského vyšly pouze tyto dva:

1. 1574 [1]) v Nedelišći (v Mezimuří) překlad *chorvatský* (fol.): Decretum, koterogaie Verbewczi Istvan diachki popiszal a poterdilghaie Laßlou, koterie za Mathiassem Kral bil zeuße Ghoßpode i Plemenitih hotieniem, koteri pod Wugherßke Corune ladanie ßliffe. Od Ivanvssa Pergossicha na Szlouienßki iezik obernien. Stampan v Nedelifchu Leto naffegha zuelichenia 1574. Překlad svůj, tištěný od Rud. Hofhaltera, věnoval Pergošić Velikomu i Zmosnomu Ghoszpodinu Iuriu Zrinßkomu vekovechnomu knezu od Zrinia, Czeßarove i Kralieve ßvetloßti na Wgherßkom orßaghu Tarnikmeftru, Tolnachniku i Capitanu. Více o překladu tom níže.

2. 1599 ve Vídni překlad *německý* (fol.): Decretum oder Tripartitum opus der Landts-Rechten unnd Gewonheiten des Hochlöblichen Königreichs Hungern, durch Stephanum de Werbeutz in lateinischer Sprach beschrieben. An jetzo aber der Hochberümbten Teutschen Nation zu guetem auss dem Latein ins Teutsch trewlichst vertirt unnd gebracht: durch Augustinum Wagnerum Villseccens. I. U. Candidat. & inclytae Reip. Poson. Hung. caus. Direct. &c. Cum gratia octo annorum. Gedruckt zu Wienn in Osterreich, bey Leonhart Formica. Anno CIƆIƆXCIX. Překlad svůj věnoval Wagner Denen Edlen, Ehrnvesten, Fürsichtigen und Wolweisen Herrn N. Richtern, Burgermeistern unnd Rath der Königklichen freyen Haubt Statt Pressburg in Hungern etc. Meinen grossgünstigen Herrn und Patronen. Více níže.

Mimo to bylo Tripartitum přeloženo ještě r. 1760 (v Sibíni) od Jana Adamése do jazyka novořeckého. Překlad nebyl však tištěn a byl nalezen v rukopise od slavného byzantinisty německého Zachariä von Lingenthal v jednom z řeckých klášterů na hoře Athos. (Sr. Reise in den Orient 1837, 1838. Heidelberg, 1840, str. 269.) Titul rukopisného kodexu jest *Σύνταγμα νόμων πολιτικῶν μερικῶν ἀπὸ Τριπάρτιτον Δεκρέτον τοῦ Ρηγάτου τῆς Οὐγγαρίας καὶ μερικῶν ἀπὸ τὰ Νεαρὰ Στατοῦτα τοῦ Πριντζιπάτου τῆς Τρανσυλβανίας* atd. Překladatel, jehož jméno není v novořecké literatuře známo, pořídil překlad svůj, jak praví sám v titulu, pro řecké obchodníky bydlící tenkráte ve velkém počtu v Sedmihradsku, a zvláště v městě Sibíni a Brašově, a sice na základě maďarského textu Tripartita z nových

[1]) Csiky uvádí nesprávně rok 1573, Schuler (u. m., str. 13.) nesprávně rok 1714.

statutů sedmihradského knížectví (snad z Articuli Novellares). (O tomto novořeckém překladě psal v Századok, 1894, str. 485 a násl. Dr. Tomáš Vécsey ve článku Werbőczy görogűl.)

Ani chorvatskému ani německému překladu Tripartita nebyla dosud věnována od uherských právních historiků náležitá pozornost. Sotva že pouhé jejich tituly v přehledu překladů díla Verbőczyova se uvádějí. A přece jsou oba ty překlady dosti zajímavé, zejména pro svou terminologii. Pro nás Slovany má ovšem mnohem větší důležitost překlad chorvatský, který jest sice psán jazykem, vlivem maďarským silně pokaženým, avšak přes to velmi zajímavým. Exempláře jeho jsou dnes velmi vzácné. [1]) Tištěn byl v protestantské tiskárně v Nedelišći, jež byla založena za účelem šíření protestantismu v zemích chorvatských, neměla však dlouhého trvání. Chorvatský překlad bible z tiskárny této vyšlý byl tak pronásledován, že se z něho nezachoval ani jeden výtisk. Zdá se, že Pergošićův překlad Tripartita byl podobným způsobem ničen, tak že se stal velikou vzácností.

O Pergošićovi, překladateli díla Verbőczyova není nám mnoho známo. Víme o něm, že byl soudním úředníkem. Vydalť ve Varaždíně r. 1587 Praefationes et epistolae Desiderii Erasmi Rotterdami in quatuor evangelistas a v předmluvě k této knize nazývá se sám sedis hujus judiciariae et Varasd. civitatis notarius. [2])

Jazyk Pergošićův jest kajkavština, které se užívalo v Mezimuří, kde překlad byl tištěn. Není to ani vlastní chorvatština, ani slovinština, nýbrž přechod z jednoho jazyka do druhého se silnou příměsí vlivu maďarského. [3])

---

[1]) Autorovi této knihy známy jsou pouze dva exempláře; jeden jest v universitní knihovně záhřebské, druhý v universitní knihovně budapeštské. Tento byl kdysi vlastnictvím slavného chorvatského právníka Jana Kitonića. Laskavostí správy budapeštské universitní knihovny byl autorovi Pergošićův překlad na delší dobu propůjčen.

[2]) Na výtisku Pergošićova překladu nalézajícím se v budapeštské universitní knihovně připsána jest (inkoustem) poznámka, týkající se Pergošićovy osoby, avšak tak málo spolehlivá, že totéž, co v ní čteme o chorvatském překladateli, věděli bychom z jeho překladu i bez ní. Poznámka ta zní doslovně takto: »Spisatelj i prevoditelj one knjige bi Medjimurac, ter kako se iz predgovora vidi, Nedelišćan. Protestant mogal je biti, što se od onoga vremena sumlji, — a iz mnogih měst pobožnost prevoditelja bi ga katolikom svedočila. Svakako biše Svetski, ni Aldovnik (nikoli duchovní), što se iz prostog podpisanja vidi — a nit ono barem vrěme od Popov tulika pravd znanost nadjati se ima. Nekoja izrečenja, kano »koteri« (koje medjutim i u Medjimurju napervo dojde) i »prežegnal«, pag. 93. (kade Kitonić, čija bi ova knjiga, popravljajuć napisa »blagoslovil«) itd., onakova rekoh izrečenja sumljiti bi dala, da prevoditelj bi Korušec, — druga opet izrečenja, kano »pernja, peruš, fortel« itd. mogla bi nas u verovanje napeljati, da on Magjar bi; — obodvoje se najbolje raztumači, vzemši ga za Medjimurca. — To neka bude dost! Pisano dana 9. Vejače 1837 po Is. Mlinarić, Zagrebačke biskupije žakan . . . . .«

[3]) Není bez interesu poznámka Emer. *Domina* ve spise Predznanya Pravicz szamoszvojneh Vugerzkeh (v Záhřebě 1818), str. 127, o překladě Pergošićově: »I. Pergossich Werbőczya ni na Horvaczki, kak sze je do szada stimalo, nego prav rekuch, na Dalmatinzki Jezik je preneszel; II. czel Werbőczyev Predgovor, y iz izteh Napizkov nyeg-

Již pravopis Pergošićův jest vlastně maďarský. Místo dnešního č píše se ch, místo c — cz, místo s — sz (ſz, ß), místo š — ss (ſſ), místo ž — ſ (s), místo g — gh (často, také jen g), místo nj — ny atd. Zvratná a osobní zájmena a sloveso jsem spojují se dohromady se slovem předchozím, předložky (ne však pravidelně) se slovem následujícím. Píše se na př. akogha (místo ako ga, jestliže ho), i toie tryebe razmeti (místo i to je triebe razmeti), da moreße veto vutom meßte pytati (= da more se veto vu tom meste pitati) atd. [1])

Nehodlajíce se ve spise tomto pouštěti do podrobností jazyka Pergošićova [2]), všimneme si podrobněji pouze právní terminologie. A v příčině té projevuje Pergošićův překlad četné stopy vlivu maďarského. Terminů starého jazyka chorvatského Pergošić často vůbec ani nezná a užívá místo nich výrazů utvořených podle vzoru maďarského. Vysvětluje se to nejen územím, z něhož vyšel chorvatský překlad Tripartita, nybrž i tím, že překlad dělán byl podle nejstaršího maďarského překladu. Pergošić sám to na konci knihy doznává v doslovu nadepsaném Lectori bono S. D. a znícím takto: »Koi budes chtal one knighe, ako ſto naides v nih, ſto bi tako nebilo pretumacheno, kako biße tebe dopadalo, nebude mi ſal, ako ie popravis polag pravoga razũa. To ßẽ iâz hotel onẽ, koteri diachkoga pyßma ne razmeiu, ſtobi zaußima v poznãiu ßuoih pravd nebili neumetelni pyßati, a koteri ßu diaczi, oni ßami znaiu diachki chtieti, nießu nim trebe ßlouenßke knyghe. Neghde ter neghde naides Tituluſſe okraachene, poimene v onech poßleh, koterih nie bilo potriebno z diachkoga na ßlouenßko pre-

veh (titulis) dozta je vanizpuztil; III. Rechi vnoge teseshe Diachke takve oztavil; IV. na Rechi Horvatom nerazumlyive vu Poszlu ovom vszaki chasz sze je zadeti; V. Pravopiszanye (Ortogr.) y Rechih Zkupszlaganye nyegvo je y chudnovito y opachno. Y za to, akoprem zaradi Ztarine szvoje, y Redkoche mi Poszel ov prestimavamo, ja vendar, ako y predi bi mi v Ruke bil doshel, iz nyega nikaj nebiszi Haszni bil vzeti mogel, dapache vech bime on mutil y muchil, neg pomagal bi.« — Velká ironie jest v těchto slovích Dominových. Spisuje svá díla o soukromém právu uherském v jazyku teprv *nově tvořeném*, pohrdal Domin překladem Pergošićovým jakožto nesrozumitelným a domníval se, že spisům jeho lépe bude rozuměti. Srovnáme-li dnes po necelém století od té doby, co vyšel zmíněný spis Dominův, jazyk jeho s jazykem Pergošićovým, rozumíme mnohem lépe Pergošićovi než Dominovi, a pravopis Dominův i skládání slov připadá nám mnohem podivnější než u Pergošiće.

[1]) Jako příklad Pergošićova pravopisu uvádíme počátek 18. tit, II. části: Pozou ilj pozuanie niſtar drugho nye, negho ghda ſto tusbu vchiny prot komu pred poßtaulienim ßudczem j niegha zonogha dughouania na praudu pozoue pred onogha ßudcza komuie tusbu vchinil. A vnogheßu fele pozovi, nekißu Simplices, proßti A nekißu peremptoriales prezeuzakogha odlaachenia buuduchi, date od iednukrat veche ne pozoue ilj poides ilj nye: Nekyßu insinuacionales, jßtinne chinechi one kotere pozauaiu, toie to vße ponye dughouanie zakai pozáva.

[2]) Uvedeme jen několik málo slov u Pergošiće často se opakujících: neuech (čti neveč, pouze, toliko), mozibiti (videlicet, quamquam, licet, totiž, ačkoli), predtemtogha (před tím), ponomonogha (potom), potomtogha, poßemßega (potom), megtyemtogha (interea), niſto (čti ništo), nigdor (nikdo), adda (tunc).

obrachati, *v kom ßam v nekih malih meßteh Veres Balaſa*, koterie na Wgherßki iezik te Decretom pretumachil, *naßledoual*. . . . .«

Ačkoli Pergošić praví, že jen někde původní text v překladě zkracoval (jmenovitě co se týče věcí, jichž nebylo potřebí z latiny do slovanštiny překládati), a že se v té příčině jen na *několika málo místech* držel maďarského překladu Blažeje Verese, přece již v jazyku prozrazuje dosti velikou závislost na svém maďarském vzoru. Viděti jest to jmenovitě na těchto slovech, vzatých z maďarštiny: za voliu pelde, na pyeldu (példának okáért, na příklad), enghedouati (engedni, conferre, concedere), chyu prauiczu zbantouati (bántani, jus alicujus laedere), fela (féle, druh), czímer (erb, insignia nobilitaria), ßylna praznoßt (I. 9., erőszakos paráznaság [1]), násilné cizoložství), ghraczka mega (z maď. vármegye, comitatus), ghorni peruſſ (felperes, žalobce), dolni perus (alperes, žalovaný), vallouanie (vallás, fassio), bantouanik (bántó, impetitor), obramba (podle maď. oltalom [= ochrana], evictio), po (i)zmankani ßemene, po zmyenkani ßemene (per defectum seminis, podle maď. magszakadás), terha gorevzetié (ghore uzetięę, assumptio oneris, podle maď. a teher fölvétele), zlamenno ruho, zlamenna svita (dos, dotalitium, podle maď. jegyruha; mělo by býti vlastně znamenno ruho) atd.

Přes to však, že jazyk Pergošićův vykazuje maďarismy, zasluhuje největší pozornosti nejen od slovanských filologů, nýbrž i právníků. Najdouť se v něm mnohá slova, jež v kulturních a právních dějinách jiných slovanských národů měla dílem podobný, dílem jiný smysl. Mezi slova taková náleží jmenovitě ßeber (homo rusticus, ignobilis, homo impossessionatus), jež se vyskytuje též v právu srbském (себрь, plebejus, Duš. Zák.) a v četných příbuzných formách сяберъ, сябръ, сяборъ, сябрукъ, сябра, шаберъ, шабра, шеберъ [2]) v právu ruském. Pokuta placená za zabití člověka (homagium) nazývá se tam vražda (vraſda), baro zastavni gospodin (zaßtauni ghoßpodyn, srv. něm. Bannerherr, maď. zászlós ur, čes. pán korouhevní, v Litevs. stat. панъ хоруговный), calumnia (II. 70., jistý druh podvodného jednání) fortel a jalnost, paraphernum svadbena svita (sr. srbs. свита, vestis) čili svadbeni dár (daar), praescriptio pravdenoga vremene prešestié (praudennogha vremene preſſeßtiee), jus possessionarium imienie, imyenie (zkráceně někdy imiẽie; srov. výraz ruský a litevskoruský имѣние), bona marha (maď. marha = dobytek, srv. dnešní chorv. marha a marva), bona mobilia gibajuča marha, bona immobilia negibajuča marha, contractus sprava (ßpraua) čili zavezek med dvema, haeredes odvetki, proprietas lastivnoča, (laßtiunocha, laßtiunócha) haereditas vekovečina (vekouecchina), jus foemineum (ženské pohlaví, ženská větev) devojačka sverž (deuoiachka ßuęrs), princeps poglavnik, equi gregales sive equatiales (I. 101.) črieda sriepic,

[1]) Zajímavý příklad, kde slovo původu slovanského, přijaté od Maďarů, vrací se opět k Slovanům.

[2]) Sr. Leontovič, Крестьянскій дворъ въ литовско-русс. государствѣ (Ж. М. Н. Пр., 1896, апрѣль, č. CCCIV.), str. 239.

sriepice, od koterih se koni plode (srv. čes. sveřepice), bona rustici kmetova marha, aestimatio communis občinska priecemba, emenda linguae opranie jezika, nobilitas plemenščina atd.

Od maďarského překladu Veresova liší se co do formy chorvatský překlad Pergošićův nejen tím, že podává úplněji text Tripartita, nýbrž i tím, že uveřejňuje též konec prologu. Věnován jest, jak již praveno, magistrovi taverniků hrab. Jiřímu Zrinskému, synovi sigetského hrdiny Mikuláše Zrinského. Překladatel promlouvá v dedikaci o právech uherských a chorvatských, o příčině, z které podnikl chorvatský překlad, a končí přáním štěstí hr. Zrinskému. I Slované (I ßloueni) i Chorvaté (i horuati), jakmile počali vyznávati křesťanskou víru a s uherským královstvím v jedno se spojili, měli prý společné zákony s Uhry, jen nepatrně od práva uherského se lišící, a těch zákonů užívají ještě dnes. Ačkoli Uhři oněch zákonů sami nevymyslili, — majíť původ v zákonech francouzské říše, jež odtud přinesl král Karel[1]), přece i před tím i potom uherští králové i veškera obec těch království, jež náležejí k uherské koruně, připojili k těm zákonům některá ustanovení nová (nęke naprave, = sněmovní dekréty), jež pokládali za prospěšná a spravedlivá. Když prý překladatel poznal z knih, že světské zákony nejsou Bohu protivné, a viděl, že všichni křesťanští národové i pohané mají všeliké knihy psané svým domácím jazykem, podjal se k vyzvání dobrých lidí, kteří se radují ze cti domoviny a její dobré pověsti, té práce, aby Decretum sepsané od Štěpána z Vrbovce a potvrzené r. 1514 od krále Vladislava vypsal slovansky (na slovienski jezik), a sice oněm na prospěch, kteří by rádi slovansky četli. Překlad dal prý tisknouti tiskařem, jejž hr. Zrinský přivedl »na korist i na odičenje oveh nevoljnih zaverženih ostankov orsaga.« V knize té nejsou prý vypsány všechny zákony, nýbrž ukazuje se v ní jen způsob a základ, jak se mají vésti spory. Kdo sezná základ, ten pochopí i ostatní.

Po dedikaci následuje překlad druhé polovice 14. titulu prologu. Chtějíce podati příklad, jak Pergošić překládá originál, klademe latinský i chorvatský text parallelně vedle sebe.

Prol. 14.

§ 4. Ad judicem autem praecipue spectat mature singula discutere; nec debet in ferenda sententia praeceps aut subitus esse, alioquin voluntas ejus praecipitata, noverca justitiae dicitur. Nec plus uni, quam alteri parti debet favere; nec esse acceptor personarum; alienamque necessitatem suam debet existimare. In-

Kakov ima biti dober sudec i kakove šege ima u sugjeni deržati?[2])

To se pristoi g dobromu sudcu, da vsa ona, s koterih od njega prave pravde potrebuju, herlo v sebe premeče i pravo opita. I nie dužen nagel biti v vunpoviedani šentencie. Jer ako je nagel, takoga nepravdenoga štimaju biti. Nie dužen k jednoj strane boljega hotjenja biti nego g drugoj. I niema ništar poleg stala ljudi

[1]) Naráží se tu na Trip. II. 6. § 12.

[2]) K snazšímu porozumění citujeme na tomto místě Pergošićův překlad v novém pravopise.

primis autem passionibus animi carere, ut non moveatur prece, odio, vel amore. Nam judex etiamsi tulit sententiam justam, tamen tenetur in foro conscientiae, si id fecit potius odio, quam amore justitiae.

§ 5. Nec debet esse judex nimis crudelis, nec pius nimis, sed aequus in judicando. In omni enim judicio conjuncta sunt misericordia et virtus, id est justitia: et in harum conjunctione consistit aequitas. Unde Gregorius: Omnis, qui juste judicat, stateram in manu sua gestat; et in utroque penso justitiam et misericordiam portat . . . . .

suditi, što bi gledal, da je neki bogat a neki je ubog. Nie dužen ni serdit ni nazloben biti. Niema suditi ni z nazloba, ni za dar, ni poleg bojaznosti nekomu za volju ni za ljubav.

I niema biti sudec kruto okoren ni odviše milostiv. Da da pravden bude v sugjeni. Jer u vsakom sugjeni ima biti milošča s pravicum skupa složena. I vsaki, koteri pravo sudi, vage v svojih rukah nosi, da na vsaki kraj vage položi i pravicu i milošču . . . . .

Jak z příkladu tohoto viděti, drží se Pergošić dosti věrně originálu. Podobným způsobem pokračuje v překladu ostatní části 14. tit. prol. Hned zatím překládá 15. a 16. titul prol., jež spojuje dohromady. Nadpis oné části prologu v překladě zní takto: Pitanje od toga, ako je dužen sudec poleg odgovaranja, prokuratorov ili polag svojega znanja pravdu činiti? Na tomto místě vede však si volně a podává jen smysl latinského originálu.

Na to následuje kratinký latinsko-chorvatský slovníček právnických terminů a pak překlad vlastního Tripartita.

Po Tripartitu umístěna jest zmíněná již shora poznámka, v níž se překladatel omlouvá u čtenáře, kterému se leckterý chorvatský výraz nebude zdáti případným, a v níž podotýká, že některé tituly zkrátil podobně, jako to učinil Blažej Veres. Poznámku končí prosbou, aby prominuty byly některé chyby tiskové, jež se do knihy vloudily při vší opatrnosti překladatelově.

Kniha zakončena jest věcným přehledem obsahu v chorvatském jazyce, uspořádaným abecedně. Na poslední straně jest tiskařský znak (u prostřed podkova a v ní kříž) a pod ním poznámka: Stampalie te Decretum Rodolphus Hoffhalter [1]). — Na titulním listě výtisku budapeštské universitní knihovny napsána jest perem poznámka: »Ex lib. M. Joan. Kitonich. 1605.«

Vzhledem k tomu, že Pergošić sám činí zmínku o maďarském překladě Veresově, bylo by zajímavo srovnati oba překlady a zjistiti, na kterých zejména místech se Pergošić držel Verese. Srovnání takové učiniti nebylo nám bohužel prozatím možno, poněvadž jsme neměli k disposici zmíněného maďarského překladu. Zdá se však, že celkem si vedl Pergošić dosti samostatně, poněvadž mnohé tituly překládá takořka doslovně z latinského originálu, kdežto Veres podává jen tresť latinského textu.

Jak Pergošić na některých místech chorvatského svého překladu zkracoval latinský originál, toho příkladem jest 6. titul II. části. Sr. text chorvatský s latinským.

[1]) Patrně příbuzný debrecínského tiskaře Rafaela Hofhaltera, u něhož vyšel Veresův maďarský překlad Tripartita.

Unde traxerit originem consuetudo nostra in judiciis observanda?

Titulus VI.

Sciendum secundo, quod, quamquam omnia fere jura regni hujus, originaliter ex pontificii caesareique juris fontibus progressum habeant: municipalis tamen haec nostra consuetudo, qua in judiciis modo generaliter utimur, ex tribus fundamentis constat.

§ 1. Primo ex constitutionibus et decretis publicis.

§ 2 . . . .

§ 3 . . . .

§ 4. Primo (inquam) ex constitutionibus publicis. Cujus rei ut origo altius repetatur, advertendum est, quod primus omnium gloriosus ille rex et apostolus noster, Beatus Stephanus . . . . praeclaras edidit constitutiones . . . . . .

§ 5. Deinde sanctissimus rex et confessor noster Ladislaus . . . .

§ 6. Invictissimus postea rex Andreas tertii Belae regis filius . . . . super nobilium praesertim immunitate et praerogativis libertatibus, egregias santiones praeclaraque decreta stabilivit, quae usque in praesentem diem gens Hungarica tanquam sacra decreta, ad usque sidera tollit.

§ 7 . . . .

Odkud je naš običaj vzel počietek, koteroga je vu pitani tribe deržati.

Titulus VI.

Mozobiti su toga orsaga vse pravde poleg početka zdenca cesarske pravde zešle: da mozibiti poleg našega orsaga buduči običaj koterim vezda občinskim zakonom vu pravde živemo, v treh fundamentomeh stoi

1. Najpriedi: z občinskih spravišč i decretomov, kotera je spravišča najpriedi sveti Stefan kralj, i potomtoga sv. Ladislav kralj, potomtoga nezmoreni Andraš kralj, koteri je tretjega Bele kralja sin, koteri je poimene z potergjenja plemenščine, i z očiveste slobode dobra spravljenja i Decretome poterdil, kotero nuter do denješnjega dne Ugersko ljuctvo kako svete decretome pozdigava.

. . . .

Podobným způsobem Pergošić pokračuje a také na některých jiných místech jen stručně překládá latinský originál. Vedlo by nás daleko, abychom se v rámci této práce měli jeho překladem obírati podrobněji.

Neméně zajímavý jest německý překlad Augustina Wagnera z roku 1599, který podává Tripartitum v úplné nezkrácené formě, a sice jak všechny tři části Tripartita, tak i úvod (prolog), jehož tituly nejsou číslovány právě tak, jako ve všech starších vydáních latinských. Po Tripartitu následuje rejstřík titulů celého díla, jak jdou za sebou, nevyjímajíc ani prolog, jehož 16 titulů jest v rejstříku opatřeno číslicemi. Kniha zakončena jest indexem (věcným rejstříkem), sestaveným podle abecedy s naznačením u každého hesla části i titulu, na př. P(ars) I. T. 8., a přehledem tiskových chyb.

Z dedikace prešpurským rychtářům, purkmistrům a radě se dovídáme, že fiškál městský (causarum director) Aug. Wagner byl vyzýván, aby pro ty, kdo neznají jazyka latinského a maďarského, přeložil do němčiny Tripartitum, a že mu byla slíbena podpora v příčině tisku. Wagner rozpakoval se s počátku publikovati svůj překlad nepokládaje ho za dostatečný, později však, »damit . . . . . andere nicht vermeinen möchten, als

geschehe solches ex invidia«, rozhodl se překlad svůj uveřejniti, aby tím prospěl vlasti a posloužil mnohým lidem, a obrátil se k arciknížeti rakouskému Matějovi se žádostí, aby uveřejnění ono povolil. Arcikníže odevzdal Wagnerův překlad vídenské vládě k podání zprávy, ta však opět předložila překlad k revisi vídenské universitě se žádostí, aby o něm podala arciknížeti své zdání. Když pak vláda i universita revisi provedly, požádáni uherští radové, aby se o překladu Wagnerově vyslovili. Ani ti nebyli proti Wagnerově práci. Arcikníže svolil tedy na prešpurském sněmé z r. 1599 k publikaci překladu a udělil výsadu na osm let proti patisku.

Z dedikace Wagnerovy jest viděti, že překlad jeho opatřen byl úřední autoritou. Nápadno jest však, že v C. J. H. (ve sněmovních usneseních z r. 1599) neděje se o práci Wagnerově pražádná zmínka.

Po dedikaci následuje Wagnerův proslov ke čtenáři. Překladatel praví, že svou »nepatrnou práci« (diese meine geringfügige Arbeit) pro svou osobu nepokládal za vhodnou k uveřejnění, že však ji vydává tiskem jen k žádosti městské rady prešpurské. Chyby tisku omlouvá tím, že meškaje mimo Vídeň nemohl prováděti náležitě korrektury. Také tiskaře omlouvá, »welcher damals den sachen schwachheit halber nicht allezeit beywohnen mögen.« Komu by se překlad nelíbil, ten nechť prý uváží, že jest v něm mnoho terminů, které se dají těžko přeložiti.

Jako překlad chorvatský, jest i překlad německý zajímavý především svou terminologií. Mimo to má však naproti překladu chorvatskému tu přednost, že skoro nikde nezkracuje originál a drží se ho téměř slovně. Pouze na několika málo místech překládá Wagner volně, avšak bez újmy věci. Právě na těch místech podává obyčejně nejen překlad latinského textu, nýbrž zároveň i výklad, čímž přispívá ke snadnějšímu porozumění obsahu Tripartita. Na druhé straně má však německý překlad dosti velkou vadu. Sem tam podán jest smysl latinského originálu dosti neobratně, a někde dokonce i chybně. Na konci knihy uvedeny jsou sice tiskové omyly, avšak jen některé. Mnoho jest jich vůbec přehlédnuto, a mezi nimi jsou některé takové, že následkem nich podán v německém překladě pravý opak skutečného smyslu. Tak na př. někde vynecháno jest nesprávně nicht, a jinde zase nesprávně vloženo, kde býti nemá. Jen výjimečně liší se text německý od textu latinského. [1]).

Probereme-li zběžně překlad Wagnerův a srovnáme jej s lat. originálem, můžeme k němu poznamenati toto: v I. 41. konec princ. a § 1. vyjádřen jest v něm. překladě naproti lat. textu příliš stručně; v I. 42. § 2. non (nicht) v něm. překladě nesprávně vynecháno; k I. 46. § 3. non (nicht) zcela nesprávně v přehledu tiskových omylů opraveno, jako by mělo býti vynecháno; v I. 48 paragraf druhý v něm. překladě vynechán; v I. 65. § 2. nepřeloženo (vynecháno) slovo alienas (sclt personas); I. 67.

[1]) Tak na př. v prol. 2 § 1 uvádí se v orig. Tullius (Cicero), v něm. překladě však Celsus.

§ 2. přeložen dílem nesprávně dílem volně; v I. 82. § 7. místo in den .... Rechtlichen suechen státi má patrně .... Sachen (tento omyl tiskový není však v zadu uveden); v I. 82. § 9. vynecháno nicht (et non amplius přeloženo: und drüber); v I. 82. § 10. věta: »In simili igitur causa contra veteres literas impignoratitias non tenetur quis, signanter alienigena, decedente deficienteque impignoratore, literas expeditorias exhibere« přeložena nesprávně takto: »Gleichsfalls ist auch einer auff absterben dess verpfenders nicht schuldig wider die alten Pfandverschreibungen signanter die Quittungen auff absterben eines frembden verpfenders auffzuweisen«; v I. 86. § 2. vynecháno nicht ve větě: »Und so er befunden würde, dass er den eigenthumblichen gebrauch innengehabt« (v lat. »Et si nullum usum ac dominium penes illas se habuisse verificabitur . . .«); v I. 86. § 4. nepřeložen počátek paragrafu; v I. 102. § 3. fratres indivisi přeloženo »abgetheilte Brüder«; v I. 106. § 2. tím, že slovo nit vloženo na nepravé místo, vznikl přímý opak pravého smyslu [věta: »tamen ad successionem bonorum (quae ad fratres generationales, illis non existentibus, regiam Majestatem respiciunt) ipsa legitimatio locum non haberet« přeložena: jedoch erstrecket sich solche legitimation auff die succession der Güeter, welche in Mangel der Agnaten und Bluetsfreund ihr König: May: nit heimfallen«; předposlední slovo nit vztahuje se však k slovesu erstrecket, a má tedy státi nikoli před slovem heimfallen, nýbrž za ním]; v II. 2. § 7. věta: »Secus esset, si ..... leges ac constitutiones hujusmodi traherentur etiam ad praeterita« přeložena zcela opačně: »es were dann, dass durch solche wort, welche in der constitution gesetzt und einverleibt werden, dergleichen gesatz und constitutiones sich auch auff künfftige zuetragende fäll referirten und zögen«; v II. 6. § 5. confessor noster (vyznavač) přeloženo neobratně Beichtvatter; v II. 18. § 3. podán k překladu lat. textu zároveň výklad, který na onom místě v originále není (slova causae per simplicem evocationem motae vyložena takto: das ist, wann einer durch einen Gerichtsbotten oder ausrueffer, schlecht mit worten für Gericht gefordert wird, podobně podán ke slovům causae per insinuationem intentatae tento výklad: das ist zum Exempel, Wann ein Herr oder Edelman den andern im werenden Landtag, octauen oder breuibus judicijs umbringt, verwundet oder mit andern schlegen und worten sich vergriffen, die Ehrnrürig weren, oder sonsten zum spott gereicheten, alss dann mag und kan solcher Thätter also bald, auch ohne ein Capitels Herrn oder Conuent Brueder, allein durch den Notarium am König: Hof, oder die ordentlichen Richter des Reichs, oder aber entlichen durch einen andern, auff anhalten des beleidigten theils darzu deputirten, Persönlich zu erscheinen euocirt und fürgefordert werden); v II. 57. § 2. přeložen špatně konec (kan weder der Kläger noch Gegentheil etwas von solchen Güetern krafft gefelten urtheils, Erben oder für sich uberkommen); v II. 67. § 6. uveden nesprávně 1468. rok při VI. dekretu Matějově místo r. 1486 (v originále: ante gen. decretum ..... in anno . . . quadringentesimo octuagesimo sexto supra mil-

lesimum editum, v něm. překladě: welches im Tausent vierhundert acht und sechtzigiften Jahr aussgangen); v II. 67. § 12. místo (alss dann mag er nach innhalt der Schrifften der) *constitution* (sein unschuld mit dem Eydt erweisen) státi má ..... *inquisition* ....; v II. 74. § 12. přeloženo: Si igitur pars vincens .... chybně: Derowegen wann der uberwundene theil; v II. 75. §§ 1. a 6. condemnare přeloženo vertheilen patrně místo verurtheilen (ač se vertheilen ve smyslu tomto vícekráte ještě opakuje); v II. 75. § 5. v překladě věty: Quae quidem judiciaria deliberatio, quia ex propositis et responsis partium ..... decernitur přidáno nesprávně nicht (Welcher Sententz und aussspruch zwar, dieweil er auff vorhergehende klag und antwort beeder Partheyen nicht decernirt ... wirdt); v II. 77. § 5. místo procuratores (revocare) stojí tiskovým omylem ihre process (zu widerrueffen); v II. 83. § 4. chybně stojí in capitalem oder emendam linguae místo emendam capitis; v III. 1. § 3. přeložen jest volně a obšírněji, tak že podává zároveň výklad (de modo impensionis judicii ex parte colonorum et rusticorum nostrorum fieri consueti přeloženo jest: und impensione judicij, das ift wie und auff was weiss ein Herr deme, welcher uber seine Unterthanen klag eingeführt, zum Rechten verhelffen solle); v III. 6. § 4. státi má místo die reuocation (und beftettigung deroselbigen sachen) podle lat. originálu patrně die ratification (und bestettigung ....); v III. 10. pr. věta: Harum autem civitatum quaedam magistros civium, quaedam vero judices et juratos cives atque consules habent .... přeložena špatně: .... etliche haben Bürgermeister, etliche haben geschworne Bürger und Bürgermeister; v III. 13. § 1. slova lat. originálu »coram aliis judicibus regni« jsou v překladě vynechána.

Jak z poznámek těchto viděti, jest ve Wagnerově překladě dosti omylů a nepřesností. Z omylů některé jsou tiskové, ač v přehledu tiskových chyb nejsou uvedeny, jiné však padají na vrub překladatele. Před vytištěním práce nebyly opraveny, ačkoli prošla rukama tří revidujících sborů: vídenské vlády, university a uherských radů. Přes to však není Wagnerův překlad bez významu. Přispívá, jak již řečeno, na mnohých místech ke snazšímu porozumění latinského originálu, jmenovitě tam, kde latina jest těžce srozumitelná.

Také terminologie Wagnerova jest zajímavá. K výrazům nejinteressantnějším náleží (v I. 84., 86. a j.) die hotterung (hatterung), bereitung und begehung der hotterungen (nebo der hottern), obcházení a objíždění mezí (reambulatio metarum čili metalis, termin něm. povstal z maď. határjárás), die Granitzen des Reichs (ze slovans., v I. 14. § 15. confines regni), a Parlament[1]) oder Königliches Hoffgericht, curia regia (III. 7. pr.).

Ukázkou z terminologie Wagnerovy uvádíme tyto příklady: acquisitio bonorum (I. 37. § 1.) se překládá uberkommung der Güeter; admonitio (I. 60.) die ankündung, erinnerung, anbietung und erinnerung, anmahnung;

[1]) Parlamenty nazývaly se kdysi, jak známo, soudy francouzské.

adoptio in filium (I 8.) anwünschung der Kinder; adoptio fraternalis (I. 49., 63. § 4.) Brüderliche anwünschung, (I. 66.) Brüderliche afftersatzung: aestimatio communis (I. 59., 60., 61.) gemeine schätzung, aestimatio perennalis (I. 60.) eigenthumliche schätzung; aetas illegitima (I. 111.) unrechtmessige jare, unmündige Jahr, unrechtmessiges alter; aetas legitima (I. 51., 111., 115.) vogtbare jahre, rechtmessige jar; aetas perfecta (I. 111.) vollkommene jahre; alienare (I. 1, 62., 55., 60.), verwenden, veralienirn, verhandeln; quisque baro, magnas vel nobilis (I. 89.) ein jeder Freyherr, Landt- und Edelman; veri ex officio barones regni (I. 94.) rechte Barones Regni oder Freyherren wegen ihres tragenden Ambts, rechte Freye Landtherrn; bona avita (I. 42.) Anherrlich Guet, (I. 58.) die alten Anherrlichen Güeter; bona emptitia (I. 28.) Kauffrecht, (I. 48.) erkaufte Güeter; bona et haereditates seu jura possessionaria (I. 53. § 8.) die Güeter, Erbgerechtigkeit und farunde Haab; bona et jura possessionaria (I. 15., 26.) Güeter und Gerechtigkeit, (I. 16.) die Güeter und Freyheiten und Gerechtigkeit; causa (I. 29., 31. atd.) die Rechtfertigung; cautio expeditoria (I. 74.) die versicherungsschreibung, schadtlossverschreibung, (I. 76.) schadlosshaltung; collatio bonorum (I. 37.) die conferirung und schanckung der Güeter; collatio possessionaria (I. 37.) collation der possessionen und Güeter, conferirung der Güeter; collatio perennalis (I. 69.) eigenthumbliche conferirung; coloni (I. 24., 85.) Inwohner, (I. 67.) Unterthanen; comes parochialis (I. 29.) Span; commetanei (I. 30.) anreinunde, (I. 60., 86.) anreinende; consuetudo (I. 25., 29. a j.) der Landtsbrauch, (I. 31. a j.) die Gewonheit; consuetudinarium jus (I. 1.) das gewönliche Landtsrecht; contradictio (I. 32.) widersprechung, (I. 57.) die einrede; convenire in causam (I. 46. § 4.) jmden fürnemen und beklagen; crimen (I. 24. § 10.) die misshandlung; crimen laesae Majestatis (I. 14. § 1.) das laster beleidigter Majestät; Croatia, Sclavonia (I. 1. § 4.) Crabaten, Windischlandt; datiae (I. 9. § 5.) Dätz; deficere in semine (I. 22.) in dem Samen mangeln, Mangel am Samen haben, ohne Mannlich geschlecht abgehen; dominium (I. 16., 24. a j.) das Eigenthumb; dominium reale pacificumque (I. 67.) das wesentliche geruwige eigenthumb; dominium reale (I. 67.) das würckliche eigenthumb; dominium successorium (I. 67.) die recht succession und anfall; domini, barones et magnates ac nobiles proceresque (I. 64.) die Herren und Landtstende; domini, magnates et nobiles possessionatique homines (I. 83.) die Landtstende, Ritterschafft und angesessene; domini ac nobiles et alii possessionati homines (I. 65.) die Herrn, vom Adel und andere Landtsgesessene; donatio possessionaria (I. 4., 6.) Schenckung eines Edelmans- oder Freyguets, Collation eines Freyguets; executio (I. 33.) vollziehung, Execution und aussrichtung; fassio (I. 23., 62., 63. a j.) einbekantnuss, einbekandnuss, einbekendtnuss, einbekentnuss; fratres (I. 42., 45., 60., 67., 70., 71. atd.) die Brüder und agnaten, Brüder und Freundt, agnaten und Freundt, gebrüder; fratres uterini (I. 43.) die Brüder von einem bande, alss dem Vatter und von zweyen Müetern (pravý opak, přeloženo špatně,

sr. str. 88.); jura possessionaria (I. 6., 18.) Freygüter, (I. 13.) die Herrschafften und Güeter, (I. 17.) die possessiones und Güeter; nota infidelitatis (I. 9. § 6.) beschuldigung eines ungehorsams oder rebellion; officium baronatus (I. 93. § 4.) das Off. Bar. oder Landambt; praefectio (I. 8.) die praefection und ansetzung, (I. 17.) die praefection und fürsetzung; procurator (I. 38.) vollmechtiger Gewalttrager; proditio fraterni sanguinis (I. 44. § 1.) sequestration unnd ausschliessung von der theilung (= exhaeredatio de paternis et avitis bonis); solutio restitutioque quartae puellaris seu jurium quartalitiorum (I. 88.) Jus Quartalitium als nemlichen die zuestellung und bezahlung dess vierten theils, welchen die Töchter auff ihres verstorbenen Vatters Güetern zu suechen haben; statutio bonorum (I. 8.) einweisung in die Güter; sui juris esse (I. 56.) sein eigner Herr sein, (I. 111.) für sich frey sein, (I. 112.) eigenes Gewalts sein, (I. 119.) unter keiner Gewalt sein; tutela (tuitio) (I. 91., 111., 112.) die Gerhabschafft; villa (I. 24., 37., 84. a j.) das Guet.

III. Zpracování a výklady Tripartita.

1. Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum. Jan Kitonić z Kostajnice, magister svobodných umění a filosofie, ředitel královských záležitostí a fiskál koruny uherské, sebral tu a vyložil r. 1619 sto pochybností a domnělých odporů z Tripartita. Szegedi pojal práci Kitonićovu do C. J. H.

2. Tripartiti Operis juris consuetud. regni Hung. compendium rhytmis vulgaribus. Napsal Jan Okolicznai Okolicsányi. Vyšlo v Bardějově r. 1636 a v Levoči 1648.

3. Verbőczi István Törvénykönyvének Compendiuma, mely közönséges magyar versekre formáltatván, iratott és kiadatott Homoród-Szentpáli N. Ferencz által. V Kološi 1791 a 1798.

4. Versus mnemonici summaria et numeros titulorum Operis Decreti Tripartiti juris consuet. regni Hung. et princip. Transilv. exhibentes od hr. Jana Lázára. V Sibíni 1744 a 1769.

5. Extractus Stephani Verbőczi sive Succincta Explicatio Decreti Tripartiti juris consuet. incl. regni Hungariae . . . . . etc. V Pešti, 1793, v Pešti a Prešpurku 1800, v Pešti 1822. Stručné, velice přehledné zpracování látky obsažené v Tripartitu a doplněné sněmovními konstitucemi na základě C. J. H. Právu městskému věnována malá kapitola »De civitatibus« v třetí části; právo selské jest vynecháno.

6. Tripartitum juris Ungarici Tyrocinium, juxta ordinem titulorum Operis Tripartiti, sacris canonibus accommodatum. Napsal učený jesuita Jan Szegedi. Vyšlo o 3 sv. v Trnavě 1734, podruhé 1751, po třetí 1755, po čtvrté 1767; mimo to v Záhřebě 1763. V práci své vykládá Szegedi Tripartitum podle pořádku titulů a přihlíží k právnímu vývoji po Verbőczyovi.

Kapitola sedmá.

Literatura.

Huszty Štěpán: Jurisprudentia practica seu Commentarius novus in Jus Hungaricum. V Budíně 1745, v Trnavě 1766, v Jageru 1778 a 1794. Dílo o 3 knihách (vyd. z r. 1745 má stran 331, 465 a 132) s obšírným věcným rejstříkem. (Ve vyd. z r. 1745 jest mnoho tiskových chyb.) Spis Husztého podává soustavu práva občanského, civilního soudního řízení a práva trestního. Opatřen jest četnými formulemi.

Fleischhacker Jan N.: Institutiones Juris Hungarici, praemissis ejusdem Historia ac Prolegomenis in tres libros divisae. V Prešpurku 1792, podruhé 1795.

Kövy Alexandr: Elementa Jurisprudentiae Hungaricae. V Košici 1800, 1804, 1814, v Šaryšském Potoku 1823, 1830, 1835.

Týž: A magyar polgári törvény. V Šaryšském Potoku 1823.

Týž: Summarium Elementorum Jurisprudentiae Hungaricae. V Šaryšském Potoku 1822.

Týž: A magyar polgári törvény rövid summája. V Šar. Potoku 1822, 1837.

Týž: Kratičká Summa Práw Uherských, kterauž původně v uherském jazyku P. Alexander Köwy sepsal, nynj pak do slowenčiny [1]) přeložil Bohuslaw Tablic. We Wacowě 1801. Stran 47. Tištěno švabachem.

Georch de Ettre-Karcha Eliáš: Honnyi Törvény. V Prešpurku 1804, 3 sv.

Týž: Jus patrium. V Prešpurku 1807, 2 knihy, stran 215 a 410.

Kelemen Emerich: Institutiones Juris Privati Hungarici. V Pešti 1814, 3 sv. V 2. vyd. z r. 1818 vyšla jako 1. svazek Historia Juris Hungarici Privati documentis ac testimoniis illustrata (v Budíně, stran 512); Institucí kniha I. jedná »de personis«, stran 483; kniha II. »de rebus«, stran 752; kniha III. »de actionibus«, stran 408. Celek (Dějiny i Instituce Kelemenovy) uváděny bývají jako Jus Hungaricum, a Historia tvoří I. svazek, 1. kniha Institucí II. svazek atd. Dílo Kelemenovo jest prvým nejdůkladnějším a nejobsáhlejším spisem o soukromém právu uherskochorvatském.

Jung Jan: Darstellung des ungarischen Privatrechtes. Nach dem Werke Institutiones Juris Privati Hungarici des Herrn Emerich v. Kelemen. I. vyd. ve Vídni 1818, II. vyd. 1827 o 2 sv. (stran 460 a 598).

---

[1]) Přeloženo vlastně do češtiny. Překladatel praví v předmluvě, že se co do výrazů právnických řídil »Knihou práv městských král. Čes. a markrabství Moravs.« (t. j. Koldínem). Některé terminy překládá neobratně, jako boženík (= jurassor), jiné nesprávně jako homagiální daň aneb daň věrnosti (= homagium).

Podává veškeru Kelemenovu látku ve stručnější formě. Na konci II. sv. (str. 403—583) pojednává se ve formě slovníku o jednotlivých právních pojmech a otázkách.

Týž: Jus personarum privatum regni Hung. secundum systema codicis civ. imperii Austriaci. Ve Vídni 1828.

Domin Emerich: Predznanya Pravicz szamoszvojneh Vugerzkeh (v Záhřebě r. 1818), jako pokračování: Dogodozpisz Pravicz szamoszvojneh Vugerzkeh (1819, stran 190), pak Navuchanye vu Praviczah szamoszvojneh Vugerzkeh, o 3 knihách. I. kniha »od Oszobih«, 2 části, část I. v Záhřebě r 1821, stran 207, část II. r. 1830, stran 162; II. kniha »od Dugovany« (o věcech) 1830; části I. oddíl I. »od Pravicze vu Dugovanye iz Nachinov zapochetneh« (modi originarii), stran 234; části I. oddíl II. »od Pravicze vu Dugovanye iz Nachinov prenashajucheh« (modi derivativi), stran 148; knihy II. části II. oddíl I. »od Pravicze na Dugovanye iz Pogodbih« (o právu obligačním ze smluv), stran 129; knihy II. části II. oddíl II. »od Pravicze na Dugovanye iz Pregreskih« (z deliktů), str. 99; kniha III. »od Tusbih«, r. 1831, stran 234. Spisy Dominovy na mnohých místech jsou takořka jen parafrasí Kelemenových právních dějin uherských i institucí práva uherského, ač dle pravdy sluší dodati, že leckde jsou naproti Kelemenovi dosti samostatné. Prazvláštní jest však jazyk Dominův.[1])

Grúsz Ant.: Compendium Juris privati Hungarici. V Pešti 1818.

Szlemenics Pavel: Elementa Juris Hungarici Civilis Privati. V Prešpurku 1819, 2 sv.; stran 423 a 330; II. vyd. 1829.

---

[1]) Jest to chorvatská kajkavština obsahující velmi mnoho výrazů, jichž dnes užívají pouze Slovinci, nikoli však Chorvaté. Vedle toho utvořil si Domin pro nedostatek vlastních chorvatských výrazů veliké množství terminů úplně nových, jež jsou často jen pouhým doslovným, avšak neobratným překladem terminů latinských. Následkem toho jakož i následkem neslovanského slovosledu, utvořeného po vzoru maďarském jsou práce Dominovy těžce srozumitelné. Přes to však mají ještě dnes dosti velkou cenu literární a vědeckou. Chorvaté měli by si spisů Dominových vážiti tím více, že vznikly v době, kdy vlastně nebylo ještě ani moderního jazyka chorvatského. Domin jazyk svůj teprve pracně hledal, a zasluhuje proto zvláštního uznání, že psal chorvatsky díla vědecká. Jako slovanský badatel, který se bude zabývati dějinami práva uherského, nebude moci opomenouti jeho spisů, tak musí si jich povšimnouti i slovanský filolog, který bude studovati dějiny chorvatského jazyka. — Na příslušných místech práce této budou sice vedle latinských, maďarských, německých a obvyklých charvatských výrazů uvedeny též terminy Dominovy, avšak prozatím podáme přece malou ukázku jeho terminologie. Privilegium nazývá se u něho predsloboda, právo soukromé = pravica samosvojna, právo veřejné = pravica vlastna, zákonodárce = pravicodelavec, rubrika = čerlenika, mandát = zapoved, listina = vučitelstvo (doslovný překlad z lat. = documentum), kompromis = sudzvolenstvo, vydržení = ostarenje atd. Pokud užívá Domin terminů latinských, děje se to často ve formě maďarské. Píšeť na př. šuma, resp. shuma (máť ještě starý pravopis, který tuto nahražujeme novým) = suma, komeš (= comes), hereš, šentencia, fiškuš, juš, šedria (= sedria, zkráceno ze sedes judiciaria), šešia (= sessio).

Týž: Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. V Prešpurku 1823, 4 sv.

Márkovics Jan: Epitome Institutionum Juris Hungarici Privati. V Budíně 1819, podruhé 1822, po třetí 1830 (stran 340). Pojednává způsobem velmi stručným a jasným o civilním právu hmotném i formálním.

Frank Ignác: Principia Juris Civilis Hungarici. V Pešti 1829, 2 sv., stran 645. Jeden z nejlepších spisů o soukromém právu (hmotném i formálním) uherskochorvatském. V příloze ke druhému svazku vyšly formule.

Týž: A közigazság törvénye Magyarhonban. V Budíně 1845 a 1846, 2 sv., stran 753 a 842. V prvém svazku probírá se právo hmotné, ve svazku druhém právo formální.

Kassics Ig.: Praxis juridica civilis et stylare juristarum latino-hungaricum. Pars I. De norma processuali. V Pešti 1835. Kniha k důkladnému seznání práva uherskochorv. velice důležitá. Obsahuje vzorce různých spisů a listin v řízení sporném i nesporném, jakož i návody týkající se různých soudních i mimosoudních aktů. Opatřena jest latinsko-uherským slovníkem právních terminů.

Manuale procuratorum et causantium complectens processus in jure Hungarico occurrentes. 3. vyd. v Pešti 1841. Příruční knížka pro praktickou potřebu ve sporech.

Madarassy Jan: A magyar polgári törvénytudomány vázlata. V Jageru 1845.

Acsády Alex: Magános magyar törvény kérdések és feleletekben. V Pešti 1838, 1842, 1845.

Fogarassy Jan: Magyar közpolgári törvénytudomány elemei Kövy Sándor után. V Pešti 1844, nové vyd. 1847.

Szűts Štěpán: Magyar polg. törvénytudományi Kalauz, 2. vyd. v Debrecíně 1845.

Týž: Kis törvény vagy népszerü törvénytudomány, 2. vyd. v Debrecíně 1846.

Kallós Ludvík: Alapelvek a magyarhoni polgárjogban. V Pešti 1846.

Komjáthy Anselm: Magyar magánjogtan. V Pešti 1848.

Bartal de Beleháza Jiří: Commentariorum ad historiam status jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. V Prešpurku 1847, 3. sv., stran 386, 216, a LI, 296 a XLIV. Jsou to dějiny veškerého práva uherského; právem soukromým zabývá se tudíž dílo toto jen částečně. Vadou jest, že spis nemá rejstřík.

Schuler von Libloy Fridrich: Siebenbürgische Rechtsgeschichte. V Sibíni 1855 a 1858, 2 sv., stran 461 a 522. V díle tomto uveřejňují se i některé právní prameny. Poněvadž jest v něm seznamenána literatura sedmihradského práva, odkazujeme na ně.

Füger von Rechtborn Maxm.: Das alte und neue Privatrecht in Ungarn, Kroatien, Slawonien, Siebenbürgen, Serbien und dem Temescher Banat, bezüglich seiner Fortdauer und Rückwirkung. V Sibíni 1858,

stran 404. Zabývá se více rak. ob. zák. obč. a jen mimotně starým právem uherským.

Dauscher Ant.: Das ungarische Civil- und Strafrecht nach den Beschlüssen der Judex-Curial-Conferenz. Ve Vídni 1862, stran 372. Jak již z nadpisu viděti, věnován jest spis tento právu novému, přece však přihlíží v druhé řadě i k předchozímu vývoji.

Wenzel Gustav: A magyar és erdélyi magánjog rendszere (2 sv., v Budíně 1863 a 1864, str. 689 a 388; 2. vyd. z r. 1879); 3 vyd. z r. 1885 pod n. Az 1848 előtti magyar magánjog tekintettel ujabb átalakitására. Jeden z nejlepších přehledů vývoje staršího i novějšího soukromého práva uherskochorvatského. [1])

Putz Karel: System des ungar. Privatrechtes. Ve Vídni 1870, stran 388.

Krajner Emerich: Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns seit der Gründung des Königthums bis zum Jahre 1382. Ve Vídni 1872, stran 759. Ačkoli dílo toto se zabývá pouze starší dobou uherských právních dějin, jest přece důležité i pro studium práva pozdějšího. Vadou jeho jest, že nemá při své obsáhlosti žádného rejstříku.

Hajnik Emerich: Magyar alkotmány- és jogtörténelem. V Pešti 1872, stran 377. Spis tento podává přehled dějin ústavy a práva pouze za doby Arpádovců. Důležitý rovněž pro poznání pozdějšího právního vývoje.

Wenczel Theodor: A magyar magánjog rövid áttekintése. V Budapešti 1877, stran 204. Všímá si staršího práva jen mimotně.

Píč Jos Lad.: Rodový byt na Slovensku a v uherské Rusi. (ČČM. r. 1878, str. 189—199, 344—354.)

Tomaschek J. A.: Über eine in Oesterreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrh. geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrechte von Wiener-Neustadt und dem Werbőczischen Tripartitum. Ve Vídni 1884. Sitzgs.-Ber. der philos. hist. Classe der kais. Akad. der Wiss. 105. Bd, str. 241—328. Poměru Summy k Tripartitu týkají se str. 318—327.

Dareste Rudolf: Études d'histoire du droit. V Paříži, 1889, stran 417. Jedna kapitola věnována jest právu uherskému: XI. Les anciens monuments du droit de la Hongrie, str. 248—278.

Kolosvári Alex. a Óvári Kliment: Werbőczy István Hármaskönyve. V Budapešti 1894. Úvodní stať k maďarskému překladu Tripartita, nadepsaná Előszó, str. V—XXXII.

Csiky Koloman: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. V Budapešti 1894. Úvodní stať »A Hármaskönyv története« (str. XI.—XXX.) k latinskomaďarskému vydání Tripartita. Stať tato vyšla (poněkud rozšířena) též separátně v laciné knihovně (Olcsó könyvtár),

[1]) Kde cituji Wenzela bez bližšího udání titulu, týká se to tohoto třetího vydání.

redigované od Pavla Gyulaie, pod n. Werbőczy István és Hármaskönyve. V Budapešti 1899.

V obou článcích posléze jmenovaných uvedena jest zároveň literatura týkající se Štěpána z Vrbovce a jeho Tripartita, u Kolosváriho a Óváriho na str. VI. a VII., u Csikyho na str. XIV.

Kosutány I.: A magyar alkotmány- és jogtörténelem tankönyve. V Budapešti 1895. Učebnice pro univ. posluchače. Pojednává jen o ústavních a právních dějinách starší (předverbőczyovské) doby.

ČÁST II.

Soukromé právo uherské a chorvatské šlechty na základě Verböczyova Tripartita.

I. Díl všeobecný.

Kapitola prvá.

O osobách čili subjektech právních.

V Tripartitu není sice vytčen pojem osob právnických, avšak z obsahu jeho jest viděti, že také právo uherskochorvatské rozeznává právní subjekty dvojího druhu: jednak skutečné fysické osoby (physicai vagyis egyéni személyek, fizičke osobe, physische Personen), jednak osoby právnické (jogi személyek, juristične osobe, juristische Personen).

A. Osoby fysické.

Plnoprávnými fysickými osobami jsou v právu uherskochorvatském pouze příslušníci tří privilegovaných stavů: *vyššího duchovenstva* (praelati, főpapok, egyházi főurak, a főpapi rend, Praelaten), *stavu panského* (domini, barones et magnates, főurak, ország-nagyai, a főnemesi rend, više plemstvo, Herrenstand) a *nižší* čili *obecné šlechty* (nobiles, köznemesek, a köznemesi rend, niže plemstvo, Adel).

To vysloveno jest zřejmě v I. 2.: ..... Personarum, de quarum juribus et consuetudinibus nunc agitur, aliae sunt spirituales sive ecclesiasticae, aliae vero saeculares. Et quamvis personae spirituales .... saecularibus digniores habeantur: tamen omnes domini praelati et ecclesiarum rectores ac barones et caeteri magnates atque nobiles et proceres regni hujus Hungariae, ratione nobilitatis et bonorum temporalium una

eademque libertatis, exemptionis et immunitatis praerogativa gaudent; nec habet dominorum aliquis majus, nec nobilis quispiam minus de libertate...«

Jakožto plnoprávné subjekty právní nazývají se příslušníci řečených tří stavů membra sacrae coronae (I. 3. § 6., 4. § 1.), membra regni, regnicolae (II. 75. § 1.)[1]) incolae regni, indigenae (četné doklady v C. J. H.).

V Tripartitu vyskytují se pro šlechtu četné názvy. Výrazem *nobiles* označuje se jednou veškera šlechta, vyšší i nižší (I. 9. § 7., II. 4. § 2. universi nobiles, tam magnates quam inferiores, II. 65. pr. si quis nobilium, II. 67. § 4. nemo nobilium, I. 29 § 1. potentiores nobiles na jedné straně a mediocres nobiles na straně druhé), po druhé však pouze šlechta nižší, kdežto šlechta vyšší nazývána jest buď *domini* nebo *barones* et *magnates*. Sr. tyto doklady: domini, nobiles (v I. 2. § 1., 8., 21. pr., 25 pr., 39. § 3., 40. § 2., 48. pr., 57., II. 11. §§. 3. a 4., 20. pr.), barones et magnates atque nobiles (v I. 6. § 4., 64. § 2. baro, magnas nobilisque, 84. § 3., 89. pr., 93. § 3., 111. pr., II. 1. pr., 4. pr., 67. § 1., II. 54. § 8. more baronum et magnatum). Také slova baro a řídčeji i slova magnas užívá se v Tripartitu ve smyslu širším i užším. Barones může znamenati veškeru vyšší aristokracii (I. 2. § 2., II. 40. § 2.), panský stav (domini) nebo jen část vyšší šlechty, zemské úředníky. V tomto užším smyslu říkalo se též veri *barones regni ex officio* (I. 94. v nadpise a § 1., II. 40. pr., III. 3. § 5., srov. officium baronatus I. 93. § 4.), zászlós urak (korouhevní páni), az ország [igazi] bárói [hivataluknál fogva], tiszte szerint való szabad urak, hivatalbeli bárók, zastavna gospoda P., rechte Barones Regni oder Freyherren wegen ihres tragenden Ambts, rechte freye Landtherrn W.[2]) Naproti baronům ex officio stáli *barones solo nomine* (I. 93. § 4.) čili magnates, ona část vyšší aristokracie, jež nezastávala žádných úřadů. Jindy však rozuměla se terminem magnates veškera vyšší šlechta, tedy barones ex officio i magnates v užším slova smyslu čili barones solo nomine. Výjimečně užívá Verbőczy o šlechtě též výrazu *proceres* a klade jej obyčejně za slovem nobiles. Csiky[3]) má za to, že za Verbőczya a o něco dříve byla tak nazývána nižší šlechta. Ať jest tomu však jakkoli, jisto jest, že vedle jiných terminů vyskytuje se slovo proceres v Tripartitu pleonasticky. V pozdější literatuře (sr. Kelemen, Inst., 2. vyd., I. str. 238.) znamená proceres tolik jako domini čili barones et alii magnates.

Kdo náleželi k pravým *baronům ex officio,* uvedeno jest v I. 94. § 2. Jsou to za doby Verbőczyovy: palatinus regni Hungariae (Magyarország nádorispánja), judex Curiae Regiae (az ország birája), regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus (Dalmát-, Horvát-, és Tótország bánja), wajvoda Transylvanus et Siculorum comes (az erdélyi vajda és a székelyek ispánja), banus Zewriniensis (Severinský ban [Severinský banát, nejzápad-

[1]) Slova regnicolae užívalo se někdy ve smyslu »nižší šlechta«.

[2]) P. při terminech chorvatských znamená: dle Pergošiće, D. dle Domina; W. při terminech německých: dle Wagnera.

[3]) Tripartitum opus, str. 62.

nější část Valašska], a szörényi bán), tavernicorum, janitorum, pincernarum, dapiferorum, agazonum regalium et reginalium magistri (a királyi és királynéi tárnokmester, ájtónálló-, pohárnok-, asztalnok- és lovászmesterek), Themesiensis et Posoniensis comites (a temesi és pozsonyi ispánok). Dle II. 54. §§ 3. a 4. náležel k úředním magnatům též Vranský převor.[1])

Někdy klade Verbőczy pleonasticky před název barones et magnates ještě termin domini, tak že pak šlechta vyšší a nižší označována bývá četnými terminy. Sr. tyto další doklady: omnes (domini praelati ac) barones et caeteri magnates atque nobiles et proceres regni Hungariae (I. 2. § 1., I. 13. pr., I. 64. § 1., I. 9. § 7. barones caeterique magnates et alii regni proceres, I. 23. pr. domini barones, magnates proceresque et regni nobiles); domini, barones ac nobiles (I. 10. v nadpise).

Na roveň se šlechtou uvádějí se na různých místech Tripartita t. zv. *possessionati homines* (jószágos emberek, birtokosok). Sr. quilibet dominus, baro, magnas ac nobilis et possessionatus homo (I. 57. pr., 64. § 2.), domini, magnates et nobiles possessionatique homines (I. 83. pr.), domini, barones et magnates ac alii regni nobiles possessionatique homines (I. 10. pr.), omnes domini saeculares et nobiles possessionatique homines (II. 67. § 6.), domini ac nobiles et alii possessionati homines (I. 65. pr.), possessionati homines (I. 66. pr., I. 70. § 3.), familiares dominorum praelatorum . . . . . . possessionati et titulo verae nobilitatis fungentes (II. 23. pr.), plures sunt

[1]) Verbőczy neuvádí nejvyššího hofmistra (Curiae Regiae magister, a királyi főudvarmester), který se dříve nazýval nejvyšším senešalem (magnus senneschalcus, 1486 : 68., 1492 : 42). Že o něm nečiní zmínku, vysvětlujeme si tím, že za něho úřad ten asi upadl, a teprve později opět byl obnoven. Neuvádí ani nejv. komorníka (cubiculariorum magister, a királyi főkamarás); ten se však počítal k zemským baronům teprve v době pozdější. Zvláštní své úředníky mívali král i královna, pokud se týče i »král mladší« (rex junior). Po Verbőczyovi některé z vyjmenovaných úřadů odpadly, jiné však přibyly, a sice (vedle nejv. hofmistra a nejv. komorníka) dle 1765 : 6 kapitán uherské tělesné stráže (capitaneus nobilis turmae praetoriae hungaricae, a magyar testőrségi kapitány). Dle 1687 : 10, § 3. následovali hned za zemskými barony (mezi kteréž se již nepočítá župan prešpurský) dva strážcové koruny (a két koronaőr, čuvari krune, Kronhüter). Všichni ostatní členové vyšší aristokracie, kteří nevykonávali jeden z naznačených úřadů, ať byli knížaty, hrabaty nebo barony rodem, nazývali se magnáty jen jménem (solo nomine). — Sr. Kelemen, Inst., I. str. 224; Domin, Navuchanye, I. str. 101; Jung, Darstellung des ungar. Privatr., I. str. 38 a 39; Frank, Principia juris civ. hung., I. str. 90 a 91; týž, A közigazság törvénye Magyarhonban, I., str. 120 až 122; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I. str. 262—264; týž Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 170. — Podobné úřady, jaké počítány byly v právu uherském k zemskému baronátu, známy jsou i staršímu právu chorvatskému. Uvádějíť se v něm: dvorský župan (palatinus, comes curiae, tepčij), dvorský soudce (iudex curiae) postelník (posteljnik, cubicularius, camerarius jupanus), ubrusar (dapifer), vinotoč čili peharnik (pincerna), volar, konjušnik (agazo, marescalcus, cavallarius), vratar, kancléř (aulae regiae cancellarius). Některé chorvatské dvorské hodnosti vymizely později právě tak jako uherské, a sice: štitonoša (scutobaiulus), buzdovanar (maccecharius jupanus) a j. Sr. Rački, Odlomci iz drž. prava hrvats. (ve Vídni 1861), str. 93—98, 108; týž, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća (Rad Jihosl. Akad., XCI., str. 152 a násl.).

in regno . . . . . unius sessionis nobiles et alii possessionati homines, qui verorum nobilium privilegio libertateque gaudent (II. 68. pr.), nobiles et possessionati homines (III. 19. §§ 3., 4. a 5.).

Jak z uvedených příkladů viděti, jsou tito possessionati homines sice nešlechtici (ignobiles, rustici, nemnemesek), avšak právním svým postavením rovnají se šlechticům. V pozdějším právu se již neuvádějí. Byloť jich už asi za Verbőczya dosti málo, a později splynuli asi s nižší šlechtou. Pokud se vůbec udrželi, nebyli nazýváni jménem dřívějším, nýbrž říkalo se jim libertini, agiles (i. e. quibus ubicunque agere licet, dle Franka, A közigazság törvénye, I., str. 155.), liberae personae. Jest to táž třída svobodného nešlechtického obyvatelstva, jež se ve starém právu českém, polském a jihoslovanském nazývala původně dědici (dziedzice, didići) a v zemích českých později svobodníci.

Šlechtu nazývá Verbőczy (II. 4.) *populus* (nép), ostatní nešlechtické obyvatelstvo *plebs* (parasztok, parasztság). Praví: Nomine . . . . . populi hoc in loco intellige solummodo dominos praelatos, barones et alios magnates atque quoslibet nobiles, sed non ignobiles. Licet iste terminus populus includat omnes nobiles et ignobiles pariter: de ignobilibus tamen (qui plebis nomine intelliguntur) in hac parte nihil est ad propositum.

Zajímavo jest, že podobný rozdíl mezi populus a plebs činěn byl dávno před tím v právu chorvatském. Již Rački [1]) upozornil, že v městech Spljetu, Zadru a Trogiru uvádějí se v nejstarších listinách cives majores čili nobiles (kteří se v Zadru mimo to nazývají i magnates a proceres) a cives minores. Ačkoli původně měšťané přednější i obyčejní zváni byli populus, rozuměla se později slovem populus pouze městská aristokracie, kdežto prostý lid městský slul plebs. Rovněž tak zmiňuje se Rački [2]) o tom, že také šlechta chorvatská dělí se podle listin z XI. stol. na šlechtu vyšší (velmože, velikáše, principes, proceres, primates) a nižší. K velmožům náleželi dle něho dvorští úředníci, bánové a župani a snad i vyšší dvorské duchovenstvo, zejména biskup, který byl zároveň kancléřem.

Také v právu českém, polském a litevskoruském dělila se šlechta, jak známo, na stav panský a rytířský (vladycký, stav nižší šlechty).

V starším právu uherském vyskytují se pro šlechtu názvy servientes regis [3]) (srov. Trip. I. 84. § 1.), liberi majores a minores, seniores a juniores [4]) (srov. Trip. I. 3. § 1. nobilitas, quae etiam liberorum nomine ple-

[1]) Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, Rad Jugosl. Akad., 1884, kn. LXX., str. 181 a 182.

[2]) U. m., str. 185 a 186.

[3]) Sr. termin rus práva государевы служилые люди, служилое сословіе a termin práva západoevropských národů ministeriales. Jako stopa po někdejším názvu servientes regis zůstalo maďarské a slovácké pojmenování stoličného soudce (judex nobilium, szolgabiró, slúžný).

[4]) Sr. výrazy ruského práva лучшіе, вячшіе, большіе, старшіе, нарочитые люди, мелкіе, меньшіе, простые, черные люди: tu však výrazy мелкіе люди atd. označováni jsou nešlechtici.

rumque intelligitur, I. 4. § 1. talium nobilium filii merito haeredes et liberi nuncupantur). Místo liberi majores užívá se v nejstarších listinách názvů principes baronesque, jobagiones,[1]) comites, místo minores liberi pak milites. Často se kladou proti sobě jako šlechta vyšší a nižší comites a milites, později domini a nobiles.

Podobné názvy jako v Uhrách dají se doložiti i v Chorvatsku.[2])

Praelati (egyházi főurak, főpapok) t. j. vyšší duchovenstvo (clerus major) tvořilo původně jen součást panského stavu. Teprve později oddělilo se ve zvláštní stav praelatů, který předcházel před stavem panským. Počítali se k nim arcibiskupové, biskupové, opati a probošti, a sice světští i řádoví.[3]) K duchovenstvu nižšímu (clerici minores, clerus minor) naproti tomu náleželi: kanovníci, faráři, kaplani, oltářníci a kandidáti bohosloví.

Z praelatů jedni byli vyšší (majores) čili korouhevní (banderiati, egyházi zászlós urak), druzí nižší (minores). Ke korouhevním náleželi, kteří mohli postaviti vlastní korouhev, a své ozbrojené lidi na vojnu buď sami vedli nebo je vysílali s jiným vůdcem. Byli to arcibiskupové a biskupové. Od

---

[1]) Výraz job(b)agiones jest maďarského původu. Dle jedněch znamená job(b)agio (maď. jobbágy) tolik jako výraz franckých památek melior natu (jobb lepší, ágy lože, tedy z lepšího lože, melior thoro). Jiní vidí v slově tom složeninu z jobb a ág (větev, z lepší větve, z lepšího rodu), jiní zase vykládají že termin povstal ze slov ország jobbjai, regni optimates. Byl-li by poslední výklad správný, dalo by se řečené slovo srovnati s ruským бояре (болiе, лучшiе люди). Dle Schwartnera znamená jobagio tolik jako beneficiarius, vasallus feudalis, jobagionatus tolik jako conditio beneficiarii seu vasallitica. — Jest otázka, jak podle výkladů shora uvedených mohlo se státi, že slovo jobagio dostalo později význam sedlák, poddaný. Jedni vykládají, že slova jobagiones a servientes jakožto synonyma se zmátla, tak že později se zapomnělo na původní význam slova jobagiones, a když šlechta jmenována názvy jinými, zaveden všeobecně termin jobagiones pro sedláky jakožto třídu sloužící šlechtě. Dle toho byli sedláci také servientes, nikoli však regni, nýbrž nobilitatis anebo lépe řečeno nobilitati. — Sr. Bartal de Beleháza, u. m. I., str. 207. a násl., zejména 211 — Krajner, u. m. str. 163. a násl., 166. a 167., vykládá: Jobbagiones znamená přednější, ať již mezi kterýmikoli lidmi. Byli jobbagiones castri, ecclesiae, udvornicorum, tavernicorum, agazonum, pincernarum atd. Také mezi sedláky byli jedni naproti druhým jobbagiones (přednější).

[2]) Darovací listina krále Petra Krešimíra z r. 1059 opatovi kláštera sv. Jana v Bělehradě vydána byla »regali auctoritate, *magnatumque* meorum favorabili voluntate«. Týž král daroval r. 1069 klášteru sv. Kreševana (Chrisogona) ostrov Maon, a sice »una cum nostris jupanis, *comitibus* atque banis, capellanis etiam nostrae regalis aulae annuentibus... nostri regni *principibus*«. Listinou z 8. července 1070 danou v Bělehradě určil a potvrdil Petr Krešimir území, náležející církvi rábské, »insimul meis cum *principibus*«. V listině s počátku října 1076 slibuje Demetrius Zvonimir při své korunovaci za krále chorvatského a dalmatského v chrámě sv. Petra v Solinu papežskému legátu Gebizonovi mezi jiným: »Ducentorum quoque byzantiorum tributum meorum omnium consultu *primatum* sancto Petro per singulos annos . . . . . persolvendos statuo.« Listinu z r. 1078, kterou postoupil arcibiskupství spjetskému župu Cetinskou, vydal král Demetr Zvonimir »meorum *comitum* aliorumque *nobilium* communi fulcitus consilio« atd. — Sr. Rački, Documenta hist. Chroat. periodum antiquam illustr.

[3]) II. 49. § 5.: Per praelatos intellige non solum dominos archiepiscopos et episcopos, sed etiam abbates atque praepositos, tam seculares quam regulares omnes.

samého počátku uherského království byli na beneficia dosazováni od králů uherských, a papež jen je potvrzoval. (I. 11. pr.: Sciendum, quod..... in hoc regno summus pontifex nullam jurisdicionem [1]) exequitur praeter confirmationis auctoritatem.)

K nižším praelatům náleželi opati a probošti kapitul nebo klášterů. Většinu jich jmenovali rovněž králové, pouze několik málo jich bývalo dosazováno některými šlechtickými rody. [2])

Na sněmech sedali a hlasovali vyšší praelati společně s magnáty, nižší praelati s nižší šlechtou (cum regnicolis). [3])

Titul praelatů byl reverendissimi (főtisztelendők) a venerabiles (tisztelendők), titul baronů magnifici (nagyságos). (Cf. Trip. II. 54. § 3. a Frank, Principia, 89. a 91.) Hrabata mívali titul spectabiles et magnifici (tekintetes és nagyságos), knížata illustrissimi (méltóságos), šlechtici vůbec egregii (jeles). [4])

Jak již poznamenáno shora, měli příslušníci všech tří plnoprávných stavů: praelati, páni (zemští baroni a magnáti) i (nižší) šlechta, co se týče šlechtictví a statků stejná práva a privilegia. Verbőczy uvádí (I. 9.) tyto *základní praerogativy náležející veškeré šlechtě* (a ovšem i praelatům, kteří se počítají k šlechtě v širším slova smyslu, I. 9. § 7.):

1. quod nobiles, nisi primum citati vel evocati ordineque judiciario condemnati fuerint, in eorum personis ad quorumvis instantiam vel clamores aut preces nusquam et per neminem detineri possint,

2. quod nobiles totius regni nullius praeterquam principis legitime coronati subsint potestati, et ipse quoque princeps .... neminem eorum, praeter viam juris et altera parte non audita in persona vel rebus suis ordinaria autoritate impedire potest,

3. quod nobiles ..... ab omni conditionaria servitute ac datiarum et collectarum, tributorum, vectigalium tricesimarumque solutione per omnia immunes et exempti habentur; militare duntaxat pro regni defensione tenentur,

4. quod, si quispiam regum ..... libertatibus nobilium in generali decreto ..... secundi Andreae regis declaratis et expressis contravenire attentaret: extunc sine nota alicujus infidelitatis liberam illi resistendi et contradicendi habent in perpetuum facultatem.

---

[1]) Szegedi, Tripartitum juris Ung. Tyr. (1734), str. 97., cituje tato slova v parafrasi mající zdánlivě jiný smysl: Papa etiam in Ungaria habet spiritualem et temporalem jurisdictionem in bonis ecclesiarum. Solam tamen confirmationem episcoporum et archiepiscoporum sibi reservavit. Hos proinde nec non abbates et praepositos rex eligit, denominat beneficiisque praeficit.

[2]) Která opatství a proboštství stála pod patronátem některých šlecht. rodů, uvádí Kelemen v Inst. (II. vyd.), I. str. 219.

[3]) Frank, Principia juris civ. Hung., str. 89. Regnicolae beře se tu v užším slova smyslu a označuje pouze nižší šlechtu.

[4]) Frank, A közigazság törvénye, I., str. 109., 119. a 121.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I., str. 262. a 264.

Z těchto základních čili kardinálních praerogativ (a nemesek sarkalatos szabadságai), zaručených šlechtě již zlatou bullou Ondřeje II. z r. 1222, byla čtvrtá praerogativa (facultas resistendi), kterou sankcionována byla vlastně každá šlechtická revoluce, podobně jako v sousední Polsce právo uzavírati konfederace dovolovalo všeliký revoluční převrat, zrušena 1687 : 4.

Praerogativou prvou zaručena byla úplná svoboda osoby šlechticovy. Zatčen a vězněn mohl býti šlechtic, jen když řádně k soudu byl obeslán a odsouzen. Již před Verbőczyem připuštěna byla z pravidla tohoto jedna výjimka. I bez předchozího soudního řízení mohl býti vězněn veřejný nebo soukromý úředník, který před uplynutím doby odešel nebo nechtěl složiti účty (Zikm. VI. : 6., 1471 : 2., 1486 : 33., 1492 : 24.; opakuje se v 1554 : 20., 1622 : 65., 1723 : 63. § 9. atd.). Trip. připouští obmezení šlechtické svobody, dopustí-li se někdo úmyslné vraždy, žhářství, krádeže, loupeže, násilného cizoložství nebo jiného kriminálního činu, a byl-li při činu dopaden. (I. 9. § 2.)[1]) Porušení dotčené prvé praerogativy dopouštěl se také ten, kdo šlechtice nedal k soudu přímo obeslati, nýbrž jako člověka poddaného k soudu postaviti (juri statui, in praesentiam judicis sisti facere; cf. II. 23. § 1.: Nobiles evocari et non statui debent). Na skutek takový vyměřen byl trest 50 hřiven (200 zl.).

Praerogativa druhá vylučuje u šlechty všeliký poměr manský. Práva manského čili lenního, pokud běží o šlechtu, nezná vůbec právo uhersko-chorvatské. Jediná výjimka objevuje se u praedialistů čili t. zv. šlechticů církve (viz str. 59.), kteří však nebyli pravými šlechtici.

Také třetí praerogativa, dle níž uherští šlechtici byli prosti všech daní a dávek, za to však byli povinni konati vojenskou službu, zakládá se na zlaté bulle Ondřeje II. Sluší však poznamenati, že šlechta chorvatská v té příčině dlouho se lišila od šlechty uherské, jsouc povinna platiti jisté daně.[2])

---

[1]) V době pozdější připuštěny byly ještě další výjimky. Zatčen a vězněn mohl býti šlechtic ještě v těchto případech: 1. byl-li obžalován nebo podezřelý z urážky Veličenstva nebo z velezrady (1715 : 7., 1723 : 5.), 2. zběhl-li jako voják (1598 : 31., 1601 : 14.), 3. dopustil-li se neb účastnil-li se loupeže, a neměl-li žádného jmění, pakli byla jistota činu (1687 : 14. a 1655 : 38.), 4. byl-li řádně obeslán a nedostavil-li se, pročež byl proskribován (1625 : 13., §§ 7. a 8.). — Szegedi, Tyroc. I., str. 90. a 91.; Extractus St. Verbőczi, str. 9. a 10.; Georch, Jus patrium, I., str. 28.; Kelemen, Inst. I., str. 205.; Jung, Darstellung I., str. 27.; Szlemenics, Elementa I., str. 96. a 97.; Markovics, Epitome, str. 14.; Frank, Principia I. str. 83. a 84.; týž, A közigazság törvénye I., str. 110.; Wenzel, A magyar és erd. magánjog rendszere, I. str. 271.

[2]) Sr. Bresztyenszky, Pravnopovjestni podatci o Turopolju, str. 25.: »Glede podavanja i daća bijahu prava hrvatskih plemića manja (mluví se o chorvatském zák. z r. 1273), dotično dužnosti veće, negoli ih imadjahu njihovi stališki drugovi u Ugarskoj; jer dok najme ovdje plemići nisu dužni bili davati kralju niti daća u novcu, niti kada putuje stanka (descensus), t. j. primati njega i njegovu pratnju na stan i u obskrbu, a niti nekim dvorjanikom, kako to dokazuju članci 3. i 15. zlatne bule, morali su hrvatski plemići, kao što i jobbagiones castrorum po zakonu od g. 1273 u nekih slučajevih na stan primati i obskrbljivati bana, pače i druge neke urednike.«

I z této šlechtické výsady připouštěla se výjimka, jestliže šlechtic užíval pozemků městských, z nichž musel platiti obvyklé daně jako jiní kontribuenti. (Zikm. II : 10., 1608 : 13. ac. atd.) Podobně byli zavázáni k dávkám oni šlechtici, kteří užívali pozemků selských (1563 : 69.), nebo kteří se zabývali obchodem (platiti třicátek, 1498 : 35., 1559 : 44., conf. 1569 : 17. atd.) [1])

Vedle uvedených základních práv uvádějí se ještě tato *vedlejší práva šlechty* (praerogativae non cardinales):

1. šlechtici jsou »členy sv. koruny« (membra sacrae coronae, I. 3. § 6., 4. § 1.) a jako tací účastní se moci zákonodárné a mají právo a povinnost choditi, pokud se týče vysílati své zástupce na sněmy,

2. užívají šlechtických znaků, někteří i praedikátů (I. 6.),

3. podléhají jen jurisdikci šlechtické (soudům komitátním a soudu královskému, ač to vysloveno teprv 1647 : 78., 93., 1649 : 17., praktikováno bylo ode dávna),

4. jsou prosti od povinnosti ubytování vojska jakožto sami rození vojáci (Mat. VI. : 62., 1567 : 39. atd.),

5. komitátní a některé vynikající úřady sami mohou zastávati (Zik. VI. : 2., Mat. VI. : 9., Vlad. I. : 34.),

6. mají právo t. zv. vlastního aktorátu (III. 31.), t. j. mohou sami (bez assistence komitátního fisku) vésti spory,

7. mají právo nabývati a držeti šlechtické nemovitosti (jura possessionaria, I. 4., 13.; 1715 : 23.) a vyloučiti z jejich držby za náhradu každého nešlechtice (Ond. 26., 1715 : 23.),

8. mohou užívati menších regálních práv (jura regalia minora), jako jest právo výčepní (jus educilli, az italmérési s korcsmálási jog, pravo krčmarenja, Schankgerechtigkeit), právo sekání masa (jus macelli, a húsvágási jog, pravo mesarenja, Fleischbankgerechtigkeit) a j., dále práva loveckého (jus venationis, a vadászati jog, pravo lova, Jagdgerechtigkeit) atd. (Lud. : 6., Vlad. V. : 18.),

9. mají soudní jurisdikci nad poddaným lidem selským (Zik. III. : 10., III. 25. a 26.),

10. odklad čili homagium (pokuta placená za zabití člověka [h. mortuum, vérdíj, holt díj] nebo za násilné činy [h. vivum, violentialis díj]) jest u šlechticů vyšší než u nešlechticů. (I. 2., III. 5.).

Praerogativy 1.—6. jsou osobní čili personální, 7.—10. věcné čili reální. [2])

---

[1]) Szegedi, Tyroc. I., str. 93. a 94.; Extractus St. Verbőczi, str. 10. a 11.; Kelemen, Inst. I. str. 208.; Szlemenics, Elementa, I., 97. a 98.; Markovics, Epitome, str. 15. a 16.; Frank, Principia, I., str. 84.; týž, A közigazság törvénye, I., str. 110.; Jung, Darstellung I., str. 28.; Wenzel, A magyar és erd. magánjog rendszere, I., str. 272. a 273. —

[2]) Kelemen, Inst. I. str. 209. a 210.; Domin, Navuchanye, I. str. 155.; Szlemenics. Elementa I., str. 98. a 99.; Markovics, Epitome (3. vyd.), str. 16. a 17.; Jung, Darstellung I., str. 29 a j.

Duchovenstvo mělo tato *svá speciální práva:*

1. Vydávaje svědectví, nebyl duchovní povinen vykonati obyčejnou přísahu (t. zv. přísahu tělesnou, juramentum corporale); stačilo, učinil-li seznání na čistotu svého svědomí, dotýkaje se pravicí prsou (II. 40. § 1.).

2. Trest smrti (poena capitalis) mohl býti vynesen nad duchovním jen při těchto trestných činech: při zločinu uražení Veličenstva, při zřejmé proněvěře (ob notam infidelitatis manifestam) a při úmyslné vraždě a loupeži (II. 44.); pro činy většího násilí (actus majoris potentiae) nesměl býti odsouzen k smrti, nýbrž mohl býti jen pokutován penězi (II. 42. § 6.).[1] Zato však také naopak nebyla osoba světská (šlechtic), která se dopustila skutku většího násilí na duchovním, trestána smrtí, nýbrž byla jen pokutována výkupným hlavy (pokutou zv. emenda capitis) čili homagiem, t. j. pokutou 200 zl. a musela nahraditi škodu (II. 44. § 7.). Pokud však byl trest smrti proti duchovním připuštěn, musel vinník dříve, než byl na něm rozsudek vykonán, býti formálně degradován (II. 44. § 4.), čímž pozbyl privilegia fori et canonis.

3. Pro dluhy a škody způsobené od duchovních nemohou býti exekvovány jejich beneficní statky, protože jim nenáležejí. Pouze důchody statků těch mohou býti sekvestrovány, avšak jen tak, aby exekutovi zbylo tolik, co potřebuje k výživě přiměřené stavu (beneficium competentiae).[2]

4. Beze zvláštního svolení králova nemohli duchovní nabývati světských statků ani jure perennali (na vždy) ani titulo pignoratitio (zástavou). Zakazovaly to t. zv. zákony amortisační. Sr. Lud. I. conf. bullae aur. § 11., 1498 : 55., 65., 1608 : 6. a. c., 1647 : 17., 1715 : 16.[3]

Pouze *praelatům* (vyšším duchovním, magnátům církevním) *náležela* kromě praerogativ společných veškerému kleru ještě tato *práva:*

1. ve sporech vedených proti nim nebo jejich předchůdcům v příčině statků církevních, jež drželi rozděleně od kapituly nebo kláštera (nikoli tedy nedílně s kapitulou nebo klášterem), měli prvý rok od té doby, co byli dosazeni, t. zv. beneficium prorogationis (II. 50. § 1.). Privilegium to zaručeno jim bylo podobně jako dětem, jimž zemřel otec.[4]

---

[1]) V XVIII. stol. upustila král. kurie i při osobách světských od trestu smrti při činech většího násilí. Sr. Decis. cur, str. 128., dec. 16.: Dum quispiam actum majoris potentiae incurrit, convincitur quidem in amissione universorum bonorum suorum mobilium et immobilium, illorum simpliciter, horum vero communi aestimatione mediante redemptibiliter .... Praeterea convincitur etiam in emenda capitis 200 florenos faciente.

[2]) II. 45. § 1.: tunc *de bonis* ecclesiae per judicem adversario ipsi infra illius spatium temporis, quo de proventibus ipsorum bonorum debitia recuperari poterunt, *statuendis* et *occupandis*, solutio ac satisfactio est impendenda.

[3]) Kelemen, Inst. I., str. 222. a 223.; Domin, Navuchanye, I. str. 39., 40.; Szlemenics, Elementa I., str. 103.; Jung, Darstellung I., str. 35.; Markovics, Epitome, str. 20. a 21.

[4]) Výsada ona nazývá se (II. 50. pr.) následkem toho privilegium pupillare a spočívá v tom, že »pupilli etiam in causis tempore patris eorum inchoatis infra unius anni integri spatium ad cujusvis instantiam respondere non tenentur«. (II. 50. § 1.)

Prorogační beneficium poskytnuto bylo praelatům za tím účelem, aby si do roka mohli opatřiti potřebné písemné doklady k hájení svých práv. Privilegium dotčené náleželo jim však jen ve sporech týkajících se nemovitostí, nikoli však v procesech pro násilí a jiných, kde není třeba předkládati listiny. Rovněž tak neměli praelati řečeného beneficia, byli-li s kapitulou nebo klášterem majetkem nedílní (II. 50.).

2. Odklad praelatův (homagium) činil tolik jako odklad baronův a dvakrát tolik jako odklad prostého šlechtice, t. j. 100 hřiven [1]) těžké váhy čili 400 zl.

3. Přísaha jednoho praelata platila tolik jako přísaha deseti šlechticů (soupřísežníků, conjuratores, II. 40. pr.).

I mezi praelaty byl v příčině některých praerogativ rozdíl mezi praelaty vyššími a nižšími. Pouze *vyšším praelatům* (arcibiskupům a biskupům dioecesním) *náležela tato práva*:

1. Mohli pod soukromými svými pečetmi zřizovati si ve vlastních sporech zástupce (prokuratory, advokáty, II. 13. § 6.). Právo to měl i Vranský převor jakožto praelat a zemský baron zároveň (II. 54.).

2. Vykonávali buď sami nebo skrze své vikáře a generální auditory rozepří svou vlastní jurisdikci. Za vikáře směli však dosazovati jen uherské státní příslušníky (indigeny), nikoli cizince, a sice pod neplatností rozsudků od nich vynášených (Vlad. II. : 32., Vlad. IV. : 35. § 2.). Soudy jejich (fora dioecesana, sacrae sedes) rozhodovaly nejen záležitosti ryze duchovní, týkající se věrouky a svátostí jakož i věci týkající se kázně duchovenstva a církevních trestů, nýbrž i některé záležitosti světské, jako žaloby pro křivou přísahu (1458 : 9., Mat. I. : 3. § 8., Vlad. I. : 46.), spory manželské katolíků, i když pouze jeden z manželů byl katolíkem (vedle starších zákonů 1618 : 70., 1638 : 31., 1647 : 15., 1791 : 26.) i spory jiné, na př. spory týkající se posledních pořízení, pokud se týče vnějších solennit (forem, 1647 : 15., 1715 : 27.). Některé světské záležitosti byly církevním soudům odňaty 1608 : 5. p. c. a 1647 : 16.

Beneficia roční prorogace požívaly též vdovy v roce smutku, jestliže se opětně neprovdaly a jestliže si vymohly u krále nebo palatina prorogační list. (Na základě obyčeje, sr. Kit., Directio methodica, cap. IV. quaestio 17. a 24. § 9.) Vyjímajíc případ uvedený v II. 50. § 1. náleželo sirotkům prorogační beneficium po celý pupillární věk (I. 129). Po neurčitou dobu náleželo beneficium prorogationis těm, kteří ve veřejných záležitostech meškali mimo zemi, byli na vojně nebo konali službu v pohraničných hradech, nebo kteří byli nepřítomni za příčinou studií. Mat. II. : 6. a 7., Vlad. I. : 71., Vlad. IV. : 1., Kit. c. IV. q. 17.

[1]) *Hřivna těžké váhy* (marca gravis ponderis) rovnala se 4 zl. uh. (II. 32. § 11.), hřivna *lehké váhy* 1 zl. V hřivnách lehké váhy platily se t. zv. *pokuty soudní* (birsagia et judiciorum gravamina), pročež se říkalo marcae judiciales (II. 69 § 1. a 86. § 1.) naproti *hřivnám odkladovým*, marcae homagiales (hřivnám těžké váhy), II. 70. § 5. Kromě toho uvádí se v právu uherském *hřivna stříbra* (marca argenti), jež za Ludvíka II. dle 1523 : 33 platila 6 zl. 50 den., za Ferdinanda I. pak dle 1545 : 50. 6 zl. 25 den. Hřivna *zlata* platila (dle II. 73. § 4.) 72 zl. — Sr. Szegedi, Tyroc., I. str. 66.

Rozsudky vynesené od duchovních soudů vykonávány však byly, pokud běželo o peněžné pokuty a jiné věci světské, soudy světskými, a sice na základě t. zv. kompassu (penes compassum), t. j. listu, kterým duchovní soud žádá světského soudce, aby rozsudek k rekvisičnímu listu přiložený provedl. Kdyby světský úřad kompassu byl nevyhověl, mohl k tomu exekučně býti donucen (Vlad. V. : 9., 1563 : 78., 1662 : 29. § 6.). [1])

Mezi vyššími praelaty měl opět zcela výjimečné postavení *ostřihomský arcibiskup*, primas uherského království. Z četných jeho práv náleží většina do práva veřejného.[2]) Z praerogativ jeho uvésti sluší zvláště tyto:

1. Přísahu ve vlastních sporech nekoná osobně, nýbrž svým úředníkem (1550 : 64.). Praerogativu tuto nemá mimo krále nikdo. (II. 39.) Kdysi míval to právo i převor kláštera kartuzianů (v lese Bakoňském);

2. jest jedním ze soudců (cojudex) tabule sedmipanské (Mat. VI. : 68., Vlad. I. : 42., 1536 : 15.);

3. jmenuje dva přísedící král. tabule, kteří mají stejný plat i hlas s ostatními (1557 : 13. § 3., 1567 : 26. § 1.);

4. má právo udělovati praedialistické dvory (usus);

5. poddaní jeho jsou osvobozeni od mýta (a teloniali vectigali) po celém království (1557 : 16. § 3., 1563 : 59. § 4., 1599 : 41., 1613 : 21., 1791 : 24.);

6. v duchovních věcech jest v Uhrách nejvyšším soudcem po papeži. K němu jdou appellace od soudů dioecesních, a od něho k papeži (Vlad. I. : 46.). [3])

Obdobné postavení jako mezi praelaty ostřihomský arcibiskup měl mezi zemskými barony *palatin* (nádor), jehož praerogativy týkaly se hlavně práva veřejného. V právu soukromém měla velký význam jeho moc udíleti šlechtické nemovitosti. Palatin náležel s nejvyšším zemským soudcem (Iudex Curiae Regiae, az országbiró, Oberstlandesrichter) a s královským personálem (personalis Majestatis Regiae Praesentia, a király személyes jelenlétének törvénykezési helyettese, čili személynök) *k řádným zemským soudcům* (Judices Regni ordinarii, rendes birák, országos nagybirák), t. j. k řádným členům královské kurie, kteří měli nejen právo, nýbrž i povinnost souditi spory vedené před královským soudním dvorem.[4]) Nazývali se tak nejen

[1]) Kelemen, Inst. I. str. 226—229; Szlemenics, Elementa I. str. 104 a 105; Jung, Darstellung I. str. 33 a 34.

[2]) Kelemen, Inst. str. 229 uvádí tyto tituly a práva ostřihomského arcibiskupa: primas regni, legatus natus, personalis praesentia regia, summus ac secretarius cancellarius, conservator duplicis sigilli regii, S. Romani Imperii princeps, unus e praecipuis Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici Consiliariis et Excelsae Tabulae 7 Viralis Cojudicibus, I. Comitatus Strigoniensis perpetuus supremus comes atd.

[3]) Kelemen, Inst. I. str. 229 a 230; Domin, Navuchanye, I. str. 66; Szlemenics, Elementa I., str. 106; Jung, Darstellung, I. str. 33; Markovics, Epitome str. 23.

[4]) Jména řádných soudců zemských uvádí 1486 : 68. »Judices ordinarii sunt: imprimis palatinus, deinde judex curiae, et postmodum secretarius cancellarius, si praesens fuerit, sin autem non, locumtenens, hoc est, qui sigillum judiciale Regiae Majestatis pro tempore tenet. Appellantur autem judices ordinarii, quia quamlibet

na rozdíl od svých protonotářů, nýbrž i na rozdíl od čtyr mimořádných soudců zemských (magistra taverniků, velkého senešala, bana Chorvatského [1]) a vojvody Sedmihradského), kteří měli sice, kdykoli sami chtěli přístup ke královské kurii, avšak dostavovati se k líčení královského tribunalu povinni nebyli (ban a vojvoda patrně pro vzdálenost svého sídla od královské kurie). Nebyl-li úřad palatinův obsazen, zastával místo palatina jakožto prvého zemského soudce ten, kdo vykonával palatinský úřad.

Jinak uvedena jsou práva palatinova v t. zv. *článcích o úřadu palatinském* (articuli de officio palatinatus) z r. 1485. Dle čl. 11. byl palatin soudcem Kumánů [2]) a dostával za tento úřad 3000 dukátů; dle čl. 12. byl soudcem celé Dalmacie a měl za to důchody z jistých ostrovů, z kterých však, nevíme. [3])

---

causam discutere, et ipsi soli eorumque vicesgerentes ad sedem judiciariam non vocati intrare et etiam alios, si quos pro testimonio aut alia re volunt, advocare possunt. Isti autem subscripti, videlicet magister tavernicorum, magnus seneschalcus, banus Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae et waywoda Transylvanus non censentur judices ordinarii, et idcirco ad sedem judiciariam Regiae Majestatis non vocati intrare non debent neque tenentur. Sed tamen, ex quo sunt judices et officiales jurati, si quando sponte intrare voluerint, sive Regia Majestas praesens fiat sive non, admitti et locum honorificum semper habere debebunt. Quorum etiam protonotarii et in judiciis vicesgerentes similiter admitti debebunt« . . . . Jaký zvláštní úřad měl uherský velký senešal, není dosti jasno. Citovaný článek opakuje se v dekr. I. Vladisl. z r. 1492 : 42. V dekr. 1559 : 38 pak ustanoveno: »Ne quis futuris temporibus causari possit sedem ipsam judiciariam absentibus ab ea praelatis et baronibus non fuisse plenam et integram . . . . , statutum est, ut . . . . deinceps judiciis *ultra judices istius regni ordinarios* continue et sine exceptione intersint duo praelati et totidem barones vel ad minus unus ex praelatis et unus ex baronibus . . . . Et quia *assessores* aliqua necessitate impediente alios sibi substituere non possunt, constitutum est, ut tales plures quam quatuor jam nunc eligantur . . . . . Illis tamen quatuor, qui judiciis intererunt, Majestas Sua de salario providere dignetur . . . . . « S těmito 4 stálými assessory skládala se král. kurie ze 7 soudců, a odtud název pozdějšího t. zv. soudu sedmipanského (septemvirálního). Za mylné pokládáme mínění Dominovo (Dogodozpisz, str. 138), že by soud onen byl obdržel název od tří řádných soudců zemských a oněch 4 vyšších soudců (majores judices), vyjmenovaných v 1486 : 68. a 1492 : 42. Ti přece nebyli řádnými členy král. soudního tribunálu.

[1]) O banovi praví Kitonić, c. X. q. 14. § 5.: »Similiter et *comes Banus Croatiae* caeterique *Illyrici*, si, ut quondam fuerant, plures sint, respectu illorum Regnorum *Judices Ordinarii* propter supparem in judicando authoritatem ex vero dici merentur. Quod ipsum de *Wajvoda* olim et nunc de *Gubernatore Transylvaniae* respectu illius Principatus dici potest. His accensendus est *Magnus Seneschalcus* et *Magister Tavernicorum* respectu *Civitatum Tavernicalium*. Hi omnes . . . . inter *Majores* Regni *Judices* recensentur.« — Naproti těmto 4 »větším« (vyšším) a 3 »řádným« zemským soudcům nazývali se ostatní (provinční) šlechtičtí soudcové (župani, podžupani a slúžní) judices *Inferiores* čili *Pedanei*. Výklad slova tohoto podává na témže místě Kitonić, c. X. q. 14. § 6.

[2]) Dle 1751 : 25. nejvyš. soudcem Jazygů a Kumánů.

[3]) Szegedi v C. J. H. při tomto čl. 12. poznamenává: Utinam nomina earum isthic expressa forent. Hodie Veneti aut Turcae plerasque Dalmatiae insulas (sane numerosas) tenent. — O ostatních právech palatinových sr. Kelemen, Inst. I. str. 241 a 242; Domin, Navuchanye I. str. 107 a 108; Jung, Darstellung I., str. 36; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I., str. 262 a 263.

Jak palatin, tak nejvyšší zemský soudce měli jakožto řádní zemští soudcové authentickou úřední pečeť, která připojena byvši k listině, potvrzovala skutečnosti v ní vypsané.[1]) Stejně jako t. zv. místa authentická čili věrohodná (loca credibilia, authentica, t. j. jisté kláštery a kapituly) měli archiv a přijímali fasse (prohlášení o právních jednáních).

Řádní zemští soudcové měli též právo vydávati soudní mandáty.

Speciální práva zemských baronů jsou tato:

1. Odklad jejich (homagium) činí 100 hřiven těžké váhy čili 400 zl. uhers. (I. 2. § 2., II. 40. § 2.);

2. vdovám jejich náleží obvěnění (dotalitium) zákonné v téže výši 400 zl. (I. 93. § 4., 94. § 3.);

3. prokuratory mohou podobně jako vyšší praelati zřizovati pod soukromou pečetí (II. 13. §§ 4. a 5.).

Práva tato mají nejen zemští baroni uherští, nýbrž i ban chorvatský a vojvoda sedmihradský. (I. 94. §§ 2. a 3., III. 3. § 5.).

Ostatním *magnátům* (titulním, neúředním) *náležela tato zvláštní práva:*

1. Odklad jejich činil rovněž 100 hřiven těžké váhy čili 400 zl. uhers. (I. § 2., II. 40. § 2.);

2. obvěnění jejich vdov činilo však jen polovici této sumy, tedy 50 hřiven čili 200 zl. (I. 93. § 4.)[2])

Odklad *prostého šlechtice* činil v Uhrách pouze 50 hřiven čili 200 zl. (I. 2. § 2.). Obvěnění šlechticovy vdovy bylo v Uhrách různé podle toho, jak zámožný byl šlechtic. Vdově po šlechtici, který měl nejméně 50 selských usedlostí, náleželo dotalitium ve výši 50 hřiven čili 200 zl. Vdovy chudších šlechticů dostávaly však méně, a sice podle velikosti manželova jmění na základě jeho obecné ceny. (I. 93. §§ 4. a 5.)

U šlechticů chorvatských činil však odklad a podobně i obvěnění jejich vdov pouze 100 zl. (III. 3. §§ 1. a 3.), u šlechticů sedmihradských jenom 66 zl. (tamtéž).

[1]) II. 13. § 2.: Sigillum authenticum dicitur, quasi autoritatem tenens, cui credi debeat; et est proprie principum ac ordinariorum judicum regni nec non capitulorum et conventuum. Et hujusmodi sigillum authenticum literis appositum confirmat omne factum in ipsis literis expressum atque declaratum.

[2]) Kelemen, Inst. I., str. 245; Domin, Navuchanye I, str. 120; Jung, Darstellung I. str. 40; Szlemenics, Elementa I., str. 111. — Co se týče práva veřejného, zváni byli magnáti na sněmy zvláštním královským listem, per regales (scilicet literas) a byli povinni jich se účastniti. Kdo se osobně nedostavil nebo neposlal svého zástupce nebo bez dovolení krále (palatina nebo personála) ze sněmu se vzdálil, mohl býti pokutován dvojnásobným homagiem (800 zl.). Jestliže proti zápovědi krále (palatina nebo personála) ze sněmu odešel, nebo sice na místě sněmování se zdržoval, avšak do sněmovních sezení ani přes upomenutí nechodil, mohl býti trestán pokutou dvojnásobnou (1600 zl.). 1498: 1., 1635: 79., 1662: 53. — Sr. Kelemen, Inst. I. 245; Domin, Navuchanye I. 120; Jung, Darstellung I. str. 39; Szlemenics, Elementa I. str. 111.

O praedialistech čili šlechticích církve (praedialisták, nepřípadně egyházi nemesek,[1]) papnemesek, lépe egyház nemes jobbágyai) viz str. 59. a 60.

Od pravých šlechticů sluší dále rozeznávati v právu uherskochorvatském t. zv. *šlechtice místní* (nobiles locales, helybeli nemesek), t. j. šlechtice, jimž náležela osobní i majetková šlechtická práva nikoli v celé zemi jako pravým šlechticům, nýbrž jen na jistém obmezeném území. Ačkoli Verbőczy v díle svém o místním šlechtictví se nezmiňuje, bylo za jeho doby již známé. Privilegiem z r. 1494 udělil Vladislav II. šlechtictví takové všem obyvatelům hradu Petrovaradínského. Později děje se zmínka o šlechticích ze Szent-Gaalu, královských lovcích ve stolici vesprimské (1618:24., 1622:52., 1647:128.).[2]) V Sedmihradsku bylo podobné šlechtictví obyvatelů t. zv. šlechtických měst, oppida nobilium (Comp. Const. III. 11., 6., 7., Appr. Const. III. 61.), k nimž náležela Thorda (Thorenburg), Deés a Nagy-Enyed (Egidistadt, Strassburg).[3])

Za místní šlechtice nemožno však považovati *šlechtice Turopolské* u Záhřeba. Již dle starších právních historiků a zejména dle bádání Alex. Bresztyenszkého[4]) byli Turopolci pravými zemskými šlechtici. Universitas nobilium campi Zagrabiensi-Turopoliensis (čili, jak se později říkalo, de Turopolya) zůstala až do samého zániku společného uherskochorvatského práva svobodnou i v oboru práva veřejného uznanou starochorvatskou plemennou župou. Členové její, většinou majitelé jediné usedlosti, bývali sice od sousedních medvedgradských vrchností utiskováni, tak že na čas stali se fakticky sedláky pánů medvedgradských, avšak boje, jež o svá práva vedli, měly pro ně konečně příznivý výsledek. Praerogativy jejich a postavení šlechtické nejen právně uznáno, nýbrž až do nejnovější doby také uhájeno. Právní jejich poměry upraveny byly statutem z r. 1560, potvrzeným r. 1582 ve Vídni od krále Rudolfa II. Že jsou Turopolci pravými zemskými šlechtici, potvrzeno bylo v několika usneseních společného sněmu uherskochorvatského (1659:106., 1723:92., 1741:60.).

Takových plemenných žup jako turopolská bývalo v Chorvatsku více, všechny však pozbyly během času hlavních známek samostatnosti. Pravými šlechtici byli na př. Roviščané (uvádí se »comitatus de Roycha«, Rovišće blízko Belovaru), jejichž šlechtické postavení uznáno bylo v téže době, jako u Turopolských, totiž r. 1279. Avšak již r. 1419 pozbyli Roviščané své samostatnosti. Také kolem královského hradu Kalniku žili

---

[1]) Výraz egyházi nemesek jest dvojsmyslný; můžeť znamenati i církevní šlechtice, t. j. praelaty.

[2]) Kelemen, Inst. I. str. 189. — Frank, Principia I., str. 87 neuznává místního šlechtictví. Praví: Localis nobilitas non recte astrui videtur. Saltim neque nobiles de Sz. Gál, quondam venatores regii, aptum exemplum suppeditant; neque concessio, quam Wlad. II. novis incolis (arcis) Abbatiae Petrovaradinensis (1494) fecit, eam interpretationem patitur. Totéž opakuje Frank v díle A közigazság törvénye, I., str. 116.

[3]) Schuler, Siebenbürg. Rechtsgesch. I., str. 450; Wenzel, Az 1848 elötti magyar magánjog, str. 171 a 172; Wenczel, A magyar magánjog rövid áttekintése, str. 18

[4]) Pravnopovjestni podatci o Turopolju, v Záhřebě 1892.

šlechtici, hlavně majitelé jediné usedlosti. Ačkoli se drželi mnohem déle než Roviščané (ještě 1635:36. hájil jich práv společný uherskochorvatský sněm), zanikla přece později jejich plemenná župa v županiji križevacké. V Chorvatsku zasávském byla šlechtická plemenná župa draganická. I s Draganičany zacházely sousední vrchnosti jako se sedláky. Již na konci XIV. stol. drželi je v poddanské závislosti páni Okiće, a poddanství jejich utuženo bylo zejména, když na konci XV. stol. dostal se Okić do rukou rodiny Bakačů, nazvaných později Erdődy. R. 1633 uzavřeli Draganičané s okićskou vrchností narovnání pro sebe velmi nepříznivé. Mnoho plemenných žup bývalo také v Pouní, dokud se Turci nezmocnili oné části Chorvatska.[1])

B. Osoby právnické.

Starší právní historikové uherští neuvádějí v soustavě soukromého práva uherskochorvatského právnických osob. Patrně asi proto, že ani Verbőczy ani starší právní prameny o osobách právnických se nezmiňují. Přes to však zná staré právo uherskochorvatské velmi dobře pojem právnických osob. Samo ovšem pojmu toho nevyvinulo, nýbrž přijalo jej z práva římského. Prvý uherský právní historik, který rozeznává vedle osob fysických také osoby právnické, jest Ig. Frank. K osobám právnickým náležejí dle něho[2]):

1. particulares communitates, veluti comitatus, liberae regiae civitates, districtus separatas portas habentes (distrikty, jež co do veřejných břemen k žádné stolici se nepočítají, mají své vlastní úřady a se státními úřady [dikasterii] přímo korrespondují), loca privilegiata (t. zv. místa hodná veřejné víry, loca credibilia, testimonialia, authentica, hiteles helyek, vjerodostojna mjesta),

2. aliae universitates, e. g. capitula, conventus,

3. quadamtenus magistratus et officia publica,

4. aerarium regis et regni (s. corona, fiscus r.),

5. ecclesiae aliaeque piae causae,

6. ipsa indivisa haereditas vel massa cridalis et quaevis res privilegiatae instar personae interdum considerantur.[3])

Ačkoli jednotlivé z právnických osob tuto uvedených a zejména i jiné další právnické osoby, uznané teprve právem XIX. stol., právu XVI. stol. jsou neznámy, zná přece již Tripartitum některé právnické osoby. Můžeme je rozděliti na světské a církevní.

---

[1]) Bresztyenszky, u. m., str. 100—106.

[2]) Principia, I., str. 104.

[3]) Sr. téhož Franka, A közigazság törvénye Magyarhonban I., str. 138.—154.; Putz, System, str. 89.—93.; Wenczel, A magyar magánjog, str. 23.—25.; Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 200.—236.

a) Světské právnické osoby.

1. Nejdůležitější světskou právnickou osobou jest *stát, fiskus královský* (a királyi fiskus). Obyčejný název jeho v Tripartitu jest sacra corona regni (I. 3. § 6., 10. § 1., 24. pr., 26 pr. atd.), fiscus regius (I. 15. pr.).

Před ostatními právnickými osobami má královský fiskus tu přednost, že soustřeďuje v sobě nejen práva soukromá, nýbrž i veřejná. V právu veřejném má dokonce mnohem větší význam než v právu soukromém. Representantem jeho jest panovník. Proto se v pramenech velmi často střídají ve stejném smyslu slova princeps (et rex), fiscus regius a sacra regni corona. Koruna pokládala se v uherskochorvatském právu za pramen vlastnictví k šlechtickým nemovitostem. [1])

Proto k ní také vracely se ony nemovitosti uprázdněné jakožto odúmrti (caducitas) anebo v případě t. zv. defectu seminis (viz níže). Myšlénka ta vyslovena byla již ve zlaté bulle Ondřeje II., rozvinuta však byla teprve Ludvíkem I. Mimo to vyvinul se záhy v Uhrách podobně jako v jiných státech také veřejnoprávní titul, z něhož stát mohl se zmocniti statků osob, jež se dopustily urážky Veličenstva, odboje, proněvěry a křivé přísahy čelící proti právům koruny nebo krále.

Ve sporech a před úřady zastupován byl fiskus zvláštním úřadem. R. 1486 : 49. objevuje se úřad onen pod jménem fiscus, v Trip. II. 39. pr. děje se však již zmínka o úředníku zv. Director causarum regiae Majestatis [2]). Později nazýval se úředník tento causarum regalium Director et S. Regni Coronae Fiscalis (a királyi ügyek igazgatója és sz. korona ügyvéde). [3]) Zkráceně nazýván byl však někdy i fiskem, tak že slovo fiskus

---

[1]) Sr. Trip. 3. § 6.: »Omnis nobilitationis et ex consequenti possessionariae collationis, qua nobiles decorantur et ab ignobilibus segregantur, facultas plenariaque potestas in jurisditionem sacrae coronae regni hujus et per consequens in principem ac regem nostrum a communitate et communitatis auctoritate simul cum imperio et regimine translata est.«

[2]) Uvedené místo zní: Item advertendum est, quod regia Majestas in praesentia domini palatini hujus regni cunctis querulantibus atque causantibus juri quidem stare et per directorem causarum suarum respondere tenetur.

[3]) V době pozdější vyvinul se tento úřednický organismus pod fiskálem. K rukoum měl ředitel král. záležitostí svého náměstka (a királyi ügyek aligazgatója), královské ředitelské prokuratory (királyi igazgatói ügyvédek), královské prokuratory (királyi ügyvédek) a prokuratory královského fisku (királyi fiscus ügyvédei). Ředitel král. záležitostí byl zároveň radou král. dvorní komory a jedním ze soudců královské tabule; v této poslední vlastnosti nemohl však souditi, běželo li o záležitosti král. fisku. Se svým náměstkem a s král. ředitelskými prokuratory tvořil úřad zv. Causarum Regalium Directoratus Officium (királyi ügyek igazgatósága), který sídlil v Pešti a měl potřebný počet pomocných úředníků. Úřad ten byl v záležitostech královského fisku ústředním zemským úřadem, odkud královští prokuratoři, resp. prokuratoři král. fisku úřadující po uherském venkově přijímali instrukce a nařízení. — Sr. Wenzel, A magyar és erd. magánjog rendszere I., str. 309.; 3. vyd. (Az 1848 előtti magyar magánjog) str. 209. a 210.

v rozličném smyslu znamenalo buď panovník (zástupce koruny) nebo stát (jako právnická osoba) nebo státní jmění nebo konečně úřad (zastupující krále nebo stát).

Královský fiskus bděl nad všelikými soukromými právy koruny a královského Veličenstva a byl zákonem povolán k vyhledávání, zajišťování, ochraně a k provádění těchto práv. Jakmile se fiskus královský dověděl, že právo královské (jus regium v širším slova smyslu) přichází k platnosti buď tím, že něčí šlechtický statek stal se odúmrtí, nebo tím, že se onen statek uprázdnil ex defectu seminis (viz níže) anebo tím, že se někdo dopustil pronevěry (noty), bylo jeho povinností statek onen pro korunu zabrati a nedopustiti, aby se dostal jinému, než kdo si vymohl od krále, pokud se týče palatina donaci. Proto se v starší latinské literatuře dějin uherskochorvatského práva uvádí tato definice fiskalova: Fiscus Regius aliter Director Causarum Regalium et Sacrae Coronae Fiscalis est persona ad agendas dirigendasque causas circa bona aliave jura regia emergentes et vindicandos quosdam rei publicae perniciosos excessus constituta. [1])

Již v době Verbőczyově měl královský fiskus v oboru práva soukromého tuto působnost: 1. spravoval všechny právní záležitosti týkající se statků fiskálních a komorních a vedl vlastním jménem všechny veřejné i soukromé spory v příčině oněch statků (I. 23., 24., 64. a j.; 1514 : 1., 2., 3.) [2]); 2. měl v evidenci případy, v nichž přicházelo k platnosti nápadní právo koruny (jurisditio sacrae coronae regni quantum ad devolutionem et successionem bonorum et jurium possessionariorum I. 64. § 1., I. 13., 14., 29. a j.) V době pozdější právo fisku královského značně se rozšířilo. [3])

Co se týče nápadního práva koruny, sluší zvláště vytknouti, že fisku královskému náležely jen odúmrti šlechtické, nikoli však duchovenské ani městské ani selské. Bylo to sice vysloveno až po Verbőczyovi, avšak vyplývá to již z Tripartita I. 3. § 6. V příčině statků duchovenských sr.

---

[1]) Kelemen, Inst. I., str. 473. a 474.; Szlemenics, Elementa I., str. 114.; Markovics, Epitome, str. 85.

[2]) V době pozdější vysloveno to v dec. 24. De actionibus fisci regii: Fiscus regius potest bona illa, quae per publicas leges pro coronalibus statuuntur, non obstantibus quibusvis posterioribus involutionibus revindicare et juri Sacrae Coronae reapplicare, quia talia bona tamquam Sacrae Coronae indissolubiliter annexa et extra omne commercium posita vim fideicommissi imbuunt, atque adeo nec liberae Principum collationi subsunt nec privatorum acquisitioni obnoxiantur.

[3]) Dle nejv. nař. z 23. ledna 1777 a z 11. dubna 1815 náležely fisku nalezené poklady; dle 1723 : 120., 1802 : 21. ztratil lichvář, byv žalován od fisku, nejen zapůjčenou sumu, nýbrž musel ještě zaplatiti fisku pokutu v téže výši; dle nejv. nař. ze 20. února 1784, 25. a 28. listop. 1797 připadalo fisku 10% jmění oněch státních občanů, kteří se vystěhovali do ciziny (jus detractus). Sr. Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 208., 209. a 211.

1567 : 31., 32. a j., v příčině městských 1638 : 35., 1647 : 87., 1649 : 16., Dec. 37. p. 144., v příčině selských 1715 : 62., Dec. 32. p. 60. [1])

Co se týče práv i povinností, byl královský fiskus pokládán za osobu šlechtickou. Jako všichni státní poddaní, tak byl zpravidla i královský fiskus podroben zemským zákonům a obecnému právu a byl povinen hledati a přijímati spravedlnost u řádných soudů. Pouze výjimkou měl některé výhody a zvláštní postavení naproti státním příslušníkům. Poněvadž zastupoval vlastně osobu panovníkovu, nemohl býti odsouzen (nejen k smrti, nýbrž ani ne) k výkupu hlavy (II. 39. § 1. [2]); ve sporech konal přísahu na místě panovníka (II. 39. § 2.); byl-li veden spor o nápadu na korunu, nebyl povinen předkládati listiny (II. 39. § 3.) V případech nově se přihodivšího a zjevného defectu seminis (viz níže) mohl uprázdněné statky ujmouti (zabrati) vlastní mocí (via facti, önhatalmulag), avšak mimo tento případ byl povinen dobývati statků těch sporem. (1597 : 27, 1681 : 38., 1715 : 25., 26. atd.) [3])

Nastupuje v něčí statky, byl fiskus povinen nésti též břemena na statcích lpící, jako bylo obvěnění, allatura, quartalitium, právo, dívčí (jus capillare), vdovské (viduale), dluhy řádně kontrahované (I. 29., 30., 82.; 1715 : 9., 1723 : 9.).

Zbití nebo poranění ředitele královských záležitostí nebo jeho náměstka, když jednali ve svém úřadě, bylo dříve případem pronevěry, později případem větší moci (actus majoris potentiae, nagyobb hatalmaskodási eset, 1492 : 70., 1715 : 55, 1723 : 10. § 2.).

2. Světskými právnickými osobami byla dále v právu uhersko-chorvatském již před Verbőczyem *král. svobodná města* (liberae et regiae civitates, szabad királyi városok, slobodni kraljevski gradovi, königliche Freistädte). Byly to takové městské obce, které zvláštními výsadami přímo a výhradně koruně a králi byly poddány, požívaly samosprávy, kollektivního šlechtictví (celé město jakožto právnická osoba mělo totéž právní postavení jako šlechtic) a na svém území i t. zv. radikálního vlastnictví (gyökeres tulajdon).

Vznik král. svob. měst hledati sluší v Uhrách již za Arpádovců, plného rozvoje dostoupila však jejich svoboda teprve ve XIV. a XV. stol.

[1]) Domin, Navuchanye I., str. 127. — Co se týče pronevěry, měl král. fiskus původně právo jen na statky šlechtické (I. 13., 14.), později však i na statky měšťanů (1647 : 87., 1649 : 16.) a jiných osob svobodných (1715 : 62 § 1.), u těchto obojích však jen v příčině movitostí. Fiskus nemohl se však zmocniti ani statků církevních ani selských. Prvé náležely církvi (1567 : 31., 32.), druhé pozemkové vrchnosti (1715 : 62.) — Viz Domin, Navuchanye I., str. 127.

[2]) II. 39. § 1.: (Regia Majestas) in sententia capitali vel emendae capitis aut amissione bonorum suorum convinci non solet; sed damna duntaxat per officiales aut jobagiones suos quibuscunque illata refundere debet.

[3]) Georch, Jus patrium, I., str. 42. a 43.; Kelemen, Inst. I., str. 481. a 482.; Domin, Navuchanye, I., str. 132.—134.; Szlemenics, Elementa I., str. 118.; Jung, Darstellung I, str. 142; Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 209.

Základní myšlénkou oné svobody bylo zjednati v král. svob. městech oporu domácího průmyslu a obchodu a přivésti tak k rozkvětu hmotné zájmy státu. Králové měli však nejen soukromoprávní, nýbrž i veřejnoprávní zájmy na tom, aby význam měst rostl. O města opírali se v bojích svých se šlechtou podobně jako činili panovníci v sousedních státech českém a polském.

Také práva král. svob. měst podobně jako práva fisku byla částečně veřejnoprávní, částečně soukromoprávní povahy. Co se týče práva veřejného, tvořila města v Uhrách čtvrtý zemský stav a jako takový měla právo účastniti se zemských sněmů; v ohledu správním i soudním požívala municipální samostatnosti. V oboru soukromoprávním vytvořil se zvláštní systém práva městského lišící se v mnohé příčině od soustavy práva šlechtického. Jak již řečeno, byla král. svob. města na základě shora zmíněných výsad pravými vlastníky svého území. Z tohoto základního čili radikálního vlastnictví měst prýštilo se veliké soukromé a individuální vlastnictví jednotlivých příslušníků měst.[1]) A proto také později (1649 : 16, 1681 : 41) vysloven ohledně měst týž princip, který dávno platil v právu šlechtickém. Jako se uprázdněné šlechtické statky vracely na korunu, jež byla zdrojem šlechtických nemovitostí, tak přiznáno král. svob. městům (t. zv. městskému fisku) jus devolutionis čili jus successionis v příčině všech statků městských.

Za hromadné osoby šlechtické uznána byla král. svob. města co do práva soukromého již v Tripartitu.[2]) V ohledu práva veřejného teprve 1608 : 1. § 2. post cor.[3]) Šlechta nerada viděla, že panovníci udělují městům donace na fiskální statky, čímž jí činěna újma, a proto zahájila za Ferdinanda I. s městy boj, aby je vyloučila z nabývání donačních statků. Boj skončil se v neprospěch měst. R. 1542 : 33. zakázáno udělovati městům donace na šlechtické nemovitosti;[4]) pouze donace učiněné

---

[1]) Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 221 a 222.

[2]) III. 13. pr.: Item, quod omnes liberae et aliae quaelibet civitates jura possessionaria quocunque titulo gubernantes ratione hujusmodi jurium possessionariorum judicio et judicatui judicum ordinariorum regni, *nobilium adinstar*, semper obtemperare tenentur.

[3]) Regni Hungariae Status et Ordines ex quatuor conditionis Regnicolis, nempe Praelatis, Baronibus seu Magnatibus, Nobilibus et Liberis Civitatibus constant.

[4]) Sr. 1542 : 33: Et quia Civitates Regiae praesertim per hos annos ad obtinendas possessiones Nobilium vehementer aspirare coeperunt; et ob id plerosque Nobiles miserabiliter occidisse, tandemque Bona eorundem, quocunque titulo a Regia Majestate suae Communitati impetrasse accusantur; in apertum praejudicium Sacrae Coronae Regni: Eo quod hujusmodi Bona Communitati donata, cum haeredes eorum nunquam deficiant, ad Fiscum Regium nullo unquam tempore devolvantur.

§ 1. Unde manifeste constat numerum quoque militarium hominum, si ea res longius pergat, in dies magis magisque diminuendum iri: Quemadmodum etiam hactenus non mediocriter diminutus esse dignoscitur.

§ 2. Ideo statutum est: ne de caetero Bona aliqua et Jura possessionaria ad Sacram hujus Regni Coronam consequenterque Collationem Regiam quocunque titulo devoluta vel devolvenda Civitatibus, Oppidis, Villis et aliis quibusvis Communitatibus conferantur et inscribantur.

řádným způsobem v dřívější době prohlášeny čl. 34. z téhož roku za platné. Článek 33. z r. 1542 potvrzen byl čl. 6. z r. 1608 ante cor., kterým zároveň prozatím ustanoveno, že král bez uherské rady nemůže z poddanských měst činiti města svobodná.[1]) Čl. 17. z r. 1687 pak předepsáno, že počet královských svobodných měst nemá se zvětšovati, »nisi Sua Caesarea et Regia Majestas magnis meritis publica utilitate mota specialem gratiam uni vel alteri loco articulariter faciendam esse compererit«.[2])

Zároveň s nobilitací čili libertací (t. j. prohlášením poddanského města za město svobodné a královské) stávalo se město majetkem korunním, peculium S. Coronae, (1514 : 1., 2., 3) a jako takový nemělo býti zcizeno ani na čas (1439 : 6. § 1.,[3]) 1608 : 22. a. c.).

Co se týče jurisdikce, jíž byla podřízena, dělila se král. svob. města na tavernikovská, personálská a horní.

K městům tavernikovským, jež stála pod jurisdikcí magistra král. taverniků, *náležela* tato: Bardějov (Bártfa, Bartfeld), Budín (Buda, Ofen), Debrecín, Košice (Kassa, Kaschau), Krupina (Karpona, Karpfen), Kysek (Ginsium, Güns), Modrá (Modor, Modern), Nový Sad (Neoplanta, Ujvidék, Neusatz), Pešt, Prešov (Eperjes, Eperies), Prešpurk (Pozsony, Pressburg), Ráb (Jaurinum, Györ, chorv. Gjur, něm. Raab), Segedín (Szeged), Szatmár-Németi, Skalice (Szakolcza), Sobotka (Maria Theresiopolis), Šoproň (Sopron, Oedenburg), Temešvár, Trnava (Nagy-Szombat, Tyrnau), Záhřeb (Zagrabia čili Mons Graeciae z chorv. Grič, Zágráb, Agram), Zombor, Železno čili Železné Město (Kis-Márton, Eisenstadt) a tři města, jež nebyla artikulována jakožto města královská: Pětikostelí (Quinque-Ecclesiae, Pécs, Fünfkirchen), Osjek (Eszekinum, Eszék) a Vršec.[4])

---

§ 3. Ea autem Bona et Jura possessionaria omnia, quae Civitatibus et Oppidis per tot annos post interitum Domini Ludovici Regis titulo notae infidelitatis propter defectionem adhaesionemque et partialitatem factionemve donata sunt et inscripta; per Comites ac Universitates Nobilium, Comitatuum eorum, in quibus talia Bona adjacere fuerint comperta; juxta Constitutionem Novizoliensem Dominis eorum legitimis citra moram restituantur. — Že čl. 33. z r. 1542 nebyl prvým článkem, kterým se zapovídalo udíleti městům donační statky, vyplývá z 1608 : 6. § 5. ante cor.: Neque etiam (Sua Regia Majestas) bona aliqua Communitati juxta antiquas Regni Constitutiones et *postremo* Ferdinandi Regis anni 1542 art. 33. ullo sub praetextu conferat.

[1]) Sr. 1608 : 6. § 4. ante cor.: Interim statutum est, ne de caetero Sua Regia Majestas qualicunque in Regno Oppida sine Consilio Hungarico eximat aut libertet.

[2]) To se stalo 1715 : 108. a násl., kde Debrecín a Szatmár-Németi povýšeny za města královská.

[3]) Perpetuas venditiones vel impignorationes jurium Regalium et Coronae nec cum consilio nec sine consilio quorumcunque faciemus. — Že však králové nicméně někdy města svá soukromým osobám zastavovali a zapisovali, vysvítá z 1514 : 2. Když pak města ona od nástupců zastavujících králů nebyla vykoupena, přestávala býti městy svobodnými.

[4]) Verbőczy uvádí v Trip. III. 8, § 2. a 19. § 3. tato města tavernikovská: Budín, Pešt, Košici, Prešpurk, Šoproň, Bardějov, Prešov, Trnavu a Záhřeb. Města ona vypočítávají: Szegedi, Tyroc III., str. 182.; Kelemen, Inst. I., str. 257.; Jung, Darstellung I., str. 51. a j.

Města personálská, podřízená jurisdikci personálově (Personalis Praesentiae Regiae in Judiciis Locumtenens), byla tato: Stoličný Bělehrad (Alba Regalis, Székes-Fehérvár, Stuhlweissenburg), Ostřihom (Strigonium, Esztergom, Gran), Levoč (Leuchovia, Lőcse, Leutschau [1]), Koprivnica (Kaproncza, Kopreinitz), Križevci (Crisium, Körös, Kreutz), Požega, Sobinov (Cibinium, Kis-Szeben, Ceben), Trenčín, Varaždín, pak města horní: Kremnice, Šťávnice, Báňská Bystřice (Neosolium, Besztercze-Bánya, Neusohl), Zvoleň (Veterosolium, Zólyom, Altsohl), Pukanec (Bakabánya, Buganz), Lubietová (Libetbánya, Libethen), Bělá (Bélobánya, Diln), Velká Baňa (Nagy-Bánya, Neustadt, Rivuli Dominarum), Nová Baňa (Uj-Bánya, Königsberg). Později přibyla k městům personálským ještě: Pezínek (Bazin, Pösing), Sv. Jiří (Sct. Georgen), Kežmark, Brezno (Breznobánya, Bries) a Rust.

Z měst horních, jež stála rovněž pod jurisdikcí personálovou, obdrželo 7 konfederovaných měst Kremnice, Nová Baňa, Šťávnice, Báňská Bystřice, Pukanec, Bělá a Lubietová od krále Maxmiliana zvláštní výsady.

Nad šlechtici náležela král. svobodným městům jurisdikce jen v příčině městských pozemků. Trestní jurisdikci měla jen nad svými občany a jinými nešlechtickými obyvateli města, nikoli nad šlechtici, leč že by byli dopadeni při horkém činu (III. 20. pr.,[2]) 1647 : 78. § 5.). Běželo-li o urážku Veličenstva, notu proněvěry a pod. trest. činy, byla vyloučena příslušnost městského soudu i v příčině nešlechticů; souzení zločinů těchto vyhraženo bylo král. kurii (1791 : 56). V případech těchto nemohl také městský fiskus zabrati majetek osob dopustivších se zemězrády (perduellio) nebo proněvěry (infidelitas). Statky osob takových připadaly výhradně fisku královskému.

Od královských svobodných měst dobře sluší rozeznávati městečka (oppida, mezővárosok, trgovišča, Marktflecken), t. j. města nehražená naproti pravým městům, obcím hraženým (kulcsos nebo kerétett városok), jakými byla města královská. Městečka tato byla buď rovněž královská, svobodná nebo soukromá (poddanská), a sice buď šlechtická nebo biskupská. Královská svobodná městečka byla rovněž poddána přímo králi, neměla však některých praerogativ král. svob. měst. Dle Szegediho náležela k nim města Komárno (Révkómárom), Miškovce (Miskolcz), Mező-Kövesd, Keresztes a j. Někdy nazývala se tato městečka villae liberae. Městy biskupskými byla města Jager (Agria, Erlau), Kaloča, Nitra, Vesprim, Čanád, Velký Várad, Vácov a j. Městečky šlechtickými byla: Galanta, Csepreg, Hlohovec čili Frajšták (Galgócz, Freistadtl), Szenc (Szempcz Wartberg), Pápa, Gyöngyös, Kaniža, Tata a j.[3])

[1]) Tato tři personálská města uvádějí se v Trip. III. 8., § 2.

[2]) Item fures, latrones, homicidas, incendiarios et alios ejuscemodi publicos malefactores juxta eorum demerita, servatis de jure in hac parte servandis, (cives) castigare punireque possunt; mutilare vero neminem. Nobiles autem extra delicti locum, nec captivare, nec ratione suspicionis ad torturam ponere permittuntur.

[3]) Szegedi, Tyroc. III., str. 187., Kelemen Inst. I., str. 301.

Území, na němž leželo město neb městečko poddanské, patřilo vrchnosti. Pokud taková poddanská obec území onoho užívala, dělo se to nikoli na základě jejího práva vlastnického, nýbrž na základě práva k cizí věci.

3. Právnickými osobami byly také *stolice* čili *komitáty* (vármegyék). Byly to osoby povahy veřejnoprávní, a proto se o nich tuto šířiti nebudeme. Právnická osobnost jest jim v Trip. III. 2. § 5. zřejmě přiznána.[1]) Fiskus, který zastupoval stolici, nazýval se fiscus magistratualis.

4. V době po Verbőczyovi (v XVII. a XVIII. stol.) vznikly t. zv. *šlechtické distrikty* (districtus separatas portas habentes, szabad kerületek), totiž 3 distrikty Jazygů a Kumánů (a Jászok-Kunok kerületei) a distrikt 6 hajduckých měst (a hajduvárosok kerülete). Distrikty tyto byly vyjmuty z jurisdikce stolic a měly své zvláštní úřady. Požívaly rovněž práv šlechtických obcí jako král. svob. města. Podrobnější úvaha o nich přesahuje rámec této práce.[2])

b) **Církevní právnické osoby.**

Církev jako právnická osoba byla uznána v Chorvatsku a Uhersku již od samých počátků křesťanství. Veliké moci dodělala se záhy zvláště v Chorvatsku. Již v VI. stol. mělo dalmatské Chorvatsko rozsáhlou církevní organisaci. Solinský arcibiskup byl již tenkráte hlavou biskupů v Rabu, Zadru, Skradinu, v Makarsce (Muccurum), Naroně, Epidauru (Starém Dubrovníku), v Ludro, Sarsentero, Sarni, Bestue a Siscii (Siseku).[3]) Dalmacie a Chorvatsko znaly záhy též řádové duchovenstvo. Jako jinde šířil se tam nejdříve řád benediktinský. V Zadru u kostela sv. Chrisogona (Kreševana) založen byl nejstarší takový klášter v Dalmacii. Asi v polovině IX. stol. založil nový klášter kníže Trpimír; neví se kde. Kláštery zřizovány byly v Chorvatsku zvláště ve stol. XI., a sice nejen mužské, nýbrž i ženské.[4])

[1]) III., 2. § 5: Sic etiam in diversis comitatibus diversas constitutiones super agrorum, pratorum, sylvarum et fluviorum custodia vel molendinorum statu atque proventibus et aliis ejuscemodi rebus, imo et terminorum ac processuum observationibus. . . . facere quidem et stabilire possunt: generali tamen decreto totius regni atque vetustae et approbatae consuetudini curiae regiae . . . praejudicare ac derogare nusquam possunt. — Také cechy (collegia opificum, czehek) známy jsou již Tripartitu. (Sr. III., 2. § 7 . . . nec non mercatores ac institores [kramáři], sartores, pellifices, sutores, cerdones et alii opifices in ipsorum collegio et inter sese statuta condere possunt, consensu principis accedente . . . Cechy však jakožto právnické osoby nešlechtické nepatří do rámce tohoto spisu.

[2]) Sr. Kelemen Inst. I., str. 278—291; Domin, Navuchanye I., str. 205; Jung, Darstellung I., str. 62. a 63.; Szlemenics, Elementa I., str. 129—133.; Markovics, Epitome str. 36—40; Frank, Principia I., str. 110; týž, A közigazság törvénye I.; str. 144. a 145.; Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, I., str. 338—341.

[3]) Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, Rad 1886, kn. LXXIX., str. 136.

[4]) Rački, u. m., str. 162.—169.

Oblationes, primitiae, decimae byly pravidelným zdrojem příjmů duchovenstva. Vedle toho měla církev chorvatská rozsáhlé vlastní pozemky, jichž nabyla darováním od panovníků, velmožů i jiných osob. Shora na str. 118. pozn. 2) podáno několik toho dokladů. Podobně měla se věc i v Uhrách, jak dokazují četné listiny z doby Arpádovců. Čl. 4. zlaté bully Ondřeje II. z r. 1222 výslovně přiznáno šlechticům, nemajícím synů, právo činiti o svých statcích poslední pořízení, tedy i ve prospěch církve.[1]) Neuplynulo ani půl druhého sta let, a článek 4. zlaté bully byl Ludvíkem I. zrušen. Šlechtic, který neměl potomků, nemohl o majetku svém učiniti posledního pořízení ani jím disponovati jednáními mezi živými, leč že by byl měl svolení královo. Nezamezilo-li nové právní ustanovení odkazování nemovitostí církvi, obmezilo je aspoň. R. 1498 pak usneseno na sněmu čl. 55., že biskupové a jiní praelati nesmějí ani pro sebe ani pro svůj kostel vyprošovati jakýmkoli způsobem u krále šlechtické nemovitosti ani je kupovati (perpetuo emere et comparare) ani držeti právem zástavním. A naopak nesměli páni a šlechta usurpovati pro sebe statky církevní ani pod jakoukoli záminkou je zabírati. Čl. 65. pak téhož dekr. z r. 1498 pak ustanoveno, že všeliké smlouvy šlechticů s praelaty v příčině šlechtických nemovitostí jsou neplatné, a sice i kdyby bylo dosaženo královského konsensu. Čl. 55. (a vlastně i 65.) z r. 1498 byl potvrzen 1647: 17. post cor.

Ve vydávání amortisačních zákonů bylo pokračováno zejména v XVIII. stol., kdy nedovolováno klášterům nabývati nemovitostí.

Ani o korporacích církevních nemáme v Tripartitu podrobnějších ustanovení. Zmínka děje se jmenovitě o kapitulách a klášterech, jež zastávaly funkci nynějších notářů a pomocných soudních orgánů. Žádná citace, žádná exekuce nemohla se státi bez intervence kapituly nebo kláštera (II. 21.). Jakožto úřady s dotčenými funkcemi nazývají se tyto církevní korporace *místy věrohodnými* čili *veřejné víry hodnými* (loca credibilia, testimonialia, authentica).

V oboru práva soukromého má Tripartitum *o kapitulách a klášterech* tato ustanovení:

1. je-li odsouzena kapitula nebo klášter jakožto celek, právnická osoba (collectivo nomine) pro větší neb menší násilí, pokutuje se »tamquam unica et singularis persona«, a nikoli jednotliví členové o sobě. Vyjímá se úmyslná vražda, urážka Veličenstva a pronevěra, kde všichni vinníci se trestají (II. 46. pr.),

2. dopustí-li se násilí jen jednotlivý kanovník nebo řeholník (una persona capitularis), který nemá svého soukromého jmění, musí býti dána náhrada škody z důchodů beneficia, »quia mala ipsa et facinora . . . de medio et tamquam de membro ipsius capituli ille patravit, quae perpetrare

---

[1]) Článek ten zní: Si quis Serviens (šlechtic) sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat. De residuo, sicut ipse voluerit, disponat . . .

aut non potuisset aut locum patrandi non habuisset, si in hujuscemodi beneficio constitutus non fuisset« (II. 48.),

3. praelat, který nemá rozdílného jmění od kapituly nebo kláštera, k vůli činům spáchaným společně s korporací netrestá se zvláště, nýbrž společně s korporací buď se zprošťuje neb odsuzuje, »quoniam ratione indivisionis cum suo capitulo vel conventu una communitas esse censetur« (II. 49. pr.) Má-li však praelat jmění separátní, podléhá zvláštnímu trestu každý, jak korporace, tak praelat (II. 49. § 1.). Dle toho, je-li praelat s kapitulou nebo klášterem dílný neb nedílný, koná rozličným způsobem přísahu (II. 49. §§ 2. a 3.),

4. za delikty svého předchůdce v úřadě praelat neodpovídá. Běží-li však o statky, kterých předchůdce jeho se zmocnil, a má-li církev statky ony ještě v držení, může nástupce vždycky býti žalován a odsouzen (II. 51.),

5. dekan nebo jiný správce majetku korporace, který vykonává nad poddanými sedláky jurisdikci, může sice beze zvláštní plné moci učiniti po právu tomu, kdo žaluje u něho kapitulního nebo klášterního poddaného, avšak mimo úřad nemůže bez plné moci za korporaci jednati (verumtamen extra officiolatum suum sine literis procuratoriis totius capituli pro eodem capitulo respondere non potest, II. 53.).

Co se týče plnomocníků a právních zástupců pro spory, ustanoveno teprve 1723 : 41., že je mohou círk. korporace zřizovati pod soukromou pečetí. Chtěly-li však plnomocníky své odvolati, byly povinny jako jiná soukromá osoba učiniti tak před jiným veřejné víry hodným místem.

V XVIII. stol. vydávány byly také četné předpisy, týkající se duchovních řádů a vyznání nekatolických, jejichž obce uznávány rovněž za právnické osoby. Podrobnosti vymykají se z úkolu naší práce.

Kapitola druhá.

O způsobech nabývání šlechtictví.

Šlechtictví možno nabyti v právu uhersko-chorvatském rozličným způsobem dle toho, o jaké šlechtictví běží, zda dědičné (rodové) či osobní (stavovské). Poněvadž však pojmem šlechtictví rozumí se obyčejně šlechtictví rodové čili dědičné (nobilitas gentilitia, familiaris, haereditaria, családi nemesség, nemzeti n., obiteljsko plemstvo), možno říci, že se šlechtictví nabývá jednak způsobem původním (modo originario), jednak odvozeným (m. derivativo). Původní nabývací způsob jest ten, kde někdo prvý své rodině šlechtictví zjednává, odvozený způsob pak ten, kde někdo nabývá šlechtictví po svých rodičích (děti; šlechtictví takové nazývá se nobilitas generationalis). Tripartitu a době Verbőczyově známo jest 6 původních způsobů nabývání šlechtictví, které se však dají redukovati na tři způsoby

základní. Zdrojem všech těchto způsobů jest králova milost, z níž jediné vlastně pochází veškero šlechtictví. (I. 3. § 6.)

I. *Původní způsoby nabývání šlechtictví:*

1. *Darování šlechtických statků (panství)* nešlechticovi od krále (donatio regia juris possessionarii, collatio bonorum per Regiam Majestatem, collatio possessionaria, nemes jószág adományozása, királyi adomány, darovanje ili donacija plemičkih nepokretnosti, königliche Schenkung von adeligen Gütern).[1]) Šlechtickými statky (jura possessionaria) rozuměly se hrady, zámky, tvrze, města, městečka, vesnice, usedlosti, pole, lesy, louky, pusty. (Sr. I. 24. §§ 1. a 4.: castra, castella, fortalitia, civitates, oppida, villae, possessiones [portiones possessionariae], terrae, prata, sylvae et praedia). Nezáleželo na tom, jak veliké panství a zdali celé neb jen část jeho byla od krále nešlechtici darována.

Titulem k nabytí šlechtických statků byly zásluhy, jichž si nešlechtic dobyl o panovníka nebo o stát, a sice především vojenskou službou a pak i službou civilní (I. 4. pr.).[2])

Donace musela vycházeti od krále řádně korunovaného (I. 3. §§ 6. a 7.). Šlechticem nestává se tedy ten, kdo obdržel donaci od palatina, leč že dle 1715 : 33. donace taková byla potvrzena králem.

Poněvadž donační list královský byl královským privilegiem, musel míti předepsané vnitřní i vnější náležitosti, jinak neměl platnosti

Donace musela utvrzena býti do roka statucí (uvedením v držbu).

V donačním listě nemuselo ani býti prohlášeno, že obdarovaný šlechtickými nemovitostmi stává se šlechticem. To se při královské donaci rozumělo samo sebou.

2. *Šlechtické listy* (literae armales, czimeres levél, nemesítő levél nemeslével, plemički listovi, D. armališi, listi cimerni, Wappenbrief). Byly to rovněž královské výsadní listy, vydávané osobám o krále nebo stát zasloužilým, nikoli však se šlechtickými nemovitostmi (I. 6. pr.). Kdežto však při kollacích šlechtických statků nebylo třeba prohlašovati, že obdarovaný stává se šlechticem, bylo prohlášení takové při listech šlechtických nevyhnutelnou podmínkou (I. 6. § 1.).[3])

---

[1]) I. 4. pr.: Proinde vera nobilitas usu disciplinaque militari ac caeteris animi corporisque dotibus et virtutibus acquiritur. Nam ubi princeps noster quempiam hominum, cujuscunque conditionis existat, ob praeclara facinora ac servitia castro vel oppido sive villa aut alio jure possessionario condonaverit: mox ille per hujusmodi donationem principis (statutione legitima subsequente) in verum nobilem creatur et ab omni rusticitatis jugo eripitur.

[2]) Dle 1622 : 17. § 2. měli na šlechtictví nárok »militares et virtuosi ac literali scientia praediti«.

[3]) I. 6. § 1.: ... Nam armorum collatio *simpliciter* (= bez výslovné zmínky, že obdarovaný stává se šlechticem) facta non nobilitat quemquam; cum etiam civium et plebeorum hominum multi habeant armorum insignia per principem donata, per haec tamen in numerum nobilium non computantur. — Slovo simpliciter souvisí s prvou

Literae armales měly svůj název odtud, že v čele bývaly opatřovány erby a vojenskými znaky (arma, insignia nobilitaria). Udělovaly se obyčejně za menší zásluhy než donationes regiae. Osoby nobilitované šlechtickými listy nazývaly se armalistae (czímeres nemesek).

Dle některých zpráv udíleny byly literae armales již za Arpádovců. Zdá se však, že do obyčeje přišly teprve za Anjouovců a Habsburkovců.[1])

Dle zákonů XVII. stol. žádalo se, aby osoba, která měla obdržet šlechtický list, byla doporučena, a sice svobodník od komitátu aneb aspoň od tří král. radů (1630 : 30.), měšťan od městského úřadu a nejméně dvou radů (1649 : 15. § 1.), sedlák od pozemkového pána a komitátu (1622 : 17., 1630 : 30.).

Dle 1630 : 30. a 1655 : 36. měly literae armales prohlášeny býti ve shromáždění (congregatio) onoho komitátu, kde jmenovaný šlechtic sídlil.

Cizinec nemohl se státi šlechticem udělením pouhého listu šlechtického (1630 : 30.) ani královskou donací (darováním šlecht. statků). Nebyť jakožto cizinec schopen nabývati v Uhrách statků (1715 : 23.).

Jakožto nobiles impossessionati podléhali armalistae městskému soudu (1649 : 15.), podobně jako osoby, jejichž šlechtictví bylo pochybné.

3. *Praefectio* (férfiusítás, leányfiusítás, fiusítás, D. posinenje,[2]) Manneserklärung), jež spočívala v tom, že statky, které dle donace zněly původně jen na mužské potomstvo donatářovo, byly v případě vymření mužského potomstva od posledního oprávněného mužského člena rodu buď ve formě posledního pořízení nebo aktem mezi živými s královským konsensem přeneseny na nějakou ženu z rodu nebo na mužského, spřízněného prostřednictvím ženy [3]) (I. 7., 17., 50.). Tímto aktem stávala se dotčená žena jaksi zakladatelem nového, svého vlastního šlechtického rodu, tak že, vdala-li se za nešlechtice a měla-li s ním děti, byly děti rovněž šlechtici. Byl to jediný případ, kde šlechtictví dědilo se po matce. Byloť jinak pravidlem, že děti vstupují ve stav svého otce, tak že byl-li otec šlechticem, byly šlechtici i děti, a nebyl-li šlechticem, nebyly ani děti šlechtici, i když se narodily z matky šlechtičny (I. 7.).

---

větou I. 6. pr.: Sciendum ulterius, quod veri nobiles etiam ... absque jurium possessionariorum donatione ... creantur, dum videlicet princeps noster quoscunque plebeae conditionis homines a rusticitatis et ignobilitatis servitute sequestrando et eximendo in coetum ac collegium numerumque verorum regni nobilium aggregat et adscribit.

[1]) Sr. Kelemen, Inst. I., str. 200; Frank, Principia I., str. 87.

[2]) Název »posynění« není případný, poněvadž se může vztahovati na adopci. Vhodnější výraz jest »pomužení«.

[3]) Kelemen, Inst. I., str. 192. definuje praefekci takto: Praefectio est actus, quo defectui proximus mulierem suae familiae in bonis [immobilibus] sexum duntaxat masculinum concernentibus cum consensu regio privilegiali in masculinum haeredem substituit. Sr. též Wenczel, A magyar magánjog, str. 165.: Az u. n. fiusítás abban állott, hogy midőn csupán fiágra szólló javaknál a fiutódok kihalásától lehetett tartani, többnyire az utulsó fiörökös végrendelet vagy örökvallás formájában leányát vagy nővérét jelölte ki örökösül, s erre nézve kir. jóváhagyást szerzett.

Praefekce byla platná jen tenkráte, když se nestala na újmu osob oprávněných k šlechtickým statkům, o něž běželo (I. 7. pr. »sine tamen praejudicio legitimorum successorum«), jinak dopouštěl se ten, kdo usiloval u krále o praefekci na újmu svých příbuzných, »zrady bratrské krve« (proditio fraterni sanguinis, a vértagadás, I. 39.) a mohl od poškozených býti žalován. Proto mohla praefekce, týkala-li se dědovských neb otcovských statků, vycházeti jen od toho, kdo byl »defectui proximus«, kým vymíral kruh osob oprávněných v rodu k donačním statkům. Co se týče statků nově nabytých, připouštěla se praefekce i od toho, kdo nebyl »defectui proximus«, poněvadž mohl statky svými volně nakládati (I. 57.).

Nezáleželo na tom, byla-li praefikována žena svobodná či provdaná či vdova. Ovšem děti její, narozené před praefekcí z manželství s nešlechticem, nebyly šlechtici.

Praefikována může býti jen žena z vlastní rodiny toho, čí statky mají na ni přejíti, nikoli žena cizí (I. 17. § 7. »in juribus paternis vel etiam fraternis«).

Praefekce měla místo jen při statcích náležejících pohlaví mužskému, neboť tam, kde statky mohly přecházeti i na pohlaví ženské, nebylo praefekce potřebí.

Praefekce byla jistým druhem královské donace (král vydával donaci na statky, jež by mu jinak byly připadly), a výsadní list, kterým ji král uděloval, nazýval se literae praefectionales (I. 17. § 7.).[1] Šlechtictví vzniklé praefekcí, sluło nobilitas praefectionalis.

Také k praefekci vyžadovalo se uvedení v držbu (statutio), a sice do jednoho roku. Účelem toho bylo, aby osoba praefekcí snad poškozená mohla při statuci činiti odpor. Roční lhůta počítala se ode dne vydání praefekčního listu, jestliže praeficient osobě praefikované statky již odevzdal, resp. ode dne smrti praeficientovy, jestliže statky dostaly se do rukou praefikované osoby teprve po smrti praeficientově.[2]

4. *Šlechtická adopce, adoptio filialis, ad. in filium* (gyermekké fogadás, plemičko posinjenje, D. adopcia predslobodna, P. za ßiina prietię, Nobilitar-Adoption [3]). Verbőczy vypisuje nám pojem šlechtické adopce v I. 8. takto: Item fiunt . . . nobiles per adoptionem; dum videlicet quis dominorum vel nobilium rusticum seu ignobilem quempiam in filium sibi adoptaverit et successorem haeredemque bonorum suorum substituerit et hujusmodi adoptioni consensus regius accesserit, tandem et statutio legitima bonorum

---

[1]) Kelemen, Inst. I., str. 192.—194.; Szlemenics, Elementa I., str. 91. a 92.; Jung, Darstellung I, str. 42.; Frank, A közigazság törvénye I., str. 310. a násl.; Wenzel A magyar és erdélyi magánjog rendszere, II., str. 270.

[2]) Domin, Navuchanye I., str. 143.

[3]) Výrazu tohoto užívá Jung, Darstellung I., str. 43. v pozn. vedle Annahme an Kindes statt, str. 42. Výraz Nobilitar-Adoption jest případnější. Také výraz Dominův »adopce výsadní« (privilegijní) jest případný.

ipsorum subsecuta fuerit (quia adoptio aeque sicut praefectio cum consensu regio vim donationis tenet): ignobilis ille et filii sui veri nobiles reputantur.

Verbőczy nepodává nám tu definici šlechtické adopce úplně. Jeť nutno dodati, že zmíněným způsobem může si ustanoviti dědice pouze ten, kdo jest »deficiens« čili »haeredibus destitutus«, »unica ac singularis persona«, jak se vyjadřuje na rozličných místech Tripartitum, t. j. ten, kdo nemá vlastních (krevních) dědiců.

Šlechtickou adopci uherského práva dobře sluší rozeznávati od adopce práva římského i adopce našeho ob. zák. obč. Jeť adopce tato jeden ze způsobů, kterými možno nabyti šlechtictví, kdežto adopce práva římského i našeho ob. zák. obč. účinku takového nemá. S adopcí římskou i našeho práva má šlechtická adopce uherská to společné, že osoba adoptovaná, přijímá se rovněž do domu a rodiny osoby adoptující, liší se však od ní nejen zmíněným svým účinkem (že adoptovaný stává se — arci se svolením krále — šlechticem), nýbrž i tím, že adoptovaný zůstává až do zletilosti v otcovské moci svého rodného otce, a nedostává se tudíž do moci otce adoptujícího,[1]) a pak i tím, že adopce pozbývá účinku, narodí-li se adoptujícímu otci manželský syn. Nestáváť se adoptovaný tím okamžikem, kdy byl adoptován, spoluvlastníkem statků adoptujícího otce, nýbrž nabývá k statkům těm, jak se vyjadřuje Tripartitum (I. 67.), pouze dominium successorium (jus successorium) čili dle terminologie literatury jus sperativum, jus eventuale,[2]) které však zaniká, jakmile se adoptujícímu narodí manželský syn.

Význam svůj měla šlechtická adopce jen při statcích donačních, nikoli tedy při statcích nabytých jiným způsobem než královskou donací, neboť statky nedonačními mohl vlastník volně nakládati, kdežto statky donační spadaly při vymření oprávněných osob na fiskus. Proto se vyžadovalo k platnosti šlechtické adopce svolení králova, t. j. jistého druhu královské donace. I šlechtická adopce spadá tedy podobně jako praefekce pod hledisko královské donace. A poněvadž donace stává se perfektní teprv uvedením v držbu, jest tomu podobně i při šlechtické adopci.[3])

Šlechtictví nabyté adopcí nazývá se nobilitas adoptiva

Rozumí se, že vedle uvedené šlechtické adopce, při níž šlechtic se svolením královým adoptoval za syna nešlechtice, připouštěla se i taková adopce, kde šlechtic — rovněž se svolením královým — adoptoval šlechtice. Svolení králova bylo i při této adopci potřebí, poněvadž bez ní byly by

---

[1]) To se odvozuje z Trip. I. 51. §§ 1. a 2.

[2]) Wenczel, A magyar magánjog, str. 180. píše o věci takto: A gyermekké fogadás (adoptio filialis) alkalmával az illető többnyire az örökbefogadó családi körébe véttetik fel s mint ennek gyermeke tartatik s neveltetik; — családi hatalma alá azonban nem kerül, s míg egyrészről kiskorusága tartamáig nemző atyja hatalmában marad másrészről azon esetben, ha az örökbefogadónak még törvényes gyermeke születik, örökbefogadtatása eredménytelenné lesz.

[3]) Kelemen, Inst. I., str. 195. a 196.; Domin, Navuchanye I., str. 143. a 144.; Szlemenics, Elementa I., str. 92. a 93.; Jung, Darstellung I., str. 42. a 43.

statky připadly fisku. Proto správná jest poznámka Kelemenova,[1]) že může adoptován býti i »frater unus ratione bonorum acquisitorum aut forte maternorum alterius fratris.« To však nebyla adopce »šlechtická« (synovská), nýbrž po našem mínění adopce »bratrská«, kterou pozdější právníci uherští i praxe zmátly s adopcí synovskou.

Tripartitum dobře aspoň rozeznává adopci synovskou (I. 8.) od bratrské (I. 66. pr. a § 1.). Kdežto adopce synovská byla jedním ze způsobů, kterými se nabývalo šlechtictví, předpokládala *adopce bratrská* (adoptio fraternalis čili contractus, testvérré fogadás, szerződés, P. za bratra priemanie, zauezanie, contractus, W. brüderliche Anwünschung, dle Junga Annahme an Bruders statt), že oba kontrahenti: adoptující i adoptovaný byli šlechtici aneb aspoň svobodníky, v majetkovém ohledu šlechticům na roveň postavenými. V I. 66. píše se takto o »kontraktu«: Notandum igitur est, quod quilibet contractus inter quoscunque possessionatos homines aut alias personas super devolutione quorumcunque bonorum in alterutrum altero deficiente fienda formatus tam scilicet *consensu regio* stabilitus, quam etiam pluralitate personarum fatentium modo praeallegato roboratus statutione legitima post defectum seminis partis cujuspiam infra annualem (ut praemisi) revolutionem ratificari debet.

Že běželo při bratrské adopci jen o šlechtice neb t. zv. possessionati homines a o jejich statky, vyplývá nejen z I. 8. (a contrario, mluvíť se tam jen o adopci synovské), nýbrž i z citovaného tit. 66. I. dílu Trip. Kdyby běželo o nešlechtice a jejich statky, nebylo by k bratrské adopci třeba králova svolení, poněvadž odúmrtné právo k majetku měšťanů měl fiskus městský a k majetku poddaných sedláků fiskus vrchnostenský. Fisku královskému náleželo odúmrtné právo jen k statkům šlechtickým a svobodnickým. A mimo to, kdyby bratrskou adopcí bylo se mohlo nabývati šlechtictví podobně jako adopcí synovskou, nebyl by mezi oběma těmito druhy adopce — aspoň co do účinku jejich — žádný rozdíl, a nebylo by také potřebí pro jeden a týž právní pojem dvou rozdílných pojmenování. Adoptovalať se jak při adopci synovské, tak při bratrské, vždycky cizí osoba, aneb aspoň osoba nenáležející k právnímu společenství (ad communionem juris, jak se vyjadřuje Kelemen.[2]) Na věku osoby této nezáleželo, aby snad byla stála k adoptujícímu v příčině let v poměru synovském nebo bratrském. Název »bratrská« adopce má svůj základ v něčem jiném než ve věku. Z četných míst Tripartita vyplývá — viz shora str. 88. —, že slovo fratres jest synonymum slova agnati. Bývají tak označováni mužští příbuzní, kteří jsou potomky někdejších nedílných bratří. Tripartitum nazývá je bratry soudílnými (fratres condivisionales). Neměl-li některý ze soudílných bratří zákonných dědiců (potomků) čili, jak se tehdy říkalo, byl-li in semine deficiens, nestával se statek jeho odúmrtí, nýbrž připadal

[1]) Kelemen, Inst, I., str. 195.

[2]) Inst. I., str. 95.

ostatním soudílným bratřím, mohli-li dokázati, že jejich předek žil někdy s předkem deficientovým (v příčině statku nyní uprázdněného) v rodinném nedílu. (I. 47.)

Bratrská kondivisionalita byla tedy dědickým titulem v těch případech, kde některý ze soudílných »bratří« neměl zákonných potomků. A význam bratrské kondivisionality měla bratrská adopce. [1])

Dle toho spočívala bratrská adopce v tom, že šlechtici nebo svobodníci (nejméně dva), kteří neměli zákonných dědiců, uzavřeli mezi sebou se svolením královým smlouvu, že ten z nich, kdo druhého přežije, bude děditi jeho statky tak, jako by byl jeho soudílným bratrem; to byla vzájemná, obojstranná bratrská adopce, fraternalis adoptio mutua, bilateralis, čili contractus mutuae fraternalis adoptionis, zkráceně contractus. Přijal-li pouze jeden druhého za bratra, vznikala prostá, jednostranná adopce, fraternalis adoptio simplex, unilateralis.

Bratrská adopce práva uhersko-chorvatského má týž účel jako spolek neb sstupek (unio bonorum, congressus bonorum) práva českého, jemuž jest velice podobná, ač nikoli s ním totožná. Stejně jako spolek měla za účel zameziti nastoupení královského práva devolučního, a proto se k její platnosti vyžadovalo králova svolení podobně jako při sstupku. Kdežto však spolek byl umělý rodinný nedíl, pokud se týče fikce rodinného nedílu, nesměřovala bratrská adopce ani k fikci nedílu, nýbrž zakládala bratrskou (příbuzenskou) soudílnost, resp. fikci její. Osoby, jež stály k sobě v poměru adopce bratrské (adoptující i adoptovaný), [2]) pokládány byly ne za bratry nedílné, nýbrž za potomky někdejších nedílných bratří.

Také sstupky uzavírány byly buď obojstranné nebo jen jednostranné a rovněž také mezi osobami příbuznými jako cizími. [3])

Jako sstupek týkati se mohla i bratrská adopce buď veškerého majetku adoptantova (adoptio universalis) nebo jen určité části jeho (ad. partialis) nebo věcí konkretně označených (ad. singularis). [4])

Od obojstranné bratrské adopce nesměl jeden kontrahující bez vůle druhého kontrahujícího ustoupiti; jednostrannou nezávaznou adopci mohl však adoptant podle svého uznání kdykoli změniti. [5]) Samo sebou se rozumí,

---

[1]) Praví se v I. 66. §§ 1. a 2.: Interim autem pars supervivens vigore juris successorii ex hujusmodi contractu vel fraternali adoptione sibi attributi dominium bonorum partis deficientis *tamquam scilicet fratris sui condivisionalis*, simpliciter pro se vendicandi manibusque suis (dummodo legitimum aliquod non obsistat impedimentum) applicandi habet auctoritatem. Contractus autem seu fraternalis adoptio est alienae cujusvis personae per quempiam (haeredibus legitimis deficientibus) in bonorum suorum successione permissiva substitutio. (Viz též I. 49. § 1.)

[2]) Běželo-li o adopci vájemnou čili »kontrakt«, byli oba kontrahující zároveň adoptantem i adoptovaným.

[3]) Srv. můj Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském, str. 80. a 98., a Kelemen, Inst. I., str. 195.

[4]) Kelemen, Inst. I., str. 197.; můj Rodinný nedíl, str. 80.

[5]) Kelemen, Inst. I., str. 198. (na základě 1486 : 17. a 1492 : 38.).

že i adopce bratrská podobně jako synovská pozbývala platnosti, jakmile se adoptujícímu narodil dědic. (I. 58. a násl.)

Od sstupku českého práva lišila se uherská adopce bratrská také tím, že žádný z adopčních bratrů nebyl následkem adopce obmezen v disposici se svým majetkem. Vyplývalo to z toho, že adopcí bratrskou nezakládala se majetková nedílnost, nýbrž bratrská soudílnost.

Z toho, co tu řečeno o bratrské adopci, vyplývá, že účelem jejím nebylo nic jiného než zameziti královské devoluční právo. Další účel, aby se bratrskou adopcí nabývalo šlechtictví, hledati se v ní nemůže. Ostatně při adopci obojstranné čili kontraktu, kde každá strana jest zároveň adoptantem i adoptovaným, nemohl by ani jeden z kontrahentů býti nešlechticem. Ačkoli sám byl by mohl býti od šlechtice adoptován, nemohl naopak adoptovati šlechtice.

S dobrým rozmyslem mluví tedy Verbőczy tam, kde pojednává o rozličných způsobech, jimiž se nabývá šlechtictví, pouze o adopci za syna (I. 8. adoptio in filium), nikoli však o adopci za bratra.

Během doby zatemněn však byl, jak již řečeno, v právu uherském rozdíl mezi oběma druhy adopce, a v XVIII. stol. vysloveno mínění, že i adopcí bratrskou možno nabyti šlechtictví, [1]) kteréžto mínění však v právu starším nemá žádné opory.

5. *Legitimace nemanželských dětí per rescriptum principis.* Nemanželské děti šlechticů nebyly ani dle práva uherského povolány k dědictví po rodičích. Mohly sice býti legitimovány, avšak nikoli na škodu a proti vůli manželských synů a jiných oprávněných dědiců. Proto mohl je panovník legitimovati, jen když v nebytí synů nebo bratří (příbuzných oprávněných k dědictví) statky měly připadnouti fisku. (I. 108.) Legitimatio per rescriptum principis byla v tomto případě podobně jako consensus regius při synovské adopci a při praefekci jistým druhem královské donace. Proto spadá i legitimace pod totéž hledisko jako královská donace.

Mohlo by se sice zdáti, že legitimace na základě panovníkova diplomu náleží mezi odvozené způsoby nabývání šlechtictví (jako nabytí šlechtictví narozením ze šlechtického otce), avšak mínění takové bylo by nesprávné. Faktum narození nemá tu o sobě významu, nýbrž jen ve spojení *s královým* diplomem.

6. *Slavnostní přijetí cizince za uherského státního občana* (receptio solemnis, indigenatus momentaneus seu solemnis, az idegenek ünnepélyes honfiusitása). Ačkoli za uherské státní občany bývali přijímáni cizinci dávno

---

[1]) Vyslovila se tak již t. zv. Commissio systematica, jež byla r. 1715 zřízena k tomu, aby vypracovala novou soustavu uherského práva. Jejích gloss k Tripartitu, sepsaných r. 1717 v Prešpurku, použil Szegedi k svému Tyrociniu. Sr. v příčině hořejšího tuto poznámku Szegediovu, Tyr. I. str. 89.: Existimat Commiss. system., quod etiam adoptio in fratrem sensu tituli 66. p. 1. accedente regio consensu et statutione nobilitet — Mínění toto se pak opětuje v literatuřc. Sr. Kelemen, Inst. I., str. 197. a 198.; Szlemenics, Elementa I., str. 93.; Jung, Darstellung I., str. 42. a 43.

před Verbőczyem, vyvinula se pravidla o slavnostním indigenátu teprve po Verbőczyovi, a nemůže proto o něm v Tripartitu býti zmínky. Slavnostní přijímání cizinců za státní občany uherské počalo se praktikovati teprve za Habsburků. R. 1542 naléhali šlechtici uherští na krále Ferdinanda, aby Martina Musicu jinak zv. Lascanus, kapitána hradu ostřihomského, pro věrné služby prokázané králi a zemi obdaroval šlechtickými statky a povýšil do stavu šlechtického. (1542 : 50.) Po Musicovi byli přijati slavnostně za uherské státní občany ještě za krále Ferdinanda: Ital Fridericus Malatesta, králův sekretář, dále (bez darování statků však) hrabata Salmové a Harrachové. Poprvé stanovena byla norma slavnostního indigenátu 1550 : 77.; později byla podrobněji určena (1687 : 26., 1715 : 23, 1741 : 41. atd.). [1])

Šlechtictví nabyté slavnostní recepcí nazývá se nobilitas indigenalis sive receptiva; cizinci za uherské šlechtice takto přijatí slují (naproti rozeným Uhrům, nativi Hungari, tős hazafiak, született gyökeres Magyarok) indigenae recepti (fogadott hazafiak, honfiusított Magyarok).

Od indigenátu slavnostního dobře sluší rozeznávati indigenát prostý (receptio simplex, indigenatus successivus, egyszerű honfiusitás), kterým se šlechtictví nenabývá. Sr. o obou Dodatek.

Tento šestý způsob nabývání šlechtictví vyhražen byl jen pro cizince, kteří jinak než slavnostním přijetím uherskými státními občany státi se nemohli.

Odvozené způsoby nabývání šlechtictví byly dva. Nabývalť se šlechtictví

1. *manželským narozením z otce šlechtice*, t. zv. nobilitas generationalis (I. 7. § 2.). Šlechtictví toto bylo dědičné. Žena šlechtična, která se provdala za nešlechtice, podržela však šlechtictví jen pro svou osobu. Děti její šlechtici nebyli. (I. 7. pr.)

2. *provdáním nešlechtičny za šlechtice*, t. zv. nobilitas participata seu communicata (közlött nemesség). Šlechtictví tohoto nabývá žena prostřednictvím svého muže, sňatkem s ním, a podržuje je pouze, dokud nosí jeho jméno. [2]) Jakmile se však po smrti svého manžela opětně provdá za nešlechtice, pozbývá šlechtictví. Tím se liší šlechtictví »sdělené« od šlechtictví po rodu. Kdežto rozená šlechtična podržuje své šlechtictví i provdáním za nešlechtice, jest tomu při sdělenéni šlechtictví jinak.

Osobního šlechtictví duchovních nabývá se dosáhnutím církevní hodnosti, s níž jest ono šlechtictví spojeno.

[1]) Szegedi, Tyroc. I., str. 83 a 84.; Kelemen, Inst. I., str. 200—204.; Szlemenics Elementa I., str. 95. a 96.; Jung, Darstellung I, str. 45. a 46.; Frank, A közigazság törvénye, I., str. 99. a násl.; Putz, System, str. 75. a násl.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog, I., str. 250. a násl., týž Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 161—163.

[2]) Sr. D. 9. p. 129. Tametsi Leges solum veris Nobilibus Actionem ad actum Majoris Potentiae tribuant, si nihilominus Viduam talem, quae de se Nobilis quidem non est, verum indubitato Nobili nupsit, verberet, et Curiam Mariti ejusdem, cui jure Viduali immansit, invadat, Actoratum illius ad infligendam Majoris Potentiae poenam assumptum impugnare non potest, quia Uxor sequitur conditionem Mariti, et Vidua Nomen Mariti sui gerens, Bonisque Maritalibus immanens repraesentat ipsum Maritum .....

Kapitola třetí.

O způsobilosti k právům a právním činům.

Jako v právu jednotlivých národů mají jisté okolnosti vliv jednak na způsobilost k právům, jednak na způsobilost k právním činům, tak tomu bylo i v právu uherskochorvatském. Byly to okolnosti tyto: pohlaví, čest, věk, zdraví, náboženství a státní občanství.

A. Pohlaví.

Pohlaví (sexus, nem, spol, Geschlecht) mělo v uherskochorvatském právu veliký vliv nejen na způsobilost k právním činům, nýbrž i na způsobilost k právům. Podobně jako v právu slovanském vyvinula se i v právu uherskochorvatském v zásadě nerovnost práv (diversitas jurium, jogkülönbség) mezi pohlavím mužským a ženským. Právo slovanské působilo tu na vývoj práva uherského, avšak přes to nebyl vliv jeho tak velký, jak by se mohlo snad zdáti. Jest známo, že ve starém právu slovanském byly ženy dědičkami nemovitostí zpravidla jen, když nebylo mužů. Zásada tato uchovala se v zádružném zřízení až podnes tam, kde zřízení toto nebylo cizími vlivy porušeno. V právu uherském byla recipována — ovšem třeba hned dodati se dvěma značnými změnami — při t. zv. statcích donačních t. j. při statcích, jež byly udělovány šlechticům od krále na základě zvláštní právní soustavy, podobně jako bývaly ve státech sousedních udělovány od panovníků výsluhy, výprosy, pomĕstí aneb jak jinak se podobné donace nazývaly. K uvarování nedorozumění sluší však poznamenati, že donační statky v zemích koruny sv. Štěpána nebyly nějakými lény, nýbrž svobodným — arci obmezeným — vlastnictvím. Dotčené dvě změny, jež se vyvinuly v právu uherském úchylkou od práva slovanského, spočívají jednak v tom, že ženy z pravidla nedědí statky donační ani v nebytí mužů — leč že by donace výjimkou zněla na obé pohlaví —, jednak v tom, že i při existenci mužských náleží jim aspoň t. zv. čtvrtina dívčí quarta puellaris. Příčinou rozdílu mezi pohlavím mužským a ženským jest dle Trip. I. 18. okolnost, že v zemích uherských nabývá se šlechtických statků vojenskou a veřejnou službou, a k té jsou ženy neschopny.[1]) Kromě

[1]) I. 18.: Si autem quaeritur, quare bona ac jura possessionaria servitiis acquisita jus foemineum non sequuntur? Responde, quod ideo, quia regnum istud Hungariae cum partibus sibi subjectis in medio faucibusque hostium situm et positum est, quod gladio semper et armis tutari defendique solet. Bona etiam et iura possessionaria (ut communiter) arte militari sanguinisque effusione progenitores nostri acquisierunt et modo quoque acquiri consueverunt. Mulieres autem et puellae armis militare cum hostibusque decertare non solent neque possunt. Et ob hoc bona ipsa juri foemineo non deserviunt.

toho mají mužští větší práva proto, že udržují rodinu (ob conservationem familiae), kdežto ženské jsou »finis familiae«.[1]) Mužští nazývají se v Trip. (I. 11. § 3) »sexus dignior«.

Způsobilost *k právním činům* naproti tomu jest u žen obmezena pro slabost jejich pohlaví (ob imbecillitatem sexus; quia foeminae ex ingenii levitate facile seduci posunt I. 112. § 1.; quia puellae plerumque animi levitate seducuntur I. 91.). Proto stojí ženy, dokud se neprovdají, pod kuratelou (I. 111. § 8., 112. § 1., 113. § 1.) a ovšem také samy, vyjímajic matku, nemohou býti poručnicemi (I. 91. § 1., 113. pr. a § 4. 1715: 68.). Dokud jsou v rodině mužští, opatrují rodinné listiny pouze oni; ženám vydávají se pouhé opisy těchto listin. (I. 42.)

Jsouce zpravidla neschopny nabývati nemovitostí, nezahrnují se ženy v právu uherskochorvatském v názvu haeredes, nýbrž nazývají se posteritates. (I. 17. § 2.)

Kdežto však mají ženy na jedné straně v právu uherském menší práva než mužští, požívají na druhé straně těchto výhod naproti mužským:

1. jen ženským dává se obvěnění (I. 96.),

2. jen vdovám, nikoli vdovcům náleží jus viduale (I. 98.); podobně náleží jen dívkám jus capillare (I. 30., I. 67., § 2.),

3. dívky, jakmile se provdají, i kdyby jim bylo jen 12 let, zbavují se moci opatrovnické, nikoli však ženatí mužští, leč že by zároveň dosáhli zletilosti (I. 112.),

4. ženy nabývají po muži šlechtictví, nikoli však muži po ženě; sr. str. 145 (nobilitas communicata seu participata),

5. dopustí-li se ženy většího násilí, netrestají se na hrdle (II. 42.).

Rovnoprávnými s muži mohly se státi ženy šlechtické jen *praefekcí* (viz str. 139 a 140).

B. Čest.

Bezúhonnost cti (bona fama, integra existimatio; az erkölcsi állapot épsége, becsületesség; poštenje, neporočnost poštenja; bürgerliche Ehre) byla v právu uherském podobně jako v právu jiných národů, na příklad v právu římském, německém a slovanském, nezbytnou podmínkou způsobilosti k právům a k právním činům. Opak cti jest bezectnost (infamia, becstelenség, nepoštenje, Ehrlosigkeit).

Za *bezectné* (infames) prohlašuje uherskochorvatské právo tyto osoby:

---

[1]) Kelemen, Inst. I., str. 160. vykládá to takto: Cum foeminae, si innuptae maneant, penitus non; si nubant, sub alieno, maritorum nempe nomine familiam propagent, propriae vero gentis decus, honores, nomina perdant, seu, quod ajunt: Foemina sit finis familiae. Sr. též Markovics, Epitome, str. 2., a Kosutány, A magyar alkotmány és jogtörténelem, str. 209.

1. zrádce bratrské krve (proditores fraterni sanguinis), I. 38. a 39;[1]) sr. shora str. 140;

2. osoby, které vydávajíce se za někoho jiného, činí před místy veřejné víry hodnými nebo před řádnými zemskými soudci nepravé fasse sobě na prospěch a jinému na škodu. Poněvadž vystupují pod larvou osob jiných (Trip. II. 16., § 2.), nazývají se tito podvodníci larvati (álorczás személyek), a podvodné jednání jejich larva (álorczaság). Jest to skutek podobný zradě bratrské krve, od něhož se liší tím, že směřuje k ošizení nikoli příbuzných, nýbrž kterýchkoli osob;

3. nevěrné poručníky;[2])

4. pisatele nepravých listin (confectores adulterinarum [falsarum] literarum, II. 16., § 3., 1723: 12.);

5. křivopřísežníky (pejerantes, fidefragos et perjuros, aucarios, II. 30., 1567: 27.);

6. ty, kdož na újmu vnitřního míru slibují králi soukromě daň, jež mu náleží jen na základě sněmovního usnesení (1504: 1.);

7. ty, kdo pohanějí soudce ve vykonávání jeho úřadu (1492: 70),

8. ty, kdož utvrdili slib svůj pod následky bezectnosti, a slova nedodrželi (1486: 17, 1492: 38.[3]).

Případy tuto vypočtené označují se v literatuře pod vlivem doktriny práva římského jakožto infamia juris, totiž infamia prohlášená soudním rozsudkem na základě zákona. Naproti tomu uvádí se infamia facti, t. j. infamia, která spočívá v umenšení cti následkem nespořádaného nebo spustlého života.

Účinkem infamie juris jest:

1. neschopnost děditi (I. 119. § 1., 121. § 4.)[4]),

---

[1]) Verbőczy definuje »zradu bratrské krve« v I. 39. pr. takto: Fraterni sanguinis proditio est fratris vel sororis justis suis juribus per alterum fratrem aut sororem dolosa adumbrataque et fraudulenta privatio vel exhaereditatio.

[2]) I. 123. § 2.: Si (tutores) in personam pupilli vel causam ejus praetextu jurium suorum possessionariorum motam, contrarie infideliterque egisse comperti extiterint: infamia sempiterna inde sequi debebit. De damnis praeterea per hoc illatis, ad duplum reddendum sunt compellendi.

[3]) Po Verbőczyovi prohlašuje zákonodárství infamními tyto osoby:

a) kdo by nešetřili mandátů královských nebo mandátů řádných zemských soudců (1563: 78., 1625: 4),

b) prokuratory, kteří by se dopustili kolluse (kteří by zastupovali obě sporné strany), 1567: 27.,

c) kdo by se účastnili po rozpuštění řádného sněmu partikulárních konventikulů (1597: 46., 1599: 23.),

d) kdo by zpronevěřili věci dané jim do uschování (ad fideles manus), 1622: 16,

e) kdo by na sněmu za příčinou sněmovních záležitostí dávali nebo přijímali dary (1649: 44.).

[4]) Míní se tu patrně neschopnost děditi po osobě, vůči níž se někdo dopustil bezectnosti.

2. neschopnost býti poručníkem (I. 119. § 1., 121. § 4.) jakož i zastávati jakýkoli veřejný úřad (1563: 78. § 3.),
3. ztráta práva žalovati někoho (a zejména žalovati pro urážku na cti) nebo svědčiti někomu (Sv. Štěp. II.: 3., II. 30.,[1]), 1729: 27.).

Křivopřísežník ztrácel mimo to i veškery své šlechtické statky. (II. 30. § 1. a 2.)

Infamia juris ruší se:
1. novým rozsudkem, kterým se reformuje rozsudek vyslovující infamii,
2. udělením milosti od panovníka (1405: 5., 1715: 48.).

Poškozenému zůstává však, i když člověk infamní obdržel milost od krále, volno žádati náhradu škody.

C. Věk.

Věk (aetas, életkor, doba, Alter) má v právu uherskochorvatském tak jako v právu jiných národů vliv pouze na způsobilost k právním činům, nikoli tedy na způsobilost k právům.

Co do věku dělí se osoby na *zletilé* (personae perfectae aetatis) a *nezletilé* (imperfectae aetatis). Zletilost (teljes kor, punoljetnost, Volljährigkeit, Grossjährigkeit) nastává u mužských dosažením roku dvacátého čtvrtého, u ženských juxta modernorum consuetudinem dosažením roku šestnáctého (I. 111. § 2.). Nezletilí obého pohlaví jsou až do dovršení dvanáctého roku *nedospělí* (impuberes), aneb jak v Tripartitu (I. 111. § 3.) se praví, *věku nezákonného* (illegitimae aetatis, pupillaris aetatis [I. 126. § 2., 128. pr., 129. pr. a §§ 1., 2.], aetatis tenerae [II. 37. § 2.], nemtörvényes koruak, ungesetzlichen Alters). Od 12. roku až do zletilosti jsou *dospělí* (puberes) čili *věku zákonného* (legitimae aetatis, törvényes koruak, gesetzlichen Alters). Dle staršího, předverbőczyovského práva nebyla však hranice dospělosti u obého pohlaví stejná. Hoši nabývali zákonného věku teprve v 14 letech, kdežto děvčata již v 12 letech (I. 111. § 4.). Bylo tu recipováno právo církevní.

Dokud nedosáhly děti věku zákonného, nejsou vůbec schopny k žádnému právnímu jednání a jmenovitě nemohou ani samy nikoho soudně žalovati ani od nikoho pod pokutou homagia býti žalovány. Zákonnými jich zástupci jsou rodiče nebo poručníci. (I. 111., 127., 129., II. 23., III. 30.)

Poručenství (tutela) trvá dle práva uherskochorv. nad dětmi jenom, dokud jsou nedospělé (I. 111. pr., 112. § 2., 113 pr. a § 1., 114. pr., 126. § 1.), tedy jen do 12 let.[2]) Po dovršení 12. roku mohou hochům

[1]) II. 30. § 4.: In judicio ipse (perjurus) contra neminem, adversus autem eum quilibet agendi habebit auctoritatem.

[2]) Ze slov I. 112. § 2. »ob imperfectam aetatem« mohlo by se zdáti, že tutela trvá až do zletilosti, avšak všeliká pochybnost vyloučena jest v I. 115. § 6 (kde užito rovněž slov imperfecta aetas ve významu nikoli technickém), v I. 124. §§ 2. a 3 a pak i v I. 117. § 2. a I. 122. § 8. (dle nichž výjimečně mohl býti poručníkem i ten, komu nebyla 24 léta).

zřízeni býti poručníci jen s jejich souhlasem, jmenovitě když sami o to žádají. Poněvadž však v případě tomto běží spíše o správu majetku než o tutelu osoby, nazývá Verbőczy (I. 124. § 3.: illi jam non tutores, sed potius curatores appellantur; quia tutores impuberibus et invitis, curatores autem puberibus et petentibus dantur) poručníky zřízené hochům již dospělým — opatrovníky. Rozumí se, že osoby choromyslné stojí pod poručenstvím bez ohledu na jejich věk (I. 124. § 4.). U ženských trvá kuratela i v době zletilosti, dokud se neprovdají (I. 111. § 8., 112. § 1., 113. § 1.). Měla-li by nedospělá osoba vykonati přísahu, odkládá se její vykonání až do dosažení zákonného věku (I. 130. depositio juramenti ad primum annum legitimae aetatis ipsius pupilli prorogabitur, II. 37. § 2.).

Teprve u věku dospělosti čili zákonném nabývá se v právu uherskochorvatském znenáhla větší a větší způsobilosti k právním činům.

Po dosažení dvanáctého roku mohou sirotci obého pohlaví zřizovati si prokuratory (I. 111. §§ 6. a 7.); mají-li opatrovníky, arci jen s jejich souhlasem (I. 126. § 2.).

Mužští mohou po 16. roce kontrahovati dluhy a zastavovati své statky; po 18. roce mohou činiti fasse týkající se zlata a stříbra a jiných věcí movitých. (I. 111. § 6.)

Ženské mají sice již po 14. roce táž disposiční práva, která mají mužové teprve po 16., resp. 18. roce (I. 111. § 7), a jsou po dovršení 16. roku zletilými, přes to však, jak již řečeno, stojí i po dosažení zletilosti pod kuratelou, dokud se neprovdají.

Plná způsobilost k právním činům nastává teprve dosažením zletilosti.[1]) Jen ve věku zletilosti mohou zejména činěny býti fasse týkající se zcizení nemovitostí. (I. 111. §§ 6. a 7.).

Mužští mohou všechny »věčné fasse«, učiněné v době jejich nezletilosti pod nějakým nátlakem, odvolati a za neplatné prohlásiti, avšak musí se to státi dříve, než dosáhnou zletilosti (I. 128.[2]) Ženské mohou

[1]) I. 111. § 6.: ..... Anno tandem vigesimo quarto (masculi) universa bona et quaelibet jura eorum possessionaria vendendi, permutandi et quocunque titulo voluerint, alienandi plenariam habent facultatem .... § 7.: Puellae ..... sexto decimo vero anno super quartalitiis, dotibus ac cunctis aliis eorum juribus, etiam possessionaria datione eas concernentibus, fassiones, modo praeallegato et conditionibus sub praedeclaratis, facere et prout libuerit, de eisdem disponere possunt.

[2]) I. 128.: Caeterum literae revisionales, quae vim literarum procuratoriarum in omnibus negotiis et causis habent, etiam transacta et expirata pupillari aetate, tantum juvant et conferunt orphanis, ut, *si ipsi muneribus forte corrupti* vel *blandis sermonibus seducti* sive *metu* et *comminationibus* aliquorum *perculsi* atque *coacti fassiones perennales* super bonis et juribus eorum possessionariis *infra et usque perfectam ipsorum aetatem*, viginti quatuor scilicet annorum spatio cuicunque, quandocunque et ubicunque facerent, conspectis postea ipsis solummodo literis revisionalibus, poterunt hujusmodi fassiones per orphanos retractari et in irritum revocari.

. . . .

§ 3.: Si tamen interea (= infra perfectae aetatis spatium) fassiones hujusmodi revocare et retractare non curabunt: postea fassiones ipsae perpetuae firmitatis robur obtinebunt semperque locum habebunt .....

odvolati svou fassi učiněnou z donucení v době, kdy byly svobodné, byť byly i zletilé, jakmile se provdaly. (I. 111. § 8.[1]) Ustanovením uvedeným sluší rozuměti takto: Nátlak činěný na kohokoli, ať se již nalézá ve věku nezletilosti, či ve věku zletilosti, má za následek, že fasse učiněná pod takovým nátlakem může býti odvolána. Neběží tu ani tak o moment věku, jako spíše o moment svobodné vůle, kterou každý člověk při platném právním jednání má míti. Věk padá tu na váhu jen v prvém případě potud, že odvolání fasse má býti učiněno před dosažením zletilosti; v druhém případě však o věk vůbec neběží. Fasse má býti odvolána hned po provdání ženy.

Kdykoli běželo o zjištění zákonného věku nějaké osoby, resp. o zjištění její dospělosti, dělo se to podobným způsobem jako v Čechách,[2]) *úředním ohledáním* (oculata revisione, idő́látás, korvizsgálás, P. pogledanje dobe, I. 127.), provedeným buď od řádných zemských soudců, resp. jejich protonotářů, nebo na místech veřejné víry hodných (v kapitulách a klášterech). O výsledku ohledání sepisován byl *ohledací list* (literae revisionales, idő́látott levél, korlevél), který měl týž význam jako dnes list křestní a pro poručníka znamenal totéž co literae procuratoriae.

Věk zákonný (dospělost) vyžadoval se dle I. 52. tenkráte, chtěl-li otec v případech Tripartitem výslovně uvedených donutiti syna k rozdělení společných nemovitostí a jiných věcí. Nejinak bylo tomu i ve starém právě českém.[3])

---

[1]) I. 111. § 8.: Dummodo puellae in capillis existentes et praecipue sub tutela alienorum constitutae, ad *fassionem aliquam* ipso sexto decimo anno, vel etiam post, peragendam *violenta coactione* non inducantur. Nam hoc modo, postquam nuptui traditae fuerint, fassionem hujusmodi *coactam* simpliciter revocandi et retractandi habent auctoritatem; cum potissime sui juris tunc non fuisse dignoscantur, hoc est: non in potestate propria constitutae.

[2]) Ještě na sklonku XV. a na poč. XVI. stol. zjišťovala se v Čechách dospělost (»léta spravedlivá«) ohledáním. Všehrd V. 45. píše: »Léta přirozená v zemi České ne vedle jistého počtu let, ale vedle dokonalosti přirozenie se čtú: na mužském pohlaví, když se brada spe aneb když lóno chlupatí, a kdež se koli jedno z toho dvého ukáže, dosti jest, a nenie potřebie obého (neb mnozí muži až do starosti se nalézají, ješto na bradě chlupu žádného mieti nebudú). A na ženském pohlaví, když se prsy pučie a nadýmají.« V případě pochybnosti vyšetřovala se dospělost od menších zemských úředníků »skrze ohledánie, dotčenie a blízké opatřenie«. »Toto po přirození let spravedlivých vyhledánie — pokračuje Všehrd — žádného sklamati nemóže; neb se děje netoliko viděniem, ale i dotčeniem; ale ono, kteréž se po počtu let zachovává, všecko na slyšení samém záležie; neb chtie, aby děvečka každá ve dvanácti letech a pacholík ve čtrnácti léta spravedlivá měl. (Ale viece jest svědek očitý jeden nežli ušatých deset, jakož jest jeden napsal . . . .) « Od tohoto primitivního způsobu určování dospělosti, resp. zletilosti (neb dle práva českého dospělost pokládána zároveň za zletilost) upuštěno bylo již ve zříz. zems. z r. 1549 F 12. (totéž ve zříz. zems. z r. 1564 J 55.), kde se zletilost určuje dosažením dvaceti let. — Na Moravě nastupovala zletilost dle Knihy Tovač. (kap. 200.) u hochů (podle stavu) v 16, 17 nebo 18 letech, u děvčat ve 14, 15 nebo 16 letech.

[3]) Sr. můj Rodinný nedíl, str. 92 a násl.

V XVIII. stol. zavedena byla jiná terminologie pro zletilost a nezletilost (viz Dodatek k tomuto spisu), a mimo to byly předpisy o vlivu věku na způsobilost k právním činům změněny. Práva nezletilých osob, jež vypočítává Verbőczy v I. 111. §§ 6. a 7., byla vesměs zrušena. R. 1715 ve čl. 68. (§§ 9. a 10.) ustanoveno totiž, že nezletilí nemohou si sami zřizovati kuratora a disponovati volně o movitostech.[1])

R. 1792 (čl. 17. § 1.) pak ustanoveno, že nezletilí nalézající se pod mocí otcovskou a nemající vlastního majetku, nemohou se pravoplatně zavazovati. Totéž se opakuje 1802: 21. § 2.[2]) Těmito ustanoveními zavedeny v dosavadním právu Verbőczyovském veliké změny. Mezi poručenstvím a opatrovnictvím odpadl rozdíl, a všichni sirotci stáli až do nabytí zletilosti pod mocí poručenskou.[3])

Na dvou místech v Tripartitu děje se zmínka o věku 60 let, pokud se týče přes 60 let. V I. 122. § 7. se praví že nikdo nemusí vzíti na se poručenství »propter senium, quando videlicet est ultra sexaginta annos«, a dle I. 39. § 4. připouští se svědectví jen o věcech, jež se přihodily »usque ad sexaginta annorum spatium, sed non amplius«.

D. Zdravotní stav.

Co se týče zdravotního stavu (sanitas, a természetes állapot épsége, zdravstveno stanje, Gesundheitszustand), sluší rozeznávati úplnou nezpůsobilost k právním činům od nezpůsobilosti částečné. Více padá na váhu v této příčině stav duševní než fysický.

Verbőczy má v jednom i druhém ohledu málo ustanovení o vlivu zdravotního stavu na způsobilost k právním činům.

Jako duševně choří uvádějí se od něho (I. 55. pr., I. 124. § 4.) furiosi, amentes, mente capti, lunatici; jaký však jest rozdíl mezi nimi, o tom zmínka se neděje. Osoby duševně choré dle I. 55. pr. nikdy nevystupují z moci otcovské, quia nunquam ad annos discretionis et perfectae aetatis pervenisse existimantur. Nemají-li otce, stojí pod mocí poručenskou (I. 124. § 4.).

[1]) V cit. zák. (1715: 68. §§ 9. a 10.) užívá se sice výrazu legitima aetas, avšak Frank, A közigazság törvénye, I. str. 183 a po něm Putz, u. m., str. 99 vykládá, že legitima aetas znamená na tomto místě tolik jako perfecta aetas.

[2]) 1802: 21. § 2.: Pari ratione contractus etiam obligatoriales cum filiis et filiabus familias nullo proprio peculio provisis et infra perfectam aetatem constitutis citra parentum aut tutorum vel curatorum consensum, tam in obversum articuli 17. 1792 initi, quam deinceps contra tenores praesentis articuli ubicunque ineundi, pro invigorosis et nullis declarantur. — Již před tím změnila soudní praxe ustanovení Trip. I. 128., připouštějíc v době nezletilosti odvolání i takových fassí, jež nebyly učiněny pod nátlakem. Sr. Dec. 31. p. 90.: Fassiones, quae in imperfecta aetate fiunt, si revocatio debito tempore, ante videlicet perfectam aetatem intercedat, actoratu fatentis invalidari solent, factum enim ejus pro imperfecto reputatur. Po citovaných zákonných ustanoveních z r. 1792 a 1802 nebylo třeba vůbec žádného odvolávání.

[3]) Sr. Markovics, u. m., str. 66.

Dle I. 42. § 1. může nejstarší bratr chovati rodinné listiny, jen když jest sanae mentis et non furiosus vel amens.

Nevyhojitelná nemoc tělesná jest zákonným omluvným důvodem k odmítnutí poručenství (I. 122. § 5.). Těžká nemoc jest dále podstatným omluvným důvodem při zameškání soudním podobně jako některé jiné okolnosti (II. 59. § 2.[1]) a rovněž tak při opozděném splnění čestného slibu (daného »fide mediante«, II. 30. § 6.).

E. Náboženství.

Ještě méně předpisů než o zdravotním stavu má starší uherskochorvatské právo o náboženském vyznání (religio, vallás, vjeroispovjest, Religionsbekenntnis), které mělo rovněž veliký vliv na způsobilost k právům a k právním činům.

Abstrahujeme-li od ustanovení týkajících se vyznání židovského, pro něž v systému práva šlechtického není místa, sluší uvésti, že v době Verbőczyově byli v zemích koruny sv. Štěpána plnoprávnými státními občany jen vyznavači víry katolické. Husitství bylo zakázáno 1462 : 2. § 13., a protestantství, o němž později vydáno tolik zákonných představení, se teprve rodilo.

Příslušníci zapovězených sekt náboženských (publici haeretici, damnatae scilicet haeresi adhaerentes) počítáni jsou v Trip. (I. 14. § 14.) za zrádce (pronevěrce, notorii), jimž král může statky odníti a jinému je darovati. (Sr. Dodatek.)

F. Státní občanství.

Státní občanství uherské (indigenatus, honfiság, državno gradjanstvo, Staatsbürgerschaft) bylo rovněž nevyhnutelnou podmínkou způsobilosti

[1]) II. 59. § 2.: Unde rationabilis excusatio est admittendaque censetur, quando actore vel in causam attracto, aut ejusdem procuratore, de domo sua ad octavas aut brevia judicia se movente pariter et venire satagente *aegritudinem validam* post discessum suum idem incurrerit; aut aquarum vehemens inundatio ipsum retinuerit, vel equo suo infirmante et propter inopiam equum alium emere conducereve non valente gressum suum retardabit; aut si per adversarios suos vel latrones interceptus, spoliatus vulneratusque aut necatus fuerit; et his vel similibus casibus praepedientibus et occurrentibus, ad terminum distributionis literarum judicialium aut sententionalium in praesentiam sui judicis pertingere venireque nequierit: merito talis excusatur et ab onere judiciorum sententiarumque exoneratur. — Totéž platilo v právu českém. Sr. Všehrdovy Knihy devatery, II. 5. 1.: Nestánie k svědčení póhonóv trojiem se obyčejem vymlúvá: Potřebú, přihodú, núzí.... Potřebú, když kto pro svú, pro královskú nebo pro zemskú potřebu doma a v zemi nenie, a v tom bude k súdu kterémuž koli pohnán. *Příhodú,* když na koho *nemoc* nebo úraz nebo zbitie nebo zraněnie doma, nebo když k póhonu jede, mimo naděje jeho přijde. Núzí, když kto z domu k póhonu jeda pro rozvodněnie vod dojeti bezelstně nemóže, anebo ktož u vězení bezelstně a neúkladně sedí, anebo když kto pohnán jsa, nebo před póhonem byl by jat od nepřátel nebo od zločincóv nebo od lapek.

k právům a právním činům. V Tripartitu není v této příčině obsaženo náležitých ustanovení, avšak již starší právo uherskochorvatské má v tom ohledu předpisy. Sr. str. 58.

Co se týče zákonných ustanovení o indigenátu po Verbőczyovi, sr. Dodatek.

Výrazem Hungari (uherští státní občané) rozumějí se jak v Tripartitu (sr. str. 15.), tak i v zákonech nejen vlastní Uhři, nýbrž i Chorvaté a ovšem i Sedmihraďané. [1]) Byloť pro všechny země koruny sv. Štěpána jedno společné státní občanství. [2])

Kapitola čtvrtá.

O právních předmětech neboli věcech.

Podobně jako právo římské zná i právo uherskochorvatské nejen hmotné předměty právní (věci v užším slova smyslu), nýbrž i předměty nehmotné (práva). A rovněž tak zná předměty prosté (res singulae, egyes dolgok) i předměty hromadné (universitates rerum, összdolgok, Gesammtsachen), jež se právně pokládají za předmět jediný (sr. I. 101. equi equatiales, equatium).

Ačkoli rozdělení věcí na jednotlivé druhy má v právu uherskochorvatském velký význam, nepodal nám Verbőczy v díle svém potřebných ustanovení, uvedených v soustavu. Literatura přidržuje se římského a kanonického rozdělení věcí a připojuje rozdělení dle práva uherského. Kelemen [3]) na př. dělí věci takto: 1. in res divini et humani juris, 2. communes, publicas, universitatum et privatas, 3. universales, singulares (a tyto dělí opět na corporales, incorporales), 4. mobiles, immobiles, 5. fungibiles, non fungibiles, 6. aviticas, acquisitas, 7. donationales et extradonationales, 8. principales et accessorias.

---

[1]) 1618 : 5., 1625 : 65. a jmenovitě 1741 : 61 : (Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Filii Nativi sub denominatione *Hungarorum* complectuntur.) Accedente benigna Sacrae Regiae Majestatis Resolutione communi Statuum et Ordinum Voto ultro compertum et statutum est, ut *praefatorum Regnorum* Regno Hungariae annexorum *Filii Nativi sub denominatione Hungarorum*, quoad Officia et Beneficia Ecclesiastica et Secularia etiam comprehensi intelligantur. — V příčině Sedmihradska sr. C. J. H. 1608 : 11. § 2. post cor. a Sedmihr. 1791 : 16.

[2]) O způsobilosti k právům a právním činům píší: Kelemen, Inst. I., str. 159 až 182.; Szlemenics, u. m. I., str. 78—87.; Domin, Navuchanye I., str. 4—20.; Jung., u. m. I., str. 17—26.; Markovics, u. m., str. 2—8.; Frank, Principia I, str. 74—81., 100—103.; Schuler v. Libloy, u. m. II., str. 7—15.; Putz, u. m., str. 70—83.; Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 151—197.

[3]) Inst. II., str., 2—11.

Nejdůležitější jest v uherskochorvatském právu rozdělení věcí 1. na *movité* (res mobiles, ingó dolgok, ingóságok, pokretne stvari, pokretnosti, bewegliche Sachen, Fahrnisse) a *nemovité* (res immobiles, bona immobilia, ingatlan dolgok, ingatlanságok, nepokretne stvari, nepokretnosti, unbewegliche Sachen), 2. na *dědovské* (bona avitica, ősi dolgok, ősi javak, djedinske stvari, avitische Sachen) a *nově nabyté* (bona acquisita, szerzeményi dolgok, stečene stvari, erworbene Sachen), 3. na *donační* (bona donationalia, adományos jószágok, [királyi] adománynyal nyert jószágok, adományi javak) a *nedonační* (extradonationalia b., nemadományi javak, nemadományos jószágok).

Movité jsou, jak známo, věci, které bez porušení formy a podstaty mohou změniti místo; opakem jsou věci nemovité. Dědovské jsou věci, které na někoho přešly dědictvím po předcích; nově nabyté, jež kdo získal svým přičiněním nebo pouhou náhodou. Jak dědovské, tak nově nabyté nemovitosti nazýváme donačními, jestliže jich bylo nabyto darováním se strany krále nebo palatina. Nedonační jsou naproti tomu statky nabyté jiným způsobem než darováním od krále nebo palatina, jako koupí, odkazem atd. Pouze movitými věcmi možno v uherskochorvatském právu volně nakládati. V příčině nemovitostí sluší rozeznávati na jedné straně statky dědovské od statků nově nabytých a na druhé straně statky donační od nedonačních.

Zvláštností jen práva šlechtického jsou *statky donační.* Jsou to takové šlechtické statky, jež král nebo palatin udílí ze statků připadlých jakýmkoli způsobem fisku (bona fiscalia) osobám zasloužilým o panovníka nebo stát ve formě privileje. Ačkoli v XV. a na poč. XVI. stol. v příčině nabývání těchto nemovitostí konkurovala šlechta spolu s král. svob. městy, zůstaly od r. 1542 donační statky vyhraženy jen impetrantům šlechtickým (osobám fysickým). Poněvadž titulem k nabývání donačních statků byly zásluhy vydobyté ve veřejné službě, jmenovitě vojenské, k níž byly ženy neschopné, vyvinuly se o sukcessi k těmto statkům zvláštní právní předpisy, příznivější mužům než ženám. Ženy byly dědičkami jen výjimečně, jestliže impetrant (výprosník) vymohl si zvláštní sukcesní právo i pro ženské pohlaví. Bez této zvláštní milosti přecházely donační statky na mužské potomstvo (agnáty) donatáře (prvého nabyvatele). Kruh oprávněných dědiců byl tímto způsobem značně zúžen, a následek toho byl, že donační statky pro nedostatek dědiců oprávněných k sukcessi na základě donační listiny vracely se brzo opět na korunu (stávaly se statky fiskálními), pokud se týče směly od posledního oprávněného dědice (deficienta) zcizovány býti jen se svolením krále.

K větší oběžnosti donačních statků přispíval mimo to jeden moment veřejnoprávní. Král mohl v případě pronevěry skonfiskovati vinníkovi statky a uděliti je jinému.

Zkracujíc na jedné straně práva žen — aspoň pokud se týče vlastnictví k statkům donačním, — zabezpečovala donační soustava na druhé

straně jejich hmotnou existenci zvláštní právní ochranou. Poskytovala jim t. zv. právo čtvrtinné (jus quartalitium).

Co se týče práva donačního, dává nám Tripartitum tak jasný a úplný obraz, jaký si jen můžeme přáti.

Zcela jiné povahy byly statky (nemovitosti) nedonační. Nepocházejíce od krále, nevracely se na něho také tak rychle jako statky donační. Připadaly mu, jen když se staly skutečnou odúmrtí.

Žádnou výhradnou zvláštností práva šlechtického nejsou *statky dědovské*. Jsouť známy i právu městskému a selskému. Poněvadž jsou to statky zděděné po předcích, nenáleží k nim jmění, jehož nabyl jeden adopční bratr po druhém, nebo jmění, jež přešlo na praefikovanou dívku následkem praefekce.[1]) Rovněž tak není jměním dědovským, co kdo zdědil dle poslední vůle otcovy ze statků od něho nově nabytých buď dědictvím nebo odkazem, ani co dědicky přešlo se syna na otce (I. 53. § 10.), nebo co ze statků nově nabytých jednoho bratra přešlo na bratra druhého (1723 : 47. § 3.). Ani to není statkem dědovským, co zdědil jeden manžel po druhém nebo jeden ze spoluobdarovaných po druhém. (I. 48., I. 102. § 2.). Naproti tomu jest dědovským ono jmění, jež na nás přešlo posledním pořízením předků, v němž se ustanovuje totéž, co by jinak platilo dle posloupnosti zákonné, a rovněž tak jest dědovským jměním, co přešlo s jednoho soudílného bratra (příbuzného) na druhého. (I. 47., 67 a j.)[2])

U statků dědovských pozoruje se ráz majetku rodového, majetku, na nějž má právo nejen prvý nabyvatel, nýbrž i všichni jeho potomci. Mezi všemi těmito oprávněnými osobami trvá jakési právní společenství (communio juris, a közös igazsága, vagyon közössége), jež vzniká ze společenství krevního (communio sanguinis, a véregység, a vérség közössége). Poněvadž na dědovském jmění měli participovati i potomci, bylo disposiční právo dočasného držitele s tímto majetkem velice obmezeno. Ačkoli dědovské jmění, pokud možno, mělo ve svém celku zachováno býti potomstvu, ustupoval požadavek tento do pozadí, jakmile běželo o to, aby držitel jeho odsouzený k smrti nebo upadlý do zajetí za cenu dědovského majetku se vykoupil a vysvobodil. Příbuzní, jimž by jinak prodaný statek byl připadl, nemohou v tomto případě (extrema necessitate urgente) zcizení odporovati. (I. 59. §§ 6—8.)[3])

[1]) I. 57. § 2.: Et hoc idem est etiam de bonis et juribus possessionariis vigore alicujus contractus seu fraternalis adoptionis vel etiam praefectionis in aliquem virum aut aliquam foeminam redactis et derivatis tenendum. Quia solus vel sola ejuscemodi bona consecutus aut adepta esse intelligitur atque comprobatur.

[2]) Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 252.

[3]) I. 59. § 6.: Tertio vero et ultimo modo, extrema necessitate urgente; dum videlicet quis sententia capitali juris ordine adversus alium convincetur et condemnabitur et forsitan in persona quoque propria vigore ipsius latae sententiae detinebitur ac ad manus judiciarias ad infligendam sibi poenam a jure statutam assignabitur vel licet non detineatur, gratiam tamen regiam non consequetur, aut si gratia sibi dabitur

K uvarování nedorozumění budiž tu poznamenáno, že dědovským jměním mohly býti nejen nemovitosti, nýbrž i movitosti, a jak již řečeno, nejen statky šlechtické, nýbrž i městské a selské. Dodati sluší dále, že pojem jmění dědovského nevztahoval se ani tak na jednotlivé věci, jako spíše na veškeren majetek přešlý na někoho dědickou cestou po předcích. Proto jest případnější mluviti o dědovském majetku než o dědovských věcech.[1])

Naproti tomu majetkem donačním mohou býti jen šlechtické nemovitosti (panství). Běží-li o donační statky, jež na někoho přešly dědickou cestou po předcích, a jež jsou tedy zároveň statky dědovskými, sluší užiti pravidel platných o dědovském majetku i v příčině těchto statků donačních. Proto obmezen jest dočasný vlastník statků donačních v příčině disposicí na případ smrti donačním listem a v příčině disposicí mezi živými pravidly o majetku dědovském.

Kdežto donační soustava jest specifickým výtvorem práva uhersko-chorvatského, jest institut statků dědovských čili rodových znám právu mnohých národů, a jmenovitě právu německému, francouzskému, slovanskému a j. Totéž, co v zemích uherských bona avitica, byly v zemích římsko-německé říše bona stemmatica, aviatica (Stammgüter), v právu franckém terra salica, v právu ruském родовыя имѣнія (bona acquisita naproti tomu nazývají se благопріобрѣтенныя имѣнія), v právu polském rovněž jako v uherském bona avita, haereditaria (což však někdy znamenalo všeliké šlechtické nemovitosti) atd.

Rodové statky pokládají se za nejstarší formu, v níž se projevovalo právní panství lidí nad půdou. Forma tato spojena byla s organisací staré rodiny a s jejími úkoly hospodářskými a sociálními. Na jiném místě[2]) jsem ukázal, že právníci, historikové a sociologové jsou zajedno v tom, že někdy lidstvo žilo v příbuzenských svazcích mnohem širších než jest nynější rodina, a že před vlastnictvím individuálním předcházelo vlastnictví kollektivní. Základem staroarijské společenské organisace jest dle B. W. Leista[3]) t. zv. *rodinné společenství* (Familien-Koinonie, Koinonie des Oikos, Haushaltskoinonie, Hausgemeinschaft, Haushaltungsgemeinschaft, Hauskoinonie), t. j. svazek všech členů rodiny. Jmění rodinné nenáleží v této arijské rodině pouze otci rodiny, nýbrž všem jejím členům dohromady. Jest tu týž poměr, jako v rodině slovanské (zádruze nebo inokoštině).

---

cum conditione tamen concordandi cum adversa parte et non aliter praestabitur. Nam et alioquin Regia Majestas gratiam non secus, nisi ut concordet, facere potest. Vel in Turcorum, Saracenorum aut Tartarorum, seu aliorum quorumcunque hostium et inimicorum captivitate detinebitur et inde non secus nisi pactione quapiam eliberabitur. Et hoc ultimo modo praemissi oneris assumptio nunquam revocabitur.

[1]) Wenzel, u. m. str. 253.

[2]) Rodinný nedíl ve světle dat srovnavacích dějin právních (Čas. Mat. Mor. 1901, též separ.)

[3]) Sr. spisy jeho Graeco-italische Rechtsgeschichte a Alt-arisches jus civile (Jena, 1892 a 1896).

Leist užívá o tomto rodinném vlastnictví výrazu »domestica hereditas«. Rodinnou koinonii předpokládá sice Leist zpravidla jen mezi rodiči a dětmi, ale připouští ji i mezi bratry (Erbbrüdergemeinschaft, Fraternität, consortium). Vedle tohoto rodinného společenství existovalo dle Leista ve starém právu arijském ještě *společenství pokrevní*, čili, jak on říká, die Blutbandskoinonie. Širší svazky příbuzenské nebyly sice dle něho sdruženy ve starém právu arijském v jedné domácnosti, ale poutány byly nejen zájmy náboženskými, nýbrž i četnými zájmy právními. Poněvadž oba uvedené druhy koinonií (třeba ne ve všech stupních stejně) zakládají se na právním kollektivismu, právní pospolitosti, nazývá je Leist také koinoniemi právními (rechtliche Koinonien). Podobného mínění jako Leist jsou učenci jiní, na př. Fustel de Coulanges, Mommsen, Cuq, Post atd.

Jak rodinné, tak širší příbuzenské koinonie měly tendenci, aby půda nalézající se v dosahu jejich právní sféry zůstala této sféře vyhražena a nepřišla do rukou nečlenů oněch právních koinonií. Půda byla, abychom se tak vyjádřili, nejen fysicky, nýbrž i právně nehybnou, vyloučenou z volného právního oběhu. Svobodná disposice nemovitostmi těchto koinonií se strany jednotlivcovy byla vůbec vyloučena, a pokud ony nemovitosti do právního obchodu — arci velmi obmezeného — byly připuštěny, mohlo se tak státi jen ve prospěch členů právní koinonie. Teprve když se rodinné a pokrevní svazky počaly uvolňovati, a individuum přicházelo čím dále tím více k platnosti, stávala se i půda volnější a oběžnější. Dřívější nexus mezi rodinou, resp. rodem a půdou ochaboval, a někdejší rodové nemovitosti mohly se dostati i do rukou jiných než členů rodu.

V právu národů slovanských uchovala se zásada právního kollektivismu, jak co se týče osob, tak i jejich majetku, částečně až na naši dobu. Ještě dnes existuje na slovanském jihu zřízení zádružné, a mezi ruskými sedláky t. zv. »veliká rodina«, »rodinná obec«, »složitá rodina« (большая семья, семейная община, сложная семья).[1]) Podobně kvetlo kdysi toto rodinné společenství majetkové i v Čechách a v Polsku ve formě rodinného nedílu (nedílní bratří, hromada, spolek, bracia niedzielna, bracia nieoddzieleni, pospolstwo, pospolitość, fratres indivisi).[2])

V právu uherském pozorujeme zásadu právního kollektivismu ve dvou formách. Jednak zná právo uherské podobně jako právo národů slovanských *rodinný nedíl*, t. j. rodinné majetkové společenství, soužití a společné chlebení členů rodiny (resp. příbuzných) na nerozdělených statcích, jednak širší právní koinonii příbuzných majetkem sice oddělených, avšak v příčině statků, jež byly někdy společným majetkem jejich nerozdělených předků, tvořících kruh t. zv. *bratří soudílných*. Dědovské čili rodové statky byly v zásadě vyhraženy jen členům těchto koinonií, a proto se dostaly do právního oběhu mimo dotčené koinonie jen výjimkou, jen se svolením

[1]) Sr. můj Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském.
[2]) U. m., str. 74 a násl., 104 a násl.

jejich členů, resp. jen v případech odůvodněné potřeby a nezbytné nutnosti. Silnější byla koinonie rodinná, rodinný nedíl. Dokud tu byli jeho členové, zůstávaly dědovské statky jen v jejich rukou. Teprve když nebylo členů nedílu, přecházely dědovské statky na příbuzné soudílné, t. j. na pobočné příbuzné, kteří mohli dokázati, že jejich předek žil s předkem vlastníka uprázdněného statku v rodinném majetkovém společenství.

Teprve, když nebylo ani příbuzných soudílných, přecházel uprázdněný statek devolučním právem na korunu.

Kruh příbuzných soudílných není právu slovanských národů znám, a jest zvláštností práva uherského.

Opakem statků dědovských jsou *statky nově nabyté* (bona acquisita). Kdežto disposice jměním dědovským byla obmezena ve prospěch členů rodiny, mohlo se majetkem nově nabytým volně nakládati. (I. 5. a 57.) [1]) Tuto neobmezenou disposiční svobodu měl nabyvatel však podle staršího práva jen v příčině právních jednání mezi živými (I. 57. vita sua comite). Pokud běželo o případ smrti, nemusel sice jmění nově nabyté zůstaviti úplně svým synům a dcerám, nýbrž mohl učiniti poslední pořízení v příčině části onoho majetku i ve prospěch osob cizích, avšak úplně své děti o majetek onen připraviti nemohl, »quoniam pater filio et e contra filius patri, quidquid rerum et bonorum poterit acquirere, *jure naturali* tenetur.« (I. 53. § 10.) [2]) Proč však může vlastník nově nabytých statků jednáním mezi živými děti své o ony statky úplně připraviti, na smrtelné posteli ale nikoli, příčinou toho jest dle Husztého [3]) okolnost, že ten, kdo za života něco zcizuje, může ještě v budoucnosti pro děti své nabývati, kdežto ten, kdo již umírá, non est in statu amplius acquirendi.

V pozdější době (1723 : 49.) bylo ustanoveno, že za statky nově nabyté, kterými by se mohlo volně disponovati, nelze pokládati takové statky,

---

[1]) I. 5 § 1.: Et inde traxit originem ac fundamentum illa laudabilis et vetustissima ab olimque approbata consuetudo nostra, quod scilicet quilibet dominorum baronum ac magnatum et nobilium de et super universis rebus bonisque et juribus possessionariis per eum propriis suis laboribus, servitiis et virtutibus qualitercunque acquisitis et inventis *ante divisionem* cum patre vel fratribus factam, liberam (prout voluerit) disponendi semper habet potestatis facultatem . . .

I. 57.: Sciendum est autem, quod quilibet dominus, baro, magnas ac nobilis et possessionatus homo filios et filias habens *sine omni consensu*, imo et *contra voluntatem eorundem*, de et super bonis et juribus suis possessionariis per eum propriis servitiis suis acquisitis et adeptis sive propriis pecuniis, quae etiam servitiis acquiri consueverunt, comparatis et emptis, *vita sua comite*, liberam (prout voluerit) disponendi et ea etiam alienandi plenariam habet potestatis facultatem; filiorum vel filiarum contradictione, inhibitione vel alia quavis repugnatione non obstante.

[2]) Zdánlivý odpor mezi tit. 57. pr. a tit. 53. § 10. Trip. I. vysvětluje Kitonić (Centuria dub., thesis 23.) takto: »Nulla contrarietas. Quia thesis (I. 53. § 10.) dicitur de jure *naturali*. Antithesis vero (I. 57. pr.) de jure *civili*, quo quilibet rerum et bonorum per se acquisitorum liber dominus sit.«

[3]) Jurisprudentia practica (v Budíně 1745), lib. II. tit. XXXIX., 3.

které byly koupeny za peníze utržené prodejem statků dědovských, byť i prodejem učiněným v případě nevyhnutelnosti. Kdokoli tedy na jedné straně prodal statky dědovské a na druhé straně nově nabyl statků jiných, musel z těchto nově nabytých statků doplniti zmenšené statky dědovské, tak aby měly týž rozměr jako dříve, a teprve zbytkem statků nově nabytých mohl volně disponovati.[1])

Mnohem menší význam než nemovitosti mají v šlechtickém právu uherskochorvatském *movitosti.* Při tehdejší nevyvinutosti obchodu a průmyslu a následkem toho nedostatku peněz a zejména při tehdejší hospodářské organisaci a sociálním postavení šlechty bylo přirozeno, že v majetkovém ohledu byly hlavní oporou šlechty jen nemovitosti. Movitosti jakožto věci zužívatelné a mnohem oběžnější než nemovitosti nemohly míti pro šlechtu té ceny jako nemovitosti, které pro svou nehybnost a větší plodnost udržovaly lesk rodu.

Jako věci movité uvádí Trip. (I. 19., 95. a 102. § 4.) především hotové peníze (pecunia numerata) a dodává hned (I. 19. pr.): Pecuniae inter res mobiles computantur; de rebus autem mobilibus tam paternis, quam etiam maternis et filii et filiae aequales portiones sortiuntur; et ex consequenti etiam de bonis et juribus possessionariis hujusmodi pecuniis, de quibus, utpote decedente patre vel matre, filiae portionem habere debebant, comparatis, portiones congruentes ipsis filiabus dantur. Kdežto tedy k nemovitostem vyslouženým ženy zpravidla práva neměly, náleželo jim právo k nemovitostem koupeným, a sice jen proto, že koupené nemovitosti zastupovaly peníze, tedy movitosti, k nimž měly ženy stejné právo jako muži.

Mimo to uvádějí se jako movitosti (I. 95. §§ 1. a 2.): vestes, arma a dále oves, boves, equi, caprae, vaccae, vituli et porci (qui se movere de loco in locum commode possunt).

Jako podle práva jiných národů tak jsou i podle práva uherskochorvatského některé věci movité právně pokládány za nemovitosti a naopak. V novějším právu pokládají se za nemovitosti všechny movité věci náležející k nemovitostem a potřebné k řádnému vedení hospodářství (fundus instructus). Jest to hospodářské nářadí a dobytek. Podle Tripartita (I. 101) považovalo se za nemovitost i stádo koní (equatium, equi gregales, ménes,

---

[1]) Huszty, u. m., II. tit. XXXIX. 5. a 6. píše dále v příčině nově nabytých statků takto: Nemo aquisitor stricte dicendus, nisi quis vel nulla distraxit avitica, vel plus aquisivit quam distraxit: hoc modo aquisitor est in tantum, in quantum a redintegratione distractorum remanet. — Si quis aquisitor stricte talis unico suo filio testamento legaverit aquisita sua, filius talis efficitur aquisitor legati, ut hic iterum libere disponere possit; quia omne legatum est donatio mortis causa: donata vero liberae dispositioni subesse, non est dubii juris ex 49.: 1723. Dixi tamen unico suo filio, nam si pluribus filiis suis per modum divisionis ad mentem primae tt. 57. legaverit, nullus filiorum dicendus stricte aquisitor, et nullus libere disponet; quia inter quos est sanguinis propago et simul mutua divisio, est etiam mutua inter eos successio; primae tt. 47.

hergela, P. črieda sriepic, Gestüt), skládalo-li se nejméně z 50 koní.[1]) Mělo-li méně než 50 koní, pokládalo se za movitost a dělilo se po smrti zůstavitelově mezi vdovou a dětmi. Podle pozdější praxe pokládaly se za nemovitost i dědovské peníze, rozdělené mezi členy rozcházejícího se nedílu, resp. vyjmuty byly z volné disposice a při defektu jednoho ze soudílných bratrů přecházely na druhé soudílné bratry.[2])

Naproti tomu však zastavené nemovitosti pokládány byly za věci movité, poněvadž penězi mohly býti vykoupeny.[3])

Věci nehmotné, práva, pokud se berou samy o sobě, náležejí k movitostem, pokud však tvoří příslušenství nemovitosti, jako t. zv. *menší práva regální* (a kir. kisebb haszonvételek), pokládány jsou za nemovitosti. Přijalť také právo uherskochorvatské z práva římského rozdíl mezi *věcmi hlavními* (res principales, fődolgok, poglavite stvari, Hauptsachen) a *věcmi vedlejšími* (res accessoriae, mellékdolgok, Nebensachen). Věci hlavní jsou takové, jež existují samy o sobě, vedlejší pak takové, jež jsou s oněmi v trvalé souvislosti nebo trvalém spojení. Věci vedlejší sdílejí právní osud věcí hlavních (accessorium sequitur suum principale), II. 52. § 3., III. 16. pr.[4]) Věci hlavní mohou býti hmotné nebo nehmotné, nemovité nebo movité. Věci vedlejší dělí se dále na *přibytné* (accessiones) čili vedlejší věci v užším slova smyslu (res accessoriae in specie, járulékok), na *příslušenství* (pertinentiae, tartozékok) a na *plody* (fructus, gyümölcsök).

---

[1]) I. 101. § 2.: Si tamen (equi equatiales) eundem numerum (= quinquagenarium) attigerunt vel excesserunt, tunc maritus poterit de eisdem, tamquam rebus per eum acquisitis, testari. Sed si super eisdem intestatus decesserit, circa haereditates filiorum computabuntur. Verumtamen si aviti fuerint, tunc testatio quoque de eisdem non tenebit, neque locum habebit, nisi quantum ad portionem mariti testantis cederet, quod de jure fieri permittitur.

[2]) Dec. 22. p. 140: Licet juxta titulos 19. et 102. Imae pecuniae inter res mobiles computentur adeoque velut fluxae et lubricae ita conservari non possint sicut bona immobilia, eo tamen non obstante, *si semel divisionem ingrediantur*, amplius liberae dispositioni non subsunt, verum uno ex condividentibus deficiente ad instar bonorum immobilium in superstites condivisionales devolvi debent, cum enim articulus 49.: 1723 avita sive sint mobilia, sive immobilia distrahi vetet, distracta vero ex acquisitis distrahentis redintegranda praecipiat, idcirco vel ex hinc inferri potest, leges eo colimare, ut avita etiam mobilia mutuae condividentium successioni subserviant.

[3]) I. 102. § 3.: Verum si jura impignoratitia maritus ipse defunctus quocunque tempore . . . sibi obligata post obitum suum reliquerit, etiamsi nomen uxoris seu uterque sexus haeredum in literis obligatoriis et impignoratiis non contineatur: aequaliter tamen inter conjugem, filios filiasque vel fratres indivisos *instar aliarum rerum mobilium* dividentur.

§ 4.: Quoniam *jura impignoratitia redemptibilia sunt, quae post redemptionem in pecunias convertentur*. Pecuniae autem inter bona mobilia computantur . . . .

[4]) III. 16. pr.: Item, si quispiam rem immobilem et haereditatem cum suis pertinentiis in medio civium ipsarum civitatum emerit; tunc sufficit rem illam corporalem solam apprehendere et pro se statuere. Nam ea apprehensa etiam illius pertinentiae apprehensae intelliguntur. — Co se tu uvádí o nemovitostech městských, platí ovšem i o nemovitostech šlechtických.

Příbytnými jsou takové vedlejší věci, které s věcmi hlavními ať hmotně či právně tak jsou spojeny, že pozbyvše samostatnosti tvoří takořka jen část věcí hlavních (na př. investice nebo meliorace). [1]) Příbytnou věcí jest nejen přirozený přírůstek povstalý organicky z věci hlavní (jako rostliny) nebo příbytek umělý zevně s věcí hlavní spojený (náplav, drahokamy zasazené do šperku), nýbrž i práva (na př. služebnosti) nebo břemena (na př. intabulované dluhy) spojená s nemovitostmi a rovněž tak vedlejší závazky převzaté k utvrzení závazků hlavních (rukojemství, zástava). [2])

Příslušenstvím (pertinentiae, tartozékok, pripadnost, Zubehör) jsou takové vedlejší věci, jež nepozbývají sice samostatnosti, avšak zákonem nebo vlastníkovou vůlí určeny jsou k trvalému užívání věci hlavní. Příslušenství šlechtických (a svobodných) statků definuje Verbőczy (I. 24., § 8.) takto: Pertinentiarum siquidem nominatione communiter intelliguntur et continentur omnia illa, quae ad civitatem, oppidum aut villam aliquam spectant, prout sunt terrae arabiles cultae et incultae, agri, prata, foenilia, pascua, campi, sylvae, virgulta, nemora, montes, valles, vineae, promontoria, aquae fluvii, piscinae, piscaturae, aquarum decursus, molendina ac eorundem loca; et generaliter omnes utilitates ac proventus ipsi civitati aut oppido vel villae deservientes. Jak z této definice viděti, béře se v Tripartitu termin »příslušenství« v širším slova smyslu. Nerozumějíť se jím jen příslušenství v pravém slova smyslu, nýbrž i součásti šlechtických statků.

V listinách chorvatských nazývá se příslušenství šlechtických a svobodných statků pristojanje. V Kukuljevićově sbírce Acta croatica (tištěné hlaholicí), vydané s doplňky (a v cyrillici) od Šurmina pod n. Hrvatski spomenici (č. VI. sbírky Monumenta hist. jur. Slav. Merid., 1898 v Záhřebě) podány jsou četné doklady, že za příslušenství svobodných a šlechti-

---

[1]) Dec. 5., 6., 31., 40. divis., success., rectif.

[2]) Dec. 11. p. 120.: Dum nova divisio decernitur, *pretium aedificiorum* a tempore primae divisionis per alterutrum condividentium extructorum occasione executionis eruendum; non secus et *merces laboris* in terras exstirpatitias (na klučeniny) impensi, praeterea *meliorationes* et *impopulationes*, in quantum sive sumptibus seu vero per concessos libertationis annos cum dispendio proventuum actualis possessoris procuratae sunt, ac demum *fatigia* et *expensae in metales aut alios processus, vel* alias etiam *in defensionem jurium communium* erogatae per judicium conscientiose limitandae, compensari et adjustari solent, quia similia cedunt in commune condividentium emolumentum.

Dec. 13. p. 139.: *Expensae* per viduam post fata mariti in *redemptionem* bonorum ejusdem aviticorum adeoque taliter procuratam *meliorationem* erogatae, debent ipsi per successores bonificari, quia tales expensae cedunt in lucrum haereditatis; e converso summae, quas uxores maritis in comparationem naturalium seu victualium durante adhuc matrimonio cum marito simul consumptorum ex propria substantia dederunt, compensari non solent, quia exinde nullum in successores emolumentum redundat, praeterea neque sumptus per viduam bonis immanentem in sepulturam mariti erogatos, successores refundere tenentur, quia tales expensae debent ex fructibus bonorum supportari.

ckých statků pokládají se v právu chorvatském již před Verbőczyem tytéž věci, které vypočítává Tripartitum.[1])

Praktickou stávala se otázka příslušenství v právu uherskochorvatském hlavně ve sporech mezi mužskou a ženskou linií.[2])

Plody (fructus, gyümölcsök, plodovi, Früchte) jsou takové věci, jež hlavní věc sama ze sebe vydává. Náležejí sem především plody přirozené (fructus naturales), t. j. plody říše živočišné a rostlinné, dále plody civilní (fructus civiles), t. j. majetkové užitky, jež vydává nějaká věc nebo právo v soukromoprávním obchodu, jako úroky kapitálu, důchody z nedílného hospodářství.[3]) Další rozdělení plodů na *fructus pendentes*, *fructus separati*, *percepti*, *exstantes, consumpti* není staršímu právu známo.

Tripartitum nezná ostatně ani rozdílu mezi příslušenstvím a příbytem. Rozdíl ten vyvinul se teprve v pozdější praxi, jak viděti z rozhodnutí král. kurie z XVIII. stol.[4])

V literatuře uvádí se dále rozdělení věcí na takové, jež náležejí jen *mužským*, a pak takové, k nimž mají právo *mužští i ženské*. Ačkoli jsou skutečně některé věci, jež mohou náležeti jen mužským, jako na př. zbraně a rodinné listiny, nespočívá příčina, pro kterou ženské pohlaví z jejich držení jest vyloučeno, v nějaké vlastnosti oněch věcí, nýbrž v nezpůsobilosti žen k jejich držení. Dělení dotčené jest tudíž nevhodné.

Z nabývání nemovitostí nebyly sice ženy naprosto vyloučeny, avšak značně obmezeny. *Obému pohlaví* přístupny byly dle zákona tyto věci:

1. všechny movitosti, k nimž se počítaly i důchody ze statků náležejících pouze mužským, vzniklé až do smrti otcovy, jakož i restance až do této doby (I. 19., 99., 102., Dec. 9. p. 138.[5]). K movitostem nenáleží ovšem, jak již řečeno, fundus instructus nemovitostí;

2. zastavené statky, resp. peníze pojištěné zástavním právem na nemovitostech. Kdyby však příbuzní zastavili příbuzným své statky, jež ná-

[1]) Sr. Šurminovy Hrv. spomenici, na př. listinu z 1. března r. 1484. (Petar, sin Frañin iz Mohlića, prodaje svoju plemenštinu pred sudom u Tržiću Dujmu Vlajiću.) Prodej děje se »*s pristojanjem*' vsim', počanši sela i crikve i selišč' i vrtlov' i podvornic' i vse vnutrnne i vanne zemle, blat' i sinokoš' i vode i vodotiči i malina i mališča i putov' i staz' i gajev' i paš' i pašišč' i vsihь opščin' i gore i vode i driva i kamika i vsega *pristojanja mala i velika,* ča godi je i ča pristoi k zemli i k delu zemle više rečenoj, to vse proda Petr rečeni Dujmu rečenomu . . . . . Sr. dále listinu z 1. listop. 1490, str. 347.; listinu z r. 1498, str. 413.; z r. 1499, str. 419. (ča koli i koliko godi pristojalo bi k više imenovanomu pol' drugu ždrib'ju) atd.

[2]) Dec. 20. p. 140.: Sexus foemineus in utensilibus talis domus, quae sexum masculinum privative concernit, successionem praetendere non potest, quia illa velut accessoria ipsi domui adhaerent et naturam ejusdem imbuunt.

[3]) Dec. 8. p. 138., dec. 18. p. 140., dec. 21. p. 140.

[4]) Wenzel, u. m. str. 244—246.

[5]) Restantiae in bonis ad sexum dumtaxat masculinum regulatis, vivente communi patre accumulatae et occasione mortis ejusdem inexolutae haerentes, aequali utriusque sexus successioni deserviunt, quia tales fictione juris ita considerari debent, acsi illas pater incassasset, in casu autem illo utique tamquam res mobiles utrumque sexum secutae fuissent.

ležejí jen pohlaví mužskému, nemají ženy ke statkům těm žádného práva. Na zápůjčce pojištěné právem zástavním ovšem podíl jim náleží (I. 102., 1647 : 125., D. 31. p. 143.)[1]);

3. statky, jež připadly ženským jakožto quartalitium právem vlastnickým (1435 : 20., I. 17. § 4., 29. § 7. a § 8.);

4. statky, jež byly rodině zabitého odevzdány na místo homagia (I. 17. § 4., I. 59.). Totéž platí o statcích odevzdaných někomu na místě výkupného hlavy také při spáchání jiných trestných činů než vraždy (II. 55. a 56.);

5. statky mateřské (I. 54.).[2])

Menší význam má rozdělení věcí na takové, jež *jsou v právním obchodu* (res in commercio positae, forgalombani dolgok), a takové, jež jsou *z právního obchodu vyloučeny* (res extra commercium, forgalmon kivüli dolgok). Některé z nich jsou vyloučeny z právního obchodu úplně, jako větší práva regální (jura regalia majora, nagyobb királyi haszonvételek),[3]) v příčině jiných jest však právní obchod pouze stížen. Statky korunní na př. mohou býti zcizeny jen se zvláštním svolením sněmu, tedy aktem zákonodárným. Rovněž tak stížen byl právní obchod s posvátnými věcmi (res sacrae), ustanovenými k službám božím. Že byly v právním obchodu, byť obmezeném, o tom svědčí I. 133., kde se uvádí obecná (prostá) cena (aestimatio communis) kostelů a klášterů.[4])

Kapitola pátá.

O ceně věcí.

V právu běží často o stanovení peněžné ceny, jakou má ta která věc v daném případě. V právu uherskochorvatském rozeznávají se tři různé druhy cen věcí: *aestimatio communis*, cena obecná čili prostá (köz

[1]) Licet pignora ductu tituli 102. Imae. inter res mobiles computentur, adeoque utrique sexui deserviant, si nihilominus genitores a collateralibus suis masculis titulo pignoris tales portiones comparent, in quibus sexus foemineus ejusdem familiae neque in superioribus generationibus unquam aequaliter divisit, tunc similia pignora nec inter proles aquirentium successioni utriusque sexus substerni possunt, verum dumtaxat investiturae aequali divisioni obnoxiantur, cum enim praescripta bona ab origine et radice soli sexui masculino deserviant, idcirco ad evitandas quoque jurium convulsiones, etiam in linea aquirentium solis masculis relinqui debent.

[2]) Jung, Darstellung I., str. 234. a 235.

[3]) K větším právům regálním čili výsostným náležela tato práva: ražení peněz, poštovní, solní a třicátkový regál, nejvyšší patronátní právo, právo na odúmrti a věci nemající pána, právo udíleti šlechtictví, právo udíleti milost atd. Práva tato náležejí do oboru práva veřejného.

[4]) Sr. o věcech: Kelemen, Inst. II., str. 2—13.; Szlemenics, u. m. I., str. 211—214.; Jung, u. m. I., str. 143—146.; Markovics, u. m. str. 90. a 91.; Frank, Principia I, str. 148., 154. a 155.; Schuler v. Libloy, u. m. II., str. 16—22.; Putz, u. m. str. 93—95.; Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 238—257.

becsü, gemeine Schätzung), *ac. perennalis*, cena věčná (örök becsü, Perennalschätzung) a *ac. condigna*, cena pravá (igaz becsü, die Schätzung nach dem inneren Werthe der Sache).

Obecná čili prostá cena jest dle Verbőczya (I. 133. § 3.) desetkrát menší než cena perennální. V tit. 133. I. části Tripartita uvádí se tato obecná cena jednotlivých věcí movitých i nemovitých jakožto cena stanovená zákonem pro všechny případy, kde výslovně není předepsána cena perennální.[1]) Tabulka Verbőczyova jest zajímavá nejen tím, že udává poměr cen jednotlivých předmětů k sobě vespolek, nýbrž zejména tím, že seznamuje nás s běžnou cenou jednotlivých věcí na počátku XVI. stol. Cena tato uvedena jest v hřivnách (markách), při čemž hřivna rovná se 4 zl. uherským. (I. 133. § 4.).

Prostá cena zámku činí	100 hřiven,
osazený panský dvůr (sessio seu curia nobilitaris populosa) oceňuje se na	3 hřivny,
panský dvůr neobydlený na	1½ »
panský dvůr beze všech staveb na	1 hřivnu,
osazená selská usedlost (sessio jobagionalis populosa) na .	1 »
neosazená selská usedlost mající stavby na	½ hřivny,
selská usedlost beze staveb nalézající se pohromadě s jinými usedlostmi na . . . . (t. j. 100 denárů); nalézá-li se však o samotě, pokládá se za pole a neodhaduje se;	¼ »
šlechtický sad s dospělými ovocnými stromy v rozměru jednoho jitra[2]) královské míry na	3 »
na ostrově Žitném (Csallóköz) každý dospělý ovocný strom cení se na 100 denárů až do počtu 12 stromů; nad tento počet, ať jest stromů kolikkoli, cení se všechny dohromady na	3 »
sad selský mimo vesnici na	1 hřivnu,
za usedlostí nebo vedle ní se necení; obecní neb orné pole pod jeden pluh[3]) královské míry na	3 hřivny,
společný les, z něhož se nevybírá vepří desátek ani vůbec žádný poplatek, a který neposkytuje jistého důchodu,	

[1]) I. 133. § 5.: Quae perennalis aestimatio paucis in rebus ac causis committitur, sed universus fere coetus dominorum praelatorum ac baronum, magnatumque et nobilium aestimatione communi (ut plurimum) utitur. Nisi enim in fassionibus vel obligaminibus quorumpiam *aestimatio perennalis* claro sermone declarata, aut in constitutionibus regni publicis expressa fuerit: *ejus usus raro admittitur.*

[2]) I. 133. § 48.: Unum jugerum terrae arabilis aut silvae regalis mensurae continet in sua longitudine septuaginta duas, in latitudine vero duodecim mensuras seu ulnas regales.

[3]) I. 133. § 49.: Unum aratrum continet in se centum et quinquaginta jugera terrarum regalis mensurae in aestimatione rerum

cení se jako obecní pozemek, jeden pluh královské míry
totiž na . . . . 3 hřivny,
totéž platí o křoví;
velký les, zvaný svobodným (silva permissoria), v rozměru
menším než 3 pluhy každý pluh na . . . . 10 hřiven,
nad tři pluhy však se necení, nýbrž čítají se jen tři pluhy;
atd.

Podobným způsobem vypočítává Verbőczy v I. 133. prostou cenu ostatních věcí nemovitých, tvořících příslušenství, resp. součást šlechtického statku, jako cenu luk, mlýnů, rybníků atd. Na konci tit. 133. uvádí obecnou cenu dobytka, a sice cení vola, který nekulhá ani nemá jiné vady

na	1 hřivnu
dvě krávy bez telete na	1 »
jednu krávu s teletem na	1 »
4 ovce na	1 »
4 prasata na	1 »
kobylu bez hříběte na	1 »
s hříbětem samcem na	2 hřivny,
s hříbětem samicí na	$1^1/_2$ »

V případech shora uvedených stanovena byla prostá cena věcí pevně bez ohledu na jejich skutečný užitek. Cena limitována tu jest jen z toho důvodu, že jest těžko zjišťovati pravý užitek (důchod) věci. Kde však výtěžek věci byl znám, tam nebyla prostá cena stanovena zákonem, nýbrž roční výtěžek věci vzal se desetkrát, a desetinásobná cena byla pokládána za cenu prostou. (Sr. I. 133. § 30., § 41., § 44.)[1])

Ve kterých případech se užívalo ceny prosté, uvádí se v Trip. I. 134.

Bylo to: 1. při placení soudních pokut (in solutione birsagiorum). V případě tomto měl se dle obecné ceny přijímati jak dobytek, tak nemovitosti;

2. při placení čtvrtinných práv, při vykupování zastavených statků jakož i statků exekvovaných následkem rozsudku smrti nebo výkupného hlavy (in quartalitiorum et jurium impignoratitiorum solutione ac bonorum per sententiam capitalem vel emendae capitis occupandorum redemptione; II. 43. § 1.). Totéž platilo i při prodeji statků soudílným bratrům, jestliže v čas použili předkupního práva (I. 60., 61.). V případech těchto cenily se nejen hlavní statky (bona corporalia), nýbrž i jejich příslušenství. Vyjímaly se jen pozemky a louky náležející k selským usedlostem;

3. při výplatě obvěnění (in dotalitiorum restitutione), kdež se oceňují jen hlavní statky (bona corporalia, t. j. šlechtické dvory a selské usedlosti

[1]) I. 133. § 44.: Item tributum tam super aquis, quam in terris rite exigi consuetum, decies pro tanto aestimatur, quantum facit proventus ejus annualis.

bez příslušenství).[1]) Výplata obvěnění děla se pak na základě odhadu dílem v hotových penězích, dílem v movitostech (čítajíc v to i dobytek), a sice podle jich pravé tržní ceny (juxta verum pretium eorundem. Prout videlicet in foro vendi possent, acceptari debebunt). V tom případě však, že vdova chtěla zůstati na statcích svého zemřelého muže, tyto ale byly tak rozsáhlé, že značně převyšovaly obvěnění, a chtěl-li dědic ve smyslu I. 98. § 3. vdovu obmeziti jen na užívání části mužových statků odpovídající obvěnění, neodhadovaly se jen hlavní statky (panské dvory a selské usedlosti), nýbrž i jejich příslušenství (I. 134. § 4. sed etiam extra villam terrae, silvae, pomaria ac foenilia et molendina, quae mulieri dabuntur, prout in quartalitiorum solutione aestimabuntur);

4. při placení dluhů a náhradě škod (in solutione debitorum et refusione damnorum), při skládání pokuty pro kalumnii, jazykové pokuty (emenda linguae) a pokuty pro urážku soudu a p. (in depositione oneris facti calumniae ac emendae linguae et violationis sedis judiciariae Regiae Majest. ac comitum parochialium quorumlibet comitatuum et aliis ejuscemodi causis et casibus). V případech těchto přijímaly se rovněž věci movité a prodejné »juxta verum earum valorem et non secundum limitationem praeexpressam« (t. j. nikoli dle ceny obecné zákonem limitované, nýbrž dle pravé ceny na trhu);

5. při vytýkání a opravě hranic (in metarum reambulationibus et rectificationibus), kde se oceňovaly pouze ony prostory půdy, jež byly sporné. Na kolik hřiven byla tato sporná pomezní půda oceněna, s tolika soupřísežníky (conjuratores) měl přísahati ten, komu bylo od soudce přisouzeno vykonání přísahy, chtěl-li, aby sporná půda mu připadla. (I., 134. § 6.)

Kromě těchto případů, uvedených v I. 134. Trip., užívalo se prosté ceny ještě v těchto případech, stanovených dílem před Verbőczyem, dílem za něho i po něm:

1. jestliže donatář přes odpor učiněný při statuci zaujal darovaný statek (1486 : 22., 1492 : 59.);

2. jestliže v případě většího násilí žalovaný po litis kontestaci zemřel (II., 61.);

3. jestliže vykupováno bylo mýtní právo ztracené pro zneužívání (1566 : 11., 12., 13.).

Dosáhl-li někdo donace z titulu královského práva, držitel vyprošeného statku však dokázal své právo k onomu statku, byl impetrant původně (dle 1439 : 24., 1464 : 11., 1492 : 62.) trestán jen tím, že platiti musel obecnou cenu statku, o nějž pravého držitele chtěl připraviti. Dle Trip. I., 25. však musel platiti cenu perennální, věčnou.

---

[1]) I., 134. § 3.: » . . . *extra corpus* possessionis *nulla* in hac parte *aestimatio* admittitur . . .« Též I., 93. § 5.

Cena perennální měla místo jen při nemovitostech (I. 133. § 3.) a byla, jak již řečeno, desetkrát tak vysoká jako cena obecná. Užívalo se jí jen zcela výjimečně, jestliže mezi stranami byla smluvena, a mimo to jen v několika málo případech stanovených zákonem (I. 133. § 5.), kde bylo úmyslem zákonodárcovým pokutovati toho, kdo se mala fide domáhá cizího statku[1]) anebo bez právního důvodu jej drží. Kromě uvedeného již případu v I. 25. měla perennální cena místo (dle Domina, u. m. II., str. 79. a 80.) v tom případě, jestliže si někdo vymohl novou donaci na statky korunní, církevní nebo statky, jichž se před tím zmocnil násilím (I. 37. §§ 9. a 10.); dle 1563 : 45. i tenkráte, když běželo o podvodnou statuci (si statutio in fraudem juris alieni fieret).[2])

Vedle ceny prosté a věčné rozeznává již Tripartitum *skutečnou cenu tržní, resp. odhadní* (competens valor, condignum pretium I. 133. § 46., verum pretium rerum, prout in foro vendi possunt I. 134. § 3., verus valor I. 134. § 5.), a sice při předmětech movitých. Pouze na jednom místě mluví o odhadní ceně domu (I. 41. pr.[3]).

Po dvě stě let zůstala v theoretické platnosti ustanovení Tripartita o cenách věcí. Poněvadž však se zatím ceny zákonné uchylovaly čím dále tím více od skutečných hospodářských poměrů, nastala na počátku XVIII. stol. potřeba revidovati dřívější ustanovení o cenách. Obecná cena jednotlivých věcí uvedená v I. 133. Trip. byla dávno již jen cenou platnou pouze v theorii; skutečným poměrům odpovídala spíše cena perennální, která mohla slouti *cenou přiměřenou* (aestimatio justa et condigna seu competens). Za takovou přiměřenou cenu pokládána byla u movitostí vnitřní jich hodnota, cena totiž, za kterou movitosti na trhu byly prodávány a kupovány. Při nemovitostech mělo se za to, že výnos jejich repraesentuje 6% z kapitálu, a proto se cena jejich vypočítávala tím způsobem, že se výnos kapitalisoval na základě šestiprocentní míry úrokové (1715 : 23. § 2.).

V XVIII. století změnily se tudíž poměry do té míry, že prostá cena věcí uvedená v Tripartitu vyšla z užívání, a místo ní zavedena *cena přiměřená*, stanovená na základě znaleckého odhadu soudem. Poměr mezi cenou přiměřenou a cenou věčnou upraven byl kommissí systematickou

---

[1]) I. 25. pr.: » . . . extunc impetrator talis (= impetrator bonorum injuste nomine juris regii) in aestimatione perennali eorundem jurium possessionariorum *male* et *injuste* impetratorum (quorum utputa perpetuitatem pro se usurpare vendicareque et legitimum possessorem illis perpetuo privare praetendebat) convinci debet et condemnari; ut simili mensura sibi remetiatur et pari damno, quod alteri inferre satagebat, compensam sortiatur.

[2]) Sr. Wenzel, u. m. str. 261.

[3]) I. 41. pr.: . . . tunc in tali casu domus ipsa paterna una cum magistris lapicidis ac muratoribus et fabris lignariis per hominem judicis conscientiose aestimari taxarique et summa aestimationis in tot portiones, quot sunt fratres, dividi debebit . . .

v prvé čtvrti XVIII. stol. tak, že cena přiměřená (asi pětkrát tak vysoká jako někdejší cena obecná) vzatá čtyřikrát činila cenu věčnou.[1])

Zároveň nastala v XVIII. stol. nová praxe, dle níž prostá cena měla místo jen zcela výjimečně, jestliže ve fassi výslovně byla uvedena, anebo jestliže jí vyžadoval zákon, jako při výkupu statků ztracených pro větší násilí (1729 : 34.). Co se týče revindikace zastavených statků vyšla obecná cena z užívání již od 1647 : 125.

Kapitola šestá.

O právních jednáních.

K platnosti právních jednání (negotia juris, jogügyek, pravni poslovi, Rechtshandlungen) týkajících se nemovitostí vyžaduje se v právu uhersko-chorvatském, aby podnikána byla za prostřednictví veřejných orgánů, požívajících veřejné víry.

K orgánům těm náležely především t. zv. *věrohodné osoby* (personae credibiles, hiteles személyek, vjerodostojne osobe, glaubwürdige Personen) a pak *věrohodná místa* (loca credibilia, testimonialia sive authentica, hiteles helyek, vjerodostojna mjesta, glaubwürdige Orte).

K věrohodným osobám náleželi v Uhrách řádní zemští soudci (judices regni ordinarii, sr. str. 124.) a jejich protonotáři (magistri protonotarii), později i nejv. kancléř uherský, resp. královská kancelář uherská, v Chorvatsku bán a bánův protonotář (1613 : 38.). Přísežní notáři královské a bánské tabule (jurati Tabulae Regiae et Banalis notarii) intervenovali sice při jednotlivých právních záležitostech jakožto úřední svědci, avšak nebyli věrohodnými osobami.[2])

Tytéž funkce jako věrohodné osoby měly při podnikání právních jednání církevní korporace, t. zv. věrohodná místa, totiž kapituly a klá-

---

[1]) Szegedi, Tyroc. I., str. 276. — Sr. dále, co píší o cenách, Huszty, Jurispr. pract. I., tit. LIX, str. 303–305.; Extr. Steph. Verbőczi, str. 183.—107; Georch, Jus patrium I., str. 188. a násl.; Szlemenics, Elementa II., str. 252. a 253.; Jung, Darstellung II., str. 303. a násl.; Frank, Principia I., str. 155.—157.; týž, A közigazság törvénye I., str. 210.—213.; Wenzel, A magyar és erd. magánjog rendszere I., str. 384.—388. týž, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 257.–262.; Wenczel, A magyar magánjog, str. 56.

[2]) Dec. 44. p. 92 : Fassiones erga relationem exmissi jurati celebratae, licet illae cum clausulis perennalis fassionis expeditae sint, pro pignoratitiis declarantur; ad essentiam enim perennalis translationis leges requirunt, ut illae in locis credibilibus et coram personis, quibus authenticandi activitas delata est, per fatentes personaliter, vel medio plenipotentiariorum praesentes, celebrentur. Leges vero juratis Tabulae perennales fassiones excipiendi activitatem non tribuunt, et ideo ex defectu solennitatis ad pignus reducuntur.

štery, jež požívaly v té příčině výsadního práva. Význam jejich při uzavírání právních jednání byl ještě větší než význam řádných zemských soudců. Příčinou toho byly přirozené poměry. Intervence řádných zemských soudců a věrohodných osob vůbec stávala se illusorní pro toho, kdo byl od nich daleko vzdálen, a mimo to pro každého tím, že osoby ty zabrány byly jinými úředními záležitostmi, takže neměly ani dostatek času na prostředkování v právních jednáních soukromých osob. Konečně bylo věrohodných osob na celou zemi málo, kdežto kapitul a klášterů bylo velké množství po všech krajích, a přístup k nim byl nejen snadnější, nýbrž i lacinější. Kromě toho vyznalo se duchovenstvo ve vedení písemností a právních záležitostí spíše než osoby světské, tak že jeho intervence při uzavírání právních jednání přirozeným způsobem se vyvinula mnohem dříve, než s ním v Uhrách konkurovali řádní zemští soudcové.

Z území chorvatského máme zprávy o prostředkování duchovenstva při sepisování právních listin již ze století IX., tedy z doby před vznikem státu uherského. Nejstarší došlá nás chorvatská listina, vydaná dne 4. března 852 v Biači blízko Solina od chorvatského knížete Trpimira ve prospěch církve solinské (splitské) sepsána jest od kněze Martina za přítomnosti knížete Trpimira a četných svědků (mezi nimi i několika županů), kteří právě tak jako panovník neuměli psáti a místo podpisu připojili k listině jen znamení ruky (signum manu).[1]) Rovněž tak druhá chorvatská listina z 28. září 892, vydaná také v Biači, a sice od knížete chorvatského Mutimíra, opět ve prospěch arcibiskupa solinského, sepsána jest diakonem a dvorním kaplanem Firminem.[2]) Kníže spečetil ji svým prstenem, místo podpisu však připojil znamení ruky. Podobně jako kníže neuměl ani jeden z 18 svědků na listině uvedených psáti, a byly mezi nimi i takové osoby, jako jupanus palatinus a jiní přední úřední hodnostáři knížete chorvatského. Jak málo byla znalost písma rozšířena i mezi duchovenstvem v samém Chorvatsku, které stálo v úzkých stycích s Italií, a kde bylo záhy tolik biskupství, kostelů a klášterů, toho doklad podává poslední pořízení Ondřeje, převora zaderského, z prosince r. 918.[3]) Mezi svědky uve-

---

[1]) Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, str. 3 až 5. Konec listiny zní: »Actum in loco, qui dicitur Byaci, tempore super fato et testium notitia, praesentia communi voto et voluntate corroboratum. Signum (†) manu meque ipso Tirpimiro duce, hujus rei concessore et auctore. Signum (†) manu Coiicino zuppano testis. Signum (†) manu Predilio zuppano testis. Signum (†) manu Nemuslo zuppano testis. Signum (†) manu Zarcata zuppano testis. Signum (†) manu Ludovico zuppano testis. . . . Signum (†) manu Dominico praesbytero, capellano, testis. Signum (†) manu Cipriano praesbytero, capellano, testis. Ego Martinus praesbyter, capellanus, praeceptione domini mei ducis memorati, rogatus scripsi et manu propria opus complevi, signum manu feci.« — Jak viděti, nebyli ani všichni duchovní znalí písma, a nelze se tudíž diviti, že ani župani i jiné světské osoby psáti neuměly.

[2]) Rački, u. m. str. 15 a 16.

[3]) Rački, u. m. str. 17.—19.

deni jsou tři duchovní: biskup Forminus, opat Odolbert a diakon Petr. Ani jeden z nich neuměl se podepsati a musel připojiti jen znamení ruky.

Podobně jako v Chorvatsku měla se věc i v Uhrách. Také tam bylo v řadách duchovenstva více jednotlivců znalých písma než mezi laiky, a proto i v království Uherském byli duchovní dožadováni k sepisování právních listin. Intervence jejich byla však až do počátku XIII. stol. jen fakultativní, nikoli obligační. Přímou nezbytností (podmínkou platnosti) stalo se účastenství biskupů, kapitul a klášterů při jistých právních aktech teprve někdy na počátku XIII. století. Dekret Ondřeje II. z r. 1231 čl. 21. uvádí se [1]) jako prvý zákonný předpis, kterým se biskupům, kapitulám a klášterům udílí právo intervenovati při soudních citacích a jiných právních aktech. Zmíněný čl. 21. dekr. z r. 1231 (v C. J. H. není dekret onen obsažen, nýbrž uveřejněn jest teprve v Kovačićově knize Vestigia com.) zní takto: »Et quia multi in Regno laeduntur per falsos pristaldos, citationes vel testimonia eorum non valeant nisi per testimonium dioecesani episcopi vel capituli; nec falsificatus pristaldus possit se justificare, nisi eorundem testimoniis. In causis vero minoribus vicinorum conventuum vel claustrorum testimoniis.«

Frank má za to, že před tímto zákonným ustanovením nevyžadovalo se nezbytně spolupůsobení kapitul a klášterů při právních aktech; činnost jejich měla dle něho za účel jen uchovati památku o sběhlých právních skutečnostech a uzavřených právních jednáních.[2])

Nicméně máme neklamné doklady, že již před dekretem z r. 1231 bylo prakticky prováděno totéž, co se v dekretu onom ustanovuje. V Kukuljevićově sbírce Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saec. XIII. (Starine, kn. XXI., v Záhřebě 1889) uvedeno jest několik dokladů, že kapituly v Chorvatsku i v Uhrách intervenovaly jako loca credibilia již před r. 1231 (sr. na př. CCXX. 27. aug. 1228 p. 287., CCL. a. 1230 p. 296. v příčině kapituly Záhřebské; CCXXIII. a. 1228 p. 288.,[3])

---

[1]) Kovačić, Vestigia comitiorum (v Budíně 1790), str. 113.; Frank, Principia I., str. 113. — Kovačić činí ke zmíněnému čl. 21. tuto poznámku: »Totus hic articulus fuit de novo perlatus in hoc decreto, et ille primum fideidignitati capitulorum et conventuum dedit fundamentum. Jam quidem ante hoc tempus testamenta, adoptiones, divisiones aliosque variae speciei contractus coram capitulis celebratos fuisse docet Ritus explor. Verit: verum non qua coram *loco credibili*, quia aliorum etiam praesentium testimonia subscribebantur, sed quia in solis ferme capitulis et conventibus litterati homines reperiebantur, qui civiles ejusmodi actus litteris consignare noverunt. Post hanc legem jam minus frequens *pristaldorum* memoria occurit. Capitulares et conventuales ad evocationes, reambulationes aliosque similes actus passim adhibebantur . . .«

[2]) Frank, Principia I., str. 113. Na str. 114. v pozn *e)* dodává: Secus emptiones, testamenta et hereditates juramento et judicio ferri probare non oportuisset (vid. laud. Regestum e. g. §§ 102., 125., 357., 389.).

[3]) Že se kapitul užívalo zejména k takovým aktům, jež měli vykonávati pristavové, o tom svědčí listina z r. 1228 str. 288., kde se praví: Rex . . . misit hominem suum *cum homine capituli* quinqueecclesiensis, qui dictas metas reambularunt et segregarunt.

CCXLVI. 9. febr. 1230 p. 295. v příčině kapituly Pětikostelské; CCXLI. 6. decemb. 1229 p. 294. v příčině kapituly Čazmenské).

Až do Ludvíka I. měly všechny církevní korporace právo intervenovati při právních jednáních. Ludvík I. vzal však (1351 : 3.) menším klášterům (minutis conventibus) právo vydávati listiny »super perpetuatione possessionum«, a zákaz tento byl pak ve druhé polovici a na sklonku XV. stol. rozšířen na všechny listiny (1486 : 59., 1492 : 36., 1498 : 11.). Tak se stalo, že jako loca credibilia uznávány byly za Verbőczya pouze kapituly, a sice všechny sídelní čili katedrální kapituly (capitula cathedralia, székes káptalanok, stolni kaptoli, Domcapitel) a některé kapituly sborové čili kollegiátní (capitula collegiata, társas káptalanok, sborni kaptoli, Collegialstifte) [1]) a pak některé kláštery Benediktinů a Praemonstrátů, v Chorvatsku i Pavlánů, kdežto kláštery Františkánů a Kapucínů místy věrohodnými nebyly. Ještě v pozdějších dobách, když založeny byly nové kapituly a kláštery, byla některým z nich výsadou nebo zákonem udělena práva loci credibilis. Počet míst věrohodných měnil se zejména ve stol. XVI. a XVII., kde následkem neustálých válek s Turky některé kapituly a kláštery úplně poklesly. Jednotlivé z nich byly však později opět obnoveny.

Tripartitum uvádí jménem (v II. 21. § 1.) pouze ona místa věrohodná, jež měla »autoritatem procedendi in quibuscunque executionibus per totum regnum Hungariae et partes sibi subjectas.« Byly to kapituly Stolnobělehradská, [2]) Budínská [3]) a Bosenská a klášter křižovníků ve Stoličném Bělehradě. Po rozličných změnách udržela se do poč. XIX. stol. tato loca credibilia:

a) Kapituly sídelní.

1. Ostřihomská (1802 : 17.),
2. Kaločská (1751 : 7.),
3. Jagerská (1609 : 10., 1613 : 3., 1649 : 38., 1723 : 40.),
4. Bosenská čili Ďakovská (II. 21., 1807 : 26. [4]),
5. Čanádská,
6. Rábská (cap. Jaurinense, 1597 : 39.),
7. Báňskobystřická (1802 : 15.),
8. Niterská (Colom. I. 1. cap. 22., někdy byla pouhým proboštstvím),
9. Pětikostelská,
10. Soborská (cap. Sabariense, 1578 : 20., 1588 : 46., 1647 : 120.), [5])

[1]) Kapituly sídelní jsou takové, v jejichž čele stojí arcibiskup nebo biskup, sborové pak takové, jež mají za představeného jiného než biskupa.

[2]) Sídelní kapitula Stolnobělehradská zanikla za Ferdinanda I. (1556 : 39.), a jurisdikce její co do soudních pomocných výkonů (t. zv. »exekucí«) přenesena na kapitulu Ostřihomskou. Za Marie Terezie bylo žádáno (1765 : 10.) za její obnovu. Královna sice kapitulu Stolnobělehradskou obnovila, avšak právo authentické pečeti jí nevrátila.

[3]) Zanikla později úplně.

[4]) Kapitula Ďakovská zřízena byla sice teprve za Marie Terezie, avšak jakožto locus credibilis stala se nástupkyní někdejších biskupství Bosenského a Sremského.

[5]) Kdysi kapitula sborová v Železném Hradě (Eisenburg, Vasvár, Castrum ferreum).

11. Spišská (cap. Scepusiense, povstala ze sborové kap., 1608 : 12., p. cor.),

12. Sedmihradská (cap. Transylvanense),

13. Seňská (cap. Segniense, 1647 : 57., 1741 : 56.; mírem Vídeňským odtržena od Uher),

14. Vácovská,

15. Varadská,

16. Vesprimská (1557 : 22., 1635 : 85.),

17. Záhřebská.

Vedle těchto sídelních kapitul bylo jich několik (rovněž sídelních), jež *neměly* ještě ani na počátku XIX. stol. *vlastních razítek*, a sice byly to kapituly:

1. Stolnobělehradská (obnovená Marií Terezií, obdržela jurisdikci 1827 : 26.),

2. Rožnavská (zřízena od Marie Terezie),

3. Košická (zřízena teprve za Františka I.),

4. Satmarská (rovněž).

Do kategorie těchto 4 sídelních kapitul náležely řeckounitské kapituly: Velkovaradská a Munkáčská, jakož i kapituly neunitské, jež vesměs neměly archivního práva ani svého razítka.

b) Z kapitul sborových, jež byly místy věrohodnými, uvésti sluší v Chorvatsku kapitulu Požezskou a Čazmenskou, v Uhrách zvláště Prešpurskou.[1]) Na počátku XIX. stol. zbyla z nich jen Čazmenská a Prešpurská.

c) Z některých *klášterů*, jež zanikly, *obnoveny* byly *jakožto loca credibilia* na počátku XIX. stol. (1802 : 16.) tyto:

1. (benediktinský) klášter sv. Adriana ze Salavaru,[2])

2. sv. Benedikta nad Hronem (S. Benedicti de juxta Gron, Garam melletti sz. Benedek),[3])

3. sv. Martina na Hoře sv. Martina čili Sv. Hoře Pannonské (de S. Monte Pannoniae, Pannonhalmán, des hl. Martins von St. Martinsberg), rovněž klášter benediktinský (několikrát upadl; jurisdikce jeho obnovena 1723 : 44. a pak [po zrušení za Josefa II.] opětně 1802 : 16.),

4. sv. Jana Křtitele z Jásova u Jageru,[4])

---

[1]) Některé ze sborových kapitul připojeny byly ke kapitulám sídelním, jako 3 kapituly v Ostřihomě, 3 kapituly v Jageru, 1 ve Velkém Váradě a j. Železnohradská a Spišská kapitula, jak již řečeno, povýšeny na sídelní. — Kelemen, Inst. I., str. 146 až 148; Jung, Darstellung II., str. 548—550.

[2]) Kvetl 1557 : 22. Působnost jeho přenesena na kapitulu Železnohradskou 1575 : 17, 1609 : 52. Obnoven 1751 : 8. Potrval za Josefa II.

[3]) Opatství toto založeno bylo od krále Gejzy I. (1074—1077).

[4]) Od Tatarů zničen, Belou IV. opětně zřízen, načež opět několikráte zničen; spravován též od osob světských, 1609 : 50., 1613 : 32.; zrušen za Josefa II.

5. sv. Kříže z Lelesu,[1])

6. sv. Michala z Čorny[2]) (všechny tři posléze jmenované kláštery premonstrátů čili Bílých bratří [a Fejér-Barátok] zrušeny za Josefa II., obnoveny 1802 : 16.),

7. Panny Marie z Kološ-Monoštoru (v Sedmihradsku),

8. Panny Marie z Turovce (založen od Bely IV. pro premonstráty; v XVI. stol. zanikl a obnoven za Pazmana).

Všechny uvedené věrohodné osoby a věrohodná místa měly právo užívati *veřejných* čili *authentických pečetí*, t. j. *pečetidel*, *razítek* (sigilla publica sive authentica, hiteles pecsétek).[3]) Pečeti připojovaly se k listinám dvojím způsobem: buď se přitiskovaly na samu listinu (sigilli impressio) nebo se k ní přivěšovaly (sigilli appensio). Byla-li listina psána na pergaméně, přitiskovala se někdy pečeť na dolejším okraji, častěji však na rubu pergaménu, mnohdy ale se přivěšovala. O privilegiu vydaném tímto způsobem říkalo se, že jest vydáno sub sigillo nebo bulla pendente. Byla-li však listina psána na papíře, nepřivěšovala se pečeť pro křehkost látky, nýbrž se jen přitiskovala.[4])

Authentické pečeti dělily se na *větší* (majora) čili authentické s platností po celé říši (universaliter per totum regnum authentica) a *menší* (minora) čili authentické s platností obmezenou (particulariter authentica).

K větším authentickým pečetím náležely:

1. pečeti královské,
2. pečeti řádných zemských soudců,
3. pečeti kapitul a authentických klášterů.

Král užíval dle Mat. III. : 8. pěti razítek: zlaté bully, razítka dvojitého (sigillum duplex), tajného (s. secretum), soudního (s. judiciale) a pečetního prstenu (s. annulare). Zlatá bulla byla razítko, jež bylo vtiskováno do zlata; dvojité pak takové, jež bylo vtiskováno s obou stran do vosku, a pečeť přivěšována. Taxa obou pečetí byla dvojnásobná (1609 : 73.). Zlaté bully užíval král v nejdůležitějších záležitostech, razítka dvojitého, jež chováno bylo u primasa jako nejv. říšského kancléře (1741 : 10.), rovněž zřídka. V XVIII. stol. byly pod dvojitou pečetí vydávány i šlechtické listy (literae armales), podpisované od krále a arcibiskupa Ostřihomského jako nejv. kancléře a sekretáře. Tajné pečeti užíváno bylo při expedicích král. dvorské kanceláře uherské. Razítko soudní svěřeno bylo personálovi (zástupci a radovi královu v soudních záležitostech) (Vlad. VI.: 4.), a bylo ho užíváno k potvrzování soudních listin v menší královské kanceláři. Pečetního prstenu užíval král v soukromých svých záležitostech a v při

[1]) V XVI. stol. zanikl, obnoven 1655 : 103.

[2]) Po delším zániku (1574 : 32.) existoval 1597 : 39.

[3]) V II. 13. § 1. vykládá se v Tripartitu, co to jest sigillum, takto: Sigillum est notorium signum auro aut alio metallo vel cerae impressum, corroborans omne factum.

[4]) Szegedi, Tyrocinium II., k tit. 13., str. 99

padech neodkladných (1546 : 15.) Razítko toto počítalo se k razítkům menším.

Co se týče razítek řádných zemských soudců: palatina, dvorského soudce a královského personála, měli první dva na razítcích své rodinné znaky, a kolem byl vyryt nápis obsahující jejich jméno a úřad. Oba činili expedice vlastním svým jménem. Personál neměl však svého vlastního razítka, nýbrž královo razítko soudní, a vydával všechny listiny jménem královým. Palatin a dvorský soudce chovali druhý exemplář svého razítka u protonotářů, kteří rovněž vydávali listiny, nikoli však svým jménem, nýbrž jménem řádného zemského soudce. [1])

Také loca credibilia měla svá vlastní razítka, a sice každé z nich takové razítko, které bylo schváleno buď královskou výsadou nebo sněmovním usnesením. Věrohodná místa měla pilně nad tím bdíti, aby razítka svého neztratila, neboť v tom případě upadala v nebezpečí, že by mohly býti vydávány pod jejich pečetí listiny nepravé. Ztratilo-li se však přece authentické razítko, bylo třeba prohlásiti, že listiny jím pečetěné jsou nepravé, a vymoci si razítko nové.

Menší authentické pečeti jsou tyto:

1. banská, jež měla pro Chorvatsko a Slavonii touž platnost, jako pečeť řádného zemského soudce v Uhrách. Náměstek banův opatroval druhý exemplář banského razítka a činil rovněž pomocí jeho expedice (1723 : 27.),

2. tavernikovská pečeť, jíž užíval nejvyšší tavernikus pro města tavernikovská. Druhý exemplář byl v rukou náměstka nejv. tavernika (tav. čl. 5., 8., 9., 35.),

3. pečeti komitátů, jež zavedeny byly podle vzoru pečeti Šomoďské stolice z doby Vladislava II. teprve za Ferdinanda I. (1550 : 62.), kdy nařízeno, že každý komitát užívati má stále jednoho a téhož razítka [2]),

---

[1]) Kdežto expedice palatinova byla podepsána jménem palatinovým, na př. Josephus Palatinus, podpisovali se protonotáři s formulkou: Lectum et extradatum per N. N. Excelsi Officii Palatinalis vel Judicatus Curiae Regiae Protonotarium .... Sr. Jung, Darstellung II., str. 548. Sr. též Szlemenics, Elementa I. str. 72., Szegedi, Tyrocinium II., k tit. 13., str. 99. a 100.

[2]) 1550 : 62. (Sigillum singuli comitatus habeant, quod in arca sub sigillis vicecomitum et judicum nobilium et juratorum servetur): Praeterea statutum est, ut pro evitandis diversis inconvenientiis, quae hactenus saepenumero in comitatibus conti gerunt, propter incerta ignotaque sigilla: imposterum in singulis comitatibus sub uno sigillo literae nomine comitatus expediendae ex benigna concessione Regiae Majestatis expediantur: quemadmodum fit in comitatu Simigiensi. Quae quidem sigilla postquam fuerint impetrata et confecta, asserventur in singulis comitatibus in arca seu ladula sub sigillis vicecomitum, judicum et juratorum nobilium: neque excipiantur, nisi cum tempore sedis judiciariae literae aliquae nomine comitatus fuerint obsignandae. Quibus etiam literis subscribant se iidem vicecomites, judices aut jurati nobiles vel ex eis, qui sciunt scribere, simul etiam notarius comitatus.

4. pečeti měst, Jazygů a Kumánů a jiných distriktů, distriktních tabulí (1723 : 30.), vyšších praelatů a zemských baronů, co se týče zřizování prokuratorů (Trip. II. 13. §§ 6. a 7.) atd.[1])

Menší authentické pečeti požívaly, jak již řečeno, věrohodnosti obmezené. Měly platnost jen pro určité obvody a určitá místa.[2])

Pečetmi neauthentickými nazývaly se pečeti soukromých osob. (II. 13. § 4.: Non authentica vero sunt: privatarum personarum sigilla. Et talia nihil perpetuitatis sub se continere possunt.) Byly rozličné dle toho, měl-li jejich majetník jistou hodnost a úřad, či byl-li jen prostým šlechticem. Soukromé své pečeti měli totiž nejen praeláti, jako arcibiskupové a dioecesní[3]) biskupové, Vranský převor, zemští baroni a dědiční župani[4]), nýbrž i jiní šlechtici. Šlechta úřední mohla svými listy, vydanými pod svými známými pečetmi, zřizovati si ve vlastních záležitostech prokurátory, a sice s touž platností, jako by ony listy sepsány byly na místě věrohodném. Ostatní šlechtici užívali sice také vlastních pečetí (svých erbů), avšak jen k účelům soukromým. Právě tak, jako museli za příčinou fassí obrátit se k řádnému zemskému soudci nebo věrohodnému místu, mohli jen tímto způsobem zříditi si prokurátora. (II. 13. § 7.)

Jiné platnosti, než tuto uvedeno, soukromé pečeti neměly. I když byly připojeny k fassi perennální, nedodávaly jí platnosti fasse »věčné«, nýbrž jen fasse »dočasné«, t. j. zástavního práva. (II. 13. § 4. — Sr. 1655 : 52.)

Aby odvrátily podezření falsa, užívaly kapituly a kláštery při svých sigillacích vosku jedné barvy, Vácovská kapitola na př. vosku červeného.

K platnosti veř. listin, sepisovaných u kapitul a klášterů, vyžadovalo se co do formy nejen, aby potvrzeny byly authentickou pečetí, nýbrž bylo potřebí i jiných náležitostí. Listiny měly na konci obsahovati jména členů kapituly nebo kláštera, měly býti datovány, mělo v nich uvedeno býti místo jednání i jich vydání (1723 : 39.), měly býti čistě opsány, bez rasur a škrtů (zejména ve jménech a podstatných slovech, II. 17. § 1.), a bylo-li třeba jednotlivá slova opraviti, měl podpisovatel výslovně uvésti, která slova byla opravena. Dříve však než listiny byly vydány, měly před kapitulou nebo klášterem býti čteny (od slova lectari = perlegi povstaly terminy lecta a lectatio). Na důkaz toho připojována bývala poznámka »lecta«, a byla-li nějaká slova opravena, poznámka »lecta et correcta in voce

[1]) Kelemen, Inst. I., str. 150. a 151., Szlemenics, Elementa I., str. 73. a 74., Jung, Darstellung II., str. 552. a 553.

[2]) Sr. II. 13. § 3.: Habent praeterea etiam civitates et oppida sigilla authentica per reges et principes ipsis concessa, quae in factis et rebus coram eis et in medio eorum vertentibus ac emergendis robur sortiuntur firmitatis.

[3]) Dle mínění kommisse systematické neměli titulní biskupové právo zřizovati si prokuratory pod vlastními pečetmi.

[4]) Župany svobodnými a dědičnými rozumějí se dle kommisse system. jen hrabě Prešpurský a Temešský. — Sr. Szegedi, Tyroc. II. k lit. 13., str. 106.

(vocibus) ....« Lectatio (čtení a podpis) měla býti provedena od lektora kapituly aneb toho, koho lektor požádal, po případě od jiného staršího člena sboru (představeného kláštera). (1723 : 39.) Do roka měly stranám vydávány býti listiny od věrohodných míst bez dožadovacího mandátu (mandatum requisitorium), a sice pod pokutou náhrady škody vzešlé z odepřeného vydání, po roce však jen na základě dožadovacího mandátu. (1723 : 42. a 43.) V expedicích (vydaných listinách) mělo se poznamenati, zdali u věrohodného místa se nalézá originál listiny či authentický protokol či jiné záznamy (1723 : 44.).

Poněvadž kapituly a kláštery jakožto celky (společně s proboštem nebo opatem nebo v klášteřích s převorem) tvořily loca credibilia (1723 : 41.), nevystupovali oni členové, kteří přijímali fasse nebo konali jiné expedice, jako jednotlivci, nýbrž jako zástupci celého sboru. Proto všechny jejich akty neměly se díti v soukromých domech, nýbrž v kapitule nebo klášteře. Kdokoli si chtěl ustanoviti prokurátora nebo plnomocníka nebo učiniti fassi, protest, odvolání, ohledání věku a p., měl to vykonati u lektora nebo v kapitule, a sice vždycky u přítomnosti nejméně dvou kanovníků nebo řeholníků.

Co se týče fatenta, vyžadovalo se, 1. aby fasse byla nenucená (Mat. III.: 26., 1687 : 13., 1715 : 53.), 2. aby fasse sepsaná latinsky byla fatentovi vyložena v jeho jazyku, a aby od něho byla schválena (1687 : 13.)[1])

Vedle dotčených *funkcí* abychom tak řekli *notářských* měly kapituly a kláštery *funkce soudní*, resp. *soudních vykonavatelů*. Intervenovaly při t. zv. »exekucích«.

Slovo *exekuce* beře se tu ve smyslu všeobecném; rozumíť se jí všeliký akt soudní nebo k soudnímu řízení nezbytný, nejen tudíž výkon rozsudku, nýbrž i rozličné výkony před vynesením rozsudku, jako evokace, výslechy svědecké a p.

Osoba, kterou kapitula nebo klášter k exekuci vyslala, nazývala se *testimonium (capituli* vel *conventus)*, též *homo capitularis* vel *conventualis*. Vyslání dělo se na základě kapitulní nebo klášterní zvyklosti tak, že bylo třeba, aby v kapitule lektor, v klášteře pak představený byl od interesenta požádán, aby podle *nařizovacího mandátu* (mandatum praeceptorium) vyslal někoho ze sboru (kapitulního nebo klášterního) k exekuci. Písemný mandát (mandatum literatorium) musel vycházeti od panovníka nebo některého řádného zemského soudce. Bez mandátu na pouhou žádost nebylo věrohodné místo povinno člena svého vyslati, a kdyby jej i bylo vyslalo, neměla jeho exekuce před soudem žádné platnosti (II. 21. § 1.). Mandát měl podle úředního stilu zníti nařizovacím způsobem a měl adresován býti onomu sboru kapitulnímu nebo klášternímu, který byl v ko-

---

[1]) Sr. o všem tom Szegedi, Tyroc. II. výklad k tit. 13., a Extractus Stephani Verbőczi str. 208. a 209.

mitátu aneb aspoň nejblíže ke komitátu, v němž exekuce měla býti provedena. Pravidlem bylo, že žádné věrohodné místo nemá se míchati do jurisdikce jiného úředního místa (1647 : 102., 1723 : 40.). Nebylo-li však v komitátě vlastního věrohodného místa, měl intervenovati sbor nejbližší (1536 : 58.), sice jinak k žádosti a námitce odpůrcově exekuce neměla platnosti. Kapituly Budínská, Stolnobělehradská a Bosenská a klášter Stolnobělehradských křižovníků měly kdysi právo konati exekuce po celých Uhrách i v zemích s Uhrami spojených (tedy i v Chorvatsku, Trip. II. 21. § 1.; co se týče kapituly Bosenské sr. 1498 : 12.). Když však za tureckých válek tato loca credibilia zanikla, přešla moc jejich intervenovati po celé říši na arcikapitulu Ostřihomskou (1556: 39.). Před tím rozšířena jurisdikce kapituly Jagerské (1550 : 63.) na stolice Abaujvárskou, Zemplinskou, Užhorodskou, Berežskou, Marmarošskou, Ugočskou, Krasenskou a Solnockou. Když však odpadly příčiny, ze kterých těmto dvěma kapitulám udělena taková pravomoc, stanoveno 1723 : 40., že každá kapitula může konati exekuce jen ve své dioecesi a v místech komitátu nejbližších. Pouze prosté svědecké výslechy v příčině násilných činů mohli (dle II. 21. § 3.) prováděti buď členové kapitul, resp. klášterů nalézajících se v komitátě, kde činy takové byly spáchány, anebo členové nejbližších míst věrohodných.[1])

Po vykonané exekuci měl člen kapituly nebo kláštera (testimonium) s »člověkem královským« neb »palatinským«[2]) před kapitulou nebo klášterem podati o celém výkonu řádnou *zprávu* (relationem), a sice pod následky níže uvedenými. Aby všeliké podezření bylo vyloučeno, ustanoveno bylo (1723 : 39.), že ve smyslu 1492 : 44. na konci každé listiny před datem musejí býti napsána jména členů kapituly a řeholníků.

Aby zpráva vyslaného člena kapituly nebo kláštera o vykonané exekuci požívala víry, vyžadovalo se, aby podána byla pod přísahou, a sice pod přísahou podle čl. 1723 : 29. (Sr. 1559 : 49. a 50., Kit. c. X. q. 11.). V dřívějších dobách intervenující člen kapituly vykonával přísahu k rukoum praelata svého nebo jeho vikáře, dříve než se vydal na exekuci (Mat. VI.: 8. a 10., Vlad. I. : 43., Zikm. VI. : 8.). Kdyby sbor byl opomenul žádati od svého člena onu přísahu, měl býti trestán, a exekuce, o níž relace vykonána bez přísahy, neměla platnosti (1559 : 50.).

Kdyby po vykonané exekuci, dříve než byla podána zpráva, jeden z vykonavatelů byl zemřel, nepozbývala tím exekuce platnosti, jestliže sousedé (vicini et commetanei), kteří byli při takové exekuci přítomni,

[1]) II. 21. § 3.: Simplices autem inquisitiones super actibus potentiariis etiam per aliorum capitulorum et conventuum propinquiorum testimonia ubilibet exequi possunt.

[2]) K soudním »exekucím« vysílána byla se strany soudu osoba zvaná *homo regius*, pokud se týče *homo palatinalis* a k ní přidružoval se jakožto úřední svědek (testimonium) a zároveň druhý »vykonavatel« soudní (executor) člen věrohodného místa. (Trip. II. 19.)

podali v klášteře nebo kapitule, odkud člen byl vyslán, pod přísahou řádnou zprávu. (Kit. c. X. q. 11.)

Za účastenství testimonia na výkonu bylo třeba platiti jistý *poplatek*. Dal-li interesent členu kapituly nebo kláštera, vydávajícímu se na exekuci, k použití svého koně, platíval kdysi denně jen jeden groš; měl-li člen kapituly nebo kláštera svého vlastního koně, mohl žádati denně 2 groše (Ludv. I. dekr. : 21.). Za krále Zikmunda (dekr. VI. : 10.) se však platilo členům věrohodných míst denně 12 denárů, ať jeli na koních vlastních či na koních sporných stran, a mimo to opatřována jim byla strava a neseny výdeje. To potvrzeno 1486 : 75. Plat kapitulních a klášterních exekutorů zvýšen byl 1609 : 74. na duplum, t. j. na 24 denáry denně. Jiná taxace zavedena 1723 : 34.[1])

Aby kapituly a konventy mohly právoplatně intervenovati, vyžadovalo se, aby sestávaly nejméně z 5 schopných, věci a jazyků znalých a do přísahy vzatých členů, jejichž počet biskupy měl býti doplňován. (Mat. VI.: 10., 12., Vlad. I. : 43., 44.; 1552 : 41., 1559 : 50, 1723 : 39., 1741 : 16., 25., 1765 : 11.). Intervenovati mohli jen tací členové sborů, kteří měli církevní hodnost, tedy v kapitulách jen skuteční (nikoli titulní) kanovníci, v klášterech pak jen mniši (Ludv. I. dekr.: 21., Zikm. VI. : 8.). Kdyby se o členech kapitul a klášterů bylo dokázalo, že vykonali »falsum processum vel falsam relationem«, měli ztratiti beneficium a trestáni býti vězením (1435: 8.), a kdyby zneuživše authentického razítka byli sepsali falešné listy, mělo jim na čele a na obou tvářích vypáleno býti znamení (1498 : 14., Trip. II. 16. § 4.), později dopouštěli se tím pronevěry (1723 : 9. § 3.).

Jako třetí funkci věrohodných míst možno uvésti jejich *působnost archivní*. Mělyť kapituly a kláštery v zemích uherských a chorvatských týž význam jako nynější veřejné archivy. Soukromníci ukládali u nich důležité právní listiny, jako byly zejména královské donace, konsensy, šlechtické listy a jiné důležité písemnosti. Z té příčiny má listinný materiál uherských a chorvatských kapitul a klášterů veliký význam pro dějiny uherskochorvatského práva. V žádném státě nezachovalo se snad v klášteřích a kapitulách tolik cenného právního materiálu jako právě v Uhrách, Sedmihradsku a Chorvatsku.

---

[1]) Srv. Szegedi, Tyrocinium II., výklad k tit. 21.; Huszty, Jurispr. pract. I. tit. LV. 3., str. 282. a násl.; Extr. Steph. Verbőczi, str, 206—210; Kelemen, Inst. I., str. 142—153., II. str. 143. a násl.; Szlemenics, Elementa I., str. 71—74.; Jung, Darstellung II., str. 546—553.; Frank, A közigazság törvénye I., str. 146—150.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere I., str. 401—407.; týž, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 375—379.

II. Díl zvláštní.

Oddíl prvý.

O držbě a vlastnictví.

Kapitola prvá.

Úvod.

Obvyklého rozdělení práv na práva věcná, obligační, právo dědické a práva osobní můžeme použiti pro právo uherskochorvatské jen částečně. Jednotlivé druhy práv věcných nevyvinuly se do té míry, jako v právu římském, nýbrž splývají dohromady; právo obligační sotva že vykazuje několik málo ustanovení; právo dědické úzce souvisí s právem věcným a jest na něm tak závislé, že tvoří takořka jen část práva věcného; právo osobní (manželské a rodinné) jest dílem původu cizího (právo manželské jest původu kanonického), dílem pak (právo rodinné) vykazuje vlivy práva římského, které sice v celku svém nebylo recipováno, avšak přes to jevilo značný vliv na právo rodinné (nehledíc ke vlivu na právo obligační). Pokud právo osobní jest svérázné, spojeno jest právě tak jako právo dědické velmi úzce s právem věcným. (Sr. oddíl třetí O rodinném nedílu.) Při poručenství pozorujeme vůbec, že právo majetkové jest základem práva osobního.[1]) Vysloveno jest to v těchto třech větách stejného smyslu: Successio bonorum est causa tutelarum (I. 113. § 4., 115. § 2.), Onus tutelae eo ordine defertur, quo bonorum successio seu jurium possessionariorum devolutio (I. 116. pr.), Tutela secundum bonorum devolutionem defertur (I. 120. § 1.). Poručníkem může býti na základě těchto vět pouze ten, kdo podle zákona jest oprávněným dědicem pupillovým. V příčině statků, k nimž mají právo pouze agnáti, vylučují se tedy z poručenství (resp. opatrovnictví) kognáti.

Pro tuto malou svéráznost a velikou závislost práva osobního na právu majetkovém budeme ve spise svém probírati jen právo majetkové.

Podobně jako v právu německém i v právu slovanských národů splynul při právech věcných také v právu uherskochorvatském moment faktický s momentem právním, a tak se stalo především, že věcná práva nerozlišují se náležitě od držby (podle práva římského.[2]) Další zvláštností

[1]) Z důvodů naznačených klademe na str. 57. právo manželské a rodinné a právo dědické mezi práva věcná a právo obligační, což by v soustavě práva římského arci neobstálo.

[2]) Schuler v. Libloy, u. m. II., str. 23. a 24.; Kosutány, u. m., str. 231. a 232.

práva uherskochorvatského jest okolnost, že nevyvinul se v něm v příčině nemovitostí pojem neobmezeného individuálního vlastnictví, římského dominia, jakožto pojmové právní možnosti jednotlivcově panovati neobmezeně nad věcí (sr. níže str. 191.). Vlastnictví práva uherskochorvatského k nemovitostem podobně jako u jiných evropských národů jest obmezeno jednak právem rodiny (rodu), jednak státem. Vlastník jest následkem toho spíše požívatelem s obsáhlými právy než skutečným vlastníkem dle práva římského. Jeví se to zvláště při dědovských statcích donačních, při nichž vlastník jest obmezen jednak právem členů rodiny,[1]) jednak právem fisku.

Tento obmezenější objem práva vlastnického než římského dominia na jedné straně a na druhé straně pomíšení práva držebního s právem vlastnickým způsobily, že práva věcná, a sice vlastnictví a právo zástavní — služebnosti se v právu uherskochorvatském nevyvinuly — tak se sblížily, že se mezi nimi nečiní valného rozdílu. Stejně jako vlastník byl i zástavní věřitel skutečným držitelem nemovitosti, z níž mu náležely po dobu trvání zástavního práva plody, jako by byl pravým vlastníkem. Hypotéka se totiž v právu uherském nevyvinula, nýbrž jen antichresis. Na nedostatečné rozlišování práva vlastnického a zástavního ukazuje také sama terminologie: jus perennale (vlastnictví) a jus temporale (právo zástavní), possessor pignoratitius (zástavní držitel) a possessor haereditarius (vlastník, Dec. 13. p. 34.), fassio perennalis a fassio temporalis (temporaria). Dle tohoto názvosloví jest vlastnictví »právem věčným«, trvalým, kdežto právo zástavní jen »právem dočasným«. Jiného rozdílu než časového mezi nimi není.

Že se slova dominium a possessio v uherskochorvatském právu směšují, toho doklad podává I. 24. § 2., kde se praví: Possessio accipitur (primo) pro dominio usuque ac gubernatione alicujus rei mobilis vel immobilis. Et hoc modo dicitur possessio quasi pedum positio in usum ac dominium ipsius rei, quam quis realiter tenet et gubernat.

O veliké závislosti práva dědického na právu vlastnickém svědčí terminologie uvedená v I. 67. Praví se tam: »Advertendum est autem, quod duplici ratione atque via dominium aliquorum bonorum quis habere dicitur. Primo *jure possessorio,* dum quis *reale pacificumque dominium* tam in fructibus percipiendis, quam etiam servitiis per colonos exhibendis, bonorum aliquorum aperte tenet. Et hic modus generalis est ac omnibus manifestus. Secunda via dominium bonorum dicitur aliquis habere *jure* vel *modo successorio,* quando devolutio aliquorum jurium possessionariorum (= šlechtických nemovitostí) ad ipsum manifeste spectat; prout in bonis et juribus possessionariis fratrum carnalium vel etiam condivisionalium in propinqua linea generationis habetur. Verbi gratia: licet frater carnalis altero fratre similiter carnali supervivente, *dominium reale* ac *possessorium*

[1]) Vhodně poznamenává Kosutány, u. m. str. 232: A tulajdon legtöbbször mint közös tulajdon fordul elő, mikor is a család együttvéve birja a tulajdont, s afelett csak együttvéve rendelkezhet.

bonorum suorum post factam cum eo divisionem non habeat, *jus tamen* ac *dominium successorium* de facto et immediate habet . . .«

Jus successorium čili dominium successorium znamená tu dědický nárok, a sice ze zákona, nikoli na základě testamentu. Nárok takový, (na vzájem) mají potomci někdejších spoluvlastníků, členů rodinného nedílu.

Nexus, který panoval kdysi mezi jistým statkem a členy rodinného nedílu na statku tom usazenými, neruší se ani po rozejití nedílu. Potomci nedílných bratří mají k statku tomu právo eventuální (virtuální, sperativní) čili jus successorium. (Sr. str. 85. a str. 159.).

V literatuře uvádí se obyčejně jakožto výhoda (favor) držby právo, dle něhož může ten, kdo byl z držby násilím vypuzen, do roka násilím držby se opět zmocniti.[1]) Ačkoli jest pravda, že držiteli jest dovolena k ochraně držby nutná obrana (totiž obrana defensivní, nikoli aggressivní, defensa cum moderamine inculpatae tutelae, III. 22. § 5.), nenáleží tento favor dle práva uherskochorvatského výhradně jen držiteli, nýbrž i tomu, kdo má skutečný dědický nárok na nějakou věc, tedy i tomu, kdo není sice dosud držitelem, avšak má *nárok* na to, aby se držitelem, a ovšem i vlastníkem stal. Pravidlo vim vi repellere licet chrání tudíž nejen jus reale (dominium reale), nýbrž i jus successorium, ovšem teprv od toho okamžiku, kdy jus successorium stává se praktickým, to jest běží-li o pozůstalost.[2])

Po uplynutí jednoho roku nemá však dědic práva užiti svémoci, nýbrž musí neoprávněného uchvatitele žalovati. (I. 68. § 1.)

Kapitola druhá.

O držbě.

Ačkoli pojem držby (birtokjog, posjed, Besitz) jest v právu uherskochorvatském pomíšen s pojmem vlastnictví, stává se otázka držby ve smyslu práva římského praktickou v těch případech, kde běží o favores (výhody)

[1]) I. 68. § 2: Et idem est tenendum de illorum quoque jurium possessionariorum *violenta occupatione*, in quorum *reali dominio* (= possessione) quispiam a diuturno spatio perseverasset; quod scilicet spoliatus ipse occupatorem de illis *pari violentia*, si poterit, intra unius anni spatium ejiciendi et expellendi habet auctoritatem. — Totéž pravidlo (vim vi repellere licet) vyjádřeno jest, jak známo, v § 344. ob. obč. zák. rak.

[2]) Ustanovuje se to v I. 68. pr.: Item, si quispiam hominum se in dominium talium bonorum et jurium possessionariorum violenter ingereret ingredereturque et quovis modo immitteret, quae in alterum et non ipsum derivata fuissent: extunc ille, *qui vim jusque successionis* in illis bonis habet, *infra anni unius integri revolutionem*, etiam *per potentiam et parem violentiam*, ipsum occupatorem de dominio eorundem ejiciendi et excludendi habet facultatem. Quoniam in hac parte: vim vi repellere licet.

držby, a pak tam, kde se jedná o držitele obmyslného (possessor malae fidei), který vědomě drží věc neprávem. Jakožto držitelé obmyslní uvádějí se v Trip. ty osoby, které nechtějí přijmouti dluh pojištěný smluvním nebo zákonným zástavním právem jen proto, aby zastaveného statku co nejdéle mohly užívati. Mezi osoby takové patří jmenovitě lichvář, který nechce přijmouti od dlužníka dluh pojištěný zástavním právem (II. 24., II. 71.), dále vdova, která se zpěčuje přijmouti obvěnění a věno, jen aby dlouho mohla užívati statků nebožtíka manžela (II. 24.[1]. Poněvadž (dle I. 71. § 1.) »fraus et dolus nemini patrocinari debet«, bývá takový malae fidei possessor odsouzen nejen k vrácení zadržovaného statku, nýbrž pozbývá i své pohledávky naproti zavázané osobě.

Malae fidei possessores jsou ovšem též violenti occupatores bonorum, kteří do roka od oprávněné osoby mohou býti z držby vypuzeni. (I. 68.) Po roce mohou však vypuzení držitelé, jak již řečeno, domáhati se svého práva naproti násilným uchvatitelům jejich statků jen žalobou (processu juris, I. 68. § 1.). Na počátku XIX. stol. zavedeno bylo ve prospěch vypuzených poctivých držitelů rychlé soudní řízení, na jehož základě se do roka od vypuzení z držby mohli domoci opětného uvedení v držbu (repositio, 1802 : 22., 1807 : 13.). Nepoužili-li vypuzení držitelé do roka tohoto prostředku, mohli sice ještě po roce domáhati se reposice, avšak jen řádným (nikoli urychleným) řízením.

Malae fidei possessores jsou dále ti, kdož si neprávem osobují fiskální statky (I. 23. pr.,[2]) I. 24. pr.), celatores jurium regalium (I. 24.

[1]) II. 24. § 4.: Ubi sciendum, quod si qui nobilium, aut quae mulierum ad *tollendas pecunias* suas et remittendas portiones impignoratitias *vel etiam levandam dotem* et *res paraphernales* suas atque reddenda et remittenda jura possessionaria mariti sui defuncti illi, ad quem de jure spectabunt, admoniti aut admonitae fuerint, et illis tempore ejuscemodi admonitionis non levatis neque juribus possessionariis remissis, evocatio subsecuta extiterit, ac ad terminum ipsis assignatum . . . venire vel mittere neglexerint: tunc . . . actori hujusmodi *jura possessionaria* sine omni prorsus pecuniaria solutione per judicem *restituentur*, et illi evocati vel ipsae evocatae jura sua *extra dominium* ipsorum bonorum requirere et prosequi tenentur. § 5 : Imo foenerator ille, qui pecunias tollere et bona juraque impignoratitia remittere recusavit: vigore generalis decreti nostri (= 1492 : 65) in tanta praeterea pecuniarum summa, qua sibi fuerunt jura illa impignorata, contra partem adversam de facto convincetur.

§ 7.: Mulier vero admonita et praetextu dotis reique paraphernalis suae modo praemisso evocata, si quidem comparuerit, exquisitis tamen per responsionem aliquibus supterfugiis, ad alium terminum causam suam prorogari facere procuraverit, ut interea fructus bonorum illorum capere et percipere posset, et in ipso tandem termino responsionem suam bono modo probare non potuerit: tunc *dotem* et *rem* suam *paraphernalem* propter fraudem et frivolam suam responsionem (ex quo multae foeminae bona pupillorum hujusmodi cavillationibus extremae desolationi subjecisse dignoscuntur) per omnia *amittet* eo facto; et *actori* bona ac *jura possessionaria* ipsa *sine* quovis *solutione dotalitii* per judicem suum *reddi* et *restatui debent.*

[2]) I. 23. pr.: . . . sunt igitur plures dominorum et nobilium . . ., qui jura regalia pro se male vendicantes, aut videlicet pignoris titulo, aut fassione invalida et inefficaci, vel regio consensu indigente et necessaria, aut alio successorio vel haereditario

10.). Mala fides nevadí však držbě jejich potomků po uplynutí sta let. Před vypršením té doby může panovník komu chce darovati »jure regio« (titulo juris regii) fiskální statky neprávem od nich držené. (I. 23. § 1.)

Nehledíc k tomu, jsou-li držitelé bonae či malae fidei, poskytuje jim právo uherskochorvatské jisté výhody (favores possessorii). Vyjadřuje se to známými pořekadly »beati possidentes« a »melior est conditio possidentis«. Jsouť účinky držby tyto:

1. držitel nenese onus probandi, nemusí totiž udávati titul své držby; platí tu pravidlo práva římského »praesumptio pugnat (stat) pro possidente«. Opírá-li se tudíž žalobce o lepší právo, musí je dokázati; následkem toho

2. držitel může věc tak dlouho držeti, dokud žalobce nedokáže, že mu věc ta náleží;

3. poctivý držitel (bonae fidei possessor) má právo i k plodům věci. Právo to náleží mu i tenkráte, kdyby zástavou za nepatrnou sumu držel takové statky, že by jejich výnos daleko převyšoval úroky z oné sumy. Plody vybrané nemusí v případě tomto vrátiti; [1])

4. držitel může k ochraně své držby trvající přes rok užiti svémoci proti tomu, kdo jej v držbě té skutkem (via facti) ruší (I. 68.). Může tak učiniti ale jen »in continenti«, »antequam aggressor de loco recedat«, »cum moderamine inculpatae tutelae« (III. 22. §§ 1. a 5.), t. j. jen k odražení útoku učiněného na jeho držbu; nesmí tudíž překročiti hranici nutné obrany a počínati si sám aggressivně a mstíti se. V případě násilného vypuzení z držby může do roka svémocně držby se opět uchopiti (I. 68.);

5. po uplynutí lhůty vydržecí nabývá držitel bez ohledu na to, je-li possessor bonae či malae fidei, výhod vydržení.

Držba nemovitostí se dokazuje vzděláváním jich, vybíráním plodů a jinými skutky, týkajícími se držby a dokázanými od svědků.[2])

---

jure in se devoluta fingentes, aut alia indirecta via taliter qualiter dominium eorum . . . subintrantes, taciturnitatis silentio tenere . . . solent, sese in eisdem juribus possessionariis longaevi temporis praescriptione mediante firmare et fundare praetendentes

[1]) Dec. 14. p. 139.: Si aliquis bona successionalia titulo investiturarum possideat, etiamsi investiturae illae exiguae sint, et fructus bonorum incomparabiliter majores esse comperiantur, quam interusurium praescriptarum investiturarum exportet, tamen talis possessor ad refusionem fructuum superflue perceptorum stringi non potest, quia illucusque, donec ipsi investiturae deponantur, bona remittere non tenebatur, per consequens fuit possessor bonae fidei, possessor autem bonae fidei refusioni fructuum non obnoxiatur.

[2]) Huszty, Jurisprudentia, II., tit. III., str. 10. a 11.; Georch, Jus patrium, II., str. 5. a 6.; Szlemenics, u. m. I., str. 215. a 216.; Jung, u. m. I., str. 148. a násl.; Frank, u. m. I., str. 244 – 246; Putz, u. m., str. 105., 108. a násl.

Kapitola třetí.

O vydržení.

Právo uherskochorvatské zná také ústav vydržení (praescriptio, elévülés, P. pravdenoga vremena prešastje, Verjährung), avšak zcela jiné povahy než právo římské a církevní. Dle Trip. I. 78. § 1. jest vydržení »termini ad juridicam tum retentionem, tum reacquisitionem bonorum de jure statuti temporalis completio.«

Jak již z této definice vyplývá, nevyžaduje se k dokonání vydržení nic jiného, než aby držitel setrval v držbě bez přerušení po čas stanovený zákonem. Bona fides ani justus titulus nejsou nezbytnými podmínkami vydržení. Také účinky vydržení jsou v právu uherskochorvatském zcela jiné než v právu římském a církevním.

Ačkoli praescriptio práva uherskochorvatského uvádí se v prvé řadě jako *nabývací* způsob právní (vydržení, praescriptio activa, acquisitiva, usucapio, longi temporis praescriptio, jogszerző elévülés, elbirtoklás, dosjelost, Ersitzung), jest původem jejím vlastně *zánik* práva na straně vlastníkově (promlčení, praescriptio passiva, exstinctiva čili praescriptio v užším slova smyslu, jogfosztó elévülés, zastara, Verjährung). Vydržení a promlčení jsou tu spojeny v jedno. Vyjadřovalo se to v právní terminologii uherské různým užíváním pádů ve spojení se slovesem praescribere. Vydržeti něco vyjadřovalo se praescribere aliquid, rušiti, mařiti cizí právo následkem vydržení, resp. promlčení praescribere alicui (na př. praescribere actioni, obligationi).[1])

Smysl Verbőczyovy definice vydržení jest tento: Praescriptio jest uplynutí zákonně stanovené doby, *v níž* na jedné straně má *vlastník* domáhati se pod ztrátou svého práva opětné držby své věci (sr. slova ad reacquisitionem bonorum v definici), a po *jejímž vypršení* na druhé straně má *vydržitel* právo věc vydrženou podržeti si na dále (sr. slova ad juridicam retentionem bonorum).[2])

V literatuře práva uherskochorvatského vykládá se teprve v pozdější době správně ústav domácí praeskripce. Starší spisovatelé jej mátli s římským a církevním vydržením. Huszty na př. neschvaluje definici vydržení podanou v Tripartitu a opravuje ji ve smyslu práva římského [3]), zapomínaje

[1]) Huszty, Jurisprudentia I. tit. XLIX., str. 245.

[2]) Sr. Huszty, u. m., str. 245.

[3]) U. m., str. 246.: Rectius tamen definiri videtur, quod sit modus acquirendi a jure approbatus, quo per possessionem debito modo et tempore continuatam obtinetur jus aliquod vel liberatio aliqua, quia per praescriptionem non tantum acquiritur *dominium* rei, sed etiam jus personale, imo et liberari aliquis potest a jure alieno activo, consequenter et a jure passivo seu obligatione sua; hinc per *jus* in definitione positum intelligitur jus tam reale, quam personale, quo nobis immediate adstringitur persona: sicut per *liberatio* intelligitur peremptio juris alieni, quo nos sibi adstrictos habuit, vel immediate in persona vel immediate in re nostra.

na to, že účinek praeskripce uherské jest jiný než účinek římského a církevního vydržení (nehledíc ani k tomu, že k uherské praeskripci nevyžadují se tytéž náležitosti, jako k vydržení podle práva římského a kanonického).

Že se k vydržení dle práva uherskochorvatského nevyžaduje bona fides, vyplývá již z Trip. I. 23., 24., 78. § 1. a mimo to i z 1729 : 37. (kde se o požadavku bonae fidei nečiní žádná zmínka). To jest také mínění Kitonićovo (cap. IV. q. 23), mínění anonymního autora spisu Extractus Stephani Verbőczi (z r. 1793, str. 132.), Georchovo (Jus patrium, II., str. 10.), Kelemenovo (Inst. II., 486.), Dominovo (Navučanje, kn. II., část I., str. 133.) a j. Taková byla také praxe soudní. Naproti tomu Szegedi [1]) má za to, že i dle práva uherského podobně jako dle římského a kanonického vyžaduje se k vydržení bona fides. Opírá se při tom o mínění kommisse systematické. [2]) Rovněž tak Huszty [3]) pokládá bonam fidem za podmínku vydržení, a sice proto, že ji vyžaduje právo církevní, jemuž prý (dle tit. 9. prol. k Trip.) žádný světský zákon nemůže odporovati. Přes to však sluší mínění to, nesouhlasící ani s jasným zněním Tripartita ani s praxí, zavrhnouti. Pouze při vydržení v příčině statků selských, kde stačí doba držby jednoho roku a dne, zaveden novou praxí požadavek bonae fidei et justi tituli. —

Co se týče doby potřebné k vydržení, vyžaduje se v příčině statků fiskálních doby 100 let, v příčině statků církevních 40 let, v příčině statků šlechtických 32 leta, v příčině statků selských doba jednoho roku a jednoho dne. (I. 78., §§ 2. a 4.) Statky městské mohly se před Verbőczyem vydržeti v době 12 let (I. 78., § 2.), za něho však ujímal se obyčej, dle něhož i v příčině městských statků podobně jako selských stačila doba jednoho roku a dne. (III. 15 pr.) [4])

---

[1]) Tyrocinium I., výklad k titulu 78., str. 194.

[2]) Tamtéž, str. 194., cituje se mínění kom. syst.: Praescriptionem allegans non tenetur probare titulum, sed solam possessionem, penes quam bona fides in praescribente praesumitur, nisi mala probetur.

[3]) U. m., str. 247 : Apud practicos et in praxi bonam fidem ad praescriptionem non requiri, non attendi usus judiciorum ab antiquo in praesens continuatus, et decisiones curiae regiae frequentes recentesque demonstrant. Quia nihilominus ad hoc, ut praescriptione quis rem alienam suam efficere possit, et nec sciens dein restituere teneatur, jus canonicum bonam fidem necessariam esse statuit, secus vero, id est malae fidei possessorem seu rem bona fide nondum praescriptam praetextu etiam praescriptionis retinere, peccatum esse et saluti adversari decrevit; quaestio igitur haec seu materia: An bona fides requiratur, vel etiam mala fide praescribi possit, est omnino salutem animae respiciens: circa talia vero leges nostras civiles contra jus canonicum nihil valere, verum canonico standum esse, sancitum habemus Prol. tt. 9.; igitur consequentia in forma est bonam fidem omnino requiri, quia jus canonicum est declarativum juris divini et justitiae naturalis, contra quae nulla lex civilis valere potest.

[4]) III. 15. pr.: Civitatenses enim, licet super rebus alienatis duodecim annorum curriculis praescribi et praescribere debeant: modo tamen quodam abusivo et villanorum more solummodo per integri spatium anni et diem unum *modernis temporibus* praescribere consueverunt.

Vydržitel dokázati musí, činí-li proti vlastníkovi námitku vydržení, že byl v držení *pokojném* a *nerušeném* na počátku i v době sporu a že jmenovitě držel *spornou* věc.[1]) Držba mezičasí předpokládá se dotud, dokud není od odpůrce podán protidůkaz.

Pokojná držba jest taková, která během vydržecí doby nebyla přetržena buď způsobem faktickým, t. j. mocí (vypuzením držitele), nebo právním, jako odporem (protestem, kontradikcí), zákazem (inhibicí), t. zv. admonicí nebo podáním žaloby.

Poněvadž však se předpokládá, že oprávněná osoba proti držbě vydržitelově odpor činiti mohla, byť i nečinila, nepřipouští se vydržení, resp. promlčení (na základě pravidla platného již v právu římském agere non valenti non currit praescriptio):

1. v nepokojných, bouřlivých dobách, jako za nepokojů Zápolských, Bočkajovských atd. Tak vyjmuta byla z promlčení, resp. vydržení jistá řada let dle sněmovních usnesení: r. 1542 : 22. od 29. srpna 1526 do 1. března 1542, celkem $15\frac{1}{2}$ roku; 1622 : 58. od r. 1596 incl. do 1613 18 let; 1649 : 93 od 1642 incl. do 1649 7 let; 1681 : 29. od 1670 do 1681 11 let; 1715 : 70 od sv. Jiří 1703 do sv. Jiří 1711 8 let;

2. v době, kdy syn otce následuje do vyhnanství (I. 79. § 1.);

3. v době, kdy jest někdo v nepřátelském zajetí (I. 79. pr., I. 56. § 4 »infra reversionem suam omnia in statu eodem priori permanebunt et post reditum suum in cunctis causis et earum articulis atque processibus statum priorem sortietur);

4. (podle práva pozdějšího) dokud sirotci nedosáhnou 16 let (1729: 36., 37.).

V případech těchto se promlčení, resp. vydržení staví, resp. neběží, (praescriptio dormit, non currit, az elévülés nyugszik), t. j. dokud kterákoli z dotčených překážek vadí, nemůže promlčení ani započíti ani v započatém pokračováno býti. Jestliže však jistá doba promlčení před nastalou překážkou již uběhla, připočítává se toto časové spatium k době vydržení, jež nastala po pominutí překážky. Naproti tomu byla-li držba přerušena buď způsobem faktickým nebo právním, mluví se o přetržení vydržení (praescriptio interrumpitur, az elévülés megszakad), t. j. vydržení přetržené musí započíti znova, má-li dojíti k vydržení.

Jako v právu římském se připouštělo, aby si držitel připočetl vydržecí čas předchůdců (accessio temporis vel possessionis), tak dovolovalo se to i v právu uherském. Tak mohl syn pokračovati v držbě otcově,

---

[1]) Dec. 13. pag. 34.: Praescriptionem allegans, quid, quantum et a quo tempore possideat, in specifico docere et documenta pro evincenda praescriptione exhibita possessorio suo in individuo applicare tenetur, nec titulo illo, quod partem boni inactionati jam olim possederit, residuum subseque intra tempus praescriptionis adeptum possessorium praescriptione defendere potest, nisi probaverit partem illam sub pignore suo vel antenatorum suorum haesisse, possessorium enim pignoratitii possessoris pro possessorio haereditarii reputatur.

bratr soudílný v držbě jiného bratra soudílného, po němž zdědil statky, kupec v držbě prodavačově a pozdější držitel v držbě předchůdcově. [1])

Zemře-li držitel ještě před dokonáním vydržecí doby, a připadnou-li statky jeho fisku, nemůže fiskus pokračovati ve vydržení, poněvadž vydržení zavedeno bylo dle souhlasného mínění právníků nikoli též ve prospěch fisku, nýbrž jen ve prospěch soukromých osob.

Jestliže však někdo vydržením něčeho již nabyl a pak jako deficiens (bez oprávněných dědiců) zemřel bez testamentu, přechází statek vydržený právě tak jako všechno ostatní jmění deficientovo, nabyté od něho jakýmkoli způsobem extra collationem regiam, na fiskus (1715 : 26.). V případě opačném však, jestliže zemře jako deficient ten, jehož statku nabyl někdo vydržením, neplatí toto vydržení naproti fisku, neboť naproti němu vyžaduje se vydržení jednoho sta let, a sice čítajíc tuto dobu ode dne, kdy vzniklo jus regium, t j. ode dne deficientovy smrti. [2])

Podobně jako v právu římském i v právech moderních nemá vydržení, resp. promlčení v jistých případech místa ani v právu uherskochorvatském. Nehledíc k věcem, které jsou extra commercium, ustanovuje Tripartitum I. 78. § 5. toto: Inter *fratres generationales* et *condivisionales* ratione *jurium possessionariorum* (demptis actibus potentiariis) ac in *dotalitiorum* et *quartalitiorum* per eos solutione praescriptio nunquam admittitur.

Podobně ustanoveno v I. 46. § 6.: Super *haereditario jure* et *proprietate* juris possessionarii inter *fratres* praescriptio nunquam est admittenda.

Mimo to vylučuje se (v I. 78. § 7., I. 82., I. 85.) promlčení, resp. vydržení v příčině *sporných hranic* jakož i *zastavených statků.*

Ačkoli se v Tripartitu neuvádějí důvody, z kterých se ve zmíněných případech vylučuje vydržení, resp. promlčení, jsou to ve většině případů tytéž důvody, které nepřipouštějí promlčení ani v právu rakouském. Mezi bratry soudílnými, naproti vdovám a ženským vůbec nepřipouští se promlčení jen proto, že majetková práva, o něž při osobách těchto běží, plynou z poměru příbuzenského, [3]) který nemůže nikdy zaniknouti. [4]) Nepřímo vyplývá to z fakta, že i mezi soudílnými bratry připouští se promlčení, běží-li o násilné činy (actus potentiarii), kde žalobní nárok nevzniká z poměru příbuzenského.

Také ze stejného důvodu jako v právu římském a rakouském nepřipouští se v právu uherskochorvatském promlčení práva na rozdělení společných statků ani promlčení práva na opravu sporných hranic. Důvod nepromlčitelnosti jest ten, že pramen onoho práva (společenství statků, nejistota hranic) jest trvalý.

[1]) Szegedi, Tyroc. I. 78., str. 196.

[2]) Georch, Jus patrium II., str. 18. pozn.

[3]) Platí to i o vdově v příčině jejího obvěnění. Sr. I. 48. § 1.: Nam licet vir mulieri et mulier viro non sit neque censeatur esse frater sanguinis propagatione, carnis tamen unione et copulatione plus quam frater esse reputatur.

[4]) Kitonić, cap. IV., q. 21.

Nemovitost zastavená nemůže býti vydržena, poněvadž se vydržení příčí povaze práva zástavního jakožto práva dočasného. Verbőczy sice uvádí v I. 82. § 2. důvod jiný, avšak jen zdánlivý. Neníť to vlastně důvod, z kterého by promlčení se strany zástavního dlužníka bylo vyloučeno, nýbrž jen vysvětlení, jak se stává, že zástavní dlužníci nevykupují zastavených statků. Praviť se tam: »Solent enim plurimi bona eorum necessitate urgente pignori obligare et ea ad obitus usque diem ipsorum non posse redimere. Filii autem aut fratres decedente patre vel fratre aut inopia praepediti aut negligentia ignaviaque ducti interdum etiam in servitiis superiorum longinquis et remotissimis in partibus addicti vel aliter extra regnum praeoccupati annos et terminos praescriptionis (ejuscemodi jura impignoratitia non redimendo) longe transcendere; et in tali casu praescriptio ex parte dantis non est admittenda.«

Z posledních slov zde citovaných jakož i z počátku tit. 82. I. (pignoratio dupliciter attenditur, ex parte scilicet impignorantis vel dantis, et ex parte recipientis) mohlo by se zdáti, že Tripartitum vylučuje sice promlčení na straně zástavního dlužníka, avšak připouští vydržení na straně zástavního věřitele. Tomu však odporuje další znění tit. 82. § 3., dle něhož synové nebo bratří zástavních dlužníků jakož i jejich dědicové, jakmile dokáží, že statek, o nějž běží, byl zastaven, a jsou-li ochotni jej vykoupiti (t. j. zaplatiti zástavnímu věřiteli pohledávku), obdrží statek onen zpět, i kdyby vydržecí doba několikráte uplynula. Držitel statku (zástavní věřitel) musí jim zastavený statek vrátiti třebas i po sebe více letech, byť ho zatím nabyl titulo juris regii.[1])

Z pravidla, že proti příbuzným se nepřipouští vydržení, učiněno jest několik výjimek:

1. jsou-li ženské po 32 léta v držbě oněch statků, jež náležejí jen pohlaví mužskému, vydržují je, poněvadž se vzhledem k těmto statkům pokládají za osoby cizí (nepříbuzné);[2])

[1]) Na zdánlivý rozdíl, jejž činí Tripartitum, resp. na neobratnou stilisaci I. 82. upozornil již Kitonić, cap. IV. q. 21. a Cent. resol. 44., a po něm Huszty, u. m., I. tit. XLIX., str. 251.: De jure civili positivo praescribi nequeunt bona impignoratitia nec ex parte dantis nec recipientis 4. Q. 21. et Imae tt. 81., 82., qui posterior, licet in initio apparenter contrarium habeat, examinato tamen contextu toto, cum dicat, quod dum et quando proprietarius redimere voluerit, recipiens remittere teneatur. Ulterius vero continet, literas pignoratitias, quae tempus praescriptionis transcenderunt, nisi doceatur bona vigore talium impignorata violenter esse reoccupata, illas nullius fore firmitatis. Ex quibus concluditur praescriptionem nec contra dantem nec contra recipientem admittendam esse in eo casu, ubi recipiens bonorum sibi impignoratorum possessorium habet . . . . .

[2]) Dec. 16. p. 82.: Tametsi juxta titulum 78. Imae inter fratres congenerationales et condivisionales ratione jurium possessionariorum praescriptio locum non habeat, si nihilominus foeminae in bonis sexum dumtaxat masculinum respicientibus, tempus lege definitum expleant, praescriptio illis suffragatur, quia nutu tituli 60. Imae foeminae relate ad bona sexum masculinum privative concernentia reputantur pro extraneis, per consequens ratio condivisionalitatis praescriptionem impediens, casu in praemisso cessat.

2. prodá-li po provedené dělbě jeden bratr svou část nemovitostí bratrovi druhému, a tento ji po 32 léta pokojně drží, vydržuje užívání. [1]) Zemře-li však fassionář (bratr vydržitel), vracejí se vydržené statky opět na bratra fatenta (I. 46. § 6. a I. 47.), a nepřipadají tedy fisku;

3. tak jako při násilných činech se dle I. 78. § 5. připouští promlčení i mezi příbuznými, připouští se i při dluzích, poněvadž pramenem žaloby není tu poměr příbuzenský.

Jest otázka, jaký má účinek vydržení. Odpověď na to obsažena jest v nálezu král. kurie (Dec. 14. p. 34.): »Si quis ex praescripto actuale incatti possessorium praecedente usu procedat, actio ei negari solet, praescriptio enim est *juris beneficium* in *favorem actualis possessoris contra actores ad retinenda possessa* per leges constitutum, et dumtaxat pro possessore, non vero actore extra possessorium existente, jus constituit.«

Jinými slovy: vydržení zavedeno bylo k ochraně držitelově proti vlastníkovi, a může tedy přiváděno býti k platnosti ve způsobě *námitky* od žalovaného, nalézajícího se v držení, naproti žalobci. Je-li tudíž vydržitel z držby vypuzen, nemůže sám žalovati na základě vydržení. Vyplývá to ostatně již z definice podané v Trip. I. 78. § 1.

Tímto *procesním účinkem* liší se vydržení uherského práva značně od vydržení dle práva římského i rakouského, jež dovolují vydržiteli, aby reivindikoval věc, o jejíž držbu byl připraven. Reivindikace zakládá se na tom, že vydržitel stává se vlastníkem vydržené věci. V právu uherském však vydržení účinku takového nemá. Vydržením nenabývá se vlastnictví, nýbrž jen pevnější držby, [2]) která vedle procesní ochrany (vedle účinku formálního) má ten další effekt, že se stává právním *titulem* k nabytí vlastnictví, a to jest její účinek *věcný*. (Vydržitel může na základě I. 37. dosíci k vydrženému statku od krále »novam donationem«.)

Vzhledem k těmto obmezenějším účinkům uherského vydržení musel si vydržitel ve sporu počínati velice opatrně. Práva svého hájiti musel takto:

---

[1]) Dec. 17. p. 34.: Tametsi titulus 46. et 78. Imae inter fratres praescriptionem non admittant, nihilominus si unus frater post divisionem alteri fratri portionem suam perennaliter fateatur, et fassionarius ille talismodi portionem 32 annis pacifice possideat, relate ad usum praescribit, ita videlicet, ut superstite fatentis linea ex possessorio boni illius excuti non possit, nam praecitatae leges praecise quoad haereditatem juris, non vero etiam quoad usum praescriptionem inter fratres rejiciunt.

[2]) Georch, Jus patrium II. str. 8.: »Qui in determinato tempore aliquod bonum pacifice et non interrupte possidet, ita firmus in eo persistit, ut a nemine amplius turbari possit, aut ejus possessione dejici, fitque ejus proprietarius; in quo sensu posset dici eum per praescriptionem dominium rei obtinuisse. Interim *hoc non fieri plene*, uberius docebit § 20.« — Na str. 20. (v cit. § 20.) pak pokračuje Georch (vlastně lépe se vyjadřuje): ». . . . . sequitur praescriptione acquiri tantum *stabilitatem* possessionis, non vero dominium, nam qui ex possessorio rei per praescriptionem obtentae dejicitur, eam titulo praescriptionis recuperare non potest, seu actionem suam in praehabita praescriptione fundare nequit.«

1. byl-li vydržitel z držby vypuzen čili, jak se říkávalo, nalézal li se extra possessorium, a byl-li tudíž nucen žalovati, nemohl právo své zakládati na vydržení, které mu poskytovalo jen námitku (exceptionem peremptoriam), nikoli žalobu, nýbrž musel se opírati o svou dřívější držbu a postupovati na základě jiných titulů, jako titulo violentiali nebo repositionali;

2. nalézal-li se vydržitel v držení a byl žalován od vlastníka, musel se hájiti námitkou vydržení a musel vydržení dokázati. Nedoporučovalo se však, aby námitku tuto činil příliš spěšně, nýbrž jen když už nebylo jiných důkazů, a sice jednak proto, že bylo vydržení těžko dokázati, jednak i proto, že ten, kdo se hájí vydržením, uznává nepřímo právo odpůrcovo, neboť tvrdí, že zaniklo vydržením;

3. byl-li vydán proti vydržiteli, který se hájil příliš spěšně námitkou vydržení, nepříznivý rozsudek, mohl chybu svou napraviti tím, že mohl odvolati prokuratora (Dec. 6. p. 32.).[1]

Kapitola čtvrtá.

Pojem vlastnictví.

V právu uherskochorvatském nevyvinul se co do nemovitostí pojem vlastnického práva ve smyslu římského dominia. Pojem neobmezené právní disposice jest vlastnickému právu uherskochorvatskému znám jen v příčině movitostí, a to ještě jen v příčině movitostí nově nabytých. Co se týče nemovitostí, vyvinulo se převážně nikoli neobmezené individuální vlastnictví, nýbrž *obmezené vlastnictví pospolité* (*kollektivní*, közös tulajdon, köztulajdon) a jen v příčině nemovitostí nově nabytých vlastnictví individuální (magántulajdon).

Podobně jako právo národů slovanských zná i právo uherskochorvatské *rodinný nedíl*, t. j. majetkové společenství všech příslušníků rodiny, ať už se rodina skládá z širšího či užšího kruhu osob ženatých či svobodných. Jako spočívá jihoslovanská rodina zádružná i inokosná (nebo ruská selská rodina »veliká« [»složitá«] i »malá« [»prostá«]) na témže právním a hospodářském základě, na majetkovém společenství svých členů a jich společném chlebení, právě tak opírala se uherskochorvatská šlechtická rodina, ať se

[1]) Sr., co píší o vydržení: Szegedi, u. m. I tit. 78. a 79., str. 190—204.; Huszty, u. m. I. tit. XLIX., str. 245—255.; Extr. St. Verbőczi, str. 131—136.; Georch, u. m. II. str. 7—20.; Kelemen Inst. II., str. 477—492.; Domin, Navuchanye, kn. II. část I., str. 132—148.; Jung, u. m. I., str. 159—164.; Szlemenics, u. m. I., str. 337—343.; Markovics, u. m. str. 189—192.; Schuler v. Libloy, II. str. 29—35.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I. str. 470. a násl., 473. a násl.; Putz, u. m. str. 110—114.

skládala z blízkých pobočných příbuzných, žijících v nedílu (fratres indivisi) či jen z rodičů žijících společně se svými dětmi, o týž právní a hospodářský základ. Jmění rodinné nenáleží v právu slovanském [1]) ani uherskochorvatském samotnému náčelníku rodiny, nýbrž celému sdružení všech členů rodinného svazku. Proto nemůže starešina (náčelník rodiny) společným rodinným jměním disponovati sám, nýbrž jen společně po úradě a ve shodě se všemi odrostlými (mužskými) členy rodinného sdružení.[2]) Kdežto rodina práva římského v pozdějším svém vývoji založena jest na principu individualismu, spočívá rodina slovanská na zásadě kollektivismu (pospolitosti). Pravili jsme již na jiném místě: Kdybychom měli rodinu srovnávati se státem, řekli bychom, že v rodině římské (pozdější) proveden jest jaksi režím monarchický (patria potestas) a v rodině slovanské naopak režím demokratický, vlastně republikánský. A nejinak má se věc při šlechtické rodině podle společného práva uherskochorvatského. Máme za to, že nikde neprojevila se v právu uherském recepce práva slovanského tak intensivně jako právě v oboru majetkového práva rodinného. Tytéž právní zásady, které jsme konstatovali v rodinném nedíle šlechty české a polské, v selském rodinném nedíle jihoslovanském a ruském, provedeny jsou v majetkovém rodinném právu uherskochorvatském. Níže budou podány četné toho doklady. Zde jen uvádíme prozatím jeden příklad. V Trip. I. 43., § 4. jest tato věta: »Fratres indivisi infra divisionis tempus et *lucrum* et *damnum* aequaliter participare sufferreque et tolerare debent.« Táž zásada obsažena jest v Majestas Carolina (čl. CVIII. Arch. Č. III., str. 165.). Společníci mohli bydleti a stravovati se každý zvláště, jen když »dovésti mohli přede pány svědky hodnými, že *v škodě, v zisku* jsú *na spolce*, a jeho požívají a nakládají.« Podobně ustanovuje se ve čl. 33. statutu Polického: »Bratrům neb jiným dílníkům (jiným členům rodinného nedílu), dokudkoli se nerozdělí, všechno jest *zajedno* (společné), i dobré i zlé, i *zisk* i *škoda,* i dluhy, komu jsou dlužni, i kdo jim jest dlužen; to jim jest zajedno společné, dokud se nerozdělí; ale když se rozdělí, náleží každému jeho díl.«[3])

---

[1]) Obšírněji psal jsem o tomto předmětu ve zmíněných již svých pracích: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském (1898), K »Slovu o zádruze« (1900) a Rodinný nedíl ve světle dat srovnav. dějin právních (1901).

[2]) Co se týče staršího práva uherského, srov. Kosutány, u. m., str. 208, 209., 232., 238. a 239. Na str. 208. praví Kosutány: A család nemcsak vérségi közösség, hanem *vagyon* és védelmi *közösség* is, melynek sorsától a családtagoknak sorsa függ. Na str. 238. pak pokračuje: De még ahol »magántulajdonnal« találkozunk is, azt nem szabad a római jog tulajdonfogalmának mértékével mérnünk. A nemzetségben meggyökeresedett azon tudat, hogy a nemzetség szállása az *egész nemé*, s az egyéneket csak külön használat illeti a közös határnak általa művelt részére, de e használat nem ad tulajdont, s viszont a külön birtokon kivül az egyénnek joga van az osztatlan mezők, erdők, vizek stb. használatára is. A szállásbirtok *tulajdonosa* tehát *a nem* . . .

[3]) Že tomu tak bylo i v rodinném nedíle francouzském, švýcarském a norském, dokazuje Cohn ve spise Gemeinderschaft und Hausgenossenschaft (Zeitschrift für vergleich. Rechtswissenschaft, XIII. sv., 1889), str. 88., 8., 43., 44., 78.

Jak z Tripartita zřejmě jest viděti, skládal se rodinný nedíl nejen z rodičů a jejich dětí, nýbrž i z pobočných příbuzných: především z bratrů a pak i příbuzných vzdálenějších (I. 40., 41., 42., 43. atd., mluví se tam o »fratres«, »fratres indivisi«, v I. 43. § 5. a I. 45. § 5. o »fratres patrueles«, t. j. o bratrech strýčených, bratrancích).

Že i *v rodině prosté*, skládající se z rodičů a jich dětí, *byl vlastníkem* rodinného jmění *veškeren nedíl* (otec spolu se syny), nikoli tedy otec sám, toho dokladem jest Trip. I. 51.—54. Titul 51. začíná větou: »Sciendum deinde est, quod quamvis inter *patrem* et *filium* divisio bonorum *non semper* admittatur, sunt tamen *multi* casus, in quibus, si etiam filius nollet, pater suus eum ad divisionem peragendam *compellere potest;* et e converso, si videlicet pater nollet, filius nihilominus divisionem bonorum cum patre peragendi habet auctoritatem.«

Ke společnému rodinnému majetku náležely jen statky dědovské (bona avita), nikoli statky nově nabyté (bona acquisita).[1]) Jmění nově nabyté, ať již movité či nemovité, bylo v individuálním vlastnictví otcově, kterým mohl otec — v případě neshod mezi ním a synem — volně nakládati (viz str. 159.).[2]) Jmění to — můžeme je (dle Verbőczya I. 5. pr.) nazvati peculium — mělo týž význam jako v dnešní jihoslovanské zádružné rodině t. zv. osebunjak, osobina, osobac, prćija, prćijansko blago, baškaluk (výraz bosenský) atd., anebo v nedílné rodině ruské t. zv. личная собственность, отдѣльная собственность, личное имущество, надѣлокъ, собина atd.[3])

Společné statky rodinné nesměl otec zciziti beze svolení synů (I. 58., 59., 61.), leč že by k tomu byl nucen v případě nejvyšší nouze. Sr. I. 51. § 6.: Item, quod necessitate rationabili ingruente, patres onera filiorum suscipere ac super se levare et saepe etiam bona ipsorum nondum tamen divisorum, in extremae necessitatis casu vendere et alienare possunt . . .

Doklad toho, že rodinný majetek nebyl individuálním vlastnictvím otcovým, podává dále I. 52. Vypočítávají se tam případy, ve kterých může otec odděliti nezdárného syna. Může se tak státi, jestliže syn vztáhl ruku

---

[1]) I. 53. § 7.: Divisionem autem praedeclaratam bonorum et rerum propter praemissos casus fiendam, intellige semper de bonis et juribus possessionariis atque rebus mobilibus *avitis* et non propriis servitiis vel virtutibus patris acquisitis.

[2]) I. 53. § 8: Nam si pater ob causas et rationes praescriptas coëgerit filium suum ad divisionem, tunc de bonis et haereditatibus seu juribus possessionariis, atque rebus mobilibus per eum qualitercunque conquisitis et inventis, divisionem cum filio facere non tenetur.

Causae et rationes praescriptae jsou tu případy uvedené v I. 53. §§ 1.—6., ve kterých syn může *donutiti* otce k tomu, aby mu vydal synovský díl ze společného majetku. Nedošlo-li k těmto případům nuceného rozvázání nedílu, a vydal-li otec synovi díl dobrovolně, měl do dělení zahrnouti i jmění nově nabyté. Praví se v I. 53. § 9.: Verum si *cessantibus praemissis causis* divisio inter patrem et filium facta subsecutaque fuerit, tunc *indifferenter* de *omnibus bonis* et *rebus*, inter eos divisio fieri debebit.

[3]) Sr. můj Rodinný nedíl, str. 56.—58.

na rodiče nebo jinak těžkou injurii jim způsobil, jestliže obžaloval rodiče z takového trestného činu, který nesměřuje proti panovníkovi nebo zemi atd. Ve všech případech v titulu dotčeném uvedených může sice otec vyloučiti dospělého syna z rodinného nedílu a dáti mu jeho díl, avšak nesmí ho vyděditi. Sr. I. 52. pr.: Item, ulterius sciendum, quod pater filium suum puberem atque legitimae aetatis, sed non impuberem, in casibus infra scriptis ad divisionem haereditatum et aliarum rerum compellere; non tamen potest de illis eum exhaereditare.[1]) (Dle nového práva uhers. může otec z důvodů vypočtených v Trip. I. 52. děti své vyděditi. Sr. usnesení judexkuriální konf. I. § 7.)

Další doklad toho, že i v užší rodině (po způsobu jihoslovanské rodiny inokosné) uznává se vlastnictví rodinné, podán jest v II. 60. Praví se tam: Advertendum praeterea est, quod tempore executionis latae cujuslibet sententiae *ante omnia portiones filiorum* et *filiarum* cujuspiam convicti hominis, si qui *ante sententiam* ipsam in rerum natura sunt generati et propagati, fratrum etiam generationalium et aliorum quorumcunque, qui cum eodem convicto jura possessionaria habent *indivisa*, sequestrandae sunt et excludendae; atque *portio solummodo* ad *personam ipsius convicti* cedens inter judicem et adversam partem (modo praedeclarato) erit dividenda . . . § 2.: Filius namque pro delictis et excessibus patris et e converso pater pro demeritis filii, nec in persona nec juribus possessionariis, vel aliis rebus condemnari solet.

Z dokladů těchto jest viděti, že i v užší šlechtické rodině uhersko-chorvatské uznává se majetkové společenství podobně jako v jihoslovanské rodině inokosné.[2])

Totéž *majetkové společenství* trvalo *i v rodině širší*, skládající se z několika rodin prostých, t. j. z rodin několika pobočných příbuzných čili, jak v zákoně se říká, nedílných bratří (fratres indivisi, az osztatlan testvérek, osztatlan atyafiak, P. nedeljena braća, unabgetheilte Brüder). Communio juris et sanguinis, která panovala mezi otcem a syny, mohla potrvati i po smrti otcově, jestliže bratří chtěli nadále vésti společné hospodářství. Nuceni k tomu ovšem nebyli, nýbrž mohli se o společný rodinný majetek rozděliti. Sr. I. 40., 41., 45. Jestliže však se nerozdělili, udržovalo se v rodině i nadále kollektivní vlastnictví veškerého rodinného nedílu, t. j. všech mužských členů rodiny. Sr. I. 42., 43., 58., 59., 60., 61. atd. Nejstarší bratr

---

[1]) Dle čl. 66. Výkladu na zemské právo české Ondřeje z Dubé mohl otec odděliti syna, avšak musel k tomu přibrati »přátele po meči« a musel synovi dáti pravý díl všeho statku, »buď poslúpný (= zděděný) neb přidobytý« (= nově získaný). Pouze »sedĕnie« (sídlo, dům), »věno ženy, rúcho ložnie a klenoty, což po ženě vzal«, vyloučeno bylo z dělení a zůstalo otci. Dle Majestas Carol. (čl. LXIX.) byli rodiče povinni dáti synovi díl jen jmění zděděného, nikoli však nově získaného.

[2]) Sr. Bogišić, D'une forme particulière de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (1884).

byl sice starešinou a správcem bratrského nedílu,[1] avšak jměním společným nemohl libovolně a na újmu bratrů mladších disponovati. Vždycky si měl vyžádati souhlas všech bratrů, a sice pod neplatností fasse Proto všeliká smlouva, která se týkala zcizení nebo zavazení společných bratrských statků, měla býti nejstarším bratrem uzavírána ve jménu jeho vlastním i ve jménu ostatních bratrů. Bratr jednající jménem ostatních bratří měl ručiti druhé smluvní straně za to, že fassi koná jménem celého bratrského nedílu. Říkalo se, že béře na se »břemena« bratrů ostatních.[2]) Totéž platilo i o otci jednajícím jménem svých synů. Jmění společné (nemovité) mohlo býti zcizeno jen v důležitých případech, jež Trip. I. 59. § 1. a § 6. zahrnuje obraty »rationabili de causa« a »extrema necessitate urgente« a v I. 58. § 1. obratem »necessitate cogente«. Bylo-li rodinné jmění prodáno na škodu rodinného nedílu a bezdůvodně (v Trip. se praví »simpliciter«, »irrationabiliter« a »nulla rationabili causa adurgente«, I. 59. §§ 1., 61., § 4., 58. § 1.), mohla fasse bratrova, učiněná jménem ostatních bratrů, beze všeho býti odvolána. Jestliže však bratr zcizil jménem svých bratrů, speciálně uvedených, společné jmění »rationabili de causa« (t. j. v takových případech, kde za zcizenou část rodinných statků dostalo se bratrskému nedílu jiného aekvivalentu), mohli se ostatní bratří domáhati zrušení bratrovy fasse, jen když složili obecnou cenu všech bratrových statků a zaplatili jeho homagium. Jestliže však ve fassi bratrově učiněna byla zmínka o ostatních bratrech jen všeobecně (t. j. jestliže jména jejich jednotlivě nebyla uvedena), tu fasse beze všeho (bez složení obecné ceny bratrových statků a bez homagia) mohla býti prohlášena za neplatnou Pouze v případě »krajní nevyhnutelnosti«, když bratr zcizením společných statků mohl

---

[1]) I. 42.: Et hoc idem est intelligendum etiam de literarum ac literalium instrumentorum conservatione; quod scilicet non filiae majori, sed filio, si etiam junior aetate foret, literae et literalia instrumenta, factum bonorum ac jurium possessionariorum ipsorum tangentes et concernentia, dari debent ad conservandum; quas et quae inter filios seu fratres major natu conservare semper solet.

§ 4.: Sciendum hic praeterea, quod illi erit omnium causarum et litium contra fratres motarum vel movendarum, infra divisionis tempus, supportatio (communi tamen sumptu), ad quem literarum ipsarum spectabit conservatio.

[2]) I. 58.: Verumtamen super bonis ac juribus possessionariis avitis, pater in praejudicium filiorum, vel etiam filiarum, si ea jus quoque foemineum sequuntur, et similiter frater in praejudicium fratris, super bonis ac juribus possessionariis paternis vel avitis, *sine consensu* filiorum ac filiarum vel fratrum, quantum ad alienationem vel venditionem eorundem bonorum, simpliciter nullam penitus fassionem facere potest. Quae si etiam fieret, nullius censetur esse vigoris neque firmitatis.

§ 1.: Solent namque nonnulli bona et jura possessionaria paterna et avita saepe necessitate cogente, interdum vero nulla rationabili causa adurgente, sed gula duntaxat et crapula comessationeque monente, interdum autem damnabili invidia contra fratrem concepta instigante, pariter et diabolo cooperante; aliquando vero bene et recte, saepius tamen malitiose, quibus possunt, impignorare, aut perpetuo vendere, inscribere, et diversis titulis, exquisitisque coloribus obligare; et ut facta super eo fassio majoris firmitatis existat et invalidari nequeat, onera filiorum filiarumque et fratrum super se et haeredes suos in serie fassionis assumere atque levare.

si zachrániti život, směl disponovati společným jměním i bez souhlasu a na újmu ostatních bratří.[1])

O tom, jakým způsobem zrušena byla fasse, učiněná od jednoho bratra jménem a na škodu bratrů ostatních, resp jakým způsobem opětně nabyli bratří prodaného nebo zastaveného rodinného jmění, o tom pojednává I. tit. 61. Svých částí na společném jmění (portiones) domohli se bratří »in casu simplici« soudním řízením beze vší náhrady. Část bratra fatenta byla jim sice také vrácena, avšak jen když zaplatili kupci obecnou cenu oné bratrovy části. Aby pak kupec nebyl zkrácen, měl mu soudce odevzdati k uhražení zbytku trhové ceny ostatní statky bratra, který uzavřel jménem svých bratrů trhovou smlouvu. Neměl-li však bratr žádných jiných statků ani movitostí, z kterých by kupec došel zaplacení, nesl škodu kupec sám. Běželo-li o zcizení »in casu rationabili«, mohla býti fasse zrušena jen pod podmínkou shora uvedenou, a kupci nahražen byl zbytek trhové ceny.[2])

---

[1]) I. 59.: ... onera filiorum vel fratrum tribus modis assumuntur. Primo modo simpliciter, secundo vero rationabiliter, tertio autem et ultimo necessitate.

§ 1. Primo inquam simpliciter, quando scilicet nulla evidenti necessitate, nulla etiam rationabili de causa, sed aut malitiose aut gulose, aut etiam injuriose onera ipsa assumuntur. Et sic nihil tenet in judicio; sed de plano simpliciterque et assumptio hujusmodi revocatur et fassio quoque invalidatur.

§ 2. Secundo modo rationabiliter, manifesta videlicet et rationabili causa occurrente, puta, possessionem prae manibus alienis in pignore habitam ad se redimendo, vel dotem et res paraphernales, atque jus quartalitium solvendo, ut scilicet una portio aut particula venderetur, et residuitas omnium bonorum ab onere necessario eriperetur.

§ 3. Item piscinas, molendina, domosque et curias ex necessitate construendo, vel portionem aliam, et forsitan meliorem, pretio possessionis aut portionis venditae emendo, aut concambium possessionarium faciendo.

§ 4. Quae quia filio vel fratri in lucrum haereditatis succedunt, ideo simpliciter onera praeassumpta in tali casu revocari et retractari non possunt. Sed si filius in serie fassionis et in assumptione oneris specifice nominatus ea revocare voluerit, extunc vivente patre cum homagio et aestimatione communi universorum jurium possessionariorum patris, ubilibet adjacentium; mortuo vero patre, solummodo cum communi aestimatione ipsorum jurium paternorum retractandi et annihilandi habet potestatis facultatem. Et idem est etiam de fratrum fassione sentiendum atque tenendum.

§ 5. Hic tamen advertendum est, quod si assumptio oneris generaliter facta fuerit, et nomina filiorum vel fratrum in fassionis serie nominatim expressa denotataque non extiterint, tunc ejuscemodi oneris assumptio nil tenebit, sed simpliciter invalidari valebit.

§ 6. Tertio vero et ultimo modo, *extrema necessitate urgente* ... (atd., viz shora str. 156. pozn. 3.).

[2]) I. 61.: Notandum ulterius, quod plerumque solent fratres natu majores ...., qui ... jura possessionaria paterna et avita nondum divisa ... possident, oneribus caeterorum fratrum ... in se sumptis, eadem jura possessionaria impignorare aut perpetuo vendere ...

§ 1. Unde sciendum est, quod si aliquando talis venditio, aut possessionaria alienatio simplici modo committeretur, tunc portiones caeterorum fratrum sine omni prorsus solutione actori vel actoribus in primis octavis reddi et restitui debent. Portio autem fratris venditoris aestimabitur et valor duntaxat communis aestimationis ipsius

Z uvedených míst jest viděti, že v uherskochorvatském rodinném nedíle právě tak jako v nedíle u národů slovanských mohlo společným jměním rodinným disponováno býti jen za souhlasu všech členů nedílu. Souhlas ten měl dojíti výrazu na venek tím, že právní jednání uzavírána byla ve jménu všech členů nedílné rodiny speciálně uvedených. Nestačila tedy — aspoň za Verbőczya — t. zv. generalis assumptio onerum (kde jména synů, resp. bratrů, ve fassi uvedena nebyla).[1])

Podobně měla se věc v právu českém. Společníci (členové rodinného nedílu), byli-li všichni zletilí, museli v každé záležitosti, ať běželo o jednání soudní nebo mimosoudní, vystupovati společně. Pouze když běželo o otce, který žil s dětmi, neb o společníky, z nichž pouze jeden byl zletilý, vystupoval všude jen otec, resp. společník zletilý, jakožto zákonný zástupce nezletilých. (Všehrd IV. 4., 8.) Co se týče disposice společným jměním se strany starších bratrů neb sester, stanoví se v nálezích českého zemského soudu pravidlo: Bratří aneb sestry, majíce léta, by pak někteří mladší byli let nemající, mohou dědictví to prodati, však *toliko díly své*, než mladších díluov nic. Pakli prodadí, když k letuom mladší přijdú, obdrží díly své. Podobné bylo ustanovení ve zříz. zems. z r. 1500 č. 517. (jakož i ve zříz. zem. z r. 1530 č. 166, z r. 1549 F 23. a z r. 1564 J 64).

Vedle podílu na jmění společném mohli jednotliví členové rodinného nedílu míti svoje vlastní *jmění soukromé*, svoje *patrimonia separata* (I. 54. § 1.) čili *peculium,* kterým mohli volně nakládati, avšak jen jednáními mezi živými. Že otec mohl míti své peculium, o tom učiněna zmínka již shora (str. 193.). Peculium mohl však míti i syn (I. 5. pr., 54. pr.). Náležely k němu nejen movitosti, nýbrž i výsluhy (královské donační statky), i nemovitosti jiným způsobem nabyté, jako zejména statky po matce,[2]) o něž se syn s otcem děliti nebyl povinen.

Soukromé jmění mohli míti i bratří žijící v nedílu. Děje se o tom výslovně zmínka v I. 43. a 44. V příčině jmění toho připouštěly se volné disposice vlastníků peculia jen do té doby, dokud se bratří nerozdělili. V případě rozchodu rodinného nedílu zahrnuto bylo soukromé jmění jednotlivých bratrů do veškeré massy, jež se dělila mezi rozcházejícími

---

portionis emptori recompensabitur. Sic etiam illa portio fratris venditoris actori possidenda dabitur . . . Pro residuitate autem et superfluitate pecuniarum summae, in literis fassionalibus denotatae, reliqua bona et jura possessionaria fratris ipsius vendentis, quae ad recompensam ejusdem summae se extendere sufficereque videbuntur, mox et ulteriori processu juridico non exspectato, per judicem aestimari et manibus emptoris . . . dari debent possidenda.

[1]) V XVIII. stol. uznala kommisse system., že generalis assumptio onerum stačí. Viz Szegedi, Tyroc., I. tit. 59., str. 165.

[2]) I. 54. § 1.: Verumtamen si filius habuerit patrimonia ac jura possessionaria separata, quae sibi jure materno provenerunt, sive vivente, sive decedente matre: ejusmodi bona cum patre dividere non tenetur.

se členy nedílu [1]). Platilo›, jak již uvedeno, také v právu uherskochorvatském pravidlo: Fratres indivisi et lucrum et damnum aequaliter participare sufferreque et tolerare debent. Nechtěl-li bratr, který si vydobyl svým přičiněním velkého peculia, rozděliti se o toto své soukromé jmění s ostatními bratry žijícími v nedílu, musel se od ostatních bratrů odděliti a zříci se podílu na společném rodinném majetku. [2])

Podobná ustanovení platila i v rodinném nedíle českém [3]) a polském. [4])

[1]) I. 43.: Ulterius notandum, quod si duo vel plures fuerint fratres carnales aut etiam uterini, in bonis et juribus possessionariis avitis et paternis indivisi, quorum alter in curia regia, vel aliorum dominorum laribus, servitio se mancipabit, alter autem, domesticis curis et laboribus domi vacabit, et ille servitio deditus bona aliqua seu jura possessionaria ab ipsa Majestate regia, vel aliis etiam forsitan dominis, servitiorum suorum meritis ita exigentibus, pro se impetrabit, et nomina fratrum suorum domi manentium clausula cum illa: et per eum etc. in literis seu privilegiis donationalibus inscribi et inseri procurabit: tunc licet impetrans ipse ante tempus divisionis cum fratribus suis fiendae, de hujusmodi bonis per eum acquisitis et inventis liberam, prout voluerit, disponendi habeat facultatem; et hoc intellige, non pro se vel suis haeredibus aliquo sub colore usurpando aut reservando, sed a se prius realiter alienando; tempore tamen divisionis unusquisque fratrum portionem suam de illis sibi cedentem aeque, ut impetrator ipse principalis, rehabere de jure potest.

[2]) I. 44. pr.: Ubi tamen fratrum aliquis (caeteris torpori et negligentiae, desidiaeque deditis) continue serviendo, sanguinis sui effusione, vel aliter servitiis aut virtutibus suis bona aliqua seu jura possessionaria quaesiverit, et cum caeteris fratribus suis illa participare noluerit: tunc si omnibus bonis et juribus paternis renunciabit, acquisita per se ipsum bona totaliter pro se et haeredibus suis, perpetuo reservare valebit. — V XVIII. stol. (1723 : 57. § 2.) ustanovení to zrušeno.

[3]) O peculiu členů rodinného nedílu zmiňuje se zemské zřízení z r. 1500 čl. 519., z r. 1549 F 7., F 28. a F 33. a zems. zříz. z r. 1564 J. 48., K 3. a K 9. Ve čl. F 7. 1549 se ustanovuje: Jestli by syn otce svého i bratří svých nedílný, měl jaké dědictví (= nemovitosti) své naň po komžkoli a jakžkoli přišlé, kromě po ženě: toho od otce a bratří svých nedílných aby odciziti po smrti své žádným kšaftem ani zápisem nemohl; než když by umřel, tehdy to dědictví na otce jeho připadnouti má plným právem. Ale svrchky, nábytky, klenoty a hotové peníze ty může dáti a odkázati obyčejem svrchu psaným jako i otec jeho, komuž by se jemu vidělo a zdálo podle vuole své. — Ve čl. 519. zems. zříz. z r. 1500 (a ve čl. F 28. zříz. zems. z r. 1549 jakož i ve čl. K 3. zems. zříz. z r. 1564) pak se praví: Jestliže by kdo co jednomu bratru nedílnému odkázal, anebo odkudž by mu statek přišel, anebo že by ho dobyl: že to má mezi jiné bratří na díl položiti. Než což by kterému přišlo po ženě: toho nemá na díl položiti, ale má toho sám užívati a dědicové jeho.

[4]) Rovněž v právu polském byl bratr nedílný, který měl nějaký vlastní soukromý majetek, povinen zahrnouti mezi dělené společné jmění i svoje peculium. V kap. 424 Korrektury Taszyckého se praví: Sed si unus fratrum in castris aut servitiis aliquid acquisiverit et portionem de proventibus perceptis omnium annorum, quibus servivit vel in castris militavit, a fratre suo in bonis residente circa divisionem bonorum paternorum habere voluerit, tunc et ipse omne peculium suum in castris vel in servitiis acquisitum conferre et simul cum proventibus perceptis bonorum cum fratre in aequales sortes dividere tenebitur. Alioquin solo fundo paterno pro sorte sibi concernente contentus esse debet, usufructu bonorum intermedii temporis cum peculio castrensi vel quasi per eos hinc inde compensatis (sic!).

Kollektivní vlastnictví rodinného nedílu nazývají právní historikové uherští condominium a mají při tom na mysli jen vlastnickou formu v nedílu bratrském, jako by nedíl skládající se z otce a synů byl rodinou totožnou s rodinou dle práva římského. Nehledíc ani k této nesprávnosti shora již vyvrácené, nelze pospolité vlastnictví rodinného nedílu stotožňovati s obyčejným římským spoluvlastnictvím, condominiem. Jest sice pravda, že plnoprávní členové rodinného nedílu (mužští) měli na společném rodinném majetku své ideální díly podobně, jako je mají spoluvlastníci dle práva římského, avšak forma rodinného vlastnictví uherskochorvatského (zrovna tak jako forma rodinného vlastnictví slovanského) lišila se od římského condominia právě svou příměsí živlu rodinného. Tím, že rodinné (dědovské) jmění, pokud možno, mělo ve svém celku zachováno býti potomstvu, byli členové rodinného nedílu v disposicích se společným jměním velice obmezeni. Vlastnictví, jež jim všem společně náleželo, bylo tak obmezené, že to bylo v podstatě vlastně jen obsáhlé užívací právo, římskému dominiu málo podobné [1]). A mimo to panovala mezi členy rodinného nedílu právní nerovnost (jogkülönbség): jedni (mužští) byli členy plnoprávnými, kdežto ženské měly k rodinným nemovitostem právo jen výjimečně. Zpravidla byly obmezeny jen na jistá užívací práva, o čemž bude řeč níže.

Po našem mínění není tedy správné vydávati rodinný nedíl za ústav totožný se spoluvlastnictvím. Důležitým momentem při něm jest právě onen svazek rodinný a ono soužití a konečně i onen pozemkový podklad, kterým rodinný nedíl jest karakterisován. Na základě toho jeví se rodinný nedíl zvláštním ústavem soukromého práva, spočívajícím jednak na principech práva rodinného, jednak na zásadách pospolitého (kollektivního) věcného práva k nemovitostem [2]).

Jest zajímavo stopovati, jak dlouho se udržel v zemích uherských bratrský rodinný nedíl. V zákonech (sněmovních usneseních) máme o něm poslední zmínky z prvé polovice XVIII. stol. Sr. 1715 : 9. § 5., 1723 : 9. § 12., 1723 : 47., 1741 : 63. [3]). Již v XVII. stol. však (1655 : 54.) byl obmezen na skutečné bratry (viz Oddíl III, kap. O pojmu a podstatě rodinného nedílu) a upadal čím dále tím více. Zdá se, že v druhé polovici XVIII. stol. úplně zanikl, poněvadž s jeho udržováním nebyly spojeny žádné výhody.

Rodinný nedíl mezi otcem a ženatými syny uchoval se sotva asi déle, poněvadž ani ten neměl rationem existentiae. Až do zrušení společného práva uherskochorvatského udržela se tedy pouze prostá rodina skládající se z otce a svobodných (neženatých) synů.

---

[1]) Sr. slova Kosutányho, citovaná na str. 192. v pozn. 2. tohoto spisu.

[2]) Sr. Rodinný nedíl, str. 136.

[3]) Dle ustanovení tohoto (a rovněž 1545 : 19.) měl jeden z nedílných bratří jíti na vojnu.

Přes to však chovány byly v paměti někdejší rodinné nedíly mezi potomstvem bratří kdysi nedílných, čili mezi t. zv. bratry soudílnými (fratres condivisionales, az osztályos atyafiak, P. dielna braća, D. zkupdelniki, W. miterbliche Brüder). Tvořilť, jak již řečeno, tito soudílní bratří svazek osob, které po sobě vzájemně dědily, jakmile kterákoli z nich zemřela bez potomků. Jako dle Verbőczyovy terminologie náleželo bratrům nedílným ke společnému rodinnému majetku jus possessorium čili reale dominium, tak náleželo bratrům soudílným ke jmění, jež bylo kdysi v rukou jejich nerozdělených předků, jus (ac dominium) successorium, aneb, jak později se říkalo, jus sperativum, jus eventuale.

Od vlastnictví bratří nedílných, čili, jak právní historikové uherští je nazývají, od condominia liší se t. zv. compossessorium, compossessoratus (közbirtok), t. j. společné užívání jistých věcí a práv, jež tvořily někdy příslušenství nerozdělených statků, později však po rozejití se rodinného nedílu zůstaly v nerozdílném užívání soudílných bratří a jich právních nástupců, a sice na základě poměru (proporce) »sídel«, t. j. domovních pozemků (fundi intravillani, sessiones intravillanae). Při rozvázání rodinného nedílu bylo totiž snadno vlastní dvory šlechtické (corporales possessiones) rozděliti. S rozdělením příslušenství byly však jisté nesnáze. Některé věci, jako regální práva, nedaly se vůbec rozděliti (právo výčepní, mýtní, převozní, tržní a j.). Jiné věci, jako lesy a pastviny, mohly sice býti rozděleny, avšak užívání rozdělených částí bez újmy druhých bratří soudílných těžko se dalo provésti. Kdyby se na př. na souvislé, avšak rozdělené lesy a pastviny byl pustil dobytek nejbedlivěji hlídaný, nebylo možno vyhnouti se tomu, aby někdy nezaběhl přes meze na díl druhého bratra soudílného. K zamezení případných sporů zůstaly všechny tyto věci a práva i po rozdělení hlavních statků v nerozdílném užívání bývalých členů nedílu, avšak poměr užívání byl pevně stanoven, a to buď úmluvou nebo narovnáním (smírem) nebo soudním nálezem. Co se týče pastvin, stanoveno bylo, kolik kdo může dobytka svého nebo cizího na pastviny vyháněti; práva regální dávala se do pachtu, a pachtovné dělilo se pak poměrně mezi účastníky, atd. [1]) V Tripartitu není o kompossessorátu žádných ustanovení, a také zákony (sněmovní usnesení) neobsahují v té příčině žádných norem. Věc upravena byla normami obyčejovými. V literatuře pojednává

---

[1]) Sr. Planum tabulare, str. 190—192. O tom, jak se dělí užívání pust (praedií), kde není žádného pozemku domovního, žádného »sídla«, srov. dec. 7. p. 192.: Quando compossessores de proportione in *praedio* inducenda agunt, tunc talis norma observatur: fundi pro curiis, terris item arabilibus, pratis et vineis deservientes cuivis compossessori secundum competentiam ejusdem excinduntur, aedificia vero, et vineae, aliaque idgenus beneficia privatis partium sumptibus procurata, prioribus possessoribus in sortem ratae illorum relinquuntur, beneficium pascui sive per propria, seu vero conductitia pecora juxta tamen elaborandam quoad pecora numericam proportionem usuandum, pro communi relinquitur, residua demum tam interna, quam externa totius territorii beneficia inter compossessores a proportione competentiae ad justam mensuram reducuntur.

se o kompossessorátu pod záhlavím »de proportione communium beneficiorum.« Spor vzešlý z poměru kompossessorského nazýval se processus proportionalis. [1])

Týž právní poměr jako kompossessorát zná i právo slovanských národů. Také členové zádruh a selských velkých rodin ruských ponechávají po rozchodu rodinného nedílu a rozdělení společného majetku některé věci v majetkovém společenství. [2])

Kapitola pátá.

Odevzdání vlastnictví.

K převodu vlastnictví vyžadovalo se v právu uherskochorvatském skutečného *odevzdání* (traditio, az átadás) věci, a sice jak věci movité tak nemovité. Bez hmotného odevzdání nemohlo vlastnictví s jedné osoby na druhou býti převedeno. U šlechtických nemovitostí nazýval se akt, kterým někomu odevzdáváno bylo vlastnictví, resp. užívání věci — byloť tradice třeba i k antichretickému zastavení nemovitostí —, uvedení v držbu, uvázání [3]) (statutio, [4]) iktatás, P. upeljanje, upeljivanje, W. Einweisung in die Güter), u nemovitostí městských pak apprehensio, ingressio [5]) (birtokba vétel, ingatlan vagyonba lépés).

Uvedení v držbu spočívalo v tom, že novému vlastníkovi odevzdána byla veřejně od dvou úředních osob (od »člověka králova« nebo »palatinova« a vyslaného člena věrohodného místa) za přítomnosti svolaných svědků a za šetření formálností v Oddíle II., kap. O statuci vypsaných nemovitost tím způsobem, že mu byla podána hrouda země na znamení, že na něho přechází vlastnictví celé nemovitosti. Toto hmotné odevzdání nemovitostí známo bylo právu národů germanských, roman-

[1]) Huszty, u. m., II. tit. LXVI., str. 266.—274.; Georch, u. m., II. str. 346.—351. Kelemen, Inst. II., str. 432.—438.; Szlemenics, u. m., I. str. 413.—417.; Domin pojednává o kompossessorátu (u. m. II. části I. odd. II., str. 106.—112.) pod n. Od Zkladnozti Vsivanya zkupneh Dobrochinztvih; Frank, u. m., I. str. 246.—248.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I., str. 601.; Putz, u. m., str. 105.

[2]) Sr. Rodinný nedíl, str. 28. a 65.

[3]) Tímto názvem českého práva vystihuje se velmi dobře pojem zaujetí držby. Týž výraz jest v právu pols. (wwiązanie) a litevs. (увязанье у имѣнье)

[4]) Trip. I. 32., 34.

[5]) Trip. III, 14. a 16. — III. 14 pr: Item, si coram praedictis judice ac juratis civibus fassio ratione rerum immobilium seu haereditatum, puta domorum, allodiorum, hortorum, piscinarum, aut vinearum facta fuerit: tunc requiritur, ut per emptorem ejusmodi rerum (ubi dominium illorum intrare, pro seque vendicare voluerit) fiat apprehensio sive ingressio earundem coram duobus juratis civibus ad id deputatis.

ských [1]) i slovanských. V listinách chorvatských uvádí se jménem introductio (viz str. 10. a 11.), v zemích českých jest známo pod názvem uvázání, [2]) v právu ruském se nazývá отказъ a отводъ [3]), v právu polském intromissio, též introligatio (pols. intromissya, wwiązanie). [4])

V právu uherskochorvatském bylo původně statuce potřebí při každém převodu vlastnictví, resp. užívání. Později však, jak svědčí literatura práva uherského, vyšla statuce z užívání a udržela se jen při statcích donačních. (Trip. I. 32.)

Doklad toho, že se vyžadovalo statuce nejen při král. donacích, nýbrž i při převodu statků nedonačních ba i při pouhém převodu užívání nemovitostí následkem smlouvy antichretické (běželo li o více než 50 zl.), podán jest v I. 63. § 1., jenž zní takto: Aliae vero *omnes fassiones perennales,* super quibuslibet bonis ac juribus possessionariis, inter *alienos ac extraneos* quocunque modo factae, imo etiam *pignoris titulo,* ultra summam quinquaginta florenorum celebratae et emanatae, infra integram unius anni revolutionem statutione legitima firmari solent atque debent.

[1]) K národům romanským přešel způsob hmotného odevzdávání nemovitostí od Germanů. V právu národů západoevropských nazývá se akt ten investiturou, u Němců říkalo se Auflassung. K přechodu nemovitostí s jedné osoby na druhou vyžadovalo se původně dvou aktů oddělených: tradice ve vlastním slova smyslu (sala, data, datio, traditio) a pak investitury (exfestucatio, warpitio, resignatio). Později oba akty splynuly v jeden. — Co se týče práva italského, popisuje Pertile (Storia del diritto italiano, 2. vyd., IV. sv., v Turině, 1893, str. 236) investituru nové formy takto: »La presa del possesso si operava col metter piede sul fondo, percorrerlo tutt'intorno, strappare rami dagli alberi, aprire e chiudere le porte delle case, pigliarne le chiavi, levarne la paglia o le tegole del coperto, o con altri simili modi corrispondenti alla significanza dell'atto.«

[2]) Uvázání (intromissio in bona, die Besitznahme) bylo buď svémocné zaujetí držby (u. mocí) nebo uvedení v držbu cestou úřední (u. s komorníkem). Dělo se na základě dědického nápadu, zápisu neb práva odúmrtného. Všehrd praví (VII. 1., 1. a 2.): Uvázánie jest zápisníka nebo nápadníka jednoho nebo několika v dědictvie zapisujícieho nebo zapisujících za jeho nebo za jich živnosti nebo po smrti jich s jedním komorníkem nebo bez komorníka vedle zápisu a desk zemských uvedenie. A jest uvázánie dvoje: Jedno, kdež se kto bez komorníka mocí svú, druhé, když se kto s komorníkem uvazuje... Sr. též Brandl, Glossarium illustrans boh.-mor. hist. fontes (v Brně 1876), slovo: Uvázání.

[3]) Z právních památek ruských XV. a XVI. stol. vidíme, že uvázání bylo soukromou záležitostí stran. V trhových a směnných listinách smlouvaly se o tom, kdo bude míti na starosti, aby proveden byl »otvod«. Při otvodu obcházeny byly meze, a bylo-li třeba, dělány byly příkopy a staveny mezníky. Otvod konán byl v přítomnosti sousedů, a sepisována byla o něm „отводная грамота“ - Sr. Sergějevič, Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русс. права, 2. vyd. (Petrohrad, 1899), str. 419. — Při uvádění v držbu t. zv. vysloužených votčin (жалованныя вотчины) byl v užívání výraz отказъ. — Sr. Vladimirskij-Budanov, Обзоръ исторіи русс. права, 3. vyd. (v Kyjevě, 1900), str. 577.

[4]) Výslovný předpis o intromissi nalézá se v Exceptech Mazovských (Vol. Legum II 940). Konána byla od woźného (soudního zřízence téhož významu jako byli v právu českém komorníci) u přítomnosti dvou svědků šlechticů Svoláván býval celý zástup lidí, nový pán byl představován s poukazem, aby poslušnost prokazována byla nikoli dřívějšímu, nýbrž novému vlastníku Když woźny podal o provedené intromissi zprávu, byla zapisována do knih. — Sr. Burzyński, Prawo polskie prywatne, I. 463, II. 511.

V citovaném paragrafu se praví, že statuce jest třeba při všech jiných *perennálních fassích* (t. j. jiných než uzavřených mezi rodnými a soudílnými bratry, o nichž jest řeč v I. 63. pr. [1]) Co se rozumí slovem fassio, vysvítá z několika míst v Tripartitu. V I. 69. § 1 zahrnují se výrazem tím rozličné smlouvy: směnná, trhová, darovací a inskripční, v I. 62. § 2. a násl. nazývá se fassí soudní smír čili narovnání, v I. 63. § 4. užívá se o bratrské adopci výrazu fassio cum futura conditione, fassio conditionalis, v I. 58. rozumí se slovem fassio jednak (antichretické) zastavení nemovitostí, jednak prodej nemovitostí, a podobně v I. 60. pr. (fassiones tam impignoratitio, quam etiam perpetuitatis jure et titulo factae) atd. Adjektivum perennalis ukazuje, jaká fassio se myslí. Jeť to smlouva trhová, která se takto (anebo též fassio perpetuo facta I. 65. pr., f. perpetuitatis jure facta I. 60. pr.) nazývá (I. 63. § 1., 91. pr., 110. atd.) naproti smlouvě zástavní (fassio temporalis, I. 91. pr.).

V XVII. stol. (1647 : 125) upuštěno od podmínky statuce při zastavení nemovitostí. Co se týče fassí perennálních, neděje se však nikde zmínka, že by i při nich statuce byla zrušena. Poněvadž pak v literatuře napořád [2]) se uvádí, že statuce není třeba jinde než při donacích, zdá se, že asi od druhé polovice XVII. stol. upustilo se od statuce i v případě perennálních fassí. Více o statuci níže při statcích donačních.

Oddíl druhý.

O soustavě donační.

Kapitola šestá.

Úvod.

Nejdůležitější a nejlépe zpracovanou částí Tripartita jest ona část, kde se pojednává o statcích donačních, t. j. oněch šlechtických nemovitostech, jež byly udělovány od panovníka osobám, které si získaly zvláštní zásluhy o něho samého nebo o stát.

[1]) I. 63. pr.: Item, fassio perennalis inter fratres generationales et condivisionales, aut in praemissis, aut etiam aliis casibus, praetextu talium jurium possessionariorum, quae *etiam alioquin* in alterutrum essent devolvenda, coram quovis judice ordinario vel alio loco testimoniali et authentico facta, nec regio consensu nec etiam juridica statutione indiget. — Místo právě citované potvrzuje to, co shora na str. 182. bylo poznamenáno o právním nexu mezi nemovitostmi a členy rodu, kteří na nemovitostech oněch buď jsou ještě usazeni, aneb jejichž předkové aspoň na nich sídlili.

[2]) Huszty, u. m., II. tit. XXIV. str. 102. a 103.; Extr. St. Verbőczi. str. 48.; Kelemen, Inst. II, str. 142. a 143.; Domin, u. m. II., str. 93. a 94.; Szlemenics, u. m. I., str. 259.; Markovics, u. m., str. 107. a j. Jediný Georch, u. m., II. str. 88 (z pozdější literatury) si všiml, že dříve i fasse perennální vyžadovaly k svému utvrzení fasse.

Donationes regiae čili possessionariae collationes uvádějí se od Verbőczya jako jediný *původní* způsob, kterým nabýváno bylo šlechtických nemovitostí (t. zv. jura possessionaria čili possessiones). V I. 3. § 6. se praví: . . . omnis nobilitationis et ex consequenti *possessionariae collationis*, qua nobiles decorantur et ab ignobilibus segregantur, facultas plenariaque potestas in *jurisditionem sacrae coronae regni hujus* et per consequens in *principem* ac regem nostrum . . . translata est.

Koruna uherská, pokud se týče její představitel, panovník uherský, prohlašují se od Verbőczya (I. 10. pr. a § 1., I. 13. pr., I. 64. a j.) za jediný pramen, z něhož pocházejí veškeré šlechtické nemovitosti. Proto také, když se šlechtické statky vymřením oprávněných dědiců uprázdní anebo pro proněvěru spáchanou na koruně nebo panovníkovi propadají, vracejí se opět na korunu. [1])

Právo koruny, pokud se týče panovníka, na základě kterého donační statky byly udíleny, nazývá se v Trip. *jus regium* (I. 24. § 10.) [2]) nebo *jurisditio sacrae regni coronae*, jurisditio sacrae cor. regni super juribus possessionariis in eam successorio modo jureque devolvendis, jurisd. s. cor. regni, quantum ad devolutionem et successionem bonorum ac jurium possessionariorum (I. 13. § 2., I. 64. a j.). Donatio královská definuje se v Trip. (I. 3. § 2.) takto: Don. est jurium possessionariorum in jurisditionem sacrae regni coronae legitime redactorum, perennalis per principem, ob servitia vel praeclaras virtutes, facta collatio. Proto se na několika místech Trip. užívá pro donaci král. i výrazu possessionaria collatio.

Z definice tuto podané vidno, že uherské donační statky byly něco podobného jako *výsluhy* českého, polského a litevského práva, *vysloužené votčiny* [3]) (жалованныя вотчины) a *pomĕstí* (помѣстья) práva ruského. Že

---

[1]) I. 10. § 1.: Omnia enim bona et jura eorum (dominorum, baronum . . .) possessionaria, ab ipsa sacra regni Hungariae corona, virtute translationis praenotatae, originaliter dependent, et ad eandem semper respiciunt devolvunturque, eorum possessore legitimo deficiente.

[2]) Jus regium v širším slova smyslu, neboť v užším slova smyslu znamená výraz ten něco jiného (viz níže).

[3]) Slovo »*votčina*« odpovídá čes. »dědina«. Nazývaly se tak nemovitosti, jež přešly na někoho po předcích a náležely mu právem vlastnickým. *Vysloužené votčiny* udělovány byly od panovníka s právem podobným právu vlastnickému, nikoli však plnému. *Pomĕstí* byla rovněž jakýmsi druhem výsluh, avšak poměščik byl původně jen jejich podmínečným držitelem, kdežto vlastníkem byl panovník. Pomĕstí mohl poměščik užívati jen, dokud konal službu. Znenáhla sbližovala se však pomĕstí s votčinami, až konečně rozdíl mezi nimi a votčinami v XVIII. stol. nadobro zmizel. — Sr. Vladimirskij-Budanov, Обзоръ исторіи русс. права, 3. vyd. (Kyjev, 1900), str. 577. a násl.; Sergějevič, u. m., str. 406. a násl., 416. a 417. — Výsluhy polské nazývá Dutkiewicz (Program do egzaminu z historyi praw, które w Polsce przed wprowadzeniem kodexu Napoleona obowiązywaly, Varšava, 1863., str. 38.) a po něm Burzyński (Prawo polskie prywatne, v Krakově 1867, I. str. 442.) *wieczysto-lenne dobra*, resp. dobra lenne (Dutkiewicz, u. m., str. 80.). Také výsluhy polské podobně jako uherské udíleny byly obyčejně jen pro potomky mužské, a nebylo-li jich, vracely se na krále. Beze svolení králova ne-

ostatně i v Uhrách známy byly donační statky pod názvem »výsluhy«, o tom svědčí slovo »servitia« v I. 29. § 9., kde má týž význam.

Velice se blížily uherské donační statky jak českým a polským výsluhám, tak ruským vyslouženým votčinám (ač svým dědickým řádem a donačními tituly nijak se nedají s nimi srovnati). Nebylyť udělovány ani právem lenním ani plným (neobmezeným) právem vlastnickým. Nebylo sice zvykem, aby donační statky dědily i ženské (poněvadž nekonaly vojenskou ani civilní státní službu), následkem čehož kruh oprávněných dědiců k statkům donačním byl obmezen, avšak přes to zůstávaly donační statky po několik generací v rodině donatářově. Dědický řád stanoven býval v textu donační listiny.

Neprávem pojednává tudíž Schuler v. Libloy ve své Siebenbürg. Rechtsgeschichte (II. str. 41. a násl.) o královských donacích pod záhlavím Das ungar. Lehnswesen. Neznaloť uherské právo žádných manských poměrů vyjímajíc statky praedialistů (šlechticů církve).

V Tripartitu shledáváme se již s úplným rozvojem donační soustavy. Praxí pevně již jest stanoveno, ve kterých případech se vraceji uprázdněné a propadlé šlechtické statky na královskou korunu, od níž vyšly. Jsou zavedeny tituly, na jejichž základě smí král ujmouti šlechtické statky pro fiskus (tituly devoluční), a mimo to tituly, na základě kterých možno se ucházeti o král. donace (tituly impetrační). Praxí (právem obyčejovým) upraven jest také formální postup, jehož nutno šetřiti při ucházení se o výsluhy. Rovněž tak praxí ustálena jest dědická posloupnost v příčině statků donačních. Zkrátka praxe (právo obyčejové) jest základem, na němž jest zbudována veškera donační soustava.

Jest otázka, jakým způsobem se dotčená praxe vyvinula, a v které době sluší hledati její počátek. Verbőczy podává na to jasnou odpověď v I., 64., § 1. [1])

mohly býti ani rozděleny, ani zcizeny. — V právu litevském mají výsluhy týž název jako v českém: выслуги, данины (dání, t. j. královská; srov. na př. Všehrd I. 3., 18.: Ještě každé *dánie královské* dává se bez pohoršenie práva každého jiného).

[1]) Zmíněné místo zní: Quae quidem jurisditio sacrae coronae regni, quantum ad devolutionem et successionem bonorum ac jurium possessionariorum, isto, quo nunc utimur modo, a tempore regiminis seu imperii . . . Ludovici regis, ab anno scilicet Dominicae Incarnationis trecentesimo quinquagesimo primo supra millesimum originem sumens, cunctorum regum, successorum scilicet suorum temporibus, usque modo inviolabiliter et inconcusse servata atque ratificata, super universorum dominorum, baronum et magnatum ac nobilium, procerumque regni bonis et juribus possessionariis (qui utpote in semine et haeredibus deficiunt, vel in unicam ac singularem personam deveniunt, sicque defectui seminis approximabunt) legitimae successionis virtutem semper habet.

A dále se pokračuje: § 2. Ante enim ejus principis tempora quilibet baro, magnas, nobilisque et possessionatus homo, super juribus suis possessionariis (si etiam haeredibus defecisset) prout voluit, sine omni consensu regio, liberam disponendi habuit facultatem.

§ 3. Et in eo solummodo casu, si haeredibus et omnibus propinquis destitutus ac intestatus quispiam illorum decessisset, jurisditio praenotata locum habuisse dignoscitur.

Základ k donační soustavě položil dle Verbőczya král Ludvík I., a sice v konfirmaci zlaté bully Ondřeje II. r. 1351. Až do krále Ludvíka mohl každý šlechtic, který neměl mužských dědiců, disponovati svým jměním jednáními mezi živými i činiti o něm závěť. Článek 4. zlaté bully poskytoval mu k tomu právo.[1]) Ludvík potvrdil sice r. 1351 ustanovení zlaté bully, avšak právě tento 4. čl. zlaté bully zrušil.[2]) Novotou Ludvíkovou[3]) nastaly v uherském právu veliké změny, a sice jednak na prospěch dílných příbuzných, jednak na prospěch královského fisku. Dle zlaté bully Ondřejovy dědili dílní příbuzní po tom, kdo nezanechal žádných mužských potomků (— dcerám dostávalo se z pozůstalosti pouze jedné čtvrtiny —), jen když nebylo žádné závěti. Testamentní právo dědické předcházelo tudíž před posloupností ze zákona. Vedle toho mohl ovšem testator, který neměl mužských potomků, disponovati svým jměním i jednáními mezi živými. Toto volné disposiční právo svým majetkem odňal šlechticům, nemajícím mužských potomků, král Ludvík a ustanovil, že statky jejich přecházeti budou na dílné příbuzné, a kdyby jich nebylo, arci na fiskus. Změna Ludvíkova prospěla sice především příbuzným zůstavitelovým, avšak v druhé řadě i fisku. Tím, že odňato bylo dotčeným šlechticům volné disposiční právo o jejich statcích, množily se případy odúmrtí, jež připadaly koruně. Odúmrti nezůstávaly v rukou panovníkových, nýbrž zadávány byly zasloužilým šlechticům jako výsluhy. Donační listiny které o udělování fiskálních statků byly sepisovány, zhotovovány byly ve formě královských výsad (privilegií). Král v nich prohlašoval, že přihlížeje k zásluhám, jež si impetrant o něho nebo stát získal, uděluje mu i jeho dědicům (mužským) nebo potomkům vůbec (tedy i ženským) tu a tu šlechtickou nemovitost se vším příslušenstvím. Vycházejíce z královské kanceláře, donační listiny sepisovány byly na základě stejných právních zásad ve stejné právní formě. Hromadíce se, tvořily nové obyčejové právo, novou praxi, jejímž zdrojem byla panovníkova vůle. Za Verbőczya bylo dotčené obyčejové právo dlouho již v platnosti a dostoupilo plného rozvoje. Nebylo nic jiného třeba, než zásady, na jichž základě donační statky byly

---

[1]) Dotčený čl. 4. zlaté bully zní: Si quis serviens (= šlechtic) sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residuo, sicut ipse voluerit, disponat. Et si morte praeventus, disponere non poterit; propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant; et si nullam penitus generationem habuerit, rex obtinebit.

[2]) Confirm. decr. Andreae II. facta anno 1351, § 11.: Excepto solummodo *uno articulo* praenotato, de eodem privilegio *excluso*, eo videlicet: Quod nobiles homines, sine haerede decedentes, possint et queant ecclesiis, vel aliis, quibus volunt, in vita vel in morte dare et legare, possessiones eorum vendere vel alienare. Imo *ad ista facienda nullam penitus habeant facultatem*, sed inter fratres proximos, et in generationes eorundem, ipsorum possessiones de jure et legitime, pure et simpliciter, absque contradictione aliquali devolvantur.

[3]) Dle Wenzela, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 273., sluší hledati původ donační soustavy již ve výsadách Arpádovců. Anjouovci, Zikmund a Matěj soustavu tu pak plně rozvili.

udělovány, podle textu donačních listin a podle praxe tehdy již ustálené sepsati a uvésti v soustavu. To se Verbőczyovi plnou měrou podařilo.

Donační soustava udržela se v Uhrách v platnosti po celé půltisíciletí (od r. 1351 [1]) do 1853) a stala se nejdůležitější částí veškerého soukromého práva uherskochorvatského.

Kapitola sedmá.

O pojmu a náležitostech donací a právech spojených s donačními statky.

Donace královská (donatio Regia, királyi adomány) jest výsada (privilegium), v níž legitimní panovník uděluje způsobilé osobě vlastnickým právem šlechtickou nemovitost, jež na korunu již spadla, nebo teprve spadne.[2])

Donace udíleny byly »jure privilegiali«, a proto musely míti všechny *náležitosti* (solennity) *privilegií*. Co se týče věcných (vnitřních) solennit, vyžadovalo se, aby donaci sloužila za základ veritas interna (aby akt vypsán byl dle pravdy) i externa (aby vycházel skutečně od panovníka, jehož jménem se vydává), aby donace neodporovala zákonům ani nabytým právům jiných osob, aby jasně a zřetelně označovala obdarované osoby i donační statky. Vnějšími solennitami rozuměla se forma a stilus privilegia, jako slavnostní stilisace, datování, spečetění výsady a p. Nedovolovalo se zejména i škrtání, opravování, rasury v podstatných slovech listiny atd.[3])

Vedle těchto všeobecných náležitostí všech privilegií vyžadovalo se, aby donační listiny obsahovaly jisté *klausule* předepsané zákonem, resp. zavedené obyčejem. Byla to:

---

[1]) Zárodek donační soustavy lze hledati již v donačních listinách posledních Arpádovců. Donace královské z dob starších neliší se ničím od donací soukromých osob, a zejména není v nich ani stopy po oněch zásadách, jimiž se vyznačuje donační soustava tak, jak nám ji vylíčil Verbőczy. Za prvých Arpádovců poskytovaly donační statky právo stejně obsáhlé jako statky nedonační, jichž bylo nabyto prvotní okkupací země (t. zv. szállásbirtok). Během času počaly však donační statky nabývati znenáhla odchylné povahy od statků nedonačních. Králové činí rozdíl mezi statky nedonačními a donačními, prohlašujíce v darovacích listech, že jistou půdu nedávají na způsob donace, nýbrž na způsob statku nedonačního (in descensum haereditarium, jako szállásbirtok), a s druhé strany opět rozeznávají své donace od donací dřívějších králů, zvláště sv. Štěpána. (Kol. II. 20.) Zkrátka historická data svědčí o tom, že mezi statky donačními a nedonačními povstal během doby rozdíl. Statky donační dostaly se do větší závislosti na králi než statky nedonační. — Kosutány, u. m., str. 246.

[2]) Kelemen, Inst. II., str. 95.

[3]) Kelemen, Inst. I., str. 107 - 109.

a) clausula salvificatoria: salvo jure alieno (I. 29., II. 9. § 2.) t. j. bez újmy cizích práv. Doložka tato rozuměla se ostatně sama sebou i tenkráte, byla-li nedopatřením vynechána, poněvadž král nemohl vydávati privilegia, aby porušoval cizí právo;

b) klausule podobné povahy jako uvedená pod *a)*: si ad aliquam arcem nostram regiam vel ecclesiam dei non pertineat;

c) clausula justificatoria: praemissis sic, ut refertur, stantibus et se habentibus (I. 26. § 4., 27. § 9., II. 12.). Doložka tato opírá se o zmíněný požadavek vnitřní pravdy při všech privilejích. Předpokládá se totiž, že panovník chce uděliti donaci jen, když prosba impetrantova se zakládá na pravdě, a když vyprošený statek spadl na korunu z titulu, na nějž se výprosník odvolává;

d) cl. jurium declarativa: dono tibi tuisque haeredibus ac posteritatibus, při čemž se činí neb nečiní zmínka o obém pohlaví. Klausule dotčená mohla zníti též: legatariis item et cessionariis. Dle toho rozeznávaly se tyto klausule:

α) haeredibus et posteritatibus [1]) utriusque sexus; tu dědili mužští i ženské;

β) haeredibus et poster., solum mascul.; ženské nedědily;

γ) haeredibus et poster., primum quidem masculis, dein etiam foeminis; dle klausule této nastupovaly ženské teprve po vymření mužských (dec. 14., p. 81.);

δ) haeredibus et poster. primum quidem masculis, dein etiam foem. ad summam 20 mille (dec. 11., p. 57.). V případě tomto po vymření mužských byl fiskus král. povinen vyplatiti ženským sumu uvedenou v donaci, jinak nebyly povinny statek opustiti;

ε) haeredibus et poster., legatariis item et cessionariis. Dle doložky této nastupovaly ženské teprve po vymření mužských, a neměl-li donatář dětí vůbec, mohl donační statek zůstaviti komukoli cizímu (dec. 8., p. 56.) [2])

Pouhá klausule: haeredibus et posteritatibus bez bližšího označení pohlaví znamenala, že statky donační uděleny jsou jen mužským, nikoli

---

[1]) Ačkoli slovem posteritates rozuměli se často dědicové obého pohlaví, činěn býval mnohdy přece rozdíl mezi haeredes (mužskými potomky, »dědici« v užším slova smyslu) a posteritates (ženskými potomky, čili »potomky« v užším slova smyslu). Sr. I. 17. §§ 1. a 2. (Viz str. 147.)

[2]) Dec. 8. p. 56.: Licet ex praxi curiali clausula illa: haeredibus et posteritatibus absque adjectione utriusque sexus privilegiis inserta, sexum dumtaxat masculinum denotet, si attamen privilegium cum hac clausula: haeredibus, successoribus, posteritatibus, legatariis item et cessionariis expediatur, et subsequenter donatarius in sexu masculino deficiat, fisco regio ex talismodi defectu non enascitur actio; eo ipso enim, quod occasione praedeclaratae collationis princeps annuerit, ut bonum collatum ad quosvis legatarios et cessionarios donatarii devolvi possit, multo magis annuisse videtur, ut devolvatur in filias ejusdem, et alioquin rationabiliter praesumi debet, patrem cum exclusione filiarum immediate ex lumbis suis descendentium bona sua tertio cuipiam cedere aut legare noluisse.

i ženským (I. 48. § 3.). Ženské nastupovaly, jen když v darovacím listu učiněna byla výslovná zmínka o obém pohlaví.

I když byla v donaci nedopatřením vynechána doložka haeredibus et posteritatibus, přecházely donační statky vždycky na mužské. Neboť

1. synové donatářovi, ať se děje v donaci zmínka o dědicích čili nic, nazývají se vůbec »dědici« (I. 4. § 1.);

2. fiskus může děditi jen při vymření rodu nebo při zločinu pronevěry.[1])

Doložky neobvyklé zákonem se zapovídaly, nečinily však donaci neplatnou, nýbrž samy byly neplatné (1608 : 9. a. c., 1647 : 122., 1655 : 78.). Taková byla zvláště doložka »de manibus regiis«, byla-li vylouděna (1351 : 14., 1486 : 23., 1492 : 60., 61.).

V listině měl býti dále označen *titulus*, ze kterého donační statky se udílejí. Donační listiny vydávány byly z uherské dvorské kanceláře (1608 : 9.).

Předmětem král. donací jsou jen *šlechtické nemovitosti* (jura possessionaria), a sice takové, které na korunu již spadly anebo teprve spadnou. Předmětem donace nemohou býti statky korunní (bona coronalia), jejichž důchody jsou určeny ke hražení panovníkových potřeb (1514 : 2., 3., 1608 : 22. ante cor.), ani statky církevní (I. 10., 1567 : 31. § 9.).

Královské donace udíleti může jen *legitimní panovník*. Nezákonné jsou tudíž donace, jež pocházejí od krále nekorunovaného (II. 14.).

Donatář musí býti *způsobilý k nabytí donace*. Donace obdržeti nemohou:

a) cizinci (1439 : 16., 1492 : 9., 1498 : 26., 1599 : 31. a j.);

b) notáři kapitul, klášterů a jiných jurisdikcí, sekretáři, zmocněnci, prokuratoři soukromých osob, poručníci, opatrovníci a vůbec všichni ti, kdož četli žádosti uchazečů o donace nebo listy svých zmocnitelů a klientů a z nich mohli seznati právní jejich vady (1609 : 36. post cor., 1655 : 24., 32.);

c) svobodná a král. města (1542 : 33., 1608 : 6. § 5. ante cor., 1638 : 35. § 3.);

d) praelati a náboženské řády (1498 : 55., 1647 : 17., 1715 : 16.)[2]);

e) ti, kdož byli infamia affecti (II. 30.).

Nebylo však potřebí, aby šlechtické statky uděleny byly šlechticovi. Stačilo, když donatář byl člověkem svobodným (ignobilis liberae migrationis). Bylyť donace královské jedním ze způsobů, kterými se nabývalo šlechtictví (I. 4. pr.). Lidé stavu selského (ignobiles colonicalis conditionis) mohli býti nobilitováni, jenž když k tomu svolila jejich vrchnost (1630 : 30.).

---

[1]) Domin, Navuchanye, II., str. 51. a 52. — Kelemen Inst. II., str. 99. a 100.; Frank Principia, I., str. 159. a 160.; Markovics, Epitome str. 101.

[2]) »Quia non emoriuntur, ut bona ad fiscum regium redirent, possentque bene meriti patriae filii justa praemia obtinere«, poznamenává Georch u. m., II. str. 28. Ani statky odkázané církvi od osob soukromých nesměly bez královské dispensace býti přijímány (1715 : 16., posl. par.). Domin z toho však usuzuje, že není příčiny, proč by se církvi nemohly udíleti donace. Navuchanye, II. str. 48.

Statky donační udílejí se královskou donací *jure perpetuo, t. j. právem vlastnickým*, právem perennálním, nikoli jen na doživotí donatářovo, nýbrž i pro jeho dědice. Na základě donace má donatář zejména tato *práva:*

1. jus impetrata bona possidendi et illegitime amissa vindicandi. Ani sám král nemůže řádnou donaci bez důvodu odvolati [1]);

2. jus bona ad legitimos haeredes simpliciter (= absque omni juris solennitate) transmittendi (I. 17. a násl.). Výrazem legitimi haeredes rozumějí se tu všichni ti, kteří jsou zahrnuti v donační formuli. Z pravidla jsou to mužští potomci impetrantovi, řídčeji potomci obého pohlaví, zcela výjimečně legatáři nebo cessionáři jeho;

3. jus utendi fruendi (I. 9. § 5., I. 67. pr.), a sice v širokém objemu (jus tam in fructibus percipiendis, quam etiam servitiis per colonos exhibendis);

4. jurisdictio dominalis (III. 25., 26.);

5. jus meliorandi, aedificia struendi, aliasque sic dictas investitiones faciendi, atque de iis in casum etiam defectus seminis valide disponendi (dec. 12., de act. fisci r.);

6. jus bona impignorandi, et in quantum familiae jura non obstant, perennaliter etiam alienandi (I. 5., 43., 57., 60., 65. a j.).[2])

Ad 2. sluší poznamenati: V donační listině stanovil sice král *řád dědické posloupnosti* (dle něhož dědili buď jen synové, nebo obé pohlaví, nebo dle něhož po vymření mužských přecházely statky na pohlaví ženské atd.), avšak přes to mohl prvý nabyvatel donačních statků (jakožto statků nově nabytých, kterými možno volně disponovati) řád ten pozměniti. Statky udělené jen pro pohlaví mužské mohl učiniti přístupnými i pohlaví ženskému a naopak statky darované pro obé pohlaví mohl vyhraditi jen pohlaví mužskému (I. 5. a 57.). Ba co více, donatář mohl nejen jednomu synu více, druhému pak méně ze statků svých zůstaviti, nýbrž mohl jej dle pozdější praxe král. kurie vůbec z dědictví vyloučiti, ačkoli otec synu a naopak syn otci podle »přirozeného práva« (I. 53. § 10.) mimo případy dělení z donucení (I. 52., 53., 54.) byl povinen nabývati. Dotčené změny v dědickém řádě mohl však donatář učiniti jen bez újmy práva fisku (1715 : 26.). Rozšířil-li tudíž v příčině statků nabytých jen pro pohlaví

[1]) I. 37. § 9.: Princeps enim ipse donationi suae semel factae, per se vel per alium, de jure nequit iterum refragari. Dummodo sit hoc verum, quod aut impetrator ipse, aut progenitores ejus in reali ac pacifico dominio (hoc est non absoluta potentia, vel non occupatione temeraria sibi usurpato) juris ejusdem possessionarii fuere. Nam si alias fraudulenter et inique bonorum impetratio praemisso titulo fieret, puta: dicendo quispiam villam, aut possessionem unam suam esse, et se in dominio ejusdem jam dudum perstitisse, cum tamen possessio illa non sua, sed regiae Majestatis ad aliquod castrorum suorum regalium, de jure et ab antiquo pertinens fuisset: tunc in tali et aliis similibus casibus, ipsa donatio non valet; imo impetrator ille, tanquam falsarius et mendax, propterea acriter est puniendus.

[2]) Frank, Principia juris civilis Hung., I., str. 158.

mužské řád dědické posloupnosti na obé pohlaví, platilo ustanovení to jen do vymření pohlaví mužského, v kterémžto případě připadaly donační statky opět králi (D. 36., p. 144.).[1])

Právo měniti řád dědické posloupnosti náleželo jen prvému nabyvateli donačních statků. Právní jeho nástupcové práva toho již neměli. Stávalyť se v jejich rukou statky donační majetkem dědovským, s nímž disposice byla obmezena.

Právem užívacím a požívacím (srov. č. 3. shora) rozumělo se nejen obyčejné užívání statků, nýbrž i vykonávání t. zv. *menších práv regálních* (jura regalia minora čili beneficia [jura] curialia, jura dominalia, a királyi kisebb haszonvételek, D. pravice kraljevske menjše, mindere Regalien; viz str. 121. a 161.). Práva ta nazývala se regálními (t. j. královskými) proto, že náležela původně jen králi; bývala však od něho postupována impetrantům šlechtických statků, ač byla též předmětem speciálních donací.[2]) K menším regáliím náležela tato práva: *právo tržní* (jus fori et nundinarum, a vásártartás joga, D. pravica senjemska, das Marktrecht), *právo mlýnské* (jus molae, a malomtartás joga, D. pravica melinska, das Mühlenrecht), *právo mýtní a převozní* (jus telonii et nauli, a vám- és révjog, D. malta i brodovina, das Mautrecht), *právo výčepní* (jus educilli, az italmérési és korcsmálási jog, D. pravica krčmarenja, Schankgerechtigkeit), *právo sekání masa* (jus macelli, a húsvágási jog, D. mesarenje, Fleischbankgerechtigkeit). Tato práva jsou dvojího druhu: některá z nich náležejí každému vlastníkovi šlechtického statku (donatář tedy speciálně o ně nežádá), ostatní však zakládají se jen na král. privilegiu, tak že ten, kdo výsady královské neobdržel, práv těch užívati nemůže. K oněm (a földesúri haszonvételek) náležejí: právo mlýnské, výčepní a sekání masa, k těmto (a kiváltságos haszonvételek) právo tržní, mýtní a převozní.

Právo výčepní spočívalo v tom, že osoba oprávněná mohla po živnostensku prodávati v drobném opojné nápoje (víno, pivo, kořalku, tedy nikoli mléko, obyčejnou vodu, kyselku a nápoje léčivé, jež mohly býti prodávány i od toho, kdo neměl výčepního práva).

---

[1]) Georch, u. m. II., str. 34. a 35.; Domin, Navuchanye, II., str. 49. a 50. — D. 36., p. 144.: Si primus acquisitor bona quaepiam ad sexum dumtaxat masculinum impetret, postea vero eadem bona testamento mediante inter proles suas utriusque sexus aequaliter dividenda ordinet, talis dispositio eousque donec defectus sexus masculini enascatur, taliterque successio fisci regii emergat, subsistit; tum quod primus acquisitor indultu titulorum 5. et 57 Imae. inter successores suos de propriis acquisitis liberam disponendi facultatem habeat, tum vero quod fisco regio eousque donec illi per defectum sexus masculini successio enascatur, perinde sit, sive bona impetrata uterque sexus donatarii, seu vero solus sexus masculinus possideat.

[2]) Sr. Kosutány, u. m., str. 247.: Ezen jogok különben külön adományozás tárgyai is voltak, mi azt bizonyitja, hogy azok a nemesi birtok elvézetével nem voltak szükségképeni összefüggésben, s a jura regalia eredeti értelme az, hogy e jogok eleinte az egész országra nézve a királyt illették, s csak később szokás utján váltak a nemesi birtokhoz tartozó jogokká.

Kurialisté, t. j. ti, kteří měli pouze šlechtický dvůr (a žádné sedláky), mohli práva výčepního nabyti pouze zvláštním privilejem (1598 : 35.). Pivo vařiti mohli však volně.

Výjimečně bylo i sedlákům dovoleno v jisté roční době čepovati víno. Platila v té příčině tato pravidla: Tam, kde sedláci víno sami ve svých vinicích (in domesticis promontoriis, t. j. na vinohradech, in vitiferis collibus, nikoli ve vinných zahradách) pěstovali, mohli vykonávati výčepní právo v době od sv. Michala až do sv. Jiří. Kde však neměli vlastních vinohradů, mohli prodávati víno (v malém) jen od sv. Michala do Vánoc. Vrchnost pozemková mohla výčepní právo vykonávati ovšem po celý rok (1550 : 36.). Pivo však ani kořalku nesměli sedláci čepovati a také ne vařiti.

Právo výčepní vykonávali šlechtici dvojím způsobem:

1. měli své hospodské nebo na místě hospodských sedláky. Sedlák-hostinský byl osvobozen od roboty a z každého prodaného vědra dostával 4 denáry (1550 : 36. § 6.);

2. mohli krčmu svou propachtovati, avšak spoludržitelé (compossessores) nebo sousedé (šlechtici) měli k pachtu právo přednosti. Proto měl jim pacht soudně býti nabídnut (1655 : 31. § 3.).

Právo sekání masa spočívalo v tom, že vrchnosti mohly po živnostensku v drobném prodávati za limitované ceny syrové maso domácích čtyrnohých zvířat a mimo to i příslušenství masa, jako sádlo, slaninu, lůj a p. Kurialista mohl práva toho nabyti zvláštní výsadou.

V Tripartitu se z práv těchto děje výslovně zmínka jen o právu mlýnském (I. 24. § 8.), ačkoli menší regální práva již tenkráte existovala a zahrnuta jsou u Verbőczya v pojmu »příslušenství« (pertinentiae, cf. »omnes utilitates ac proventus«, I. 24. § 8.)

Za to zmiňuje se Tripartitum (II. 9., 10., 12.) o regáliích, jež udělována byla jen zvláštní výsadou: o právu tržním, mýtním a převozním.[1])

Naproti těmto právům spojena byla s kollací šlechtických statků jistá *břemena*, jež nésti musel donatář a jeho právní nástupcové, ba i sám fiskus ve prospěch ženských členů rodiny. Na statcích donačních vázlo:

1. jus viduale (právo vdovské), jus capillare (právo dívčí), jus dotis legalis (právo k zákonnému obvěnění). Práva tato lpěla nejen na statcích donačních, nýbrž i na těch, jichž bylo nabyto jiným způsobem než donací, avšak jen pro pohlaví mužské;

---

[1]) Poměry týkající se práv regálních upravovány byly hlavně teprve po Verbőczyovi, a sice jednak obyčejem, jednak normami psanými. Později sebrány byly předpisy ty v urbářích. — Ve starší literatuře počítá se k menším regáliím nesprávně též poddanský devátek (nona) a církevní desátek (decima). — Sr. o menších právech regálních: Georch, u. m., II., str. 188.—205.; Kelemen, u. m., II., str. 244.—271.; Szlemenics, u. m., I., str. 378.-391.; Markovics, u. m., str. 133.—141.; Jung, u. m., I., str. 205.—211., 215.-218.; Frank, Principia, I., str. 234.—243. (v kap. De quibusdam dominalibus et privilegialibus juribus); Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I. str. 579. a násl.; Putz, u. m., str. 176.-184.; Wenczel, A magyar magánjog, str. 40.—83.

2. jus quartalitii (právo čtvrtinné), jež bylo zvláštností pouze soustavy donační. Na základě všech tuto pod 1. a 2. vyjmenovaných práv mohli držitelé šlechtických statků zůstati v držení dotud, dokud nebyli od král. fisku vyplaceni. Více o právech těch níže.

Z břemen veřejných na statcích donačních nevázla jiná břemena než *vojenská povinnost.* Bylyť statky šlechtické (I. 9., § 5.) osvobozeny ode všech daní, dávek, poplatků a třicátků.

Vedle donací královských byly ještě *donace palatinské* a *donace praelatské.*

Donace palatinské nazývají se od toho, že je vydával místo krále palatin, a sice mocí svého palatinského úřadu jakožto králův náměstek. Původ vzaly r. 1446, kdy stavové, zvolivše Jana Hunyadi za správce království, usnesli se (v § 5.) takto: »Universae literae donationum, ipsius gubernationis officio durante, ad numerum triginta duorum sessionum colonicarum observantur.« A dále (v § 6.): »Donationes autem et aliae literae confirmatoriae vel consensus, ultra eum numerum colonorum factae, non valent....«

Dotčená moc palatinova, pokud se týče, nebyl-li palatin ustanoven, moc královského místodržitele udíleti donace až do 32 selských usedlostí uznána byla později opětovně (1567: 26., 1609: 66., 1659: 30., 1715: 33.).

Donace palatinská byla tudíž neplatná, přesahovala-li počet 32 selských usedlostí. Dále se nedovolovalo, aby větší předmět, jako město nebo městečko, bylo rozděleno na několik částí, které by byly uděleny několika donatářům (1446: § 8., 1715: 33. pr.), z čehož vysvítá, že větší předměty donační vyhraženy byly jen donacím královským.

Jedné a téže osobě mohl palatin uděliti donaci pouze jednou. (1446: § 9.). Statky, které koruně již de facto připadly, nebo v příčině kterých koruna již pojala úmysl darovati je nebo učinila již nějakou disposici (na př. »zápis«, inskripci), nemohly od palatina býti udíleny (1567: 26. § 4., 1723: 4.). O donaci palatinské měla býti podána zpráva nejdéle do roka královské komoře prostřednictvím uherské dvorské kanceláře, a sice buď od palatina samého neb od donatáře. Dle 1715: 33. měla zpráva ta podána býti pod neplatností donace, dle 1741: 20. následek ten sice odpadl, avšak k zamezení zmatků přece ustanoveno, aby podání zmíněné zprávy nebylo opomenuto.

Nešlechticům nemohl palatin udíleti donace, poněvadž udělení šlechtických statků má za účinek nabytí šlechtictví, a šlechtictví směl udíleti jen král řádně korunovaný (I.: 3.).

Mimo to směl palatin udíleti jen donace prosté (donationes purae, az merő adományok), t. j. takové, při nichž donatář nemusel položiti jistou sumu peněz. Bylyť vedle prostých donací ještě donace smíšené (donationes mixtae, az vegyes adományok), které byly udíleny dílem za zásluhy osoby obdařené, dílem za peníze (I.: 13. §§ 2. a 3.).[1]) Při donacích

[1]) Kelemen, Inst. II. str. 137. a 138.; Extr. St. Verbőczi, str. 25. a 26.

smíšených spojeno bylo darování se smlouvou trhovou. Donatář a jeho potomci nabyli smíšenou donací nejen vlastnického, nýbrž i zástavního práva k dotyčné nemovitosti, t. j. zaniklo-li vlastnické právo k donačním statkům ex defectu seminis, mohly ženské žádati od fisku, pokud se týče od nového impetranta, aby jim vyplacena byla suma, kterou položil jejich předek při udělení donace. Dokud jim nebyla ona suma vyplacena, měly k těm statkům zástavní právo (antichretické) a nebyly povinny je opustiti. (I. 21.)

Donace praelatské udělovali praelati, kterým z nich právo to zůstalo vyhraženo. Sr., co uvedeno na str. 59. o praedialistech.

Donace dělily se dále na takové, jimiž se udělovaly *statky* přímo *z rukou královských* (donationes de manibus regiis čili perfectae, királyi kézből történt adományok) a pak na takové, jež udělovaly *statky* nalézající se *v rukou jiných osob* (donationes de manibus alienis, d. litigiosae čili controversae, peres adományok). Při donacích z rukou královských nabýval donatář nejen práva vlastnického, nýbrž i držby a užívání statků donačních. Byly to statky, jež fisku nejen de jure připadly, nýbrž od něho také de facto byly zaujaty. Naproti tomu při donacích sporných bylo třeba, aby impetrant o statky, jež připadly sice fisku de jure, jichž však de facto neměl v držení, vedl spor s držitelem. Ve sporu musel se donatář opírati o titulus, z něhož mu donace udělena. Bylo proto důležito, aby v donacích uveden byl titul, o nějž by donatář opíral své právo.

Že spory o donační statky nebyly vzácné, rozumí se samo sebou. Někdy poslední vlastník statků, které po jeho smrti připadly na korunu ex defectu (t. j. proto, že vlastník neměl oprávněných dědiců), zastavil část statků donačních, a po jeho smrti nalézala se tudíž tato část v cizích rukou. Jindy zase po smrti posledního vlastníka-deficienta zabral někdo pozůstalost. Domin [1]) uvádí názorný příklad takové sporné donace. Jistý hrad obdržel donací A a pak jej buď sám nebo jeho dědic zastavil B-ovi. Po vymření povolaných dědiců A-ových obdržel hrad onen ex defectu C. Dejme tomu, že když C byl uváděn v držbu, nynější držitel B nebo jeho dědic činil proti statuci odpor. Následkem tohoto odporu (kontradikce) nemůže C mocí ujmouti hrad, nýbrž musí proti kontradicentovi (proti B-ovi, resp. jeho dědici) zavésti spor a zejména žalovati, aby udal příčinu odporu.

Ve sporu tom nemusí B jakožto držitel dokazovati správnost své držby, poněvadž o držiteli platí domněnka, že drží své. Za to však dokazovati musí C,

1. že dřívější donatář A zemřel jako deficiens (bez dědiců oprávněných k posloupnosti dle donační listiny). Dokud tedy nezemřel, dotud nemohl jeho statek jako cizí věc králem býti darován B-ovi;

[1]) Navuchanye, II., str. 54. a 55.

2. že A měl ke zmíněnému hradu skutečně vlastnictví. Neboť čeho A neměl vlastnictvím, to po jeho smrti nemohl král darovati jinému;

3. zpravidla stačilo však dokázati jen, že poslední potomek rodu A-ova byl v držení onoho hradu a že jako držitel jeho zemřel. (Držitelem byl i ten, kdo statek onen zastavil nebo propachtoval.) Neboť držitel pokládá se za vlastníka, dokud není opačného důkazu.

Kapitola osmá.

O titulích donací: devolučních a impetračních.

Jak již řečeno, ujal se v právu uherském názor, že koruna uherská jest jediným pramenem, z něhož pocházejí veškery šlechtické nemovitosti. Jus regium čili jurisdictio sacrae regni coronae byla oním zřídlem, z něhož se pramenily veškery královské donace. Donace královská nebyla vlastně ničím jiným než přenesením tohoto královského práva v příčině jistých statků na donatáře. Dotčeným převodem stal se donatář vlastníkem darovaného statku, vlastnictví jeho bylo však vázáno dvěma resolutivními výminkami, t. j. trvalo dotud, dokud nevymřeli potomci naznačení v donační listině, nebo dokud se nedopustili takového trestného činu, který zákonně byl prohlášen za proněvěru. Jakmile nastala jedna nebo druhá z dotčených resolutivních výminek, pozbýval převod královského práva ihned svého účinku, a vlastnictví donačních statků připadalo opět králi. Zatím než nastala jedna z uvedených výminek, byl donatář i jeho právní nástupcové pravými vlastníky udělených statků, a byli v disposicích s donačními statky obmezeni jen právy rodiny, nejsouce povinni trpěti jakékoli zasahování koruny (fisku) do svých práv.[1])

Zmíněné dvě výminky, jejichž nastoupením oživovalo jus regium, byly zároveň dvěma devolučními tituly, z nichž udíleny byly královské a palatinské donace. Jeden se nazýval titulus ex defectu seminis, druhý ex nota infidelitatis. O oba tyto devoluční tituly opírají se všechny tituly impetrační, které mají sice různé názvy, avšak ve skutečnosti nezakládají se na ničem jiném, než na vymření dědiců povolaných k posloupnosti donační listinou nebo na proněvěře. V Tripartitu se uvádí pět donačních resp. impetračních [2]) titulů, a sice 1. defectus seminis, 2. nota infidelitatis,

[1]) Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 277.

[2]) Na rozdíl mezi devolučními tituly na jedné straně a mezi tituly impetračními anebo lépe řečeno mezi formami donací na straně druhé dobře ukazuje Frank, Principia, I., str. 186.: Doctores vulgo quinque donationum titulos statuere solent: defectum seminis, notam infidelitatis, novam donationem, consensum regium, jus regium; aliqui etiam sextum titulum adjiciunt, jus armorum. Sed ex proposita theoria manifestum est, devolutionis impetrationisque titulos, genera item et formas donationum (inscriptionumque) ab illis misceri.

3. jus regium (v užším slova smyslu), 4. donatio nova, 5. consensus regius. Jako šestý titul přibyl na počátku XVIII. stol. titulus juris armorum (a fegyverjog czíme), o němž v Dodatku.

I. Defectus seminis.

Titul tento (zv. maď. magszakadás, magfogyás, chorv. P. zmankanje, zmienkanje semene, D. dotergnenje semena, něm. W. Mangel des Samens, Mangel der [männlichen] Leibserben) spočívá v tom, že vlastník donačního statku zemřel bez dědice povolaného k posloupnosti ve smyslu donačního listu. Termin maďarský magszakadás,[1]) podle něhož asi utvořen byl výraz latinský, ukazuje, že pojem dotčeného titulu nevztahuje se na vymření celé rodiny, nýbrž na zemření jediné osoby (posledního vlastníka donačních statků) bez oprávněného dědice. Dobře sluší tedy rozeznávati pojmy defectus seminis na jedné straně a caducitas na straně druhé. Kdežto defectus seminis vyskytá se jen u statků donačních a zakládá se na jus regium, náleží státu právo odúmrtné (caducitas) bez ohledu na jus regium tenkráte, jestliže statky nějaké se uprázdnily tím, že vlastník jejich zemřel bez dědiců testamentních, smluvních nebo zákonných, tak že jmění jeho stalo se odúmrtí (bona caduca, vacantia). Předpokládá se arci, že poslední vlastník směl činiti disposice o svém jmění, čehož není při statcích donačních.[2])

Dle toho, jak zněla donační listina, mělo slovo defectus seminis rozličný smysl. Byla-li někomu udělena donace s doložkou per defectum seminis té a té osoby nebo s dodatkem (per def. sem.) masculini sexus,[3]) znamenalo to, že poslední vlastník donačního statku neměl potomků *mužských*, kteří jedině byli oprávněni k dědictví. Ačkoli měl dcery, anebo i mužské potomky, avšak z dcer (kognáty), byl tu přece případ defektu seminis, poněvadž kognáti podle textu donační listiny k dědictví opráv-

[1]) Magszákadas znamená doslovně přetržení (szakadás) semene (mag). Rozumí se tu semeno (potomstvo) jediné osoby. Dle terminu maďarského utvořil Domin chorvatský výraz dotergnenje semena.

[2]) Wenzel, u. m., str. 279. a 280.

[3]) Zpravidla rozuměli se slovem semen toliko potomci mužští, t. j. mužští pocházející z mužských (agnáti). Proto, kde nebylo výslovně dodáno (semen) utriusque sexus, rozuměli se jen agnáti. Dodatek masculini sexus byl tam, kde běželo jen o agnáty, úplně zbytečný. Sr. I. 22. § 1.: ...... per semen virilis duntaxat ac masculinus sexus et non foemineus intelligitur. Frustra igitur et superfluum est, id addere vel apponere, quod etiam alioquin vocabuli virtus continet in se. § 2.: Et ratio est, quia naturaliter ex semine viri superabundanti (ut in plurimum) masculus concipitur; et e contra ex semine foeminae foemina generatur. Recte igitur dicitur is in semine defecisse (si etiam filias habeat), qui in virili sexu defecit. ..... § 4.: Verumtamen si bona et jura possessionaria cujuspiam utrumque sexum manifeste concernunt, et uterque sexus deficiet: tunc rite et commode ponenda erit in donatione regia (sclct clausula): per defectum seminis utriusque sexus talis etc., ut in ea parte per semen successio intelligatur.

něni nebyli. Stálo-li však v donační listině, že se někomu udílí donační statek per defectum seminis *utriusque sexus* té a té osoby, znamenalo to, že poslední vlastník neměl ani mužských ani ženských potomků. Defectus seminis nebyl tedy pojem totožný s vymřením rodiny. Někdy se ovšem oba ty pojmy kryly, jindy však nastával defekt i v tom případě, kde poslední vlastník měl sice potomstvo, avšak takové, které dle textu donační listiny k dědictví nebylo oprávněno.

Následkem defektu seminis posledního vlastníka donačního statku ztenčila se donatářova rodina na jedinou osobu, která se v právní terminologii uherské nazývá ultimus surculus defectui proximus,[1]) deficiens, singularis et unica persona, defectui prolium vel seminis approximans (I. 65.). Dokud deficient žil, nemohl fiskus statky jeho uděliti jinému, byť i s tím, že donace nabude účinnosti teprve po smrti deficientově, jakmile však deficient zemřel, oživlo jus regium. Statky deficientovy spadly na korunu »ipso facto«, t. j. tím okamžikem, kdy poslední deficiens zemřel, tedy ještě dříve, než koruna ujala držbu oněch statků. (Devolutio virtualis.) Udělil-li panovník statky ještě nezaujaté novému donatáři, musel tento vésti spor s držitelem jejich. Jestliže však panovník ujal držbu statků defektem na něj spadlých (devolutio realis, d. de jure simul et de facto), nebylo donatáři třeba pouštěti se do žádného sporu.

Poněvadž defectus seminis byl jen zvláštností soustavy donační, činěn byl v příčině dědického práva veliký rozdíl mezi statky donačními (bona donationalia) a statky koupenými (bona emptitia). Kdežto statky donační připadly ex defectu posledního vlastníka koruně, mohl deficient o statcích koupených učiniti závěť (1715 : 26. § 3.). Teprve když nebylo ani závětního ani zákonného dědice,[2]) mohl fiskus zabrati i statky koupené jakožto odúmrť.

Virtuální čili *sperativní práva* deficientova (dědické nároky ex jure sanguinis, jež se nestaly dosud praktickými, poněvadž soudílný bratr ještě nezemřel) *na fiskus nepřecházela*, nýbrž jen jeho (deficientovo) jus possessorium čili právo aktuální, právo vlastnické. Co deficient držel skrze jiné, na př. zástavní věřitele nebo pachtýře, počítalo se rovněž k jus possessorium.[3])

Dle zákona [4]) činěn byl rozdíl mezi *defectus seminis recens* (defekt čerstvý) a *defectus s. antiquus* (d. dávný). Oním rozuměl se defectus, kde od doby, ve které deficient pozbyl držby, neuplynula ještě 32 leta, kdežto defektem dávným nazýval se takový, kde od té doby uplynulo již více

[1]) Kelemen, Inst. II., 103.

[2]) Statky koupené dědilo obé pohlaví (I. 19.); dědili i ascendenti (I. 53. § 10.).

[3]) Frank, u. m., str. 164.; Domin, u. m. II., str. 58. — Sr. Dec. 9. p. 68., dec. 19. p. 64.

[4]) Praxe dle Extr. Steph. Verbőczi, str. 28. rozdílu takového nečinila. Píšeť se tam: Praxis tamen in contrarium invaluit, et sine reflexione ad defectum antiquum vel recentem, bona semper titulo defectus impetrantur.

než 32 léta, avšak méně než 100 let od smrti deficientovy. (Sr. I. 24. § 10., kde se mluví o defektu »de recenti«, a I. 78.) Do 32 let se totiž právo deficientovo ještě nepromlčelo, a donatář nenabývá ničeho jiného než práva deficientova. Po 32 letech bylo třeba žádati o donaci nikoli na základě defektu posledního vlastníka, nýbrž na základě *práva královského* (jus regium) v užším slova smyslu. Neboť ten, kdo držel nějaký statek více než 32 léta, vydržel sice onen statek vzhledem k osobám fysickým, nikoli však vzhledem k fisku, proti němuž bylo třeba vydržení 100 let.

O vydržení v tomto případě sluší poznamenati:

1. Vydržení dokonává i ten, kdo by pachtem nebo zástavou držel statky deficientovy, byť mu byly odevzdány od samého deficienta, jen když po smrti deficientově byl 32 léta v držení. Neboť jakmile někdo zemře jako deficient, zaniká i jeho právo, a proto držitel počíná držeti zástavu nebo spachtovanou nemovitost nikoli ve jménu deficientově, nýbrž ve jménu svém vlastním, a může takto nemovitost zastavenou nebo spachtovanou vydržeti.

2. Jedno je, zda kontradicent po úmrtí deficientově či ještě za jeho života vydržení počal či dokonal. Kdyby tedy na př. A (deficient) byl prodal B-ovi jistý statek, a B v době smrti A-ovy byl držel onen statek již po 31 rok a pak po jeho smrti ještě jeden rok, nenabude C proti B-ovi k onomu statku žádného práva z donace na základě defektu A-ova.

3. Proto v případě vydržení nemohlo se nabývati donace na základě defektu, nýbrž bylo potřebí vymoci si donaci na základě královského práva, které se promlčovalo teprve ve 100 letech (I. 23. § 1.).

4. Kdyby kontradicent byl dokonal vydržení jednoho sta let, které započali již jeho právní předchůdci, tu neměla místo ani donace z práva královského. Zanikalť jus regium 100letým držením soukromé osoby, a věc cizí (vydržený statek) král darovati nemohl (II. 9. § 2.). [1])

Statky, o něž byl veden spor, nemohly donacemi býti udělovány, poněvadž (dle I. 27. § 1.) »princeps non est *propagativus haeres* (není účastníkem krevního a právního společenství) ad ea consequenda, quae decedens ipse juri suo nondum appropriaverat et addixerat, sed in dubio adhuc litis illa se consecuturum sperabat.« Z toho následuje, že, kdyby impetrant během sporu o statky donací mu udělené zemřel jako deficient (nebo kdyby se dopustil pronevěry), nemohou ony sporné statky uděleny býti na základě defektu (nebo pronevěry) této osoby, nýbrž musí o ně býti žádáno na základě dřívějšího titulu.

Obdržel-li někdo donaci na základě defektu seminis, musel dokázati *fysickou smrt* [2]) posledního vlastníka donačního statku a mimo to, že běží

---

[1]) Domin, u. m., str. 61. a 62.

[2]) Tak zv. »smrt civilní« (mors civilis), způsobená infamií, vyhnanstvím nebo řeholními sliby nepůsobila tedy defectum seminis. — Sr. Kelemen, Inst., II., str. 104.; Domin, u. m., II., str. 56.; Frank, u. m., I., str. 172.

o defectus. Poněvadž výraz »defectus« bez bližšího dodatku vzbuzuje pochybnost, musel dokázati defekt obého pohlaví, anebo že k donačnímu statku měli dědické právo jen agnáti (Dec. 24. p. 71.).

Jednalo-li se o statky, jež deficient řádně držel buď sám nebo skrze jiné, jako zástavní věřitele, stačilo dokázati *držbu* deficientovu, poněvadž u držitele předpokládá se vlastnické právo. Odpůrce mohl ovšem podati důkaz opačný. Mohlť býti deficient držitelem násilným nebo dočasným (na základě pachtu nebo zástavního práva) nebo držitelem do odvolání (na základě precaria). V případě takovéto námitky se strany kontradicentovy nestačilo donatáři dokázati držbu deficientovu, nýbrž jeho *právo vlastnické* (jus radicale). Vlastnictví deficientovo dokázati musel dále donatář, jestliže deficient v době své smrti nebyl držitelem donačního statku. Neboť musel-li by sám deficient, chtěl-li by statek onen získati od cizí osoby, jež ho neměla z jeho práva, in petitorio provésti důkaz vlastnictví, musel jej provésti i nabyvatel onoho statku ex defectu seminis. Nabýváť donací jen práva osoby, jež zemřela bez dědiců (Dec. 25. p. 72.).

Naproti kognátům (»pohlaví ženskému«), kteří se nalézali v držení (in possessorio) statků deficientových, dokázati musel donatář právo náležející jen agnátům. Bylť by týž důkaz musel provésti sám deficient, který by byl chtěl vyloučiti kognáty ex usu (Dec. 23. p. 71.).[1])

Donacím ex defectu seminis věnuje Tripartitum tit. 22., 26., 27., 29. a 30. I. dílu.

V tit. 22. vykládá se smysl slova »*semen*«. V tit. 26 se praví, že ten, kdo si vymohl donaci per defectum seminis nějaké osoby, ve sporu však prohrál, poněvadž bylo dokázáno, že sporný statek nespadl na královský fiskus, nýbrž připadl soudílným bratrům deficientovým nebo jeho kognátům, nepodléhá žádnému trestu. Za důvod se uvádí, že »mortui hominis bona tamquam ambigua, haerede scilicet masculino carentis destitutique impetravit, ut jurisdictio ipsius sacrae regni coronae in tempore exquireretur et ambiguitas devolutionis ipsorum bonorum tolleretur.« Dle I. 27. nemohou býti udělovány per defectum seminis ony statky, o něž se vede spor.

V I. 29. a 30. se vykládá, jak sluší postupovati, uprázdní-li se nějaký statek ex defectu, a není určitě známo, připadá-li koruně, či soudílným bratrům nebo kognatům deficientovým. Nastane-li pochybnost, zdali tu má místo jus regium či právo dotčených osob, ustanoví župan se slúžnými a jinými šlechtici bydlícími v komitátě jednoho nižšího šlechtice, aby uprázdněný statek tak dlouho spravoval, až by nápad (devolutio) onoho statku v královské kurii byl prohlášen, a kdo by k němu měl snad nějaká práva, do roka práva svá dokázal. Kdo důkaz takový provedl, byl od soudce král. kurie uveden v držbu. Jestliže však práv svých nedokázal, připadl sporný statek fisku. Domníval-li se přes to někdo, že má

---

[1]) Frank, u. m., I., str. 172. a 173.; Domin u. m., II., str. 59. a 60.

k onomu statku právo, musel řádně o něj požádati z rukou královských (de manibus regiis).

Ve starší době nedělo se prohlašování nápadu (publicatio devolutionis) na královském soudě, nýbrž na samém uprázdněném statku, zejména na dvoře (v sídle) deficientově (in faciebus ipsorum jurium possessionariorum, maxime vero in loco solitae residentiae illius, qui in semine defecit, I. 30. § 3.), a sice zároveň se statucí toho, komu udělena donace, za přítomnosti sousedů a vlastníků hraničících pozemků (praesentibus vicinis et commetaneis). Kdo se domnívali, že mají k statku onomu nějaká práva, měli je dokázati do roka od statuce a publikace, a sice před soudcem, zvláště a výslovně za tím účelem vyslaným (před palatinem, později před nejvyšším zemským [královským] soudcem).[1])

Toto starší řízení bylo však již dávno před Verbőczyem zrušeno. Ustanovujeť totéž, co jest obsaženo v Tripartitu I. 29. a 30. (a co se označuje od Verbőczya jakožto usus nový), nejen VI. dekrét Matějův z r. 1486 : 26. a 27., nýbrž již VI. dekrét Zikmundův z r. 1435 : 17.—20.

Jak se sluší zachovati v příčině práv ženského pohlaví ke statkům následkem defektu novému donatáři uděleným, o tom viz níže.[2])

[1]) Podobně jako v právu uherském postupovalo se při výprosách, resp. výsluhách i v právu českém. Dle Všehrda (I. 3., 5. a násl) »dává se list provolací do toho města, k kterémuž najblíže příleží to zbožie, kteréž jest vyprošeno. A má to zbožie v tom městě provoláno býti po tři trhy vždy ve dvú nedělí. A jestliže kto chce lepšie právo mieti k tomu, což se provolává, než Kská. Mst, anebo ten, kdož jest to vyslúžil, má sám osobně k úřadu desk dvorských přijieti nebo na miestě svém, kohož chce poslati a tu výprose té odepřieti a k súdu na každé suché dni, sám nebo poručník jeho, stávati, dokudž o to rozsúzen nebude. Pakli v těch šesti neděliech žádný otpierati nebude tehdy ten, ktož jest vyprosil a vyslúžil, má po list provolací do toho města, kdež jest po třikrát voláno, poslati a k úřadu desk dvorských jej pod pečetí toho města zase přinésti. A přinesa list, má od desk zemských komorníka vzieti a poslati k veřejiem toho, ktož to dědictvie KMstí pryč dané a provolané drží, a ten komorník má to témuž držiteli oznámiti, že jest provoláno; pakli by toho držitele doma nebylo, tehdy úředníku jeho nebo čeledi jeho to má oznámiti a súsedóm blízkým dvěma nebo třem opovědieti, že to zbožie jest provoláno: má-li kto lepšie právo než král pán, pojeď a otpieraj. Pakli kto po provolání nebo po dání věděti k veřejiem otpor učiní po poslu, má se k tomu otporu v prvnie suché dni hned přiznati osobně sám; pak-li se nepřizná, ztratí při svú, a přizná-li se, má každé suché dni k súdu stávati dotud, dokudž rozsúzen o ten otpor nebude; pakli nestane kdy, a pře k súdu přijde, tehdy svú při ztratí. . . . . . Ktož pak co vyslúží na králi, a to súdem nebo smluvú obdrží, *má na vrch právo dovésti do prvních, druhých nebo konečně třetích suchých dní* (t. j. má se uvázati v držbu výsluhy nejdéle do jednoho roku); *nedovede-li, ztratí to dánie a výsluhu* a to bude moci od krále jinému dáno býti.

[2]) O titulu defektu sr. Huszty u. m. II., tit. XIX.; Extr. Steph. Verbőczi, str. 27. až 29.; Georch, u. m. II., str. 55.—58., 60.—66.; Kelemen, Inst. II., str. 103.—10?, 455. až 462.; Szlemenics, u. m. I., str. 239.—243.; Markovics, u. m., str. 103. a 104.; Domin, u. m. II., str. 54.—62.; Jung, u. m. I., str. 176.—179.; Frank, Principia I, str. 162. až 164., 172. a 173.; Schuler v. Libloy, u. m. II., str. 44.—46.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere I., str. 510. a násl., str. 525. a násl.; týž, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 279. a 280., 288.—290., 294.—295.; Putz, u. m., str. 136. a 137.

II. Nota infidelitatis.

Pronevěra (nota infidelitatis, zkráceně nota, hűtlenség, hívtelenség, P. D. nevernost, [1]) D. znamenjka nevernosti, Untreue, Treulosigkeit, W. Beschuldigung eines Ungehorsams oder Rebellion,[2]) dle Junga Staatsverbrechen, Landesverrath), jest v uherském právu společný název několika trestných činů, jež měly za následek vedle ztráty hlavy ještě konfiskaci majetku, a sice bez rozdílu, byl-li to majetek donační či koupený, movitý či nemovitý. Proto překládá Wagner casus notam infidelitatis afferentes (I. 14.): Die Fälle, umb welcher willen einer umb Leib, Ehr, Guet und Bluet kombt. S konfiskací statků donačních při pronevěře byl spojen ten další účinek, že i v tom případě, když pronevěrci (notorius, infidelis) udělena byla od krále milost, zrušen byl dřívější právní svazek pronevěrcův s příbuznými povolanými k dědictví na základě dřívější donační listiny, tak že zaniklé sukcesní právo muselo býti obnoveno (I. 16. § 2., [3]) 20., 49. a 56., Dec. 61. p. 150.).

Na základě dřívějších zákonů (1462 : 2., 1495 : 4., sr. str. 70.—72.) uvádí Verbőczy v I. 14. osmnáct případů, v nichž se pachatel dopouští noty (casus notam afferentes, casus notorii). Trestné činy tam uvedené dají se rozděliti na několik skupin: 1. na zločin *urážky Veličenstva* (crimen laesae Majestatis), 2. na zločiny směřující *proti bezpečnosti státu* (odboj a zemězrada, rebellio et perduellio), 3. na zločiny čelící *proti veřejným institucím,* 4. na zločiny *proti bezpečnosti jednotlivých osob,* 5. na zločiny *proti majetku.*

Případy pronevěry jsou dle Verbőczya (I. 14.) tyto:

1. crimen laesae Majestatis (a felségsértes, povrieda Veličanstva, Majestätsbeleidigung),

[1]) Termin »nevěra« zná v tomto smyslu také Zákonník Štěp. Dušana. V právu ruském (v Uloženiji Alekseje Michajloviče) vyskytuje se stejnoznačný výraz измѣна (zrada), odpovídající říms. perduellio.

[2]) Německé výrazy Ungehorsam a Rebellion odpovídají výrazům práva českého: neposlušenství (inobedientia), svévolnost (rebellio) a moc proti právu, odboj (rebellatio contra jus). Sr. čes. zříz. zems. z r. 1500 č. 109.: »Nalezli vuobec za právo: kdyžby svědčily dsky otci a jeho synu spolu na které zbožie, a toho zbožie že by král kázal pro *neposlušenstvie* otce dobyti, a syn let že by neměl, a potom přijda k letuom a pohnal by k svým dskám, má při svých dskách zachován býti, poněvadž jest otci té *svévolnosti* nepomáhal a let neměl. O tom rozsudek léta 1485.« — Sr. též Všehrd (I. 3. 10.): . . . . . . Když kto také jakú *nešlechetnost* neb *svévolnost* proti králi, proti zemi, neb *moc proti právu* učiní, takového každého zbožie na KMst přicházie, by pak ten, ktož se toho dopustí, měl syny, bratří, strýce neb jiné přáteli nedielné . . . . .

[3]) I. 16. § 2.: Gratia tamen haec regia successionem ad mutuam, quantum super devolutione bonorum, generationi suae (demptis filiis post condemnationem procreandis) in nulla parte suffragabitur. Nec trahit alios filios prius natos, vel fratres generationales ipsa gratia cum condemnato illo ad priorem successionis eorum statum, nisi mutuus super devolutione bonorum *ex novo* contractus per *fassiones instrumentales* inter eos sequeretur, et consensus superinde regius impetraretur. Hoc enim modo, et non aliter *mortua et amissa successio vivificabitur atque instaurabitur.*

2. odboj (rebellio, erectio et oppositio contra statum publicum regis et [illegible] pártütés),

3. zhotovování nepravých listů nebo veřejné jich užívání, zhotovování nebo užívání falešných pečetí,

4. ražení falešných peněz nebo vědomé a veřejné jich užívání ve velkém množství,

5. zavraždění nebo poranění bratrů a příbuzných do 4. stupně včetně, zavraždění otce, ženy nebo manžela,

6. zprznění příbuzných až do čtvrtého stupně, znásilnění macech, krevní smilství, následkem něhož byl někdo odsouzen nebo proskribován,

7. veřejné žhářství,

8. přivádění do země cizích lidí za účelem plenění a rušení veřejného pokoje,

9. rušení listů veřejné víry nebo glejtů,

10. vydávání hradů vlastních pánů do cizích rukou, dobývání a zabírání hradů, zámků a tvrzí šlechtických,

11. usmrcení, uvěznění, zbití nebo poranění řádných zemských soudců a jich náměstků,

12. zabití sporné strany nebo toho, kdo se ubírá ke králi nebo na soud nebo na sněm svolaný královským ediktem,

13. zabití, poranění nebo zbití »královských lidí« a členů věrohodných míst ve vykonávání jich úředních funkcí,

14. veřejné kacířství,

15. zmrzačení údů, vypíchnutí očí (od jiných osob než od bánů, vojvodů a jiných osob »držících úřady na pomezí státu«),

16. zavinění ztráty pomezních hradů zemských,

17. dodávání zbraní a potravin Turkům a jiným nepřátelům země,

18. překážení, zadržování a olupování těch, kdož opustivše prokletou (neuznávanou) víru, utíkají z Turecka do Uher, aby se tam trvale usadili.

Mimo to uvádí se (v II. 57. § 3. a II. 73. § 5., II. 75.) jako jiný případ noty

19. opětná repulse (secundaria repulsio).

Po Verbőczyovi rozšířen byl pojem pronevěry ještě na některé jiné trestné činy, které však zákonem přesně uvedeny nebyly. Poněvadž následkem toho povstaly pochybnosti o pojmu noty, a poněvadž běželo o to, aby nenáviděným konfiskacím šlechtických statků byla učiněna přítrž, revidována dosavadní praxe za krále Karla na prešpurském sněmu r. 1723, a pojem noty obmezen (ve čl. 9.) na 10 případů. Ostatní dřívější případy pronevěry prohlášeny (ve čl. 10.—12.) za případy *většího násilí* (actus majoris potentiae). Na některé z nich vyhlášen trest smrti, na jiné trest mírnější. Z případů noty uvedených shora podle Tripartita počítány jsou za notu i dle čl. 9. zák. z r. 1723 tyto: 1. (s odvoláním na 1715. : 7. a 1723 : 5.) 2., 3. (judices, locaque credibilia, et fidedignitates, authenticis sigillis ex officio fungentes et taliter falsas literas conficientes, ad sensum

tit. 16. partis secundae), 4. (místo slov »in magna quantitate« položeno »in quantitate circiter quinquaginta florenorum«), 8., 14., 16., 17., 18. Z dřívějších 19 případů pronevěry zůstalo jich v platnosti tedy jen 9. Jako 10. (nový) případ uvádí se: „Prout et tricesimatores et alii, in diminutionem regiorum proventuum in extrahendo auro et argento conflato, cum forensibus societatem ineuntes, ejusmodique aurum et argentum e regno clam efferentes.«

Ve čl. 10. z r. 1723 vypočítávají se pak některé dřívější případy nevěry, jež nyní prohlášeny za skutky většího násilí. Jsou to z případů uvedených shora podle Verbőczya tyto: 11. a 13. (poněkud rozšířeny i na jiné úředníky a úřední osoby vypočtené v Tripartitu), 9., 12. (poněkud rozšířeno), 5. a 15. Za akt většího násilí prohlášena (1723 : 10. § 4.) i opětná repulse. Zrušena však 1807 : 11. Pojem většího násilí, na nějž vyměřen menší trest než na notu, byl tedy r. 1723 rozšířen, kdežto pojem pronevěry zúžen. Dřívější případy skutků většího násilí, uvedené v 1486 : 15., nazývány pak *případy Korvínskými,* a případy vypočtené v 1723: 10. *případy Karlovskými.*

Ten, kdo se dopustil pronevěry, ztrácel, žil-li v nedílu s jinými příbuznými, pouze svůj vlastní díl na společném jmění. Svých dílů nepozbývali tedy ani nedílní bratří ani nedílné děti (narozené před odsouzením). (Sr. II. 60., I. 16. pr., 1659 : 104.). Rovněž tak nedotýkala se nota majetkových práv manželčiných (v příčině obvěnění a paraferna, I. 104.) ani pohledávek věřitelů (1723 : 9. § 12.).[1])

Jako při defektu, tak i při notě spadala na fiskus pouze aktuální, nikoli virtutální práva vinníkova. (I. 27., Dec. 9. p. 68.)

Přímý soukromoprávní účinek noty byl ten, že veškeré *jmění* vinníkovo *propadalo ihned* (ipso facto) *fisku,* aniž bylo potřebí rozsudku vyslovujícího konfiskaci. Vyplývá to z Trip. I. 25. § 1., II. 75. § 4. a 1563 : 47. Neodporuje tomu I. 9. § 4. (že žádný šlechtic nemůže býti zbaven svého majetku »praeter viam juris«), poněvadž ten, kdo byl obviněn z pronevěry, mohl při statuci činiti odpor a jakožto kontradicent byl pak pohnán k soudu a teprve po důkaze byl odsouzen.

Nedokázal-li impetrant pronevěru toho, o čí statky se ucházel, byl pokutován *perennální cenou* (sr. str. 168.) statků neprávem nabytých (I. 25. § 1.). K pokutě té nebyl však odsouzen:

1. ustoupil-li od sporu před vynesením rozsudku (I. 25. § 1.);

2. nemohl-li kontradicent dokázati své vlastnictví ke statkům, o něž veden spor. Neboť, co kdo nemá, o to nemůže ho nikdo připraviti, a za to býti trestán (I. 25. pr.);

---

[1]) 1723 : 9. § 12.: Portione tamen prolium et fratrum innocentium et cum delinquente indivisorum, maternis item et maternoaviticis eorundem bonis, prout et juribus uxoriis, aere, jureque alieno . . . . . . semper in salvo permanentibus. — Sr. Szegedi, Tyroc., I. 14. § 2.

3. opíral-li se donatář o další titulus »královského práva« a jej také dokázal (I. 26. § 4.).

Podobně jako defectus, tak rozeznávala *se pronevěra čerstvá* (nota recens) a *pronevěra dávná* (n. antiqua). Běželo-li o notu dávnou, kde od pozbytí držby se strany pronevěrcovy uplynula 32 léta, udělována byla donatio nikoli ex titulo notae, nýbrž ex titulo juris regii. [1])

K důkazu titulu pronevěry stačilo dokázati skutečnou pronevěru (realitas) a pak, že notorius byl držitelem, když upadl v nevěru. V případech uvedených shora na str. 219. při defektu bylo třeba i při notě dokázati vlastnictví pronevěrcovo.

III. Jus regium.

Jakožto zvláštní impetrační titul sluší právo královské (jus regium, királyi jog, király igazsága, D. juš kraljevski, kraljevska pravica, das königliche Recht) dobře rozeznávati od jus regium ve smyslu širším čili jurisdictio sacrae coronae, totiž od nápadního práva fisku. Verbőczy podává (v I. 24., pr.) tuto definici práva královského: Jus regium dicitur jurisdicio sacrae coronae regni in bonis ac juribus possessionariis per quempiam pro se mala fide contraque consensum regium usurpatis, tacite latens et consistens. Frank (u. m., I. 175.) definici tu opravuje takto: »jurisdictio s. coronae in bonis per aliquem privatum possessis tacite latens«, a dodává hned: »Utrum bonae vel malae fidei possessor sit, hic nihil refert«.

Dle definice Frankovy, již možno pokládati za správnou, jest jus regium právo fisku k oněm statkům, jež sice na fiskus de jure již spadly, avšak de facto nalézají se v cizích rukou.

Jménem práva královského žádáno bývalo za donaci oněch statků, jež spadly na fiskus per defectum seminis nebo per notam, v tom případě, jestliže uplynula již 32 léta, když tedy defectus nebo nota byla antiqua. Byl-li však defectus nebo nota čerstvá, udělovány bývaly statky buď jen na základě toho speciálního titulu (defektu nebo pronevěry), anebo »annexive«, t. j. v druhé řadě i nomine juris regii. Statky uděleny byly totiž v prvé řadě per defectum nebo per notam a teprve v druhé řadě, kdyby onen speciální titul nemohl býti dokázán, i jménem práva královského. [2])

---

[1]) Sr., co píší o titulu pronevěry: Szegedi, Tyroc., I., 14. a j.; Huszty, u. m., II., tit. XX.; Georch, u. m., II., str. 58. a násl.; Kelemen, Inst., II., str. 108.—111., 462.—472.; Szlemenics, u. m., I., str. 243.—245.; Domin, u. m., II., str. 62.—65.; Extr. St. Verbőczi, str. 29.—32.; Frank, Principia, I., str. 165. a 166., 174.; týž, A közigazság törvénye I., str. 261.—264., 287.—288.; Jung, Darstellung, I., str. 179.—181.; Schuler v. Libloy, Siebenb. Rechtsgesch., II., str. 46.—48.; Putz, u. m., str. 138.—140.; Wenzel, u. m., str. 280.—282.

[2]) Dec. 14., p. 69.: Quamvis donatarius titulum impetrationis ex speciali alicujus personae nota vel defectu assumptum probare nequeat, si tamen jus regium adnexum habeat, potest titulo latentis juris regii agere et processum ultro continuare, quia licet a prima parte donationis cadat ideo, quod illius cujus in specie notam vel defectum pro titulo impetrationis assumpsit, docere nequeat, superest tamen eidem collatum jus

Mohloť se státi, že při donaci nabyté ex defectu nepřihodil se defekt, nýbrž nota, nebo naopak, anebo že notorius nebo deficient nebyl vlastníkem, a tu by donace ex defectu nebo ex nota nebyla nic platna. Na základě práva královského mohl však donatář probrati všechny držitele donačního statku před deficientem, resp. pronevěrcem, až došel k tomu, kdo byl pravým vlastníkem. Dokázal-li vedle defektu, resp. pronevěry také jeho vlastnictví, nabyl donačního statku. Mohlo se státi i to, že právo pronevěrcovo nebo deficientovo bylo od někoho třetího vydrženo, a tu na základě defektu nebo pronevěry nebyla by donace nic platna. Bylo tudíž radno vymoci si donaci buď pouze (pure, simpliciter) z práva královského (nomine juris regii), nebo dodatně, připojeně (adnexive) vedle titulů jiných.

Přes to, že donatář při donaci jménem práva královského mohl po zamítnutí jednoho devolučního titulu utéci se k titulu jinému, musel přece vyjíti od jednoho z dvou devolučních titulů, od defektu neb noty jisté osoby.

Neprokázal-li impetrant jus regium, byl pokutován a ztrácel mimo to i udělené statky. Pokuta spočívala v perennální ceně statků neprávem vyprošených (I. 25. [viz str. 167.], Dec. 8. p. 68.) a byla vyměřena při donaci z pouhého práva král. vždycky. Byla-li však donace udělena annexive, nevyměřovala se při padnutí titulu hlavního (principalis titulus) pokuta žádná. Teprve kdyby impetrant byl propadl i s důkazem práva král., nastala pokuta perennální aestimace, jestliže nabyvatel tvrdošijně spor vedl dále (I. 26. § 2.).[1]) Dalším vedením sporu rozumí se použití všech právních prostředků (beneficia juris), jejichž pomocí ztracený spor může býti vyhrán (prohibita, repulsio a novum judicium). Tvrdošijným vedením sporu jest bezdůvodné appellování, když odvolatel neobdržel příznivého rozsudku ani co do části sporné věci. (Dec. 1., 2. p. 37. a 38.)[2])

IV. Nova donatio.

Nova donatio (uj adomány, novo darovanje, neue Schenkung), není novým, t. j. obnoveným darováním šlechtických statků, nýbrž udělením

latens regium, quod prosequi potest, ita tamen ut ad solitos duos fontes, quibus jura possessionaria ad sacram regni coronam redevolvi solent: nempe notam vel defectum reducat, qui si cujuscunque demum distinctae familiae ab ea, quae in donatione specificata est, notam vel defectum, jus item et possessorium reflexe ad bona impetrata docere potuerit, incattus contradictionis rationem assignare, et jus juri opponere debet, donatarius enim omnia ea ex latente jure regio consequi potest, quae fiscus regius his titulis sui juris efficere quivisset.

[1]) I. 26. § 2.: Si tamen ampliori processu pertinaciter cum jure ipso regio agere non cessabit, rursusque succubuerit: tunc poenae praemissae subjacebit.

[2]) Szegedi, Tyroc. I. 24. a 25.; Huszty, u. m., II. tit. XXI.; Extr. Steph. Verbőczi, str. 32.—35.; Kelemen, Inst. II., str. 127.—133.; Szlemenics, u. m., I., str. 254.—256.; Domin, u. m., II., str. 65.—70.; Frank, u. m., I., str. 175. a 177.; týž, A közigazság törvénye I., str. 288. a násl.; Jung, u. m, I., str. 182.—184.; Wenzel, u. m., str. 291.—293.

donace na takové šlechtické statky, v *jejichž řádném držení donatář již byl,* avšak *bez právoplatných listinných průkazů,* anebo když dřívější donace nebyla provázena všemi náležitými solennitami. Držitel stával se novou donací vlastníkem. Faktem držby lišila se nova donatio od titulu juris regii. Kdežto impetrant na základě pouhého královského práva držby (a ovšem i vlastnictví) k donačnímu statku se teprve domáhal, byl při nové donaci již držitelem. [1])

Novou donací chtěl se držitel statků zabezpečiti jednak *proti fisku samému,* který mu do uplynutí jednoho sta let kdykoli mohl statky odníti, jednak *proti třetím osobám,* jež si mohly vymoci k oněm statkům donaci, anebo jinak mohly držitele o držbu připraviti. Držby, o niž se uchazeč o novou donaci opíral, nesmělo však býti nabyto násilím nebo podvodem. [2])

Vedle nové donace ve smyslu právě vyloženém rozeznává Verbőczy ještě novou donaci s ohledem *na rodové bratry (agnáty) a kognáty* (respectu fratrum generationalium ac foeminei sexus hominum, I. 37. §§ 2., 11.—14.). Kdežto nová donace shora uvedená (s ohledem na fiskus) nebyla obnovením dřívější donace, bývala tato nová donace, vydaná vzhledem k příbuzenstvu, dosti často pouhým obnovením donace dřívější (donatio renovata), poněvadž se původní donační listina ztratila nebo byla zničena. Ovšem

---

[1]) Sr. Trip. I. 37. § 5.: Unde nova donatio, sive cum jure regio simul (= annexive), sive simpliciter, propterea solet a principe impetrari, quod licet *impetrator* ipse *sit in dominio* (= v držení) juris alicujus possessionarii, *tamen dominium illud,* indirecte forsitan, et *contra jurisditionem* ipsius *sacrae coronae, considerat* se possidere pariter et *habere.* (Non omnes enim domini vel nobiles per donationes regias, sed etiam per fassiones instrumentales, seu privilegiales, diversis sub titulis et coloribus consueverunt jura possessionaria gubernare.) *Proinde hujusmodi defectum juris sui per donationem ipsam principis student reformare,* effective instaurare. V témže titulu 37. § 8. praví se pak dále: Et ejuscemodi nova donatio, respectu jurisditionis ipsius sacrae coronae, seu contra jurisditionem principis nostri, sive cum jure regio (ut praefertur) simul, sive simpliciter facta, semper valet et semper est efficax. *Nec poterit per alterum quempiam jus tale possessionarium nomine juris regii vel alio defectus seminis titulo de caetero impetrari.*

[2]) Sr. I., 37. § 9.: Dummodo sit hoc verum, quod aut impetrator ipse, aut progenitores ejus in reali ac pacifico dominio (hoc est non absoluta potentia vel non occupatione temeraria sibi usurpato) juris ejusdem possessionarii fuere. Nam si alias fraudulenter et inique bonorum impetratio praemisso titulo fieret, puta: dicendo quispiam villam, aut possessionem unam suam esse, et se in dominio ejusdem jam dudum perstitisse, cum tamen possessio illa non sua, sed regiae Majestatis ad aliquod castrorum suorum regalium, de jure et ab antiquo pertinens fuisset: tunc in tali et aliis similibus casibus ipsa *donatio non valet;* imo *impetrator* ille *tamquam falsarius* et *mendax propterea acriter est puniendus.* — § 10: Secum etiam est, si quispiam potentum absoluta potentia et occupatione temeraria villam unam pro se usurparet, et in ejus dominio male sibi vendicato revolutionem unam annualem transigeret, seque postea in reali dominio villae ipsius longo tempore perstitisse regiae Majestati diceret. et sic eam novae donationis titulo pro se impetraret. Nam hoc quoque modo ipsa donatio, etiam cum jure regio facta contra jura illius, a quo villa ipsa fuit occupata, nil tenet, nulliusque censetur esse firmitatis, eo quod expositio pariter et impetratio sinistre facta fuisse comprobatur.

i příbuzným mohla býti udělena nová donace, která nepředpokládala donaci dřívější, nýbrž taková, která pouhou držbu (possessoratus, usus) neopírající se o žádnou listinu proměňovala ve vlastnictví.

Domin (u. m. II., str. 71.) domnívá se sice, že nová donace zavedena byla ve prospěch těch, kdož ztratili prvý donační list, teprve 1492 : 78., avšak Frank (u. m. I., 182. a 183.) dokazuje, že nová donace jest mnohem starší. Dle Franka nazývána bývala kdysi každá donace z rukou královských novou donací. Nejstarší příklad takové donace uvádí z roku 1395, pak z r. 1414, a cituje dále příslušná zákonná ustanovení o nových donacích: 1464 : 20, 1492 : 78., 1514 : 33. a j.

Novou donací vydanou pro agnáty nebo i kognáty *neměnil se dřívější dědický řád*, který platil v rodině před obdržením nové donace. (I 37. § 12.) Byla-li tudíž nová donace vydána pro obojí pohlaví, kognáti však před ní práva k statkům neměli, nemohli žádati dílu na oněch statcích, jestliže však byli v držení, mohl proti nim od agnátů vznesen býti spor na vyloučení z držby (exclusio), jejž agnati vyhráli, dokázali-li, že podle prvé donace náleželo právo jen jim. (Dec. 36., p. 74.) Naopak nemohou kognáti nalézající se v držení zbaveni býti statků (byla-li nová donace neprávem vymožena jen pro agnáty), i když nečinili při statuci odporu. (Dec. 1., p. 152.) Ba kognáti nemohou zbaveni býti novou donací svého práva, i kdyby v době udělení nové donace byli mimo držení, dokážou-li jen, že byli v držbě před novou donací. Nedokážou-li toho, pak ovšem dostanou se statky jen agnátům. (Dec. 17., p. 82. Sr. Trip. I. 46. § 6.)

Chtěl-li nabyvatel nové donace zbaviti své příbuzné práv k donačním statkům, dopouštěl se *zrady bratrské krve* (I. 39. § 2.).[1] Chtěl-li podvodně nabyti statků korunních nebo církevních nebo mocí zabraných, trestal se dle I. 37. § 9. »tamquam falsarius et mendax«. Dle některých (na př. Domina, u. m., II., str. 79. a 80.) rozuměl se tu trest vyměřený v I. 25. (pokuta ve výši perennální ceny statků neprávem vyprošených, viz str. 168.), dle Franka (u. m., I., 183.) trest zůstavený soudcovu uznání.

Poněvadž i nové donace udělovány byly na základě jus regium, mohl za novou donaci žádati každý držitel, který z jakéhokoli titulu držel nějaké statky, nejen tedy ten, kdo jisté statky vydržel, nýbrž i ten, kdo nějaké šlechtické nemovitosti nabyl fassí (koupí) nebo závětí nebo jiným právním jednáním od toho, kdo zemřel bez dědiců nebo se dopustil proněvěry. Domáhal-li se někdo jiný po vydání řečené nové donace téže nemovitosti na základě defektu nebo noty bývalého držitele, nemohla mu donace již býti udělena. (I. 37. § 5.)

Za novou donaci mohl žádati i ten, kdo obdržel již dříve donaci, avšak bez náležitých solennit, nebo ten, kdo se do roka nedal uvésti v držbu darovaných statků, nebo ten, kdo byl sice v držbu uveden, avšak statucí vadnou.

[1]) Sr. str. 140., kde uveden jiný případ zrady bratrské krve. Definice zrady bratrské krve podána na str. 148., pozn. 1.

Od nové donace sluší rozeznávati potvrzení dřívější donace, neplatné proto, že byla vydána od krále nekorunovaného (1791 : 32.).[1])

V. Consensus regius.

Královské svolení (consensus regius, királyi jóváhagyás, királyi helybenhagyás, kraljeva privola, P. kraljevo dopuščenje [kralieuo dopufcheniee], königliche Einwilligung, kön. Genehmigung) jest vzdání se sukcesního práva k donačním statkům se strany panovníka, resp. fisku ve prospěch donatáře, a sice tím způsobem, že panovník schvaluje disposici posledního deficienta o donačním statku.[2]) Kdežto při ostatních donačních titulech přenáší fiskus na impetranta své právo ke statkům, které na něj již spadly, převádí při konsensu královském na impetranta teprve své právo budoucí, t. j. právo, které bude míti, resp. které by měl teprve po smrti deficientově.

Královským konsensem dovolovalo se ultimo deficienti, který neměl práva svobodné disposice s donačním statkem, aby onen statek na jiného převedl, anebo se převod od deficienta již učiněný schvaloval. Dokud nevydal král formální donace, neměl konsens jeho žádné závaznosti.[3])

Pouze při fassích perennálních vyžadovalo se král. svolení, nikoli při fassích zástavních. Při těchto bývalo třeba král. konsensu pouze tenkráte, běželo-li o sumu vyšší než byla aestimatio communis,[4]) později však obyčej i zákon (1635 : 90., 1647 : 125.) přestal to žádati. (Dec. 11., 12., p. 57.[5]) Z I. 10. § 2. možno souditi, že ani ke směnám nebylo třeba konsensu.[6])

[1]) Sr. o nové donaci: Huszty, u. m. II. tit. XXII.; Georch, u. m. II., str. 78. a násl.; Extractus St. Verbőczi, str. 36.—41.; Kelemen, Inst. II., str. 112.—119.; Szlemenics, u. m. I., str. 246.—250.; Domin, u. m. II., str. 71.—82.; Frank, u. m. I., str. 181. až 184.; týž, A közigazság törvénye I., str. 300. a násl.; Jung, u. m. I., str. 184.—188.; Schuler, u. m. II., str. 50. a 51.; Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 297.—300.

[2]) Verbőczy definuje král. svolení (I. 64. pr.) takto: Consensus regius est jurisditionis sacrae coronae regni super juribus possessionariis in eum successorio modo jureque devolvendis per principem seu regiam Majestatem spontanea cessio. Definici Verbőczyovu opravuje Kelemen (II., str. 122.) takto: Consensus regius est voluntas regiae Majestatis privilegio declarata, qua perennalem translationem juris possessionarii, comparate ad fiscum non liberae dispositionis, pro casu exstinguendi in familia alienante juris, ad aliquem extraneum fieri indulget, vel jam factam adprobat.

[3]) Dec. 3. p. 55.: Fiscus regius non obstante eo, quod princeps bona quaepiam jam alteri conferenda resolverit, talismodi bona, si prae manibus aliorum constituantur, actoratu proprio revindicandi facultatem habet, quia rex antequam formalem donationem elargiatur, se omni ad eadem bona jure exuisse non censetur; per consequens nihil obstat, quominus litem actoratu proprio intentare et prosequi possit.

[4]) I. 65. § 1.: Nam sine ipso consensu, non solum super bonis perennali jure obligatis, verum etiam pignoris titulo (ultra communem aestimationem ipsorum bonorum) inscriptis, fassio praenarrata, qualitercunque (ut praemittitur) facta atque celebrata, viribus destituta manebit. — Sr. též I. 10. § 2.

[5]) Frank, u. m. I., str. 184. Jinak Domin, u. m. II., str. 82.

[6]) Extr. St. Verbőczi, str. 43.: »Cum hoc contractu nulla fiat abalienatio, non excludatur jurisdictio regis, cum pro dato accipiatur aequivalens, cambiumque sequatur naturam cambiati.« Jinak soudí Frank, u. m. I., str. 184.

Poněvadž konsens králův byl vzdáním se eventuálního práva ke statkům, jež měly připadnouti fisku, bylo třeba král. svolení jen k převodům takových statků, jež byly drženy právem donačním. V případech uvedených v I. 59. § 6. a v II. 57. § 8. (kde se jednalo o prodej extrema necessitate urgente), jakož i v I. 65. § 2. (fassio inter plures et per plures personas fraternas, vel alienas, mutuo aut seorsim quibuspiam facta, regio consensu non indiget) nebylo třeba král. konsensu ani v příčině statků donačních. Svolení král. nepotřebovala ovšem fasse v příčině jmění nedonačního, zejména v příčině movitostí. Proto platil i testament, ač nestvrzený král. konsensem, byl-li učiněn o penězích přidaných ke smíšené donaci. Fiskus musel totiž, když na něho spadl donační statek ex defectu, vyplatiti řečenou sumu tomu, komu ji deficient odkázal (1715 : 26.).

Consensus regius byl dvojí:

1. podmínečný (cum futura conditione čili conditionalis), byl-li totiž udělen na případ smrti. Bylo ho potřebí:

a) při praefekci (viz str. 139. a 140.);

b) při adopci, a sice synovské i bratrské (viz str. 140.—144.);

c) při ustanovení dědice [1]) v závěti;

2. s působností okamžitou (consensus de praesenti). Jevil se:

a) při prodeji donačních statků;

b) při zastavení ultra communem aestimationem (dokud bylo konsensu k zastavení statků vůbec potřebí);

c) při darování »servitiorum causa«, t. j. při inskripci.

Dle Verbőczya (I. 64.) přišel consensus regius do praxe teprve za Ludvíka I. Frank (u. m. I., str. 186.) mínění toto vyvrací a poukazuje na sv. Štěp. II. 5., 35., Kolom. I. 20., 21., 1222 : 4., 1231 : 11., 1267 : 6., 9., 1291 : 32., 1298 : 75.[2])

Kapitola devátá.

O statuci.

Každá donace, neměla-li pozbyti platnosti, musela do roka [3]) utvrzena býti statucí, t. j. uvedením v držbu donačních statků (vedle statutio říkalo

[1]) Dědicem rozumí se tu jiná osoba než ta, která jest povolána k dědictví dle znění donačního listu.

[2]) Sr. o konsensu král.: Szegedi, Tyroc. I. 64., 65.; Huszty, u. m. II. tit. XXIII. Extr. St. Verb., str. 42.—44.; Georch, u. m. II., str. 69. a násl.; Kelemen, Inst. II., str. 120.—126.; Szlemenics, u. m. I., str. 251.—254.; Markovics, u. m., str. 106.; Domin, u. m II., str. 82.—89.; Frank, u. m. I., str. 184.—186; Jung, Darstellung I., str. 189.—192.; Schuler, u. m. II, str. 48.—50.; Putz, System, str. 152.; Wenzel, u. m., str. 300.—302.

[3]) V Trip. I. 32. se praví: Et sciendum, quod omnes donationes regiae, sive per defectum seminis quorumcunque decedentium, sive per notam infidelitatis aliquorum prave agentium, sive nomine juris regii mala fide jura regalia detinentium, sive novae

se též introductio, maď. az iktatás, chorv. upelivanje, upeljanje, uvod,[1]) P. vunutar v imienje vpeljanje, Einweisung, Einsetzung in die Güter, Einführung in den Güterbesitz).[2])

Náležitosti statuce jsou tyto:

1. statuce musí býti provedena *řádně* (musí býti legitima), t. j. musejí býti zachovány právem předepsané *solennity*. Statuce musí totiž konána býti u přítomnosti sousedů a vlastníků hraničících pozemků (1435 : 9., 1486 : 10., 1492 : 43.), a jejich jména musejí býti zapsána. Musí se dále konati veřejně a ve dne, nesmí tedy býti tajná (occulta, clandestina st., 1563 : 45.), sice jest neplatná (irrita ac nulla), a ten, kdo se dopouští tajné statuce, upadá v pokutu perennální aestimace zaujatých statků a jest povinen statky ony vlastníkovi vrátiti. Za tajnou pokládá se statuce i tenkráte, děje-li se na statcích toho, kdo ve veřejných záležitostech (na př. za příčinou sněmování atd.) jest nepřítomen (1647 : 135., 1655 : 32.);

2. statuce musí býti provedena *do roka* (I. dekr. Zikmundův z r. 1404, §§ 17. a 18., Trip. I. 32., II. 12.), sice jest neplatná. Výjimka činí se v tom případě, že nemůže býti vykonána pro násilí (cit. I. dekrét Zikm., 1563 : 45.), což sluší dokázati, dále v nepokojných dobách, kde však musí býti vykonána, jakmile nastane klid (1608 : 21. p. cor.);

3. statuce má z pravidla konána býti *na místě* (in facie loci čili in faciebus jurium possessionariorum I. 30. § 3., t. j. na samých donačních statcích, 1563 : 45 , 1647 : 136.). Jestliže však statuce pro strach před nepřáteli nemůže býti vykonána na místě, má býti provedena na místě bližším od nabytých statků. Bylo-li jedné a téže osobě uděleno několik předmětů (městeček nebo vesnic nebo pust), má statuce vykonána býti na statku hlavním (in capite bonorum, II. 76. § 3. in membro principali);

4. statuci konati musejí *dvě úřední osoby*, a sice statuent čili introducent a testimonium (II. 19.). Statuentem jest buď homo regius nebo palatinalis dle toho, běží-li o donaci královskou čili palatinskou (resp. homo archiepiscopalis, episcopalis nebo abbatialis, běží-li o donaci praelatskou). Jmenován jest *ve statučním příkaze* (mandatum statutorium neb statutorio-introductorium, az iktatási parancs, D. list vpeljivanje zapovedajući, Statutionsbefehl, Einweisungsbefehl), jejž si musí opatřiti donatář od donatora. Příkaz ten adresován byl na locus credibilis, který měl vyslati na statuci ze svého středu schopnou osobu, jež by se přidružila ke statuentovi. Byl

---

donationis titulo bona sua justo jure possidentium emanatae et confectae, infra integram anni unius revolutionem, a die donationis computandam, legitima statutione firmari, stabilirique debent, sive fiat contradictio, sive non. § 1.: Nam aliter donationis vigor seu virtus exspirabit, et ipsa donatio inefficax, viribusque destituta manebit.

[1]) Sr. Kukuljević, Priorat vranski (Rad. LXXXI., 1886, str. 45.).

[2]) Definici statuce Verbőczy neuvádí. Dle Kelemena a Markovicse jest statutio »(impetratoris) donatarii in bona perennaliter sibi collata legitima introductio«. V Extr. St. Verbőczi podává se tato definice: Statutio est legitima donatarii intra annum in facie loci in dominio bonorum donatorum cum vel sine acquisitione possessionis per capitularem sive conventualem et regium seu palatinalem homines facta introductio.

dvojí: jeden s klausulí: *cum nos attentis meritis* . . ., druhý s klausulí: *dicitur nobis* (I. 34.). Statuce vykonaná podle obou příkazů byla stejně platná, přece však byly mezi nimi tyto rozdíly:

1. mandát s klausulí cum nos vydával jen donator (král, palatin nebo praelat), mandát s klausulí dicitur nobis však i řádný zemský soudce, resp. i bán (1723 : 39. § 13.);

2. platnost onoho příkazu trvala celý rok, tohoto však jen 60 dní (I. 33.);

3. příkaz s klausulí cum nos obsahoval celý text donační listiny, a proto v případě ztráty nahražoval donační listinu, druhý příkaz však nikoli (I. 34.).

Osoba ustanovená za statuenta musela úkol na ni vznesený převzíti *pod pokutou* nejdříve (dle VI. dekr. Zikm.: 8.) tří, pak (1486 : 8. § 3.) dvaceti pěti a konečně (1492 : 43. § 7.) šesti hřiven. Kdyby si donatář byl přál za statuenta osobu jinou než byla jmenována ve statučním příkaze, bylo to usem dovoleno. Jestliže však osoba od něho navržená úkolu na ni vkládaného přijmouti nechtěla, nemohl proti ní vésti sporu (1492 : 43. § 7.). Statuent musel býti šlechticem z téhož komitátu, v němž se měla konati statuce (Lud. I. : 22., II. 21.), a musel míti v něm statky (II. 19. § 2.), leč že byl přísežným notářem královské nebo bánské stolice, který nemusel býti ani šlechticem ani držitelem statků šlechtických (II. 19. § 4.).

Jaké byly požadavky v příčině testimonia, o tom sr. str. 178. a 179.

Akt uvádění v držbu konal se takto: V určený den dostavily se obě úřední osoby, statuent a testimonium, na ulici nebo dvůr, v němž se statuce měla konati, nebo na jiné místo a svolavše sousedy a vlastníky hraničících pozemků, jejichž jména si zapsaly (1492 : 43.), vyzvaly je, aby si dali pozor, co se bude díti, a pro případ potřeby byli připraveni vydati o všem přísežné svědectví. Na to přečetl statuent donační listinu a vyložil ji, poněvadž byla psána latinsky, v tom národním jazyku, který byl běžným na místě statuce. Po té oznámil, že jemu a vyslanci věrohodného místa bylo statučním příkazem, jejž rovněž přečetl a v národním jazyku vysvětlil, uloženo, aby donatáře a skrze něho i jeho dědice a potomky uvedli v držbu darovaných statků se vším příslušenstvím. Po tomto oslovení přítomných svědků chopil se statuent jedné a testimonium druhé ruky donatářovy a vedli jej několik kroků. Statuent podal mu hroudu země na znamení, že mu odevzdává veškeru nemovitost.

Vykonavše popsaný akt, dlely obě úřední osoby po tři dni pohromadě na místě statuce, aby se stala známější, a aby pro případ, že by někdo činil proti statuci odpor, byli připraveni odpor vzíti na vědomí, zapsati jména kontradicentů a zaznamenati i čas učiněného odporu. Vyslanec věrohodného místa musel pak jménem donatářovým kontradicenta pohnati k udání důvodu kontradikce před královský soudní dvůr. Po uplynutí řečených tří dní mohli se sice oba statuenti z místa statuce vzdáliti, avšak před podáním relace o svém výkonu nesměli se až do uplynutí 15 dní (dies fatales) od sebe trhnouti, nýbrž museli zůstati pospolu, aby ještě i po

dotčených třech dnech mohli přijímati kontradikci. Jeden bez druhého odpor přijmouti ani referovati nemohl.

Nejdéle patnáctého dne po statuci měly se obě úřední osoby dostaviti k věrohodnému místu a podati tam o svém výkonu *zprávu* (relaci), a sice od počátku až do konce se všemi podrobnostmi. Uvésti měly jména všech osob při statuci přítomných i jména kontradicentů, a jestliže nikdo nečinil odporu, poznamenati toto faktum. Homo regius (nebo palatinalis) vykonati měl přísahu »tělesnou« (juramentum corporale, 1492 : 43. § 3.), svědek kapituly nebo kláštera měl se odvolati na přísahu své hodnosti (tamtéž § 2.), a oba měli klášter nebo kapitulu ubezpečiti, že relace jest správná, že nic není zamlčeno ani jinak vylíčeno než se skutečně přihodilo (1559 : 50., 1723 : 39.). Následky nesprávné relace uvedeny jsou v zák. 1492 : 43. §§ 4., 5., II. 16. §§ 3., 4. a 1647 : 135.

Relace měla se v kapitule přečísti, od dvou jiných kanovníků podepsati, od přísežného notáře věrohodného místa do protokolu zapsati a originál do archivu uložiti (1723 : 39.). Donatáři měla do roka beze všeho příkazu vydána býti od kapituly (nebo kláštera) dotčená *zpráva a vysvědčení o uvedení v držbu* čili *relační list* (literae relatorio-testimoniales, literae statutorio-relatoriae), po roce však jen na základě *rekvisičního příkazu* (mandatum requisitorium).

Stala-li se v relačním listě nějaká chyba, mohla do roka podle *opravného příkazu* (mandatum correctorium) býti korrigována. Stala-li se však chyba ve statuci samé, mohla býti napravena jen novým statučním příkazem a novou statucí. Jestliže čas stanovený k uvedení v držbu již uplynul, bylo třeba donaci obnoviti (II. 12. §§ 4. a 5., 1566 : 24.).

Statutio děla se »cum vel sine acquisitione possessionis« dle toho, zdali činěn byl proti ní odpor čili nic. Jestliže totiž někdo během zmíněných 15 dnů (dies fatales) z hrubé nedbalosti statuci neodporoval, i kdyby později činil kontradikci, mohl přece donatář v držbu se uvázati a donačních statků užívati. Statuce, proti níž nebylo ve lhůtě činěno odporu, nazývala se »čistá«, statutio pura (tiszta iktatás, čisto upeljanje, reine, widerspruchsfreie Einweisung). Byl-li však ve lhůtě činěn odpor, nazývala se statuce »raněnou«, t. j. v odpor vzatou, st. vulnerata, contradicta (sértett iktatás, ozledjeno upeljanje, verwundete Einweisung). Donatář nesměl v tomto případě uvázati se v držbu donačních statků, dokud statuce nebyla »očištěna«, depurována, t. j. dokud učiněný odpor jakýmkoli způsobem nebyl zahlazen, na př. smrtí kontradicentovou, odvoláním odporu smírem, soudním nálezem atd. Statuce, při níž odpor zahlazen, nazývala se st. purisata (tisztitott iktatás, očiščeno upeljanje, gereinigte Einweisung).[1])

[1]) Sr. o statuci: Szegedi, Tyroc. I. 32.—34.; Huszty, u. m. II. tit. XXIV.; Extr. St. Verb., 45.—53.; Georch, u. m. II., str. 87.—95., 110.—112.; Kelemen, Inst. II, str. 142. až 157.; Szlemenics, Elementa I., str. 259.—267.; Domin, u. m. II., str. 93.—111.; Markovics, Epitome, str. 107.—112.; Jung, u. m., str. 193.—198.; Frank, u. m. I., str. 187. až 193.; Putz, u. m., str. 153.—155.; Wenzel, u. m., str. 306.—311.

Kapitola desátá.

O odporu.

Každý, kdokoli měl aneb se domníval míti nějaká práva k statku odevzdávanému statucí donatářovi, mohl si práva ta vyhraditi při statuci odporem, t. j. prohlášením, že činí proti statuci námitky. Odpor (contradictio, [iktatási) ellenmondás, prigovor, prosvjed, P. protivgovorenje, D. suprotrečje, suprotgovor, Einspruch, Widerspruch gegen die Einweisung) mohl býti činěn osobně od toho, čí právo bylo ohroženo, nebo od jeho úředníků, sedláků a jakýchkoli zástupců (zákonných, jako na př. od poručníka, i smluvních), ba i bez příkazu (1563 : 46. § 3.),[1]) ústně nebo písemně, bez výminky nebo s výminkou (Dec. 20. p. 70.). Náležel-li statek někomu statucí odevzdávaný několika osobám, stačil odpor jediné z nich, poněvadž se co do společného práva pokládaly za osobu jedinou. Odpor činiti mohl nejen ten, kdo byl v držení donačního statku, nýbrž i ten, kdo držby neměl.

Kontradikce činěna býti mohla buď před úředními komisaři vyslanými k statuci (před statuenty) nebo před věrohodným místem. Před statuenty mohla býti učiněna jen, dokud úkolu na ně vzneseného neprovedli, dokud tedy nepodali relace věrohodnému místu. Před uplynutím dotčených shora 15 dnů (dies fatales) mohl kontradicent činiti odpor všude, kde statuenty zastihl pohromadě, třeba tedy byli někde na cestě. V téže lhůtě mohl učiniti odpor i u onoho věrohodného místa, kterému byl adresován statuční příkaz. Po uplynutí fatálních dnů mohla kontradikce učiněna býti před kterýmkoli věrohodným místem. Dle toho, byl-li odpor učiněn ve lhůtě 15 fatálních dnů ode dne statuce, či po ní, nazýval se *fatálním* (contradictio fatalis), resp. *nefatálním* (c. non fatalis).

Účinek fatální kontradikce byl tento:

1. dokud statuce nebyla od kontradikce »očištěna«, nesměl se, jak již řečeno, donatář uvázati v držbu donačních statků. Učinil-li to však přece, mohl jako násilný uchvatitel (violentus occupator) z držby býti vypuzen a odsouzen k prosté ceně zaujatých statků (viz str. 167.),

2. kdo odporoval statuci jakožto držitel (ex possessorio), zůstal v držení (1486 : 27., 1492 : 59.),

3. jestliže se kontradicent teprve nově (de recenti) v držbu uvázal, anebo sice ex possessorio činil odpor, avšak příčiny odporu neudal (1481 : 15., 1486 : 27.), byl povinen vrátiti plody vybrané ode dne statuce,

---

[1]) Dle Domina u. m. II., str. 119., byla kontradikce beze zmocnění přípustná jen u soudílného bratra (u skupdelnika, Dec. 1. p. 46.) a zást. věřitele (D 46. p. 77.), jinak nikoli. Jsouť dle něho tyto 2 případy jen výjimky, které utvrzují pravidlo.

4. donatář byl povinen pohnati kontradicenta k udání příčiny odporu (1655 : 78.), a vyhrál-li ve sporu (bylo-li právo jeho uznáno, a kontradikce soudně zrušena), byl na donační statek na základě *restatučního příkazu* (mandatum restatutorium) znova v držbu uveden (restituován) t. zv. *restatucí* (opětná statuce, másodszori iktatás, novo upeljanje, Wiedereinsetzung, neuerliche Einweisung). V opačném případě pozbyla donace platnosti.

Bylo-li statuci odporováno teprve po uplynutí fatálních dnů, pokládala se statuce za »čistou«, a donatář stával se držitelem donačního statku, tak že kontradicent musel se práv svých domáhati extra possessorium, leč že ve sporu před královským soudním dvorem dokázal, že byl dříve v pokojném držení statku a o statuci nic nevěděl. (1563 : 46.)

Kontradikce nebylo potřebí, kde nehrozilo žádného nebezpečí právům osoby zúčastněné. Tedy

1. odporovati nemusel, kdo žádal jen své peníze z donačních statků. Neboť donací nedaruje se ničí pohledávka, nýbrž jen vlastnictví k statkům,

2. ženské nemusely činiti odporu proti statuci na základě nové donace, poněvadž se novou donací práva jejich nerušila (Dec. 1. p. 151.),

3. kdyby někdo prodal cizí statky, a kupec si vymohl král. konsens, nemusel pravý vlastník statuci odporovati, poněvadž konsens král. neměl větší platnosti než fasse sama (Dec. 2. p. 153.).

Dle toho, byl-li odpor učiněn, čili nic, vzcházely rozličné spory.

I. *Z kontradikce opomenuté* vzcházely *spory* dva:

1. z *bezvadnosti* (»čistoty«) *statuce* (ex puritate statutionis). Žaloval donatář, který nebyl vpuštěn v držbu, ač proti jeho statuci ve fatálních dnech nebylo činěno odporu, což se dokazovalo relačním listem statuentův nebo svědectvím pohnaných. Po provedeném důkazu byl ten, kdo opomenul (ex possessorio) učiniti kontradikci, držby zbaven a musel právo své hledati extra possessorium (1563 : 46. § 3.),

2. žaloba *na reposici* (ad repositionem). Podávali ji ti, kteří pro různé překážky ve fatálních dnech nemohli anebo nepotřebovali činiti odporu. Žalován byl donatář, který se uvázal v držbu donačních statků z toho důvodu, že nikdo ve fatálních dnech statuci neodporoval. Žalobce dokázati musel nemožnost nebo nepotřebnost kontradikce. Po provedeném důkaze byl donatář držby zbaven a musel se práva svého domáhati, nemaje držby (1563 : 46. § 2.).

II. Z *kontradikce učiněné* vzcházely jisté *spory* donatářovi a jiné kontradicentovi.

1. *Donatář mohl žalovati kontradicenta*:

a) *aby udal příčinu odporu* (ad dandam contradictionis rationem). Účelem žaloby bylo, aby donatář došel držby, v kterou se následkem kontradicentova odporu uvázati nemohl. Donatář jako žalobce a jako osoba nalézající se extra possessorium musel prvý dokazovati (Dec. 1. p. 66.),

b) na *odkoupení zástavy.*

2. *Kontradicent mohl žalovati donatáře:*

a) aby přijal důvod odporu (ad recipiendam contradictionis rationem). Ve sporu tomto byl žalobce (kontradicent), který činil odpor ve dnech fatálních, mimo držbu (extra possessorium) a dokazoval, že má naproti privilegiu donatářovu starší právo radikální (vlastnické) (Dec. 15. p. 69.),

b) pro nedbání fatální kontradikce (ad revindicationem bonorum contra oppositam statutioni contradictionem occupatorum). Žalobce má dokázati, že v době statuce byl v držení, že ve dnech fatálních činil odpor a že dal donatáře upomenouti, by vrátil zaujaté statky. (Dec. p. 153.) Žaloba zakládá se na 1486 : 27. a 1492 : 59. § 3.

c) ex radicalitate juris (spor tento nazývá se též processus juris). Žaloval ten, kdo ve fatálních dnech odporu neučinil, domníval se však, že má k donačním statkům právo vlastnické (čili radikální, radicalitas). Spor ex radicalitate lišil se od sporu ad recipiendam contr. rationem, že při tomto sporu náleželo žalobní právo kontradicentovi fatálnímu, kdežto při sporu ex radicalitate kontradicentovi nefatálnímu.[1])

Oddíl třetí.

O rodinném nedíle.

Kapitola jedenáctá.

O pojmu a podstatě rodinného nedílu.

Jak již shora v Oddílu prvém v kapitole 4. o vlastnictví bylo vyloženo, organisována jest rodina v právu uherskochorvatském na zásadě *majetkového, resp. právního společenství statku* (a vagyon közössége, a jogközössége), a sice nehledíc k tomu, běží-li o rodinu užší či širší, skládá-li se rodina jen z rodičů a dětí či z rodin několika pobočných příbuzných. Podle terminologie jihoslovanského práva vyskytá se ve společném právu uherskochorvatském inokoština i zádruha. Rodina tato liší se od rodiny podle práva římského tím, že jmění rodinné nenáleží jediné osobě (náčelníkovi rodiny, pater familias) vlastnictvím individuálním, nýbrž celému rodinnému sdružení vlastnictvím kollektivním, dále tím, že disposice tímto kollektivním

[1]) Sr. o odporu: Huszty, u. m. II. tit. XXV ; Extr. St. Verbőczi, str. 54. 59.; Georch, u. m. II., str. 96.—110.; Kelemen, Inst. II., str. 157.—176.; Domin, Navuchanye II , str. 111.—141.: Szlemenics, Elementa I., str. 267.—281.; Jung, u. m. I., str. 198 —202.; Markovics, u. m., str. 112.—116.; Frank, Principia I., str. 193. a 194., 196.; Putz, System, str. 155. a 156.; Wenzel, u. m., str. 311.

vlastnictvím, pokud přešlo od předků, jest valně obmezena ve prospěch potomstva, a konečně v příčině nemovitostí tím, že plnoprávnými členy rodinného nedílu jsou jenom mužští, nikoli ženské.

Vyskytovalo-li se majetkové společenství mezi bratry a vůbec příbuzenstvem pobočným, nazývali se tito příbuzní fratres indivisi, nedílní bratří (t. j. nedílní příbuzní, nedílné bratrstvo, az osztatlan atyafiak, nedeljena braća, unabgetheilte Brüder). V dosavadní literatuře pojednává se o bratrském nedíle v části věnované právu dědickému ze zákona. Nedílné bratrstvo uvádí se tam jako výjimka z pravidla, dle něhož se descendenti po smrti svých ascendentů o majetek dělí. Kapitola, v níž se pojednává o bratrském nedíle, bývá nadepsána »De lucro et damno fratrum indivisorum«.[1])

Toto zařadění v systému uherskochorvatského práva není správné, poněvadž na zásadě majetkového společenství nebyl založen jen nedíl bratrský, nýbrž i nedíl skládající se z rodičů a dětí. Majetkové společenství mezi bratry nezakládalo se teprve smrtí otcovou, nýbrž existovalo mezi nimi a otcem již za jeho života, a mohlo právě následkem smrti otcovy býti zrušeno.

Majetkové toto společenství spojeno bylo zároveň se *společenstvím krevním* (byla to communio juris et sanguinis) a jevilo účinek i po rozejití se rodinného nedílu v tom, že příbuzní, jejichž předkové žili někdy v nedíle, po sobě vzájemně dědili, tvoříce t. zv. *bratrstvo* (= příbuzenstvo) *soudílné* (fratres condivisionales). Krevním společenstvím lišili se nedílní bratří od jiných osob, jež byly vlastníky společných statků. (Sr. I. 47. § 3.)

Dokud rodinný nedíl měl v uherských zemích ještě pevnější půdu, mohl sice každý jeho člen míti své zvláštní jmění (peculium), které mohl zciziti, jestliže však toho neučinil, připadalo jmění to jako lucrum rodinnému nedílu (I. 43. pr.). Rovněž tak byli všichni členové nedílu povinni nésti škody (damna) vzcházející na společném majetku. (Sr. I. 43. § 4.).

V době pozdější, když se zpozorovalo, že i vzdálenější příbuzní, kteří sami mrhají společné jmění, schválně žijí v nedíle jen proto, aby participovali stejným dílem na dotčených užitcích »bratrů« nabývajících, obmezeno bylo zmíněné právo jen na pravé bratry (1655 : 54.).[2])

Poněvadž však se ani tato reforma neosvědčila, a někteří z nedílných bratrů mrhali statky na újmu druhých bratrů, ustanoveno 1723 : 47., že

[1]) Sr. Huszty u. m. II. tit. LXI., str. 253. a 254.; Kelemen, Inst. II., str. 400.—411.; Domin, Navuchanye kn. II., strani I., odsek II, str. 84.—88. (Pravica dobička i kvara bratov nerazdeljeneh); Szlemenics, Elementa I., str. 324.—327.; Markovics, Epitome, str. 168.—170; Frank, Principia I., str. 281. a 282.: Jung, Darstellung I., str. 348.—351.

[2]) 1655 : 54.: Cum notabili fratrum indivisorum injuria fieri solet, ut medio tempore indivisionis uno fratrum acquirente, altero vero dilapidante, tempore divisionis fratres etiam in *remotiori gradu* existentes, lucrum et damnum aequaliter participare sufferreque debeant: ob hoc statutum est, ut *lucrum* et *damnum* juxta partis I. tit. 43. *inter fratres tantum carnales* et *uterinos* currat, locumque habeat et non ultra .....

jen to lucrum připadá všem členům rodinného nedílu, jehož bylo nabyto z plodů dědovských statků, kdežto vše ostatní, čeho nabyl nedílný bratr jakýmkoli jiným způsobem, připadá, nechce-li nabývající bratr, aby ostatní bratří na tom participovali, jen jemu a jeho dětem, a teprve kdyby jich neměl, ostatním nedílným bratrům.[1])

Uvedená zákonná ustanovení ukazují, jak ústav rodinného nedílu se v Uhrách znenáhla měnil. Původně skládal se nejen z užší rodiny, nýbrž i z několika rodin, a členové jeho participovali nejen na společných škodách, nýbrž i na společných užitcích, ať vznikly způsobem jakýmkoli. Později obmezeno pravidlo o participování na společných užitcích jen na bratry v pravém smyslu, a konečně obmezen i pojem společných užitků jen na ty užitky, jež povstaly ze společného majetku. Užitky ostatní prohlášeny za individuální vlastnictví těch členů nedílu, kteří jich nabyli.

Zásada individualismu podlamovala tedy majetkovou organisaci rodiny dle staršího uherskochorvatského práva. Kdežto za Verbőczya byla ještě starší majetková organisace rodiny v plném rozkvětu, nabývaly názory římského práva v době pozdější čím dále tím více půdy. Kdežto v dřívější době byli členové rodinného nedílu povinni nabývati pro celek, pracovati do spolku, jako tomu jest ještě dnes v jihoslovanské zádružné rodině, sice se museli zříci podílu na společném majetku (I. 44.), učiněn byl v pozdější době velký ústupek zásadě individualismu tím, že členové nedílu mohli nabývati pro sebe a zakládati vlastnictví individuální. Patrimonium privatum, peculiare (peculium čili osebunjak dle terminologie práva jihoslovanského) bylo tímto způsobem indirektní příčinou, pro kterou institut rodinného nedílu pozbýval pro své členy praktické ceny. Bratrský rodinný nedíl vyskytal se za takovéhoto stavu jen výjimkou, kde byl podmíněn zvláštními poměry, na př. když někteří z bratří byli ještě nedospělí a sami hospodařiti neuměli, nebo když někteří z nich dleli mimo domov za účelem studií nebo vojenské služby a p.

Karakteristickou známkou rodinného nedílu podle práva uherskochorvatského bylo soužití všech členů v jedné domácnosti a společné chle-

---

[1]) 1723 : 47.: Magnam regni et antiquarum familiarum ruinam causarunt avitorum bonorum dilapidatores. Dum nonnunquam fratres uterini et carnales aut etiam tantum carnales vel uterini indivisi, non ut ab ejusmodi paternorum et maternorum bonorum dilapidatione deterrerentur, sed potius ex fiducia tit. 43. part. 1. Operis Dec. Trip. et articuli 54. an. 1655 ad eandem provocarentur, et ita domi delitescentes, ex alterius indivisi fratris, persaepe sanguine, gravique sudore acquisitis bonis participantes, eadem quoque distrahere non formidarent: hinc ad praeviam Suae Majestatis Sacratissimae benignam resolutionem determinaretur, quatenus hic aut ille fratrum, *qui priori legi inhaerere noluerit*, non nisi talia *bona*, *quae ex fructibus bonorum aviticorum paternorum vel maternorum acquisita fuissent*, communi (bonis utrumque sexum concernentibus) *etiam inter sorores divisioni submittere teneatur*: *reliqua vero*, aliis viis et modis parta, *penes portionem ex* praemissis *aviticis eorundemque fructibus* eidem *obvenientem*, *pro se et successoribus suis retinere possit:* mutua nihilominus in praemissis bonis legali successione in casu defectus seminis pro reliquis fratribus vel sororibus aut eorundem haeredibus in salvo permanente . . , . .

bení právě tak jako v právu slovanském. Říkalo se in uno victu existere (dekrét Matějův z r. 1459 : 34.), in victu habitationeque indivisus esse, in uno pane simulque in una domo manere (1545 : 19., 1741 : 63. § 8.). Kdo byl nucen z jakéhokoli důvodu meškati mimo rodinu, nepřestával býti členem nedílu, dokud se výslovně neoddělil. Že byl povinen pracovati původně ve prospěch rodinného nedílu, bylo již řečeno. Jeden ze členů musel konati službu vojenskou. Ustanovoval tak již dekrét Matějův z r. 1459 : 34,[1]) pak 1525 : 35.,[2]) 1545 : 19. a 1741 : 63. § 8.

Na společném jmění nemovitém náležel ideální díl (portio) jen členům mužským, nikoli ženským. Proto nazývají se plnoprávní členové rodinného nedílu comportionati (1659 : 104.). Pouze co se movitostí týče, náleželo k nim stejným dílem právo i pohlaví ženskému. Při dělení společného majetku konkurovaly ženské s mužskými. Za to však, že nenáležel ženským členům nedílu podíl na nemovitostech, byla rodina povinna pečovati o jejich zaopatření. Na společném majetku rodinném lpěla t. zv. zákonná břemena (onera legalia) ženského pohlaví, o nichž řeč níže.

Bylo-li společné jmění rodinné zmenšeno, aneb abychom se vyjádřili dle tehdejší právní terminologie, vznikla-li na společném rodinném jmění jakákoli škoda (damnum), činil se v příčině odpovědnosti za ni v pozdější poverbőczyovské době rozdíl mezi damnum infectum (škodou teprve hrozící) a damnum factum seu datum (škodou již nastalou), dále mezi d. dolosum (škodou způsobenou úmyslně, schválně), d. culposum (šk. zaviněnou) a d. casuale (šk. nahodilou). Škoda způsobena býti mohla při správě společného majetku nebo jeho zavazením (per inonerationem) nebo zcizením (per alienationem).

Hrozila-li společnému jmění škoda, mohl každý člen nedílu po opětných, avšak bezvýsledných přátelských vyzváních dát ostatní členy nedílu (cohaeredes, condominos) soudně upomenouti, aby škodu zamezili společným nákladem (na př. opravou společných budov, dvorů, zámků, hrází a p.), a kdyby ani soudní upomínka neprospěla, mohl nedbalé členy nedílu donutiti k tomu žalobou (1563 : 19.,[3]) 1622 : 72., 1625 : 59., 1715 : 69.).

---

[1]) Kovačić, Vestigia com., str. 344.: Item ex pluribus fratribus in uno victu existentibus unus eorum pro aliis exercituare possit, et quamvis stipendium receperit, per hoc fratres sui non sint exempti a praesenti exercitatione, sed unus eorum exercituare teneatur modo praemisso. — Podobná ustanovení vydávána byla v právu českém a polském.

[2]) Rovněž u Kovačiće, Vestig. com., str. 588.

[3]) 1563 : 19.: Statutum etiam est, ut existentibus in arce aliqua finitima duobus vel tribus aut pluribus etiam fratribus, et eorum aliquibus intertentionem illius pro sua parte juvare nolentibus, tales recusantes supremus regni capitaneus ad juvandum cogat et compellat. Inter quos quidem fratres vel alios etiam quoscunque communem arcem possidentes, supremus regni capitaneus cum comite comitatus, revisis et cognitis arcis proventibus, limitationem faciat, quantum quisque pro rata proventuum suorum parte ad arcis illius intertentionem impendere debeat? Uno vero aut altero intertentionem pro facta limitatione juvare nolente, caeteri potestatem habeant occupandi partem juvare nolentium, ad arcis conservationem insumendi. — Totéž se opakuje v 1622 : 72. —

Vznikla-li při správě společného (nedílného) jmění škoda jen náhodou (damnum casu fortuito eveniens), musela býti trpěna ode všech členů nedílu pro rata (I. 43. § 4.). Platilo tu tedy známé pořekadlo casum sentit dominus (zde condomini). Za škodu úmyslnou a rovněž tak zaviněnou odpovídal však pachatel (1405 : 8. a 9., 1486 : 14., I. 71. § 1., II. 71. § 11., 83. § 5.) podle pravidla fraus et dolus nemini patrocinari debet.

Co se týče *zavazení* (inoneratio) společných statků, platila tato pravidla:

Svůj podíl na společném majetku mohl nedílný bratr zavaditi i před rozdělením, poněvadž byl jeho vlastníkem (I. 60., § 6.).[1]) Podíly starších bratří mohl však zavaditi jen tenkráte, jestliže si vypůjčil peníze s jejich zmocněním (Dec. 4. de plenipot. et fratre natu majore, 1729 : 24. § 4., 1729 : 39. § 7.), anebo jestliže vypůjčených peněz použil ve prospěch společného majetku (1567 : 10. § 3., 1723 : 84.), poněvadž se tu předpokládá, že jednal v dorozumění s ostatními nedílnými bratry. V ostatních případech jsou dluhy uvalené na společné statky ohledně bratří, kteří nedali k nim svolení, neplatné (I. 61. § 1., 1723 : 47., § 4.[2])), a zavazují leda jen podíl kontrahentův.

V příčině *zcizení* (abalienatio) společných statků od jednoho z nedílných bratří bez souhlasu bratří ostatních platila jiná zásada před r. 1723 než od té doby. Fasse před oním rokem totiž bez souhlasu nedílných bratří učiněné nebyly na základě Trip. I. 61. samy sebou neplatné (nullae), ač mohly sporem za neplatné býti prohlášeny (byly invalidabiles), od r. 1723 (čl. 47. § 4.) byly však neplatné. Zcizení vlastní části na společném jmění bylo i v době nedílnosti dovoleno, poněvadž každý člen podílu byl vlastníkem své části. (I. 59., 60., 1723 : 47.)

Jak viděti, změnila se právní povaha rodinného nedílu po Verbőczyovi i tím, že disposice společným majetkem se strany jednoho z nedílných

---

V 1625 : 59. se dodává, že článek 72. z r. 1622 platí »etiam de aliis arcibus in tutioribus partibus regni sitis«. — Táž zásada se opakuje a rozšiřuje na jiné předměty nalézající se ve společném vlastnictví ve čl. 69. z r. 1715.

[1]) I. 60. § 6.: Nam et venditores bonorum suorum in casibus articulisque rationabilibus et admittendis non sunt adeo coërcendi et adstringendi, ut justis eorum juribus et rebus uti aut frui debite nequeant.

[2]) 1723 : 47. § 4.: Praeterea quaevis bonorum, communium adhuc divisioni obnoxiorum aut vero fraternorum vel sororiorum *praejudiciosae abalienationes* vel etiam *inonerationes*, sepositis quibusvis contractibus aut fassionibus (salvis jam ha tenus initis) deinceps ineundis, tamquam ipso jure nullis, per fratres vel sorores aut eorundem successores, et quidem bonis, in pluribus comitatibus existentibus, coram fabulis districtualibus . . . . . . judicialiter vindicari, ac insuper *propriarum* quoque *portionum* sine justa et legitima aut non necessaria ratione vel legali, admonitione penes fassiones authenticas interveniendae distractiones, sensu tit. 61., part. 1. coram Tabula Suae Majestatis Sacr. Regia vel Banali in unico termino, sub privatis vero sigillis celebratae vel celebrandae, tamquam hypothecam sapientes, etiam coram comitatibus, per alios fratres condivisionales, et bonis utrumque sexum concernentibus etiam per sorores acquiri valebunt.

bratrů bez souhlasu bratří ostatních byla neplatná. I v této příčině razila si cestu zásada individualismu, a padal princip kollektivismu.

Z poměru nedílných bratří mohly vzniknouti tyto spory:

I. proti členům bratrského nedílu:

a) ad reparationem communium aedificiorum;

b) ad divisionem: vykoupil-li jeden z nedílných bratří zastavené nerozdělené jejich statky z cizích rukou, mohli druzí bratří zdvihnouti proti bratru výkupci spor o rozdělení zastavených statků, avšak museli žalovanému bratrovi vyplatiti sumu, kterou položil cizí osobě (zástavnímu věřiteli, Dec. 46., p. 146.),

c) ad divisionem: nedílní bratří mohli žalovati druhého nedílného bratra anebo jeho dědice, aby se rozdělil s nimi o lucrum (bona acquisita), jež povstalo z plodů nerozděleného jmění ve stavu nedílnosti;

II. proti osobám cizím:

a) processus successionalis: jako žalující vystupují bratří toho, kdo ve stavu nedílnosti nabyl jakéhokoli majetku jiným způsobem než z plodů společného jmění a onen majetek pak zcizil, načež zemřel jako deficient. Žaloba opírající se o 1723 : 47. směřovala též k tomu, aby fasse nebo zástavní smlouva nebo závěť, kterou majetek onen byl zcizen, byly prohlášeny neplatnými (Dec. 5., p. 85.),

b) ad revindicationem alienatae per alium portionis suae indivisae. Žalobce domáhal se tímto sporem v prvé řadě svého dílu na společném jmění, jež bylo zcizeno bez jeho souhlasu, v druhé řadě pak, aby fasse (nebo zástavní smlouva) za neplatnou byla prohlášena (1723 : 47),

c) ad ipsius alienantis in statu indiviso a familia avulsam portionem recuperandam. Chtěl-li bratr nesvolující ke zcizení dosíci nejen svého dílu i dílů druhých bratrů nesvolujících, nýbrž i dílu bratra zcizitele, měl zdvihnouti spor na neplatnost fasse nebo zástavní smlouvy, kterým se měl domáhati především bratrova dílu za sumu, která na díl ten připadala, a pak žádati, aby díly druhých bratrů nesvolujících bezplatně byly přisouzeny. Žaloba zakládala se rovněž na 1723 : 47. [1])

Kapitola dvanáctá.

O rozejití rodinného nedílu.

(De divisione.)

Rodinný nedíl skládající se z užší rodiny t. j. z rodičů a jejich dětí, rozcházel se buď dobrovolně nebo z donucení (divisio simplicis benevolentiae, divisio necessitatis). Shora na str. 193. bylo již vyloženo, kdy mohl otec syna a kdy syn otce k rozdělení rodinného majetku donutiti.

[1]) Sr. o rodinném nedíle: Kelemen, Inst. II., str. 400.—411.; Domin, Navuchanye, kn. II., části I. odd. II, str. 84.—88. atd. Viz pozn. 1., na str. 236.

Složitější bylo dělení společného majetku při rozchodu nedílu bratrského. V době starší nemělo se dělení mezi bratry díti sporem (processu litis), nýbrž skrze t. zv. *dílčí příkazy* (literae praeceptoriae, mandatum praeceptorium), kterými panovník nařizoval županům nebo místožupanům a slúžným oné stolice, kde statky, jež měly býti rozděleny, ležely, aby rozdělení provedli. Ležely-li statky v několika stolicích, adresován byl dílčí příkaz na jednoho z magistrů protonotářů (I. 45. pr.). V době pozdější mohla se dělba provésti i způsobem zcela soukromým, přátelským dohodnutím, amicabiliter (divisio amicabilis), za něž se pokládal i takový způsob dělby, při němž působili rozhodčí zvolení kompromissem (1729 : 30.). Žádalo se jen, aby i při přátelském rozdělení sepsána byla o provedené dělbě *dílčí listina* (literae divisionales), a sice v mateřském jazyku osob, jež se dělily.

Byla-li sepsána v jazyku jiném, měl obsah její účastníkům mateřským jazykem aspoň býti vyložen. (Dec. 12., p. 108.) Sepsání dílčí listiny bylo velmi důležité, poněvadž listina ta byla důkazním prostředkem při rozhodování o budoucích vzájemných dědických nárocích. Teprve když se interessenti přátelsky nemohli dohodnouti, prováděla se dělba via juris, t. j. sporem, a sice před soudem pozůstalostním.

Dělba prováděla se tím způsobem, že dílčí massa (veškeren majetek, jenž měl býti rozdělen, a sice movitosti i nemovitosti se vším příslušenstvím i s břemeny) byla zinventarisována, a podle inventáře pak díly (portiones, schedae, ratae) jednotlivým kondividentům obyčejně losem přiděleny. Poněvadž movité věci a listiny bylo možno zatajiti, býval žalovaný, který byl v podezření, osobně k soudu obesílán, aby pod přísahou udal všechny movitosti i listiny náležející k pozůstalosti. (Dec. 12., p. 108. a Dec. 16., p. 121.) Vydání rodinných listin bylo třeba z toho důvodu, že byly základem pro dělbu.

Do inventáře zahrnovaly se jen statky společné (jura communia), a sice otcovské i mateřské, otcovsko- i mateřsko-dědovské (paterno- et materno-avitica, t. j. dědovské se strany otcovy i matčiny), nikoli však peculium jednotlivých kondividentů, za něž se pokládalo po r. 1723 veškero jmění, jehož jednotliví členové nedílu nabyli jinak než z plodů společného majetku. Movitosti dělily se mezi všechny členy mužského i ženského pohlaví stejným dílem. Zachovávala se ovšem zásada repraesentace (I. 99.). Naproti tomu však na nemovitostech participovali zpravidla jen mužští, a pouze výjimkou i ženské. I tu platila zásada repraesentace (1659 : 117.). Nemovitosti rozdělily se na tolik stejných částí, kolik bylo kondividentů; jednotlivé části měly býti stejné nejen kvantitou, nýbrž i kvalitou (I. 40.). Dělily se nejen věci, nýbrž i břemena (I. 82. § 10., 1647 : 105. § 1.). Kdyby byl někdo z dílníků způsobil na společném jmění svou vinou škodu, byl povinen škodu tu nahraditi (I. 60., 1723 : 47.). Jak již řečeno, zcizení společného majetku škodilo jen jemu. Nebylo-li možno některou věc rozděliti, odevzdávána byla jednomu z dílníků celá, oč však cenou podíl jeho

převyšovala, to byl povinen jiným způsobem nahraditi, po případě do té výše převzíti dluhy.

Co se týče domu otcovského, připadal synovi nejmladšímu; platilo tedy v právu uherskochorvatském totéž pravidlo jako v právu slovanském. [1])

Ze společných pozemků, luk a lesů (appertinentiae extravillanae) připadlo ke každému nově vystavěnému domu právě tolik, kolik k domu otcovskému, resp. k domu bratra nejmladšího (I. 40. § 3.). Jestliže však společné půdy nebylo tolik, aby dotčené rozdělení mohlo býti provedeno, měla se půda (appertinentiae extravillanae) náležející k otcovskému domu rozděliti na tolik dílů, kolik bylo vystavěno nových domů, a ke každému domu se přidělila stejná část (I. 40. § 5.). Byl-li otcovský dům kamenný, cihlový nebo byl-li jinak tak velkým nákladem vystavěn, že z výtěžku společných statků podobné domy nemohly býti pořízeny, měl otcovský dům od znalců být odhadnut, a odhadní cena měla býti rozdělena na tolik částí, kolik bylo bratrů. Nejmladší bratr podržel sice otcovský dům, avšak podíly z něho připadající bratrům ostatním musel vyplatiti (I. 41. pr. a § 1.). Pravidlo to platilo jen v tom případě, »si filius ipse junior tantae aetatis fuerit, ut rebus suis commode prospicere non possit. Nam aliter in tali sumptuoso aedificio aequalis fieri debebit inter fratres divisio« (I. 41. § 2.).

Dělila-li se s dětmi zároveň matka vdova, obdržela z movitostí stejný díl jako děti, z nemovitostí však ničeho, leč že by jí bylo náleželo jus coacquisitionis, dle něhož jí připadala polovice nemovitostí společně s mužem nabytých (I. 102.), a sice nikoli jako jus virtuale (successorium), nýbrž jako jus reale. Kočárové koně a sváteční šaty manželovy náležely vdově jako praecipuum (I. 99. § 1.). Rovněž tak náležel jí (dle Dec. 17. p. 164.) snubní prsten manželův (nikoli však jeho prsten pečetní, jejž obdrželi synové). Naproti tomu připadala opět vojenská výzbroj (arma militaria) a podobně i knihy [2]) jako praecipuum synům nebo nedílným bratrům (I. 99. § 2.). Synům náleželo dále stádo koní (equi equatiales), pokud dosahovalo nebo převyšovalo počet 50 kusů (viz str. 161.), a pokud otec, jestliže koní těch teprve sám nabyl, neučinil o nich posledního pořízení. (Sr. str. 159.) Neboť o dědovských koních mohl pořizovati jen, pokud běželo o jeho díl (I. 101.).

Díly ze společného jmění se přidělovaly jednotlivým kondividentům losem za tím účelem, aby dělba byla spravedlivá a nestranná. Los prvý

---

[1]) V I. 40. § 2. se ustanovuje: Domus paterna *filio juniori* deputatur ad residendum et habitandum. Ita tamen, ut caeteris quoque filiis seu fratribus de communi proventu hujusmodi bonorum et jurium possessionariorum aliae domus, illi paternae similes, in loco communi, ubi videlicet illorum quilibet voluerit, exstruantur et aedificentur habitandae.

[2]) Uznala tak Commissio systematica.

táhl buď bratr nejmladší nebo nejstarší, jak to bylo smluveno. Dílčí listina podpisována byla všemi dílníky a zhotovována v tolika exemplářích, kolik osob se dělilo. Někdy stanovena v ní byla pokuta (vinculum) proti tomu, kdo by chtěl rušiti provedenou dělbu.

Účinky dělby byly tyto:

1. kondividenti byli vůči sobě navzájem zavázáni *evikcí* (Dec. 1., p. 24.) ve smyslu I. 74. a násl., tak že byli povinni hájiti společně toho bratra, proti němuž třetí osoba zdvihla spor za příčinou dílu odevzdaného mu ze společného jmění;

2. rozdělené jmění nabylo povahy *majetku dědovského* (Dec. 22., p. 140.);

3. k rozděleným statkům vznikalo mezi kondividenty a jejich potomstvem čili t. zv. soudílnými bratry (fratres condivisionales) *vzájemné právo dědické* v tom případě, že některý z nich zemřel bezdětek (I. 47.);

4. *právo vlastnické* se mezi kondividenty *nepromlčovalo,* za to však právo usufruktu ano (I. 46., § 6.);

5. dělba jednou řádně provedená nemohla *po uplynutí jednoho roku* (via facti) býti měněna, nýbrž ten, kdo se domníval býti zkrácen, musil nastoupiti *právní cestu* (I. 45., 46., 1729 : 36.).

Byla-li však smluvena *pokuta* (vinculum, vinculum contractuale, poena vincularis) proti tomu kondividentu, který by provedenou dělbu chtěl měniti, nesměla samovolná změna ani do uplynutí roku býti činěna. Neboť jinak byla by bývala pokuta taková zbytečná (kdo chtěl z kondividentů rušiti druhého kondividenta v držbě teprve po roce, proti tomu stanovena byla v I. 68. pokuta menšího násilí). Pokutě dotčené nepropadal však ten, kdo bral provedenou dělbu v odpor z důvodů uvedených v zákoně. [1])

Spory, jež z rozejití bratrského nedílu vznikaly, byly tyto:

1. processus successorio-divisionalis,
2. vincularis,
3. evictionalis. [2])

---

[1]) Sr. dec. 28., p. 142.: Si condivisionales sub poena vinculari in contraveniente desumenda divisionem ineant, subsequenter vero alteruter illorum semet laesum et damnificatum esse reputans, ad novam divisionem vel rectificationem divisionis procedat, propterea poenam vincularem non incurrit, cum enim articulus 54., 1655 divisiones cum vel sine poena initas ex rationibus in titulis 45. et 46. I^mae. declaratis alterari posse admittat, idcirco casu praecitatorum titulorum emergente vinculum contractuale pro non adjecto censeri debet.

[2]) Szegedi, Tyroc. I., tit. 40. a násl.; Huszty, u. m., II. tit. LXII.; Extr. St. Verb., str. 60.—68.; Georch, Jus patrium II., str. 307.—321.; Kelemen, Inst. II., str. 411.—419.; Domin, Navuchanye, kn. II., č. I., odd. II., str. 88.—95.; Markovics, Epitome, str. 171.—173.; Jung, Darstellung I., str. 351.—356.; Szlemenics, Elementa I., str. 327.—331.; Frank, Principia I., str. 280., 286. a 287.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog, II. str. 260. a násl., 338. a násl.

Kapitola třináctá.

O opravě dělby a dělbě nové.

Při nejlepší vůli kondividentů mohlo se přihoditi, že někomu dostalo se menšího nebo horšího dílu než ostatním, anebo že jinak měl příčinu býti nespokojen s výsledkem dělby. Za tím účelem poskytnuty byly kondividentům dva právní prostředky, kterými chyby a vady při dělbě se vyskytnuvší mohly býti napraveny. Jedním z nich byla *oprava dělby* (rectificatio divisionis, az osztály igazítása, Berichtigung der Theilung), druhým *dělba nová* (nova divisio, uj osztály, neue Theilung). Za Verbőczya se však ještě rozdíl mezi dělbou novou a opravou dřívější dělby nečinil. Tripartitum zná jen novou dělbu, o níž pojednává v I. 45. a 46.[1])

Výraz nova divisio béře se však v Tripartitu ve smyslu příliš širokém. V tit. 45. rozumí se jím skutečná nová dělba, jíž bylo potřebí pro faktické nebo právní vady dělby prvé, v tit. 46. však se uvádí takový příklad, kde původní dělba byla provedena bezvadně, kde však jeden z kondividentů násilím se zmocnil dílu jiného kondividenta. V obou případech bylo třeba k nové dělbě sporného řízení. Kdežto však v případě prvém vyřízena byla věc o jednom soudním roku (I. 45. § 1.), bylo třeba v případě druhém dlouhého soudního řízení, t. j. čtyr soudních roků (I. 46. §§ 2. a 3.). K novému dělení vždycky se vyžadovala *causa rationabilis et legitima* (I. 45. § 1., I. 46. § 2.).

Zajímavo jest, že v Trip. I. 46. § 3.[2]) uvádí se podobně jako ve

[1]) V I. 45. § 1. se praví: Facta autem semel inter ipsos fratres (modo antelato) divisione, si quispiam forsitan fratrum in ejuscemodi juribus possessionariis *aliqua ex causa legitima rursus* divisionem habere voluerit, aut portionem suam minorem vel inutiliorem caeteris esse, aut juris ordine de manibus suis ablatam fuisse, allegando: tunc divisio, hoc modo, *nonnisi processu juris, unico tamen termino octavali* (si per judicem ex propositis et allegatis partium admittenda censebitur) fieri poterit atque debebit. Saepenumero enim absque rationabili et legitima causa *secunda divisio* postulatur. — V I. 46. se pak pokračuje: Inter fratres vero condivisionales si . . . divisio . . . facta fuisset . . . . deinceps divisio (totiž nova divisio) non admittenda. [§ 1.] *Nisi* forsitan *alter fratrum* potentior caeteris evadens post rectam divisionem, *particulam aliquam juris possessionarii* vel territorii *alterius sui fratris violenter pro se usurpasse seu vendicasse comprobaretur*, et impotentior frater violentiae potentioris fratris resistere non valens, aequam divisionem ex novo postularet. [§ 2.] Nam hoc casu divisio ipsa de novo peragenda dignoscitur, *longo tamen processu litis*: et hoc quoque eo modo, si frater ipse divisionem postulans, *legitimam* (ut praemisi) assignaverit rationem.

[2]) Dotčené místo zní: Nam si considerans alterum fratrem post factam cum eo vel progenitore suo divisionem, in terris sibi cedentibus vineas et promontoria plantasse vel aliter frutices et virgulta exstirpasse, ex eoque utiliorem sua portione, quae forte inculta mansit, existere, et propterea divisionem postulare compertus fuerit: etiam longo litis processu, hoc est in quatuor terminis octavalibus novam divisionem bonorum consequi non debebit.

Vislickém statutě čl. 108. (I. dle vyd. Jirečkova ve Svodě zák. slov.)[1]) stejný případ, v němž *se nová dělba výslovně zakazuje.*

Nová dělba nepřipouštěla se také mezi vnuky, jestliže již jejich dědové se o společné jmění rozdělili a jejich synové (vůči vnukům tedy otcové) dělbu schválili (I. 46. pr., Dec. 4. p. 119.). Nová dělba byla dále dle Tripartita vyloučena, byly-li při dělbě vyznačeny hranice.[2])

V XVIII. stol. byl již činěn rozdíl mezi novou dělbou a opravou dělby původní. Za *opravu čili rektifikaci dělby* mohl žádati (dle 1729 : 36.) kondivident, jestliže dělbou *nahodile* (bez úmyslu) a jen *nepodstatně* (in accidentalibus, nikoliv in substantialibus) *byl zkrácen*, stalo-li se na př. nedopatření ve velikosti nebo kvalitě dílů (jednomu dílníkovi dostalo se na př. výnosnější půdy než druhému), nebo pozbyl-li jeden z kondividentů beze své viny po dělbě menší části svého dílu (na př. byl-li po dělbě nějaký kus půdy kondividentovy z úředního nařízení proměněn ve veřejnou cestu, nebo kdyby kondivident část svého dílu ztratil bez vlastní viny ve sporu). Z dotčených méně závažných důvodů mohly si strany vymíniti též dělbu úplně novou. Bez tohoto vymínění nemohly se však dělby nové domáhati, nýbrž jen opravy dělby. (1729 : 36. § 4.)

Byl-li při dělbě některý kondivident zkrácen *podstatně* (in substantialibus), a sice *vinou druhých kondividentů*, mohl žádati za *dělbu novou* (nova divisio). Za podstatné zkrácení pokládala se na př. nerovnost v hlavních statcích (in corporibus), nikoli v příslušenstvích (in pertinentiis), kdež stačila rektifikace původní dělby. Podstatně byl zkrácen také ten, kdo podvodem nebo vinou druhých kondividentů obdržel značně horší nebo menší díl nemovitostí než druzí (1729 : 36. § 5.), dále ten, kdo neobdržel žádných nemovitostí vlastnictvím, nýbrž jen zástavou, kdežto druhým kondividentům se dostalo vlastnictví nemovitostí (Dec. 17. p. 121.), rovněž ten, kdo nešťastnou *náhodou*, v boji nebo ve sporu *beze své viny* pozbyl *značné části* svého dílu (1729 : 36. § 5.).

Za *novou dělbu nemůže žádati:*

1. ten, komu díl celý nebo jeho část *mocí* byla odňata, neboť v případě tomto má žalovati z násilí (I. 75: Per legitimos impetitores accipiendi ac intelligendi sunt causantes et processu juris agentes, non autem violenti occupatores et manu potenti procedentes),

2. kondivident, který pozbyl svých statků *pro proněvěru*, nebo

3. kdo pozbyl svého dílu následkem *dluhů.*

Oba prostředky (oprava dělby i nová dělba) poskytnuty byly zkrácenému pouze *jednou* (1729 : 36. § 6.), a sice pouze před uplynutím promlčecí doby 32 let. (I. 46. § 5., 1729 : 36. § 2.). Běželo-li o osobu nezletilou, nevčítala se do promlčení léta od smrti otcovy, nebo byly-li

---

[1]) Sr. můj Rodinný nedíl, str. 112.

[2]) V I. 46. § 7. se praví: Praeterea, si fratres aliquando per metarum inter se erectiones et distinctiones divisionem fecisse reperti fuerint: extunc divisio bonorum de caetero inter eos et ipsorum haeredes fieri nunquam permittitur.

špatně rozděleny statky mateřské, od smrti matčiny až do dovršení 16. roku nezletilcova (1729 : 36. § 3.; viz str. 187.). V případě chyby, jež se stala při dělbě, běželo promlčení od vydání dílčího listu, v případě újmy, která nastala později (po dělbě), teprv od okamžiku, kdy ona újma se přihodila.

Dříve než se nová dělba provedla, bylo potřebí, *aby veškera massa*, jež byla rozdělena, *uvedena byla do původního stavu*, tak jako by se dělba vůbec byla nestala. Proto:

1. všichni kondividenti byli povinni odevzdati díly své neporušené za účelem nové dělby (povinnost ta nazývala se *kommassace*),

2. všechno *jmění* movité i nemovité i všechny *listiny musely pod přísahou býti vyjeveny* a zapsány (Dec. 16. p. 121.),

3. zapsati se měly i *předměty zaměněné* za jiné (Dec. 20. p. 122.),

3. uvésti se mělo, co kdo *zlepšil*, *zhoršil*, *utratil*, *zastavil* nebo *prodal*, a sice proto, aby škody, jež na svém díle způsobil, nahradil, a meliorace aby mu z massy na základě spravedlivého odhadu byly vráceny (Dec. 11. p. 120. [viz pozn. 2. na str. 162.] a Dec. 22. p. 122.).

Plody, jež byly vybrány od původní dělby až do dělby nové, zůstaly každému kondividentovi (Dec. 23. a 27. p. 123.), leč že by v této příčině žádáno bylo za opravu dělby.

Jestliže kommassace, t. j. neporušené vrácení dílů za účelem nové dělby pro přílišné změny, jež se při jednotlivých dílech staly, nemohla býti provedena, nepřipouštěla se nová dělba (Dec. 19. p. 122.).

Teprve po provedené kommassaci učiněny byly díly úplně nové, a sice dle týchž zásad, dle nichž vykonána dělba původní. Kdežto při opravě dělby zůstaly kondividentům jejich díly, a pouze jich nerovnost byla odstraněna, přidělen byl při dělbě nové každému úplně nový díl.

Spor směřující k opravě dělby nazýval se processus ad rectificationem divisionis čili rectificatorius divisionis, spor o dělbu novou pak processus novae divisionis čili ad novam divisionem. [1])

Kapitola čtrnáctá.

O speciálních právech ženského pohlaví.

Náhradou za to, že k nemovitostem neměly ženské zpravidla žádného spoluvlastnického práva, náležela jim jistá speciální práva, jimiž se jim zabezpečovala slušná existence jednak, dokud se neprovdaly a žily na

[1]) Sr. o opravě dělby a dělbě nové: Szegedi, Tyroc. I. tit. 45. a 46.; Huszty, u. m., II. tit. LXIII. a LXIV.; Extr. Steph. Verbőczi, str. 68.—73.; Georch, Jus patrium, II. str. 322.—333.; Kelemen, Inst. II., str. 419.—432.; Domin, Navuchanye, II. č. I., odd. II., str. 96—105.; Szlemenics, Elementa I., str. 331.—336.; Markovics, Epitome str. 173.—175.; Jung, u. m. I., str. 356.—360; Frank, Principia I., str. 280. a 281.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog, II., str. 342. a 343.

statcích otcovských, jednak když se provdaly a pak ovdověly, a žily tedy na statcích mužových. Jedno z těchto práv (quartalitium) náleželo ženám jen v příčině statků donačních (sr. str. 213. č. 2.), ostatní však v příčině statků jiných. Jsou to tato práva:

1. právo čtvrtinné (quarta puellaris seu filialis, quartalitium),
2. právo dívčí čili vlasové (jus capillare),
3. právo vdovské (jus viduale),
4. právo k obvěnění (dos čili dotalitium),
5. právo k věnu čili přínosu (allatura),
6. právo k snubnímu, resp. svatebnímu daru (paraphernum, res paraphernales).

Sem možno přiřaditi i

7. právo manželky k polovici jmění nabytého společně s mužem za trvání manželství (coacquisitio conjugalis).

I. Quartalitium.

Právo čtvrtinné (jus quartalitium, quarta puellaris seu filialis, a leánynegyed, a negyedjog, P. devojačka ili deklina čertina, D. četertka, das Viertel der Töchter) definuje se u Verbőczya (I. 88. § 1.) takto: Jus quartalitium est jus possessionarium puellis et mulieribus de bonis ac juribus paternis haereditariis in signum parentelae propagationis non perennali vel haereditaria, sed redemptibili lege conditioneque deputatum.

Definice tato není však zcela správná. Především neuvádí se v ní, že quartalitium činilo jednu *čtvrtinu* statků *donačních* udělených jen *pohlaví mužskému*. Právo čtvrtinné nenáleželo dále jen *ženským*, nýbrž *i jejich mužskému potomstvu* (viz str. 164., 3.), a dávalo se jen *jednou* (I. 89. a Dec. 10. p. 81.). Proto, když obdržely čtvrtinu již dcery donatářovy, nemohly jí žádati dcery syna donatářova.

Právo čtvrtinné náleželo *všem dcerám dohromady*, ať jich bylo více či méně (I. 89.), a sice především dcerám donatářovým nebo jejich potomkům, ženským i mužským, a teprve po jejich vymření dcerám synů donatářových nebo potomkům z těchto dcer, jak ženským, tak mužským. Kdyby tedy měl donatář jen jednoho syna a 8 dcer, dostane syn $^3/_4$, a všech osm dcer dohromady $^1/_4$, čili každá z nich $^1/_{32}$; kdyby měl naopak 8 synů a jednu dceru, dostane každý ze synů $^3/_{32}$, dcera však $^8/_{32}$, tedy skoro třikrát tolik co každý bratr.

Co se týče plnění quartalitia, poskytováno bylo ženským svobodným tím způsobem, že jim byla až do provdání poskytována *držba* nemovitostí (I. 29. § 5.), jakmile se však provdaly, bylo *jus quartalitium vykupováno* nejen od mužských potomků donatářových, nýbrž při defektu i od fisku (viz str. 131.) nebo jeho donatáře hotovými *penězi nebo koňmi* (equis equatialibus), a sice v prosté (obecné) ceně (I 28., 29. § 6., 88., 89. § 1.,

101., § 3.; sr. str. 166.). Provdala-li se však dívka se svolením těch, jimž někdy mělo připadnouti čtvrtinné právo, za člověka *nemajetného* (impossessionatus, I. 29. § 7.), tu jí náleželo ke čtvrtině *právo vlastnické*, čili jinými slovy čtvrtina dávala se jí in natura (VI. dekr. Zikm.: 20., I. 29., 30.).

Právo čtvrtinné bylo sice jakýmsi surogátem práva dědického, pročež nemohly dcery za života otcova čtvrtiny žádati (I. 29., 30., Dec. 13. p. 81.), přes to však nebylo quartalitium pravým nápadem. Proto nebyly dcery povinny přispívati ze čtvrtiny k placení otcových dluhů. Povinnost ta náležela jen dědicům. (Dec. 4. p. 85.)

Právo požadovati *quartalitium se nepromlčovalo.* (I. 78. § 5.; sr. str. 188.)

Stalo-li se při plnění práva čtvrtinného nedopatření v tom, že quartalitium plněno bylo ženské vzdálenější před bližší, nebo že jedna obdržela tolik, co náleželo všem, mohla každá ženská (dcera) přes to žádati svůj díl ze čtvrtiny (I. 89. § 2.). Nicméně mohli i synové čtvrtinu nepovinnou nebo přeplacenou jako indebitum žádati zpět. Přijala-li některá z dcer čtvrtinu ze statků náležejících obému pohlaví, zůstalo druhým dcerám právo žalovati na aekvalitu práv pohlaví ženského s mužským, resp. domáhati se spoluvlastnického práva k nemovitostem. (I. 90.) Ta dcera však, která quartalitium přijala, práva toho neměla.

Při počítání čtvrtiny nezahrnovaly se do jmění čtvrtině podrobeného pozemky a louky náležející k selským usedlostem (viz str. 166. 2.) a tím méně klučeniny, jež náležely sedlákům právem vlastnickým. [1])

Čtvrtinného práva nabývaly ženy:

1. po dobrém;

2. ve sporu *o vyloučení »ženského pohlaví«* (t. j. nejen žen samých, nýbrž i jejich mužského potomstva) z vlastnického práva k donačním statkům (ad exclusionem sexus foeminei). Jestliže mužští vyhráli, nebyly ženské povinny ze statků odejíti, dokud nedostaly čtvrtiny jim náležející;

3. ve sporu vedeném v prvé řadě *o rovnost* (aekvalitu) práva obého pohlaví, a v druhé řadě (kdyby rovnost nebyla uznána) *o vyplacení quartalitia;*

4. ve sporu *o plnění čtvrtiny* (ad excisionem quartalitii čili ad obtinendum quartalitium), byla-li inaekvalita práva známa. Spor ten byl dvojí povahy:

a) ex usu, jestliže nebylo sporu o povinnosti k plnění quartalitia, nýbrž jen o způsobu a výši quartalitia. Poněvadž se v případě tomto zavá-

---

[1]) 134. § 2.: . . . . . In qua (= in quartalitiorum solutione) (jumentis exclusis) tamen castra ac curiae nobilitares et sessiones jobagionales populosae, desertaeque et praediales, quam etiam terrae, sylvae, virgulta, prata, piscinae, molendina, fontes, claustra, monasteria et ecclesiae, necnon tributa, pomaria, sagenarumque et clausularum loca et generaliter omnes *pertinentiae* jurium possessionariorum aestimandorum, modo praedeclarato taxantur. Terrae tamen arabiles et prata, ad sessiones jobagionales populosas spectantes et pertinentia (demptis terris et pratis exstirpatitiis, quae colonos proprie concernunt et non ad sessiones pertinent) non aestimantur. Et tandem secundum hujusmodi aestimationis quantitatem solutio quartalitiorum . . . . . fieri debebit.

zané osoby k povinnosti své znaly, nemusely ženské práva svého dokazovati. Stačilo, jestliže dokázaly, že čtvrtina jim dosud nebyla vyplacena (I. 29., 30.);

b) ex jure, jestliže osoby zavázané zpěčovaly se vyplatiti ženským quartalitium. Ženy ve sporu tomto dokazovaly nerovnost práva, t. j. že donační statky náležejí jen pohlaví mužskému, pročež ženským náleží právo čtvrtinné (1486: 26., 1492: 63).[1])

II. Právo dívčí čili vlasové.

Právo dívčí (jus capillare, a hajadoni jog, djevojačko pravo, D. pravica lasna, Jung: Capillar- oder Haarrecht, Putz: Mädchen- oder Capillarrecht) spočívalo v tom, že dívka sirotek měla po otcově smrti právo, aby jí z dědictví, jež připadlo jen mužským, poskytován byl přiměřený jejímu stavu byt, celé zaopatření a v případě provdání i věno, resp. výbava (výbyt). Právem vlasovým nazývalo se toto dívčí právo odtud, že děvčata na rozdíl od ženských vdaných nepokrývala si vlasy šátkem ani jinou pokrývkou, nýbrž chodila prostovlasá.[2]) Proto znamená u Verbőczya (I. 91.) puellae in capillis constitutae, puellae, quae capillos adhuc velamine nudatos gestant (I. 92.), tolik jako nevdané, svobodné ženštiny. Podobný název jako jus capillare, avšak pro jiné ženské právo vyskytuje se v právních památkách polských a litevských. Jest to crinile čili crinale, tedy rovněž »právo vlasové«. Dle Winiarze[3]) nazývala se tak peněžná suma, jež náležela podle obyčejového práva vdově, které muž za života svého nepojistil na svých statcích obvěnění (dotalitium). Na základě tohoto práva mohla vdova zůstati po smrti mužově na jeho statcích a užívati jich dotud, dokud jí suma tvořící crinile od dědiců mužových nebyla vyplacena. V Malopolsku a Velkopolsku a rovněž tak na Rusi Halické činilo crinile 30 hřiven, v Mazovsku 15 kop grošů. Dle výkladu Winiarzova bylo by tudíž crinile totéž co v zemích uherských zákonné obvěnění na rozdíl od obvěnění smluvního, kontraktního.[4])

---

[1]) Sr. o čtvrtině: Extr. Steph. Verbőczi, str. 142.—145.; Kelemen, Inst. II., str. 195.—200.; Domin, u. m. II., str. 142.—149.; Szlemenics, Elementa I., str. 357.—360.; Markovics, Epitome, str. 123. a 124.; Frank, Principia I., str. 283. a 284.; Jung, u. m. I., str. 241.—244.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, II. str. 265.—268. — Zajímavo jest, že právo čtvrtinné (czwarcizna) rozšířilo se na základě obyčeje i v právu polském a mělo vliv i na ustanovení Lit. stat. o ženské výpravě. Dle čl. 8. rozd. IV. Lit. stat. z r. 1529 dostávaly dívky z otcovského jmění výpravu stejnou. Pakli rodiče dívkám výpravy nedali, měli soudci jmění odhadnouti a dáti dcerám jednu čtvrtinu. — Co se týče práva polského, upozorňuje na uherský vliv již Wenzel, u. m. II., str. 268.; sr. Ostrowski, Prawo cywilne narodu Polskiego, I. str. 190. (2. vyd.), Burzyński, Prawo polskie prywatne, I. str. 393.

[2]) Sr. Trip. I. 92.

[3]) Polskie prawo majątkowe-małżeńskie w wiekach średnich (otisk z Rozprav Akad. umění v Krak., odd. histor. filos. sv. XXXVII., 1898), str. 33., 34., 73.—75., 93. a 116.

[4]) Také v právu litevském známo jest crinile, jež se nazývá též pretium virginitatis. (Viz lat. překlady prvého a druhého Lit. stat.) Rusky se nazývalo crinile вѣнецъ. (Sr. I. Stat. Lit. IV. 4., 5., 9. dle vyd. Jirečkova ve Svodě zák. slov.) Dle čl. 4. Lit.

Z Tripartita se o jus capillare mnoho nedovídáme. Teprve pozdější praxe a literatura vysvětlují nám lépe jeho obsah. Tripartitum nezná ani názvu řečeného práva, ač pojem jeho jest mu znám. Mluvíť se o jus capillare v I. 29., 30., 67. § 2. a 92.[1])

Podle citovaných titulů činil se rozdíl mezi případem, kde následkem defektu nastupoval v dědické právo *fiskus*, a pak případem, kde otec zanechal *syny* nebo *bratry*, resp. *bratry adoptované.* V onom případě vykázán byl dívkám, dokud se nevdaly, původně jen otcovský dům a quartalitium, později náleželo jim požívací právo (ususfructus) k otcovským statkům až do provdání. V případě druhém byli synové (t. j. bratří dívek), resp. bratří otcovi (strýcové dívek) povinni poskytnouti dívkám z otcovských statků slušné zaopatření (sustentationem, intertentionem) a výbyt (emaritationem). Později však rozhodla král. kurie (Dec. 5., p. 137.), že bratří otcovi jsou povinni nechati dívky v držbě statků až do provdání. Následkem tohoto rozhodnutí plnili bratří nebožtíkovi jus capillare stejným způsobem jako fiskus, a jiným způsobem než synové nebožtíkovi. Pouze synové směli chopiti se po smrti otcově držby statků, z nichž sestrám jejich náleželo jus capillare, a ex usu poskytovali sestrám byt, zaopatření a výbyt. *Výbyt* měl povahu *podílu na společném (movitém) jmění.* Proto:

---

stat. z r. 1529 náleží ženě mající děti, zůstane-li vdovou a nemá-li upsaného obvěnění, z veškerého jmění manželova rovná část s dětmi. Kdyby se chtěla znova provdati, má svou část zůstaviti dětem, které nejsou povinny dáti jí »věnec«. Že crinile (věnec) náleželo jen vdovám, které vstupovaly do manželství jako panny, vysvítá ze čl. 5. rozd. V. druhého Stat. Lit., který v lat. překladě zní: ». . . . Si vidua dotalitium inscriptum habet, eo sit contenta; heredes reliqua hereditatis portione perfruantur. Si dotalitium inscriptum non habuerit, donec nupserit, tertia bonorum mariti parte utatur; si nupserit, *virginitatis pretium* (v rus. orig. i pols. překl. »věnec«), si *non vidua* priori defuncto nupsit, heredes ei solvunto«.

[1]) V I. 92. se praví: Quo vero pacto (= jakým způsobem) *puellae*, quae capillos adhuc velamine nudatos gestant, decedentibus earum genitoribus *in paternis laribus juribusque possessionariis* usque *ad nubiles* ipsarum *annos* permanere et qualiter de illis tandem *exmaritari* debeant, superius, ubi de bonis per defectum seminis decedentium impetratis tractatum est, manifestum habes documentum. Slovem »superius« míní se I. 29. § 5., 30. § 6. a I. 67. § 2. V I. 29. § 5. se ustanovuje: Filiabus vero *usque ad tempus maritationis* earum *domus paterna* cum quarta parte possessionum paternarum pro quarta filiali secundum consuetudinem regni *sequestretur* et *possidenda relinquatur.* Týž smysl má I. 30. § 6. V I. 67. § 2. se praví: Et si frater ipse defunctus *filias* et uxorem post se relinqueret et bona sua sexum foemineum non sequerentur, ita videlicet, quod prius vivente fratre praemortuo et progenitorum quoque suorum temporibus reale dominium aliqua foeminarum in eisdem bonis non habuisset, tunc *easdem filias infra tempus maritationis earundem*, uxorem autem seu relictam illius tamdiu, quousque sub nomine et titulo domini et mariti sui vixerit, et tempus viduitatis suae peregerit, *eo praecise jure et modo*, *quo frater* ille *defunctus*, dum superviveret, *victu et amictu omnibusque vitae necessariis*, *juxta bonorum* illorum *exigentiam educare providereque* et *conservare* ac *honeste* tandem *filias nuptui tradere*, uxorem autem (si voluerit) nuptui pariter tradere et insuper dotalitium ac res paraphernales ejusdem persolvere *frater ipse superveniens de jure tenebitur. Itidem* quoque *de contractibus* seu fraternalibus adoptionibus — — — *est sentiendum*

1. dcera bratrem vdaná neměla již podílu na movitostech (I. 99., § 1.), leč že by byla nedostala stejného dílu s druhými, v kterémž případě obdržela mimo výbyt, co se nedostávalo do plné výše podílu (Dec. 34. p. 143.), a naopak

2. dostala-li již dcera po otcově smrti díl z movitostí otcových, nemohla žádati výbyt (I. 101. § 4.). Byt v domě otcově a zaopatření nesměly však dceři takové býti odpírány, poněvadž výbyt byl jen částí práva dívčího, a právo celé skládalo se vedle výbytu ještě z bytu a zaopatření. Právo vlasové náleželo dívkám z majetku otcova připadajícího jen *mužským*, ať již byl nově nabytý či dědovský, donační či nedonační. Náleželo jim bez ohledu na quartalitium, jestliže totiž čtvrtina byla jim již vyplacena, či se teprve měla vyplatiti. A měly na ně nárok i tenkráte, jestliže po defektu mužských připadaly statky ženským, jakož i tenkráte, jestliže ženským náležela část z peněz investovaných v oněch statcích (Dec. 2., p. 84., dec. 5., p. 137.).

Ačkoli *bratří* měli sestrám dáti za výbyt *stejný díl* z movitostí po otci, mohl *otec* dceři své dáti i *díl menší*, poněvadž statky nově nabytými mohl disponovati dle své vůle. Proto vdaná dcera od otce z pravidla dílu již žádati nemohla (Dec. 17., p. 140.).

Rozdíly mezi čtvrtinou a právem dívčím jsou tyto:

1. *čtvrtina* dává se jenom *jednou a všem dcerám* donatáře nebo jeho syna, vnuka atd. jen jedna; naproti tomu *jus capillare* dává se *každé* ženské pocházející od donatáře, a každé v plném objemu;

2. *čtvrtina* může býti žádána jen *ze statků donačních*, náležejících pouze mužskému pohlaví, *jus capillare* však i *ze statků nedonačních;*

3. běželo-li o *jus capillare, vylučovaly dcery* z otcových statků náležejících jen pohlaví mužskému, nejen *fiskus* a jeho donatáře, nýbrž *i otcovy bratry*, za příčinou čtvrtiny jich však nevylučovaly;

4. ženský *výbyt*, jenž tvořil část práva vlasového, vyplácen byl z pravidla *na účet podílu* náležejícího ženským na nabytých movitostech, t. j. započítával se do onoho podílu; podíl z quartalitia naproti tomu náležel každé dceři zvláště.[1])

III. Právo vdovské.

Právo vdovské (jus viduale, az özvegyi jog, udovičko pravo, D. pravica vdovička, Witwenrecht) jest obdobné právo jako právo dívčí. Spočívá rovněž v nároku na přiměřený byt (residentia vidualis, congrua habitatio, lakás), zaopatření (statui competens subsistentia seu intertentio vidualis.

---

[1]) Sr. o právu dívčím: Kelemen, Inst. II., str. 201.—204.; Domin, u. m. II., str. 140.—154; Szlemenics, Elementa I., str. 360.—363.; Jung, u. m. I., str. 244.—246.; Markovics, Epitome, str. 124. a 125.; Frank, Principia I., str. 284. a 285.; Putz, System, str. 353.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, II., str. 272. a 273.

tartás, cf. Dec. 16., p. 164. a dec. 7., p. 162.) a, kdyby se vdova znova chtěla provdati, i v nároku na výbyt (exmaritatio, kiházasítás). Vázne jen na oněch nemovitostech mužových, k nimž vdova nemá práva dědického nebo vlastnického. Název má odtud, že náleží jen vdovám (legitimním), tak jako jus capillare jen dívkám. Na jus viduale nemají tudíž nároku souložnice, ani ženy vdané s dirimující překážkou, leč že by byly bona fide (cf. I. 106. pr.).

O právu vdovském má Trip. I. 98. § 1. a násl. dosti obšírné ustanovení.[1]) Dle něho mohla vdova užívati až do své smrti, leč že by se snad opětně byla provdala, statků mužových aspoň v tom rozsahu, kolik činilo její dotalitium. Na tuto míru (ad justam suam competentiam, sr. str. 167.) obmeziti ji mohl buď smlouvou (dobrovolným dohodnutím) anebo sporem právní nástupce jejího manžela; před dohodnutím, resp. vynesením rozsudku užívati mohla vdova všech statků svého manžela. Byla-li ze statků těch násilím vypuzena, mohla žalovati na reposici (Dec. 7., p. 193.). Z obvyklého sídla mužova nemohla však vdova býti vypuzena, leč že by to byl jediný hrad (zámek), který jí nepřipadl. V tomto případě spokojiti se musela jiným domem mužovým mimo hrad.

Právo vdovské plniti musel každý právní nástupce jejího muže: syn, vnuk, soudílný bratr (I. 67.), bratr adoptovaný, fiskus (Dec. 21., p. 165.) i jeho donatář (I. 29. § 4., I. 30. § 7.).

Jus viduale náleželo ženě i tenkráte, jestliže svého muže opustila a více se k němu nevrátila, pokud příčina toho od duchovního soudu předběžně nebyla vyšetřena. Neboť skutek ženin nekladl se jí za vinu, dokud o něm nebylo rozhodnuto (Dec. 3., p. 161.). Dokázali-li však právní nástupci mužovi, že vdova se dopustila cizoložství, a muž jí neodpustil, nenáleželo jí vdovské právo.

Na míru obvěnění (ad competentiam) *nemohla vdova býti obmezena:*

[1]) Quae (= uxor, t. j. vdova, relicta) *de bonis et juribus possessionariis domoque residentiae et curia mariti, quamdiu* sub nomine et titulo defuncti mariti *viduitatis tempore peregerit* et ad alia vota se non transtulerit, etiam cum restitutione dotis suae *excludi non poterit.* (§ 2.) *Postquam* tamen *maritata* nuptaque cuipiam *fuerit, tunc ille,* ad quem bona et jura possessionaria mariti defuncti jure haereditario successorioque devoluta fuisse dignoscuntur, *mulierem ipsam restituta* primum ejus *dote, de eisdem bonis ejiciendi* et excludendi plenariam *habet auctoritatem.* (§ 3.) Imo, *si* bona et *jura possessionaria* viri ipsius praemortui *adeo copiosa fructiferaque* fuerint, *ut dotalitium* uxoris *longe excedere videantur:* tunc is, in quem bona ipsa derivabuntur poterit mulierem illam, si etiam nomen et titulum mariti sui gereret, *de reliqua parte bonorum,* quae scilicet aestimationem dotis suae praecellere et excedere videbitur, *juris ordine* coram suo judice *excludere;* et tantum duntaxat sibi ad utendum de juribus illis possessionariis deputare, quantum dotis quantitas postulabit. (§ 4.) De loco tamen et *domo curiaque* solitae *residentiae mariti excludi mulier ipsa nequibit. Nisi* forsitan domus ea *castrum fuerit,* quod sibi non conceditur, sed domus alia mariti, extra castrum alicubi sita, ad habitandum eidem deputabitur. (§ 5.) *Secus est de illis, qui multa habent* atque possident *castra* pro loco habitationis deputata. Nam hoc casu etiam mulieri castrum deputari poterit habitandum.

1. byly-li tu *nezletilé děti;* poněvadž v nezletilosti nemohly nastoupiti držbu otcových statků;

2. byla-li *pochybnost,* náležejí-li statky *obému pohlaví,* a otec zanechal jen *dcery.* V tomto případě měl býti zaveden spor o vyloučení ženského pohlaví, a teprve uznal-li soud na nerovnost práva, byla vdova obmezena ad competentiam (I. 29., § 4.).

Byl-li proti vdově zaveden spor před ukončením jednoho roku od smrti mužovy, nebyla povinna *až do uplynutí celého roku* (roku smutku) na žalobu odpovídati. (Viz pozn. na str. 123.) Zajímavo jest, že podobná praxe se vyvinula v Polsku, kde vydávány byly inhibiční listy královské, jimiž se zakazovalo poháněti vdovu k soudu až do uplynutí jednoho roku od smrti manželovy.[1]) Na Litvě bylo dotčené beneficium zaručeno vdovám dokonce zákonem. (Sr. Lit. stat. z r. 1529 IV. 17.)

Statky, jichž po smrti manželově užívala, nesměla vdova zciziti ani zavaditi, leč jen do výše svého obvěnění. Za škody, jež způsobila, odpovídala. Listiny, jež náležely dědicům, musela jim vydati, sice mohla býti ze statků mužových vypuzena.[2])

Jus viduale dobře sluší rozeznávati od *dědického práva vdovského* (successio vidualis), t. j. práva, kterým vdova nabývá vlastnického práva k některým věcem z manželovy pozůstalosti (ke snubnímu prstenu, sváečním šatům mužovým, ke kočáru a koním).[3]) Viz str. 242.

IV. Obvěnění.

Obvěnění (dotalitium čili dos, kelengye, hitbér, jegyruha, P. zlamenno ruho [překlad maď. jegyruha], D. miraz, Heirathsgut) byla peněžná suma

[1]) Winiarz, Polskie prawo majątkowe-małżeńskie, str. 32. a 70.

[2]) 1618 : 61.: Quia vero dotalistae dominorum et nobilium non exigua damna et incommoda successoribus maritorum suorum diversis sub praetextibus, tum per literarum et literalium instrumentorum apud se detentionem vel aliis assignationem, tum vero per bonorum abalienationem et desolationem quandoque etiam per collusionem inferre dignoscuntur: ideo statutum est, ut dotalistae universa privilegia literasque et literalia instrumenta, factum bonorum eorundem, in quibus post mortem maritorum remanserunt, concernentia (exceptis literis talibus, si quae forte vel ipsas praecise dotalistas vel ipsarum haeredes tangerent) ad requisitionem successorum legitimorum, et qui per comitatus ad eorundem conservationem juxta leges regni digniores esse judicati fuerint, *sub poena exclusionis a bonis,* de manibus ipsarum sub juramento extradare teneantur. Quae vero bona supra dotem suam, quovis modo et absque legitima ratione abalienasse comperientur, foeneratores pecuniam suam amittant, bonaque eadem in legitimos haeredes et successores comperta per judices comitatuum rei veritate devolvantur. Si autem curias nobilitares vel bona data opera desolari permiserint, ejusmodi damna ex dotibus ipsarum resarciantur . . . .

[3]) Sr. o právu vdovském: Georch, Jus patr. II., str. 149. a násl.; Kelemen, Inst. II., str. 205.—208.; Domin, u. m. II, str. 154.—158.; Szlemenics, Elementa I, str. 363 až 364.; Frank, Principia I., str. 295.—296.; Markovics, Epitome, str. 125. a 126.; Jung, u. m. I., str. 246.—248.; Putz, u. m., str. 319.—321.; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog, II. str. 328.—332.

pojištěná pro ovdovělou věrnou manželku antichretickým zástavním právem na nemovitostech manželových. Verbőczy praví sice na jednom místě, že se dotalitium dává ženě »propter ejus deflorationem et concubitum« (I. 93. pr.), dle čehož bylo by obvěnění náhradou za ztracené panenství, avšak tomu odporují jiná místa Trip., a to I. 96., dle něhož obvěnění dostávají i ženy opětně provdané, a I. 105., dle něhož žena, která se dopustila cizoložství, pozbývá práva na dotalitium. Proto sluší opraviti shora uvedené mínění Verbőczyovo a říci, že obvěnění náleží ženě v odměnu za manželskou věrnost. »Florida virginitas« (I. 96. pr.) má vliv pouze na výši obvěnění.

Skoro táž ustanovení, jaká platí o obvěnění v právu uherskochorvatském, platí o dotalitiu i ve starém právu českém, polském a litevském. V zemích českých vyvinuly se sice některé nepatrné odchylky, avšak spíše jen vlivem deskového zřízení než z jiného důvodu. Co se týče názvu dotalitium a dos, kolísala terminologie latinská právě tak v zemích uherských, jako v českých, polských a na Litvě. Vedle obou dotčených výrazů objevuje se i výraz donatio (I. 93. pr.). Podobně kolísá i terminologie slovanská [1]) (věno a odvěnění, posag a wiano; srov. chorv. výraz miraz, kterým se označuje ještě i nyní věno, dos ve smyslu práva římského).

Také v právu slovanském pojištěno bylo vdově obvěnění antichretickým zástavním právem na statcích manželových atd. [2])

Poněvadž pravidla o obvěnění jsou důsledkem majetkové právní organisace rodinné, a rodinné zřízení uherskochorvatského práva vykazuje, jak shora již vyloženo, elementy slovanské, jest přirozeno, že i uherskochorvatské právo dotální — dos bereme tu ve smyslu obvěnění — vyrostlo z právní půdy slovanské. [3])

Tripartitum podává (v I. 93. § 2.) tuto definici obvěnění: Dotalitium est merces foeminarum legitime conjugatarum ob debitum matrimonii de bonis et juribus possessionariis maritorum juxta status illorum exigentiam dari consueta.

Z definice této vyplývá, že

1. obvěnění náleží jen *legitimní manželce*, nikoli tedy souložnici nebo manželce příbuzné s mužem do 4. stupně, která vědomě přes zmíněnou překážku příbuzenství, resp. švakrovství sňatek uzavřela (I. 106. a 107.);

2. obvěnění náleží ženě *»ob debitum matrimonii«*, nikoli tedy v tom případě, když manželství nebylo konsumováno; [4]) rovněž tak nenáleží snoubence, zemře-li snoubenec;

---

[1]) Kadlec, Rodinný nedíl, str. 87., 120. a násl.

[2]) Kadlec, Rodinný nedíl, str. 87.—90., 120.—124.; Winiarz, Polskie prawo majątkowe-małżeńskie.

[3]) Nesouhlasíme tudíž s míněním Kosutányho, u. m., str. 226., jako by dotální právo uherské zakládalo se na právu církevním, resp. římském a německém.

[4]) Jinak Kelemen, Inst. II., str. 210., a Domin, u. m. II., str. 158.

3. dotalitium mohou žádati *podle zákona* jen *ženy šlechticů* (de juribus possessionariis); dle práva obyčejového dáváno však bylo obvěnění i ženám měšťanským a selským;

4. *výše* obvěnění řídí se *stavem* (juxta statum)[1]) *manželovým*, resp. jak uvidíme, i jeho *majetkem*. Sr. normu vyslovenou v I. 93. § 3.[2]) a násl. a shodující se s ustanovením I. 133. § 18., dle něhož selský dvůr obydlený (sessio jobagionalis populosa) cení se na 1 hřivnu. Magnát a bohatší šlechtic, který měl nejméně 50 selských usedlostí, byl povinen pojistiti své ženě na svých statcích obvěnění ve výši 50 hřiven čili 200 zl. uherských. Měl-li šlechtic usedlostí méně, dostávala vdova obvěněním tolik hřiven, kolik bylo usedlostí. (Sr. str. 126.) To týkalo se však jen šlechticů v Uhrách; neboť v Chorvatsku a Sedmihradsku bylo obvěnění nižší. Činiloť (dle III. 3. § 3.) v Chorvatsku jen 100 zl. a v Sedmihradsku jen 66 zl., ovšem jen v tom případě, »si bona ac jura possessionaria maritorum defunctorum ad tot marcas se extendunt. Nam aliter, si minoris aestimationis bona ipsa fuerint, etiam ibi (prout in Hungaria) relictis eorum pro dote minus datur.« (III. 3. § 4.) Ustanovení tomu sluší rozuměti tak, že v Chorvatsku činilo obvěnění 100 zl. (resp. v Sedmihradsku 66 zl.) jen tenkráte, měl-li šlechtic aspoň 50 selských usedlostí. Měl-li tedy na př. jen 25 usedlostí, činilo obvěnění v Chorvatsku pouze 50 zl.

Výše obvěnění řídí se dále tím, *po kolikáté vstupuje žena v manželství*. Ustanovujeť v té příčině I. 96.: Item advertendum, quod quaelibet foeminarum a primo marito ratione floridae virginitatis, in qua nuptui tradita fuit, integram dotem, a secundo vero post deflorationem scilicet nubendo, mediam duntaxat dotem, a tertio quartam partem, a quarto octavam solum partem dotis habet. (§ 1.:) Si quae autem etiam quinto vel sexto marito nupserit: dos sua in tantum minuetur, ut admodum exigua sit futura.[3])

---

[1]) Sr. ustanovení čl. 18. stat. Visl. II., dle něhož určována byla v Polsku výše věna stavem, z kterého žena pocházela. Sr. Kadlec, Rodinný nedíl, str. 121.

[2]) I. 93. § 3.: Nam secundum status et dignitatis maritorum praeeminentiam ac bonorum et jurium possessionariorum eorundem quantitatem variatur fitque solutio dotalitiorum; verbi gratia: relicta baronis plus consequitur ratione dotalitii quam relicta unius magnatis. Itidem relicta nobilis centum vel *quinquaginta colonos* possidentis *plus nomine dotis assequitur, quam* alterius *nobilis*, cui *minor* fuerit *colonorum numerus*. (§ 4.:) Si enim maritus *officium baronatus* gesserit, tunc mulier ipsa *centum marcas;* si vero *magnas* vel *baro solo nomine* fuerit et officio baronatus caruerit, aut *insignis nobilis* vel miles extiterit, et *quinquaginta sessiones jobagionales* populosas vel *plures* habuerit: relicta ejus *quinquaginta marcas* pro dote sua consequitur; marcam quamlibet per quatuor florenos Hungaricales aut quadringentos denarios praesentis monetae computando (§ 5.:) Relictae autem aliorum *inferioris status* et *conditionis* nobilium de bonis et juribus maritorum possessionariis, secundum magis et minus, *juxta* scilicet *bonorum quantitatem*, aestimatione communi mediante (exclusis agris silvisque et pratis ac aliis pertinentiis ac proventibus bonorum exterioribus) dotes suas rehabere poterunt.

[3]) Také dle práva českého dávalo se pannám větší obvěnění než vdovám. Dle Všehrda (V. 8. 2.) »Ktož pannu pojímá, ten třetinú výš vedle práva zemského má obvěniti proti tomu, což po panně jmenováno jest. Ale ktož vdovu pojme, ten tolikéž

Z citované shora definice vyplývá dále, že

5. obvěnění plní se vdově *ze statků manželových.* (Sr. též I. 96. § 2.: Solvuntur autem dotalitia mulieribus de bonis et juribus possessionariis maritorum, ad quae fuerint traductae.) Za života manželova nemohly ženy zpravidla žádati obvěnění, leč že by byl nastal vinou manželovou rozvod od stolu a lože. Obyčejně *splácelo se dotalitium* teprve, *když zaniklo právo vdovské* (buď smrtí neb opětným provdáním vdovy). Platilo se *v movitostech,* a to částečně *v penězích*, částečně *ve věcech, jež bylo lze zpeněžiti.*[1]) Sr. str. 167.

Obvěnění náleželo vdově i z takových statků manželových, jež byly od něho *zastaveny*, zvláště stalo-li se to bez jejího vědomí a souhlasu.[2]) Zástavní věřitel však, který vdově obvěnění vyplatil, obdržel sumu dotalitia zároveň se svou pohledávkou od právního nástupce zástavního dlužníka.

Dotalitia nemohla žena pozbyti trestným činem manželovým nebo jeho proněvěrou. (I. 104.) Sr. str. 223.

6. Obvěnění plniti musí *každý právní nástupce manželův*, ať to jest fiskus či soukromník: syn, bratr nebo jiný příbuzný manželův nebo donatář. (I. 82., 98., § 2., 104.; II. 60. § 4.)[3])

Obvěnění pozbývala žena v těchto případech:

a) byla-li dopadena *při cizoložství,* a muž se s ní následkem toho rozvedl (I. 105.) Odpustil-li jí však později, nabývala znova práva k obvěnění;

b) uzavřela-li *vědomě incestní manželství* (I. 106. a 107.);

c) *jestliže* soudně byvši upomenuta, *zpěčovala se vrátiti zákonným dědicům listiny* nebožtíkovy (1618 : 61., 1647 : 105.);

---

proti tomu, což po sobě vdova jmenuje, má věnovati.« — Dle Lit. stat. z r. 1529 IV. 16. provdala li se opětně vdova, jež měla od prvého muže upsané obvěnění, nedostávala od druhého muže již *obvěnění žádného.* (Arci náležela jí s dětmi stejná část pozůstalosti, resp. neměla-li dětí, mohla užívati jedné třetiny manželových statků až do smrti.)

[1]) Stanovíť v té příčině I. 95.: Dotalitiorum autem solutio partim pecuniis numeratis, partim vero rebus mobilibus et venalibus, juxta tamen verum pretium et valorem earundem rerum, fieri semper solet. (§ 1.:) Exclusa tamen vestium sartitarum ac armorum et equorum boumque ac aliorum pecorum claudorum aestimatione, quae in sortem solutionis dotalitiorum non acceptantur. (§ 2.:) Res autem mobiles et venales in hac parte tales esse debent, quae in foro quotidiano vendi possunt, prout sunt oves, boves, equi, caprae, vaccae, vituli et porci, qui se movere de loco in locum commode possunt.

[2]) Praví se v té příčině v I. 103.: Sciendum deinde est, quod si maritus mulieris, necessitate forte ingruente . . . . ., jura sua possessionaria alteri cuipiam impignoraverit, *maxime absque uxoris suae consensu:* tunc mortuo marito, poterit mulier ipsa dotem suam ab eo, qui jura hujusmodi possessionaria pignori tenet, requirere, pariter et rehabere. Quoniam impignoratio non excludit proprietatem et perpetuitatem jurium ipsorum possessionariorum (§ 1.: . . . .). (§ 2.:) Attamen tempore redemptionis eorundem jurium possessionariorum ille, ad quem redemptio ipsorum spectabit, non solum super capitali summa, pro qua utpote impignorata fuerant, sed etiam super solutione ejuscemodi restitutae dotis satisfactionem impendere tenebitur.

[3]) II. 60. § 4.: Uxor vero sua dotem ac res paraphernales suas tam a filiis suis, quam etiam ab eo, qui portiones mariti sui possidebit, marito ipso decedente, pro se rehabere valebit. . . . . .

d) pustošila-li statky, jichž užívala z titulu obvěnění nebo vdovského práva, nebo *zcizila-li* je do výše obvěnění nebo nad ni (1618 : 61., 1647 : 105.). Zcizila li vdova statky mužovy do výše obvěnění, pozbývala nejen dotalitia, nýbrž i práva podržeti statky zbývající (nezcizené). Jestliže však zcizila statky mužovy nad výši obvěnění, nabývali jich opětně právní nástupci manželovi, položili-li držiteli (kupci) sumu obvěnění. Pokud tedy zcizené statky obvěnění přesahovaly, nabývali jich právní nástupci manželovi beze všeho platu;

e) provdala-li se vdova opětně a *nechtěla-li,* byvši vyzvána, *přijmouti dotalitium* a manželovy *statky vydati* (II. 24.);

f) vystrojila-li manželovi nebo dětem *příliš nákladný pohřeb,* za kterýmž účelem *zcizila statky,* jichž užívala vdovským právem. Zapovídalo se vdovám také odkládati pohřeb manželův nebo synův za tím účelem, aby mohly statků déle užívati. Dědici byli v takových případech oprávněni mrtvolu pohřbiti a dědictví z rukou vdovy žádati (1655 : 25., Dec. 12. p. 163.);

g) dopustila-li se žena skutku *většího násilí* (II. 43. § 4.) a byla proto odsouzena. Obvěnění její připadalo však odpůrci ve sporu zvítězivšímu teprve po smrti manželově;

h) vzdala-li se žena *dobrovolně obvěnění* ve prospěch mužův, a sice bez ohledu, z jakého důvodu se to stalo. Odřekla-li se však dotalitia z donucení nebo ze strachu, mohla je přece žádati. (I. 109.) [1])

Tripartitum mluví jen o t. zv. *obvěnění zákonném* (dos legalis, törvényi hitbér). Vedle něho vyvinulo se však právním obyčejem t. zv. *obvěnění smluvní* čili *upsané* (dos contractualis vel scripta, szerződési vagy irott hitbér). Byla to suma, kterou muž své ženě při uzavření sňatku, resp. ženich nevěstě upisoval. Také obvěnění upsané připadalo ženě teprve po smrti manželově, nikoli však ze jmění dědovského, nýbrž *z nově nabytého.* Náleželo jí bez ohledu na to, bylo-li manželství konsumováno čili nic, ba i tenkráte, dopustila-li se žena cizoložství. Obdržela-li žena obvěnění upsané, nemohla zároveň žádati obvěnění zákonné. (Dec. 9. p. 162., Dec. 16. p. 164.) Kdežto obvěnění zákonné se nepromlčovalo (I. 78. § 5.), zanikalo právo k obvěnění upsanému promlčením (1729 : 37., Dec. 36. p. 160., Dec. 20. p. 164.). Obvěnění zákonné požívalo privilegia tím, že předcházelo přede všemi pohle-

[1]) Item quanquam durante matrimonio uxor dotem suam marito (ut communiter) triplici de causa relaxare soleat; primo, si maritus bona suae conjugis, quorum successio non respicit, neque cadit in virum suum (= in eum), ampliaverit et augmentaverit; secundo, si expensas necessarias etiam alio modo bonis in illis vir fecerit; tertio, si uxor marito suo, ut praetextu dotalitii sui, ipsa decedente, saluti animae suae consulat commiserit, vel aliter super illo disponendum ordinaverit: tamen *juxta modernorum consuetudinem,* etiam praemissis causis cessantibus, poterit mulier ipsa viro dotalitium. maxime in mortis articulo, quando de metu et timore viri suspicio tollitur, relaxare (§ 1.:) Secus est tamen, si uxor in humanis agens et sana existens, per maritum metu et terrore ad relaxandum sibi cogeretur. Nam in tali casu facta per mulierem super ea re legitima reclamatione atque retractatione: relaxatio hujusmodi et fassio quoque inde celebrata locum non habebit.

dávkami věřitelů, byť byly tyto pohledávky i starší. Naproti tomu obvěnění smluvní privilegia onoho nemělo. (Dec. 36. p. 160., dec. 20. p. 164.) Dotalitium zákonné náleželo jen vdovám šlechticů, dotalitium upsané mohlo býti zaručeno i ženám nešlechtickým.

Jak o obvěnění zákonném, tak o smluvním mohla žena učiniti *poslední pořízení*, zemřela-li však bez něho, připadlo obvěnění zákonné jejím dědicům zákonným (i když zemřela dříve než manžel), kdežto obvěnění smluvní vracelo se muži. (I. 93. § 6. a Dec. 7. p. 162.)[1])

Jako náleželo vdovám ze statků mužových obvěnění, tak mohlo náležeti i vdovcům ze statků žen t. zv. *protiobvěnění* (contrados, viszonyos jegybér, D. protimiraza juš, Gegengabe oder Widerlage des Weibes). Právo to náleželo vdovcům jen výjimečně, jestliže žena výslovně jim je přiznala. Contrados vyvinula se právem obyčejovým jen v takových případech, kde žena byla bohatá, a muž chudý.[2])

V. Věno čili přínos (allatura).

Výraz allatura (hozomány, D. prinesek[3])), Tripartitu neznámý, vešlý v užívání teprve v době pozdější, béře se ve smyslu širším a užším. V širším smyslu jest allatura veškeren majetek, který žena muži přinesla, ať dědovský či nově nabytý, ať movitý či nemovitý. Allaturou v širším smyslu jest tedy nejen věno, nýbrž i snubní, resp. svatební dar, který se v Tripartitu i v pozdější praxi nazývá parafernem (res paraphernales, parapherna). V užším slova smyslu rozumí se však výrazem allatura jen dědovský *movitý* majetek, jejž žena při rozdělení s bratry nebo s rodiči obdržela a *muži svému přinesla, resp. odevzdala*. Dědovské nemovitosti

---

[1]) I. 93. § 6.: Mortua vero muliere, qui sibi in linea consanguinitatis propinquior erit, dotalitium ejus reacquirendi, sibique vendicandi habet facultatem.

Dec. 7. p. 162.: Uxoribus juxta titulum quoque 93. Imae et receptam praxim judiciariam nonnisi post fata maritorum ad acquisitionem dotis actio realis enascitur. Porro alia est ratio dotis legalis, alia scriptae; quoad priorem, etiamsi uxor praemoriatur marito, tamen propinquioribus ejusdem contra successores mariti actio competit, e converso posterior tamquam inter res mobiles computanda, uxore sine testamento praemortua, vi mutuae conjugalis successionis in articulo 11. 1687 fundatae ad maritum recidit, quia dos legalis est necessitatis, scripta vero est liberae voluntatis ex nudo maritorum uxoribus complacendi studio promanans; jam vero haec complacentia ita interpretari nequit, ut maritus beneficio legalis in art. 11. 1687 fundatae successionis renunciare voluisse censeri possit. . . . . .

[2]) Sr. o obvěnění: Extr. St. Verbőczi, str. 145.—156.; Kelemen Inst. II., str. 209. až 226.; Domin, u. m. II., str. 158.—167.; Szlemenics, u. m. I, str. 364.—369.; Markovics, u. m., str. 126.—129.; Jung, u. m. I., str. 248.—254.; Frank, Principia I., str. 311.—313.; týž, A közigazság törvénye I, str. 533.—538.; Putz, u. m., str. 316. a 317.; Wenzel, A magyar és erd. magánjog II., str. 198.—202.; Wenczel, A magyar magánjog, str. 147.

[3]) Sr. české *přínos*, kterým v mluvě venkovského lidu označováno bývá věno. Také v Lit. stat. užívá se výrazů podobných: внесенье (stat. I. rozd. IV. čl. 1.) a принесенное (IV. 5.).

ženiny nazývány bývají obyčejně bona uxorea aneb vzhledem k dětem bona materna (I. 54. § 1. a I. 113. § 4., separata patrimonia matrem solam concernentia). Přes to že žena odevzdala svému muži allaturu ke správě a užívání, zůstalo jí přece vlastnictví, pročež se po rozvázání manželství vracela allatura manželce nebo jejím dědicům. (Dec. 19. p. 140.) Byla-li spotřebována, nahražovala se zpravidla ze jmění nově nabytého (Dec. 2. p. 161.), a jen výjimečně ze jmění dědovského, bylo-li jí použito k investici. (I. 110. § 3.[1]), Dec. 5. p. 98., Dec. 11. p. 162.) Allatura vrací se i tenkráte, není-li dokázáno, že jí bylo použito ve prospěch statků mužových (že byla investována), dokáže-li se jen, že žena přinesla muži jisté jmění (movité), a má-li muž nějaký nabytý majetek. (Dec. 2. p. 161.) Neboť není-li nabytého jmění, a investice není dokázána, tu, byť se i dokázalo, že žena jisté movitosti přinesla, pokládají se přinesené věci za spotřebované.

K důkazu investice nepřipouští se

1. přísaha ženina (Dec. 14. p. 163.),

2. doznání mužovo (recognitio mariti); poněvadž by mohlo býti učiněno z lásky k ženě na újmu dědiců mužových (Dec. 10. p. 162.), leč že by muž zanechal děti, ve kterémžto případě se nepředpokládá, že by ženě své stranil před dětmi (Dec. 11. p. 162.),

3. inventář ženin nebo její dílčí list; neboť z obého vyplývá jen to, že žena obdržela nějaké peníze, nikoli však, že jich použila ve prospěch mužův. Mohlať je sama utratiti.

Allatura skládající se z nemovitostí čili, jak se říkalo, bona uxorea nemohla býti zatajena, a proto v příčině nemovitostí spor ani nastati nemohl.

Také ohledně allatury měla vdova právo retence, t. j. nebyla povinna statky manželovy opustiti, dokud smlouvou nebo rozsudkem otázka allatury nebyla vyřízena. V nedostatku peněz dávala se vdovám k pojištění allatury část statků zástavou. (Dec. 16. p. 164.)

I allatura měla přednost před pohledávkami věřitelů. (Dec. 36 p. 160., dec. 19. p. 164.)

Poslední pořízení o allatuře jakožto majetku dědovském nemohla žena učiniti. Po její smrti připadala allatura nikoli manželovi, nýbrž jejím zákonným dědicům, a nebylo-li jich, kondivisionálům (I. 47.).

Allatury nepozbývala žena:

1. *trestným činem mužovým* nebo jeho proněvěrou (I. 104.),

[1]) Titulo autem vel jure impignoratitio fassio inter conjuges simpliciter non admittitur, nisi manifesta evidentique ex causa et ratione celebretur. Puta: uxor aut de paternis aut prioris mariti laribus et domo paratas pecunias sive jocalia, gemmas et monilia vel res aureas aut argenteas palam et ad notitiam multorum ad maritum attulit; maritusque illas et illa, aut ad bonorum emptionem vel redemptionem, aut piscinarum vel molendinorum constructionem, sive domorum aedificationem manifeste convertit. Isto et alio consimili (si scilicet abfuerit dolus omnis) casu impignoratio et inscriptio ipsa admittenda censetur.

2 *pro cizoložství* (jinak při dotalitiu, I. 105., 106.),
3. při *defektu mužově* (Dec. 2. p. 161.).

Naproti tomu *ztrácela allaturu:*

a) *byla-li odsouzena ke ztrátě majetku* (II. 43. § 4.; srov. str. 257. lit. *g*),

b) *nechtěla-li*, byvši vyzvána k přijetí *allatury*, tuto bezdůvodně *přijmouti* a *vydati mužovy statky*. V tom případě odsuzovala se nejen k vrácení oněch statků, nýbrž i ke ztrátě nabídnuté sumy (allaturní, II. 24. § 4.; sr. str. 183.),

c) *zavázala-li se společně s mužem* mužovým *věřitelům*. V případě tomto neměla co do svých vdovských práv přednosti před druhými věřiteli. (Dec. 19. p. 164.)

VI. Snubní a svatební dar (paraphernum).

Snubním, resp. svatebním darem (paraphernum, res paraphernales, jegyajándék, jegy-vagy nászajándék, P. svadbeni dar, svadbena svita, D. dar zaručni, W. des Weibs zugebrachte Güter, Mitgift, die Mitgab und zugebrachte Güter) nazývaly se všechny *movitosti*, které daroval nevěstě buď ženich nebo někdo jiný za příčinou zasnoubení nebo uzavření sňatku. [1])

Jako parafernum dávány byly nevěstám peníze, svatební šaty, [2]) šperky a pod. Také obligace mohly jim dány býti místo hotových peněz. Spolupodepsal-li obligaci otec ženichův, byl i on povinen svatební dar vyplatiti, a sice především z majetku nově nabytého (Dec. 3. p. 97.).

Parafernum bylo *soukromým vlastnictvím* (peculium) *ženiným* (a nalézalo se také v její držbě a užívání). Proto ho nepozbývala žena pro cizoložství ani pro incestní manželství, ani snoubenka (resp. ten, na koho po ní parafernum přešlo), nedošlo-li pro smrt snoubenky nebo snoubence ke sňatku (I. 100. § 4.).

O svatebním daru mohla žena činiti poslední pořízení. (I. 100. § 4., I. 105. § 2.) Neučinila-li testament, dědily jej děti (I. 100. § 3.), a nebylo-li jich, její rodiče (I. 100. § 2.). Snubní dar však, který pocházel od muže, zůstával po bezdětné ženě, jež neučinila o něm posledního pořízení, mužovi (I. 100. § 4., 1687 : 11.).

Svatebního daru pozbývala žena

1. v případě dotčeném v II. 24. § 4., kde ztrácela též allaturu,

2. bylo-li jmění určené k pojištění snubního daru prodáváno se svolením ženiným, poněvadž tím se žena daru svého vzdala (Dec. 13. p. 163.),

---

[1]) Sr. I. 93. § 1.: Paraphernales autem res dicimus: omnia bona mobilia, quae mulieri aut per maritum, aut parentes vel fratres, sive etiam alios quoscunque, tempore solennitatis nuptiarum aut desponsationis vel subarrhationis ejus dantur.

[2]) Že svatební roucho (vestes nuptiales, jegyruha) dáváno bylo asi často jakožto svatební dar, na to ukazuje termin jegyruha, kterým prvý maďarský překladatel Trip. Blažej Veres označuje mylně dotalitium, a Pergošić dle toho překládá zlamenno ruho.

3. dal-li muž za svatební dar obligaci, žena pak již obdržela dědictvím mužovy movitosti. Neboť svatební dar vyplácel se z mužových movitostí. (Dec. 24. p. 165.) Proto měla žena ve svém prospěchu žádati snubní dar ještě za života mužova buď od něho neb od jeho otce, podepsal-li obligaci. Po smrti mužově, jakmile dědila jeho movitosti, nedostávala ničeho. [1])

VII. Ius coacquisitionis.

Coacquisita conjugum (a házastársak közszerzeményei, D. skupzaskerba tovaruška, J. Zusammenerwerbung der Eheleute) jsou takové statky (nemovitosti), jichž manželé nabyli v době manželství, a jež jsou tudíž jejich společným vlastnictvím. Kdežto o ženách měšťanských a selských se předpokládalo, že pomáhají manželovi nabývati jmění čili, jak se říkalo, že jsou coacquisitrices ipso jure, považovány byly ženy šlechticů za spolunabyvatelky, jen když jejich jméno v nabývacím listě bylo uvedeno. (Sr. I. 48. a I. 102.) Co se týkalo movitostí, na př. peněz, nemohla vdova šlechticova býti spolunabyvatelkou, poněvadž movitostí se nenabývalo listem nabývacím, a poněvadž na movitostech participovali všichni členové rodiny stejným dílem; ženě tedy nenáležela polovice, nýbrž stejný díl, jako každému dítěti. (I. 99. § 1.) Za movitosti pokládaly se i zastavené statky. [2])

Coacquisitio conjugalis byla právě tak zákonným břemenem dědictví (onus legale successionis) jako dotalitium a allatura. Neboť žena, i když obdržela obvěnění a přínos, nebyla povinna opustiti mužovy statky, dokud neobdržela svou koakvisici (1622 : 67.). I když žena šlechtična byla spolunabyvatelkou, pokládán byl přece muž za nabyvatele hlavního (coacquisitor principalis, I. 18.), a proto disponoval z pravidla volně o veškerém společně nabytém majetku (massa coacquisitionis), a sice i na případ smrti (Dec. 11. p. 138., Dec. 5. p. 162.), leč že by tomu vadila předchozí úmluva (Dec. 39. p. 144., Dec. 44. p. 146.), nebo že by hlavním zdrojem koakvisice byl majetek ženin (Dec. 58. p. 149.). Žena však za života manželova nemohla se svou polovicí beze svolení manželova disponovati. (Dec. 1. p. 102.,

---

[1]) O parafernu a allatuře píší někteří spisovatelé v jedné kapitole, jiní odděleně. Sr. Extr. St. Verbőczi, str. 157. a 158. (de parapherno); Kelemen, Inst. II. str. 231. až 244. (de allatura uxorea); Markovics, u. m., str. 131.—133. (allatura); Domin, u. m. II., str. 167.—169. (o parafernu), str. 169.—172. (o allatuře); Szlemenics, Elementa I., str. 371. až 374. (de allatura); Frank, Principia I., str. 313. a 314. (de allatura); týž, A közigazság törvénye I., str. 683.—686. (Feleség hozományárul) a str. 686.—688. (Jegy- és nász-ajándékrul); Jung, u. m. I., str. 257.—260. (von der Allatur und vom Paraphernum); Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog, II., str. 193.—197.

[2]) Sr. I. 102. §§ 3. a 4.: Verum si jura impignoratitia maritus ipse defunctus quocunque tempore ante scilicet conjugium vel in conjugio sibi obligata, post obitum suum reliquerit, etiamsi nomen uxoris seu uterque sexus haeredum in literis obligatoriis et impignoratitiis non contineatur: aequaliter tamen inter conjugem, filios, filiasque vel fratres indivisos, instar aliarum rerum mobilium, dividentur. (§ 4.:) Quoniam jura impignoratitia redemptibilia sunt, quae post redemptionem in pecunias convertentur. Pecuniae autem inter bona mobilia computantur. . . . . .

Dec. 4. p. 124.) Zemřel-li muž bez závěti a zanechal-li děti, připadala jim jen otcova polovice; s druhou polovicí mohla vdova spolunabyvatelka volně disponovati (Dec. 21. p. 122.) Nebylo-li žádných dětí, připadala manželova polovice vdově, tak že se pak stala vlastnicí veškerého společně nabytého jmění (I. 48., Dec. 11. p. 138). [1])

Oddíl čtvrtý.

O právu zástavním.

Kapitola patnáctá.

O antichretickém právu zástavním.

Verbőczyovské právo nezná hypotéky, t. j. zástavního práva k nemovitostem, kde se nemovitosti zástavnímu věřiteli neodevzdávají, nýbrž jen zavazují za tím účelem, aby z nich došel zaplacení, kdyby dluh včas nebyl zaplacen. Hypotéka nesnášela se s tehdejším právním nazíráním. Faktický moment při právu byl tak úzce spojen s momentem právním, že za oprávněnou osobu na venek byl pokládán z pravidla jen ten, kdo stál k věci nikoli pouze v ideálním poměru právním, nýbrž kdo ji měl fakticky ve své moci. Kromě toho nepřála hypotéce ještě jedna okolnost. Ve středověku nechápalo se dobře, že kapitál jest statkem produktivním, a proto hlásáno bylo od církve a leckde i od světské moci, že braní úroků jest nepřirozené, že se příčí morálce a nařízením božím, a že jest tedy něčím nesprávným a nedovoleným, lichvou. Názor ten vidíme i u Verbőczya. (I. 80 § 1. a 81. §§ 1. a 2. [2])) Ačkoli čím dále tím více bylo užíváno kapitálu za účelem výrobním, následkem čehož se šířilo přesvědčení, že zákazy lichvy (braní úroků) jsou neodůvodněné, nenabylo toto přesvědčení vrchu, aspoň na počátku. Braní úroků vyskytovalo se ve formě skryté, povstaly rozličné právní instituty. [3]) Formou úroku byly na př. t. zv.

---

[1]) O společně nabytém jmění manželů sr.: Kelemen, Inst. II., str. 226.—231.; Domin, u. m. II., str. 173.—176.; Szlemenics, u. m. I., str 369.—371.; Markovics, u. m., str. 129. a 130.; Jung., u. m. I., str. 255. a 256.; Frank, Principia I., str. 293.—295.; Wenzel, u. m., str. 148. a 149.

[2]) I. 80. § 1.: Et quanquam jura possessionaria impignoratitia nedum possidere aut gubernare damnabile, salutique contrarium, verum etiam aliquid de illis scribere formidabile videatur: quoniam tamen leges imperiales atque civiles (= právo římské) ejus usum admittunt, ideo in hoc regno partibusque sibi subjectis, usus iste perniciosus multum inolevit, incrementumque grande coepit. . . . . .

I. 81. § 1.: . . . . . Nam si quis hoc modo bonis pignoratis utitur, usuram palam committere dignoscitur.

[3]) Viz článek můj Lichva v Ottově Slovníku Naučném.

pozemkové renty. Dlužník zavázal pozemek svůj ročním důchodem (rentou), který odváděl věřiteli dotud, dokud nezaplatil kapitálu. Jinou formou bylo t. zv. *antichretické právo zástavní*, které jest známo společnému právu uherskochorvatskému. Spočívalo v tom, že dlužník odevzdal věřiteli zastavenou nemovitost, aby ji užíval dotud, dokud nebude dluh úplně zaplacen. [1])

Nemovitost sama odevzdána byla zástavnímu věřiteli při antichretickém zástavním právu za účelem *pojištění* zapůjčeného *kapitálu*, *ususfructus* (fructuum perceptio) pak byl mu poskytnut na místo *úroků*. Poněvadž na venek (mimo zúčastněné strany) takové zastavení nemovitostí ničím se nelišilo od prodeje, nazývá se v pramenech i v praxi vedle obvyklého terminu (im)pignoratio (elzálogítás, zálogbaadás, založenje, Verpfändung) též *venditio temporaria*, [2]) venditio *jure redemptibili* facta nebo *fassio temporalis*. (Podle těchto terminů jest zastavení prodejem s výhradou zpětné koupě za určitou sumu.) Výjimkou užívá se i nesprávných terminů venditio titulo hypothecae a hypothecaria abalienatio (sr. Extr. St. Verb., str. 108.), které povstaly zmatením pojmu hypotheca a pignus. Pro antichretické zástavní právo samo vyskytují se výrazy *jus (im)pignoratitium*, *jus pignoris*, *pignus* (zálog, zalog, Pfandrecht, *jus temporaneum*) Statky zastavené nazývají se bona impignorata, jura pignoratitia.

Výraz pignus není při antichretické zástavě případný, poněvadž terminem tím označováno bylo i zástavní právo *k movitostem* (a ovšem i zastavená movitá věc sama), o němž tuto nepojednáváme, poněvadž v té příčině recipováno bylo právo římské. Nepřípadnost výrazu cítila se ostatně v Uhrách samých; neboť jen tak dá se vysvětliti matení rozličných pojmů hypotéky a antichretické zástavy.

Antichretické zástavní právo dle způsobu, jakým se ho nabývalo, bylo trojí: 1. *smluvní* (pignus contractuale seu conventionale), jež vznikalo úmluvou stran; 2. *exekuční* čili *soudní* (p. judiciale), jež vznikalo soudní exekucí na základě rozsudku (II. 56.), 3. *zákonné* (p. legale seu tacitum), jež se zakládalo na ustanovení zákona. Zákonným právem zástavním chráněna byla speciální ženská práva (právo čtvrtinné, vlasové, právo k obvěnění, allatuře a koakvisici manželčině; I. 103., II. 24.).

Podle Tripartita vyžadovalo se k platnosti zastavení, aby zástavní prohlášení učiněno bylo před místem věrohodným (fassio authentica, I. 60. pr.), zástavní fasse učiněná nad sumu 50 zl. musela býti utvrzena statucí (I. 63. § 1.), a převyšovala-li zástavní pohledávka obecnou cenu nemovitosti zastavené od deficienta, bylo potřebí i královského svolení. (I. 65. § 1., s nímž dlužno srovnati I. 60. § 8.) Později všechny tyto požadavky odpadly. Od nutnosti statuce upuštěno 1647: 125. § 2., pečeť

[1]) Sr. I. 81. pr.: . . . . . Ex parte dantis impignoratio est juris proprii (= vlastních nemovitostí), necessitate cogente, temporalis ad utendum alteri concessio. Quantum autem ad creditorem seu recipientem: impignoratio est juris alieni cum fructuum perceptione, et capitalis summae repetitione perniciosa damnabilisque ad tempus detentio.

[2]) Německy říkalo se Pfandverkauf.

authentická přestala býti žádána a stačila pečeť soukromá dle 1655 : 52. § 2., a rovněž tak nebylo potřebí král. konsensu. Bylť fiskus právě tak jako zákonní dědicové nucen vyplatiti pohledávku váznoucí na statcích, jež na něj spadly (1647 : 125. § 1.).

Za týchž okolností, za kterých při prodeji avitických statků měla místo praemonice a admonice (viz kapitolu 18. Obligace ze smluv), bylo nutno i při zastavení nemovitostí, aby se stala *praemonitio*, resp. aby vzat byl zřetel na *admonitio*. Nebyla-li osobám, jimž náleželo jus praemonitionis, zástava nabídnuta, nebo zůstala-li nabídka osob, které měly jus admonitionis, nepovšimnuta, mohly dotčené osoby, pokud se týče jejich dědicové žalovati *ad transvestitionem pignoris* (I. 60. §§ 1., 2., 5., 9. a 10. a 1807 : 9. §§ 4. a 5.) čili ad transvestitionem conditionum pignoratitiarum, t. j. domáhati se toho, aby zástavní smlouva uzavřená se zástavním věřitelem byla zrušena, a podmínky její aby přeneseny byly na žalobce. Zástavní věřitel obdržel likvidovanou, resp. přisouzenou pohledávku a byl nucen zastavenou nemovitost odevzdati žalobci.

Účinky zastavení nemovitostí byly:

1. *co se týče zástavního věřitele* (pignoratarius) tyto:

a) náleželo mu právo zástavu *držeti* a *ji užívati* (I. 81., 82.), a sice nehledíc k tomu, převyšují-li důchody zastavených statků úrok zástavní pohledávky (Dec. 14. p. 139.),

b) zást. věřitel mohl zastavenou nemovitost *dále zastaviti* (subimpignoratio, Dec. 2., 3., 4. p. 199.), nikoli však na delší dobu, než sáhalo jeho vlastní právo,

c) mohl žádati na vlastníkovi věci zastavené nejen *vrácení* své *pohledávky*, nýbrž i *náhradu užitečných* a *nutných nákladů* učiněných na zastavenou nemovitost, naproti čemuž však musel opět *nahraditi škody* způsobené úmyslně nebo nedbalostí,

d) zástavní věřitel byl povinen *nésti veřejná břemena* spojená s držbou zastavené nemovitosti, jako byly berně a insurrekce (vojenská povinnost), a konečně

e) po vypršení smluvené doby, nejdéle po 32 letech měl *vrátiti zastavené statky* a *přijmouti pohledávku*, sice jinak právo k ní ztratil;

2. *co se týče zástavního dlužníka*, pokud se týče *vlastníka* zastavených nemovitostí. Vzhledem k tomu, že zastavením nepřevádělo se na zástavního věřitele vlastnictví, *mohl* zástavní *dlužník zastavený statek prodati.* Kupec musel však úplně dodržeti podmínky zástavy, poněvadž prodávající nemohl na jiného převésti více práv než měl sám. Z téhož důvodu, nabyl-li někdo donací zastavených statků následkem defektu nebo noty zástavního dlužníka, nemusel zástavnímu věřiteli dodržeti podmínky, k nimž se zavázal deficiens nebo notorius, poněvadž právo těchto osob zanikalo defektem, pokud se týče notou.

Ačkoli při uzavírání zástavních smluv ponechána byla stranám svobodná vůle, byly přece některé *podmínky* vyloučeny jakožto *nezákonné*

(conditiones illegales). Za podmínky takové pokládány byly ve smyslu zákonů (zvláště I. 82.) jakož i nálezů král. kurie ony podmínky, jež vyplacení (výkup) zástavy činily nemožným anebo velmi nesnadným. Ostatní podmínky byly spravedlivé a *zákonné* (justae ac legitimae čili legales).

Podmínkami nezákonnými byly zvláště tyto:

a) byla-li zástava odevzdána *na více než 32 léta*, leč že by bylo běželo o t. zv. *zápis* (inscriptio ob fidelia servitia) anebo o *zvýšení zástavní pohledávky (auctio)*, ve kterémž případě doba zástavní o několik let mohla býti prodloužena (Dec. 7. p. 106.),

b) bylo-li dědicům zástavního dlužníka pod pokutou (poena vincularis) *zapověděno, že nesmějí pustiti se do sporu* za příčinou zástavní smlouvy, jež jim byla na škodu (Dec. 2. p. 105.),

c) bylo-li vymíněno, že *výplata* zástavy má se díti *týmiž penězi*, jež byly dány zástavnímu dlužníkovi (Dec. 10. p. 107.), poněvadž stačily běžné peníze (Dec. 1. p. 150., Dec. 10. p. 107.),

d) že *statky nesmějí býti vyplaceny*, *dokud* zástavní *věřitel má* za sedláky ještě *nevybrané dávky* (restantiae). Neboť dávky ty mohly by schválně býti nevybírány, aby výkup statků stal se nemožným nebo příliš těžkým (Dec. 10. p. 107.),

e) byla-li by v zástavním listě uvedena *suma*, *které dlužník neobdržel* (Dec. 13. p. 108.),

f) že *výkup* má se státi *vlastními penězi* zástavního *dlužníka,*

g) že *v případě nevyplacení zástavy* ve smluvené době má *zástava* na *novou řadu let* býti zavazena,

h) že nemovitosti společně *nezastavené* mají *najednou (zároveň)* býti vyplaceny.

Naproti tomu jsou tyto *podmínky zákonné:*

a) že zástavnímu *dlužníkovi* jest *volno kdykoli* po vypršení 32 let neb i dříve *zástavu vyplatiti,*

b) že zástava *nemá* býti vykoupena *před vybranými* podzimními *plody;* neboť plody nahražují zástavnímu věřiteli ušlé úroky,

c) že *věřitel* zástavní má *v jisté lhůtě* (několik měsíců anebo celý rok napřed) býti *vyzván*, aby *přijal* zapůjčené *peníze*,

d) kdyby zástavní dlužník zastavené nemovitosti chtěl zastaviti na více let nebo za větší pohledávku, aby *zástavnímu věřiteli* dána byla *přednost*,

e) aby zástavní *věřitel* mohl volně *stavěti budovy*, jež uzná za *potřebné* (Dec. 25. p. 116.),

f) že se *zástavní pohledávky* mají *vrátiti najednou* (Dec. 3. p. 106.).

Obsahovala-li zástavní smlouva nezákonné podmínky, mohli příbuzní zást. dlužníka, jimž náleželo dědické právo, žalovati *na uznání neplatnosti* oněch *podmínek* (ad invalidationem conditionum illegalium). Ve sporu, jenž se opíral o I. 58., 59., musel žalobce dokázati nexum sanguinis et jurium,

aviticitu (neboť se statky nově nabytými mohl každý dle I. 57. volně disponovati) a nezákonnost podmínek.

Na základě *opomenuté praemonice* mohly býti zavedeny dva spory: *a) na neplatnost zástavy* (ad invalidationem pignoris ex neglecta praemonitione dle I. 60., 61., 63.), *b) ad transvestitionem conditionum pignoratitiarum* (dle I. 59., 60.), o níž učiněna zmínka již shora. Při obou dlužno dokázati rovněž společenství krve i práv i aviticitu.

Kdežto se zmíněné spory týkaly jen osob, jež se pokládaly zkrácenými od zástavního dlužníka, *mohl* zástavní *dlužník* sám nebo *jeho dědici*, jestliže chtěli zástavu vykoupiti, a zástavní věřitel se zpěčoval ji vrátiti, *pustiti se do jednoho z těchto tří sporů:*

1. do *prostého sporu výplatného* (processus simplex reluitorius), který se opíral o I. 82., a k němuž *nebylo třeba soudního vyzvání*, aby věřitel přijal pohledávku, ač se vyzvání takové nezbraňovalo. Mohlť zástavce vyzvati přátelsky nebo soudně zástavního věřitele, aby stanovil dobu hodící se oběma stranám k likvidaci (k účtování a dokázání pohledávek, jež činil pignoratář). Likvidovanou, resp. prokázanou pohledávku vracel pak výkupce zástavnímu věřiteli;

2. do *sporu likvidačního* čili *likvidačně výplatného* (pr. liquidatorio-reluitorius čili reluitorio-liquidatorius), jenž *vyžadoval soudního vyzvání.* Před podáním formální žaloby musel zástavní věřitel od žalobce, který složil menší sumu, a sice 3 zl., ležely-li zastavené nemovitosti v jednom komitátě, a 6 zl., ležely-li v několika stolicích, býti soudně vyzván, aby v tom případě, má-li vedle sumy váznoucí na zastavených statcích ještě nějaké jiné pohledávky, pohledávky své likvidoval, jinak ale zástavu vrátil. Žaloba opírá se o I. 82. a 1655 : 52. Žalován byl zástavní věřitel, který nechtěl nabídnutou menší sumu přijmouti a větší (t. j. plnou pohledávku) účtovati a zástavu vrátiti. Provedl-li žalobce se své strany potřebné důkazy (že jest tu realitas pignoris [faktum zastavení], quidditas p. [totožnost zástavy se statkem žalovaného], jus reluendi [že žalobce jest vlastníkem zástavy nebo podzástavcem], event. i devolutio pignoris [že od vydání zást. listu až do přítomného sporu zástava dědicům zást. dlužníka nebyla vrácena]), bylo *žalovanému uloženo*, aby *likvidoval* své *pohledávky.* Věřitel účtovati mohl:

a) zapůjčený kapitál, t. j. jistinu uvedenou v zástavním listě,

b) sumy zapůjčené zást. dlužníkovi později *(auctiones).* T. zv. auctiones illegitimae, t. j. dodatečné zápůjčky poskytnuté poručníkovi nebo vdově sine sufficienti et legali causa (Dec. 21. p. 115.) vraceny byly jen tenkráte, dokázal-li žalovaný zást. věřitel, že děti měly z nich prospěch,

c) co vyplatil místo zást. dlužníka, jako obvěnění, přínos, čtvrtinu (ve smyslu I. 103.),

d) co vynaložil na spory ve prospěch zastavené nemovitosti, jako na spor proporční (Dec. 38. p. 118.), spory mezní a j. (Dec. 11. p. 45.),

e) meliorace, jako na př. vykrčení půdy (exstirpatio), její osazení (impopulatio, Dec. 6. p. 45.), potřebné stavby a plantace (Dec. 8. a 9. p. 45.). Co se týče staveb a plantací, nerozhodovaly však náklady učiněné zástavním věřitelem, poněvadž pro zástavního dlužníka nemusely míti té ceny, jako pro věřitele, nýbrž brala se v úvahu jen nynější jejich užitečnost. Náklady na stavby nepotřebné nebo takové, jež zástavní věřitel zřídil proti soudnímu zákazu, se mu nenahražovaly, bylo mu však volno materiál stavební bez poškození zástavy si odnésti;

3. do *sporu admoničně-výplatného* (pr. admonitorio-reluitorius čili reluitorio-admonitorius), který *vyžadoval* rovněž *soudního vyzvání*. Žalobce vyzval zást. věřitele, aby přijal *celou zástavní pohledávku* (actio ad levationem summae integralis). Nepřijal-li věřitel nabídnutou pohledávku, složil dlužník peníze u soudce (jemuž za jejich uschování náležela od věřitele vigesimalitas, dvacátá část, t. j. 5%), vyzdvihl si od něho potvrzení, že věřiteli pohledávku nabídl, a na základě onoho potvrzení podal *žalobu vyzývací* (actio admonitoria), v níž žádal nejen za vrácení zástavy, nýbrž i za to, aby žalovaný byl odsouzen, že bez náležité příčiny nepřijal nabízené mu sumy (1638 : 29., II. 24. §§ 4. a 7.).[1])

Zvláštním druhem zástavy byla *inscriptio ob fidelia servitia* (I. 43. pr. a I. 69. § 1.), týkala-li se statků avitických. Inskripcí řečenou čili *zápisem* rozuměl se převod šlechtických nemovitostí učiněný v odměnu za služby buď již prokázané nebo teprv očekávané. Zápis učiněn býti mohl buď jure perennali nebo temporali. Byly-li předmětem inskripce statky nově nabyté, jevila se dotčená smlouva soukromým darováním. V tom případě, bylo-li třeba k inskripci donačních statků královského svolení, měla inscriptio ráz darování královského.[2])

Oddíl pátý.

O právu dědickém.

Kapitola šestnáctá.

O právu dědickém ze zákona.

Jak již shora bylo poznamenáno, ustupuje v Tripartitu dědické právo testamentní úplně do pozadí. Připouští se v rozsahu jen zcela obmezeném, pokud totiž uznáno bylo v právu uherskochorvatském neobmezené indivi-

[1]) Sr. o antichresi: Extr. St. Verbőczi, str. 108.—117.; Kelemen, Inst. II., str. 539. až 553; Szlemenics, u. m. II., str. 29.—41; Domin, u. m. II. č. II. odd. I., str. 48.—72.; Markovics, u. m., str. 203.—209.; Frank, Principia I., str. 206.—212.; Jung, Darstellung I., str. 438.—450.; Schuler v. Libloy, u. m. II., str. 61.—64.; Putz, u. m., str. 163.—165.

[2]) Schuler v. Libloy, Siebenbürg. Rechtsgesch. II., str. 63.

duální právo vlastnické, jehož důsledkem jest dědické právo závětní. V příčině statků avitických připouštěly se testamenty jen potud, pokud se shodovaly se zásadami dědického práva ze zákona. Hledíce tudíž jednak k tomu, že dědické právo testamentní není v době Tripartita ještě plně vyvinuto, a jednak i k tomu, že nevykazuje naproti právu římskému žádných zvláštností, nevěnujeme mu v knize této pozornost.

Větší interes než dědické právo testamentní poskytují *dědické smlouvy*, za něž pokládati sluší dle práva uherskochorvatského: 1. *adopci synovskou,* 2. *adopci bratrskou* čili *contractus*. Sr. o nich str. 140.—144.

Největší význam má v dědickém právu uherskochorvatském *právo intestátní*. Zakládalo se jednak na svazcích krevně právních, t. j. na svazku osob, mezi nimiž byla communio sanguinis et juris (viz shora str. 156.), jednak na zvláštních ustanoveních zákona. Co do svazků krevně-právních povoláni byli k dědictví ze zákona: 1. descendenti, 2. ascendenti, 3. příbuzní poboční. Co se týče jiných osob, povolaných k dědictví ustanoveními zákonnými, dědili: 1. manželové (mužové a ženy po sobě vzájemně, a mimo to vdovy), 2. fiskus.

Intestátní právo dědické mělo místo tenkráte, nebylo-li žádné platné disposice zůstavitelovy, nebo nepřipouštěla-li se (v příčině avitických statků) volná disposice. Naproti právu římskému má dědické právo ab intestato dle práva uherskochorvatského tu zvláštnost, že pozůstalost (haereditas, hagyaték, ostavština, Verlassenschaft) nemožno pokládati za soujem všech práv a povinností, jež by náležely jedné osobě. Naopak různá vlastnost jednotlivých částí majetku zůstavitelova, různost pohlaví povolaných osob a jiné okolnosti působily, že k jednotlivým částem pozůstalosti, ba k jednotlivým věcem nastupovala posloupnost singulární anebo lépe řečeno speciální. Záleželo totiž na tom, běželo-li o věci movité neb nemovité, a při obojích opět, jednalo-li se o jmění dědovské nebo nově nabyté, běželo-li dále o statky donační neb nedonační atd. Padalo také na váhu, byla-li communio sanguinis et juris úplná (čili jinými slovy, běželo-li o účastníky rodinného nedílu) či neúplná (jednalo-li se totiž o soudílné bratrstvo). Co se týče pohlaví, platila u šlechty v příčině nemovitostí zpravidla inaequalitas juris, v příčině movitostí však aequalitas. Statky donační připadaly pravidlem (nebylo-li jinak ustanoveno) rovněž jen pohlaví mužskému. Na základě I. 5. a 57. bylo však připuštěno, aby prvý nabyvatel (donatář) změnil bez újmy devolučního práva fisku řád posloupnosti k donačním statkům. (Viz str. 210.)

I. Posloupnost descendentů.

Potomci zůstavitelovi (descendentes, az örökhagyó lemenő utódai potomci, Nachkommen) bez rozdílu pohlaví, pokud byli se zůstavitelem příbuzni *v prvém stupni*, dědili dle *hlav* (per capita, fejenként, po glavah, nach den Köpfen), *v stupni vzdálenějším* dle *kolen* (per stirpes, törzsön-

ként, po lozah, nach den Stämmen). Dědily jen děti manželské a pohrobci narození do 10 měsíců po pohřbu zůstavitelově (II. 62. § 3.). Děti plnokrevné (fratres germani čili fratres carnales et uterini), t. j. pocházející od týchž rodičů dědily po obou rodičích stejným dílem, naproti tomu děti téhož otce, dvou však matek (fratres carnales) dědily jen po otci, nikoli po maceše, a naopak děti jedné matky (fratres uterini) dědily jen jmění mateřské, nikoli otčimské. Platila tedy zásada: paterna paternis, materna maternis.

A. Pouze *synové* (a nikoli tedy dcery) *dědili* jmenovitě tyto statky a věci:

1. statky donační nabyté jen pro mužské pohlaví, leč že by donatář byl rozšířil dědické právo na obé pohlaví, anebo že by ženské pohlaví jakýmkoli způsobem bylo nabylo držby,

2. statky nabyté pro obé pohlaví, od impetranta však obmezené jen na pohlaví mužské,

3. statky nabyté smíšenou donací, byla-li vypuštěna klausule utriusque sexus (I. 21., Dec. 6. p. 137.); co se týče sumy vyplacené za donaci dědily však ženské s mužskými,

4. statky koupené, určil-li je nabyvatel, který má právo volné disposice (I. 5., 57.), jen pro syny,

5. užitky (důchody) přijaté po smrti otcově ze statků náležejících jen pohlaví mužskému (srov. str. 163., 1.) jakož i meliorace (Dec. 20. p. 140.),

6. knihy, pečetní prsten, zbraně (I. 99. § 2., Dec. 17. p. 164. a obyčej) jakožto praecipuum.

B. Dcery dědily *zároveň se syny:*

1. statky nabyté donací pro obé pohlaví,

2. statky nabyté jen pro pohlaví mužské, jestliže ženské nějakým způsobem dostaly se do držby (usus),

3. statky mateřské (ať nově nabyté či dědovské, ať movité či nemovité, ať právem vlastnickým či jen zástavním držené). (Sr. I. 113. § 4.) Vyjmuto bylo však jmění matky, jíž udělena praefectio bez klausule utriusque sexus (I. 17. § 4.),

4 hotové peníze a jiné movitosti (I. 99. § 1.), neustanovil-li zůstavitel jinak,

5. nemovitosti koupené otcem neb matkou. Neboť statky takové repraesentují peníze, tedy movitosti, leč že by fasse zněla jen na mužské,

6. nemovitosti nabyté zástavou (I. 102. § 4.), jež rovněž představují peníze,

7. statky držené k pojištění práva čtvrtinného, odkladu (homagia) nebo na základě rozsudku pro větší násilí nebo jiný trestný čin. Neboť tituly tuto uvedené jsou druhy zástavy (zákonné a exekuční), I. 17. § 4. (Sr. str. 163. a 164.)

C. Nestejně dědili *synové* v těchto věcech:

1. listiny rodinné dostával do opatrování jen syn nejstarší (I. 42. pr.),

2. dům otcovský připadal synu nejmladšímu (I. 40. § 2.).

D. Děti legitimované nedědily stejným způsobem:

1. legitimované per subsequens matrimonium postaveny byly na roveň s dětmi legitimními,

2. legitimované per rescriptum principis nedědily statky avitické, bylo-li legitimních dětí, poněvadž privilegium nemohlo míti přednost před zákonem. Nebylo-li však dětí legitimních, dědily před fiskem, který práva svého k dědictví legitimací se strany panovníkovy se vzdal. Co do jmění nově nabytého konkurovaly však s dětmi legitimními (I. 5., 57.). Jestliže tyto přivolily, dědily i statky avitické, aniž však svolení legitimních dětí vázalo jejich dědice, kteří mohli žalovati především na uznání výhradného práva dědického a v druhé řadě na prohlášení onoho svolení neplatným (I. 106.—108.);

3. co se týče dětí legitimovaných per rescriptum papale, rozeznávala se legitimace dvojí: directa, jež měla účinek jen pro nabytí duchovních úřadů, a indirecta, kterou uznávána byla platnost manželství osob, jež pro příbuzenství neměly sňatek uzavříti, a rovněž tak manželský původ dítěte narozeného z tohoto manželství. Kdežto v příčině legitimace přímé není sporu o tom, že děti takovým způsobem legitimované nemají dědického práva, soudí někteří učenci, že legitimatio indirecta zjednává jim právo dědické, neděje-li se na újmu oprávněných dědiců, dle většiny učenců však nemá jiného účinku než leg. directa (poněvadž papeži nenáleží právomoc v záležitostech světských).

Děti nemanželské, t. j. děti, jež se narodily mimo manželství nebo v manželství neplatném, nemají dědického práva ani ke jmění otcovskému, ani k mateřskému. (I. 106. § 2., I. 108., II. 62. § 4.) Verbőczy vylučuje nemanželské děti zřetelně jen z dědictví statků avitických, z čehož by se mohlo souditi, že v příčině jmění ostatního náleží jim právo dědické. Frank (Principa I., 279.) nepřipouští takové mínění, poněvadž se příčí právnímu nazírání národa, vykládá však Tripartitum tím způsobem, že rodiče nemohou ve prospěch nemanželských dětí disponovati s dědovskými statky, tak že (a contrario) děti nemanželské děditi mohou nově nabyté jmění rodičů na základě jejich disposic. To platí o statcích koupených a movitostech. Ačkoli tedy dle tohoto výkladu netěší se nemanželské děti přízni ani zákona ani práva obyčejového, nejsou vyloučeny z dědického nastupování dle testamentu.

Rovněž tak náleží nemanželským dětem právo na alimenta a na vychování ze statků rodičů, a sice dle práva přirozeného, jež ukládá rodičům povinnost vychovávati své děti.

II. Posloupnost ascendentů.

Nebylo-li potomků, dědili předkové (ascendentes, felmenő örökösök, ascendenti, Ascendenten), a sice statky dědovské na základě krevněprávního společenství, statky nově nabyté však na základě vzájemnosti,

vyslovené v I. 53. § 10.: Pater filio et e contra filius patri, quidquid rerum et bonorum poterit acquirere, jure naturali tenetur. (Pravidlu zde vyslovenému odporují však I. 5., 57., 51. § 9.) Co se týče statků donačních, nedědili ascendenti, nebyla-li o nich učiněna výslovná zmínka v donační listině. Bylyť donace udělovány zpravidla jen »haeredibus et posteritatibus«, tedy pro potomstvo.

Řád nastupování spravoval se stupněm příbuzenství, tak že ascendenti bližšího stupně vylučovali ascendenty vzdálenější; byli-li tudíž na živu rodiče zůstavitelovi i jeho dědové a báby, dědili jen rodičové. Mimo to platilo pravidlo, že dědovské statky dědila jen ta linie ascendentů, od níž ony statky přešly na descendenty (paterna paternis, materna maternis).[1] Statky avitické vracely se takto ke svým liniím.

Poněvadž dědické právo mezi dětmi a rodiči bylo vzájemné (I. 53. § 10.), a po rodičích dědily jen děti manželské, nemohli naopak rodiče děditi po dětech nemanželských.

Za týchž okolností, za kterých dědily legitimované děti po rodičích, dědili naopak rodiče po legitimovaných dětech.

Dědické právo adoptovaných dětí po adoptujících rodičích nemožno pokládati za dědické právo intestátní, nýbrž za smluvní. Kdybychom je však i chtěli považovati za dědické právo ze zákona, museli bychom co do posloupnosti *adoptujících rodičů* po adoptovaných dětech činiti rozdíl mezi majetkem, jehož se dostalo dětem od rodičů adoptujících, a majetkem, který jim připadl po rodičích vlastních. Čeho adoptovaný nenabyl od adoptanta, to také nemůže děditi adoptant po adoptovaném. Ani *bona acquisita* adoptovaného nemohla připadnouti adoptujícímu otci, nýbrž *vlastním rodičům adoptovaného* (I. 53. § 10.), a kdyby nebyli na živu, *fisku*. (I. 10.)

III. **Posloupnost příbuzných pobočných.**

Poboční příbuzní (collaterales, oldalrokonok, pobočni rodjaci, Seitenverwandten) jakožto condivisionales, mezi nimiž jest communio juris et sanguinis čili, jak Verbőczy praví (I. 47. § 4.), sanguinis propago et mutua fraternalis divisio, dědí jakožto třetí třída zákonných dědiců v nebytí descendentů a ascendentů. (I. 47. a 67.)

Příbuzní poboční dělí se na mužské příbuzenstvo čili *agnáty*, t. j. na mužské potomky některého předkova syna, a na příbuzenstvo ženské čili *kognáty*, t. j. na potomky (obého pohlaví) některé dcery předkovy. Dále se činí rozdíl mezi bratry plnokrevnými (fratres germani, carnales et uterini) a polokrevnými (fr. carnales a fratres uterini).

Větší práva než kognáti mají *agnáti*. Dědíť samotni statky vyhražené jen pohlaví mužskému, a co se týče jmění ostatního, konkurují s kognáty. Z bratrů polokrevných nastupovali fratres carnales jen ve statky otcovské, a fratres uterini jen ve statky mateřské.

[1]) Princip tento byl obnoven judexkuriální konferencí I. § 10.

Rozdíl sluší činiti mezi statky dědovskými a nově nabytými.

V příčině *statků dědovských* platila tato pravidla:

a) posloupnost příbuzných pobočných jest co do příbuzenských stupňů *neobmezená*, t. j. poboční příbuzní povolávají se k dědictví in infinitum, pokud vůbec mohou provésti důkaz příbuzenství,

b) promlčení sukcesse *se nepřipouští* (I. 46., 78.),

c) ti, kteří jsou blíže příbuzni a *kteří se* o dědovské jmění *rozdělili později, vylučují příbuzné vzdálenější,* kteří se rozdělili *dříve* (1659 : 117.),

d) bratří a sestry (pokud statky náležejí i pohlaví ženskému) nastupují in capita, vzdálenější příbuzní však in stirpes (1659 : 117.).

Poněvadž základem intestátní posloupnosti pobočných příbuzných jest communio juris et sanguinis (mutua fraternalis divisio), nedědili po sobě ti, mezi nimiž byla pouhá communio juris, na př. nepříbuzní kondonatáři.

Co se týče *statků nově nabytých,* dědili kondivisionales jen někdy. Platila tato pravidla:

a) statky donační nabyté *po rozdělení bratr* po bratrovi *nedědil,* leč že by jeho jméno bylo uvedeno v listu donačním (I. 47. § 2., I. 50. § 3.). Po Verbőczyovi rozšířeno pravidlo to praxí na všechny statky nabyté po rozdělení,

b) jmění *nedonační* nabyté ve stavu nedílnosti z důchodů *nerozděleného majetku dědil bratr* po bratrovi (1723 : 47. § 2.),

c) rovněž tak dědil bratr po bratrovi takové *nedonační jmění,* jehož ve stavu nedílnosti bylo nabyto *jiným způsobem než z plodů* společného majetku. Jmění toto připadalo mu však teprve tenkráte, když nabyvatel neměl descendentů, pokud se týče když descendenti jeho zemřeli bez potomků. Testovati o jmění tom nemohl ani nabyvatel ani poslední jeho potomek (1723 : 47. § 3.),

d) statky donační nabyté *před rozdělením nedědil bratr* po bratrovi následkem klausule »haeredibus et posteritatibus« (1715 : 26., jestliže totiž jméno bratrovo nebylo zapsáno v donačním listě, I. 43.).

IV. **Posloupnost manželů.**

Rozeznávati sluší *dědické právo vdovské* (successio vidualis, özvegyi öröködés) od *vzájemného děd. práva manželu* (succ. conjugalis, házastársak kölcsönös öröködése).

Vdova dědila, *byly-li* tu *děti*, jakožto praecipuum tyto předměty:

a) kočár a koně, s nimiž jezdívala s mužem, a sváteční šaty mužovy (I. 99. § 1.),

b) snubní prsten (Dec. 17. p. 164.).

Byla-li *coacquisitrix*, náležela jí *polovice* společně nabytých nemovitostí. Kromě toho dědila stejnou s dětmi část movitostí (I. 101. § 1.) a jmění pokládaného za movitosti. V příčině té obdržela tolik, jako každá z dcer.

Byli-li synové odděleni a dcery vybyté, náležela jí veškerá movitá *neavitická* pozůstalost manželova (I. 99.).

Neavitické movité jmění (celé) dědila vdova též tenkráte, nebylo-li dětí, v kterémžto případě připadlo jí i veškero nedonační jmění nemovité, jestliže manžel její zemřel jako ultimus deficiens. Neboť majetek nedonační repraesentoval peníze, za něž byl koupen, tedy movitosti, a co do movitostí, uznána byla vzájemná dědická posloupnost manželů (1687 : 11.). Nevadilo, že jméno ženino nebylo vloženo do listu nabývacího, poněvadž vypuštěno bylo nikoli k vůli fisku, nýbrž k vůli dětem. Kdyby však vdova byla konkurovala s rodiči nebožtíka manžela, tu by v příčině manželových nemovitostí předcházeli před ní rodičové nebožtíkovi.

Vzájemné dědické právo manželů uznáno bylo teprve po Verbőczyovi (1687 : 11.) a *týkalo se*, jak již řečeno, jen *movitostí*, a tedy i nemovitostí držených antichretickým zástavním právem. Co se týče nemovitostí, nedědili po sobě navzájem manželé, nebylo-li jejich jméno uvedeno v nabývacím listě (I. 48., 102.).

V. Posloupnost fisku.

Fiskus nastupoval jako zákonný dědic buď ex defectu nebo ex nota nebo ex caducitate.[1])

Oddíl šestý.

Právo obligační.

Kapitola sedmnáctá.

Úvod.

Povšechný ráz uherskochorvatského soukromého práva jakožto práva převahou nemovitostního jeví se i v oboru obligací. Nečetná ustanovení Tripartita, jimiž upraveno jest právo obligační, týkají se hlavně smluv v příčině šlechtických nemovitostí. Kromě toho pojednává se v Tripartitu o deliktech, jež měly za následek náhradu škody způsobené pachatelem.

[1]) Sr. o právu dědickém ze zákona: Extr. St. Verbőczi, str. 74.—100.; Georch, u. m. II., str. 267.—306., 374. a násl.; Kelemen, Inst. II., str. 359.—390., 455.—472.; Szlemenics, u. m. I., str. 300.—315., 319.-324.; Domin, u. m. II., části I. oddíl II., str. 33.—74.; Markovics, u. m., str. 159.—166.; Frank, u. m. I., str. 278. a 279., 285. a 286., 288.—290., 292.—295., 297.; Jung, u. m. I., str. 334.—348.; Schuler v. Libloy, u. m. II., str. 80.—92.; Putz, u. m., str. 354.—359.; Wenzel, A magyar és erd. magánjog rendszere, II., str. 318.—334.

Příbuzenské svazky, jež hrály velikou roli v oboru práva k nemovitostem, nedovolovaly, aby vůle dočasného správce rodinných statků jevila škodlivé následky pro rodinný majetek. Proto obmezuje se disposice statky dědovskými ve prospěchu členů rodinného nedílu i dílných příbuzných, kteří ještě po svém rozdělení stojí ke statkům někdy společným v ideálním nexu kondivisionality, majíce k nim t. zv. právo sperativní, virtuální čili eventuální. Statky dědovské mohou býti zcizeny jen v případech zákonem výslovně připuštěných, a pokud se zcizení připouští, musí nemovitost, jež má býti zcizena, nabídnuta býti dříve osobám, jež k ní mají právo předkupní. T. zv. *jus retractus* (Näherrecht, Einstandsrecht, Beispruchsrecht, Geltung, Nähergeltung, Zugrecht, Losung) známé právu nejčetnějších národů [1]) a zejména i právu německému a právům slovanským (v právu českém nazýváno ssutí dědin, abscussa alienatio, sipatio) obmezuje i v právu uherskochorvatském volnou disposici s dědovskými statky. Vyskytuje se tam jus retractus příbuzných (retractus gentilitius seu ex jure consanguinitatis) i retractus sousedů a vlastníků hraničících pozemků (r. vicinorum et commetaneorum, sr. něm. Marklosung).

Kapitola osmnáctá.

Obligace ze smluv.

(Fassiones.)

Nejdůležitější místo mezi smlouvami (fassiones), jimiž převáděny byly šlechtické nemovitosti s jedné osoby na druhou, zaujímají *smlouvy trhové* (fassiones perennales, örökvallások).

Náležitosti fassí perennálních byly tyto:

1. fassio musela býti učiněna před osobou věrohodnou nebo místem věrohodným *pod authentickou pečetí,* jinak měla platnost jen fasse temporální (zástavy) (I. 59.—61., II. 13., 1723 : 47.),

2. kontrahenti museli býti *osobně* přítomni nebo poslati *plnomocníky* a vůli svou ústně projeviti (1723 : 35., 40.—43., 1729 : 24., 1764 : 11.); smlouva sepsaná měla se jim *přečísti* a v jazyku jim známém *vyložiti*, a sice pod neplatností jednání (1687 : 13.),

3. běželo-li o prodej *jmění avitického*, mělo býti *nabídnuto* (vyjímajíc případ fasse nevyhnutelné) všem, kteří ex nexu juris et sanguinis měli k němu eventuální dědické právo, a sice jak mužským, tak ženským (jestliže jmění to náleželo obému pohlaví). K nabídce nestačilo projeviti jen úmysl věc prodati, nýbrž žádalo se, aby oznámeny byly i *podmínky* prodeje (I. 60. § 1.),

[1]) Také právo turecké zná několik způsobů retraktu.

4. chtěl-li *ultimus deficiens* činiti perennální fassi o statku donačním, musel (vyjímajíc případ krajní nutnosti, sr. str. 195. a 196.) vyžádati si k platnosti fasse *král. konsensu*. Kdo nebyl posledním potomkem svého rodu, nepotřeboval sice král. svolení, avšak chtěl-li, aby prodávaný statek v případě defektu fassionáře (kupujícího) zpět mu připadl, nesměl užiti obvyklé klausule *nullum jus nullamve juris proprietatem pro se reservando* (I. 69. pr.). Spadalť následkem této doložky prodaný statek (v případě defektu fassionáře) na fiskus, a sice *per contractum*, jak se říkalo. Právo k eventuálnímu zpětnému nabytí mohl si tedy fatent vyhraditi jen tím, že dotčenou klausuli vynechal. Fasse jeho nebyla v tomto případě perennální abalienací, nýbrž jen perennální inskripcí.

Že perennální fasse, jako každá jiná fasse, musela býti prosta podvodu, omylu a strachu, rozumí se samo sebou.

Podle motivů prodeje dělily se perennální fasse (I. 58., 59. a 60., sr. str. 195. a 196.) na:

1. *fassiones simplices*, při nichž důvodem prodeje byla lehkomyslnost a marnotratnost,

2. *f. rationabiles*, jež se děly z důvodů hospodářských a za účelem plnění nutných závazků (zejména za účelem placení dluhů),

3. *f. necessariae*, kde bylo jmění prodáváno jen v případě nevyhnutelnosti (jako za účelem zaplacení homagia, výkupného ze zajetí a p.).

Toto rozeznávání fassí mělo praktický význam při statcích avitických, jež mohly býti zcizeny pouze in casibus rationabilibus (ve kterých bylo třeba *praemonice*, t. j. vyzvání soudílných příbuzných, chtějí-li užiti předkupního práva) jakož i in casibus necessariis (bez praemonice).

Fassí perennálních činiti nemohli:

1. marnotratníci (dilapidatores, 1723 : 48.),

2. poručníci a opatrovníci na neprospěch poručenců a opatrovanců (I. 112., 1655 : 24.),

3. synové (I. 51.),

4. choromyslní (I. 56.),

5. poručenci (I. 126.),

6. svobodné dívky (I. 91.).

Fasse mohou někdy uznány býti *neplatnými*, a sice v případech, kde se perennální fassí děje někomu újma (praejudicium). Rozumí se tu *majetková škoda*, jež povstává *zcizením dědovských nemovitostí* legitimnímu *dědici* tím, že mu uchází majetkový zisk z eventuálního dědického práva. (Dec. 6. p. 86., Dec. 13. p. 87.) Kdo chce tedy zvrátiti fassi ex praejudicio, musí dokázati, že běží o statek avitický, a mimo to, že stojí se zcizujícím v krevně-právním společenství. A poněvadž pak nevzchází újma těm, kteří co do dědického práva nepřišli ještě na řadu (na př. syn za života otcova, nebo poboční příbuzní, jsou-li tu descendenti), nemohou osoby tyto provésti invalidaci perennálních fassí. Fassio necessaria nemůže býti uznána

neplatnou nikdy; naproti tomu fassio rationabilis může býti zvrácena jen tenkráte, jestliže důvody zcizení nejsou dostatečné (I. 59. a 61.). Za dostatečné se pokládají, stala-li se abalienace ve prospěch rodiny. Fasse učiněná v příčině statků nově nabytých nemůže býti uznána neplatnou, leč že by se při ní byl stal podvod. Ani při statcích avitických nemůže býti zvrácena fasse, která byla potvrzena výslovně nebo mlčky od osoby oprávněné k odporu (přijala-li dotčená osoba část trhové ceny, říkalo se, že fassio byla usu roborata, I. 62.).

Běží-li o zcizení avitických nemovitostí, náleží některým osobám právo, že jim prodávaná nemovitost přede všemi jinými osobami musí býti nabídnuta ke koupi, poněvadž osobám těm náleží k oné nemovitosti právo předkupní. Toto nabídnutí nazývá se u Verbőczya *admonitio* (megkinálás, P. ponudjenje, W. Ankündung, Erinnerung, Anbietung, Anmahnung), v XVIII. století však vešel v užívání výraz *praemonitio.*[1]) (Ještě Comm. system. užívá terminu admonitio.) Právo na praemonici mají osoby nalézající se s prodávajícím *v krevně-právním společenství* (*condivisionales*, I. 60. § 1.), a sice v tom pořádku, jak jim náleží právo dědické. Bylo-li dotčené jejich právo porušeno, mohou žalovati »*ad invalidationem* fassionis *ex neglecta praemonitione*« kteréhokoli držitele prodané nemovitosti.

O něco menší právo než kondivisionálové mají vzhledem k prodávaným statkům dědovským ti, kteří se zcizujícím mají jen *společenství krevní* (nikoli tedy zároveň právní) a mimo to *sousedé* a *vlastníci hraničících pozemků* (vicini et commetanei, a szomszédok és határbeliek, P. susedi a megjaši, Nachbaren und Anrainende). Ačkoli osobám těmto nemusí věc prodávaná býti nabídnuta, mají přece právo předkupní. Učiní-li totiž samy prodávajícímu *nabídku* (pomocí soudu, admonitionem judiciariam), že věc prodávanou koupí, musí jim býti dána přednost před kupcem cizím, sice mohou žalovati »*ad invalidationem* fassionis *ex non observata admonitione*«. (Sr. 1298 : 67.)

O praemonici sluší uvésti toto: Jakožto soudní vyzvání měla praemonitio vykonána býti od stoličného soudce spolu s jurassorem, stačilo však i vyzvání skrze jurassora. (Dec. 4. p. 94.) Měl-li však býti vyzván soudílný příbuzný, který nebyl již v držení statků obdržených při rozdělení, nebo osoba neznámá, konala se praemonitio v komitátní kongregaci. (Dec. 2., 3. p. 94.) Jestliže vyzvaný během lhůty ustanovené soudcem (obyčejně kratší než jeden rok, poněvadž po roce konána byla statuce, v dobách pozdějších dávána byla lhůta 15 dní) buď vůbec se nedostavil, nebo nepřinesl peníze, nebo nepřistoupil na podmínky prodeje, vyžádal si o tom prodávající vysvědčení od vyzývajícího soudce a mohl pak statek prodati, komu chtěl. (Dec. 5. p. 94.)[2])

---

[1]) Domin užívá výrazu *predopomenek*, Schuler v. Libloy *Vormahnung*.

[2]) Si quis condivisionalem praemoneri curet, ille vero ad praemonitionem nihil espondeat, licet venditio post aliquos annos subsequatur, tali condivisionali semel praemonito, actio amplius ex neglecta praemonitione non competit, quia praemonitione

Bylo-li v témž koleně (in aequali gradu) několik soudílných příbuzných, mohl fatent vyzvati jen jednoho z nich (kterého chtěl). Dec. 9. p. 95. Vyzván musel býti i ten, kdo nebyl již v držbě majetku obdrženého při dělbě (Dec. 3. p. 94.), jakož i kdo byl neznámý. (Dec. 2. p. 94.) Vzdali-li se bližší příbuzní předkupního práva, museli býti vyzváni vzdálenější.

Vyzvány nemusely býti tyto osoby:

1. *descendenti* nalézající se ještě *v moci otcovské* (Dec. 7. p. 94.),
2. *ženské* (nenáležely-li statky ženskému pohlaví),
3. ti *ze soudílných příbuzných, kteří činili* před věrohodným místem *fassi téhož dne*, kdy ostatní kondivisionálové (Dec. 14. p. 96.),
4. *cizí* (nepříbuzní) *kondonatáři*, leč že by se k tomu smlouvou byli zavázali. Nebylať mezi nimi communio sanguinis. Osoby takové mají však přece právo předkupní aspoň na způsob sousedů, »qui se ad emptionem ante consummationem venditionis ingerere et vendere volentem ad sibi vendendum praemonere juxta titulum 60. Imae debent. (Dec. 10. p. 95; sr. též Dec. 11. p. 95.)

Praemonice nebylo dále *třeba* v těchto případech:

1. *prodávalo-li se* sice *jmění* avitické, avšak *tomu, kdo* bez toho již *měl právo předkupní* (Dec. 7. p. 94.),
2. *když se avitické statky* neprodávaly, nýbrž jen *zaměňovaly* (Dec. 12. p. 95.). Nebyloť tu žádného praejudicia,
3. *bylo-li fatováno jmění* v odměnu *za věrné služby* (inscriptio propter fidelia servitia), poněvadž soudílný příbuzný služeb takových neprokázal nebo prokázati nemohl (Dec. 15., 16. p. 96.),
4. *při soudním smíru* (in transactione) v příčině *sporných statků* (I. 62., Dec. 13. p. 101.), kde pro nejistotu výsledku sporu nemůže býti rovněž řeči o praejudiciu,
5. prodávalo-li se avitické jmění *in casibus necessariis* (I. 58. § 1., I. 60. §§ 3., 4.).

Jestliže osoby, jimž náleželo předkupní právo na základě krevněprávního společenství, užily v dané lhůtě svého práva, musela jim prodávaná nemovitost odevzdána býti dle Tripartita za *prostou cenu* (juxta condignam et communem eorum aestimationem, I. 60. § 1.; viz str. 166. 2.), v době pozdější musely však splniti tytéž podmínky, které nabízela osoba cizí. Chtěly-li vyzvané osoby teprv po uplynutí lhuty užiti práva předkupního, mohly se práva svého domáhati jen dlouhým sporem a musely zaplatiti celou trhovou cenu (nikoli tedy jen aestimationem communem) (I. 60. § 5.) a mimo to ještě prokázané sumy investic a meliorací.

Vedle fasse perennální činí Verbőczy ještě zmínku o těchto smlouvách: *o směně* (cambium, concambialis permutatio, I. 70.—73.), *o soudním smíru*

semel praemissa, admoniti consanguinei est juribus suis invigilare, et eo ipso, quod occasione praemissae admonitionis se pro emptore non declaraverint, consensisse in cuicunque fiendam venditionem videntur.

(transactio, I. 62.), *o smlouvě zástavní* (fassio temporalis). Smlouvy tyto až na smlouvu zástavní (o níž pojednáno v kap. patnácté) nevykazují žádných podstatných zvláštností. Vedle směny prosté rozeznávala se směna smíšená (cambium mixtum), při níž se ke směněným pozemkům přidávaly peníze. Povaha takové smíšené směny byla podobná jako povaha smíšené donace. Pohlaví ženskému náležel zpravidla jen podíl na sumě přidané ke směňovaným statkům, nikoli podíl na směněných nemovitostech. (I. 73.)

V I. 74.—77. pojednává se v Tripartitu *o zprávě* (evictio čili expeditoria cautio). Ani tato část Tripartita neposkytuje zvláštních zajímavostí. Jeť tu recipováno již právo římské. [1])

Kapitola devatenáctá.

Obligace z nedovolených činů.

Rozumějí se tu takové nedovolené činy, které se stíhají civilní žalobou postiženého (proto jich název privata delicta, magánjogi bántalmak), a na něž jest vyměřena peněžná pokuta zvaná homagium (az ember díjja) nebo podobné pokuty.

Nejdůležitější z dotčených deliktů jsou *násilné skutky* (actus potentiarii), mezi nimiž ve starší době nebylo činěno rozdílu. Každé násilí pokládáno bylo za »větší moc« (potentia major, 1435 : 6.). Od Matěje Korvína počaly se však rozeznávati skutky moci větší a menší (actus majoris potentiae a actus minoris potentiae seu violentiae), 1486 : 15.

Za skutek *většího násilí* (a nagyobb hatalmaskodás, P. vekša sila) byla pokládána reální injurie způsobená bez příčiny šlechticům buď na jejich osobě nebo majetku v případech uvedených v zákoně.

Praxe dělila *případy* většího násilí na *starší* čili *Korvinské* (casus maj. potentiae antiqui seu Corviniani) a *novější* čili *Karlovské* (casus novi seu Carolini). (Viz str. 223.) Případů starších jest 5.: 1. přepadnutí dvora šlechtického (invasio domus sive curiae nobilitaris), 2. zaujmutí statků šlechtických a jejich příslušenství (occupatio bonorum et appertinentiarum nobilitarium), 3. bezdůvodné věznění, zajetí nebo zadržení šlechtice (arrestatio, captivatio, detentio nobilis personae sine justa et legali causa), 4. poranění nebo zbití šlechtice bez podnětu od něho vyšlého (vulneratio vel verberatio personae nobilis citra justam ab ea datam causam), 5. bez-

[1]) Sr. o obligacích ze smluv: Extr. St. Verbőczi, str. 101.—107., 118.—131.; Kelemen, Inst. II., str. 493.—536., 554.—661.; Szlemenics, u. m. II., str. 1.—27., 41.—97.; Domin, u. m. II., části II. oddíl I.; Markovics, u. m. str. 193.—202., 209—238.; Frank, Principia I., str. 196.—206., 299.—309., 314.—317.; Jung, u. m. I., str. 382.—434., II. str. 1.—56.; Putz, u. m., str. 196.—230., 233.—277.; Wenzel, A magyar és erd. magánjog rendszere, I., str. 607. a násl., 613., 624., II., str. 3.—94.

právné zabití šlechtice (interemptio nobilis injusta), 1486 : 15, 1492 : 56, 1723 : 10. § 1., Trip. II. 42. § 5.

Karlovské čili novější případy většího násilí uvedeny jsou v 1723 : 10. § 2. a násl. Viz str. 223.

Na skutky většího násilí vyměřen jest v Tripartitu trest *ztráty hlavy* (poena capitalis, a fejvesztés) a mimo to *ztráta majetku* (amissio bonorum, a vagyonvesztés). (I. 16. II. 43., 55.) Žalobce mohl však žádati přes to jen jeden z obou naznačených trestů, buď bezživotí vinníkovo nebo jeho majetek. Pouze osoby duchovní, příbuzní a ženské nepodléhaly trestu smrti, jestliže se dopustily násilí, nýbrž jen *výkupu hlavy* (emenda capitis, a fejváltság, II. 42. § 6.), musely však samy naopak, dopustil-li se někdo většího násilí proti nim, spokojiti se výkupným hlavy. (II. 44.)

Ačkoli v Tripartitu stanoven jest trest ztráty hlavy i ztráty majetku copulative, byl zákon vykládán disjunctive již Kitonićem (cap. IX. q. 5.), a tak také praktikován. Zásada vyslovená Kitonićem uznána byla později zákonem (1729 : 34. § 3.). Praxí král. kurie zavedena konečně jen emenda capitis s dalšími majetkovými následky. (Dec. 16. p. 128.)

Co se týče *ztráty majetku,* sluší uvésti:

1. odsouzený pozbyl jak všech movitostí tak nemovitostí. Ženské ztrácely i obvěnění a čtvrtinu (II. 43. § 4.),

2. ztrácely se jen statky ležící pod jurisdikcí příslušného soudce (II. 65.). Soudci uherští neměli v té příčině jurisdikce v zemích chorvatských ani v Sedmihradsku a naopak,

3. movitosti ztratil odsouzený navždy, nemovitosti mohl však vykoupiti v prosté ceně (aestimatio communis). Výkupní právo náleželo nejen ženským, připadal-li majetek jen pohlaví mužskému, nýbrž i sousedům (II. 64. § 4., II. 56. § 1.),

4. ztrácely se jen statky náležející odsouzenému, nikoli tedy díly dětí a nedílných bratří (II. 60. pr.); co do movitostí vyjímal se z exekuce díl manželčin.

Emenda capitis (čili homagium) hradila se především z movitostí a teprve, když jich nebylo, z nemovitostí. Připadala vždycky jen *žalobci.* (II. 43. § 3.) Co zbylo po uhražení výkupného hlavy, připadalo pouze jednou třetinou žalobci, kdežto dvěma třetinami soudci, nemovitosti ovšem jen redemptibiliter. (II. 43., 57.)

Byl-li vynesen *rozsudek smrti* v nepřítomnosti vinníkově (per contumaciam, per non venientiam et non comparitionem), mohl odsouzený zameziti jeho výkon, jestliže složil soudní náklady a byl ochoten státi k soudu. (II. 58.) Byl-li však rozsudek vynesen za přítomnosti obžalovaného, mohl odsouzený k žádosti žalobcově nebo jeho prokuratora od soudce ihned býti uvězněn. Jinak státi se to mohlo od téhož soudce, nebo člověka soudcem vyslaného i později kdekoli jinde, a sice po zabrání statků vinníkových vždycky, před zabráním jich však pouze do uplynutí jednoho

roku od vydání písemného rozsudku. Zatčen byl vinník proto, aby se s odpůrcem svým vyrovnal. Neučinil-li toho do 3 dnů, vydal jej soudce do rukou žalobcových za příčinou vykonání rozsudku smrti. Movitosti, které měl při sobě odsouzený v době svého uvěznění, připadly soudci. (II. 55.)

Exekuční zabrání statků vinníkových (executio bonorum) mohlo býti vykonáno *pouze do roka.* Nestalo-li se to, musel rozsudek býti obnoven, sice jinak exekuce nemohla býti provedena. (II. 57. § 5., 1574 : 31.) Statky exekučně zabrané mohly od příbuzných, pokud se týče sousedů býti vykoupeny rovněž jen do roka, po roce státi se to mohlo jen z milosti, udělené panovníkem, nebo byl-li povolen »nový soud«. (II. 56.) Udělením *milosti* nebyl odsouzený zproštěn závazku platiti homagium a vydati jednu třetinu svých statků žalobci, nýbrž byl mu jen darován život a dvě třetiny statků, jež měly připadnouti soudci. (II. 57.) Udělená milost působila jen po jeden rok. Nevyrovnal-li se odsouzený v době té s odpůrcem, propadal dřívějšímu trestu. (II. 57. § 4.)

Podle *praxe zavedené v XVIII. stol. král. kurii* mělo odsouzení pro větší násilí tyto následky:

1. vinník zaplatiti musel *homagium* čili *emendam capitis* (II. 43. § 3.),
2. musel *vrátiti* okkupované *statky s vybranými plody* (Dec. 5. p. 125.),
3. *nahraditi* způsobenou *škodu* a *náklady*,
4. neměl-li odsouzený majetku, dávalo se žalobci právo *vězniti* ho, aby tak byl donucen zjednati poškozenému zadostučinění (táž Dec. 5. p. 125.).

Měl-li pachatel většího násilí nějaké účastníky svého skutku (assumpti, missi, commissionati), nesli i oni společně s ním následky svého činu. (II. 82.)

Podotknouti sluší, že těžší případy většího násilí (casus graviores), jako na př. zabití, stíhány byly též žalobou trestní.

Všechny ostatní reální injurie, jakýmkoli způsobem na cizím majetku nebo na nějaké osobě spáchané, mimo případy vytčené jakožto násilí větší, nazývají se v praxi i v zákoně (II. 67. § 5.) *násilím menším* (potentia minor čili violentia, erőszakoskodás, kisebb hatalmaskodás, P. menša sila).

Násilím menším bylo na př. zabrání movitostí, bezprávné zmocnění se pozůstalosti cizími osobami, nezákonné vymáhání mýta nebo mostného atd. [1])

Na skutky menšího násilí vyměřena byla pokuta *polovičního* [2]) *homagia*, t. j. 100 zl., která byla rozdělena stejným dílem mezi soudce a žalobce (II. 67. pr. a § 3., 1492 : 55.). Vinník musel však vedle toho vrátiti věci odňaté, nahraditi škodu a ušlý zisk jakož i náklady sporu (1486 : 14. § 10., 1492 : 55., II. 67. §§ 2., 3., 8., 1563 : 48. § 3., 1613 : 23., 1638 : 27.).

Statků menším násilím zaujatých může se poškozená osoba opětně domoci: a) *vlastní mocí* (via facti čili propria autoritate) do jednoho roku

---

[1]) Četné případy violence uvádí Extractus Steph. Verbőczi, str. 257.—260.

[2]) Myslí se tu homagium pravidelné, jež činilo u šlechticů 200 zl. (naproti homagiu baronů zemských činícímu 400 zl.).

(I. 68., III. 22.), b) *právní cestou* (via juris), která jest dvojí: buď řízení stručné, nesporné (modus politicus, 1802 : 22., 1807 : 13.) nebo sporné (modus stricte juridicus seu processualis). Při řízení stručném měl místožupan, obrátila-li se k němu poškozená strana, na místě činu strany vyslechnouti a statek násilně zabraný do roka pod ztrátou svého úřadu (1542 : 5.) vrátiti, resp. vypuzeného v držbu statku znova uvésti. Nemohlo-li se to státi pro odpor, nařízena byla pomoc (bracchium) ve valném komitátním shromáždění. Řízení sporné bylo dvojí: buď byl zaveden spor violenční (processus violentialis seu querulosus), kterým žádána byla reposice v odňatý statek zároveň s pokutou, nebo spor jen reposiční (pr. repositionalis), kterým žádáno bylo o opětné uvedení v držbu bez pokuty.

Úmyslné lživé přijetí cizího jména za podvodným účelem nazývá se v Tripartitu *larva* (álorczaság, P. jalnost, D. obraz lažljivi, Verlarvung). Viz str. 148. Teprve 1723 : 46. vyměřen byl na tento druh podvodu trest věčného poddanství (jobbagionalis subjectio).

Zradou bratrské krve (proditio fraterni sanguinis, vértagadás, P. bratine kervi oddanje, D. izdanje kervi bratinske, Blutverrath, Untreue gegen Blutsverwandte) nazývá se soukromoprávní delikt, kterým někdo svého příbuzného do čtvrtého stupně chce připraviti o majetková práva, vyplývající z krevně právního společenství. (I. 38. 39.) Viz str. 140., 148. a 227.

Trestem zrady bratrské krve jest: 1. bezectnost, 2. ztráta podílu na společném jmění, o něž vinník chtěl příbuzné své připraviti, 3. doživotní sloužení tomu, kdo měl býti podveden. (I. 39. § 2.)

V II. 72. mluví se *o pokutě jazykové* (emenda linguae, nyelvváltság, P. opranje jezika, jezičnoga opranja biršag, Zungengefälle), »quae (1.) propter injustam falsamque querimoniam regiae Majestati aut caeteris judicibus ordinariis porrectam et (2.) saepenumero ob turpia inhonestaque verba contra quempiam bonae famae et honestae conditionis hominem prolata per judices imponitur.« Jak viděti, propadali jazykové pokutě kverulanti a utrhači na cti. Emenda capitis činila 25 hřiven čili 100 zl. (II. 72. pr.), z nichž dvě třetiny obdržel soudce a jednu třetinu žalobce. (II. 86. § 2.)

Kdo naříkal šlechtice chlapstvím (qui alterum ignobilem vel infamem dixit), propadal pokutě 200 zl. (II. 36. § 1.) Téže pokutě propadali též »calumniatores et diffamatores in diaeta«. Pokuta připadala jen žalobci. (1723 : 7. § 9.)

Právo uherskochorvatské zavazovalo podobně jako římské k náhradě škody nejen toho, kdo zúmyslně zahnal dobytek na cizí půdu, nýbrž i toho, kdo *nedostatečným hlídáním* dobytka jemu svěřeného *zavinil, že dobytek způsobil škodu,* zejména pošlapáním trávy na lukách, spasením osení, zničením stromků a p. (damnificatio per pecora, a marhák által okozott mezei károk, der durch das Vieh zugefügte Schaden). Dobytkem rozumějí se tu koně, voli, krávy, kozy, ovce, prasata. Zákonná ustanovení, na nichž se náhrada škody zakládá, jsou tato: Trip. III. 33., 1608 : 2. § 9. post cor., 1647 : 43., 1655 : 57., 1659 : 98., 1729 : 42.

Podobně jako v právu německém připouští se i v právu uherskochorvatském, aby držitel pozemku, který přistihne na své půdě cizí dobytek, svémocně jej zajmul a tak vlastníka dobytka donutil, by se s ním v příčině škody vyrovnal. Zajmutí dobytka nazývá se impulsio (behajtás, Vieheintreibung). V pozdějším právním vývoji rozeznávají se tři druhy impulse: 1. impulsio simplex, 2. invagiatio (behajtás), 3. abactio (elhajtás). Impulsio simplex jest zajmutí dobytka na pozemku výslovně zahájeném (zakázaném), invagiatio pak zajmutí na půdě, která již svou povahou nepřipouští, aby dobytek mohl na ni vstoupiti; abactio jest zajmutí dobytka na sporné půdě. V tomto posledním případě nemusí ani běžeti o hmotnou škodu; zákon má na mysli jen škodu ideální.

Zajmutý dobytek směl zájemce zadržeti jen na tři dni, ve kteréž době vlastník dobytka se měl s ním vyrovnati. Nehlásil-li se vlastník nebo nechtěl-li nahraditi škodu, byl zájemce povinen pod pokutou 12 zl. za každý den dobytek odevzdati soudu.[1])

Dodatek.

Doslov a stručný přehled právního vývoje po Verbőczyovi.

Právo obsažené v Tripartitu jest v podstatě soukromým šlechtickým právem k nemovitostem. Tímto svým rázem podobá se dílo Verbőczyovo našim zemským zřízením a zejména Knihám devaterým Viktorina Kornela ze Všehrd. Jest to právo domácí, zemské, naproti právu římskému, církevnímu a německému (městskému). Jakožto právo domácího původu, složené ze živlů maďarských a slovanských, zasluhuje s naší strany mnohem více pozornosti než práva původu cizího, zvláště *právo městské,* jež rovněž záhy v Uhrách bylo sepsáno. Stalo se to na počátku XV. stol., kdy neznámý autor sepsal latinským jazykem uherské právo tavernikovské (a magyarországi tárnokjog), totiž právo uherských měst tehdejší doby. T. zv. *tavernikovské články* (Articuli juris tavernicalis, tárnoki czikkek) ze XVII. stol., potvrzené králem Rudolfem r. 1602 v Praze, vznikly na základě uvedené již kompilace s počátku XV. stol. Text tohoto městského práva i starší příslušné prameny vydal r. 1802 (v Budíně) Martin Jiří Kovačić pod n. Codex authenticus juris tavernicalis.[2]) Vedle Verbőczyova Tripartita jakožto

[1]) Sr. o obligacích z nedovolených činů: Extr. St. Verbőczi, str. 250.—271.; 274.—286; Kelemen, Inst. II., str. 661.—752.; Szlemenics, u. m. II., str. 97.—148.; Domin, u. m. II. části II. oddíl II.; Markovics, u. m., str. 239—269.; Frank, u. m. I., str. 317.—335.; Jung, u. m. II., str. 57.—118; Wenzel, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, II., str. 94.—136.

[2]) Více o právu tavernikovském psal G. Wenzel, A XV. századi tárnoki jog (v Budapešti 1878).

pramene práva šlechtického měly tavernikovské články jako pramen práva městského veliký význam v dějinách uherskochorvatského práva.

Mnohem větší interes než právo městské poskytuje uherskochorvatské *právo selské*. To však na počátku XVI. stol. (za doby Verbőczyovy) bylo ještě velmi málo vyvinuto. Teprve na sněmě z r. 1514, téhož roku, kdy Verbőczy předložil sněmu a králi své dílo, byli *sedláci* (čl. 14. § 3.) *zbaveni stěhovací svobody*, a poddanství jejich značně utuženo. V Tripartitu jest velmi málo ustanovení týkajících se poměru jejich k vrchnostem. Zákonodárství v příčině selského poddanství počíná se vyvíjeti teprve v době po Verbőczyovi. Některá ustanovení vydána ve stol. XVI. a XVII., nejvíce však ve stol. XVIII. Právní postavení sedláků měnilo se vůbec podle vlády jednotlivých panovníků. Za Ferdinanda I. značně bylo sedlákům uleveno (1547: 26. vrácena jim stěhovací svoboda, 1548 : 32. opět na čas podmínečně zrušena, zároveň však vyměřena pevně jejich břemena a upraven jejich poměr k vrchnostem 1548 : 33.—41. a pak znova 1553 : 11.—14.), avšak později se postavení jejich opětně zhoršilo. Nepanovala také po celých Uhrách praxe stejná. V některých stolicích zavedena opět stěhovací svoboda, avšak jen podmínečná. Sedlák mohl se odstěhovati, jen když učinil zadost svým závazkům vůči vrchnosti, a obdržel-li výhost. Jiným stolicím, v nichž neudílena sedlákům ablicenciace (svolení k vystěhování), bylo sice (1608 : 13. p. c.) přiznáno právo usnášeti se o místních ustanoveních, avšak ve skutečnosti trvala neobmezená glebae adscriptio. Když vrchnosti utiskovaly své poddané čím dále tím více, jmenovitě když žádaly od nich neustále větší dávky a větší roboty, obmezovány byly tyto jejich přemrštěné požadavky. Dělo se tak za Karla III. (1715 : 101. § 6., 1723 : 18. §§ 3. a 4.) Radikálnější nápravu zjednala však teprve Marie Terezie. Cestou nařizovací zavedla v zemích koruny sv. Štěpána *urbáře*, které jediné měly býti měřítkem poddanských povinností. Za základ sloužila jí ustanovení Vladislava II. a Ferdinanda I., jež byla přizpůsobena novější době. Nové urbáře, jež byly čtyry, a sice jeden pro Uhry (z roku 1767), jiný pro Temešský Banát (z r. 1780), jiný pro Chorvatsko (z r. 1780) a jiný (nejstarší) pro Slavonii (z r. 1737 a 1756) [1]), zaváděla královna v letech 1756—1780 po všech stolicích. Za Leopolda II. a Františka I. schvalovány byly urbáře ty čas od času provisorně sněmovními usneseními (1790/91 : 35., 1792 : 12., 1796 : 3., 1802 : 6., 1805 : 3., 1807 : 3., 1808 : 9., 1812 : 3., 1827 : 10. a 1830 : 14.), až konečně r. 1836 vydán na uherském sněmu urbář nový. Urbáře Marie Terezie poskytly sedlákům značné úlevy. Jednak usnadnily stěhovací svobodu a obmezily vrchnostenské soudnictví, jednak učinily poddanské dávky snesitelnějšími. Císař Josef pokračoval na dráze započaté svou matkou. R. 1785 vydal patent, kterým zrušil úplně selské nevolnictví (perpetua colonorum servitus, perpetuus colonicatus, örökös jobbágyság) a vrátil sedlákům právo volného stěhování. Stavové neuznávali sice tohoto

[1]) Urbář chorvatský a slavonský vydalo redakcí Milivoje Vežiće pod n. Urbar Hrvatsko-Slavonski r. 1882 záhřebské Pravničko Družtvo.

patentu jako vůbec žádných nařízení cís. Josefa, jež nebyla vydána cestou ústavní, avšak za Leopolda II. byl patent cís. Josefa uzákoněn týmž čl. 35. z r. 1790/91, kterým schváleny provisorně urbáře Marie Terezie.

Na sněmě z r. 1832/36 byl, jak již řečeno, vydán *nový urbář definitivní* (čl. 4.—10.). Sedlákovi poskytnuta byla úplná svoboda stěhovací (čl. 4.), mnohé poddanské dávky byly zrušeny (čl. 7.) a ustanoveno, že sedlák může užíváním statku svého svobodně nakládati, a sice jednáními mezi živými i na případ smrti (čl. 6.). Pozemek samotný prodati sedlák ovšem nemohl, poněvadž nebyl jeho vlastnictvím, nýbrž vrchnostenským. Čl. 7. z r. 1840 upraveny byly nově urbární poměry.

Nepouštějíce se dále do práva selského, zmíníme se ještě o rozličných druzích selských poddaných. Rozdíly mezi nimi vyvinuly se teprve v době pozdější, a proto ovšem u Verbőczya nelze nalézti o nich ustanovení. Více rozdílů než v Uhrách vzniklo v Chorvatsku. Jak urbáře Marie Terezie, tak i urbář z r. 1836 dělí selské poddané na tyto kategorie: na *sedláky* (coloni, telkes gazdák, telkes jobbágyok, seljaci, kmetovi), na *domkáře* (inquilini, ve starých listinách seldenarii, zsellérek, želiri, hižari, stanari) a na *podruhy* (subinquilini). Sedláci dělí se opět na celoláníky (integri coloni, az egész jobbágyok), půlláníky (dimidii coloni, féljobbágyok), čtvrtláníky (quartalistae, negyedes jobbágyok) a osminoláníky (octavalistae, nyolczados jobbágyok). Podle toho, byl-li poměr sedláků k vrchnosti upraven urbářem čili smlouvou, dělili se selští poddaní na *urbarialisty* (urbéresek) a *kontraktualisty* (contractualis népek). Urbář ustanovoval totiž maximum poddanských povinností naproti vrchnosti. Sedláci mohli si však vyjednati proti urbáři jisté úlevy. Kontraktualisté dělili se opět na *taxalisty* (taksások) čili *censualisty* (Domin je nazývá činženaci), kteří platili vrchnosti pevný plat (tak jako platí dnes v Bosně a Hercegovině kmeti agům peněžný kesim), na *decimalisty* (desetinjaci), kteří odváděli vrchnosti plodinový desátek (podobně jako bosenští a hercegovští kmeti hak), na *exempcionalisty*, kteří požívali osvobození od jistých osobních povinností, a na *banderialisty*, kteří byli povinni jíti se svým pánem do války, a sice na vlastní náklad.

Největší změny v právu selském nastaly teprve roku 1848, v němž (čl. 9.) zrušena robota, desátek a urbární peněžné dávky. Čl. 12. vysloveno, že zrušené urbární důchody vrchností mění se ve státní dluh. Důsledkem zákonných ustanovení z r. 1848 byly cís. patenty ze 2. března 1853 č. 38 a 39 ř. z. o úpravě právních poměrů mezi někdejšími vrchnostmi a poddanými, o urbární náhradě a vyvazení pozemků v Uhrách. Podobné patenty vydány téhož dne pro Chorvatsko a Slavonii (č. 40. ř. z.), pro Srbskou vojvodinu a Banát (č. 41. a 42. ř. z.). Patentem ze dne 16. ledna 1854 č. 21. (resp. 22. a 23.) ř. z. a cís. nařízením ze 7. června 1857 č. 111. (resp. 112. a 113.) ř. z. byly pak v Uhrách a ostatních zemích koruny sv. Štěpána zakončeny předpisy o vyvazení pozemků. Jak viděti, vyvinulo

se selské právo teprve v době po Verbőczyovi, jmenovitě ve stol. XVIII. Dle toho jest pochopitelno, že v Tripartitu nalézáme málo ustanovení týkajících se selského stavu. Z té příčiny neobracíme v práci své pozornost k právu selskému.

Jak na str. 6. bylo poznamenáno, zůstalo Tripartitum v platnosti až do počátku druhé polovice XIX. stol. Ačkoli není naším úkolem vylíčiti v práci této vývoj soukromého uherskochorvatského práva až do jeho zániku, poukážeme tu přece za účelem lepšího seznání předmětu k některým nejdůležitějším změnám, jež nastaly v jednotlivých ustanoveních Tripartita, a naznačíme též stručně, kdy ta která instituce uherskochorvatského soukromého práva byla zrušena. Co se týče všeobecné části, nastaly některé změny v příčině stanovení způsobilosti k právům a právním činům.

Rozdělení *věku* na aetas legitima a illegitima (törvényes és nemtörvényes kor) jakož i aetas perfecta a imperfecta (teljes és nemteljes kor) potrvalo sice až do posledních dnů, avšak předpisy o vlivu věku na způsobilost k právním činům poněkud se změnily (viz str. 152.), a mimo to (dle 1764/65 : 26.) zavedena jiná terminologie pro věk dokonalý (zletilost) a nedokonalý (nezletilost). Nezletilí nazváni minorennes (kiskoruak) a zletilí majorennes (nagykoruak); dle toho zletilost = nagykoruság, nezletilost = kiskoruság. Stanovení věku listy ohledacími (literae revisionales, Trip. I. 127.) odpadlo, jakmile byly zavedeny *řádné matriky* narozených. Stalo se tak čl. 23. z 1825/27. O podobných rejstřících pro Židy sr. 1840 : 29.

V příčině *indigenátu* (přijetí za státního občana) vydáno po Verbőczyovi velmi mnoho právních předpisů. (Sr. str. 145.) Rozeznával se dvojí indigenát: *slavnostní* (solemnis, ünnepélyes honfiusitás) a *prostý* (simplex, egyszerü honfiusitás). Slavnostní indigenát uděloval král společně se sněmem, k prostému indigenátu stačilo svolení obce, v níž se cizinec pevně usadil. S indigenátem slavnostním spojena byla práva šlechtická (do r. 1840 byli cizinci přijatí slavnostně za uherské státní občany počítáni dokonce k magnátům), s indigenátem prostým jen práva měšťanů. Do r. 1827 bylo zakazováno udělovati indigenát Benátčanům a Polákům. Dle 1715 : 33. § 1. nemohl přijatý cizinec nabývati nemovitostí, nesložil-li do zemské pokladny (cassa Regnicolaris) taxu, a to světská osoba 2000 dukátů, vyšší duchovní 1000 dukátů, nižší duchovní 200 dukátů. Přijatý státní občan musel mimo to přísahati, že bude hájiti krále a práv své nové vlasti (1550 : 77., 1687 : 26.).

Osoby, jež nebyly uherskými státními občany, nazývaly se *extranei* (idegenek), *forenses* (jövevények, forensis-ek), *accolae* (tímto posledním názvem označováni byli židé a cikáni). Cizí osoby nemohly nabývati v uherských zemích nemovitostí. Dle 1715 : 23. mohl každý indigena, nabyl-li cizinec jakýmkoli způsobem nějakých nemovitostí, žádati, aby mu ony nemovitosti za příslušnou náhradu byly odevzdány. Teprve v XVIII. a XIX. stol. poskytují se cizozemcům jisté výhody. Státním občanům

uherským postavení byli cizinci na roveň přece však teprv až § 14. cís. pat. ze 29. listop. 1852 č. 247. ř. z., který zní: Pro nedostatek indigenátu nebo inkolátu nemůže budoucně v těch zemích, pro kteréž patent tento vydán jest (v Uhrách, Chorvatsku a Slavonsku, v Srbské vojvodině a v banátu Temešském), nikdo od nabývání nemovitostí jakéhokoli způsobu vyloučen býti.

R. 1687 (čl. 9.) zaveden důležitý rozdíl mezi vyšší a nižší šlechtou tím, že jen vyšší šlechtě dovoleno zakládati *svěřenství* čili fideikommissy. Čl. 50. z r. 1723 postavena však v té příčině šlechta nižší na roveň vyšší aristokracii.

Již v Tripartitu uvádějí se často *svobodní nešlechtičtí majetníci nemovitostí* (possessionati homines), jejichž právní postavení co do majetku rovná se skoro postavení šlechty. Po Verbőczyovi mizí název homines possessionati, za to však vyskytují se v zákonech výrazy *libertini* a *liberae personae* a v praxi i literatuře mimo to i stejnoznačný výraz *agiles*.[1]) Teprve v praxi minulého století rozšířen jest název *honoratiores* (maď. honoratiorok), který má týž asi význam jako kdysi termin libertini a liberae personae. Ačkoli se o honoracích v zákonech nikde nemluví, vyvinula se praxe, podle níž jisté osoby pečující z povolání o vyšší duševní i hmotné zájmy společnosti domohly se obyčejem četných výhod právního postavení šlechty. Kdo k honoracím náleží, nebylo rovněž žádným psaným předpisem právním naznačeno.[2]) Znenáhla vyvinula se však praxe, že mezi honoratiores sluší řaditi tyto osoby: státní a veřejné úředníky nešlechtického původu, duchovenstvo zákonem přijatých vyznání, totiž v Uhrách duchovenstvo obou vyznání evangelických jakož i pravoslavné, v Chorvatsku jen duchovenstvo pravoslavné, doktory všech čtyr universitních fakult, členy Maďarské akademie, advokáty, akademické umělce, diplomované chirurgy a inženýry, veřejné profesory a učitele, držitele dolů, velkoobchodníky, továrníky atd. jakož i členy jejich rodin. Osoby tyto stály pod šlechtickými soudy, co do osobních svobod a souvisících s tím právních poměrů nepodléhaly žádným obmezením, požívaly osvobození od mýt a rozličných soukromoprávních předností šlechty, jako na př. v příčině vnějších forem posledních pořízení, osobního poručenství atd. Soukromoprávní rovnost

[1]) Kelemen, u. m., I., str. 300.; Frank, Principia I., str. 93. — Sr. též Georch, Jus patrium, I., str. 209.: »Quacunque tamen ratione spectemus conditionem libertinorum, semper differunt a nobilibus; . . . . Actoratu personali contra nobiles, uti alii cives, carent, excepto casu simplicis successionis, et causis contractualibus, 1802 : 20. Verum eorum nomine agit causas publicus Fiscalis . . . .

[2]) Ještě r. 1827 praví Jung, u. m. I., str. 66.: »Man hört viel von den Honoratioren sprechen. Niemand kann aber genau bestimmen, wer dazu gehört, und welche Vorrechte ein blosser Honoratior besitzt. — Das Gesetz 1723 : 116., 117., ladet zwar auswärtige Kaufleute und Handwerker ein, in das Land zu kommen; ich erinnere mich aber keines Gesetzes, das auswärtige Gelehrte einlüde, und ihnen einen ihrer moralischen Würde angemessenen Rang zusagte. — Die Gesetze von den Libertinern sind überhaupt nicht bestimmt genug.«

mezi šlechtou a nešlechtickými honoracemi nastala zvláště v novější době, když i honoratiores počali nésti zemská břemena šlechty (na př. od r. 1832 náklady sněmování), a když zejména čl. 4. a 5. z r. 1844 rozšířily způsobilost k nabývání šlechtických nemovitostí a k zastávání veřejných úřadů i na státní občany nešlechtického původu.[1])

Četné předpisy vydávány byly v Uhrách i Chorvatsku o jednotlivých *náboženských vyznáních.* Právní postavení jednotlivých osob bylo závislé na tom, jakého ta která osoba byla vyznání. Veliký rozdíl panoval mezi Uherskem na jedné straně a Chorvatskem na straně druhé. V Chorvatsku uznáno bylo jedině náboženství katolické, a přes všechny pokusy nepodařilo se protestantům, aby víra jejich postavena byla katolické na roveň. Výslovně vylučují protestantismus v Chorvatsku tyto zákony: 1715 : 30 a 125., 1723 : 86., 1741 : 46., 1791 : 26. § 14. Teprve patentem z 1. září 1859 č. 160. ř. z. zrušen byl zákaz čl. 26. z r. 1791, dle něhož protestanti nemohli v Chorvatsku a Slavonii nabývati nemovitostí. V Uhrách naproti tomu připuštěn byl vedle panující víry katolické (religio dominans, uralkodó vallás), a sice římsko- i řeckokatolické již v XVII. stol. protestantismus (po míru vídeňském r. 1608 a pak znova po míru lineckém r. 1647), přesněji však byla práva církve protestantské (vyznání augšpurského i helvetského) uznána teprve čl. 26. z r. 1791 a čl. 3. z r. 1844. Pravoslavní nabyli občanských práv čl. 27. z r. 1791, a 1848 : 20. § 6. byla ustanovení čl. 3. z r. 1844 rozšířena i na pravoslavné. Všechna uvedená vyznání vyjímajíc panující víru katolickou nazývala se *vyznáními zákonně přijatými* (religiones lege receptae, törvényesen bevett vallások, vjeroispovjesti priznate u zakonih).

Vyznáním trpěným (religio tolerata, tűrt vallás, tolerirana vjeroispovjest) bylo *židovství.* Střídavě se vystupovalo proti židům, a brzo zase byli trpěni. Čl. 2. z r. 1578 na př. ustanoveno, že se mají ze země co nejrychleji vystěhovati, avšak v XVII. stol. vidíme z několika zákonů, že nejen byli trpěni, nýbrž že v rukou jejich bylo dokonce vybírání třicátku a mýt. Zakazuje se to v těchto zákonech: 1630 : 15., 1647 : 91., 1649 : 79., 1655 : 29., 1715 : 15. Z Chorvatska byli vypovídáni židé za Karla III. Svědčí o tom 1729 : 19., dle něhož stavové království Dalmatského, Chorvatského a Slavonského děkují králi, že nařídil, aby židé z kraje Gjurgjevackého (confinium S. Georgii) i jiných míst řečených království byli vyhnáni. Právní postavení židů bylo dále upraveno 1791 : 38. a 1840 : 29. Článkem posléze uvedeným dovoleno židům bydleti v celých Uhrách a ve všech zemích s Uhrami spojených vyjímajíc jen horní města, zřizovati továrny a provozovati obchody a živnosti (s tovaryši a učni svého vyznání). Způsobilosti k nabývání nemovitostí dostalo se židům teprve cís. pat. ze 31. prosince 1851, kterým vyslovena úplná soukromoprávní rovnost všech poddaných. Cís. nařízením ze 2. října 1853 č. 190. ř. z. zavedeny byly

[1]) G. Wenzel, u. m., str. 189. a 190., a Jung, u. m. II., str. 444 (Honoratioren).

však ve všech rakouskouherských zemích provisorně opětně právní předpisy z doby před r. 1848, obmezující majetkovou způsobilost židů; teprve cís. nařízením z 18. února 1860 č. 45. ř. z. vyslovena neobmezená majetková způsobilost židů.[1]) Tripartitum zmiňuje se o židech toliko v jediném článku (III. 36.), v němž se uvádí forma židovské přísahy.

Právo uherskochorvatské zná také *vyznání zapověděná* (religiones vetitae, tiltott vallások), jejichž vyznavači nebyli způsobilí ani k právům ani k právním činům. V zákonech uvádějí se před Verbőczyem husité (1462 : 2. § 13.) a po Verbőczyovi anabaptisté (1556 : 26., 1578 : 2. § 3., 1635 : 26.). Ve XII. a XIII. stol. byla v Uhrách i Chorvatsku zapověděná sekta Ismaelitů. Verbőczy (Trip. I. 14. § 14.) počítá vyznavače zapověděných sekt (publici haeretici) za proněvěrce, jimž král může statky odníti a jinému je darovati.

Po Verbőczyovi zaveden byl nový druh donací: *titulo juris armorum* (fegyverjog czíme). Stalo se to teprve v XVIII. století, a to 1715 : 10., 1723 : 19. Za Leopolda I. a Karla III. dobyty byly totiž na Turcích jihouherské komitáty: Temešský, Torontálský, Krassó-Severinský, Aradský, Báčský a Čongrádský. Statky oněch stolic měla v držbě královská komora. Některé z nich zastavila, jiné propachtovala, později však k žádosti stavů počala je děliti na menší kusy a rozdávati zasloužilým lidem, aby zvětšila počet šlechty v oněch krajích a usnadnila vedení veřejné správy.[2])

V Tripartitu nečiní se ještě rozdíl mezi *statky komorními* a *fiskálními*, který povstal již za Verbőczya. Na témže sněmu, na kterém předložil Verbőczy ke schválení své dílo (1514 : 3.), uvádí se, že mezi »bona et proventus ad Coronam Regiam pertinentia« náležejí vedle svobodných měst královských a horních a vedle rozličných pramenů příjmů též tyto statky: Vyšehrad se dvěma ostrovy Čepelem a Rožem až k Megyeru, dále hrady Starý Budín, Mukačovo, Diósgyőr, Huszt a v Sedmihradsku Görge, Tercs a Déva. Kdežto *statky fiskální* (bona fiscalia, fiscalitates, fiscalis jószágok, Fiskalgüter) byly určeny k tomu, aby jimi byly odměňovány osoby zasloužilé o krále a stát (byly tudíž předmětem donací), nesměly *statky komorní* (bona cameralia) čili *korunní* (bona sacrae coronae, bona coronalia, coronalitates, koronai jószágok, k. javak, krunska dobra, Krongüter) býti rozdávány ani zcizovány. Účelem jejich bylo hraditi z jejich důchodů potřeby koruny. Panství Mukačovské bylo r. 1791 exkoronalisováno (náleží nyní rodu Schönborn-Buchheimů) a nahraženo Tisským distriktem (districtus Cistibiscanus, tiszamelléki kerület) v Báčské stolici. O statcích korunních sr. čl. 1608 : 22. ante cor., 1709 : 54., 1622 : 46., 1791 : 7. Nejnověji zřízeny byly tyto statky korunní: 1868 (čl. 5.) panství

[1]) Sr. Putz, System des ungarischen Privatrechtes, str. 83., a Dauscher, Das ung. Civil- und Strafrecht, str. 309. a 310.

[2]) Kelemen, Inst., II., str. 101., Domin, Navuchanye, II., str. 53., a Wenzel, Az 1848 előtti magyar magánjog, str. 305.

Gödöllő, 1869 (čl. 25.) za urbární výkupné z korunních statků uherských a z výkupu vinného desátku koupená panství Mácsa-Ecskend a Valkó-Sz.-László, a 1870 (čl. 26.) určeno výkupné za Tisský distrikt ve výši 1,300.000 zl. k zakoupení Kisbérského panství. Z bývalých korunních statků staly se nyní *soukromé statky panovníkovy* (bona patrimonialia); podobně mívali své soukromé statky Matěj Korvín a Jan Zápolský. Ještě na počátku XIX. stol. měl král uherský František takové statky Šaštín a Holič.[1])

V právních předpisech týkajících se použití *svémoci* (önhatalom használhatása, poraba samosile) nastaly v dobách po Verbőczyovi jisté změny. Tripartitum (II. 73., 74. a 75.) mluví o prostředku zv. *repulsio*, quae »ex vetustissimo usu et diuturna consuetudine emanavit in mediumque venit; ideo pro quadam nostrae legis parte, per hujusmodi consuetudinem dudum approbatam inductae, jam reputatur«. (II. 73. § 2.) Tato repulsio (visszaűzés, Domin ji nazývá odgananje) byla násilné zamezení exekuce rozsudku, jež mělo za následek, že soudní komise musela od exekuce ustati a o spornou věc veden byl nový spor. Smělo jí býti použito od exekuta pouze jednou (Trip. II. 73. §§ 3. a 5.), a to pod trestem pronevěry. Druhým prostředkem svémoci byla *oppositio* (ellentállás, Domin ji nazývá suprotstavlanje), která spočívala rovněž v zamezení exekuce, nikoli však násilím, nýbrž jen pohrůžkou, že bude užito násilí, kdyby soudní komise chtěla exekventa zavésti do sporné nemovitosti. K opposici stačilo ukázati jen vytasený meč nebo pušku nebo jakoukoli jinou zbraň, po případě jen hůl. Ačkoli Tripartitum neužívá výrazu oppositio, zná, jak viděti z II. 74. § 7., přece pojem opposice. *Reoccupatio* (visszafoglalás, dle Domina chorv. nazadzaujimanje) liší se od obou uvedených již způsobů exekutovy svémoci tím, že repulsio a oppositio zamezují exekuci, která teprve má býti provedena, kdežto reoccupatio maří exekuci již vykonanou, při níž nebylo použito ani repulse ani opposice. I při reokkupaci musel býti zahájen nový spor. Původně reoccupatio dovolena nebyla. Dle dekrétu VI. Vladislava II. z r. 1507 čl. 2. dopouštěl se pronevěry ten, kdo po statuci zaujal opětně (reokkupoval) nemovitosti odpůrci exekučně odevzdané. I v zákonech ze XVII. stol. byla reoccupatio opětně zakazována, a sice 1608 : 3. post. cor., 1609 : 29., 1659 : 44., 1662 : 29., 1681 : 31., avšak pod jiným trestem než dříve. Na místo pronevěry prohlášen na reokkupanta trest ztráty sporných statků, dále zaplacení homagia (50 hřiven stříbra těžké váhy), a náhrada soudních nákladů, škod a plodů zatím vybraných. Teprve čl. 34. § 1. z r. 1729 připuštěna byla reoccupatio jakožto dovolený prostředek svémoci. V příčině repulse změněno bylo dřívější zákonodárství tím způsobem, že ten, kdo po druhé prováděl repulsi, nedopouštěl se noty (pronevěry), nýbrž větší moci (většího násilí, actus majoris potentiae), dle 1723 : 10. § 4.

[1]) Kelemen, u. m., I. str. 475., II. str. 473.—477.; Domin, u. m., str. 47.; Jung, u. m., str. 478. a 479. (Krongüter); Putz, u. m., str. 95.; G. Wenzel, u. m., str. 267.—269.

V dekrétu z 1729 : 33. činí se poprvé v zákoně rozdíl mezi repulsí a opposicí. Repulsio (násilné zamezení exekuce) nazývá tam repulsio formalis vel proprie dicta, kdežto oppositio (pouhé vyhrožování násilím, jež se nesmí díti cum gentibus, t. j. pomocí přivedených lidí) nazývá se repulsio improprie dicta. V témže článku ustanovuje se též, že repulsio se připouští pouze in causis longae litis (ve sporech déle trvajících) in curia Regia discuti solitis, kdežto oppositio jest přípustna ve všech sporech ostatních (in causis etiam coram pedaneis judicibus vertentibus). Názvy repulsio a oppositio jakožto pojmenování různých pojmů nezavádějí se však teprve v zák. z r. 1729, nýbrž zákon používá poprvé terminů dávno již obvyklých (sr. 1729 : 33. § 3. uti jam appellari consuevit). Druhá oppositio (binaria oppositio) dovolena byla 1729 : 34.; zákonem z 1807 : 11. byla však zakázána.

O posledních pořízeních vydány byly rozličné předpisy ve stol. XVIII. Uvésti sluší 1715 : 16., 27. a 39. a 1729 : 24. Co se týče pozůstalostí duchovenských, náležela dle t. zv. *conventio Kollonichiana* z 5. pros. 1702 jedna třetina nabytého jmění duchovenstva kostelu a jedna třetina král. fisku. Proto mohli duchovní pořizovati pouze o jedné třetině nabytého jmění. V příčině posledních pořízení duchovenstva pravoslavného vydáno bylo t. zv. *Declaratorium Illyricum* ze 16. září 1779.

Za krále Karla III. (1723 : 107.) zavádějí se v Uhrách »ad normam aliorum Suae Majestatis Sacr. regnorum et provinciarum ..... *improtocollationes* et *intabulationes*«, t. j. *hypotéka*, jež však se nemohla ujmouti a vytlačiti dosavadní formu zástav. práva k nemovitostem (antichresi). V uherských a sekelských krajích Sedmihradska na př. byly zřizovány intabulační protokoly teprve za Josefa II. pat. ze 25. července 1781.[1]) Poprvé upraveno bylo intabulační řízení obšírněji čl. 21. zák. z r. 1840. Hypotéka (jelzálog) neopírá se však dle tohoto zákona o pozemkové knihy, jako jest tomu u nás, nýbrž *vklad* čili *intabulace* (betáblázás) provádí se dle zák. z r. 1840 ve valném komitátním shromáždění (generalis comitatus congregatio, a megyei közgyülés) onoho komitátu, kde se nalézá zastavená nemovitost. Ležely li zastavené nemovitosti v rozličných stolicích, musela se intabulace provésti ve všech komitátech. Intabulování spočívalo v tom, že se dlužní, resp. zástavní list přečetl veřejně ve stoličním shromáždění, načež zvláštním výměrem prohlášeno, že vklad jest proveden. Výměr ten zapsán byl do protokolu, a na dlužním listě učiněna poznámka, že se přečtení stalo. Originál dlužního listu vrátil se zástavnímu věřiteli, opis byl však zapsán do t. zv. *vkladních knih* čili *intabulačního protokolu* (libri intabulationales, protocollum intabulationum, a betáblázási jegyzőkönyv, Intabulationsprotokoll). O všech intabulacích veden byl pak zvláštní *rejstřík dle jmen* (index intabulationum, a betáblázási lajstrom). K extabulaci (kitáblázás) žádalo se vrácení dlužního, resp. zástavního listu dlužníkovi.

---

[1]) Schuler v. Libloy, u. m., II., str. 38. a 39.

Ztratil-li se dlužní list, musel býti umořen. Úřad vydal veřejnou vyhlášku, aby ten, kdo má ztracený dlužní list, se během jednoho roku přihlásil, sice že list ten pozbude platnosti.

Také při uherskochorvatské hypotéce na základě zákona z r. 1840 platila zásada *publicity* a *priority*. Vkladní knihy byly každému přístupny, a právo přednosti náleželo tomu zástavnímu věřiteli, který si dříve opatřil intabulaci. Velikou vadu mělo však hypoteční právo uherskochorvatské v tom, že připouštělo *hypotéku generální*, dle níž sice všechny nemovitosti dlužníkovy byly zastaveny, nikde však nebyla zapsána jejich velikost, a ničím také nebyla dána garancie, že dlužník ze jmění zastaveného něco tajně neprodá nebo jiným způsobem nezcizí.

Proto se vedle hypotéky udržel dosavadní způsob zastavování nemovitostí ve formě antichrese. Cís. patentem ze 29. listopadu 1852 č. 247 bylo však uzavírání nových antichretických smluv prohlášeno za nepřípustné, a pouze antichrese již trvající dovoleny za jistých podmínek. V hlavě čtvrté cit. cís. pat. (§§ 19.—25.) obsaženy jsou přechodní předpisy věnované antichresi, a sice jednak ve formě zástavy smluvní, jednak ve formě zástavy soudní (exekuční). V § 19. řečeného patentu ustanovuje se, že obvyklé dosud zástavní smlouvy čili prodeje nemovitostí na čas s výhradou práva koupiti je zase nazpět jsou nadále neplatné, byly-li uzavřeny toho času, když rakouský obecný zákonník občanský (zavedený v Uhrách a Chorvatsku cís. pat. ze 29. listopadu 1852 č. 246. ř. z. s působností od 1. května 1853) nabyl platnosti. V § 20. ustanoveno, že ten, kdo koupí v exekuční dražbě toho času, když rakouský obč. zákonník bude míti již platnost, šlechtické nemovitosti, nabude úplného vlastnictví k těmto nemovitostem, tak že dlužník a jeho právní nástupci nebudou už moci užívati obvyklého dosud práva koupiti nazpět prodanou věc. V § 21. zakázáno začínati proti platným zástavním smlouvám uzavřeným před vyhlášením ob. zákonníka občanského nové procesy domáhající se toho, aby nezákonité podmínky zástavních smluv na základě nároků vzešlých podle dosavadních zákonů a z povahy zděděných statků byly zrušeny nebo změněny (ad invalidationem conditionum pignoratitiarum, ad transvestitionem conditionum pignoratitiarum). Dle § 22. mohlo se vykonávati právo vykupovati zastavené nemovitosti jen v těchto případech: 1. neprošel-li čas zástavní původně ustanovený nebo později prodloužený, mohla žaloba o výkup vznesena býti do roka po projití času k výkupu ustanoveného; 2. nebyl-li při smlouvách zástavních ustanoven čas výkupní, a neprošla-li od uzavření neb od prodloužení času výkupního počítajíc až do toho času, kdy ob. zákonník obč. vešel v platnost, ještě lhůta 32 let, mohla žaloba o výkup podána býti do roka po projití lhůty 32 let; 3. prošel-li čas ustanovený k výkupu, nebo prošla-li, pakli nebyl čas takový ustanoven, lhůta 32 let dříve, než vešel v platnost ob. zákonník občanský, mohlo se právo k výkupu pořadem práva dobývati do roka od toho času, kdy ob. zákonník obč. nabyl platnosti, avšak jen tehda, když od projití času ustanoveného

k výkupu, pokud se týče od projití dotčené lhůty 32 let až do toho času, kdy ob. zákonník občanský platnosti nabyl, neminulo více než deset let. V § 23. ustanoveno: Minulo-li v příčině zastavených nemovitostí přes čas zástavní, smlouvou k výkupu původně ustanovený nebo později prodloužený, anebo pakli čas k výkupu ustanoven nebyl, od projití lhůty 32 let (počítajíc onu lhůtu od uzavření smlouvy zástavní) až do toho času, kdy ob. zákonník občanský vešel v platnost, deset let, aniž byl v tom neb onom případu ve lhůtě této řádný proces o výkup zástavy započal, tu nemůže už ani zástavce ani jeho právní nástupcové užívati práva k výkupu, a držitel statků daných v zástavu má se pokládati za úplného vlastníka. V § 24. předepsáno: Co se týče soudní zástavy na nemovitosti šlechtické, může se právu opětného výkupu, neminula-li od exekuční dražby, anebo pakli dražby nebylo, od exekučního braní v zástavu (seit der executiven Pfändung) až do toho času, kdy nabyl platnosti ob. zákonník obč., ještě 32 léta, do jednoho roku od početí platnosti této pořadem práva průchod zjednati. Po projití lhůty této, jakož i tehda, když od dob svrchu dotčených až do toho času, kdy ob. zákonník obč. vešel v platnost, 32 léta již minula, aniž byl proces o opětný výkup ve lhůtě této počal, zaniklo právo k opětnému výkupu.

Rakouské *knihovní právo* (telekkönyvi rendelet) zavedeno bylo v zemích uherských teprve nařízením min. sprav. ze dne 15. prosince 1855 č. 222. ř. z. Judexkuriální konference z r. 1861 zachovala pak (I. § 145.) v platnosti toto min. nařízení s pozdějšími dodatečnými ustanoveními a některými doplňky »až do definitivního upravení na sněmu«. Stejně s knihovním právem rakouským přijata byla v zemích uherských i ona *ustanovení rak. obč. zákonníka, jež se týkají knihovního nabývání a zcizování nemovitostí.* I tato ustanovení rak. ob. zák. obč. podržena judexkuriální konferencí (I. §§ 21. a 156.) v platnosti.

Ze zákonných článků z r. 1840 uvésti sluší mimo uvedený již čl. 21. o intabulaci ještě zvláště tyto: čl. 8. o selském právu dědickém (a jobbágyok örökösödéséről), čl. 9. o polní policii (a mezei rendőrségről), čl. 14. o měšťanských testamentech, čl. 15. obsahující směnečný zákonník (valtótörvénykönyv), čl. 16.—19. o právních poměrech obchodníků, továrníků a obch. společností (čl. 16. a kereskedőkről, čl. 17. a gyárok jogviszonyairól, čl. 18. a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól, čl. 19. a kereskedői testületekről és az alkuszokról), čl. 20. o povoznících (a fuvarosokról), čl. 22. o konkursu (a csődületről), čl. 29. o židech.

Zákonodárství z r. 1844 vyznačuje se tím, že *ve prospěch obyvatelstva nešlechtického* učiněny byly naproti dřívější době jisté ústupky. Čl. 4. přiznáno i nešlechticům právo nabývati šlecht. statků, čl. 5. učiněny jim přístupnými veřejné úřady. Také některá modernější ustanovení *ve věcech náboženských* byla vydána (1844:3). Ve čl. 6. a 7. vydána ustanovení týkající se práva směnečného a konkursního. [1])

[1]) Čl. 2. z r. 1844 povýšena maďarština za výhradný jazyk zákona.

Největší změny v dosavadním právu učiněny r. 1848. Především *v zásadě zrušeny praerogativy šlechty.* Mimo zmíněné již odstranění roboty, desátku a peněžných dávek poddanských (čl. 9.) zrušena, čl. 11. patrimoniální jurisdikce, čl. 13. duchovní desátek a čl. 15. aviticita (ősiség). V témže článku 15. (§ 1.) slíbeno zároveň, že ministerstvo vypracuje uherský občanský zákonník a předloží osnovu jeho nejbližšímu sněmu.

Zatím však vývoj politických poměrů zamířil do zcela jiných kolejí, než se očekávalo. Potlačené povstání uherské mělo za následek, že v době absolutismu počala vídeňská vláda zaváděti v Uhrách *rakouské zákony*. Od 1. května 1850 zaveden tam všeobecný *směnečný řád* z 25. ledna 1850, od 1. září 1852 *trestní zákon* ze 27. května 1852, od 1. ledna 1853 provisorní *civilní soudní řád* ze 16. září 1852. Dosavadní právo uherskochorvatské zrušeno pak úplně až na skrovné výjimky cís. pat. ze 29. listop. 1852 č. 246., kterým zaveden v království Uherském, v zemích Chorvatských, v Srbské vojvodině a v Temešském banátě počínajíc dnem 1. května 1853 *rakouský ob. zákonník občanský*, jakož i cís. pat. z téhož dne 29. listop. 1852 č. 247. čili t. zv. *aviticitní patent* (ősiségi pátens), kterým se v těchto zemích změňují posavadní zákonná ustanovení a zřízení, týkající se nabývání a vykonávání práva vlastnického k statkům nemovitým, jich zavazování a zastavování jakož i aviticity. Podobně zaveden rak. ob. zákonník obč. i v Sedmihradsku, a sice cís. pat. ze 29. května 1853 č. 99. ř. z. s působností od 1. září 1853. Kdežto však v Uhrách byl po osmi letech (23. června 1861) opět odstraněn, podržel v Chorvatsku a Sedmihradsku platnost až podnes, v Sedmihradsku arci s většími změnami. Byloť tam místo §§ 44.—136. zavedeno jiné právo manželské, dále pozbyla platnosti většina paragrafů o právech mezi rodiči a dětmi, čtvrtá kapitola I. dílu o poručenství a opatrovnictví (§§ 187.—284.) a ustanovení o vnější formě posledních pořízení (zejména §§ 585.—601.) a mimo to sem tam mnohé paragrafy, místo nichž zavedeny zákony uherské.

Důležitější ustanovení cís. pat. z 29. listop. 1852 č. 247. mimo dotčené již předpisy o smluvních a soudních zástavách jsou tato: § 1. zrušena soustava královských a palatinských donací a odvozované z ní nápadní právo královského fisku v případě vymření povolaných dědiců (successio fisci regii ex defectu) nebo v případě pronevěry (successio ex nota). Podobně zrušeno § 2. právo nápadní, zakládající se na bývalém postavení pozemkových vrchností k poddaným. V § 5. zrušen ode dne působnosti ob. zákonníka občanského dosavadní rozdíl mezi jměním zděděným a nabytým, jměním donačním a nedonačním jakož i rozdíl mezi osobami pohlaví mužského a ženského v příčině práv k oněm statkům, a ustanoveno, že nařízení daná v ob. zákonníku obč. o posloupnosti vztahují se na jmění všelikého způsobu a na osoby obojího pohlaví. Dosavadním však držitelům zděděných šlechtických statků avitických, ve kteréž dosud jenom mužští potomci jich k posloupnosti byli povoláni, bylo dovoleno učiniti nejdéle ve třech letech, počítajíc od toho času, kdy ob. zákonník

obč. vejde v platnost, o statcích těchto posledním pořízením k dobrému svých potomků mužských opatření s tím právním účinkem, že potomkové pohlaví ženského ono poslední pořízení z důvodu povinného podílu, stanoveného ob. zákonníkem obč., nemohou bráti v odpor, a taktéž ani vdova, když potomkové tito a vdova dostanou aspoň tolik, kolik jim dle práva náleželo ze statků dotčených podle zákonů posavadních. Aby poslední pořízení, kterým se použije tohoto povolení, mělo právní účinek, muselo býti opatřeno zákonnými náležitostmi a písemně zděláno, listina pak musela se v prvopise uložiti u civilního soudního dvoru první instance, v jehož obvodu statek ležel, a to nejdéle v šesti měsících od toho času, co byla zdělána, v žádném však případě později nežli po projití tří let od toho času, kterého nabyl působnosti ob. zákonník obč. V §§ 6. a 7. vydána přechodná ustanovení o posledních pořízeních a dědických smlouvách. Dle § 8. užiti slušelo dosavadních předpisů o posloupnosti zákonné (successio ab intestato) při každém úmrtí, které nastalo před tím, než ob. zákonník obč. počal působiti, jak co se týče osob soukromých, tak i kr. fisku a každé jiné osoby, která měla právo k odúmrti, avšak s obmezeními obsaženými v §§ 9. a 10. Dle § 9. mohl nárokům dědickým, jež povstaly před početím působnosti ob. zákonníka obč., zjednán býti průchod procesem o posloupnost a jinými procesy dle dosavadního práva (processus successionalis ad implementum, sepositionem, invaliditionem testamenti, ad rectificationem divisionis, ex caducitate) jen tehdy, když od té doby, kdy nároky takové vznikly, až do toho času, kdy ob. zákonník obč. počal platiti, neprošla ještě 32 léta. V příčině nároků tohoto způsobu, jichž posud nikdo nebyl učinil, musel však započat býti proces do jednoho roku od toho dne, kdy ob. zákonník obč. počal působiti. V § 10. ustanoveno: Nehledíc na čas, kdy nárok dědický povstal, nebude od toho dne, kdy ob. zákonník obč. počne působiti, dovoleno, aby se počala rozepře čili pravota o právo dědické ze starého původu, pokud by se zavésti musela u tabule královské nebo bánské (processus antiquae successionis), rozepře za příčinou vyloučení pohlaví ženského (ad exclusionem sexus foeminei), za příčinou provedení rovného práva (ad aequalitatem juris), za příčinou nabytí čtvrtého dílu (ad excisionem quartalitii), za příčinou nového rozdělení (novae divisionis) a za příčinou doplnění statků zděděných (ad reintegrationem aviticorum). Dle § 11. právo vdovské (jus viduale) nebo dívčí (jus capillare), které někomu připadlo dříve, než počal působiti ob. zákonník obč., mělo býti posuzováno podle zákonů dosavadních. Po zániku práv těch nabyly však platnosti zakládající se na dosavadních zákonech dědické nároky soukromých osob, jež byly povolány k posloupnosti ve statky, na kterých leželo právo vdovské nebo dívčí, pak královského fisku nebo jiných osob neb korporací, oprávněných vykonávati právo nápadní. Nároky tyto měly však pod jich ztracením do roka, počítajíc od toho času, kdy ob. zákonník obč. vešel v platnost, býti opověděny u příslušné reální instance, a držitelé statků těch měli zároveň o tom býti zpraveni.

V hlavě třetí aviticitního patentu obsažena jsou přechodní ustanovení o převodech vlastnictví (§§ 14.—18.). V § 14. zrušen požadavek, že k nabývání nemovitostí jakéhokoli způsobu jest potřebí indigenátu nebo inkolátu. V § 15. vysloveno, že, co se týče formálností potřebných při smlouvách o převodu vlastnictví, nemá se činiti nadále rozdíl mezi statky šlechtickými a jinými nemovitostmi. Převody vlastnictví věcí nemovitých (fassio perennalis, cambium, transactio, inscriptio ob fidelia servitia), uzavřené před tím, než ob. zákonník obč. vešel v působnost, nesměly se dle § 16. bráti v odpor ani pro nároky, jež dle zákonů dosavadních vznikaly z vlastnosti (povahy) statků, nově zavedenými procesy, jako ad invalidationem ex neglecta praemonitione, ad invalidationem ex praejudicio, ani proto, že při nich nebylo veřejné pečeti. Převody perennální, které se dosud staly pod pečetí soukromou, měly touž moc, jako převody učiněné pod pečetí veřejnou. Co se týče převodů perennálních pro veřejné služby (inscriptio perennalis ob fidelia servitia), zrušeno právo nápadní (das Rückfallsrecht). V § 18. zrušeno právo předkupní, jež dříve dle zákona náleželo hlavně příbuzným a sousedům.

V hlavě páté (§§ 26.—37.) vydány předpisy o tom, pokud se mohou dále vésti procesy, zakládající se na dosavadním právu.

Také aviticitní patent počal působiti (podobně jako ob. zákonník obč.) v Uhrách a Chorvatsku dnem 1. května 1853. Ode dne 1. září 1853 byl v Uhrách zaveden prozatímní *řád konkursní* z 18. července 1853, od 1. listop. 1854 ob. *horní řád* ze 23. května 1854, nař. z 9. srpna 1854 vydány předpisy *o projednávání pozůstalostí,* o vedení *poručenství a opatrovnictví*, r. 1855 zaveden *trestní řád* z 29. července 1853, *knihovní zákon* vydán dne 15. pros. 1855, 7. února 1858 počal působiti *notářský řád.*[1]) Z doby rakouských zákonů sluší uvésti dále zmíněné již shora na str. 284. *urbární patenty* (urbéri pátensek) z 2. března r. 1853 č. 38. ř. z. pro Uhry a j. Těmito patenty bylo provedeno usnesení sněmu z r. 1847—48. Sedláci stali se na základě vyvazení neobmezenými vlastníky t. zv. urbárních pozemků zapsaných v panském urbáři, k nimž jim dosud náleželo jen obsáhlé dědičné právo užívací. Náhradu neplatili však vrchnostem sedláci sami, nýbrž země. Vyvazení provedeno bylo na základě dotčených urbárních patentů a dodatečných nařízení uvedených rovněž shora na str. 284.

Perioda rakouských zákonů neměla však v Uhrách (pouze v Uhrách, nikoli tedy v Chorvatsku a Sedmihradsku) dlouhého trvání. Po deseti letech obrátily se politické poměry ve prospěch Maďarů. Diplomem z 20. října r. 1860 upuštěno od dosavadního neústavního způsobu úpravy soudnictví, a obnoven dřívější zákonný stav. Nejv. vlastnoruční list královský z 20. října 1860 k hr. Rechbergovi sděloval: »V příčině justičních záležitostí a vykonávání soudnictví ve Svém království Uherském jsem odhodlán dosaditi znova v Pešti královskou kurii za předsednictví zemského soudce (judex Curiae).« Bar. Vayovi jakožto uherskému dvorskému kancléři bylo pak nařízeno,

[1]) Sr. A. Dauscher, u. m., str. 2., a Putz, u. m., str. 50.

aby navrhl za členy král. kurie vhodné osobnosti, které pod předsednictvím zemského soudce a s přibráním jiných schopných jednotlivců by se uradily především o otázce organisace uherského soudnictví a pak podaly prostřednictvím uherské dvorské kanceláře své návrhy. Koncem listopadu 1860 jmenován zemským soudcem hr. Jan Cziráky. Když však se krátce na to vzdal své hodnosti, byl vlastnoručním listem královým ze 7. ledna 1861 jmenován zemským soudcem hr. Jiří Apponyi. Rozhodnutím ze 20. ledna 1861 zrušeno uherské oddělení c. k. nejvyššího soudního dvoru, a jmenováni soudcové kr. uherské sedmipanské tabule, a již dne 22. ledna zahájil judex Curiae (országbiró) v Pešti konferenci, složenou ze septemvirů a několika vynikajících právníků uherských. Konference měla za úkol dosíci opětně nezávislé, samostatné justice v Uhrách, s přihlížením však k dosavadním právním poměrům. Konference, nazvaná dle svého předsedy judexkuriální konference (országbirói értekezlet) usnesla se obnoviti někdejší uherské zákony, ovšem s nutnými modifikacemi, a rozdělila se v subkomise pro soukromé právo a pozemkové knihy, pro právo trestní a tiskové, pro zákony urbární, vyvazovací a p., pro právo směnečné, obchodní a konkursní, pro záležitosti sirotčí a řízení nesporné, pro advokacii a notářství a pro právo horní. S pracemi svými byla velmi brzo hotova. Usnesení učiněná na základě porad od 23. ledna do 4. března předložila pak sněmu. Již dne 22. června 1861 přijala dolní sněmovna návrhy judexkuriální konference, a dne 1. července 1861 přijala je i sněmovna panská, načež dne 20. července následovala panovníkova sankce. V plenárním sezení král. kurie 23. července 1861 bylo pak slavnostně prohlášeno, že až do té doby, dokud ústavním zákonodárstvím nebude jinak ustanoveno, budou principy a normy navržené od judexkuriální konference sloužiti za stálé měřítko. O tomto usnesení zpravil judex Curiae všechny soudy a zaslal jim za příčinou úředního užívání po jednom exempláři usnesení judexkuriální konference. Dne 5. listop. 1861 nařídil pak král ještě znova reskriptem zaslaným královské kurii, aby soudní orgány jak kurie, tak všech municipalit spravovaly se řečenými ustanoveními sankcionovanými králem.[1])

Usnesení judexkuriální konference skládají se z osmi částí. Jsou v nich upraveny tyto právní obory: I. *právo civilní* (polgári magánjog, §§ 180.), a sice: *a)* hmotná část (anyagi rész, §§ 23.), *b)* formální část (alaki rész, §§ 24.—180.); II. *právo směnečné* (váltójog, §§ 6.); III. *trestní řízení* (bűnvádi eljárás, §§ 9.); IV. *konkursní řád* (csődtörvény, §§ 27.); V. *právo obchodní* (kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvények, §§ 4.); VI. *urbární, vyvazovací, proporční a polněpolicejní záležitosti* (urbéri, földtehermentesitési, arányossági és mezei rendőrségi ügyek, §§ 4.); VII. *záležitosti horní* (bányaügy, §§ 72.); VIII. *rozličné věci* (vegyesek, §§ 9.; upravuje se tu provisorně advokacie, zrušuje se veřejné notářství a obnovuje se působnost věrohodných míst).

---

[1]) Dauscher, u. m., str. 3. a 4.; G. Wenzel, u. m., str. 109.—112.

Usnesením judexkuriální konference (I. § 1.) bylo v zásadě staré uherské právo opět obnoveno, ovšem s mnohými změnami, jež byly nutny po velikých reformách XIX. stol. a zejména r. 1848 a po mezidobí rakouských zákonů. V podstatě zbylo však z onoho starého práva velmi málo. Ve svých zbytcích zachovalo takto Tripartitum platnost až na naši dobu. Ovšem i v těchto maličkostech jsou dny jeho sečteny. Civilní kodex uherský dávno se už připravuje; nebude zajisté dlouho trvati, a stane se závazným zákonem.

REJSTŘÍK.

(Větší čísla značí stránky, menší čísla poznámky.)

OBSAH.

ERRATA.

Na str. 22. v řádku 14. s hora místo *část* čti *části.*
» » 37. » » 10. z dola ve druhém sloupci místo *es* čti *est.*
» » 46. » » 17. s hora místo *Ovšem* čti *Leč.*
» » 52. » » 8. s hora místo *iu* čti *in.*
» » 60. » » 15. s hora místo *četným* čti *četnými.*
» » 64. » » 10. z dola místo *ostatně* čti *obsáhle.*
» » 90. » » 22. s hora za slovy *v právu českém* dodej *uvázání* (*intromissio in bona*) *a* (*běží-li o exekuci*).
» » 98. » » 3. s hora místo *görogül* čti *görögül.*
» » 131. » » 17. s hora místo *právo, dívčí* čti *právo dívčí.*
» » 133. » » 19. s hora místo *Györ* čti *Győr.*
» » 134. » » 9. s hora místo *Bélobánya* čti *Bélabánya.*
» » 156. » » 20. z dola místo *igazsága* čti *igazság.*
» » 160. » pozn. 1. místo *aquisitor, aquisivit* a *aquisita* čti *acquisitor, acquisivit* a *acquisita.*
» » 216. v řádku 17. z dola místo *magszákadas* čti *magszakadás*
» » 221. » » 22. z dola místo *felségsértes* čti *felségsértés.*

Nedopatření menší, jimž nebylo lze se vyvarovati pro velikou nesnáz tisku (se slovy v několika jazycích), pozorný čtenář zajisté sám si opraví.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 05 20 04 016 9